

गामा-गामा वेप-भूषालं देवताहक जस्ते सुन्दर र निनिमेष देखिन्थे ॥२३॥ भगवान् हा लीलाहरूको भजन गर्ने र उनका आश्रित भक्त पुरुष त देवताहरूको मनार्थ र प्रिय स्वर्गको पनि ह्वाला गर्दैनन् ॥ २४ ॥ किनकि आफ्नो हृदयमा सुकिदाता भगवान्को सत्ताकार गर्ने व्यक्तिहरूलाई स्वर्ग को हो र ? विद्व पुरुषहरूका लागि पनि दुर्लभ भोग्य पदार्थहरू पनि आत्मानन्दबाट तिरस्कृत गरिनाले गर्दा हर्षित पार्न सक्तीनन् । हे राजन् ! ती महाराज अम्बरीषले यस प्रकार तपस्याले युक्त भक्तियोग तथा आफ्नो धर्मद्वारा भगवान्लाई प्रसन्न पार्ने वि तार बित्तार सर्व आसक्तिहरूलाई पर-पर सारिदिने ॥२५-२६॥ गृह, स्त्री, पुत्र, वन्धु, उत्तम हात्ती, रथ घोडा, पैदल सेना, रत्न, आभूषण तथा आयुध आदि सर्व वस्तुहरू र कहिल्यै पनि समाप्त नहुने इक्ष्वाकु-सज्जानाहरूमा उनले 'यी सबै मिथ्या हुन्' भन्थो मान्ना गरेका थिए ॥२७॥ महाराज अम्बरीषको अनन्य भक्तिभावले प्रसन्न भएर भगवान्ले उनलाई भक्तहरूका रक्षक र विरोधीहरूलाई भयदायक आफ्नो सुदर्शनचक्र दिश्राएनुभएको थियो ॥२८॥ एक समयको कुरा हो- राजा अम्बरीषले भगवान् कृष्णको उपासना गर्नेका निमित्त

॥२३॥ स्वर्गो न प्रार्थितो यस्य मनुजैरभरप्रियः ॥ शृण्वद्विरुपगायद्विरुत्तमश्लोकवेष्टितम् ॥ २४ ॥ समर्द्धयन्ति तान्कामाः स्वराज्यपरि भविताः ॥ दुर्लभा नापि सिद्धानां मुकुन्दं हृदि परयतः ॥२५॥ स इत्थं भक्तियोगेन तपोयुक्तेन पार्थिवः ॥ स्वधर्मेण हरिं प्रीणन्सङ्गान्सर्वाञ्छनैर्जहौ ॥२६॥ गृहेषु दारेषु सुतेषु बन्धुषु द्विपोत्तमस्यन्दनवाजिपत्तिषु ॥ अक्षय्यस्तनाभरण्यायुधादिष्वनन्तकोशेष्वकरोदसन्मतिम् ॥ २७ ॥ तस्मा अदाद्विरिश्चक्रं प्रत्यनीकभयावपम् ॥ एकान्तभक्तिभावेन प्रीतो मृत्याभिरक्षणम् ॥२८॥ आरिराधयिषुः कृष्णं महिष्या तुल्यशीलया ॥ युक्तं सावत्तरं वीरो दधार द्वादशीत्रतम् ॥ २९ ॥ व्रतान्ते कार्तिके मासि त्रिरात्रं समुपोषितः ॥ स्नातः कदाचित्कालिन्ध्या हरिं मधुवनेऽर्जयत् ॥ ३० ॥ महाभिषेक-विधिना सर्वोपस्करसम्पदा ॥ अभिषिष्याम्बराकल्यैर्गन्धमाल्याहर्णादिभिः ॥ ३१ ॥ तद्गतान्तरभावेन पुज्यामास केशवम् ॥ ब्राह्मणांश्च महा-भागान्सिद्धार्थानपि भक्तितः ॥ ३२ ॥ गवां रुक्मविषाणीनां रूप्याङ्घ्रीणां सुवाससाम् ॥ वयःशीलवयोरूपवत्सोपस्करसम्पदाम् ॥ ३३ ॥ प्राहि णोत्साधुविप्रेभ्यो गृहेषु न्यर्बुदानि षट् ॥ भोजयिष्या द्विजानञ्च स्वादन्नं गुणवत्तमम् ॥ ३४ ॥ लब्धकामैस्त्वनुज्ञातः पारणायोपचक्रमे ॥ तस्य तर्ह्यतिथिः साक्षाद्दुर्वासा भगवानभूत् ॥ ३५ ॥ तमानर्चातिथिं भूपः प्रयुत्थानामनाहर्णैः ॥ ययाचेऽभ्यवहाराय पादमूलमुपागतः ॥ ३६ ॥ प्रति-

आज्ञास्ते स्वभावार्थः । राजारानी सहित एक वर्षसम्म एकादशीको व्रत गर्ने सङ्कल्प गरे ॥२८॥ व्रतको समाप्ति भएपछि कार्तिक महानामा तीन रातसम्म उपवास गरेर उनले यमुनाजीमा स्नान र मधुवनामा भगवान् कृष्णको पूजा गरे ॥३०॥ त्यसपछि महाभिषेक विधिको अनुसार सामग्री र सम्पत्तिहरूद्वारा अभिषेक तथा वस्त्र, आभूषण, चन्दन, कुल-माला एवं पाद-अर्घ्यादिद्वारा, दुर्गो तन्मयभावले श्रीकृष्ण भगवान्को पूजन गरेर सर्व प्रकारले सन्तुष्ट ब्राह्मणहरूलाई पनि ठूलो भक्तिभावले सत्कृत पारे ॥३१-३२॥ त्यस पछि ती द्विजभंष्टरहरूलाई अतिशय गुणहरूले युक्त स्वादिष्ट अन्न भोजन गराए । त्यसपछि जसका सोझ सुवर्णले, सुवर्ण चोदोले बाँगेएका थिए, उत्तम वस्त्रले सुसज्जित एवं दूध, घोल, नवदीपन, रत्न तथा वस्त्राभूषणले युक्त साठी करोड माईहरू दान गरेर सोधु ब्राह्मणहरूको घरपरि पठाइदिने ॥३३-३४॥ यस प्रकार आफ्ना अभिलषित पदार्थहरू पाएर जब ब्राह्मणहरूले आज्ञा दिने, तब अम्बरीषले पारम

गन्तव्यारी गये । त्यसै बेला भगवान् दुर्वासा राजाको अतिथि भई उपस्थित भए ॥ ३५ ॥ राजा अम्बरीषले अभ्युत्थान, आसन र पूजादि द्वारा अतिथिदेवको विधिवत् पूजा गरेर
गरेर उष्ण चरममा प्रणाम र भोजनको निमित्त प्रार्थना गर ॥ ३६ ॥ दुर्वासा उनको प्रार्थना स्वीकार गरेर आवश्यक कुराबाट निवृत्त हुनको निमित्त गए । यता परब्रह्म परमात्माको
प्यान गर्दै भीषणनाडीको पवित्र जलमा अचयादन (स्नान) गर्नेलामे ॥ ३७ ॥ जब द्वादशी केवल आधा हुनुमा मात्र छेपे रक्षा तब धर्मले अम्बरीषले ठूलो धर्मसङ्कटमा परेर पारण गर्नको
विषयमा विद्वान् ब्राह्मणहरूसित परामर्श गरे ॥ ३८ ॥ उनले भने—‘हे विप्र हो ! ब्राह्मणलाई भोजन नगर्दाई स्वयं खानु र द्वादशीको पारण नगर्नु—दुवै नै सार्दै ठूलो दोष हुन्छ ।
अतः यस बखत जे गर्नाले कल्याण हुन्छ र मलाई पाप लाग्दैन, त्यो भन्नु हसम् ॥ ३९ ॥ हे ब्राह्मण हो ! केवल नल लिएर पिउनु भोजन गर्ने या नगर्ने दुवैको समान नै हुन्छ ।
यो बुद्धिहरूको नभई छ । अतएव म केवल जलले पारण गरिरहेको छु’ ॥ ४० ॥ हे कुरुषेठ ! यस प्रकार विचार गरेर राजर्षि अम्बरीष केवल पिएर आफ्नो मनमा श्रीअच्युत

नन्द्य स तथाशां कर्तुर्भावश्यकं गतः ॥ निमग्न बृहद्व्यापन्कालिन्दीसलिले शुभे ॥ ३७ ॥ मुहूर्तार्धावशिष्टायां द्वादश्यां पारणं प्रति ॥ चिन्तया-
मास धर्मज्ञो द्विजेस्तदमसङ्कटे ॥ ३८ ॥ ब्राह्मणातिक्रमे दोषो द्वादश्यां यदपारणे ॥ यत्कृत्वा साधु मे भूयादधर्मो वा न मां स्पृशेत् ॥ ३९ ॥
अम्भमा केवलेनाथ करिष्ये व्रतपारणम् ॥ प्राहुरन्भक्षणं विप्रा हारितं नाशितं च तत् ॥ ४० ॥ इत्यपः प्राप्य राजर्षिश्चिन्तयन्मनसाऽच्युतम् ॥
प्रत्याचष्ट कुरुष्रेष्ठ द्विजागमनमेव सः ॥ ४१ ॥ दुर्वासा यमुनाकूलात्कृतावश्यक आगतः ॥ राज्ञाऽभिनन्दितस्तस्य बुबुधे चेष्टितं धिया ॥ ४२ ॥
मन्दुना प्रचलाद्गात्रो मुकुटीकुटिलाननः ॥ बुभुक्षितश्च सुतरां कृताञ्जलिमभाषत ॥ ४३ ॥ अहो अस्य नृशंसस्य श्रियोन्मत्तस्य पश्यत ॥ धर्मन्यति-
क्रमे विष्णोरभक्तस्यशामानिनः ॥ ४४ ॥ यो मामतिथिमायातमातिथ्येन निमन्त्र्य च ॥ अदत्त्वा भुक्तवांस्तस्य सद्यस्ते दर्शये फलम् ॥ ४५ ॥ एवं
ब्रुवाण जंकृत्य जटां रोषविदीपितः ॥ तथा स निर्गमे तस्यै कृत्यां कालानलोपमाम् ॥ ४६ ॥ तामापतन्तीं ज्वलतीमसिहस्तां तदा भुवम् ॥ वेष-
यन्तीं समुद्रीक्ष्य न च्वाल पदान्नुपः ॥ ४७ ॥ प्राग्दिष्टो भूत्स्वरक्षायां पुरुषेण महात्मना ॥ ददाह कृत्यां तां चक्रः क्रुद्धाहिमिव पावकः ॥ ४८ ॥

भगवान्को चिन्तन गर्दै दुर्वासाको आगमनको प्रतीक्षा गर्नेलामे ॥ ४१ ॥ त्यसै बखत दुर्वासा पनि तसै आवश्यक धर्मबाट निवृत्त भएर यमुना तटबाट फर्केर आए र राजा अम्ब-
रीषले प्रणाम गर्नासाथ उनले आफ्नो बुद्धिबलले तिनका सबै चेष्टाहरू बोने ॥ ४२ ॥ त्यस बेला उनलाई केही भोक्रो लागेको थियो । अतः म नचाउँदै राजाले पारण गरिसके भन्ने कुरा
जानेर, उनको शरीर झोक्ने घर-घर कामन्लाभ्या र मुकुटी उचाखिनाले उनको अनुहार बिकराल भयो । हाव जोरेर उमिएर राजा अम्बरीषसित भने—॥ ४३ ॥ अहो ! भगवद्भक्तिले
रहित र आफूलाई समर्थ मान्ने यी जनका उन्मादो एवं क्रूर राजाका अन्याय त हेर ॥ ४४ ॥ यिनले अतिथिरूपमा आएको मलाई आतिथ्यभावले निम्ता दिएर भोजन नदिए नै
भोजन गरिलिए । हेर, म झीप नै लिमीलाई यसको फल चाख्न दिन्छु ॥ ४५ ॥ यदि भन्दै उनले रिसले प्रज्वलित भएर आफ्नो जटाको घोटो रौं उलेले र त्यसले राजा अम्बरीषलाई
मान्नेको निमित्त प्रत्याग्निको समान मीषण सौटी कृप्या उपपन्न गरे ॥ ४६ ॥ यी जलजलाउँदो कृपालाई हातमा खड्ग लिई तथा प्रादुर्भावले पृथ्वी कम्पित गर्दै आफूजि

आउत लगेको देखेर राजा अत्यन्तै स्थानबाट अलिकति पनि हटेनन् ॥४७॥ घर भित्रै गुरुवाचन द्वारा भक्तसंस्थाका निम्ति पहिलेदेखि नै निष्पक्ष सुदर्शन चकले, अग्निले काँधित सर्पलाई मास पारेर र त्यस कुरालाई पोलेर भस्म गरिदियो ॥४८॥ यस प्रकार आफ्नो प्रयाप निष्फल तथा चकलाई आफूतिर आएको देखेर महर्षि दुर्वासा अत्यन्त मयभीत भएर प्राण रक्षाको निम्ति सबै दिशा-विदिशाहरूमा मान्न लागे ॥४९॥ जसरी सर्पको पछि-पछि अग्लो-अग्लो दावानल दगुल्ल, त्यसै नै पछि-पछि भगवान्को सुदर्शन चक्र दगुल्ल लाग्यो । यस प्रकार चक्र आफ्नो पछिल्लोको देखेर दुर्वासाको सुमेरु पर्वतको गुफामा लुक्नको विचारले गेले ॥ ५० ॥ ती मुनीहरू दिशा, आकाश, पृथ्वी, अतल-चितल आदि सात भुविहरू समुद्र सोकपाल समेत समस्त लोक र स्वर्गलोचसम्म पुगे । ती जहाँ-जहाँ पुगे त्यही-त्यही त्यो दुःख सुदर्शन चक्रलाई आफ्नो पछि-पछि आएको देखे ॥५१॥ यस उनलाई यही बोले रघुः मेरिण, अग्नि मयभीत भएले कोही आश्रय खोज्दै देवाधिदेव ब्रह्माजीको नगरीच पुगेर भने-‘हे विधाता ! हे आत्मधोने श्रीविष्णु भगवान्को यस तेजबाट हजुर

तदभिद्रवदुद्वीक्ष्य स्वप्रयासं च निष्फलम् ॥ दुर्वासा दुद्रुवे भीतो दिक्षु प्राणपरीप्सया ॥ ४६ ॥ तमन्वधावद्भगवद्रथाङ्गं दावाग्निरुद्धृतशिसो यथाऽहिम् ॥ तथाऽनुपक्तं मुनिरीक्षमाणो गुहां विविक्षुः प्रससार भरोः ॥ ५० ॥ दिशो नमः क्मां विवरान्समुद्राँल्लोकान्सपालाँस्त्रिदिवं गतः सः ॥ यतो यतो भावति तत्र तत्र सुदर्शनं दुष्प्रसहं ददर्श ॥ ५१ ॥ अलब्धनाथः स यदा कुतश्चित्तमत्रस्तचित्तोऽरण्यमेषमाणः ॥ देवं विरिञ्चं समगाद्विधात-नीह्यामयोनोऽजिततेजसो माम् ॥ ५२ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ स्थानं मदीयं सहविश्वमेतत्कीटावसाने द्विपरार्धसंज्ञे ॥ भूभङ्गमादेण हि मंदिधक्षोः काला-त्मनो यस्य तिरोभविष्यति ॥ ५३ ॥ अहं भवो दक्षभृशप्रधानाऽक्षेशमुतेशसुरेशमुह्याः ॥ सर्वं वयं यन्नियमं प्रपन्ना मूर्धन्यपितं लोकहितं वहामः ॥ ५४ ॥ प्रप्यास्पातो विरिञ्चेन विष्णुचक्रोपतापितः ॥ दुर्वासा शरणं यातः शर्वं कैलासवाग्निम् ॥ ५५ ॥ श्रीरुद्र उवाच ॥ वयं न तात प्रभवाम भूमिं यस्मिन्परेऽन्येऽप्यजजीवकोराः ॥ भवन्ति काले न भवन्ति हीदृशाः सहस्रशो यत्र वयं भ्रमामः ॥ ५६ ॥ अहं सनत्कुमारश्च नारदो भगवानजः ॥ कपिलोऽपान्तरतमो देवलो धर्म आसुरिः ॥ ५७ ॥ मरीचिप्रमुखाश्चान्ये सिद्धेशाः पारदर्शिनः ॥ विदाम न वयं सर्वे यन्मायां माय-

केरो रक्षा गर्तुहवस ॥५२॥ ब्रह्माजीले भने-द्विपरार्धसंज्ञक सप्तको समाप्ति भएपछि जब भगवान्को यस सृष्टिमयी लीलको अन्त्य हुने बेला आउँछ, अग्नि तत्ता भगवान्लाई दग्ध पार्ने इच्छुक कालरूपी श्रीहरिको केवल भुभङ्ग माथले समस्त विश्वभूमेत भरो यो स्थान पनि लुप्त हुनेछ ॥५३॥ अतको नियममा र्षिदेव म, शिवजी, दक्ष तथा भृगु आदि सबै प्रजापति भूतेश्वर र देवेश्वर उनको आइलाई शिरमा राखेर लोकहितमा संलग्न रहन्छौं, ती विष्णु भगवान्का भक्तित्व छोड गने प्राणीको रक्षा न गर्ने सकिने ॥५४॥ यस प्रकार ब्रह्माजीले जसरीको गरिदिएपछि विष्णु भगवान्को चकले सन्तप्त दुर्वासा कैलास निवासी श्रीमहादेवको शरणमा पुगे ॥ ५५ ॥ श्रीमहादेवले आश्व भयो-हे तात ! जुन महाप्रभुमा हामी जन्ता हजुरी लोकपाल श्रीतारी रररर, परता-परता कर्णजिब ब्रह्माण्ड जुन परमात्माका वास्तव्यले बरिले उपन्न र बरिले बिलीन हुँदैरहन्छन् उनको चक्रबाट रक्षा गर्ने समा जुन प्रकारको सामर्थ्य छैन ॥५६॥ म सनत्कुमार, नारद, ब्रह्माजी, कलिदेव, अपान्तरतम, देवल, सर्व, आसुरि ॥ ५७ ॥ तथा मरीचि आदि सर्व सिद्धेश्वरगण—यी सबै उपको

भाषाको भाषाते नै आहत रहनाले ज्ञान सकतैनन् ॥५८॥ ती विश्वेश्वर भगवान्को यो शक्त हाथो निम्ति सर्वथा असम्भ्रम । अतः तिमी उनैको ज्ञापना आऊ । ती श्रीद्वि
अवश्य तिजो मङ्गल गर्नेछन् ॥५८॥ सर्वतिरघट निराश भएर अन्यथा दुर्वासा भगवान्को वैकुण्ठ लोकमा गए, जहाँ लक्ष्मीपति स्वयं भक्तानी लक्ष्मीपति नित्य निश्चय गर्दछन् ॥६०॥
वैकुण्ठमा पुगेर हृदयान् चक्रको ज्वालाते सन्तप्त भएर धर-धर काम्दै भगवान्को कणमा लम्पसार परेर उनको पुण्यगत गर्दै भक्त लागे—हे व्यसुत ! हे भक्तविय ! हे प्रभो !
हे विश्वभावन ! म अपराधीको रक्षार्थ गर्नुहवन् ॥ ६१ ॥ हे भगवन् ! हजुरको प्रभावले अनिमित्त हुनाले गर्दा मैले हजुरको धिय भक्तो हुनाले अपराध गरेको छु । हे विधाता ।

याऽऽवृताः ॥ ५८ ॥ तस्य विश्वेश्वरस्येदं शर्वं दुर्विषहं हि नः ॥ तमेव शरणं याहि हरिस्ते शं विधास्यति ॥ ५९ ॥ ततो निराशो दुर्वासा पदं
भगवतो ययौ ॥ वैकुण्ठार्यं यदध्यास्ते श्रीनिवासः श्रिया सह ॥६०॥ संदह्यमानोऽजितशस्त्रवह्निना तत्पादमूले पतितः सवेपथुः ॥ आहान्युतानन्त
सदीप्सित प्रभो कृतागमं माज्व हि विश्वभावन ॥६१॥ अजानता ते परमानुभावं कृतं मयाधं भवतः प्रियाणाम् ॥ विधेहि तस्यापचिति विधा-
तर्मुपेत यन्नाम्युदिते नारकोऽपि ॥ ६२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहं भक्तपराधीनो ह्यस्यतन्त्र इव द्विज ॥ साधुभिर्घस्तहृदयो भक्तैर्भक्तजनप्रियः
॥ ६३ ॥ नाहमात्मानमाशासे मद्भक्तैः साधुभिर्विना ॥ श्रियं चात्यन्तिकीं ब्रह्मन् देवां गतिरहं परा ॥ ६४ ॥ ये दारागारपुत्रास्तान्प्राणान्वित-
मिमं परम् ॥ हित्वा मां शरणं याताः कथं तांस्त्वत्तुमुत्सहे ॥ ६५ ॥ मयि निर्वद्वहृदयाः साधवः समदर्शनाः ॥ वशे कुर्वन्ति मां भक्त्यः सत्स्रियः
सत्यति यथा ॥ ६६ ॥ यस्सेवया प्रतीतं च सालोक्यादिचतुष्टयम् ॥ नेच्छन्ति सेवया पूर्णाः कुतोऽन्यत्कालविद्वृतम् ॥ ६७ ॥ साधवो हृदयं मह्यं

हजुरलाई वनाउनान्छु, किनकि हजुरको नामोष्कारण गरेर नारको ॥ तमी पनि हक हुन्छ ॥ ६२ ॥ श्रीभगवान् भन्नु लाग्नुभयो—‘हे द्विज ! म अस्यतन्त्र भैं सदा भक्तका अधीन
रहन्छु । साधु भक्तहरूले मेरो हृदयमा आफ्नो अधिकार गरिराखेका छन् र म पनि ती भक्तजनको सधैं नै प्रिय रहेर आएको छु ॥ ६३ ॥ हे ब्रह्मन् ! जसको एकमात्र परम साधक
म नै छु । ती आफ्ना साधु-स्वभाव भक्तभगलाई र अनपायिनी लक्ष्मीको पनि इच्छा गर्दिन ॥ ६४ ॥ जो आफ्नी श्री, पुत्र, घर, परमप्रिय प्राण, धन, इत्यादि तथा
परलोक सधैं छोडेर मेरो शरण आइसकका हुन्छन्, ती भक्तजनलाई म कसरी छाड्न सक्छु ॥ ६५ ॥ जस्तै पतिव्रता नारी पतिलाई आफ्ना वस्त्रमा पात्त राख्न सधैं हुन्छन्,

८. वृत्तान्त (भावन र ईश्वरको नै गणित)—एक दिन तावतेनको मानाके प्रवन्ध भएर बादशाह अकबरले सोधे—‘यदि भाग्यो भावन तिम्रो कसित लिखो ?’ तावतेनले उत्तर दिए ‘आमनो गुद वास इतिदासगित
लिखे ?’ अकबरले भने—‘हिउ कनीकहो बाई ?’ (यसर्थ अकबर तामागेनलाई लिखेर आफ्ना साथ सण्डलीलेते लिएर हरिदासको घर पुगे । हरिदास दिव्य ईश्वर-भक्तिमा लीन रहन्थे । ती ईश्वरको भजन सार्थक भक्त
हुने माना बाई दैत्ये । बादशाहले हरिदासहित हुने यामा गुनासो लागेन भने । यामादाको आग्रहले कसै दोश सुन्दर भजन सुनाए । बादशाह बेरै भएन भए र जसको बोधभित्त लखार गरेर पढिने । एक दिन
कचहरीमा ककबरले तामागेन कोन हुनेको भजन दावन भने । तामागेनले भजन साध, तर बादशाहलाई तामागेनको कसो आनन्द आयो । अकबरले उनीसित सोधे—‘उस दिन कसो आनन्द आओ किन आयो ?’ तामागेन
लेनले उत्तर दिए— म हजुरलाई प्रलय पार्नेको निम्ति मै बाई पुग, तर बाईले मुदमीले बहुरलाई भुयो । तबतक माफका बाईनन्, उताले त बादशाहहरूका पनि बादशाहलाई भजन गर्नेको निम्ति साध । यसै कारण यो ज्ञान
देखिएको हो । अतः भजन म न हो हो ?’ को सुनेर बादशाह प्रसन्न भयो र त्यसै केदारिणी ती हरिदासको सगर्भता लिख्न ददन लागे ।

त्वस्तै नै जसले आफ्नो हृदय ममा लगाइदिएको छ, ती समदर्शी साधु पुरुष मलाई आफ्नो अधीन पारिखिने गर्दछन् ॥६६॥ मेरो अनन्य भक्त त मेरो सेचाले नै सन्तुष्ट रहेर त्यस सेवार्को प्रभावले श्राव हुने सालोक्य, साहस्य, साष्टि तथा साधुज्य नामक चारै परिका मुक्ति पनि खोज्दैनन् । अनि कालक्रमले नष्ट भएर जाने अन्यभोगहरूको कुरा किन हुन सक्छ ? ॥६८॥ वर्ता कति भनी, ती साधु पुरुष साक्षात् मेरो हृदय हुन् र म उनको हृदय हुँ, किनकी ती भ बाहेक अरु कुनै परतुलाई पनि प्रिय भान्दैनन् र मलाई पनि ती बाहेक अरु कुनै वस्तु अलिकति पनि प्रिय लाग्दैन ॥६८॥ हे प्रिय ! सुन-म यौटा उपाय बताउँछु । जसमाथि अभिचार प्रयोग गरेको कारण सिमीलाई यो विपरीत फल प्राप्त भयो, तिमी उनै अम्बरीषहरूको जाऊ, किनकि निरपराध साधु पुरुषमा प्रयुक्त तेज प्रयोक्ताको नै अमङ्गल गर्दछ ॥६९॥ तप तथा विद्या, यी दुवै ब्राह्मणहरूका कल्याणका कारण हुन्छन् । किन्तु तिनै अन्यायी ब्राह्मणलाई विपरीत फल दिन सक्छन् ॥७०॥ यस निमित्त हे ब्रह्मन् ! तिमी बल्याण होस् । तिमी राजा अम्बरीषहरू जाऊ र ती महाभगवति नै आफ्नो अपराध

साधूनां हृदयं त्वहम् ॥ मदन्यत्ते न जानन्ति नाहं तेभ्यो मनागपि ॥ ६८ ॥ उपायं कथयिष्यामि तव विप्र मृणुष्व तत् ॥ अयं ह्यात्माभिचारस्ते यतस्तं यातु वै भगान् ॥ साधुषु प्रहितं तेजः प्रहर्तुः कुरुतेऽशिवम् ॥ ६९ ॥ तपो विद्या च विप्राणां निःश्रेयसकरे उभे ॥ त एव दुर्विनीतरय कल्पते कर्तुरन्यथा ॥ ७० ॥ ब्रह्मस्तद्गच्छ भद्रं ते नाभागतनयं नृप ॥ क्षमापय महाभागं ततः शान्तिर्भविष्यति ॥ ७१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धेऽम्बरीषचरिते चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ एवं भगवतादिष्टो दुर्वासाश्चक्रतापिताः ॥ अम्बरीषमुपावृत्य तत्पादौ दुःखितौऽब्रवीत् ॥१॥ तस्य सोद्यमनं वीक्ष्य पादस्पर्शविल-
जितः ॥ अस्तावीतद्वारेस्त्रं कृपया पीडितो मृशम् ॥२॥ अम्बरीष उवाच ॥ त्वमभिर्भगवान् सूर्यस्त्वं सोमो ज्योतिर्भा पतिः ॥ त्वमापस्त्वं क्षितिर्न्योम वायुमन्त्रिन्द्रियाणि च ॥३॥ सुदर्शनं नमस्तुभ्यं सहस्राराच्युतप्रिय ॥ सर्वास्त्रधातिन्वित्राय खस्ति भूया इहस्पते ॥४॥ त्वं धर्मस्त्वस्मृतं सत्यं त्वं यज्ञोऽ-
खिलयज्ञमुक् ॥ त्वं लोकपालः सर्वात्मा त्वं तेजः पौरुषं परम् ॥५॥ नमः सुनामाखिलधर्मसेतवे ह्यधर्मशीलासुरधूमकेतवे ॥ त्रैलोक्यगोपाय विशुद्ध-

क्षमा गराऊ । यसले अवश्य तिमीलाई क्षान्ति प्राप्त हुनेछ ॥७१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पंचमोऽध्यायः ॥४॥

(महर्षि दुर्वासाको कष्ट निवारण)—श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! भगवान्बाट यसो आज्ञा पाएर सुदर्शन चक्रले सन्तप्त दुर्वासा अम्बरीषप्रहर्ता हुने र अत्यन्त दुःखी भएर उनले तिनका पाद समाते ॥१॥ दुर्वासाको यो चेष्टा देखेर, चरण स्पर्शले क्षुब्धित राजा अम्बरीष यशाले द्रवीभूत भएर भगवान्को त्यो अङ्गको स्तुति गर्नलागे । राजा अम्बरीषले भने—हे सुदर्शन ! तिमी अग्नि हो, तिमी भगवान् खर्य हो र तिमी नै नक्षत्रनाथ चन्द्रमा हो । तिमी जल, पृथ्वी, आकाश, वायु, पञ्चतन्मात्रा र सम्पूर्ण इन्द्रिय हो ॥२॥३॥ हे प्रह्लाद प्रिय एवं सहस्र बार हुने सुदर्शनचक्र ! तिमीलाई प्रणाम ! हे सर्वशस्त्र खंसारक, पृथ्वीका रक्षक ! यी विप्रको कल्याण गर । तिमी धर्म, अत र सत्य हो, तिमी यज्ञ र सम्पूर्ण यज्ञका फलभोगी यज्ञपुरुष हो, तिमी लोकका रक्षक, सर्वस्वरूप, हो । अक्षमात्र तिमी नै परमपुरुष नारायणका उत्कृष्ट तेज हो ॥४॥५॥ हे सुनाम ! तिमीमा यौटाका रक्षक, अधर्मी जनहरूलाई

पौलको निम्नि अग्निस्वरूप, त्रैलोक्यका रक्षक, विशुद्ध तेजोमय, मन हैं द्रुतगामी र अद्रुत रम्य गर्ने ही । य विप्रों स्तुति गर्दछु ॥६॥ हे वाणीका पति ! तिम्रो धर्ममय सजल अगणित महापुरुषहरूको अज्ञान नष्ट गरिदिनेछो छ र तिम्रोले क्षमादिको तेजलाई चरण गरेको छौ । तिम्रो महिमाको पत पाउनु कठिन काम छ । यो कार्य-करणात्मक साग संसार तिम्रो नै स्वरूप हो ॥७॥ हे अजित ! जब तिम्रो निरञ्जनदेव द्वारा प्रहार गरिएपछि दैत्य-दानव सेनामा प्रविष्ट हुन्छौ तब तिनको भुजा, उदर, ऊरु, चरण र शीवा आदि काट्ने युद्धस्थलमा सार्दै राम्रा देखिन्छौ ॥८॥ हे विश्वरक्षक ! तिम्रो शुद्धमा घनुका प्रहार सहन सकछौ । ती भगवान् यदाधरले दुष्टहरूको दमनको निम्ति नै तिमीलाई नियुक्त गरिराखेपछि । अब तिम्रो हाँसो कुलको आश्वोदय गर्नेको निम्ति यी विप्रको वस्थापन गर । हामीमाथि तिम्रो यो दुस्त्रो कृपा हुनेछ ॥ ९ ॥ यदि मैले दान, यज्ञ तथा आफ्नो धर्मको राम्ररी पालन गरेको भए र यदि हाँसो कुल सर्वदेहि ब्राह्मण-भक्त रहँदै आएको छ भने यी विप्रहरु सबै तरहबाट दुःख-मुक्त होउन् ॥ १० ॥ यदि सबै प्राणीहरूमा परमेस्वरलाई आत्मास्वरूपले

वर्चसे मनोजवायादभुतकर्मणे गृणे ॥६॥ त्वत्तेजसा धर्ममयेन संहतं तमः प्रकाशश्च घृतो महात्मनाम् ॥ दुरत्ययस्ते महिमा गिरां पते तद्रूपमेतत्सदस-
त्परावरम् ॥७॥ यदा विमुष्टस्त्वमनञ्जनेन वै बलं प्रविष्टोऽजित दैत्यदानवम् ॥ बाहूदरोर्वह्निशिरोधराणि वृक्कणत्रजसं प्रधने विराजसे ॥८॥ स त्वं
जगत्त्राण सत्तमद्वयणे निरूपितः सर्वसहो गदामृता ॥ विप्रस्य चास्मत्कुलदैवहेतवे विपेहि भद्रं तदनुग्रहो हि नः ॥९॥ यद्यस्ति वत्मिष्टं वा स्वधर्मो
वा स्वनुष्ठितः ॥ कुलं नो विप्रदैवं चेद्विजो भवतु विज्वरः ॥१०॥ यदि नो भगवान्प्रीत एकः सर्वगुणाश्रयः ॥ सर्वभूतात्मभावेन द्विजो भवतु विज्वरः
॥ ११ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति संस्तुवतो राज्ञो विष्णुचक्रं मुदर्शानम् ॥ अशाम्यत्सर्वतो विप्रं प्रदहद्राजयाश्रया ॥ १२ ॥ स मुक्तोऽस्त्रामि-
तापेन दुर्वासाः स्वस्तिमाँस्ततः ॥ प्रशशंस तमुर्वीशं तमुर्वीशं युज्जानः परमशिषः ॥ १३ ॥ दुर्वासा उवाच ॥ अहो अनन्तदासानां महत्त्वं दृष्टमद्य मे ॥
कृतागमोऽपि यद्राजजन्मङ्गलानि समीहसे ॥ १४ ॥ दुष्करः को नु साधूनां दुस्त्यजो वा महात्मनाम् ॥ यैः संगृहीतो भगवान्मास्वतामृषभो हरिः
॥ १५ ॥ यन्नामश्रुतिमात्रेण पुमान्भवति निर्मलः ॥ तस्य तीर्थपदः किं वा दासानामवशिष्यते ॥ १६ ॥ राजानुगृहीतोऽहं त्वयाऽतिकरुणात्मना ॥
मदघं पृष्ठतः कृत्वा प्राणा यन्मेऽभिरक्षिताः ॥ १७ ॥ राजा तमकृताहारः श्रत्यागमनकाङ्क्षया ॥ चरणावुपसंगृह्य प्रसाद्य समभोजयत् ॥ १८ ॥

स्फिर देखेनाले गर्दा सबै गुणहरूका आधारस्वरूप आत्मगन्तव्य श्रमाथि प्रसन्न छन् भने यी ब्राह्मण-देवता तुरुन्त कलेझ-मुक्त होउन् ॥११॥ शुद्धदेव भन्नुहुन्छ-हे राजन् ! यस्तो राजा अमर-
रीषले स्तुति गरेपछि महाह्मनि दुर्वासालाई शरीरबाट दोस्ने भगवान्को सुदर्शनचक्र ज्ञान्त भयो । त्यो भयावह सन्नामिको बापले मुक्त र स्वस्थ बित्त दुर्वासा राजा अम्बरीषलाई
आशीर्वाद दिँदै उनको धर्म-धर्म प्रशंसा गर्नेलागे ॥१२॥१३॥ दुर्वासाले भने-अहो ! राजन् ! मैले भगवान् अनन्तका भक्तको महिमा देखे, किनकि मैले अशराय गर्दा पनि
तिम्रो यशस्वी भरो मङ्गल कामना गरिरहेका छौ ॥ १४ ॥ जसले भक्तका परम आराध्यदेव भगवान् हरिलाई बलले कृपातेको छ, ती साधु पुरुषका निम्ति के बस्तु दुष्कर, श्रमाप
हुन सक्छ ? ती महात्मा कुन बस्तु त्याग्न सक्नेनन् ? ॥ १५ ॥ जसको केवल हरिनाम-स्मरणले पुरुष निर्मल-वृद्धय भइरहन्छ, ती तीर्थपाद भगवान्को निम्ति कुन यस्तो कर्म

शेष रहन्छ ? ॥१६॥ हे राजन् ! परब कारुणिक-स्वभाव-सम्पन्न तिमिले मेरो अप्पाधमा दण्डित नगरंर जुन मेरो प्राणको रक्षा गर्थ्यो, वसले म तिम्रो अरपन्न अनुगृहीत छु ॥१७॥ त्यसपछि हे राजन् ! जो बलसम्पन्न दुर्वासा फर्कने प्रतीक्षामा निराहार बसिरहे, ती राजा अम्बरीषले उनको पाठ समातेर उनलाई प्रसन्न पारेर भोजन गराए ॥१८॥ ती दुर्वासाले राजा इन्द्रा सादर स्वागतको सबै कामनाहरू पूर्ण पार्ने अन्न भोजन गरेर चित्तमा सन्तुष्ट भई राजा अम्बरीषसित आदरपूर्वक भने-‘अब तिम्रो पनि मपर भोजन गर ॥१९॥ हे राजन् ! तिम्रो हुला ममङ्गल्य हो, म तिम्रो अनुगृहीत गर तिम्रो दानं, स्वर्णं धातोलाप र परमात्मामा मन लगाउने हुनाले आदिभ्यले प्रदत्त भएको छु ॥२०॥ तिम्रो यस पवित्र कर्मको स्वर्गका देवाङ्गनाहरू बारम्बार मान गर्नेछु र यी पृथ्वी पनि तिम्रो परम दाबन कीर्तिको रत्नान मनछु ।’ ॥२१॥ औशुकदेव भन्नुहुन्छ-हे राजन् ! यतरी परम प्रसन्न दुर्वासा र राजा अम्बरीषको गुण-कीर्तन गरेर र उनीसित आझा लिई अन्त्यष्टामागले ब्रह्मलोक गए, जुन केवल निष्काम कर्म द्वारा नै प्राप्त गर्न सकिन्छ-अन्यथा सकिन्न ॥२२॥

सोऽशित्वाऽऽहतमानीतमातिथ्यं सार्वकामिकम् ॥ तृप्तात्मा नृपतिं प्राह भुज्यतामिति सादरम् ॥१६॥ प्रीतोऽस्यनुगृहीतोऽस्मि तव भागवतस्वयै॥ दर्शन-स्पर्शनात्परातिथ्येनात्ममेधसा ॥२०॥ कर्मावदातमेतत्ते गायन्ति स्वःस्त्रियो मुहुः ॥ कीर्तिं परमपुण्यां च कीर्तिष्यति भूरियम् ॥२१॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं सङ्कीर्त्यं राजानं दुर्वासा परितोषितः ॥ ययौ विहायसाऽऽमन्य ब्रह्मलोकमहेतुकम् ॥२२॥ संवत्सरोऽत्यगात्तावद्यावता नागतो गतः ॥ मुनिस्तद-दर्शनाकाङ्क्षी राजाऽब्रह्मक्षो वसूव ह ॥ २३ ॥ गते च दुर्वाससि सोऽम्बरीषो द्विजोपयोगातिपवित्रमाहरत् ॥ ऋषेर्विमौक्षं व्यसनं च बुद्ध्वा मेने स्ववीर्यं च परातुभावम् ॥२४॥ एवंविधानेकशुभः स राजा परात्मनि ब्रह्मण वासुदेवे ॥ क्रियाकलापैः समुवाह भक्तिं यथा विरिञ्चानिरयाश्रयम् ॥२५॥ अथाभ्वरीषस्तनयेषु राज्यं समानशीलेषु विसृज्य धीरः ॥ वनं विवेशात्मनि वासुदेव मनो दधद्भ्वस्तगुणप्रवाहः ॥२६॥ इत्येतत्पुण्यमारुह्यानमम्बरीषस्य भूपतेः ॥ सङ्कीर्तयन्ननुयायन्भक्तो भगवतो भवेत् ॥ २७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धेऽम्बरीषचरितं नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ विरूपः केतुमाञ्जभुरम्बरीषसुतास्त्रयः ॥ विरूपात्पृषदश्चोऽभृत्तत्पुत्रस्तु रथीतरः ॥ १ ॥ रथीतरस्याप्रजस्य भार्यायां

जबसम्म मुदशंन चक्र को डले मागेका दुर्वासा श्रुति फर्क आएनन्, त्यतिमा एक वर्षको समय बितिसकेको थियो, तर उनको दर्शनाभिलाषी महाराज अम्बरीष तबसम्म केवल पानी पित्र बसे ॥२३॥ अनिराज दुर्वासा गएपछि महाराज अम्बरीषले ब्राह्मणको भोजनबाट अवशिष्ट अतिशय शक्ति अन्न भोजन गरे र दुर्वासालाई कह र कह निबुचिन्दाई देखेर उनले आफ्नो त्यस प्रभावलाई पनि परमात्माको प्रभाव नै माने ॥ २४ ॥ यस प्रकार ती अनेक गुण सम्पन्न राजाले विविध प्रकारका क्रियाकलापहरू द्वारा परब्रह्म भगवान् वासुदेवमा आफ्नो मन्त्रिभाव बढाए, असले ती ब्रह्मलोकसमेत सबै मागलाई भरक भैं हेप ठान्नलागे ॥ २५ ॥ केही समयपछि जितेन्द्रिय राजा अम्बरीष आफू जस्तै स्वभावका छाराहरूलाई आफ्नो राज्य दिएर बढमा गए र भगवान् वासुदेवमा मन लगाई गुणका प्रवाहरूपी संसार-बन्धनबाट मुक्तको निम्ति मुक्त गए ॥२६॥ हे राजन् ! राजा अम्बरीषको यो परम पवित्र आचरण-को संकीर्तन तथा मनन गर्नाले प्राणी भगरान्को भक्त बन्दछ ॥२७॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नेतात्री भाषाटीकायां पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

(महाराज इक्ष्वाकुको वंश वृत्तान्त एवं मान्वात र मौमरि भविष्यो वरिव)—भी शुक्रदेव यन्तुहुन्—हे राजन् ! राजा अम्बररोषका विरूप, केतुमान् र अम्भ नामक तीन पुत्र मए । विरूपनाट वृषदरर र वृषदरवका छोरा रथीतर मए ॥ १ ॥ रथीतरका कुनै सत्यान थिएनन् । जब सत्यानको निम्ति उनले प्रार्थना गरे, तब महर्षि अङ्गिरासे प्रयत्न गरेपछि उनको भार्याबाट अनेक ब्रह्मतेजयुक्त जन्मिए ॥ २ ॥ रथीतरको भार्याको गर्भबाट उत्पन्न ती पुत्र अङ्गिरस कहिए र रथीतरका अन्य छोरोको अपेक्षु ती श्रेष्ठ थिए । ती सबै क्षत्रियकर्मले युक्त ब्राह्मण मए ॥ ३ ॥ हे राजन् ! एकपल्ट यतुलाई हाडिउँ आयो र तिनको नाकबाट इक्ष्वाकु नामका पुत्र जन्मे । उनका सय पुत्रहरूमा विकुक्षि, निमि र दण्डक—यी तीन सबश्रेष्ठ थिए ॥ ४ ॥ हे नृप ! ती भन्दा काँछा पचीस पुत्र आपत्तिबलं देशको पूर्वीभाग र पचीस पश्चिमी भागका राजा मए । तीन जना जेठा छोरा मध्यभागका र शेष सैंतालीस इक्ष्वाकु-पुत्र दक्षिणादि अन्य देशका राजा मए ॥ ५ ॥ एक समय राजा इक्ष्वाकुले, जब अहका भाइ हुने भएको थियो, तब आफ्नो जेठो छोरोलाई भने—‘हे विकुक्षे ! तिम्रो ब्रह्म आदरां योम्य मातु

तन्तवेऽर्थिवः ॥ अङ्गिरा जनयामास ब्रह्मवर्चस्विनः सुतान् ॥ २ ॥ एते क्षेत्रे प्रसूता वै पुनस्त्वाङ्गिरसाः स्मृताः ॥ रथीतराणां प्रवराः क्षत्रोपेता द्विजातयः ॥ ३ ॥ क्षुवतस्तु मनोज्ञे इक्ष्वाकुर्घाणतः सुतः ॥ तस्य पुत्रशतज्येष्ठा विकुक्षिनिमिदण्डकाः ॥ ४ ॥ तेषां पुरस्तादः भवन्नार्यावितं नृपा नृप ॥ पञ्चविरातिपश्चाच्च त्रयो मध्ये परेऽन्यतः ॥ ५ ॥ स एकदाऽष्टकाश्राद्ध इक्ष्वाकुः सुतमादिशत् ॥ मांममानीयतां मेभ्यं विकुक्षे गच्छ मा चिरम् ॥ ६ ॥ तथेति स वनं गत्वा मृगान्दत्वा क्रियार्हणान् ॥ श्रान्तो बुभुक्षितो वीरः शशं चाददपस्मृतिः ॥ ७ ॥ शेषं निवेदयामास पित्रे तेन च तद्गुरुः ॥ चोदितः प्रोक्षणायाह दुष्टमेतदकर्मकम् ॥ ८ ॥ ज्ञात्वा पुत्रस्य तत्कर्म गुरुणाऽभिहितं नृपः ॥ देशान्निःसारयामास सुतं त्यक्तविधिं रुषा ॥ ९ ॥ स तु विप्रेण संवादं जापकेन समाचरन् ॥ त्यक्त्वा कलेवरं योगी स तेनावप यत्परम् ॥ १० ॥ पितृयुपरतेऽप्येत्य विकुक्षिः पृथिवीमिमांश् ॥ शासदीजे हरि यज्ञैः शराद् इति विश्रुतः ॥ ११ ॥ पुरज्जपस्तस्य द्युत इन्द्रवाह इतीरितः ॥ ककुत्स्थ इति चाप्सुवतः शृणु नामानि कर्मभिः ॥ १२ ॥ कृतान्त आसीत्समरो देवानां सह दानवैः ॥ पाणिष्वाद्यो वृत्तो राजा देवैर्देत्यपराजितैः ॥ १३ ॥

ख्याऊ-अवेर नगरे’ ॥ ६ ॥ यसै अनुसार वीरवर विकुक्षि ‘हुन्छ’ भनेर वनमा गएर त्यहाँ आह्वयोन्य मृगहरूको वध गरेर वहाँ बसार्दै लागेपछि भाइको निम्ति मास्का पशु खान हुँदै न थो कुरा बिसरे उनले यीटा खरापो बारेर खाए ॥ ७ ॥ येष मातु स्वाण उसले पितालाई सुमिदिए । जब पिता इक्ष्वाकुले त्यसको प्रोक्षण गर्नको निम्ति भने तब गुरु बलिष्ठले त्यसलाई दूषित तथा आहूको निम्ति अयमेभ्य उदराए ॥ ८ ॥ हे राजन् ! आफ्नो छोरोको यो कर्म जानेर गुरुको आज्ञानुसार इक्ष्वाकुले शास्त्रविधिको उल्लंघन गर्ने छोरो (विकुक्षि) लाई बिसले देशबाट निकालिदिए ॥ ९ ॥ त्यसपछि गुरु बलिष्ठसित तत्त्वज्ञानका विषयको कुरा गरेर र योगयुक्त भई इक्ष्वाकुले क्षरीर त्यागिदिए र आफ्नू तत्त्वनिष्ठाले परमपद पाए ॥ १० ॥ पिताको देहान्त मएपछि विकुक्षि फर्केर घर आए र यस पृथ्वीको शासन गर्नलागे र ‘अश्वद’ नामले विरूपात मएर अनेक ब्रह्मद्वारा उनले श्रीहरिको उपासना गरे ॥ ११ ॥ तिनको छोरोको नाम पुरज्जप थियो, जो ‘इन्द्रवाह’ नामले प्रकृषात मए, तिनै ‘ककुत्स्थ’ पनि कहलाए । हे राजन् ! जुन कर्मले उनलाई यो ज्ञान भयो, यो वृत्तान्त ॥ १२ ॥ सत्ययुगको अन्त्यमा

देवता र दानबहुरूको घोर संश्रम भयो । त्यस युद्धमा दैत्यगणद्वारा पराजित देवताहरूले राना पुरजनलाई आफ्नो सहायवाच्य ठाके ॥१३॥ अनि बाहनरूपले वरम गरिएका देवराज इन्द्र अस्त्रिस्तान्मा देवदेव विष्णु भगवान्को आदेशले उनको निमित्त ठूलो गोक बने ॥१४॥ त्यस बखत युद्धको निमित्त उत्तर महाराज पुरञ्जय परम पुष्प परमात्मा विष्णु भगवान्को तेजले अविश्रय बुद्धिमा प्राप्त भए । उनले कवच धारण गरे, हातमा दिव्य धनुष र तीखा बाण लिएर र त्यस महायुद्धमा आरूढ भई उसको ककुब् (जुरो) मा बसे । अनि देवताहरू साथै उनले दैत्यहरूको नयाँमा पश्चिमतिरबाट घेरिलिए ॥ १५ ॥ १६ ॥ यसतपश्चि दैत्यहरूले उनको घोर एवं रोमशकारी संश्रम भयो । त्यस युद्धस्थलमा जुन-जुन दैत्य उनलाई

वचनाहेवदेवस्य विष्णोर्विश्वात्मनः प्रभोः ॥ बाहनत्वे वृत्तस्तस्य बभूवेन्द्रो महावृषः ॥१४॥ स सन्नद्धो धनुर्दिव्यमादाय विशिस्तान्सिताम् ॥ स्तूयमानः समारूढ युयुत्सुः ककुद्दि स्थितः ॥ १५ ॥ तेजसाप्यायितो विष्णोः पुरुषस्य परात्मनः ॥ प्रतीच्यां दिशि दैत्यानां न्यरुणत्त्रिदशैः पुरम् ॥ १६ ॥ तैस्तस्य चाभ्राग्रधनं तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ यमाय भलैरनयदैत्यान् येऽभिययुर्मृषे ॥ १७ ॥ तस्मैषुपातामिमुखं युगान्ताग्निमिवोत्त्वणम् ॥ विसृज्य दुद्रुवुर्दैत्या हन्यमानाः स्वमालयम् ॥ १८ ॥ जित्वा पुरं धनं सर्वं सश्रीकं वज्रपाणये ॥ प्रत्ययच्छत्स राजर्षिरिति नामभिराहृतः ॥ १९ ॥ पुरेज्जयस्य पुत्रोऽभूदनेनास्तत्सुतः पृथुः ॥ विश्वरन्धिस्ततश्चन्द्रो युवनाश्वश्चतत्सुतः ॥२०॥ शावस्तस्तत्सुतो येन शावस्ती निर्गमे पुरीं ॥ वृहदश्वस्तु शावस्तिस्ततः कुबलयाश्वकः ॥ २१ ॥ यः प्रियार्थमुतङ्कश्य धुन्धुनामासुरं बली ॥ सुतानामेकविंशत्या सहसैरहनद्वृत्तः ॥ २२ ॥ धुन्धुमार इति ख्यातस्तत्सुतास्ते

देखिए, तिनलाई पुरञ्जयले आफ्ना बाणले यमराजको घेर पठाइदिए ॥१७॥ अनेक दैत्य प्रलयामि भई उनको बाणवर्षाको समक्ष टिक्नमा असमर्थ भएर युद्धस्थलबाट आफ्ना घर आगेर गए ॥१८॥ अनि ती राजर्षिले दैत्यहरूको समक्षिका साथै तिनका पुर तथा धन वितेर त्यो सबै इन्द्रलाई दिए । त्यसले ती 'इन्द्रवाह' र 'ककुदस्थ' यी २ पदवीहरूले युक्त नामले प्रख्यात भए ॥१९॥ पुरञ्जयका छोरा अनेना र अनेनाका पृथु भए । पृथुका छोरा विश्वरन्धि र उनका चन्द्र, चन्द्रका छोरा युवनाश्व भए ॥ २० ॥ युवनाश्वका छोरा शावस्त भए । उनले शावस्ती नगरी बसाले । श्वस्तका वृहदश्व र कुबलयाश्वक नामका पुत्र उत्पन्न भए ॥ २१ ॥ राना कुबलयाश्वले उमङ्ग श्वपिरो दिए गर्नाका लागि आफ्ना एककाईस

हस्त (परवीमा प्रविष्टाः स मा मनुष्यामा !)—एकपक्ष सिक्करले क्वापनी एक लज्जम सेनापतिलाई अकारण ब्रह्मदारको पदबाट हटाइदियो । केही दिनपछि कुनै काम गरेर सिक्करले उतलाई कापयो । यस्तो मनले ऊ भयो । सिक्करले भयो—'मा तिम्रीलाई पहिले जस्तै प्रत्यन्त देखिरहेको छु । वरको कारण के हो ?' ब्रह्मदारले भयो—'अब मलाई कुर राम्रो लागिरहेछ । मारा पौबका सुतेदार मेरो विशेष सम्मान गर्दने र विनयले बस्लाह माग्दथे । साधारण सिपाही जुन पहिले भनेर आउनु सान्छो माग्दथे, ती अब कुशीले आउँछन्, र अब म तिमिलाई राम्रो लक्ष्मी दिन सक्छु निरति अब म बौद्ध सम्मानित मनुष्य भएको छु ।' सिक्करले बोल्थे—'पर पहिलेही तुरुन्त हा-वेग ?' ब्रह्मदारले भयो—'हज्जब लज्जा छ मा मनुष्यामा !' यो मनुष्य मत्थनो काम राम्रो गर्छ र अर्कोलाई मद्दत दिन्छ, त्यसैलाई लक्ष्मी मलाई मग्दछ । कुर वदमा लोभ र घृणा बा लोभाव (कोलेली) निन्द्य, जो त लियही भन्ना पछि हेम मानिन्छ ।' यो शव कुल सुनेर निकम्बर शान्दै प्रसन्न भयो ।

इजार छोराहरू लिएर धुनु नामको दैत्यलाई मारेका थिए ॥२२॥ यसै कारण उनको 'धुनुमा' नाम हुनगयो । त्यस पछि पुढमा धुनु दानवको मुखबाट निस्केको ज्वालामा कुवलाथाको तीन पुत्र बाईक थिए सबै दहरे मरे ॥२३॥ हे भारत ! ती तीनजनाको नाम-दहाश्व, कपिलाश्व र भद्राश्व थियो । दहाश्वका छोरा हयंश र उत्तको छोरो निकुम्भ भयो ॥२४॥ निकुम्भको बर्हणाश्व नामक पुत्र भयो । त्यस बर्हणाश्वको कृशाश्व, कृशाश्वको सेनजित् र सेनजित्को युवनाश्व नामको पुत्र भए । युवनाश्व पुत्रहीन थिए । यसैनिमित्त भिन्न भएर आफ्नी सय भार्याहरूसित वनमा हिँडिदिए । यहाँ कृपाटु भुनीश्वरहरूले युवनाश्वलाई पुत्र प्राप्त गराउनको निम्ति सावधान मनले 'ऐन्द्र' यज्ञ गराए ॥२५॥२६॥ एक दिन रात्रिको मेलामा प्यासले व्याकुल राजा यज्ञशालामा गएर श्रावणहरूलाई निदाएका देखेर यन्त्रार्थिभक्त गानी पिहदिए ॥ २७ ॥ हे राजन् ! विद्वान् उठेर जब श्रावणहरूले कलश खिचो देखे तब सोधे—'यो काम कसको हो ? कसले यो पुसवन (पुत्र उत्पन्न गर्ने) जल पियो ?' ॥ २८ ॥ त्यसपछि ईश्वरको श्रेणाले राजाले नै त्यो जल पिए भन्ने कुरा जानेगछि

च जज्वलुः ॥ धुन्धोर्मुखाग्निना सर्वे त्रय एवावशेषिताः ॥ २३ ॥ दहाश्वः कपिलाश्वश्च भद्राश्व इति भारत ॥ दहाश्वपुत्रो हयंशो निकुम्भस्तत्सुतः स्मृतः ॥ २४ ॥ बर्हणाश्वो निकुम्भस्य कृशाश्वोऽप्यास्य सेनजित् ॥ युवनाश्वोऽभवत्तस्य सोऽनपत्यो वनं गतः ॥ २५ ॥ भार्याशतेन निर्वण्णः ऋषयोऽस्य कृपालवः ॥ इष्टिं स्म वर्तयाश्चकुरेन्द्रो ते पुममाहिताः ॥ २६ ॥ राजा तद्यज्ञमदनं प्रविष्टो निशि तर्पितः ॥ दृष्ट्वा शयानान्विभ्रांस्तानप्यो मन्त्रजलं स्वयम् ॥ २७ ॥ उत्थितास्ते निशाम्याथ व्युदकं कलशं प्रभो ॥ पञ्चदुः कस्य कर्मदं पीतं पुसवनं जलम् ॥ २८ ॥ राजा पीतं विदित्वाऽयं ईश्वरप्रहितेन ते ॥ ईश्वराय नमश्चकुरद्वो देववलं वलम् ॥ २९ ॥ ततः काल उपावृत्ते कुक्षिं निर्भिद्य दक्षिणम् ॥ युवनाश्वस्य तनयश्चक्रवर्ती जजान ह ॥ ३० ॥ कं धास्यति कुमारोऽयं स्तन्यं रोरूयते भृशम् ॥ मां धाता वत्स मासेदीरितीन्द्रो देशिनीमदात् ॥ ३१ ॥ न ममार पिता तस्य विप्रदेवप्रमादतः ॥ युवनाश्वोऽयं तत्रैव तपसा सिद्धिमन्वागात् ॥ ३२ ॥ त्रसदस्युरितीन्द्रोऽङ्ग विदधे नाम तस्य वै ॥ यस्मात्प्रसन्ति ह्युद्धिन्ना दस्यवो रावणादयः ॥ ३३ ॥ यौवनाश्वोऽयं मान्धाता चक्रवर्त्यवनीं प्रभुः ॥ सप्तद्वीपवर्तीमेकः शरारामान्युततेजसा ॥ ३४ ॥ ईजे च यज्ञं क्रतुभिरात्मविद्भिरिदक्षिणैः ॥ सर्वदेवमयं देवं सर्वात्मकमतीन्द्रियम् ॥ ३५ ॥ द्रव्यं मन्त्रो विधिर्यज्ञो यजमानस्तथर्चयजः ॥ धर्मो देशश्च कालश्च सर्वमतद्यदात्मकम् ॥ ३६ ॥

उनले भने—'अहो ! दैववल नै सर्वप्रधान बल हो, वस्तो मन्दै ईश्वरलाई नमस्कार गरे ॥ २९ ॥ जब प्रसवको बेला आयो, तब राजा युवनाश्वको दाहिने कोला फोरेर याँत्र चक्रवर्ती छोरो जन्मियो ॥३०॥ जब त्यो बालक धुध पिउनको लागि बसो रुन लाग्यो तब श्रावणहरूले भने—'यो कसको दूध पिउँछ ?' अनि झन्ले भने—'मां धाता' अर्थात् मलाई पिउँछ र 'वत्स' र 'नरोट' यति भनेर उनले आफ्नो तनो ओला उनको मुखमा राखिदिए ॥३१॥ त्यसका पिता युवनाश्वले पनि ब्राह्मण र देवताहरूको कृपाले तपस्याद्वारा त्यसै स्थानमा सिद्धि प्राप्त गरे ॥३२॥ हे अङ्ग (तात) ! इन्द्रले त्यस बालकको नाम 'त्रयदस्यु' राखे, किनकि त्यसबाट उद्भिन्म भएर रावणादि दूला-दूला दस्यु भयभीत भएका थिए ॥ ३३ ॥ जब युवनाश्व-तनय मान्धाता चक्रवर्ती (चक्रवर्ती) राजा भएर अगवान् नारायणको तेजले सम्पन्न भई एकलै नै सारै द्बीपको पृथिवीमा शासन गर्नलागे ॥ ३४ ॥ तब

उनले आत्मज्ञान-सम्पन्न भएर इन्द्र (पञ्चसामग्री) मन्द विधि, पद्म, पञ्चमान, श्रुतित्रय, धर्म, देश तथा काल-यी सबै जपको स्वरूप छन्, ती सर्वदेवमय सर्वात्मक अद्वितीय देवाधिदेव भगवान् यज्ञपुरुषको अनेक ठूला-ठूला दक्षिणापुक यज्ञहरूले आराधना गरे ॥ ३५-३६ ॥ जहाँ स्वर्गको उदय हुन्छ र जहाँ अस्त हुन्छ, त्यहाँसम्मको सम्पूर्ण देश सुरनाथ-सनय मान्वाताको नै क्षेत्र अर्थात् अधिष्ठित भूमिभटल कहिन्थ्यो ॥ ३७ ॥ ती राता मान्वाताले क्षत्रविन्दुकी कन्या विन्दुवतीसित पुकृष्टरस, अम्बरीष तथा पांसी मुचुकुन्द नामका तीन पुत्र उत्पन्न गरे ॥ तिनका कपाल बहिनीहरूले सीमरि श्रविलाई पतिरूपमा छाडे ॥ ३८ ॥ परम उत्तरी सीमरि यज्ञनाको जलमा डुबेर तपस्या गर्दथे । एकपक्ष त्यहाँ वैपुत्र-धर्ममा मनयराजको सुख देखेर उनलाई पनि विवाह गर्ने अभिलाषा भयो । जनः उनले राजा मान्वाताकाहाँ गएर उनीसित यौती कन्या मागे । त्यो सुनेर राजाले भने—‘हे भ्रष्ट ! स्वयमरमा यदि कन्याले हजुरलाई वरण गरे हजुर प्रमत्ततापूर्वक यौती कन्या लिन सक्नुहुन्छ’ ॥ ३९॥४० ॥ अनि ती श्रुति सीमरिले विचार गरे—‘राजाले ठानेका

यावत्सूर्य उदेति स्म यावच्च प्रतिनिष्ठति ॥ सर्वं तद्यौवनाश्वस्य मान्धातुः क्षेत्रमुच्यते ॥ ३७ ॥ शशविन्दोर्दुहितरि विन्दुमत्यामधान्नृपः ॥ पुरु-कुलमम्बरीष मुचुकुन्दं च योगिनम् ॥ तेषां स्वमारः पञ्चाशत्सीमरि वज्रिरे पतिम् ॥ ३८ ॥ यमुनान्तर्जले मग्नस्तप्यमानः परं तपः ॥ निर्वृति-मीनराजस्य वीक्ष्य मेयुनधर्मिणः ॥ ३९ ॥ जातस्त्रहो नृपं विप्रः कन्यामेकामयाचत ॥ सोऽप्याह गृह्यतां नृद्वन्कामं कन्या स्वयंवरे ॥ ४० ॥ स विनिर्ग्रास्ये स्त्रीणां जरटोऽयमसम्मतः ॥ वलीपन्नित एजत्क इत्यहं प्रत्युदाहृतः ॥ ४१ ॥ साधयित्वे तयात्मानं सुरभीषामगोप्सितम् ॥ कि-पुनर्मनुजन्द्वाणामिति व्यवसितः प्रभुः ॥ ४२ ॥ मुनिः प्रवेशितः क्षत्रा कन्यान्तःपुरमृद्धिमत् ॥ वृत्तश्च राजकन्याभिरैकः पञ्चशता वरः ॥ ४३ ॥ तामां कलिभद्रद्व्यास्तदर्थंऽजोऽहं सौहृदम् ॥ ममानुरूपो नार्यं व इति तद्गतचेतसाम् ॥ ४४ ॥ बह्वृचस्ताभिरपारणीयतपः श्रियाऽनर्घ्यपरिच्छेदेषु ॥ श्लेषे नानोपवनामलाम्भःसरःसु सौगन्धिककाननेषु ॥ ४५ ॥ महाहर्षस्यामनवस्रभूषणसनानानुलेपाभ्यङ्गहारमात्यकैः ॥ स्वलेह्यन्त्रीपुरुषेषु निर्यदा-रेमेऽनुगायद्विजभृङ्गवन्दिषु ॥ ४६ ॥ यदुगार्हस्थ्यं तु संवीक्ष्य सहस्रीपवतीपतिः ॥ विस्मितः स्तम्भमजहत्तत्पार्वभौमश्रियाऽन्वितम् ॥ ४७ ॥ एवं

होस्नान् यो कुटो छ, यसै निम्ति सोह्रहलाई मतपढेन । यमको हारा शरीर चाउरी परेको छ यमको बपाल पाकिमकेको छ र टाउको हल्लन्छ । यदी विचारेर उनले भलाई छौ उभर दिएका हुन् ॥ ४१ ॥ यसै निम्ति य आहुलाई बमो तुल्याउँछु कि सुरसुन्दरी पनि भलाई राजन लाग्नेछन्—‘बमो विचारेर ती मयर्थ सीमरिले स्वर्ग गरे ॥ ४२ ॥ अनि अन्तः-पुरको रक्षकले ती मुनिधेलाई कन्याहरूको समृद्धिशाली अन्तःपुरमा पुन्यायो । त्यहाँ ती कपाल कन्याहरूले सीमरिलाई नै आफ्नो पति रोजे ॥ ४३ ॥ उनैमा सबैको मन लागेको हो कन्याहरूले सोझै त्यागेर ‘यी त मेरो योग्य छन्—निम्नो होइन’ भनेर सीमरिाको निम्ति उनमा परस्पर बलह हुनलाभ्यो ॥ ४४ ॥ हे राजन् ! अनि श्रुतिदेवी सीमरि श्रुति वाफनो अश्व-सपोबलले बन्धूपुत्र सामग्रीहरूले वृक्ष पराहदका, अनेक उपवनले सुशोभित तथा निमल जलले पूर्ण सरोवरहरूका, कमलको बगना, पक्षीहरू र बन्दीजनहरूले गुञ्जायमान यर्ष राजा महनाले धृषित हो पुलहरूले सुशोभित महलहरूमा, बन्धूपुत्र छात्रा, आमन, बख, आभूषण, मुकुटा, गीठो भोजन र फल-मालाहरूको उपभोग गर्दै विहार गर्नसमे ॥ ४५-४६ ॥ उनको महाहर्ष-
२१८

मुख देखेर सप्तर्षीपुत्री गृध्रकोवा अधिपति महाप्राज्ञ मान्धाताले विभिन्न भावले आक्रु मारंभीम र सम्पत्तिवान् भण्डा गर्व न्यामिदम् ॥ ४७ ॥ यत्र प्रहार माहंत्स्यं-भोगमा
आमक्तं छप्रे-~~म~~ श्रीमरि विषयहकृताई अनेक इन्द्रियरहले मोन्दै जाँदा पनि लुप्त भएनन्, जस्तै पिउका चोपाते अग्नि वस्त्र हुँदैन्न् । एक दिन बर्भरहेका ती कालेदाणापं
घटमनै माछाको सहायमले प्राप्त आफ्नो तपोमङ्गमा विचार गर्दै कन्न लागे- ॥ ४८-४९ ॥ 'अहो ! जसले राम्ररी ज्ञातिको वाचन गरेको दियो, त्यस्तो न तपस्वीको घन्टो पतन भएको
हेर ! जुन बल्लेजस्ताई मेलै धेरै दिनदाँल धारण गरिराखेको थिएँ, त्यो न जलस्थिको घोटो जल-वस्तुको संगले छट हुनगर्ने ॥ ५० ॥ जसले बोझाभिलारी जुलुको यो कतस्थ हो कि
न्यो सबै दाम्पत्य-धर्ममा रत रहने समस्त प्राणीहरूले सहावास त्यागिदोभो र आफ्ना इन्द्रियरहकृताई अतिकति पनि बहिर्मुख हुन नदेओस् । यो सदा एकान्त प्रवेशमा एकलै विषय
गर्दै एवमात्र भवन्त ईधरा वा नैन लमाओस् । यदि उसलाई संग मै गर्ने हन्छा छ भने भगवत्-प्राप्त्यमा माधु पुरुषहरूको सहित गराम् ॥ ५१ ॥ अहो ! पहिले न एकलो वरवी थिएँ ।

गृहेष्वभिरतो विषयान्विविधैः सुखै ॥ सेवमानो न चातुष्यदाज्यस्तोऽकैरिवानलः ॥ ४८ ॥ स कदाचिदुपासीन आत्मापद्धवमात्मनः ॥ ददर्श
बहुचाचार्यो मीनसङ्गमुत्थितम् ॥ ४९ ॥ अहो इमं पश्यत मे विनाशं तपस्विनः सच्चरितव्रतस्य ॥ अन्तर्जले वारिचरप्रमङ्गात्प्रव्याधितं बद्ध परं
धृतं यत् ॥ ५० ॥ सङ्गं त्यजेत मिथुनव्रतिनां मुमुक्षुः सर्वात्मना न विमृजेद्बहिरिन्द्रियाणि ॥ एकग्रज्रहसि चित्तमनन्त ईशे युज्जीत तद्गतिषु
साधुषु चेत्प्रसङ्गः ॥ ५१ ॥ एकस्तपस्व्यहमयाभ्रमि मत्स्यमङ्गात् पञ्चशरादासमुत पक्षसहस्रसर्गः ॥ नान्तं ब्रजाम्बुभयकृत्यमनोरथानां मायागुणैर्हृतम-
तिविषयेऽर्थभावः ॥ ५२ ॥ एवं वमन्गृहे कालं विरक्तो न्याममास्थितः ॥ वनं जगामानुययुस्तपस्तपः पतिदेवताः ॥ ५३ ॥ तत्र तप्त्वा तपस्ती-
क्ष्णमात्मकर्णमात्मवान् ॥ सदैवाम्निभिरात्मानं युयोज परमात्मनि ॥ ५४ ॥ ताः स्वपत्युर्महाराज निरीक्ष्याप्यात्मिकीं गतिम् ॥ अन्वीयुस्तत्प्रभावेण
बहिः शान्तमिवार्चिषः ॥ ५५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सौभर्याख्ये पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ मान्धातुः पुत्रप्रयत्नो योऽम्बरीषः प्रकीर्तितः ॥ पितामहेन प्रवृत्तो यौवनाश्वश्च तत्सुतः ॥ हारीतस्तस्य पुत्रोऽभून्मान्धातृप्रवरः

जन्मा माछाको सङ्घति गरेर पचास स्त्रीहरूको पति भनेर घोटोबट्ट पचास भएँ केरि सन्तानरूपले बढेर पाँच हजार भए । विषयहरूमा मेरो अब सरयबुद्धि महमकेको छ । बुद्धि मायाका
मुग्धमा जन्मेर न आफ्नो ऐहिक तथा पारलौकिक दुवै नै प्रकारका मनोरथलाई हने सरिरेको छैन ॥ ५२ ॥ वसरी बिचार गर्दै ती केही समयम्म घर त्यागिदिपर बनको बडो
समाद । तिनको संगमसँगै तिनका पतिपरायण पत्नीहरू पनि गए ॥ ५३ ॥ त्यहाँ आरामचिन्तनमा संलग्न श्रीमरिले करीरलाई सुछाउने तपमा तत्पर भएर आहवनीयादि अग्निहरू सहित
स्वयं आहुताई परमात्माको छप गराए ॥ ५४ ॥ हे महाप्राज्ञ ! आफ्ना पतिको आध्यात्मिक गति देखेर तिनका पत्नीहरू पनि उनैको प्रभावले अग्निमा लीन भएर शान्त ज्वालाहरूको
समान उनको अनुगमन गर्दै सबै सरी गएर गए ॥ ५५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सौभर्याख्ये पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

(महाराज शिशुङ्कर र दिक्कटका ज्ञानन्त)-श्रीशुक उवाच-हे राजन् ! मान्धाताका सबै छोराहरूमा जेठा अम्बरीषको वर्णन गरियसिधैं । छ । उनलाई तिनका पितामह

मने-‘अथ यमका दांत साटिद्विष्य, तव यो येय्य हुनेछ’ ॥ १२० ॥ दांत साटिद्विष्य तव वरुणले मने-‘अथ त यमका दांत वनि साटिद्विष्ये, मेरो पूजन गर ।’ राजाले मने-‘अथ यमको केरि तया दांत उग्रनरु, अनि योग्य केय्य हुनेछ’ ॥ १२१ ॥ यमपति अथ वरुणले मने-‘अथ त यमका नया दांत वनि उग्रिमकेका छन्, यमनिन्ति मेरो यज्ञ गर ।’ राजाले केरि मने हे देवता ! अथ राजपुरुषरूपी पशु कवच धारण गर्ने योग्य होआंछु, अनि यो पवित्र मानिने छ’ ॥ १२२ ॥ यमरी आपत्त पुनः प्रयास रनेद्वयुक्त मनले बापरा समय विनाउं हे मेरो ती मित्र-मित्र समय आगे पद र वरुणदेव पनि समयको प्रतीक्षा गर्दै रहे ॥ १२५ ॥ जब रोहितलाई आपना पिताको सङ्गित्व समयको रात्री ज्ञान भयो, तब हात्मा घुम्नु राज लिएर आपनो प्राण बचाउनको लागि यनमा भागेर गयो ॥ १२६ ॥ केही दिनपछि आपना पितालाई वरुण देवताले प्रस्त तथा महोदररोगले पीडित छन् भन्ने सुनर रोहित जब घर फर्कनलाग्यो, तब इन्द्रले उत्पलाई रोकिदिन ॥ १२७ ॥ इन्द्रले रोहितपित मने-‘हे वत्स ! यज्ञ पशु वनर मनुमन्दा अनेक दुष्पक्षेपहरूमा अग्रण गर्दै पृथिवीमा चारैतिर हुलिराहुनु धेरै राम्रो हुनेछ’

मेथ्यो भयेदिन ॥ १२८ ॥ पशोर्निपतिता दन्ता यजस्वेत्याह सोऽब्रवीत् ॥ यदा पशोः पुनर्दन्ता जायन्तेऽथ पशुः शुचिः ॥ १२९ ॥ पुनर्जाता यजस्वेति म प्रत्याहाथ सोऽब्रवीत् ॥ सान्नाहिको यदा राजन्नाजन्त्योऽथ पशुः शुचिः ॥ १३० ॥ इति पुत्रानुरागेण स्नेहयन्त्रितचेतसा ॥ कालं वज्रयता तं तमक्तो देवस्तमश्चैन ॥ १३१ ॥ रोहितस्तदभिजाय पितुः कर्म चिकीर्षितम् ॥ प्राणप्रे‘सुर्धनुष्पाणिररण्यं प्रत्यपद्यत ॥ १३२ ॥ पितरं वरुणप्रस्तं श्रुत्वा जातमहोदरम् ॥ रोहितो ग्राममेवाप तदेन्द्रः प्रत्यपेधत ॥ १३३ ॥ भूमेः पर्यटनं पुण्यं तीर्थक्षेत्रनिषेवणैः ॥ रोहितायादिशञ्चक्रः सोऽप्यरण्येष्वमत्समाम् ॥ १३४ ॥ एवं द्वितीयो तृतीयो चतुर्थं पञ्चमे तथा ॥ अभ्येयाभ्येष्य स्थविरो विप्रो भूत्वाऽऽह वृत्रहा ॥ १३५ ॥ षष्ठं संवत्सरं तत्र चरित्वा रोहितः पुरीम् ॥ उपव्रजजीगतदिक्रीणान्धर्म्यं सुतम् ॥ १३६ ॥ शुनःशेषः पशुं पित्रे प्रदाय समवन्दत ॥ ततः पुरुषमेधेन हरिश्चन्द्रो महायशाः ॥ १३७ ॥ मुक्तोदरोऽप्यजदेवान्वरुणादीन्महत्कथः ॥ विश्वामित्रोऽऽभक्तस्मिन्दोता चाध्वर्युर्नात्मवान् ॥ १३८ ॥ जमदग्निर्मृद्वा वासिष्ठोऽथास्य मामगः ॥ तस्मै तृष्टो दद्याविन्द्रः शातकोभमयं रथम् ॥ १३९ ॥ शुन शेषस्य माहात्म्यमुपनिष्ठात्मनश्चयते ॥ मत्स्यमारां श्रुति दृष्टा सभायस्य चमुपते ॥ १४० ॥ विश्वामित्रो भृशं प्रीतो दद्याविविदां गनिम् ॥ मनः पृथिव्यां तामद्विस्तेजसाथोऽनिलेनतत् ॥ १४१ ॥ से वायुं धारयस्तच्च भ्रातरो

यस्तो तपदेवा बापरा रोहित एक वर्षतक अह बन्ने सुनिरहे ॥ १२८ ॥ यमरी दोस्रो, तेस्रो, चौथो र पाँचौ वर्ष चितेपछि पनि इन्द्र इह कायको रूपमा आएर बापरा तमलाई तीर्थयात्रा गरिरहने उपदेश दिंदैरहे ॥ १२९ ॥ छैठौ वर्षको समाप्तिमा रोहित आपना नगरमा फर्कन लात्दा उसले अर्जुनवंश (यमको) शुनःशेष नामक गृहिणी छोरो किनरे । यमलाई यज्ञ पशुको रूपमा आपना पितालाई सुम्पिदिई प्रणाम गरे । अनि महाप्रभुस्वी र महापुरुषबाट दीर्घित गुण हुने राजा हरिश्चन्द्रले उदररोगबाट मुक्ति पाई नरमेक यज्ञद्वारा वरुणादि देवताहरूको आराधना गरे । त्यस यज्ञमा विश्वामित्र हाता, जामदग्न उदरनिज अध्वर्यु, बन्धु प्रजा, अयास्य हुनि उच्चाताम बनेका थिए । यसले प्रत्यक्ष भई इन्द्रले राजा हरिश्चन्द्रलाई प्रउदा स्वर्गस्थ प्रदान गरेका थिए । १३०-१३१ ॥ हे राजन् ! शुनःशेषको महिमा अगाडि गएर विश्वामित्रका छोराहरूको प्रकृष्टमा बताउनेछु, आपनी सोमहित राजा हरिश्चन्द्रको मत्स्यमा

हृदया देखेर विद्यामित्र निकै प्रयत्न मर र उनलाई तत्त्वज्ञानको उपदेश दिए । राजा हरिश्चन्द्रले आफ्नो मन पृथिवीमा, पृथिवीलाई अलमा, जललाई तेजमा, तेजलाई वायुमा, वायुलाई आकाशमा, आकाशलाई भूतादिमा तथा भूतादिमाई महत्त्वमा लीन गरिदिए । महत्त्वमा ज्ञानस्त्रोको गर्दै उनले आफ्नो अज्ञान भस्म गरिदिए ॥ २४-२६ ॥ त्यसपछि निर्वाण सुखको अनुभवद्वारा यस ज्ञानकलालाई पनि त्यागेर सबै स्थानहरूबाट निस्फेर, जपको कथन तथा अनुमान पनि गर्ने सकिन्न, यस्ता सबैस्वरूपमा स्थित हुन पुगे ॥ २७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पंच गौरीशंखर 'वसिष्ठ' कृत देवाशी भ्राता-टीकायां सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

(राजा समरको चरित्र)—श्रीशुकदेव मन्त्रहुन्छ—हे राजन्, रोहितको छोरो हरिश्चाट चम्प भयो, जसले चम्पापुरी बमालेको थियो । चम्पकको छोरो सुदेव र सुदेवको विजय नामको

त महात्मनि ॥ तस्मिज्ज्ञानकलां ध्यात्वा तयाऽज्ञानं विनिर्दहन् ॥ २६ ॥ हित्वा तां स्वेन भावेन निर्वाणसुखमविद्या ॥ अनिर्देश्याप्रतर्क्येण तस्यो विध्वस्तवन्धनः ॥ २७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्यानं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ हरितो रोहितसुतश्चम्पस्तस्माद्विनिर्मिता ॥ चम्पापुरी सुदेवोऽतो विजयो यस्य चात्मजः ॥ १ ॥ भरुकस्तत्सुतस्तस्मादुद्धृक्तस्तस्यापि बाहुकः ॥ सोऽरिभिर्हृतस्तु राजा सभायौ वनमाविशत् ॥ २ ॥ वृद्धं तं पञ्चतां प्राप्तं महिष्यनुमरिष्यती ॥ और्वेण ज्ञानतात्मानं प्रजावन्तं निवारिता ॥ ३ ॥ आज्ञायाम्यै मणत्नीभिर्गरो दत्तोऽन्धमा सह ॥ सह तेनैव संजानः सगराख्यो महायशः ॥ ४ ॥ सगरश्चक्रवर्त्यामीत्मागरो यत्सुतेः कृतः ॥ यस्नालजङ्घान्यवनाञ्चक्रोद्देहयश्चरान् ॥ ५ ॥ नावधीदुशुरुवाक्येन चक्रे विकृतवेषिणः ॥ मुण्डाञ्ज्मश्रुधरान्कर्णान्मुक्तकेशार्धमुण्डितान् ॥ ६ ॥ अनन्वामिसः

छोरो भयो ॥ १ ॥ विजयका पुत्र भरुक, भरुकबाट हुक, हुकबाट बाहुक भयो । बाहुक जन्मरुद्धारा प्रणिशो हृष्य गरिनाले आफ्नी छोदरुममेत वनमा मार्गो गए ॥ २ ॥ उनी त्यहाँ वृद्धावस्थाका राजा मरेपछि दिनशी राजमहिषी मनी ज्ञान तयार भए । तर गुरुवर जीवले शम्भवी बाहा पाएर दिनलाई मनी ज्ञान दिएनन् ॥ ३ ॥ जय दिनका मीताहरूले यो समचार बाहा पाए तब यमलाई जानेद्वारमित विष रूपाइदिए, तर त्यो यशस्वी बालक बरल (विप) का साथै अन्यत्र गयो, त्यसै कारण उनको 'सगर' नाम भयो ॥ ४ ॥ सगर चक्रवर्ती राजा भयो । सगरका छोराहरूले सगर खनेका थिए । गुरु आपले भने अनुसार तालबहा, यवन, शुक, वैदय तथा बर्बर जातिका मनुष्यलाई मार्ने रक्त दिनलाई क्रूरप छाडिदियो । तीमध्ये

१. ७८.१२५ (छोरो परमपुत्र को नावो हो)—हरिश्चन्द्रा बोले कल्प विद्याको मदिका थियो । त्यसको पनिमा नाम थियो 'महात्म्य' रथी 'उ' क पनि ठूला निदान र शमी थियो । उक्त 'उ' आफ्नै नाममा यतिमा-कल्पमा हुन्छ र 'उ' थियो 'सु' रथीमा ती दुवै बोला आफ्नो उर्जबाट छेद गरे । त्यस काल महात्म्य रथी परमा थिएनन् । यस कालमा ती महिषाक्षर हुने कल भयो, तर पछि विवर आयो—यस प्रणालाई कसैले रोषन नभयो । परमात्मको अर्थ थाहा रहेछ । पछि घरमा उपरिबाट बरहुनाले उक्त भवका बोला कोठामा राखिदिए । उक्तका पनि रथी जय पर आय तर कसै पनि नभए भन्ने मुख-मुख होमो भयो र र ८.१२५ 'न वक्तव्यं', 'पञ्च प्रमदुषक' र 'पञ्चमोहित बोला कसैको नावो पछिदो छ, ना म पछिदो छ' रथीको भयो—'हकोट्ट' । यमपञ्च कले हुने ठाका धृत खरोर देखिए । ती उक्त पर । खोले भनी-परमात्मको थिए र उक्त लय अगम आफ्नो के थियो र ? रथी आफ्नी रथीको ज्ञान र छेर प्रकट भयो । यनी नादिक रथीमा कसिन्छ र तिनी परमा नामा बन्दछ ।

कतिको टाउको मुहाउन लगायो, कतिको जुँघा-दाही काट्न लगाए, कतिलाई फुकेका केसको पानेलाए र कतिलाई आधा मुडेर छाडिदिए ॥ ५ ॥ ६ ॥ कतिलाई, केवल सोहने लगाए र कतिलाई केवल लेंगेटी मात्र छाउनदिए । अनि महाराज मारल और कधिको उपदिष्ट विवि अनुवार सम्पूर्ण वेद र देवस्वरूप परमात्मा जगदीश्वर श्रीहरिवो पूजनार्थ अश्वमेध यज्ञ आरम्भ गरे, त्यसै बखत यजमान छालेरन पञ्चयुक्ती घण्टालाई इन्द्रले हरण गरे ॥ ७-८ ॥ अनि राजाकी मुमति नामकी बाराहीनीका पुत्राथी र पिताका आज्ञापालक पुत्रद्वयले त्यस यज्ञको अन्धलाई खोज्दा खोज्दै सारा पृथ्वी खनिए ॥ ९ ॥ अन्यथा उनलाई पूर्वोक्त दिशामा कपिल मुनिकहाँ हाँचेको आफ्नो घोडा देखियो । त्यसलाई देखेर ती साथी हजार छोडा आफ्ना पञ्चाल लिएर—'हेर ! यो घोडा चानै यहाँ आँछा बिम्बेर बाँस रहेको छ । यम पापीलाई तुरुन्त मारिदेओ' यत्तो बन्दै मुनितिर हम्के, तब अर्मान कपिल मुनिले भैर उकारे

कांभ्रिदवहिरांमसोऽपरात् ॥ योऽश्वमेधैरयजत् सर्ववेदसुरात्मकम् ॥ ७ ॥ ओवोपदिष्टयोगेन हरिमात्मानमीश्वरम् ॥ तस्योत्पृष्टं पशुं यज्ञे जहाराश्वं पुरन्दरः ॥ ८ ॥ सुसत्यास्तनवा दत्ताः पितुरादेशकारिणः ॥ हयमन्वेयमाणास्ते समन्तान्पुत्रान् महीम् ॥ ९ ॥ प्राशुदीच्यां दिशि हयं ददुः कपिलान्तिकं ॥ एष दाजिहरश्चौर आरते मीलितलोचनः ॥ १० ॥ हन्यतां हन्यतां पाप इति षष्टिसहस्रिणः ॥ उदायुधा अभिययुरन्मिमेष तदा मुनिः ॥ ११ ॥ स्वशरीराम्निना तावन्महेन्द्रद्वहतचैतमः ॥ महद्वधतिक्रमदृता भस्मसादभवन्क्षणात् ॥ १२ ॥ न साधुवादो मुनिकोपभर्जिता नृपेन्द्र- पुत्रा इति सत्यं धामनि ॥ कथं तमो रोपमयं विभान्यते जगत्पवित्रात्पनि सं रजो भुवः ॥ १३ ॥ यस्पेरिता सांख्यममी ददेह नौर्यया मुमुक्षुस्त- रते दुरत्ययम् ॥ भवार्णवं मृत्युपथं विपश्चितः परात्मभूतयः कथं पृथङ्मतिः ॥ १४ ॥ योऽममज्जम इत्युक्तः स केशिन्या नृपात्मजः ॥ तस्य पुत्रोऽ-

॥ १० ॥ ११ ॥ इन्द्रको माथाले विमुग्ध सर्व राजकुमार महान्मा कपिलका अपराधी हुनाले उनको दष्टि पर्नामात्र एक क्षणमै उत्पन्न अग्निद्वारा ढढेर खानीको घुमो हुन गए ॥ १२ ॥ हे राजन् ! सन्तका पुत्र कपिल मुनिको क्रोधले मर्य मए, यो भन्नु बनुचिन् हो । जसको शरीर सम्पूर्ण जगत्लाई पवित्र राखिरहेथ्यो, ती सत्वरूप कपिल मुनिका क्रोधरूपी तमांगुणको कलमा कर्मको गर्भ भडिन्छ ? पृथ्वीका जत्रो बडिन्थे जाकाशमित सबन्ध हुन् गल्छा ? ॥ १३ ॥ जसको मुमुक्षु व्यक्ति सन्तको मार्गरूपी यम तस्मिन्सन्तु संसार मामरलाई नाशे पारी तदन्त, ती मार्गयमपी बलियो हुन्छा जसले यम लोभमा प्रवृत्त गरे, ती परमात्मा स्वरूप तथा सर्वज्ञ मुनिलाई 'अज्ञक व्यक्ति छनु हो' यो भेद-बुद्धि किन र कसरी हुन

पञ्च-१ (मीनका नौ गुण) — योही बहुरूपी नारीको तलको हिमको छी आयर भन्ने लागी दिदी । मस पतिका रित लाई नयावी छ । यो देखेर मलाई पनि रित करेर आउँछ । बल्लै बढो करिते काही तप र भद्रमका अरु कुरा पनि त्यसै रहिछन् र दाही ओसो मुन माथ हुन्छ । हनी अपमा पाको रङ्ग हो र क धर्मि दन्तकै जान्छ ।" विपुषी छिले यनी—'हेर । यो कुन ठूलो कुरा हो र । अति बोधा कसो ओपयि त—'सबै ले सझो काको होनले छ । सबै मिछा मति होन सधनमा उने बरमा ओपयिको पनी अमा रास र नकोहीन भूपतगोर बल । बलि भनेर उकले ओपयिको योही दिदी । त्यस छोले य नएर उल्ले वरी, मा न गयो उल्ले व र पकलिन करणर भूपतगो । त्यसदि उल्ले विपुषी छोकोहो गएर यनी 'दिदी । तिस्रो ओपयि लाई अलस रहन्छ ।' विपुषीले यनी—'त्यसमा कुनै ओपयि छैन । त्यो त केवल पानी पिना गुनमा नो माथलाई चाने कायन ।' हिमो मको जेपाङ्ग छैन एक छिन् मोलर त्यस भूपतगो । यही यलका रहन हो ।' जियकोले कुरा बुझी र पति कसो भद्रमकै भएछाने । 'सौनका नौगुण' भन्ने उखान पनि छ ।

सफल ॥ १४ ॥ हे राजन् ! सगरका पुत्र छोरा 'असमञ्जस' नामले विख्यात भए, ती सगरकी केहिनी रानीका छोरा भिए । ती असमञ्जसका छोरा अंशुमान् सदैव आफ्ना पितामहको हितमा लागिरहन्थे ॥ १५ ॥ असमञ्जस पूर्वजन्ममा योगी भिए, तर नक्तापि सज्जतमा परेर योगभ्रष्ट हुन गएका भिए । उनलाई आफ्नो पूर्वजन्मको सबै कुरा याद भियो । अतएव 'मलाई केहि कुपञ्च नपरोस्' भन माग्नाले ती संसारमा आफ्ना बन्नुहुन्छलाई अभिय वा निन्दनीय कर्म गर्दै विपरीत आचरण देखाउँदथे । ती आफ्ना प्रजा-जनहरूलाई उग्रिम धर्मको निमित्त विनका खेलाइएका बालकहरूलाई सय नदीमा फालिदिने गर्दथे ॥ १६ ॥ १७ ॥ तिनको रथको विपरीत आचरण देखेर पिताले पुत्र स्नेह त्यागी उनलाई देशबाट निकालिदिए । अनि ती आफ्नो योगबलले ती भरिमकेका बालकहरू केहि जीवित परेर हिडिदिए ॥ १८ ॥ आफ्ना बालक केहि ज्ञापक देखेर सबै जगज्ज्याकासी जारन्धमा परेर राजालाई पनि पछिलो पनमयो ॥ १९ ॥ जब राजा सगरको आहाले अंशुमान घोडा खोज्न गए र उनले पितृव्यहरूले खनेको बाटोबाट बाँदा-बाँदा रथस घोडालाई सरानीको घुमाने उभिएको देखे ॥ २० ॥

शुभानाम पितामहहिते रतः ॥ १५ ॥ असमञ्जस आत्मानं दर्शयन्समञ्जसम् ॥ जातिरमरः पुरा सङ्गाद्योगी योगाद्विचालितः ॥ १६ ॥ आचरन्ग-
हितं लोके ज्ञातीनां कर्म विप्रियम् ॥ सरथां क्रीडतो बालान्प्रास्यदुद्वेजयञ्जनम् ॥ १७ ॥ एवंवृत्तः परित्यक्तः पित्रा स्नेहमपोह्य वै ॥ योगैश्वर्येण
बालांस्तान्दर्शयित्वा ततो ययौ ॥ १८ ॥ अयोध्यावासिनः सर्वे बालकान्पुनरागतान् ॥ दृष्ट्वा विमिस्मिरे राजान्राजा चाप्यन्वतयत ॥ १९ ॥
अंशुमांश्चोदितो राजा तुरङ्गान्वेषणे ययौ ॥ पितृव्यस्वातानुपथे भ्रमान्ति ददृशे हयम् ॥ २० ॥ तत्रासीनं मुनिं वीक्ष्य कपिलाख्यमधोऽक्षजम् ॥
अस्तोत्समाहितमनः प्राञ्जलिः प्रणतो महान् ॥ २१ ॥ अंशुमानुवाच ॥ न पश्यति त्वां परमात्मनोऽजानो न बुध्यतेऽद्यापि समाधियुक्तिभिः ॥
कुतोऽपरे तस्य मनः शरीरधीर्विसर्गसृष्ट्या वयमप्रकाशाः ॥ २२ ॥ ये देहभाजस्त्रिगुणप्रधाना गुणान्विपर्ययन्त्युत वा तमश्च ॥ यन्मायया मोहितचे-
तसस्ते विदुः स्वसंस्थं न बहिःप्रकाशाः ॥ २३ ॥ तं त्वामहं ज्ञानघनं स्वभावप्रध्वस्तमायागुणभेदमोहैः ॥ सनन्दनाद्यैर्मुनिभिर्बिभाम्ये कथं हि
मूढः परिभावयामि ॥ २४ ॥ प्रशान्तमायागुणकर्मलिङ्गभ्रानामरूपं सदसद्विमुक्तम् ॥ ज्ञानोपदेशाय गृहीतदेहं नमामहे त्वां पुरुषं पुणान् ॥ २५ ॥

यहाँ एकावत् भगवान्का अवतार कथित हुनलाई बसेका देखेर ती जतिशय समाहित भएले हाव जोरी विनयपूर्वक स्तुति गर्दै भन्नुलागे । २६ ॥ अंशुमानले भने—'भगवन् ! जब जन्ममा भगवान् प्रजाजी पनि आधुमन्दा पनि अतीव हजुरलाई प्रत्यक्ष देख्न पाउन्नन्, न आज्ञास्म समाधि तथा इकिराट हजुरलाई परीक्षरूपले नै जान्नसके । अनि तिनको मन, बुद्धि र शरीरले हुने छुट्टाबारा देवता, भक्त्यादिगो रूपमा रचित हार्थो ज्ञानार्थो जन हजुरलाई कसरी जान्न सक्छौ ? ॥ २७ ॥ जुन हजुरको मायाले मोहित भिए देहधारी प्राणी जो धर्म गुणहरूका बशीभूत रहन्छन्, ती ज्ञास्र र ज्ञापनका केवल गुणमय वदार्थ र ज्ञानलाई नै देख्दछन् र बहिर्मुख हुनाले गर्दा आफ्नो अन्तःकरणमा स्थित हजुरलाई देख्न सक्तीनन् ॥ २८ ॥ उनी ज्ञानस्वरूप हजुरको भावना म मूढमति कसरी गर्न सक्छु ? किनकि हजुर र जगतको आत्मस्वरूपको अनुभवले गुणमय वेदरूपी बोध दरिसकेको रहना, ती सनन्दनादि हुनिहरूद्वारा प्यान गरिने योग्य हुनुहुन्छ ॥ २९ ॥ अतः प्रसमा भाषिक गुण, कर्म, लिङ्ग र नाम-रूपको तिरौमात्र भ्रमकेको छ, जो कार्यकारणभावले रहित छन्, ती केवल ज्ञानोपदेशको

निम्बि नै सरीर धारण गर्ने इतुर पुराण पुस्तकलाई य प्रमाण गर्दछु ॥२५॥ हे प्रभो ! काम, लोभ, ईर्ष्या इत्यादिहरूले मानव-चित्त अत्यन्त दुष्ट हुन्छन्। मानवको मायाले रचित यस लोकमा परमार्थ-बुद्धि बरेर घुइस्यो जादिमा श्रीनारिङ्ग रहन्छन् ॥२६॥ हे सर्वभूतात्मन् ! आज इतुरको दर्शन पाएर विचाराभिलाषी, कर्म र इन्द्रियहरूका आश्रयस्वी भैरौ बलिषो मोहपाश हाम्रो काटियो ॥२७॥ श्रीशुकदेव ऋतुङ्क-हे राजन् ! यमरा आफ्नो प्रभावको वर्णन सुनेर भगवान् कपिल मुनि अंशुमानप्रति हृदयले अनुग्रह गर्दै यस प्रकार भन्नु लागे ॥२८॥ कपिलजी भन्दछन्-हे बन् ! यो पाँडा तिम्रा पितामहको यक्ष पशु हो, जिम्रो यसलाई लिण्ड जाऊ । यी तिम्रा दम्भ विरुद्ध गङ्गाजल पाण्डे तर्न सक्दछन् ॥२९॥ त्यसपछि अंशुमानले कपिल मुनिको वरिष्कमा बत्ती, शिर न्युत्साई प्रणाम गरे र त्यो पाँडा यक्ष वन्द्यमा स्थाप्य । अनि सम्भले त्यस यक्ष पशुले आफ्नो यक्ष वर्ण गरे ॥३०॥ त्यसपछि अंशुमानलाई राज्य दिएर निःस्पृह र बन्धनहीन भएर और्वोपदिष्टमार्गण गतियमा ॥३१॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नेपासी भाषाटीकायापञ्चमोऽध्यायः ॥८॥

स्वन्मायावर्चिते लोके वस्तुषुदुषा गृहादिषु ॥ भ्रमन्ति कामलोभेर्ण्यमोहविभ्रान्तचेतसः ॥ २६ ॥ अद्यतः सर्वभूतात्मन्कामकर्मोऽपि शयः ॥ मोहपाशो दृढश्छिन्नो भगवन्स्त्व दर्शनात् ॥ २७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं गीतानुभावस्तं भगवान्कपिलो मुनिः ॥ अंशुमान्तुवाचेदमनुग्रहं धियावृत् ॥ २८ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अधोऽयं नीयतां तस्य पितामहपशुस्त्व ॥ इमे च पितरो दग्धा गङ्गाम्भोऽर्हन्ति नेतरम् ॥ २९ ॥ तं परिक्रम्य शिरसा प्रसाद्य हयमानयत् ॥ सगरस्तेन पशुना क्रतुरोषं समापयत् ॥ ३० ॥ राज्यमंशुमति न्यस्य निःस्पृहो मुक्तबन्धनः ॥ और्वोपदिष्टमार्गणं लेभे गतिममुत्तमाम् ॥ ३१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सगरोपाख्यानेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ अंशुमोश्च तपस्तेषु गङ्गानयनकाम्यया ॥ कालं महान्तं नाशकनोत्ततः कालेन संस्थितः ॥ १ ॥ दिलीपस्तत्सुतस्तद्भद्राक्षः कालमेधिवान् ॥ भगीरथस्तस्य पुत्रस्तेषु स सुमहत्तपः ॥ २ ॥ दर्शयामास तं देवी प्रसन्ना वरदाऽस्मि ते ॥ इत्युक्तः स्वमभिप्रायं शर्यामावततो वृत् ॥ ३ ॥ कोऽपि धारयिता वेगं पतन्त्या मे महीतले ॥ अन्यथा मृतत्वं भित्त्वा वृत् यास्ये रमातलम् ॥ ४ ॥ किं चाहं न भुवं यास्ये नरा मय्यामृजन्त्यधम् ॥ मृजामि तदर्थं कुत्र राजैस्तत्र विचिन्त्यताम् ॥ ५ ॥ भगीरथ उवाच ॥ साधवो न्यासिनः शान्ता ब्रह्मिष्ठा लोकायतनाः ॥ हरन्त्यर्थं तेऽङ्गसङ्गाचेष्वास्ते

(गङ्गाजीको अन्तरण र राजा मोदामको हुनाउ) श्रीशुकदेव ऋतुङ्क-हे राजन् ! राजा अंशुमानले गङ्गाजीलाई स्थापनको निम्बि शिरकालम्भ गरेका गरे, तर ती आफ्नो काममा सफल भएनन् र अन्त्यमा काल उपविशत भएपछि परमधाम गए । १ । त्यस्तै तिनका पुत्र दिलीप पनि अक्षयले भएर नै देह-प्राण गरेर गए । त्यसपछि दिलीपका पुत्र महीरथले अन्त्यन्त धार लयभ्या गरे । २ । त्यसले प्रसन्न भएर गङ्गादेवीले उनलाई दर्शन दिइन् र भनिन्-‘‘य तिम्रोलाई बर दिन आएको छ ।’’ अनि राजा भगीरथले अति विनयपूर्वक आफ्नो अभिप्राय भनेर सुनाए । ३ । गङ्गाजीले भनिन्-‘‘हे राजन् ! जब न स्वयंभूट पृथिवीतलमा चलेंछु, तब काँदो भैरौ वेग घाम्न सक्ने पनि त चाहियो । नभए न पृथिवीलाई फोरेर सोझै रमातलमा पुगेछु ॥ ४ ॥ यमको अविरक्त बाँटा कारण भर्छौ पनि छ, जसले न पृथिवीमा आउने सकिन, किनकि त्यहाँका मानिसहरू ममा आफ्ना सबै पाप

पञ्चानेकम्, नदि वैतं तो पावदक कदां पञ्चाने ? यो पनि विचार गर ॥५॥ राजा सगरपते भने-‘हे माता ! तौनै चरिका एवमादक त्यागिकेका छान्छ, ब्रह्मनिष्ठ र लोकहलार्थै पवित्र पाने स्नान आफ्ना अङ्ग-अङ्गबाट हुनुन्थ सबै पाप बह पारिदिन्छन् किनकि उनमा सर्वपापहारी भगवान् विद्यमान रहनु हुन्छ ॥६॥ जसमा यो सारा जग्गु भागोमा बस्न जम्नै एकाकार रहन्छ, ती सबै देवदारीहरूका आत्मा रुद्रभगवान् हुनुको वेग बाग्छन् ॥७॥ यदि भनेर राजा भगीरथले कपस्याद्वारा शिवजीलाई प्रपन्न पारे । हे राजन् ! धौरै नै समयमा भगवान् शिव राजामाथि प्रमन्न भए ॥ ८ ॥ अनि सर्वलोक-हितकारी भौछहूर भगवान्ले राजाको कथनलाई ‘लघान्तु’ भनेर स्वीकार गरेर र जसको पावन बल भगवान् विष्णुको क्षणोदक हुनाले पवित्र मानिएको छ, ती गङ्गालाई आफ्नो मस्तकमा पारण गरे ॥ ९ ॥ त्यसपछि राजर्षि भगीरथ त्रिशुवन पावनो गङ्गालाई स्वर्गोन्मिर दिडे, जहाँ उनका विर भस्मीभूत भएर बहिरहेका थिए ॥१०॥ बापु त्रै वेग हुने रथमा गङ्गदेवी अनुगमन गर्ने भएकी गङ्गाजीले सबै देव-देवान्तरहरूलाई पवित्र पार्दै भस्मीभूत भएर पृथ्वीलाई आफ्नो जन्म

हाथभित्तिरिः ॥६॥ धारयिष्यति ते वेगं रुद्रस्त्वात्मा शरीरिणाम् ॥ यस्मिन्नोत्तमिदं प्रोतं विश्वं शायीव तन्तुषु ॥७॥ इत्युक्त्वा स नृपो देवं तपसाऽतोष्याः क-
वश् ॥ कालेनात्पीयमा राजैस्त्येशः समतुष्यत ॥ ८ ॥ तथेति राज्ञाऽभिहितं सर्वलोकहितः शिवः ॥ दधारावहितो गङ्गा पादपूतजनां रंगः ॥ १ ॥
भगीरथः स राजर्षिर्निन्ये सुवनपावनीम् ॥ यत्र स्वपितृणां देहा भस्मीभूताः स्म शेरते ॥ १० ॥ रथेन वायुवेगेन प्रयान्तमनुधावनी ॥ देशान्पुनर्नृ-
निर्दग्धनामिश्रमगरात्मजान् ॥११॥ यज्जलस्पर्शमात्रेण ब्रह्मदण्डहता अपि ॥ समरात्मजा दिवं जग्मुः केवलं देहभस्मभिः ॥ १२ ॥ भस्मीभूताङ्गमङ्ग-
स्पर्शताः समरात्मजाः ॥ किं पुनः श्रद्धया देवी ये सेवन्ते घृतव्रताः ॥१३॥ न श्येतपरमाश्रयं स्वर्धुन्या यदिहोदितम् ॥ अनन्तचरणाम्भोज प्रसूताया
भग्नच्छदः ॥१४॥ तन्निवेश्य मनो यस्मिञ्चन्द्रया मुनयोऽमलाः ॥ त्रैगुण्यं दुस्त्यजं हित्वा सद्यो यातास्तदात्मताम् ॥ १५ ॥ श्रुतो भगीरथाज्ज्ञे
तस्या नाभोऽपरोऽभवत् ॥ मिन्धुद्वीपस्ततस्तस्माद्युतायुस्ततोऽभवत् ॥ १६ ॥ श्रुतुपर्णो नलसखो योऽश्वविद्यामयान्त्रलात् ॥ दत्त्वाऽक्षहृदयं नामै
मर्वकामास्तु तत्सुतः ॥ १७ ॥ ततः सुदायस्तपुत्रो मययन्तीपतिर्नृप ॥ आहुर्मित्रमहं यं वै कल्पायांविमुन क्वचित् ॥ वमिष्टरापाद्रक्षोऽभूदनुपत्य-

मिषी दिरन् ॥११॥ आफ्ना भस्मीभूत भगवन्मा रथ बलको १९धर्मबाट हुनाले कदां सगर-पुत्र ब्रह्मदण्डले हत भएका भए पनि स्वर्गवासी भए । जहो ! ती समर-पुत्र त त्यस जनले केवल आफ्नो भस्मीभूत शरीरहरूको संलग्न हुनाले नै स्वर्ग गएका थिए-अनि जो जहाँ जन गङ्गाजीको भद्रापूर्वक निच सेवन गर्दछन् उनको विषयमा कनै कुनै नै के छ ॥१२-१३॥ जसमा निमेल रथमावना सुनिजन ब्रह्माथि चित लगाएर, ब्रह्मबाट छुट हुनु कठिन छ, यहाँ गुणलाई त्यागेर तर्क हुन्छन् । ती भव-नन्दनाछक भगवत्करणविन्दबाट निम्केछे पवित्र भौमाहोरो विषयमा यहाँ के प्रति अनिएको छ, त्यो हुनै लक्क पर्ने छुरा होइन ॥१४-१५॥ राजा भगीरथबाट श्रुत, रथबाट नाम, नामबाट क्रिष्णद्वीप र रथबाट अणुवायु नामका छोरों उत्पन्न भयो । रथबाट युतापुत्रबाट राजा श्रुतपर्णो नलको मित्र भनियो । श्रुतपर्णले बललाई पाया क्पाँकने विद्याको रहस्य विद्याएर ठनीबाट बभलिया मिसेछा थिए । त्यसको छोरों सर्वकाम जग्मा । १६-१७॥ सर्वकामको छोरों सुदाय भयो, ज्ञा दमयन्तीको पनि थियो । यसैलाई कदां मित्रमह र कदां कल्पायपाद पनि भन्दछन् । वमिष्टो भएले त्यो राजप

भर हो चियो र आपनो कर्मले जीवनमरि सन्तानहीन रह्यो । यति कथा सुनेर राजा परीक्षितले भने-हे भगवन् ! य यो ज्ञान इच्छा गर्दछु-महामा मोदापलाई गुरुको साथ दिन पोको थियो ? यदि बा कुन गोपनीय छैन भने इन्द्र सनाउनु हवन् ॥१८-१९॥ श्रीशुकदेव मन्त्रुदन्त-हे राजन् ! कुनै एक समयको कुरा हो-राजा सौदामले शिकार खेल्ने प्रपञ्चमा कुनै राक्षसलाई मारिदिए, तर त्यसको मोर्दालाई छाडिदिए । अनि त्यो (राक्षसको माई) त्यसको साटो केनै ह्वाले गान्से रनेर राजाघरमा बस्नेलाप्यो र भोजन इच्छुक गुरु वशिष्ठलाई मानिसको दाम्प्य पक्काउ पम्किदियो ॥२०-२१॥ त्यस अन्त्य भोजन पक्केको देखेर वणिष्ठजीले सहाय रिसाएर राजालाई आप दिए-मलाई नर-मांस दिने अपराधमा तँ राक्षस हुनेछस् ॥२२॥ जब उनले यो व राक्षसको काम हो सन्ने बाहा पाए तब त्यस भावको अवशि बाह वर्ष निश्चित गरिदिए । अनि सौदाम पनि यंत्रालिमा जल लिपेर गुरु वशिष्ठलाई आपदिनको निम्ति उच्य भए ॥२३॥ तर रानी मदयन्तीले हेकिन् र उनले रयो आप-जल विशा, आकाश तथा पृथ्वी सबैलाई जीवमय जानेर अन्यत्र नछाडेर अपनै सुदामा

स्वकर्मणा ॥ १८ ॥ राजोवाच ॥ किनिमित्तो गुरोः शपः सौदामस्य महात्मनः ॥ एतद्वेदितुमिच्छामः कथयतां न रहो यदि ॥ १९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ मोदामो वृगयां किञ्चिच्चरन्सो जघान ह ॥ मुमोच आतरं सोऽथ गतः प्रतिचिकीर्षया ॥ २० ॥ स विन्तयःनघं राज्ञः सूदरूपधरो गृहे ॥ गुरवे भोक्तुकामाय पक्त्वा निन्ये नरमिश्रम् ॥ २१ ॥ परिवेक्ष्यमाण भगवान्विलोक्याभक्ष्यमज्ज्ञता ॥ राजानमशपत्कुद्धो रक्षो ह्येव भविष्यमि ॥ २२ ॥ गन्धकृतं तद्विदित्वा चक्रे द्वादशवार्षिकम् ॥ सोऽप्यापोऽञ्जलिनादाय गुरुं शप्तुं समुद्यतः ॥ २३ ॥ वारितो मदयन्त्यापो रुशतीः पादयोर्जहो ॥ दिशः स्वमर्नी सर्व परयजीवमयं नृपः ॥ २४ ॥ राक्षसं भावमापन्नः पादे कल्पाफां गतः ॥ व्यशयकाले ददशे वनोकोदम्पनी द्विजौ ॥ २५ ॥ क्षुधातो जगृहे विशं तत्पत्न्याहाकृतार्थवत् ॥ न भवान्राक्षसः साक्षाद्विज्ञाकृणां महारथः ॥ २६ ॥ मदयन्त्याः पतिर्वीर नाधर्मं कर्तुमर्हमि ॥ देहिमेऽपत्य-कामाया अकृतार्थं पतिं द्विजम् ॥ २७ ॥ देहोऽयं मानुषो राजन्पुरुषस्यास्तिनार्यदः ॥ तम्मादस्य बधो वीर सर्वाध्वप उच्यते ॥ २८ ॥ एषहि नादगणो विद्वांस्तप शीलगुणान्वितः ॥ आरिराधयिषुर्बल महापुरुषसंज्ञितम् ॥ सर्वभूतात्मभावेन भूतेष्वन्तर्हित गुणैः ॥ २९ ॥ मोऽयं ब्रह्मर्षिर्वयस्ते राज-

सन्त्याए । यस प्रकार भित्र अर्थात् पत्नीको कुरा रवीबार गर्नाछ हो 'मित्रसह' यस नामले विख्यात भए ॥२४॥ यस प्रकार ती राक्षस भावमा प्राप्त भए तर त्यस भावको जल पनले तिनको सुदामा बन्ध्यापवर्णका भए । यसै कारण उनको नाम 'बन्ध्यापवाद' सन्ने रह्यो । एक दिन तिनले मैथुन कार्यमा रत ब्राह्मण दम्पतीलाई देखे । ती दम्पती बनेवासी थिए । 'मांका हुनाले उनले ब्राह्मणलाई समाए । पत्नीको अपूर्ण कामा जस्तो भएर बोलिन्-'वराहवमा तिम्रो राक्षस होहो, तिम्रो साक्षात् इच्छाक बधमा उ-पन्न र महाराजो मदयन्तीका पति तथा योटा भरे ठूला महारथी हो । हे वीर ! तिम्रोले अधर्म गर्नु उचित छैन । म सन्तानधो इच्छुक छु । यसै निम्ति तिम्रो भलाई अकृतार्थ पति कर्माइदेऊ ॥२५-२७॥ हे राजन् ! यो मानव शरीर जीवका सबै पुत्रार्थको दाता छ । अतएव हे वीर ! यसको बध सबै दुःखार्थहरूको दण्ड मानिन्छ, केरि यो ब्राह्मण त अन्याय तथा विद्वान् तथा तप, शील र गुणहरूले युक्त छन । यी अदृष्टान्ति धुणका कार्यहरू द्वारा सर्व प्राणीहरूमा हुनेको परमपुष्पमङ्गल पात्रक परमाभाषो सबै प्राणीहरूका आनन्दस्वरूपले उपामना गर्नेको अभिलाषी छन् ॥२८॥२९॥

हे समर्थ ! हे धर्मज्ञ ! पिताको हाहाट बुध-वधको समान तिमी रात्रि-भेटका हाहाट यी ब्रह्मविभेदको ध्वजको उचिन् हुन सक्छ । ॥३०॥ तिमी त मायु-मयाजमा जादरणीय मानिन्छौ । अनि यीही कपिला गाईको समान यो मायु-मयाव, निर्दोष, अजिब तथा वेदवादी ब्राह्मणको बध किन गर्न लाजिहोका छौ ? ॥३१॥ यदि निमो यिनलाई आफ्नो मक्ष्य बनाउन सक्दा पहिले मलाई मारेर छाड् किनकि यिनो नम्रपण्डित म मृतक समान भएर एक क्षण पनि हान्न सक्नेछैन ॥३२॥ ती करुणभाषिणी अरुनाले यस प्रकार अनाथिनी बन्थे

पिप्रवराद्विभो ॥ कथमर्हति धर्मज्ञ वधं पित्रिवात्मजः ॥ ३० ॥ तस्य साधोरपापस्य भ्रूणस्म ब्रह्मवादिनः ॥ कथं वधं यथा बभ्रोर्मन्यते सम्भनो भवान् ॥ ३१ ॥ यद्ययं क्रियते भक्षस्तर्हिमां स्वाद पूर्वतः ॥ न जीविष्ये विना येन क्षणं च मृतकं यथा ॥ ३२ ॥ एवं करुणभाषिण्या विल-पन्त्या अनाथवत् ॥ व्याघ्रः पशुमिवाखादत्तमौदामः शापमोहितः ॥ ३३ ॥ ब्राह्मणी वीक्ष्य दिधिषु पुरुषादेन भक्षितम् ॥ शोचात्यात्मानमुर्वीशम-शपत्कुपिता सती ॥ ३४ ॥ यस्मान्मे भक्षितः पाप कामार्तायाः पतिस्त्वया ॥ तवापि हन्युगंधानादकृतप्रज्ञ दर्शितः ॥ ३५ ॥ एवं मित्रमहं शप्त्वा पति-लोकपरायणा ॥ तदस्थीनि समिद्धेऽमौ श्रास्य भर्तुर्गतिं गता ॥ ३६ ॥ विरापो द्वादशव्यान्ते मेथुनाय समुद्यतः ॥ विज्ञायः ब्राह्मणीशपं महिष्या

धरे विलाप गर्पण्डि पनि आपन्नमन मीदामले ती ब्राह्मणलाई यस वधत खाइदिए, जसरी व्याघ्र पशुलाई खाइदिन्छ ॥३३॥ ती ब्राह्मणीले आफ्नो गर्भधानकारी ब्राह्मणलाई शपथपत्रमा खाइदिने देखेर खोक गर्दागर्दै बेगरी शिरापर उनले राजानाई यसो भाष दिनु-॥३४॥ हे पापी ! तैले म दासविह्वला नागीको पतिनाई खाइदिनुको छुम्, अनन्तर हे मन्त्रमने ! मेरा मृत्यु पनि गर्भधान पनाको कारणले नै हुनेछ ॥३५॥ मित्रमह (मीदाम) लाई समरी आप दिएर ती पति पतिपरायणा ब्राह्मणी आफ्ना पतिको हाइरक चालेर कन्दिममा हाडिन् र

तर हाड (उल्टाको देखेर पाइने भाष) कोरा भाष हुने ब्रह्मणीको मुखले पाइने मार जाडोमाथि हाडदाहाइरक पियो । त्यही मायाबाट सौरा दक्षम येर पनि जाडो गिण । चण्डका विजयन्त देखेर गेवाहाट पा राधा । यसका पाउ छोई-पले, मज्जमज्जु गरिदिएर बने निक्षय गरे । जहाँ बस्ने बुधमा बौमा चम्पे-बचको भिण । बस्ने जेवाहाट हाणपात्र गरी म सो- 'बाण ठुलो पात्रक र पत्नी ठुली हुन्छ । बस्ने इन्द्रको पत्नीको काम देखे । 'पौण्ड्र मने- 'बाणले ब्राह्मणी ब्रह्मनामका अनुसन्धन गरे पछि कैले म बीडा दान्ना मनुष्यका कर्तव्य पात्रक गर्भदेख । पति भनेर हाडको उल्टा पात्र महे 'पदरिण्ड विधि'बन् । बनि मार हाडन गी ईन्द्रदे मार यमको पट्टी करेड त्यसको पाउ निको पाई रह । अन्यथा अब बाण हाँसे निको यको, तर गेल्ल 'यमलाई नमस्कार गरे । 'पौण्ड्र हाण भिण- 'बाण देखे दृष्ट छण्डा सेबाभा आमार मान्छा र कुनै ठुलो बला दया, तर तिनले ठुला ठुला र अशान्ति देखे- 'बाण आफ्नी नया तनकी परीमा राखेर बन्नु भायो- 'देवताब 'पौण्ड्र हाणे हाँके भाव लरेती । निडे दिग्दक्षि बल नमर घोकले मयन दश सु । बाण व त हुने कसो डिङ्गर पनि पात्रन । अन्त निमो नै डिङ्गर गर्दै बाटैक अक हुने उपाव बनि छैन । भास मान्छा देखे । निमोले देखे येरे 'ल' सेबा मरेका छौ । तर देखे पनि ब्रह्मका दिवसम तिम्रोलाई रू दे पर बाण दिण' वा गिण सवा को वना हुने भाण रण पुत्रकाय होइन । 'बनि गेवाहाट आफ्नो मूर्धनमा ठुला पडिना सगो, तर निमोले मारत छाडेनन् । समथपुत्रक ब्याघर र हाई बनले भने- 'चनराव । 'तिमी मज्जद य व खाई छो । 'यम व हाण हुने भाष म छैन । निमोले भव बनेभले यम व मुक्ति भिस्लेक । तर अहिले निमो अनाम । यदि यमोमाथि कैले काट् पाई- 'तिमीलाई दलसले वेगरो म बाणका । ब्रह्मका उल्टा मरेको सो निमो माई नै ल गे । यम हुननाम र । नछ मर यम बाण । 'बनि गेवा पनि मरो हो रोग निमो पाईदेख । 'म जन्मभरि निमो डाकार मान्छु र निमोलाई कोवन दान पनि दिनेछु । 'देखे हलेकर मर दाहा, बाण म । 'लान दिण । 'को दिवपुत्र भिणो । 'त्यो जन्मदे खान्छ म बाण पण्डितको र तत्काश मन्थो । पात्रक, पात्रा दिन र कुलपत्र मनुष्यमा दान बनेछ अपहर नै हुन्छ । 'नीबाट मना हाण मने भाव लरे म ।

उभयैव मनी मय्य आशु वनि पतिते गतिमा प्राप्त मई ॥ ३९ ॥ यथा वाह वर्ष रितिमकरादि ज्वर राजा विजयह वापवाट सुस्त मय्य मैथुन गर्भं प्रवृत्त मय्य, तव महतानीले उने
 प्राज्ञयो हो भाव स्मरण गारे तिनलाई रामरी पुत्राएर रात्रि ॥ ३७ ॥ त्यमै समवेदेखि तिनले श्रीगुरु पूर्णरूपेण स्वागिदिर । यस प्रकार आफ्नो कर्मबन्ध जन्ममरि ती मन्तानहीन
 बनिगडे । त्यसपछि उनको अनुमतिसे वमिष्टबीले रानी मदयन्तीमा सन्तान उत्पन्न गर्ने अविश्रायले यथाधान गरे ॥ ३८ ॥ रानीले सात वर्षवम्म स्यो गर्भ चरण भरिराखि, वैरि बालक
 उत्पन्न भएन । अनि वसिष्ठले त्यसकां पेटमा कुञ्जाले डिकोप । त्यसले जुन बालक जन्मियो, यो 'अश्मक' यस नामले प्रख्यात भयो ॥ ३९ ॥ अश्मकबाट बालक उत्पन्न भयो । पशुरामले
 शुभीलाई छत्रियहीन पार्ने बेलामा कोदरुले उन्लाई बचाएका थिए । जसः ठाकरो 'नारी कवच' पनि नाम राखो र पुष्पी छत्रिय-हीन अश्मकलाई त्यही छत्रियवंशको मूल बन्थो ॥ ४० ॥
 त्यस मूलकका दशरथ, दशरथबाट पराशर, पराशरबाट राजा विश्वमह र विश्वमहका छोरा चक्रवर्ती सट्टाज्ञ मर ॥ ४१ ॥ त्यस दुर्जय गौर सट्टाज्ञले देवमन्त्रले विनय गरेपछि बुद्धमा

म निवारितः ॥ ३७ ॥ तत ऊर्ध्वं स तत्याज श्रीसुखं कर्मणाऽप्रजः ॥ वमिष्टस्तदनुज्ञातो मदयन्त्यौ प्रजामधात् ॥ ३८ ॥ सा वै सप्त ममा गर्भम-
 विभ्रन्न व्यजायत ॥ जघ्नेऽश्मनोदरं तस्याः सोऽश्मकस्तेन कथ्यते ॥ ३९ ॥ अश्मकान्मूलको जज्ञे यः स्त्रीभिः परिरक्षितः ॥ नारीकवच इत्युक्तो
 निःक्षेत्रे मूलकोऽभवत् ॥ ४० ॥ ततो दशरथस्तस्मात्पुत्र ऐद्विडस्ततः ॥ राजा विश्वमहो यस्य सट्टाज्ञश्चक्रवर्त्यभूत् ॥ ४१ ॥ यो देवैरथितो
 दैत्यानवधीयुधि दुर्जयः ॥ मुहूर्तमायुर्ज्ञातैवै स्वपुरं सन्दधे मनः ॥ ४२ ॥ न मे ब्रह्मकुलप्राणाः कुलदेवान्न चात्मजाः ॥ न श्रियो न मही राज्यं
 न दाराश्चातिवल्गवाः ॥ ४३ ॥ न बालोऽपि मतिर्महामधर्मं रमते क्वचित् ॥ नापरयमुत्तमश्लोकादन्यत्किञ्चन यस्तवह ॥ ४४ ॥ देवैः कामवरो
 दतो मह्यं त्रिमुवनेश्वरैः ॥ न वृणे यमहं कामं भूतभावनभावतः ॥ ४५ ॥ ये विक्षिप्तोन्द्रियधियो देवास्ते स्वहृदि स्थितम् ॥ न भिन्दन्ति प्रियं
 राश्वदात्मानं किमुतावरे ॥ ४६ ॥ अथेशामायारचितेषु सङ्गं गुणेषुगन्धर्वपुरोपमेषु ॥ रूढं प्रकृत्यात्मनि विश्वकर्तुर्भविन हित्वा तमहं प्रपद्ये ॥ ४७ ॥
 इति व्यवसितो बुद्ध्या नारायणगृहीतया ॥ हित्वाऽन्तर्भावमज्ञानं ततः स्वं भावमाश्रितः ॥ ४८ ॥ यत्तद्ब्रह्म परं सूक्ष्ममश्न्यै शून्यकल्पितम् ॥

दैत्यहरूलाई धारका र आफु केवल एक मुहूर्त मात्रको बाडा पाएर नष्टमा आई उनले आफ्नो मन आशानुमा लगाइदिए । ४२ ॥ उनले विचार-मलाई कुनैदैन स्वरूप प्राप्त गरेर
 मन्दा कटो घण, पुत्र, धन, धरती, राज्य र रानीहरू पनि थिए भएन ॥ ४३ ॥ भरो बुद्धि बापवावस्थामै पनि कहिल्यै अवर्गमा लागेन र मैले पवित्रकर्मा छोडेर बाह्रै ः अहं कही
 बस्तु देखेकै छैन ॥ ४४ ॥ विद्वानपति दशमले मलाई आत्मपित दि-गु भनेका थिए, तर ती भूतभावन मनराजमा नै निम्न भावना राखनाले नै मैले उन्नापित केही पनि माग्न पढाउन
 लागीन ॥ ४५ ॥ किनकि जसको थिए र इन्द्रियबन्ध बन्धन रहन्छन्, ती सत्प्रधान मय्य पनि आफ्नो अन्तःकरणमा स्थित परमविष्य मनाउन आफ्ना भीडरिलाई प्राप्त गर्ने अवसरय हुन्छन्
 भरो अहंको विषयमा के कुरा गर्ने ॥ ४६ ॥ अतएव भवानकी मायाले रचित कथर्ध-नमर सङ्घ विषयहरूको आभक्ति, जो स्वभावैले चित्तमा टाँपिएको छ, त्यागेर जगत्को
 जगदीश्वरको भावनाले न उर्नेको छरण पढेजु ॥ ४७ ॥ हे राजन् । भववदाहृष्ट-बुद्धिद्वारा यस्तो निरन्ध्र गरर राजा सट्टाज्ञ कवन्यमात्रले गुरादिमा आत्मबुद्धिको अज्ञानलाई

त्यागेर न्यो अक्षय्यरूपमा स्थित मर, जुन अतिशय सुख परब्रह्म सुख समान भएर पनि अशुभ्य तथा क्षयरूपले क्षयमान हुन्छ र उभलाई भक्तजन 'भगवान् वासुदेव' मन्दछन् ॥४८॥ ९॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे च ॥ श्रीसंस्कृत 'समिष्ट' कृत नेपाली भाषाटीकायां नवमोऽध्यायः ॥९॥

(श्रीरामचन्द्रको चरित्र) — श्रीगुरुदेव भगवदुन्मत्-राज्य स्वर्वाङ्गाट दीर्घाष्ट, दीर्घाष्टाट रघु, रघुवाट आज र अजडाट महाराज दशरथको जन्म भयो ॥१॥ देवताहरूले प्रार्थना गरेपछि राजा दशरथको साक्षात् मन्त्रस्वरूप भगवान् हरि आफ्ना अंशोले राम, लक्ष्मण, भरत र शत्रुघ्न चार रूप धारण गरेर पुत्रमन्त्रमा प्राप्त भए ॥२॥ हे गुरुदेव ! यी श्रीरामपति रामचन्द्रको चरित्र धेरै उपदेशानी हुनीधरहरूले अनेक प्रकारले वर्णन गरेका छन् र तिनीले पनि बेरेपछि सुनिमकेका छी, तैपनि योऽष्टममखेमा वर्णन गर्दछु ॥३॥ राम आफ्ना पिताको आज्ञा पालन गर्ने राज्य त्यागेर आफ्नी प्रिया सीताका वरपत्न्यको स्पर्श गहन गर्नमा पनि जमवर्ष हुकुमार चरणकमल द्वारा बन्-बन् हुने । अनि कसिराज हुनुमान

भगवान् वासुदेवेति ये गृणन्ति हि मात्नताः ॥ ४९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सूर्यवंशानुवर्णने नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ स्वर्वाङ्गाट दीर्घाष्टाष्ट रघुरत्तस्मात्पृथुश्रवाः ॥ अजरततो महाराजत्तस्मादशरथोऽभवत् ॥ १ ॥ तस्यापि भगवानेव माक्षाद्रहमयो हरिः ॥ अंशान्तेन चतुर्धाऽस्मात्पुत्रत्वं प्रार्थितः सुरैः ॥ रामलक्ष्मणभरतशत्रुघ्ना इति संज्ञया ॥ २ ॥ तस्यानुचरितं राजन्नुपनिमित्तत्वं शिभिः ॥ श्रुतं हि वर्णितं भूरि त्वया मीतापतेर्मुहुः ॥ ३ ॥ गुरुर्वै त्यक्तराज्यो व्यचरदनुवन् पद्मपद्म्या प्रियायाः पाणिस्पर्शक्षमाभ्यां मृजितपयस्कजो यो हरीन्द्रानुजाभ्याम् ॥ वैरूप्याच्छर्षणस्याः प्रियविग्रहरूपारोपितम्रविजम्भस्तान्धिवद्वमेतुः स्वलटवदहनः कोमलेन्द्रोऽवतान्तः ॥ ४ ॥ विश्रामिन्नाधरे येन मारीचाद्या निशाचराः ॥ पश्यतो लक्ष्मणस्यैव हता नैर्ऋतपुङ्गवाः ॥ ५ ॥ यो लोकवीर्यमिलो भर्तुरंशमुग्र मीताभ्ययवर्गहे त्रिशतोपनीतम् ॥ आदाय चालगजलाल हवेक्षुयष्टि मजीकृतं नृप विकृतय बभञ्ज मध्ये ॥ ६ ॥ जित्वाऽनुरूपगुणशीलवयोऽङ्गरूपां मीताभिर्धौ श्रियमुरस्यभिलक्ष्यमानाम् ॥ मार्गे व्रजन्मृगपतेर्व्यनयस्मरुदं दर्पं महीमकृत यः स्थिरराजवीजाम् ॥ ७ ॥ यः सत्यपाशपरिवीतपितुर्निर्देशं श्वेनस्य चापि शिरसा जगृहे मभार्यः ॥ ग-यं

तथा लक्ष्मणजी जयको डाटाका पाषाणक हठाउँदै थिए, रात्रिको बहिनो सङ्गस्थलाई स्वरूप पान्ते राम प्रिया विग्रहले कोधवद्व सौमिष्ठा मुहुरीले गहट पनि टरण-का थिए र मधुद्रमा पुत्र बाँधेर हुटबलरूपी वनको निम्न दावानल मिद्ध भएका थिए, ती वानलपति भगवान् राम हाँसा रक्षा गरुन् ॥ ४ ॥ जमल विरवाभयको यक्षमा लक्ष्मणको माझने राक्षसहरूमा प्रधान मारीच आदिलाई मारे ॥५॥ हे नृप ! जमल मीता स्वयवर तथा मंगारया सबै वीरहरूको समामा तीन मय वीरले न्याहणको शिवको प्रचन्ध धनुष, उल्लु मौषिदिने बालगज रै रूपाल-रूपालम उवालेर ताँदा चढाएर तन्दः मौषियो ॥५॥ यस्तो पुकाराई देलाई जसले पहिलेदेखि नै आफ्नो हटयमा बमानेको रूप, गुण, शील अबन्दा र चरित्रको बनोटमा आफ्नै जलुरूप मीता नामको लक्ष्मीलाई जने र बाटोमा डाँडा पृथिवीलाई पकाईय पन्ट छत्रिपहीन पाने परराजको बढेको चर्चलाई खर्च गरेका थिए ॥७॥ जुन राम र तिमकी प्राणारप्या सीताले स्वीको बस्तीभूत भएर पनि सत्यपाशमा बन् आफ्ना पिताको आज्ञालाई स्वीकार गरे र प्राण रै प्रियमा, सम्पत्ति, प्रेमी, सुहृद र निवास

अपानं न्यातां अपाङ्गं नान्यथा विहायिष्ये, तो कान्तवति राज्ञे दत्ता व-राण गच्छन् ॥ ८ ॥ अथाप्यावाट वनस्य पुनर धारावत् राक्षसाश्च गवणका वाहना नभो मण्डलं वाह
 धनमन्त्रालाङ्गं कुक्षं पार । न्यमका वृष्टावकं वर, दूषण र विविधा आदि वाह हनार राक्षस-वन्दनार्थं माये र हानसा दुर्जय धनुष धारण करी इन्द्रे दृष्टो काटपुत्रक
 वनसा निवास गौर । १० । इ राजन् ! न्यमपिष्टि धूषणवका वृक्षशट् मंत्राजोको नी-दयको कुग मुनेर कापातुर रावणले वटाएको विविध धूषणधारो मारीनदारी आश्रमवाट
 निकै पर पुन्याएपिष्टि अथवान गमले न्यमलाई पकै बाणले यस प्रकार पनि छिट्टै पारिदिन, तपसा दक्षप्रदानिलाई वीरमदले माग्वा थिए । १० । न्यमैलेला मौका पारर पराक्षमा हिसक
 जन्तु हो गभ्रमावम राक्षसादारी विदह रावकुमारो जानकी हरिण्याउ 'क्षमा' आत्मक पुष्पारकको जति यसैले हुन्छ' भनेर टंलाउनका लागि आफ्नो शिष्यमिति विद्युत् मण्डल कल्पन्त रीति
 जसले मण्डल भई लक्ष्मण र भाषं वनसा टुट्न लागे । ११ । अनि मगर संसारो रीति विविध कृपले जमको मर्बे कर्ममभूद दृश्य मन्त्रकेसरी प, ती जटापुका दाह गरय वन्दलाई भारंजनि

श्रियं प्रणयितः सुहृदो निवामं त्यक्त्वा ययौ वनममृनिव मुक्तमङ्गः ॥ ८ ॥ रक्ष-स्वमुच्यकृत रूपमशुद्धबुद्धेस्तस्याः स्मरत्रिशिरदूषणमुरुवन्धूत् ॥ जन्ने
 चतुर्दशमहत्समपारणीयकोदण्डपाणिरटमान उग्राम कुन्दम् ॥ ९ ॥ मीताकथाश्रवणदीपितहृत्तलेन मृष्टं विलोक्य नृपतेर्दशकन्धरेण ॥ जन्नेऽदृमुनेणवपु-
 षाऽऽश्रमतोऽपकृष्टो मारीचिमाशु विशिखेन यथा कमुद्रः ॥ १० ॥ रक्षोऽयमेन वृक्षवद्विपिनेऽममक्षं वेदेहराजदुहितर्यपवापितायाम् ॥ भ्राता कते कृपण-
 वत्प्रियया विद्युत्तः मर्मभिर्जिनां गतिमिति प्रथयंश्चकार ॥ ११ ॥ दश्वान्तमकृत्यहतहृत्तमहन्कक्कश्च सस्यं विधाय कर्षिमिदं पितृगति तैः ॥ बुद्ध्वाथ
 वालिनि हत प्रवगेन्द्रेन्येर्वेलाभगात्तम मनुजोऽजभवाचिनाभिः ॥ १२ ॥ यद्रोषविभ्रमविबुलकटाक्षपानमभ्रान्तनक्रमकरो भयभीतघोषः ॥ गिन्धु-
 शिरस्यहर्षं परिगृह्य रूपी पादाग्विन्दमुग्रमस्य वभाष गतन् ॥ १३ ॥ न त्वां वयं जडधियो नु विदाम भूमन् कृष्टमथादिपुरुषं जगतामपीशम् ॥
 यत्तत्त्वत सुमगणा रजसः प्रजेशा मन्योश्च भूतपतयः स भवान्गुणेशः ॥ १४ ॥ कामं प्रयाहि जहि विश्रवमोऽन्वेहं त्रेलोक्यरावणमत्रा नृगं वीर पत्नीम् ॥
 वन्नीहि सेतुमिह ते यशसो विनत्यै गापन्ति दिग्भिजयिनो यमुपेत्य भूपाः ॥ १५ ॥ चतुर्धादधो रशुरतिर्वेविधादिकूटं सेतुं कपीन्द्रकम्पितमृच्छाङ्गे ॥

बादरसंग भिवना गरेर निरैदारा आफ्नो शिष्यको पत्तो लगाए र जमरा चरण कमल जता तथा महादेवद्वारा पूजित शिष्य, ती मायामनुष्य-रूपधारी रघुनाथजी राजरराजको
 से-गका साथै मण्डलदममा गए । १२ । न्यमैलेला जब कि झोपले गर्दा फैलिएका उनका वट धनकाँले मण्डुवा लक-महर आदि बीच आतिलेलाये र अपन गर्दा, गजिरनेलाफुका गर्जे
 हलकिल मणको थिया, त्यो सल्लु मूर्तिनाथ मण आफ्नो मिरमा भनेर हल बोली उनका चरण कमलमा ठपामथन भएर मकलागे- । १३ । हे भूमन् ! जटपुट्टि भएको हुनाले र
 हनुवलाई जान्न सकिने । हनुव कृष्ट आदिपुरुष र सबै लोकका लक्ष्मण हुनुहुन्छ । हनुवका कवमुणले दरता, रजापुणले प्रजानि र लमोदुणले भूतपत उन्त्य मणका हुन र हनुव सबै
 मुणका नियन्ता हुनुहुन्छ । १४ । हे वीर ! हनुव प्रपन्नवान जातुन् र तान् लोभलाई कटाउन विधाराक । मलहरी राखणलाई माग आफ्नो शिष्यालाई प्राप्त गनुम् सुपशो ।
 विष्णुसाथ यहाँ यत्ना सेतु तयार गनुहस्न जसमा नभौव पुगर सबै दिगिजयो भूपाल हनुवको आतिगान गछन् ॥ १५ ॥ न्यमपिष्टि रघुनाथजी हनुव रानीदरका पुत्र छ

वानर वीरहस्त बाहुने प्रहारका अनेक जल-शिल्पकले मष्ट्रमा सेतु बनाएर निरुपणल देना रक्षा वातावाट सुप्रसन्न, नेत्र तथा हनुमान आद वानर पृथानिका माथी त्यस लक्ष्मा पसे, अमलाई पहिले हनुमानजीले पांसेर मम्म बासेका थिए ॥१६॥ तां लङ्कापुरीका कोडाभान, चान्नागार गृहद्वार, पुरद्वार, मभा-भवन, अट्टालिका र पञ्चाक्षर दम्भे स्थान वानरगात्र (सुग्रीव) का सेनाले व्याप्त मष्ट्र र बेदी, ध्वजा, सुवर्णचलप्रपञ्च वावाटाहरू यकिनाले गन्धर्व द्वावा मर्दिन नदी वस्ती गयो पुगे अत्यन्तमस्त मर्गो ॥१७॥ नमस्को त्यसो दशा वस्ते राघवराज रावणले निकुम्भ, कुम्भ, प्रभाष, दम्भ, गुगान्त, वरान्त, आपना छोरो मेवनाद, प्रत्यन्त, अदिकाव र विशम्भन आदि आदना मध्ये अनुयागीहरूलाई र अन्यमा कुम्भ-कर्णनाई पनि बगवान् राखित युद्ध गन्यो ॥ इति वीरवाचनप्रमाणे पठाये ॥ अनि वीरवाचनप्रमाणे, वाण, शक्ति, शक्ति, वाण, माला र लङ्का आदि कलावल दृष्टम त्या राघव सेनापति लङ्कावा लागि राघवमन्त्र, सुप्रसन्न, वरमण, गन्धमादन, नील, अंगद, अम्भवान एव वनम आदि वीरहरूमाथी अस्त्रि ॥ ८-१८॥ अनुयायिका मष्ट्र इति मन्त्रा नि राघवका हातो

गुग्मीनीलवन्तमप्रमुखैर्नीकैर्लङ्कां विभीषणदृशाऽऽविशदश्रदग्धाप्र ॥ १६ ॥ मा वानरेन्द्रवलरुद्धविहागकोष्ठश्रीद्वारगोपुरमदोवनभीवदङ्का ॥ निषेज्य-
मानधिषण-भजहेमकुम्भशृङ्गाटका गजकुलेर्दिनीव धूर्णा ॥ १७ ॥ रक्षः पतिस्त्वल्लोस्य निकुम्भकुम्भप्रभाक्षदुर्मुलमुगन्तनगन्तकारि ॥ दुर्घ-
प्रहन्मनिकायविकम्पनादीन्मर्षानुगाम्ममद्भिर्नोदथ कुम्भकर्णम् ॥ १८ ॥ तां यानुधानपृत्तनाभिगशल्लवापश्राप्तिशक्तिशान्तेप्रखट्वाग्दगां ॥ गुग्मीवल-
क्षणमरुमुतगन्धमादनीलाङ्गदक्षपनमादिभिर्गन्वितोऽगात् ॥ १९ ॥ तेऽनीक्या रघुपतेर्गमात्य मर्षे द्वन्द्वं वरुथभिर्भक्तिर्याभयोधै ॥ जन्तुर्मेभिर्गिगदेधु-
भिर्दुदाद्याः सीताभिर्मरुदहमङ्गनरावणेशान् ॥ २० ॥ रक्षः पतिः खवलनदिमवेदय रुष्ट आरुह्य यानकमर्थाभिमार रामम् ॥ सः स्पन्दनेधुर्मान मानलिनोप-
नीते विश्राजमानमहननिशितैः क्षुरप्रैः ॥ २१ ॥ रामस्तमाह पुरुषादपुरीष वन्नः कान्ताऽममथममतापहता श्वरत्ते ॥ त्यक्त्यास्य कलमद्य जुगुप्सितस्य
यच्छामि काल इव कर्तुं लङ्कावीर्यः ॥ २२ ॥ एवं क्षिपन्धनुषि सन्धितमुत्सर्ज्य वाणं म वक्रभिर्व तदुद्धये धिमेद ॥ सोऽमृत्वमन्दशमुर्यैर्गपतद्वि-
मनाङ्गाहति जल्पति जने मुकुतीव रिक्तः ॥ २३ ॥ ततो निष्क्रम्य लङ्काया शत्रुधान्यः महस्रश ॥ मन्दोदर्या मम तन्मिन्मरुदस्य उपाददन् ॥ २४ ॥

राघ, अश्व-वाचर र पैदल सेनामित द्वन्द्वयुद्धका रातोले लङ्काकोषेर गीताजीको वपुं धर्नाले मल्लोहीन राघव र वल्लोहीन वार्मा विषयो, ती वीरहरूलाई युद्ध प्रवर्तितकर, वाच तथा वाच-
हस्त मानलगे ॥ २० ॥ यस प्रवर्त अश्वना भेदा निषेज्य भगवः देवैर कृपेण शङ्कमगद रावण मिमा-मा वहेर भवान् रामको माष्टने आया र मानानदा रतिकर्ण र त्यो पश्य
तज्जवा स्वमाथ रदमा विश्राजमान अंशमन्त्रद्वयाप्य राघवनाला वणल लक्ष्मण गर्द करिदयो ॥ २१ ॥ अनि भगवान् रामले राघवान्त भन्नुगण र राघवहन्ता निष्कामी पाण्ड
राज ! त हुहुड अर्धे लुङ्गे गगर हातो अनुयायिवाता मेरो प्राणप्रियात्तय चोय म्याऽम् । अतः कुरु अमोर्षवीर्य क्षणमा प्रकृष्टाई-मयको पायको फल दिन्छ, त्यसै ने त ह
नेलज्जलाई आज म मेरो निन्दन वदना फल दिहहको हु ॥ २२ ॥ यस प्रवर्त राघवको विरवार गर्द मयमानले आपना अनुयायीमाथी वाण छाड्नुमर्गो र रामले राम भवान् वदना
रावणको हृदय वदोण पोषी-या, अनः पश्यकमरुद गमाप्र भगवलि रगोवाट कुरको दुःखामा व्यक्ति को शत्रुव दत्त बुलवाट गन्त वचन गद पृथक वानरावाट रक्षा वन्ता दम्भ

न्यायं सारका मयै हाहाकार गर्वलागे ॥२३॥ अनि भन्दोदरीममेव हजारी राक्षसीहक लङ्कावाट बाहिर नि केर कौदै स्वर्ग पुमे । मुद्दधूमिमा लक्ष्मणवीर्य वाणले दजित आकाशपना वधु-
वान्धवलाई हृदयमा ठोसर ती आपना छाती पिट्ने अतिशय दीन मएर दुःखकाण्डे विलाप गर्ने लागे ॥२४-२५॥ ती बोले—हरे ! मयै सोचलाई थपउने पराश्रय राख ! आज
निथी नहुँदा हामी मर्ने भयी । अब तिमी अमावसा शुक्लाशी पीडित या लङ्कापुरी बसको प्रणम्य जान्नेछु ॥२६॥ हे महाभाग ! वामको बढीभूत भाएर निर्मास यो कुन वृद्धा मर्नेको
कि मीनाजीको नेत्रको प्रमथ बन्दो छ मयैले आज तिमी यो दया भयो ॥२७॥ हे कुलनन्दन ! मन्त्राली सीताको हरण गरेर तिमीले लङ्कापुरीका हामी गर्वलाई पिथवा तुल्याइनेथी
तिमीले आफ्नो शरीर गिडको आहार तथा आफ्नो आभालाई नरकमा जानेप्राण मुन्यायी । २८ ॥ श्रीशुकदेव प्रभुहृन्त—हे राजन् ! अनि कोमलगत श्रीरामचन्द्रको अनुमान पाएर
विभीषणले आफ्ना मयै कुटम्बहरूको सित्यप्रको विवानले, छाडले जे मनेको छ, त्यो मयै अर्धदक्षिण वषम रक्कन भरे ॥ २९ ॥ मयमर्छ भगवान् रामचन्द्रले अर्धवत्नका आभयमा

स्वास्वान्नपुन्यपरिष्वज्य लक्ष्मणेषुभिरर्दिताम् ॥ २६ ॥ मुखरं दीना धनस्य आत्मानमात्मना ॥ २५ ॥ हा हताः स्म वयं नाथ लोकतावण रा ण ॥
कं यायान्छरणं लङ्का त्यद्विहीना परार्दिता ॥ २६ ॥ नैव रेद महाभाग भवान्कामवशं गतः ॥ तेजोऽनुभाव सीताया येन नीतो दशामिमांश्च ॥२७॥
कृतेषा विधवा लङ्कां वयं च कुलनन्दन ॥ देहकृतोऽन्तं गृध्राणांमात्मा नरकहेतवे ॥ २८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ राक्षसां विभीषणश्चक्रे कोमलेन्द्रानुमो-
दितः ॥ पितृमेधाविधानेन यदुक्तं साम्प्रसारिकम् ॥२९॥ ततो ददर्श भगवानशोकवनिकाश्रमे ॥ क्षामां स्वविरहव्याधिं शिरापामुलमास्थिताम् ॥३०॥
रामः प्रियतमां भार्यां दीनां वीक्ष्यानवकम्पित ॥ आत्ममर्दर्शनाद्वादविक्रममुखःकृजाम् ॥ ३१ ॥ आरोप्यारुहे यानं धातृषां हनयत्युतः । विभीष-
णाय भगवान्दत्त्वा रक्षोगणेशताम् ॥ ३२ ॥ लङ्कामादुश्च कल्पातं ययौ चीर्णव्रतः पुरीम् ॥ अवकीर्यमाणः कुम्भैल्लोकपालार्पिते पथि ॥ ३३ ॥
उपगीयमानचरितः शतधृत्वादिभिर्मृदा ॥ गोमूत्रयावकं श्रुत्वा धातरं वल्कलान्वरम् ॥३४॥ महाकारुणिकोऽनप्यजद्विष्टं स्थण्डिलेऽयम् ॥ भरतः
प्राप्तमाकर्ण्य पौरमातृपुत्राद्विहतेः ॥ ३५ ॥ पादुके शिरसि न्यस्य रामं प्रभुयतोऽग्रजम् ॥ नन्दिग्रामात्स्वशिखिगद्गीतवादनत्रिभिर्जनैः ॥ ३६ ॥

यीटा श्रियषा वृद्धको तल बसेको आफ्नो विरहको व्याधिले अतिशय दुःख मानेलाई देरनुभयो ॥३०॥ अनि आफ्नो दर्शनत्रयित आह्लादन प्रमन्न मुखार्वाकन्द अन्धत दान प्राण-
प्रिया सीतालाई देखेर रामचन्द्रले ठनीमाथि अनुकम्पा गर्नुभयो ॥३१॥ विभीषणलाई राक्षसहरूको आधिपत्य, लङ्कापुरी र एककल्पको आयु दिष्टर पहिले सीताजालाई विमानमा चढाए
अनि माताहरू, लक्ष्मण र सुग्रीव एवं हनुमानको साथै स्वयं पनि त्यसमा बन्नुभयो । चौधवर्ष वनमा बस्न नियम पूरा भए मागमा लोकपालहरूले गरका पुष्पवृक्षांले दारिद्र्य गाल्न आफ्नो
पुरीमा प्रस्थान गरे ॥३२-३३॥ हे राजन् ! भगवाँदे लोकेश्वरराज पनि अति आनन्दित भएर जमको मुख गाउँछन, ती महाकारुणिक । पुनाचजीले यो सुनेर- मेरा माई भरतजी म
बनबास भएको दिनदेखि भूमिको बेदीमा सुतेर जटा एवं वल्कल वस्त्र धरण गरेर गोमूत्रमा पत्राको जीको म्यात्तल खाएर बस्नुछन्, अनि राम मान्ने दुःखी भए । यता आफ्ना दाजु
रामको आश्रमन सुश्रावण भरत पुग्दासी र पुगेदिनादिलाई लिष्ट भगवान्को पादुका मिरमा राखेर उजर्को स्वागत गर्ने दिडे । ती आफ्नो निवागस्थान नन्दिग्रामबाट वेदध्वनिका साथ

ब्रह्मरूपं गुरुपाठं गद्दे वेदपाठी ब्राह्मणहस्तका मार्गं आनन्दपूर्वकं गान-बजान गद्दे सुनहला हुक्का भएका ब्रज-पताका र विन-विचित्र कुल माहाहस्तके सुजोसित सामग्रीले सज्जित-
 राफा पांडाहस्तके युक्त रथ, कनक-ध्वजधारी घोडा, शरीरनाहस्तको मनुष्य, पैदल सेवक तथा महागोब्राह्मणको वास्य भवै ताना-हूला सामग्री लिएर प्रेमले गर्वगर्व हृदय पत्र जांझापा
 अग्रे भरेर भरत भगवान्का चरणमा लम्पमार परे । अनि भगवान्को माथुन्ने उनको पादुका राखेर हा त्तोरी ओढेका धारा बगाउँदै उठेर उभिए । भगवान्को दिनलाई हृदयमा ठोमेर
 भैरवमन्त्र आचम्य जत्र-त्रले नाना गन्तव्यमयी ॥३९-४०॥ अनि सीता र लक्ष्मणका साथै भगवान् रामले प्रजावर्गगत नमस्कृत हुँदै ब्राह्मणहरू तथा अन्य वृजनीय जवहकलाई स्वयं
 तन्नाम गरे ॥४१॥ भगवान् अयोध्या पुगेरि आफ्ना स्वामी भैर दिनपछि पाण्डुराङ्गको देगेर भवै उल्लसकोल देखेका निवामी आफ्ना उत्तरीय हस्त अर्थात् ओढ्ने हल्ला नटे र फूल
 छद्मै अराधन आनन्दमा विह्वल भएर माच्छलाने ॥४२॥ अनि भरतजीले भगवान्का पादुका (लगाउ) उचाले, विभीषण र सुग्रीवले उत्तम चैभर र ब्रजज (पंखा) लिएर हातुमानलाई

श्रद्धां न च मुहुः पठद्विर्ब्रवादिभिः ॥ स्वर्णकक्षपताकाभिर्है भैश्वित्रार्जुनै रथः ॥ ३७ ॥ मदश्चै रुक्ममन्त्राहैमतेः पुरटयमभिः ॥ धर्माभिरा-
 मुर्वाभिर्भृत्यैश्चैव पदानुगैः ॥ ३८ ॥ पारमेष्ठ्यान्युपादाय एषान्युच्चावचानि च ॥ पादयोन्यपतरङ्गणा प्रक्षिन्नहृदयैः ॥ ३९ ॥ पादुके
 न्यस्य पुरतः प्राञ्जलिर्वाष्पलोचनः ॥ तमाश्लिष्य विरं दोभ्यां स्नापयन्नेत्रजैर्व्रतैः ॥ ४० ॥ रामो लक्ष्मणसीताभ्यां विप्रेभ्यो येऽहमनमाः ॥
 तेष्वः स्वयं नमस्करो प्रजाभिश्च नमस्कृतः ॥ ४१ ॥ धुन्वन्त उतरामङ्गान्पतिं वीक्ष्य चिरागतम् ॥ उत्तरा कोमला मात्यैः किरन्तो नम्रमुद-
 ॥ ४२ ॥ पादुके भरतोऽगृह्णाद्यामरव्यजोत्तमे ॥ विभीषणः मसुग्रीवः श्वेतच्छत्रं मलमुतः ॥ ४३ ॥ धनुर्निपङ्गाञ्छ्विबुधः सीता तीर्थकमण्डलम् ॥
 अविभ्रदङ्गदः खड्गं हैमं चर्मशरान्पु ॥ ४४ ॥ पुष्पकस्योऽन्वितः स्त्रीभिः स्तूपमानश्च वन्दिभिः ॥ विरेजे भगवान्नाजन्मदैरवन्द इवोदितः ॥ ४५ ॥
 भ्रातृभिर्वन्दितः सोऽपि सोऽस्मां प्राविशत्सुरीम् ॥ प्रविश्य राजभवनं गुरुपत्नीः स्वमानरम् ॥ ४६ ॥ गुरुत्वयस्यावरजान्पूजितः प्रत्यपूजयत् ॥
 वेदहो लक्ष्मणश्चैव यथावत्समुपेतुः ॥ ४७ ॥ पुत्रान्स्वमातरस्तास्तु प्राणास्तन्व इवाश्रिताः ॥ आराध्याश्चेन्मिषिश्चन्त्यो वाष्पौर्ध्वैर्विजह-
 ॥ ४८ ॥ जटा र्मुच्य विधिवत्कुलपुद्गैः समं गुरुः ॥ अभ्यपिश्यथैवै-इं पतु मिन्पुत्रनादिभिः ॥ ४९ ॥ एवं कृतशिरःस्नानः सुवासाः मन्त्रवर्त-

स्वत इव उग्रम् ॥४३॥ हे 'य' ! शत्रुघ्नजीले वनुष र ठोको समाने, सीताजीले तीर्थहस्तका जस्तै माण्डो कमण्डलु लिइने र बालिनसय अङ्गदले सुवर्णजडित सङ्गर ताम्रवज्रनर
 हात लिए ॥४४॥ हे राजन् ! 'पुष्प' विमानमा नारीहरूका माझमा बसेका तथा वन्द्योत्तम भूयमान हुँदै भगवान् राम नम्र-मण्डलको माझमा उदाएका चन्द्रमा जै सुतो ॥४५॥
 यमर्ग आफ्ना माइहरूका सम्मान गरी राम कृपापूर्वक अयोध्यापुरीमा प्रविष्ट हुनुभयो र राजभवनमा पुगी आफ्नी माताहरू-विना हतुरपत्नीका रूप पत्नीहरू, गुरुमा,
 पञ्चदशकहरू र आफ्ना मानाका यथाचित स्वागत गरे र उचोहस्त पति प्रह्वोको उचित गरमान गरे । यसै पछि पछि भगवानी जानकीको र लक्ष्मणजी पनि मर्त्यगत पञ्चदश
 व्यवहार गर्दै उनका साथ-साथै गए ॥४६-४७॥ जस्तै भएका राम कर्पन्दा शरीर सजीव हुन्छ, त्यस्तै गरी कौशल्या आदि आमाहरू आफ्ना उपायबाट काममा लगेर उभारि-

नेत्र-उल्लेखे स्नान मगणः अस्मिन् शोक ध्याउन लम्बे ॥५८॥ त्वय्यर्पितं गुरु वामिष्ठले अन्य कुत्रचूदा माथे विद्विष्यं भगवानका उदा सौगाउन लगाई समुद्रको जलले उनको अभिषेक गरे, जसले बृहस्पतिज इन्द्रको गौरवा पिए ॥५९॥ यसरी स्नान गरेर राजा दुष्य र नालाहरूले विर्भावन भगवान राम सुन्दर वस्त्रालङ्कारले सुसज्जन भएर माया तथा मादृष्टका माथे शोभायमान गए ॥६०॥ त्वय्यर्पित भई भएले प्रणामपूर्वक श्रार्थन शब्दो दुन्दुल भगवान् रामचन्द्रले आश्रय प्रमन्न भएर राजनिष्ठान्त स्वाकाश गरेर अपना धर्ममा न र पञ्च वर्णाश्रम धर्मयुक्त प्रजाहरूको विचारो समान शासन गर्नसक्ने ती राज्यचन्द्रजीका प्रजा पनि उनलाई पिताको सत्त्व मान्दथे ॥६१॥ हे रामन् ! सर्वे प्रजातिको गुरुदायक तथा परम धर्मेश श्रीरामचन्द्र राजा भएपछि त्रेतायुग नै भए पनि त्यस समय सत्ययुगको नमान्ने भएका थियो ॥६२॥ हे भरत-श्रेष्ठ ! वन, नदीहरू, पर्वत, देव, ऋषि तथा समुद्र यी सर्वे प्रजाजनहरूलाई अभिलषित बाहु दिनलाग्यो ॥६३॥ अहं भगवान राम राज्य-दायक गटेर तब आधि, स्वर्पाधि, उग्र, -लानि, दुःख, शोक, भय तथा चकार्दका क्रमात् भएका थिए

कृतः ॥ स्वल्कृतेः सुवासोभिर्भ्रातृभिर्भार्यया बभौ ॥५८॥ अग्रहीदामनं भ्रात्रा प्रणिपत्य प्रसादितः ॥ प्रजाः स्वधर्मनिरता वर्णाश्रमगुणान्विता ॥ जुगोप पितृवद्रामो मेनिरे पितरं च तम् ॥५९॥ त्रेतायां वर्तमानायां कलः कृतममोऽभवत् ॥ रामे राजनि धर्मज्ञे सर्वभूतसुखाकं ॥६०॥ वर्तमानयो गिरयो वर्षाणि द्वीपमिन्धवः ॥ सर्वे कामदुघा आमन्त्रयानां भरतर्षभ ॥६१॥ नाधिन्ध्याधिजरास्तानिदुःखरोकभयक्रमाः ॥ मृशुश्चान्निच्छतां नासीद्वामे राजन्यधोक्षजे ॥६२॥ एकपत्नीव्रतधरो राजः पवर्तितः शुचि ॥ स्वधर्मं गृहमेधीयं शिक्षयन्त्ययमाचरन् ॥६३॥ प्रेम्णाऽनुवृत्त्या शनिन प्रश्रयावनता सती ॥ धिया हिया च भावज्ञा भर्तुः सीताऽऽरम्भनः ॥६४॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे रामचरिते दशमाध्यायः ॥१०॥

श्रीशुक उवाच ॥ भगवानात्मनात्मानं राम उत्तमकल्पकैः ॥ सर्वदेवसमं देवमीज आचार्ययान्मस्वैः ॥ १ ॥ होत्रेऽददाद्विशं प्रार्थी ब्रह्मणे दात्रणां प्रभुः ॥ अध्वर्यवे प्रतीचीं च उदीचीं सामगाय सः ॥ २ ॥ आचार्याधि दूरो शेषां यावती भुस्तदन्तरा ॥ मन्त्रमान इदं क्रूरने ब्राह्मणाऽर्हन्ति निस्पृहः ॥ ३ ॥ इत्ययं तद्गतङ्कारवामोभ्यामवशोक्तिः ॥ तथा राक्षस्य त्रेदही भोमद्भृत्पावशोपता ॥ ४ ॥ ते तं ब्रह्मण्यदेवस्य वा-मस्य वा-स्य मानु-

र उमेर नपुणी कसैको पनि मृत्यु हुँदैनथ्यो ॥५४॥ ती श्रीरामचन्द्र भगवान् एकपत्नीव्रतो, राजनिष्ठ जसले आचरणशील तथा गण इत्यादिले रचित ईश्वर । गुरुस्यहरूलाई धर्म-विद्या दिनका लागि अन्य पनि धर्मको आचरण गर्न गइथे ॥५५॥ आफ्ना रामाको प्रणामस्वरूप गुरुको ज्ञानले भएकी विनय बलशाली सीताजीले पनि प्रेम, सेवा, साधुसम्भाव, बुद्धि तथा लज्जा आदि गुणहरू द्वारा आफ्नू पतिको मन जिताउनेकरी थिइन् ॥५६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नेपाली भाषाटीकायां दशमाध्यायः ॥१०॥

(श्रीरामचन्द्रका अन्य चरित्र) श्रीशुकदेव मन्त्रदुन्दुह-हे रामन् ! भगवान रामचन्द्रले पण्डितजीलाई आचार्य तत्त्वाण्ण् उपम सामञ्जसले युक्त यज्ञद्वारा सबदेवमय, ब्रह्माश्वरूप आफ्ना नै यज्ञ गरे । त्यस यज्ञमा उनले होलागई पूर्व, बसालाई दक्षिण, अश्वपुंढाई पश्चिम र उदुमातालाई उत्तर दिशाको प्रवेश दान दिए । आचारणलाई तिनको दासको रूप मन्त्रण भूमि दिए, किनकि उनको यस्ता विश्वास थियो—निस्पृह ब्राह्मण नै मारा भूमण्डल पाउने अधिकारी हुन् ॥१-३॥ यस प्रकार यज्ञमा सबस्य दान दिएर उनले अपना शरीर गहिर ।

बन्ध र अलङ्कार मात्र अभ्युपगम्य रहते । यही प्रकार महाशयनी सीताजीविन पनि केवल वाक्पतिक वस्त्रभूषण नै उष रहन गए । उनले पनि आफ्नो सर्वस्व दाउन गरेर दिइन् ॥५॥ ती ब्रह्मण्यदेव भगवान् रामचन्द्रको ब्राह्मणहरू प्रति पठावो प्रशंमनीय बाल्यव्यक्त्यक्ष देखेर ती आचार्यादि सान्ने प्रसन्न भए र वेसाङ्गद्वयले उनलाई त्यो सबै कर्काहदिएर वस्त्र प्रकार भन्यलागे- ॥५॥ 'हे सर्वलोकेश्वर भगवन् ! इत्यु जव हासो अन्तःकरपमा विराजमान भएर आफ्नो कान्तिसे हासो अज्ञानान्धकार नष्ट गरिरहनु भएको छ, तब हजुरले हासीलाई के दिनु भएन ? ॥६॥ ब्राह्मणलाई देखा मान्ने, अङ्गुष्ठपुटि, पुष्पश्लोक शिरोमणि र पर-नीडा नाच गरिदिने भुनीरवरका निम्ति आफ्ना चरक-नवल अर्पण गरिदिने भगवान् रामलाई हासी ब्रह्मा

तम् ॥ प्रीताः क्रिन्नधियस्तस्मै प्रत्यर्प्येदं वभाषिरे ॥ ५ ॥ अपतं नस्तव्या किं नु भगवान्भुवनेश्वर ॥ यन्नोऽतर्हदय विशयनमोहंसि स्वरोचिषा ॥ ६ ॥ नमो ब्रह्मण्यदेवाय रामायाकुण्ठमेधसे ॥ उत्तमश्लोकधुर्याय न्यस्तदण्डार्पिताह्वये ॥ ७ ॥ कदाचित्स्तोकजिज्ञासुर्गृहो रात्र्यामलक्षितः ॥ चरन्वाचोऽ-
भृणोद्रामो भयार्थमुद्दिश्य कस्यचित् ॥ ८ ॥ नाहं विभर्मि त्वां दुष्टमसतीं परचेरमगमम् ॥ स्त्रीलोभी विभृयात्मीतां रामो नाहं भजे पुनः ॥ ९ ॥ इति लोकाद्बहुमुखाद्दुराराध्यादसंविदः । परया भीतेन सा त्यक्त्वा प्राप्ता प्राचेतमाश्रमम् ॥ १० ॥ अन्तर्वल्त्यागते काले यमौ सा सुपुत्रे सुतौ ॥ कुशो सत्र इति ख्यातौ तयोश्चक्रे क्रिया मुनिः ॥ ११ ॥ अङ्गदश्चित्रवेतुश्च लक्ष्मणस्यात्मजौ स्मृतौ ॥ तक्षः पुष्कल इत्यास्तां भरतस्य महीपते

गहडी' ॥ ७॥ हे राजन् ! एक समयको कुरा हो—'साधारण मानिस भरो विषयमा के भन्दछन्' यो ज्ञानको निम्ति अज्ञातरूपमा रात्रिको बेला छुलिरहेका भगवान् रामले चौटा पुत्र (घोरी)ले आफ्नी मायाविन भनेको सुने— ८॥ ए दूष्टा ! अर्काको घरमा बस्न जाने तलाई जब म आफ्नुपरमा राख्न तवार छैन स्त्रीलोभी राम नै सीतालाई स्वीकार गर्न सक्तल, म तलाई अब केही गर पनि स्वीकार गर्न सक्तल छैन ॥९॥ यस प्रकार अनेक शरिका कुरा गन भएका, हठी र दुर्ष व्यक्तिकृतमित भयभीत भएर आफ्ना इतिदेशले त्यागिदिएपछि सीताजी गहडी बार्न्मोक्षि। आश्रममा गएन् ॥१०॥ ती गर्भवती पिइन् आश्रममा गएपछि उनले कुश र लक्ष्मण नामले दुई भगव (ब्रह्मणा) पुत्र उत्पन्न गरिन् । तिनको जातकर्मादि

कथान्त (जोडिने)—एक दिन सीता प्रसवको कुनै महामयकित घट्टरघ्न विरक्तहरूको नचाँ गरिदिएका थिए । महामयले भने—घट्टाशय । तपार्हलाई घट्टरघ्न विरक्त हुन्छन् भन्ने के थाहा छ । ती के बाति रन कमार्तछन्, अर्काहरू छुपिदिउन् र फल से नै सबै गर्नदिउन् । यत्र प्रकट आफ्नो काम कलाउछन् र यन्ने हिँड्छन्—'म त कयि' हातले पनि छुन, पेरि मलाई भन यो ति के कान् । रोटा त्यही आलका घट्टरघ्न विरक्त थिए । एक दिन कुनै आलका तिनोको कोही थाग्न आए । तिनको भने—किमी भन्दाई फिन विरक्त गरिदिएका जो र यत्र कयिमा देल कुँदा पनि पुन ।' घरन्तु नचिन् । रानि मझनले विरक्त गर्दै लगेरन् । अनि विरक्तले सी आलका लाई दीव सीन रहेरन् । तिनलाई एक कयिमा दिने पत्थो त्यस्तो विचार गरेर अछणलाई भने—'किमी भोलो आउ । तिमी आगमा के जति होला, पाउने को ।' आलका फर्केर तपार्हले घट्टरघ्न विरक्तले घरमा गएर फलीविल भने 'ती आलका सान्ने हुन् र रहेरन्, तिनलाई एक कयिमा दिनुपर्छ ।' रानीलाई जोभनेमाथि तिनी रिल उठ्यो र लर्किन्दै घनबगयो—'कयिमा तपार्हका आँखामा मिलाइरहेका छन् । दलभ-नी बन्नु लोभिरहेको ! म यत्र कयिमा त कयिमा दिन् । यदि थाईने भने एक आला देवाउ, बाहुनलाई दिनु ।' विरक्त के गर्ने लक्ष्मण र नभोजिकन एकनो जियार दिने । भोजिपष्ट सब ज्ञाउप आए, तब उनलाई एक आला काउ प्राप्त भने—'त्यसैले त घट्टरघ्न-घट्टरघ्न विरक्त कयिमा पठाउमा हुँदैरन्, बक कयिमा हुन्छ ।' ती भूविषयक लागु भएका वस्त्र भए अनन्त कन् । भनपुन, पति, नामा, उतासी, कन् र भदन्त छन् । हरे । ती घट्टरघ्न भन्दा बत्ती आब रामी देखिन्छन् । बक अल्पक नै ठप्पा विरानी र तामी देखिन्छन् ।

वाग्मीविले स्वयं गते ॥ ११ ॥ हे राजन् ! लक्ष्मणजीका कलह प्रकट तथा तत्र र पुत्राल मगनीयः द्वारा कहिनम् ॥ १२ ॥ सुबाहु र भुवनेन यो द्वे पुत्र भुवनका विष । पछि दिग्भिः प्रयोः प्रनम्रा मरते करोषीं कन्धर्वलाई मारे ॥ १३ ॥ अनि तिनको गैरे पन जगपर महागज रामलाई अर्पण गरिदिप उता भुवनले मधुको छारा लवण राक्षसलाई गारेर मधुवनमा मधुपुत्री बसाले ॥ १४ ॥ यता पतिद्वारा निव पित यीनाजो मुनिवर बान्नीकलाई आपना द्वे छोरा सुमेर श्रीरामका चरणको ज्ञान गर्दै पृथ्वीमा तिनीन महन् ॥ १५ ॥ यो समचार सुनेर श्रीरामकले आपनो बुद्धिपल द्वारा शोभावेग रोक्न लाजे, नर यम समर्थ भएर पनि मीठावा सिन्धु-किन्धु गुलहकको मर्मना सहदिनासे गर्दा उनी चमलाई रोक्नमा समर्थ भएनन् ॥ १६ ॥ श्री-पुष्पको सम्पन्न सर्वत्र यसै गरी जान दिन्छ । हुना हुना मासभयान पनि गपले विचलित हुन्छन् भने माधाराण गृहामक्त विषयी पुष्पका विषयमा के भने ! ॥ १७ ॥ हे राजन् ! न्ययपछि श्रीरामले ब्रह्मचर्य व्रत धारण गरेर तेह हजार वर्षसम्म अव्यवित रूपले अग्निहोत्र गरे ॥ १८ ॥ त्यसपछि आपन् स्मरण गर्नुहोस् । र

॥ १२ ॥ सुबाहु श्रुतमेनश्च शत्रुघ्नश्च बभूवतुः ॥ गन्धर्वाङ्कोटिशो जप्ते भरतो विजयं दिशाम् ॥ १३ ॥ तदीयं धनमानीय सर्वं राक्षे न्यवे-
दयत् ॥ शत्रुघ्नश्च मधो पुत्रं लवणं नाम राक्षसम् ॥ इत्वा मधुवने चके मधुरां नाम वै पुण्यम् ॥ १४ ॥ मुनौ निक्षिप्य तनयौ मीता भर्त्रा
विवामिता ॥ ध्यायन्ती रामचरणौ विवरं प्रविवेश ह ॥ १५ ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान् रामो रुन्धन्नपि धिया शुचः ॥ स्मरन्तस्या गुणैस्तास्तात्राशक्तो-
द्रोदुधमीश्वरः ॥ १६ ॥ श्रीपुष्पक एतादृक्सर्वत्र त्राममावहः ॥ अपीश्वराणां किमुत ग्राम्यस्य गृहनेतमः ॥ १७ ॥ तत ऊर्ध्वं ब्रह्मचर्यं धारयन्ननु-
होत्समुः ॥ त्रयोदशान्दसाहस्रमग्निहोत्रमसंप्रवृत्तम् ॥ १८ ॥ स्मरतां इदि विन्मस्य विद्वं दण्डककण्टकेः ॥ स्वपादपल्लवं राम आत्मज्योति-
रगास्ततः ॥ १९ ॥ नेदं यशो रघुपतेः सुरयाज्ञयात्तलीलातनोरधिकसाम्पविमुक्तधाम्नः ॥ रक्षोवधो जलधिकन्धनमः पुनैः किं तस्य शत्रुहने कपयः
सहायाः ॥ २० ॥ यस्यामलं नृपमदः सुयशोऽपुनापि गाकत्यध्वनमृदयो दिगिभेक्तृदृष्टः ॥ तं नाकपालवगुणालकिरीटजुष्टपादाम्बुजं रघुपतिं शरणं
प्रपद्ये ॥ २१ ॥ स ये सृष्टोऽभिदृष्टो वा सम्बिष्टोऽनुगतोऽपि वा ॥ कोशलारते ययुः स्थान यत्र गच्छन्ति योगिनः ॥ २२ ॥ पुरुषो रामचरितं
श्रवणैरुपधारयन् ॥ आनुरास्यशरो राजकर्मकन्धर्वैर्विरुच्यते ॥ २३ ॥ राजोवाच ॥ कथं स भगवान्नामो भ्रातृन्वा स्वयमात्मनः ॥ तस्मिन्वा तेजन्व-

मकजनको हृदयमा दण्डककण्टके काँटाले झेडेका आपना चरण-कञ्चल स्थापित गरेर भगवान् राम आपनो बाधमा शान्तुमयो ॥ १९ ॥ हे राजन् ! जुन भगवान्मन्दा हुला वा जपला समकक्ष इतापछाली काँटी छैन, हेराहकको दाघेनाले रोला-मानवकपवारी छी रघुनाथलाई लक्ष्मणपुत्रद्वारा राक्षसलाई बाहुं र समुद्रमा नेतु बाँधिदिनु कुनै हुला सुपन्नको काम थिएन । ती श्रीलाचार्यलाई आपना भुवहकको संहार गर्दा निम्बि बानरहरूको सहचराको के आचरणपठ थियो ? सापथके भने यो सबै उनमा लीला थिए ॥ २० ॥ सर्वे दिवा-विद्वानामा समस्त दिनजलाई आपछादित पार्ने बल हो अथवा पापापहारी निर्मल सुपन्न यत् वेला पनि मार्कण्डेयादि मुनि, पुषिाहारादि भूपालका म्भारुका गाउने गर्दछन् र तत्का चरण-कञ्चल देनेर र नेत्रेका झुट्टहरूले लेख्यमान छन्, यी रघुनाथजीलाई प्रणाम गर्दछु ॥ २१ ॥ जप-त्रपले श्रीरामको स्वशं दर्शन, महावाच तथा अनुवाच गेदा थिए, ती र २२ प्रारंभिक, २३

स्य स्वानामा तस्य प्राप्तं मय, जहाँ मन्त्रमा वाणी-महात्मा पुण्ड्रम् ॥२२॥ हे राजन् ! जो वाणी वा रामचरितार्थ अथवा पुण्ड्र के अंग मर्दन्तु, तो कामरता, मरुता, आदि गुणहस्त
पुनः कण्ठ मयै कमन्धनवत् कृष्ण कण्ठं बन्धन् ॥२३॥ यत् कथा मुनिमकर राजा परीक्षिते सोमे-ती कण्ठात् रामचन्द्र आपने मन्त्रमन्त्र माहकृमि २१० के कन्ठो व्यवहार
मर्दये र रामको प्रति दिनका मर्द, बजावन एवं पुरवासी आदि सर्वको व्यवहार कस्तो दुःखों ? ॥२४॥ श्री कृष्ण मन्त्रमन्त्र-हे राजन् ! विभुवनपति मन्त्रान् रामके राजमहिमानमा
वसेति आपणा माहकृमि दिग्बिजय मने आका दिग् र स्वयं पुरवासीहस्ताई दशनं मेत दिग् आपणा अनुधरका माये पुरीको हेर-विचार मनेतगे ॥२५॥ रामराज्यमा अयोप्याका
सर्वे मार्गे सुमन्वित बल र मया हावीरुका मदकमले सिद्धि र हन्ते र त्यों पुरी आपणा स्वामीलाई हेरी-हेरी मन्त्रवाती हैं मन्त्रदेवी सिद्धि ॥२६॥ पुरीका महल, नगर-द्वार, तथा,
कै-व तथा देशलवहकमा सुवर्ण-कलत्र राखिए। बिस् र त्यों धामिनेर ज्वला-पताकांले मज्जित रहन्थो ॥२७॥ फलका गुच्छा ममेत पूर्वाफल, बदली बुध, रामा वसते त्यों अर्धकु

वर्तन्त प्रजा पौराभ ईश्वरे ॥ २४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अयादिशदिग्बिजये धातुं विभुवनेश्वरः ॥ आत्मानं दर्शयन्त्वानां पुरीमैकत सानुगः ॥२५॥
आयिकमार्गा गन्धोदैः करिणां मदर्शकरैः ॥ स्वामिन् शशमालोकय मर्त्ता वा सुतरामिह ॥ २६ ॥ प्रासादगोपुरमभाचेत्यदेवगृहादिषु ॥ विन्यस्तहेमक-
लरौः पताकाभिश्च मण्डिताम् ॥ २७ ॥ पूरैः मयून्ते रम्भाभिः पट्टिकाभिः सुवाममाय ॥ आदर्शैरशुकैः सग्भिः कृतकौतुकतोरणाम् ॥२८॥ तमुपेयु-
स्तत्र तत्र पौरा अहंगणायः ॥ आशिषो युयुज्जदेव पाहीमां प्राक् त्वयोदधताम् ॥ २९ ॥ ततः प्रजा वीक्ष्य पतिं चिरागतं दिदृक्षयोत्सृष्टगृहाः श्रियो
नराः ॥ आरुह्य हर्म्याभ्यन्तरेन्दोचनं त्र्यम्बकं त्र्यम्बकं ॥३०॥ अथ प्रतिष्ठः र, गृहं जुष्टं स्वैः पूर्वराजभिः ॥ अनन्ताखिलकोशाब्जमन-
ध्यांरुपरिच्छदम् ॥३१॥ विद्वमोदुम्बरद्वारेर्वैद्यस्तम्भपङ्क्तिभिः ॥ स्थलेर्मार्कतैः स्वच्छैर्मार्मरुटिकभिः ॥३२॥ चित्रसग्भिः पट्टिकाभिर्मोमणि-
गणांशुकैः ॥ मुक्ताफलेभिर्दुग्धैः कान्तकामोपपत्तिभिः ॥३३॥ धूपदीपैः सुरभिर्मर्मण्डितं पुष्पमण्डनैः ॥ स्त्रीपुंभिः सुरमंकार्योर्जुष्टं मूषणमूषणैः
॥३४॥ तस्मिन्स भगवान्नामः स्निग्धया प्रिययेष्टया ॥ रेमे स्वाराधनीराणांमृगमः मीतया किल ॥३५॥ जुभुजे च यथाकालं कामान्धर्ममपीडयन् ॥

र रूपं, बल तथा मालाहकको उत्सवमयी झालहकते सुमज्जित रहिरहन्थो ॥२८॥ एक समय जहाँ तहाँबाट अगणित पुरवासी धेरै मेत निम्न मन्त्रान्को नगीच आए र
उनीहरूले शर्चना मरे-हे देव ! पूर्वकालमा कर्मात् काराहकपने स्वयं द्वारा उद्धार गरिएको यम पुष्पीको हजुर पालन अनुभव । हे राजन् ! त्यसवेला धेरै दिनपछि आपणा स्वामीलाई
आपका मने आने प्रह्वलाई हेनको निम्ति नगरमा सर्वजनों भर-नारी आपणा-आपणा पर-द्वार छाडेर भटानीहकमा चर्दै कमल सोचन रामलाई आवृत्त केल हेर्दै ब्रह्ममन्त्र पुन-
वर्त्त गर्नेलागे । जनि मन्त्रान् राम आपणा पूर्वद्वारा सेकि, सर्वे खजानाके पूर्ण र बहुमूल्य सामग्रीले युक्त महलमा प्रविष्ट कण्ठ ॥२९-३१॥ महलका द्वार चिदुम रनले कनेका शिप ।
यसका स्तम्भ वैद्यै मणिवा शिप । त्यसका पटाङ्गिनी मन्त्रक मणिवा शिप ॥३२॥ रङ्गी-रङ्गी माला, पनाका, बल, मोम-पामग्री, सुमन्वित पुष्प र पुष्पा आभूषणहरूले सुमज्जित
वातिशरी मिया र त्यों महल मने आभूषणलाई पनि विभूषित पार्ने देवता तुल्य स्त्री-पुरुषले सुलेखित शिर्षो ॥३३-३४॥ हे राजन् ! ती महलमा आ मागस तथा त्रिभेन्द्र पुराणमा अष्ट

भगवान् रामकन्त आत्मनी प्रियतमा मीताजीमिन विहार गर्दथे । ३५॥ सर्वे जना जमरा पदाङ्कनो ध्यान गर्दछन्, यी भगवान् रामकन्तले स्वर्गको अनिर्गम्य नगरेर अनेक वर्षपम्म सर्व प्रकृतिका भोगहरूको उपभोग गरे । सर्वे ब्रह्मानेन उनको गुण-गान गर्दथे ॥३६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे जेताली भाषाटीकाय मेहादशाध्यायः ॥११॥

(इत्यारम्भः) शेष राधात्मको वर्णन) श्रीशुकदेव भन्तुदन्त-हे राजन् । कुशला छोरा अतिथि मण अतिथिका निषध, निषधका नभ, नभका पुण्डरीक तथा पुण्डरीकका क्षेमधन्वा नामका छोरा उत्पन्न भए ॥१॥ क्षेमधन्वाका देवानीक, देशादीकका छोरा पारियात्र, पारियात्रका छोरा बलमन्दल तथा उन्मेषाट स्वर्गको कक्षले उत्पन्न पुत्र स्वर्गनाम ज्ञायमान भए ॥२॥ ब्रह्मनामका स्वर्ग, स्वर्गका विष्ट र विष्टबाट हिरण्यनामको जन्म भयो, जुन जैमिनिना शिष्य तथा योगाचार्य पनि थिए । कौमलदेशकासी माङ्गलन्धर रूपले विन । शिष्य बनेर इन्द्रका संस्वरूपिणी ग्रन्थि छेदन गर्ने र महान् मिद्रिप्रद आत्मयोगको शिक्षा पाएका थिए ॥३॥४॥ हिरण्यनामका छोरा पुष्य, पुष्यका भवमन्त्रि, पुष्य

वर्षपूगान्धर्वनामभिष्याताभिषलवः ॥ ३६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे श्रीरामोपाख्याने एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ कुशस्य चातिथिस्तस्मान्निषधस्तत्पुत्रो नभः ॥ पुण्डरीकोऽथ तत्पुत्रः क्षेमधन्वाऽभवत्ततः ॥ १ ॥ देवानीकस्ततोऽनीहः पारियात्रोऽथ तत्पुत्रः ॥ ततो बलमन्धस्तस्माद्ब्रह्मनामोऽर्कमम्भवः ॥ २ ॥ स्वर्गनामस्तत्पुत्रस्तस्माद्विष्णुनामोऽभवत्पुत्रः ॥ ततो हिरण्यनामोऽभवत्पुत्रः ॥ ततो ब्रह्मनामोऽभवत्पुत्रः ॥ ततो जैमिनेः ॥ ३ ॥ शिष्यः कौमल्य अध्यात्म याज्ञवल्क्योऽध्यगाश्रितः ॥ योगी महोदयमूर्ध्निर्दयग्रन्थिभेदकम् ॥ ४ ॥ पुष्यो हिरण्यनामस्य भ्रुवमन्त्रिस्ततोऽभवत् ॥ सुदर्शनोऽयाम्निवर्णः शीघ्रस्तस्य मरुः पुत्रः ॥ ५ ॥ योऽमावास्ते योगमिदः कलापग्राममाश्रितः ॥ कलेरन्ते सूर्यवंश नष्ट भावयिता पुनः ॥ ६ ॥ तस्मात्प्रमुत्पन्नस्तस्य मन्त्रिस्तस्याप्यमर्षणः ॥ महस्वान्तस्तुतस्तस्माद्विष्णुनामोऽभवत्पुत्रः ॥ ७ ॥ ततः प्रसेनजित्स्मात्तक्षको भविता पुनः ॥ ततो बृहद्बलः यस्तु पित्रा ते समरे हतः ॥ ८ ॥ एते हीश्वकुम्भपाला अर्ताताः मृष्वनागतान् ॥ बृहद्बलस्य भविता पुत्रो नाम बृहद्रथः ॥९॥ उरुक्रियस्ततस्तस्य वत्सवृद्धो भविष्यति ॥ प्रतिव्योमस्ततो भानुर्दिवाको वाहिर्नीपतिः ॥१०॥ सहदेवस्ततो वीरो बृहद्भोऽथ भानुमान् ॥ प्रतीकाश्चो भानुमतः सुप्रतीकोऽथ तत्पुत्रः ॥ ११ ॥ भविता मरुदेवोऽथ सुनक्षत्रोऽथ पुष्करः ॥ तस्यान्तरिक्षमन्तपुत्रः

सन्धिका छोरा सुदर्शन, सुदर्शनका पुत्र अम्निवर्ण, अम्निवर्णका श्रीम तथा श्रीमका पुत्र ज्ञायमान भए । ५॥ जुन वम बलवत योगविधि प्राप्त गरेर ब्रह्मनामका बमिराईछन् र कतिपयको अन्त्यमा नष्ट स्वर्गवंशलाई पुनः फिर्ताउने कार्य गर्नेछन् ॥ ६॥ यकता प्रमुत्पन्न, प्रमुत्पन्नका मन्त्रि, मन्त्रिका अपमर्षण, अपमर्षणका महत्पुत्र, तिनका विष्णुनाम नामका पुत्र जन्मिए ॥७॥ विष्णुनामका प्रसेनजित्, प्रसेनजित्का तक्षक र उनको बृहद्बल पुत्र जन्मे, जन्मको विना पिता अमिमन्त्रले पुत्र माग्नु गरेर । थिए ॥८॥ हे राजन् । यी सबै इत्यारम्भ-वर्णका राधा पूर्वकालमा भगवदेका छन् । अगाडि हुने राजाहरूको विषयमा पनि भन्दाहुनु । पछि गएर भविष्यमा बृहद्बलको छोरा बृहद्रथ हुनेछन् ॥९॥ बृहद्रथका उरुक्रिय, उरुक्रियका वत्सवृद्ध, वत्सवृद्धका प्रतिव्योम, भानु र भानुका सेनापति दिवाक नामका पुत्र हुनेछन् ॥१०॥ दिवाकका वीरवर तथा वीरवरका सहदेव, सहदेवका

बृहद्भ, उनका मादामन्, आनुमानका शनीकाय र प्रतीक्षाया सुप्रनीक नामका पुत्र हुन् । ११ सुप्रनीका मरुदेव उनका सुनख, सुनखका पुत्र, पुष्करका अन्तरिक्ष, तिनका सुतया र सुतयाई अमित्राक्षि नामका पुत्र हुन् । १२ अमित्राक्षका बृहद्राव, उनका बहि, बहिनी कुन्जय, कुन्जयका रणजय र उनका मन्त्रय पुत्र हुन् । १३ सञ्जयका ह्यय, ह्ययका शुद्धो र शुद्धोका लाङ्गल नामका पुत्र जन्मन् । लाङ्गलका प्रमेनि र उनका सङ्गक नामका छोरा हुन् । १४ सुद्रका रणक, रणकका सुप्र र सुप्रका यम वंशका अन्तिम राजा सुमित्र हुन् । यी सबै राजा बृहद्राव वंशका मानिने छन् । १५ यी इक्ष्वाकु राजाहरूका वंश सुमित्रपरम्परा नै चल्नेछ किनकि ती राजापछि कलिपुत्रका यस वंशका अन्त्य हुनेछ । १६ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे मेराली माषाढीकायां द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

सुतपास्तदमित्रजित् ॥ १२ ॥ बृहद्राजस्य तु सप्यापि बहिर्हस्तमात्कृतञ्जयः ॥ रणञ्जयस्तस्य सुतः सञ्जयो भविता ततः ॥ १३ ॥ तस्माच्छाक्योऽयं शुद्धो लाङ्गलस्तस्मृतः स्मृतः ॥ ततः प्रमेनजित्स्मात्सुद्रको भविता ततः ॥ १४ ॥ रणको भविता तस्मात्सुरयस्तनयस्ततः ॥ सुमित्रो नाम निष्ठान्त एते बार्हद्बलान्वयाः ॥ १५ ॥ इक्ष्वाकूणामयं वंशः सुमित्रान्तो भविष्यति ॥ यतस्ते प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वे क्लौ ॥ १६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे इक्ष्वाकुवंशवर्णनं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ निमिरिक्ष्वाकुतनयो वनिष्ठमवृत्तत्विजम् ॥ आग्भ्य सत्रे मोऽप्याह शक्रेण प्राग्वृतोऽस्मि भोः ॥ १ ॥ निर्वर्त्यगमिष्यामि तवन्मां प्रतिपालय ॥ तृष्णोमामीदृग्दृष्टिः मोऽपीन्द्रस्याकरोन्मस्त्वम् ॥ २ ॥ निमिश्रलमिदं विद्वान्मत्प्रमारभतान्भवान् ॥ ऋत्विग्भिरपरैस्तावन्नगमय्यावता गुरुः ॥ ३ ॥ शिष्यव्यतिक्रमं वीक्ष्य निवर्त्य गुरुरागतः ॥ अशपत्पतताहेहो निमेः पण्डितमानिन ॥ ४ ॥ निमिः प्रतिददौ शापं गुरवेऽधर्मवर्जिते ॥ तवापि

(निमि-वंशको कृष्णन्) श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ-हे राजन् ! राजा इक्ष्वाकुका छोरा बृहद्राव निमिले यक्ष आरम्भ गरे त्यसको निमित्त रमिष्ठलाई ऋत्विज नियत गरे । रमिष्ठले भने-‘इन्द्रले बनाई पढिले नै वरण गरिसकेको छव । १. अतः जबसम्म म उनको यक्ष संकेत फर्केन, तबसम्म मेरो बाटो हेरिहनु । रमिष्ठको या कुन सुने पत्रमान राजा निर्मा केही पनि बोलेनन् र रमिष्ठले इन्द्रको यक्ष आरम्भ गरेदिए । २ ॥ यतः केदा दात्र प्रतीक्ष’ भर्षा आ-मञ्जाली निमिले विचार गरे-‘आदन मान्दै चल्न छ । यमनिम्ति गुरुका फर्क आगमन् छनि अन्य ऋत्विग्द्वारा उनले यक्ष आरम्भ गरेदिए । ३ ॥ इन्द्रको यक्ष गराएर कर्केपछि जब गुरु रमिष्ठले शिष्यद्वारा आफ्नो आज्ञा उल्लङ्घन गरेको देखेर तनहाले आप दिइ-‘आपलाई पण्डित मान्ने राजा निमिको देह दत्तहोस्वाम् । ४ ॥ निमिले पनि अधर्ममा प्रवृत्त गुरु रमिष्ठको आफ्नो माटो पो आपदिए-‘निमीले क्लौमवशआफ्नो धर्म आचरणको

४ दश-त (मोच पाएका मुक्त) योश इन्द्रका स्वयमिन्द्राव कनैसहरहेको (यश) उने उल्लङ्घन वा अन्य त्यसका जानमा गरे—ने मुनिले भरिएका बाटोमा लफा जि-इन् । इक्ष्वाकूले कक्ष परेर जाँगेर हे-को बर काटे पनि देखिएन । तसो तसो मुनिले भरिएका बाटोमा जान सुनेर भस्मका भस्ममा मोच जाना र उल्लङ्घन गरेका भ-ए । अ, म मुनिले भरिएका बाटोमा जाना किन्- । त्यसिले जसको शस्त्र त्यसका जानमा गरे-ले आफ्नो धर्म का, मिल्ने कुनै भस्मका जान जाका भेदा धर्म पुकारहेदिएका सु । हो कुनै सच हो कि इन्द्राव भने भयनका निमित्त इन्द्राव हुन् । यर पुत्रा र शत्रोका यक्ष लामुने राजको दक्षैर लक्ष पचा । सब पचाय पचाया तक्ष उल्लङ्घन

त्यमेते जन्मद्वारा 'जन्म' विदेहवाट उत्पन्न हुनाले 'वैदेह' र बन्धनवाट उत्पन्न हुनाले 'विपित' कहिए । उनैले मिथिलापुरी बमानेका थिए ॥ १३ ॥ हे राजन् ! जनकवाट उदावसु मय, उदावसुका छोरा नन्दिबर्धन, तिनका पुत्र सुकेतु र हुकेतुका छोरा देवरात भए ॥ १४ ॥ देवरातका हृदय, उनका सुधृति तिनका महावीर्य, सुधृतिका घृष्टतनु, हृदकेतुका हयंघ र हयंघका बल नायका छोरा जन्मिए ॥ १५ ॥ बलका प्रतीपक, प्रतीपका कृतिरव, कृतिरवका देवमीड, देवमीडका विश्रुत र विश्रुतका महापति पुत्र जन्मे ॥ १६ ॥ महापतिको कृतिरव तथा कृतिरववाट महारोमाको जन्म भयो । महारोमाका पुत्र स्वर्णरोमा र स्वर्णरोमा, उनका हस्वरोमा पुत्र जन्मिए ॥ १७ ॥ हस्वरोमाका सीरध्वज नामका छोरा जन्मिए । एकममय महाराज सीरध्वज यज्ञको निमित्त भूमि श्रोतिरहेका थिए, एवं उनको सीर अर्वाद् हलाको अग्रभाग कालीवाट सीताजी निष्केकी थिए । त्यसैले ती 'सीरध्वज' कहिए ॥ १८ ॥ सीरध्वजका पुत्र कुशध्वज, उनका धर्मध्वज भए । धर्मध्वजका कृतध्वज र मित्रध्वज दुई छोरा भए ॥ १९ ॥ उनका कुश ध्वजवाट केशिध्वज, उनका मित्रध्वज र मित्रध्वजवाट खाण्डिक्य

मयनाज्जातो मिथिला येन निर्मिता ॥ १३ ॥ तस्मादुदावसुस्तस्य पुत्रोऽभून्नन्दिबर्धनः ॥ ततः सुकेतुस्तस्यापि देवरातो मदीपते ॥ १४ ॥ तस्मादुदवसु-
यस्तस्य महावीर्यः सुधृतिपता ॥ सुधृतेर्घृष्टकेतुर्वै हर्यश्वोऽय मरुततः ॥ १५ ॥ मरोऽप्रतीपकस्तस्माज्जातः कृतिरयो यतः ॥ देवमीडस्तस्य सुतो विश्रुतो य
महापतिः ॥ १६ ॥ कृतिरातस्ततस्मन्महारोमाऽय तत्सुतः ॥ स्वर्णरोमा सुतस्तस्य हस्वरोमा व्यजायत ॥ १७ ॥ ततः सीरध्वजो जज्ञे यज्ञार्थं कर्पतो
मदीध ॥ सीता मीराप्रतो जाना तस्मात्सीरध्वजः स्मृतः ॥ १८ ॥ कुशध्वजस्तस्य पुत्रस्ततो धर्मध्वजो नृपः ॥ धर्मध्वजस्य द्वौ पुत्रौ कृतध्वजमित-
ध्वजौ ॥ १९ ॥ कृतध्वजात्केशिध्वजः खाण्डिक्यस्तु मित्रध्वजात् ॥ कृतध्वजसुतो राजन्नात्मविद्याविशारदः ॥ २० ॥ खाण्डिक्यः कर्मतत्त्वज्ञो भीतः
केशिध्वजाद्दुतः ॥ भानुमस्तस्य पुत्रोऽभूच्छतद्युम्नस्तु तत्सुतः ॥ २१ ॥ शुचिस्तत्तनयस्तस्मात्सनद्वाजस्ततोऽभवत् ॥ ऊर्ध्वकेतुः सनद्वाजादजोऽय
पुरुजिन्सुतः ॥ २२ ॥ अरिष्टनेमिस्तस्यापि श्रुतायुस्तत्पुत्राशंकः ॥ ततश्चित्ररथो यस्य क्षेमधर्मिमथिलाधिपः ॥ २३ ॥ तस्मात्समरथस्तस्य सुतः मत्सरयस्त-
तः ॥ आमीदुपयुक्तस्तस्मादुपयुक्तोऽग्निर्मभवः ॥ २४ ॥ बस्वनन्तोऽय तत्पुत्रो युयुधो यन्मुभाषणः ॥ ध्रुवस्ततो जयस्तस्माद्विजयोऽस्मादनः सुतः ॥ २५ ॥
शुनकस्तत्सुतो जज्ञे वीतहव्यो घृतिस्ततः ॥ बहुलाश्वो घृतेस्तस्य कृतिरस्य महावशी ॥ २६ ॥ एते वै मेथिला राजन्नात्मविद्याविशारदाः ॥ योगेश्वर-

जन्मे । हे राजन् ! कुशध्वजका छोरा केशिध्वज अ-मरिषाया निपुण थिए ॥ २० ॥ खाण्डिक्य कर्मकाण्डका पण्डित थिए । ती केशिध्वजको हारले मागे । केशिध्वजका छोरा भानुमान र उनका पुत्र सनद्वाज भए ॥ २१ ॥ सनद्वाजका छोरा शुचि, शुचिका सनद्वाज, सनद्वाजका ऊर्ध्वकेतु, उनका अज र अजका छोरा पुरुजित् भए ॥ २२ ॥ उनका अरिष्टनेमि, अरिष्टनेमिका श्रुतायु, श्रुतायुका सुपाशंक सुपाशंका चित्ररथ र चित्ररथका मिथिलापति क्षेमधि नामका छोरा जन्मिए ॥ २३ ॥ क्षेमधिविवा मत्सर, मत्सरका मत्सरथ, मत्सरथका उपयुक्त र उपयुक्तका अग्निका अश्व उपयुक्त नामका छोरा अ-पन्न भए ॥ २४ ॥ उपयुक्तवाट बस्वनन्त, बस्वनन्तवाट ध्रुव, उनका सुभाषण, सुभाषणका ध्रुव, ध्रुवका जय, जयका विजय, विजयका अत नामका पुत्र उत्पन्न भए ॥ २५ ॥ अतका शुनक नामका छोरा भए । शुनकका वीतहव्य, वीतहव्यका घृति, घृतिका बहुलाश्व, बहुलाश्वका कृति र कृतिका महावशी भए पुत्र उत्पन्न

मर ॥२६॥ हे राजन् । यो मिथिल-नंदया उन्मल राजाहक आन्मविद्यामा कुश्रन विद् र पाहावक्यादि योगेश्वरहकः कुशले मुह्यन्मभयम। रहेर पनि मरै प्रकारका इन्डनाट परे बलने ॥२७॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे वं० श्रीशंकर 'वसिष्ठ' कृत् जैमिनी-भाषा टीकायां त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

(चन्द्रवंशी राजाहकको हृषान्ते, कुशको जन्म र राजा पुरुषवाको चरित्र)-शंकरदेव भन्नुहुन्छ-हे राजन् । अब म जम्मा पुरुषवा आदि पवित्र कीर्ति राजाहकका शुभ गाथाका छन्, त्यो पवित्र चन्द्रवंशको वर्णन गर्दछु सुन ॥ १ ॥ महान्नाशिर भगवान् नारायणका नाभि-मण्डिरबाट उत्पन्न कमल द्वारा जन्मेका अक्षोजीबाट उनकै भवान् गुणवान् मन्त्रि नामका पुत्र उत्पन्न भए ॥२॥ अत्रिका नैयबाट अक्षुत्तम चन्द्रमा नामका बाँटा छोरा उत्पन्न भए । तिनलाई ब्रह्माजीले ब्राह्मण वर्ग, श्रीशिवहक तथा मन्त्रप्रणका अधिपति बनाइदिन। उनले माता त्रैलोक्य जितेर राजद्वय यज्ञको इता मगान्को यजन गरे र गर्बले गर्दा बृहस्पतिको पत्नी ताराको वलपूर्वक अवशरण गरे । ३॥४॥ देवगुह बृहस्पतिले बारम्बार

प्रमादेन द्वन्द्वैर्मुक्ता गृहेष्वपि ॥ २७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे निमिर्वशातुवर्णनं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ अथातः श्रूयतां राजन्वंशः सोमस्य पावनः ॥ यस्मिन्नैलादयो भृगाः कीर्त्यन्ते पुण्यकीर्तयः ॥ १ ॥ महान्नाशिरमः पुमो नाभिहृदमरोरुहात् ॥ जातस्यामीन्सुतो धातुरात्रिः पितृममो शुणैः ॥ २ ॥ तस्य दृग्योऽभवत्पुत्रः सोमोऽमृतमयः किल ॥ विप्रोऽथयुडुगणानां ब्रह्मणा कल्पित पतिः ॥ ३ ॥ सोऽयजद्राजसूयेन विजित्य भुवनत्रयम् ॥ पत्नीं बृहस्पतेर्दंपात्तारां नामाहरद्वलात् ॥ ४ ॥ यदा म देवशुल्भा याचितोऽभोक्षणशो मदात् ॥ नात्यजतत्कृते जज्ञे सुरदानवविग्रहः ॥ ५ ॥ शुको बृहस्पतेर्द्वेपादप्रहीत्सामुरोडुपम् ॥ हरो गुरुमुतं स्नेहात्मवभूतः गणावृतः ॥ ६ ॥ सर्वदेवगणोपेतो महेन्द्रो गुरुमन्वगात् ॥ सुरासुरविनाशोऽभूत्समस्तारकायः ॥ ७ ॥ निवेदितोऽथाङ्गिरसा मोमं निर्भरस्य विश्वकृत् ॥ तारां स्वभर्त्र प्रायच्छदन्तर्वलीमवेत्पतिः ॥ ८ ॥ त्यज त्यत्राशु दुष्पत्ने मत्क्षेत्रादाहितं परैः ॥ नाहं त्वां भस्मान्कुर्यां श्रियं सान्ता-
निकः सति ॥ ९ ॥ तत्प्राज व्रीडिता तारा कुमारं कनकमभम् ॥ स्पृहामाङ्गिरसश्चक्रे कुमारं मोम एव च ॥ १० ॥ ममायं न तवेत्युच्चैस्तस्मिन्निव-

म यदा पान्त्र ख चन्द्रमाले अभिमानवश तारालाई छाडेनन्, अनि त्यसको निम्ति दशसुर संघाम मर्षिया ॥५॥ बृहस्पतिको हृषले शुक्राचार्यले आफ्ना दिप्य अमुर सहित चन्द्रक पक्ष लिएर विजयोल स्नेहवश सरे णका साथ गुरुपुत्र बृहस्पतिको बसत दिन स्वीकार गरे ॥६॥ हन्त्रले पनि मरै देवगण सहित गुह बृहस्पतिको अनुसरण गरे । यत्र प्रकार ताराको निम्ति देवनाहक र अमुरहकको नाथ पामिदिने धोर तारकाभय संघाम हुन लाग्यो । ७॥ अब महाङ्गिर अङ्गिराले भनेपछि जगद्-न्यायता रगनाह ब्रह्माले चन्द्रमालाई हृषाणर बाँटा । तारा बृहस्पतिलाई किता दिलाए । बृहस्पतिले तारालाई गमिणी जानेर भने-॥८॥ 'हे हृषद्वि मया को । मया क्षेत्रमा जन्म पुरुष द्वारा स्थापित यस भमलाई हुरुत फानिद । म तिमीलाई मय बाँदिन, किनकि तिमीद्वारा मलाई सन्तान उत्पन्न गर्ने कामना छ' ॥९॥ अनि ताराले लजित भएर आफ्नो स्वभवाट बाँटा सुवर्ण ममान कान्ति मएको गान ।

उत्पन्नं परिणु । त्वो बालकलाई कन्दमा । र वृद्धयति दुर्बले लिल खोले ॥१०॥ तिनीहू 'पो मेरो हो, तिमी होइन' भनी परस्पर शत्रुता लाभेका देखेर र कृपिहरूले; यस विषयमा तालासाई नै केर कार पारे तर तिजले लज्जावश केशी भनिनन् ॥११॥ अनि तालाको लाबले रिसाई बालकले स्वयं आमारिपत भन्यो- 'ए पापाचारिणी ! तिम्रो किन बाँसिरहेको छैनो । मलाई अझ कुरमको झुरा भन' ॥१२॥ अनि ब्रह्माजीले एकजन्मा हाकेर कफाई सोधे । तालाले बिस्मारी भनिन्- 'यो गर्भ पन्द्रमाको थियो।' अतः बालक चन्द्रमाले नै पाए ॥१३॥ हे राजन् ! भगवान् ब्रह्माजीले त्यस बालकको 'पुत्र' भन्ने नाम राखे, चिनकि ठ गम्भीर बुद्धिले मय्यन्त थियो । छैनो पाण्डु चन्द्रमालाई ठूलो जानन्द भिन्यो ॥१४॥ पुत्रद्वारा इलाको यशबाट राजा पुत्रवाको जन्म भयो-यसको उल्लेख मेलै पहिले नै गरिसकेको छु । हे राजन् ! एकपल्ट इन्द्र-भवनमा देवर्षि वारद द्वारा पुत्रवाको रूप, गुण, बौद्धिक, शील, सम्पत्ति तथा पराक्रमको गाथा सुनेर उर्वशी नामकी देवाङ्गना कामराजले विद्वद् भएर उनीकहाँ पुगे ॥१५-१६॥ उर्वशीलाई मित्रावरुणको आश्रय थियो । यसै निमित्त उमले मःयमभूतमा बाउटु

दमानयोः ॥ प्रपञ्चकृष्णयो देवा नैवोचे व्रीडिता तु मा ॥११॥ कुमारो मातरं प्राह कुपिनोऽलीकलज्जया ॥ किं न वोचस्थमद्वृत्ते आत्मावर्षं वदाशुभ ॥१२॥ ब्रह्मा तां रह आहूय समाप्राक्षीच्च सान्त्वयन् ॥ सोमस्येत्याह शनकैः सोमस्तं तावदग्रहीत् ॥१३॥ तस्यात्मयोनिरकृत बुध इत्यभिर्थां नृप ॥ बुद्धया गम्भीरया येन पुत्रेणापोद्भूराण्मुदम् ॥१४॥ ततः पुरुरवा जज्ञे इलायां य उदाहृतः ॥ तस्य रूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् ॥१५॥ श्रुत्वोर्वशीन्द्रभवने गीयमानान्सुरर्षिणा ॥ यदन्तिकमुपेयाय देवी स्मरशरादिता ॥१६॥ मित्रावरुणयोः शापादापन्ना नरलोक्ताय ॥ निशम्य पुरुषश्रेष्ठं कन्दर्पमिव रूपिणम् ॥ धृतिं विष्टभ्य ललना उपतस्थे तदन्तिके ॥१७॥ तां विलोक्य नृपतिर्हर्षेणोत्फुल्लोचनः ॥ उवाच श्लक्ष्णया वाचा देवीं हृष्टतनूरुहः ॥१८॥ राजोवाच ॥ स्वागतं ते वरारोहे आस्पतां करवाम किम् ॥ मरमस्व मया मार्कं रतिनौ शाश्वतीः समाः ॥१९॥ उर्वरयुवाच ॥ कस्यास्तवयि न मज्जेत मनो दृष्टिश्च सुन्दर ॥ यदङ्गान्तरमामाद्य च्यवते ह रिरंमया ॥२०॥ एतावुर्गणकौ राजन्म्यामो रक्षस्व मानद ॥ संरंरो भवता मार्कं श्लाघ्यः स्नाणां वरः स्मृतः ॥२१॥ धृत्वं मे वीर भक्ष्यं स्थान्नेक्षे त्वाङ्ग्यत्र मैथुनात् ॥ विवाममं तत्तथेति प्रतिपेदे महामनाः

पत्न्यां तर ती पुरुष भेल्लाई कामदेव जे राजा सुनेर धैर्य पारण गरेर ती सुसुन्दरी उनको नगीच आएर उपस्थित भएन् ॥१७॥ तिजलाई देखेर राजा पुरुषाका नेत्र झर्ले प्रफुल्लित भए र फुलकित-झर्गेर प्रणम ती अति मधुर बाणीमा बोले ॥१८॥ राजाले भने-हे सुमध्यमे ! तिम्रो आधी, राजा भयो भन, म तिम्रो के सेवा गरुं ? मेरो हृच्छ छ तिम्रो समित मध्यम गर र तिम्रो र मेरो विहार अनन्त कालमध्यम चालिगहोन् ॥१९॥ उर्वशीले भनिन्-हे सुन्दर ! तिम्रालाई देखेर कुन कामिनीका नेत्र र मन तिम्रिमा नखलनन् ? तर कि तिम्रो वक्षस्थल हेरा म देवाङ्गनाको पनि मन र नेत्र रमणको हृच्छाले अन्न बर्षे मग्नेका छैनन् ॥२०॥ हे राजन् ! जो पुरुष आफ्नो रूप, गुण आदिले प्रवांसनीय हुन्छन् तिनै श्रीहरलाई मनपदछन् । अतः म तिम्रोमित्र रमण गरुंछु । र हे मानद ! धीरा प्ररिक्षा र-मेरावा या बन्ध्या म तिम्रिलाई नामाको रूपमा दिछु धिक्की तिम्रो परन्पूवक रक्षा गर ॥२०॥ जेरा आहार केवल पिउ हुनेछ र म मैथुन बाहेक अरु कुनै वेला तिम्रिलाई नामो देख्ने छैन । यदि यो कुरा स्वीकार नभए तिम्रोमित्र बन्न मयार छु, अनि उदात्तमित्र

पुष्करवाले 'हुन्त' मनेर निनका कुरा स्वीकार गरे ॥२२॥ र भने—'अहो ! माता मानव समाजलाई मोहित पार्ने निम्नो रूप र भाव कति राम्रो छ ! महावीरन वचन आयो ती मीमी भौं सुगन्धरीपिन रमण नगनें कुन पुष्प होला ?' ॥ २३ ॥ हे राजन् ! कनि यथायोग्य सेवा गर्ने भएकी ती देवाङ्गनामिन पुष्पभ्रेष्ट पुष्करवा देवताहरूको दुरभ्य श्रीहरश्चल चैत्ररथ, नन्दन आदि बन्धकमा यथेच्छ विहारगनैलागे ॥ २४ ॥ बसल-केसर जस्तै सुगन्धपुष्प ती कामिनीसित रमण गर्दै ती उनकी सुखधो सुगन्धले सुख भएर धेरै वर्षभर्य आनन्द गर्दै रहे ॥२५॥ उता उर्वशीलाई नदेखेर एक दिन देवराज इन्द्र 'उर्वशी' विना मलाई यो स्थान मनपरेन' भन्दै उमलाई ज्याउन गन्धर्वहरूलाई पठाए ॥२६॥ ती गन्धर्व बाषावतको अंधपारोमा उर्वशीका दुवै भेदलाई, जुन उमले राखेका नामांको रूपमा राखेकी थिई—लिखर भामे ॥ २७ ॥ यसरी हेरेर लगिगहेका ती भेदाले गणको मुखेर उर्वशीले भनिन्—'हरे ! आफूलाई अमाचारण बीर मान्ने यी नपुंसक र निन्दनीय बतिले गर्दा मेरा पुत्रतुल्य र सर्वत्र नष्ट भएर गयो ॥ २८ ॥

॥ २२ ॥ अहो रूपमहो भावो नरलोकाविमोहनः ॥ को न सेवेत मनुजो देवीं त्वां स्वयमागताम् ॥ २३ ॥ तथा स पुरुषभ्रेष्टो रमयन्त्या यथाहृतः ॥ रेमे सुरविहारेषु कामं चैत्ररथादिषु ॥२४॥ रममाणस्तया देव्या पद्मकिञ्चत्कगन्धया ॥ तन्मुक्तामोदमुपितो मुमुदेऽहर्गणान्वहन् ॥२५॥ अपश्यन्नुर्वशीमिन्द्रो गन्धर्वान्ममनोदयत् ॥ उर्वशीरहितं मलयस्थानं नानिशोभते ॥ २६ ॥ ते उपेत्य महारात्रे तमसि प्रत्युपस्थिते ॥ उर्वश्या उरणो जहुर्नरतो राजनि जायया ॥ २७ ॥ निशाम्याकन्दितं देवी पुत्रयोनीयमानयोः ॥ हताऽस्यहं कुनाथेन नपुंसा वीरमानिना ॥ २८ ॥ यद्विश्रम्भादहं नष्टा हतापत्या च दस्युभिः ॥ यः शेते निमि मंत्रस्तो यथा नारी दिवा पुमान् ॥ २९ ॥ इति वाक्यायकैर्विद्धः प्रतोत्रैरिव कुञ्जरः ॥ निशि निरन्तरं शमादाय विवम्भोऽम्बद्रवद्रुषा ॥ ३० ॥ ते विमृज्योरणो तत्र व्यद्योतन्त स्म विद्युतः ॥ आदाय मेघवायान्तं नमोभक्षत सा पतिम् ॥ ३१ ॥ ऐलोऽपि शयने जायामपश्यन्मिना इव ॥ तच्चित्तो विह्वलः शोचन्वध्रामोन्मत्तवन्महीम् ॥ ३२ ॥ स तां वीक्ष्य कुरुक्षेत्रे सरस्वत्यां च तत्तद्योः ॥ पञ्च प्रहृष्टवचनाः प्राह सूतं पुरुरवाः ॥३३॥ अहो जाये निष्ठ तिष्ठ धीरे न त्यक्तुमर्हमि ॥ मां त्वमद्याप्यनिर्वृत्य वचामि कृणवावहै ॥ ३४ ॥ सुदेहोऽयं

वित्तको भयमा परं दम्पुडरुदारा आपना पुत्र हरण मरिनाले भैले यसरी नष्ट हुनु पर्‍यो । अहो ! यी दिउमो त भर्द बन्दछन्, तर रात्रिमा मयमीन भएर श्रीहरू सँगै छुनिरहन्छन् ॥२९॥ हे राजन् ! अंकुशले पोचिपको हाथी भौं उर्वशीका वचन-वापले पोचिएर पुष्करवा निकै सिंगएर तथा त्यो रात्रिको अन्धकारमा लपटार लिप्न नाह्ने गन्धर्वलाई लखेट्दै दगुरे ॥३०॥ राजा आफ्ना देखेर गन्धर्वले मेडा रथी छानिदिएर चिडुली जस्तै तेजस्वी भएर झक्कन लागे । अहो उर्वशीले मेडाहरू लिंगर भाउन लागेका आपना पतिलाई नाह्ने देखिन् र तत्काल राजालाई छाडेर गइन् ॥३१॥ हे राजन् ! राजा पुष्करवाले आपनो ज्ञयनागरमा अब प्रियतमालाई देखेनन्, तब ती अन्यमनक भएर उभैमा मन लगाई शोकले विह्वल भई उन्मत्त भौं पृथ्वीमा पता-उता छुम्नलागे ॥३२॥ एक पण्ट उनले कुरुक्षेत्रमा सरस्वती नदीको किनारमा उर्वशी र उसका पाँच प्रमन-वृत्ती लसीहरूलाई देखेर श्रीठो वचन भने— ॥ ३३ ॥ हे मित्रे ! एखे, एख ! हलाई राम्री मानन्दित नपारेर भै यस वार कष्टमा छाडेर तिमी कहाँ नजाऊ । अहो हापी दुवै

एक दिन कुरा न गयीं ॥३५॥ हेर, निमीले भरो सुन्दर शरीर आपूवाट टाठा पारिदियो । यो पत्नी भरेर हल्लेछ र पगलाई काट, गिह्र आदिले खानेछन् । के भयो भरो या कुराले पनि प्रसन्न हुन्थे ? ॥ ३५ ॥ उर्षशी शोलिन्—हे राजन् ! तिमी पुरुष मएर यसरी प्राण नत्थरमा हेर तिमी पत्तो घर कि तिमीलाई गिह्रले खाने नपाउन् । खोहरका मैत्री कर्ममत पनि स्थायी रह्यो, किन्तु तू यिनको हृदय क्रूर हुन्छ ॥ ३६ ॥ नारी निर्दयी, निष्ठुर र अमहन्शील हुन्छन् । ती आफ्नो मुखको निम्न ओट्टै नवरिने माहका काप पनि गरिदिन्छन् । आफ्नो मानो स्वार्थका लागि ती विशालप्राण पनि तथा माईलाई पनि मारिदिन्छन् भने अरुको त कुँछैन ॥ ३७ ॥ यी एषदम मोहार्थक हुन्छन् । यी

पतयत्र देवि दूर हृदसकया ॥ स्वादन्त्येन वृका गृध्रास्त्वत्प्रसादस्य नास्यदम् ॥ ३५ ॥ उर्वशयुवाच ॥ मा मृधाः पुरुषोऽपि तां मा स्म त्वायुर्वृका इमे कावि मरुयं न वे स्त्रीणां वृकाणां हृदयं यया ॥ ३६ ॥ त्रियो ह्यकरुणाः क्रूरा दुर्मर्षाः प्रियमाहमाः ॥ धनन्यस्याथेऽपि विश्रब्धं पतिं प्रातर-मायुत ॥ ३७ ॥ विधायालीकविश्रम्भमक्षेषु त्यक्तमौहदाः ॥ नवं नवमभीमन्त्यः पुश्रस्यः स्यैवृत्तयः ॥ ३८ ॥ मम्बत्सराते हि भवानेकरात्रं महेश्वर ॥ वत्स्यत्यानि च ते भविष्यन्त्यपराणि भोः ॥ ३९ ॥ अन्तर्वर्त्तनीमुपालस्य देवीं म प्रययौ पुरम् ॥ पुनस्तत्र गतोऽब्धान्न उर्वशीं वीरमातरम् ॥ ४० ॥ उपलभ्य सुदा युक्तः समुवाच तथा निशाम् ॥ अथैनमुर्वशीं प्राह कृपणं विरहानुरम् ॥ ४१ ॥ गन्धर्वानुपमावेमाँस्तुभ्यं दास्यन्ति मामिति ॥ तस्य संस्तुतस्तुष्टा अनिस्थालीं ददुर्नुप ॥ उर्वशीं मन्यमानस्तां मोऽबुध्यत चरन्तने ॥ ४२ ॥ स्थालीं न्यस्य वने गत्वा गृहानाध्यायतो निशि ॥

छाटो-मोक्षो मुख्यलाई भित्र्या विशालमा पारेर व्यक्तिकारिणी र स्वेच्छाचारिण मएर नियमयो-नयां पति खोज्दै रहन्छन् ॥ ३८ ॥ हे राजेश्वर ! एक वर्षपछि केहि तिम्रो एक रात ममय रहने छौ, खनि अहं पनि अनेक संन्तान उत्पन्न हुनेछन् ॥ ३९ ॥ राजा पुकरवा उर्वशीलाई गर्भवती ज्ञाने आफ्नो नगरमा पार्ने एक वर्ष विनैपछि ती केहि ठहाँ पुगेर वीरमाता उर्वशीलाई देखेर जानन्दिद भई एक रात ठमैसित बसे । तब उर्वशीले आफ्नो विरह-व्यथाले पीडित र दीन राजामित भनिन्— ॥४०-४१॥ 'हे राजन् ! यदि तिमिले गन्धर्वको स्तुति गरे यी भलाई तिम्रो जिम्मा लाग्न सक्दछन् ।' हे राजा परीक्षित ! पुस्कराको श्रावनेन प्रमथ गन्धर्वहरूले योटा थाल दिए । ती राजा न्यमैलाई उर्वशी मानेर

कराहय । क्रिया काय)—कुनै बेला योटा पुकर र स्त्रीमा बम कुराको विवाद भएवा—स्त्री र पुकरमा कुन कसो बुद्धिमान र बाढा हुन्छन । स्त्री आफ्नो मानको प्रशंसा गर्दैका र पुकर आफूलाई प्रशंसा गर्दैका । अनि एक दिन स्त्री र पकर भनेर छ विवाद । त्यसको पतिले बेरो औषधि गन्का तर केही लाभ भएन । पकर पक्कै जित्यो स्त्रीले धनो । यदि तिम्रो आफ्नो ज्ञानको काल खोएर सदहमा गेटाई मेरो लाग्ने स्वादछौ भने भलाई तिम्रो हुन्छ ।' पतिले बुझ्यो—यो भलाई मूर्ख नृपाउन कोनिरको छ । अतः उमल्ल मगुल्लो मएर बास्यन । सम्झार्थ भयो—तिमी छौरी मरणासन्न छ । यदि कपाल मुटुपार सदहमा कटि त्यसको लाग्ने हिट अस्तिम च कोन लभ्यो । अहं नुनै लभ्यो हो । अथवास्त्री छौरी भनेरछि के गर्दै यो म एकर ददाछन् । उमल्ल कपाल मुटु पार सदहमा कटि कोरीकहाँ पुगो । त्यस स्त्रीले उमल्लार्थ आफ्नो लाग्ने छाने— 'होस्को क्रिया काय ।' होस्को भयो—देखो पुकरको पादुका । आमा तिम्रो हुइ कि मेरो ।' कति मुन्नामाय आफ्नो ज्ञानको दुईटा देखेर त्यो खान्दै जातित भयो ।

हृदयमा हौं सेर वन-वनै दुलिरहन्ते । उद दिनलाई चेतना भायां, नव न्यां बाल इनमै छाटेर ती घर फर्केर आएर एक रात मेटा भी उर्वशीको भवान गर्दामरै चेतायुगीको प्रारम्भमा उनको हृदयमा अहम्माद बदल्योको आविर्भाव भयो । ४२ । ४३ ॥ अनि यान् कालको स्थानमा गएर उनले छमरीको गर्भबाट उत्पन्न बाँटा बाँपलका कृष्ण देवले । त्यसको दुइटा बरणि अर्थात् मन्थन-काष्ठ बनाएर उनले उर्वशीलाकको दृष्ट्यावच्छिन्नको अग्निलाई उर्वशी र माधिलको अग्निलाई पुरूरवा तथा मासको काठलाई पुत्र मानेर अग्नि प्रत्यक्षित पार्ने मन्त्रद्वारा भयो । ४४ । ४५ ॥ त्यसबाट जुन जातवेदा नामक अग्नि निकै, त्यसलाई त्रयोविद्याको आहवनीय, गार्हपत्य र दक्षिणाग्नि यी तीन माग्यरूपा विश्वक मार आपन्न पुत्ररूपले स्वाकाश गरिन्त्ये ॥ ४६ ॥ अनि उर्वशीलोकको शाउने दृष्टान्तले पुरूरवाले न्यां त्रिविध अग्निद्वारा सर्वदत्तमय, अर्धोच्छ्रित एवं यज्ञेश्वर भवितुं विष्णुको यज्ञन गरे । ४७ । हे राजन् ! यो मन्त्र पहिले अर्थात् मन्थनमा केवल सर्ववाह्मय अँकार नै वेद थियो । पञ्चमात्र नारायण नै देवता थिए—तीबारेक अह कुनै पनि देवस्य

प्रेतायां सम्प्रवृत्तायां मनमि त्रयवर्तन ॥४३॥ ग्यान्तीस्थानं गतोऽध्वर्युः शमीगर्भं विलक्ष्य सः ॥ तेन द्वे अरणी कृत्वा उर्वशीलोककाम्यया ॥४४॥ उर्वशीं मन्त्रतो ध्यायन्नधरारणिमुत्तराम् ॥ आत्मानमुभयोर्मध्ये यत्तत्प्रजननं प्रभुः ॥४५॥ तस्य निमथनाजातो जातवेदा विभावसुः ॥ त्रया म विद्यया राज्ञा पुत्रत्वे कलिप्तम्वितुः ॥४६॥ तेनायजत यज्ञेशं भगवन्तमधोक्षजम् ॥ उर्वशीलोकमन्विच्छन्सर्वदेवमयं हविम् ॥४७॥ एक एव पुरा वेदः प्रणवः सर्वाङ्गमयः ॥ देवो नागयणो नान्य एकोऽग्निर्वर्ण एव च ॥४८॥ पुरूरवम एवामीत्यग्नीं प्रेतासुत्वे नृप ॥ अभिन्ना प्रजया राजा लोकं गन्धर्वमयिवारु ॥४९॥ इति श्रीमद्भागवते महापुगणे नवमस्कन्धे ऐतलोपाख्यानं चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ ऐतस्य चोर्वशीगर्भात्पञ्चमजातमजा नृप ॥ आयुः श्रुतायुः सत्यायुः स्यादथ विजयो जयः ॥१॥ श्रुतायोर्वसुमानुषः सत्यायोश्च श्रुत-
जयः ॥ यस्य सुत एकश्च जयस्तत्तनयोऽमितः ॥२॥ श्रीमस्तु विजयस्याथ कांचनो हात्रकस्तनः ॥ तस्य जन्तुः सुतो गङ्गा गङ्गद्वीपकृत्य योऽपिबत् ॥
जहोस्तु पूरुस्तत्पुत्रो बलाकश्चात्मजोऽजकः ॥३॥ ततः कुशः कुशस्यापि कुशाम्बुस्तनयो ययुः ॥ कुशनाभश्च चत्वारो गाधिरामीत्युशाम्बुजः ॥४॥ तस्य
मत्यवर्ता कन्यामृचीकाऽयान्त द्विजः ॥ वरं विमदृशीं मत्वा गाधिर्भागवमव्रतीत् ॥५॥ एकतः श्यामकर्णानां हयानां चन्द्रवर्चसाम् ॥ महर्षे दीयतां शुक्रं

विपन्नम् र बाँटा लौकिक अग्नि तथा हंस नामको केवल बाँटे बर्ण थियो ॥ ४८ ॥ हे नृप ! प्रेतापुगको प्रारम्भमा पुरूरवाबाट नै अग्नि उत्पन्न भयो । पुरूरवा पश्चित त्यस अग्निद्वारा पुरूरवा गन्धर्वलोभमा पुगे ॥ ४९ ॥ इति श्रीमद्भागवत महापुगणे नवमस्कन्धे ऐतलोपाख्यानं चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

(श्रुचीक, जयदग्नि र परशुरामको चरित्र) श्रीशुकद्वय मन्त्रद्वारा—हे राजन् ! उर्वशीको गर्भबाट पुरूरवा, आयु, श्रुतायु, सत्य, विजय र जय—यी छ पुत्र उत्पन्न भए ॥ १ ॥ तिनमा श्रुतायुबाट वसुमान्, सत्यायुबाट अन्धजय, यसका एक र जयको अर्धाणित पुत्र भए ॥ २ ॥ दिव्ययश पुत्र श्रीम भए तिनका काञ्चन, काम्बनका हाँस र हाँसका जन्तु पुत्र जन्मे जसले गङ्गालाई जहोस्तुलीमा लिपका थिए । उनका पुत्र, पुरूका बलाक, बलाकको अन्धक पुत्र भए ॥ ३ ॥ अजर्जरा कृष्ण, कुशका कुशम्ब, तनय, ययु, कुशनाभ—यहाँ पुत्र उत्पन्न

अथ र कुशाम्बुका छात्रो वार्धियम् ॥१४॥ हे राजन् ! माधिमित्र महर्षि आसीकले तिनकी बन्धा सत्यवती मागे । उनकी कन्याको पांग्र बर गठाने माधिले भुगुरंछत्र
आसीकमिठ भने—॥५॥ 'हे हुने ! हामी कुशिकवंशी हौ । अतः हामी कन्या पाउनु कठिन छ । (बाहि मान्नु हुन्न भने) स्वामयवका कान हुने र कन्नामा म्यान लेना एक
सकल घोडा हामी कन्याको शुल्करूपमा दिनुहयम् ॥६॥ राजा माधिले यस्तो भनेपछि भुनिवर आसीक उनको कमिप्राय पुगी तत्वात् उनले वरुणकावाट स्वामी बोदाहक
स्वाधर राजासाई दिथ र ती सुबुलीमिव विवाह गरे ॥ ७ ॥ स्वपत्त महर्षि आसीकहित उनकी पत्नी र सत्यले पुत्र प्राप्तिमा लागि प्राथना गरे, तब ती दुईका लागि
मिन्न-मिन्न बन्त्रले वरसिद्ध पारेर भुनि स्नान गर्न नदीमा गए ॥ ८ ॥ त्यसै बेला सत्यवतीकी आशाले—पत्नीमा विशेष प्रेम हुनाले छोरी सत्यवतीको बह उचम होला,
ममे ठानेर छोरीको बह माग्निम् । यस्तै अनुसार सत्यवतीले आपन्न, बह आमाताई दिपर स्वयं आमाको चक्र लाहन् । अब भुनिले बो हुना बाधा पाए, तब उनले पत्नीमिव भने—
'यो निर्मले ठूलो जनार्ण गरिदिपी । तिमी छोरो दुर्दण्ड एव पोर प्रकृतिको हुनेछ र तिमी माह सबै ब्रह्मवेद्यामा श्रेष्ठ हुनेछ' ॥९॥ १०॥ सत्यवतीले 'अस्तो बहुनु पर्ने हो'

कन्यायाः कुशिका वयम् ॥ ६ ॥ इत्युक्तस्तन्मतं ज्ञात्वा गतः स वरुणान्तिकम् ॥ आनीय दत्त्वा तानभ्यानुपयमे वराननाम् ॥ ७ ॥ स ऋषिः
प्रार्थितः पत्न्या श्रद्धा पापत्यकाम्यया ॥ श्रपयित्वाभयेर्मन्त्रैश्च स्नातुं गतो मुनिः ॥ ८ ॥ तावत्सत्यवती मात्रा स्वचक्रं याचिता मती ॥ श्रेष्ठं मत्वा
तथाऽप्यच्छन्मात्रे मात्रदस्त्वयम् ॥ ९ ॥ तद्विज्ञाय मुनिः प्राह पत्नी कष्टमकारणी ॥ घोरो दण्डधरः पुत्रो भ्राता ते ब्रह्मवित्तमः ॥ १० ॥ प्रमादितः
सत्यवत्या मेवं भूदिनि भार्गवः ॥ अथ तर्हि भवेत्पौत्रो जमदग्निस्तोऽभवत् ॥ ११ ॥ सा चाभूत्सुमहापुण्या कौशिकी लोकपावनी ॥ रेणोः सुता
रेणुकां वै जमदग्निस्त्वाह याम् ॥ १२ ॥ तस्या वै भार्गवकृपेः सुता वसुमदादयः ॥ यवीयाञ्जल एतेषां राम इत्यभिविश्रुतः ॥ १३ ॥ यमाहुर्वासुदेवार्श
हेहयानां कुलान्तकम् ॥ त्रिमसकृत्यो ब इमां चक्रे निःक्षत्रिणां मदीम् ॥ १४ ॥ दुष्टं क्षत्रं भुवो भारमब्रह्मण्यमनीनरात् ॥ रजस्तमोवृत्तमहन्कल्पुन्यपि
कृतंऽहसि ॥ १५ ॥ राजावाच ॥ किं तदंशो भगवतो राजन्यैरजितात्मभिः ॥ कृतं येन कुलं नष्टं क्षत्रियाणामभीक्ष्णशः ॥ १६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥

भनर प्राथना गरेपछि ती भुगुनन्दन आसीकले प्रणम गरे भने—'बृन्त, छात्रो त यस्तो हुने छैन तर पौत्र न्यस्ये होला ' अनि दिनैबाट महर्षि जमदग्नि झमे ॥ ११ ॥ स्वप-
त्त सत्यवती सबै लोकनाई पतिव पार्ने परम पुण्यवती कौशिकी नदीको कूबमा परिणत भन् । महर्षि जमदग्निने रेणु आसीक कन्या रेणुनामिव विवाह गरे ॥ १२ ॥ दिनैबाट
जमदग्निना रसुमान् आदि अनेक छोरा जन्मिए । तिनमा सबै रुन्दा कान्छा 'राम' भन नामले विख्यात भए ॥ १३ ॥ इनमाई सबै महाबाहू बासुदेवका अंश भन्थे । इनैले हैहयवंशको
अन्त्य पारेर एकाग्रमण्ड पृथिवीलाई अग्निप-विहोन पारेका थिए ॥ १४ ॥ ती वीरले सानो भयराधमा पुत्रीका माग्नुन्, अन्नक्षण, राजोगुण र तपोगुणमयी भुवि हुने दुष्ट क्षत्रियहरूको
अन्त्य गरेका थिए ॥ १५ ॥ राजा परोक्षितले सोधे—हे प्रमा ! ती कर्त्तव्येन्द्रिय राजाहरूले भयवान् परशुरामको हे हानि गरेका थिए, जमको निम्ति उनले भारम्बार क्षत्रिय
कुलको संहार गरे ? श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! क्षत्रियहरूमा श्रेष्ठ हैहयराज कर्त्तुनले साधान् भगवान् भ अज्ञातभर दवात्रपका अनेक प्रकारले सेवा गरेर चिरकालनम

आगपना गयेर उनके कृपासे हजार हात र खुदाई अगवाहल, अगवाहल इन्डियन, धन, तेज, वन, पुष्पाय एवं बल बाणका धिए ॥ १६ - १८ ॥ यम प्रकार जममा अणिमाधि सबे सिद्धिदक चियवान चिए, त्यो योगेश्वरकी मेखयं प्राप्त गरेर ती बापु समान अगवाहल गविले सबे लोकमा हुन्नेलाये ॥ १९ ॥ एकपन्त घाँटीया बैजपत्नी भाला लगाई ग्यणी रत्नहलले बेरिपर मदीन्मत सहस्राहुन नर्षदा नदीमा जल-विहार गरिरहेका थिए त्यही वस्त्रन सहमा आफ्ना हजारहले नदीको प्रवाह रोकिदिए ॥ २० ॥ त्यसले मदी उल्टो बन लाग्यो र त्यो बग्दो जलले आफ्नो द्विदिर हुपन लागेको देखेर आफूलाई जमाधारण मान्ने राजाले तिनको पराक्रम महन सकन ॥ २१ ॥ तर लीहलके साहुने आफ्नो अशमान घन राखनलाई सहस्राहुनले समानेर माहिप्यती पुगीमा लगेर बानर सैं धुनिदिए र पछि पुलस्तले अनुनय विनय गरेपछि छाडिदिए ॥ २२ ॥ एक दिन बनमा चितार खेल्दै वीर सहस्राहुन जमदग्नि हुनिको आश्रममा पुगे ॥ २३ ॥ ती तपोधन

हेहयानामधिपतिरजुनः क्षत्रियर्षभः ॥ दत्त नारायणस्याशमाराध्य परिकर्मभिः ॥ १७ ॥ माहून्दशशत लेभे दुर्धर्षत्वमरातिषु ॥ अग्याहतेन्द्रियोजः श्रीतेजोवीर्यशोक्लम् ॥ १८ ॥ योगेश्वरत्वमैश्वर्य गुणा यत्राणिमादयः ॥ चचाराग्याहतगतिलोकिषु पवनो यथा ॥ १९ ॥ श्रीरत्नेरावृतः क्रीडने वान्ममि मदोक्तः ॥ वैजयन्तीं सजं विभ्रद्वरोध सरितं भुजैः ॥ २० ॥ विलासित स्वशिविरं प्रतिहोतः सरिजलेः ॥ नामप्यतस्य पद्वीर्यं वीरमानी दशाननः ॥ २१ ॥ गृहीतो लीलया स्त्रीणां समक्षं कृतकित्विषः ॥ माहिप्यत्यां सन्निरुद्धो मुक्तो येन कपिर्यथा ॥ २२ ॥ स एकदा तु मृगयां विचरन्विजने वने ॥ यदृच्छयाश्रपदं जमदग्नेरुपाविशत् ॥ २३ ॥ तस्मै स नरदेवाय मुनिरर्हणमाहरत् ॥ समैन्यामात्यवाद्याय हविष्मत्या तपोधनः ॥ २४ ॥ स वीरस्तत्र तद्दृष्ट्वा आलेख्यतिशायनम् ॥ तन्नाद्रियताग्निहोत्र्यां साभिलाषः स हेहयः ॥ २५ ॥ हविर्धानीयृधेर्पन्निरानुमतादयत् ॥ ते च माहिप्यतीं निन्युः सवत्सां कन्दतीं बलात् ॥ २६ ॥ अथ राजनि नियतिं राम आश्रम आगतः ॥ श्रुत्वा तत्तस्य दौरात्यं चुक्रोधाहिरिवाहतः ॥ २७ ॥ घोरमादाय परशुं सत्त्वं चर्म कर्मुकम् ॥ अन्वधावत दुर्धर्षो रूगेन्द्र इव यूथपम् ॥ २८ ॥ तमापतन्त भृगुवर्यमोजसा धनुर्धरं बाणपरश्वधायुधम् ॥ ऐणेयवर्माभ्रमर्मकधामभ्रियुतं जटाभिर्ददरो पुरी विशत् ॥ २९ ॥ अचोदयद्वस्तिरधाश्वपत्तिभिर्गदामिन्नाज

हुनिले आफ्नो कामधेनु द्वारा सेना, मन्त्रिमन्त्रल र हाथी-घोडा आदि सहित राजाको राजदरि आदिध्य सत्कार गरे ॥ २४ ॥ अन्य हेहय क्षत्रियहरू समेत वीरवर सहस्राहुनले जब ती हुनिको ऐश्वर्य आफ्नो ऐश्वर्यमन्दा दर्शो देखे तब आदिध्य सत्कारका विचारै नगर्छी तिनको कामधेनुलाई लैजान छाडे ॥ २५ ॥ तत्काल उनले घोषी गरेर आफ्ना सेवकलाई जमदग्नि आदिबी कामधेनु खोसिलेने आज्ञा दिए र सेनाले ती बराहदेही कामधेनुलाई बाखोमहित माहिप्यती लगे ॥ २६ ॥ राजा आभमराट निकनमाथ परछाया आइपुगे ॥ त्यसको दृष्टाको दृष्टान्त सुनेर ती बाहने तपं श्री जमाध ॥ २७ ॥ जान करलाग्दो परछा, बाण, ठाका र धनुष लिएर गजरादतिर दगुने दुर्धर्ष मिह सैं हिडे ॥ २८ ॥ उता कर्तव्यपले नगरमा प्रवेश गर्नुलाग्दा नै देखे-हालमा धनुष बाण र परशु लाई आफ्ना युधाम

समाप्तः का कथं वतान तेजिता अश्वत्थ पाशव गरोका शृगुण्ड वरश्याम आरहेका छन् ॥ २९ ॥ उनलाई देखेर दिनेले गदा, लहम, बाण, शक्ति, सुतानी र शक्ति आदि
 वन्यायुक्त हाथी, रथ र पैदल सेनाले सन्तन मयङ्कर सब अश्विणी सेना वडाए, तर वरश्यामले सारा सेना एकैलेत मारिदिए ॥ ३० ॥ मन तथा बापु समान वेपथार
 मर्न धनु-सेनाको संहार गर्ने वरश्याम जता आफ्नो पाशु फर्काउँछ, उता यसका सारथी र रङ्गन नष्ट मर्नफेका थिए—त्यस्ता भनेका धीर हुवा, ऊह र प्रीरा आदि
 काटिनाले ध्वनीमा सुनचे ॥ ३१ ॥ वरश्यामको कुठार र बाणहरू झारा झार, ज्वला, बलुप र खोर छिन्न-भिन्न हुनाले गर्दा आफ्ना सेना मुडन्चसमा रम्यको दीर्घमा
 हृष्टिका देखेर हैदराराज अजुन रिसाए र स्वयं लडाईं गर्ने युद्धस्थलमा पुगे ॥ ३२ ॥ तिनले आफ्ना हजारै हुवाले एकै साथ पाँच भए धनुषमा बाण राखेर सबै वरश्याम-
 लकं छाडे, तर सङ्कषतीहरूमा जेठ वरश्यामले ती सबै आफ्नो पाँटे धनुषले छाडेका बाणहरूझारा काटिदिए ॥ ३३ ॥ त्यसपछि हातमा पर्वत र शूबादि लिइए

टिंशतन्त्रिराक्षिभिः ॥ अश्वोहिणीः सप्तदशतिभीषणास्ता राम एको भगवानसूदयत् ॥ ३० ॥ यतो यतोऽमो प्रहरत्परश्वधो मनोऽन्तिलीजाः परचक्रसूदन ॥
 ततस्ततरिच्छन्नभुजोरुकन्धरा निपेतुरुर्ग्या हतसूतवाहनाः ॥ ३१ ॥ इह स्वमैन्यं रुधिरौघकर्म रणाजिरे रामकुठारमायकैः ॥ विवृक्कणचर्मध्वजचाप-
 विप्रहं निपातितं हैहय आपतद्रुषा ॥ ३२ ॥ अधाजुनः पश्यतेषु बाहुभिर्धनुःषु बाणान्युगपत्स सन्दधे ॥ रामाय रामोऽन्वशृतां ममघ्नीस्तान्प्रेक-
 धनेषुभिराच्छिन्नत्समम् ॥ ३३ ॥ पुनः स्वहस्तेरचलान्मृधेऽहृषिणातुल्लिप्य वेगादभिभावतो युधि ॥ भुजान्कुट्यरेण कठोरनांभिना निच्छेद रामः
 प्रमथे त्वहेरिव ॥ ३४ ॥ कूचबाहोः शिरस्तस्य गिरेः शृङ्गमिवाहरत् ॥ हते पितरि तत्पुत्रा अयुतं दुद्रुवर्भयात् ॥ ३५ ॥ अग्निहोत्रमुपावर्त्य सदागो
 परवीरह्य ॥ समुपेत्याश्रमं पित्रे परिक्रिष्टं समर्पयत् ॥ ३६ ॥ स्वकर्म तत्कृतं रामः पित्रे भ्रातृभ्य एव च ॥ वर्णयामास तच्छ्रुत्वाजमर्दान्नरभाषत ॥ ३७ ॥
 राम राम महाबाहो भवान्यापमकारणीत् ॥ अवधीन्नरदेवं बत्सर्वदेवमयं धृया ॥ ३८ ॥ वयं हि ब्राह्मणास्तात क्षमयाऽहं गताः ॥ यया लोकगुरुदेवः
 पारमेष्ठयमगात्पदम् ॥ ३९ ॥ क्षमया रोचते लक्ष्मीर्ब्राह्मी सौरी यथा प्रभा ॥ क्षमिणामाशु भगवांस्तुष्यते हरिरीश्वरः ॥ ४० ॥ राज्ञो मूर्धाभिपिक्त-
 स्य वधो ब्रह्मवधाद्गुणः ॥ तीर्थमंसेवया चाहो जह्यङ्गाप्युतचेतनः ॥ ४१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

युद्धस्थलमा वेगले माझ्ने आफ्ना सप्तसजुनको सबै हुवाहरू वरश्यामले आफ्ना सीला बाण र पाशुले क्लृप्त हाँगा नै एकैले गरि छिम्लिदिए ॥ ३४ ॥ यस्ता हुवा काटिद-
 पछि उनले तिनको कर्म-छिल्लर समान हुलो छिर बनि काटिदिए ॥ ३५ ॥ यसरी आफ्ना पिता मारिएको सुनेर तिनका दण हजार छोराहरू हुवाई पत्त उठा भागे
 अनि धनुको दमन गर्ने वरश्यामले अति दुःखित मरनी कायधेनुलाई बल्लो समेत आफ्नै आधमका व्यस्तर पितालाई अर्पण गरे ॥ ३६ ॥ अनि आफूले गरेला मारा कसै
 पिता र दाजुहरूलाई हुनपुग्दैन ॥ त्यो सुनेर बमदग्नि मन्दछन्— ॥ ३७ ॥ हे राम ! तिमीले यो हुलो पत्त मन्थी—हुन पर्थौ यो सर्वदेवमय राजालाई मारिदियो ॥ ३८ ॥ हे
 राज ! हामी ब्राह्मण हौं । हामीले गर्दा नै हामी पूजनीय मानिन्छौं । हामीको प्रभावले नै लोकगुरु ब्रह्माले ब्रह्मपद पाए । ३९ ॥ हामीले नै उनको ब्रह्म स्पर्शति छाप्यौ

प्रथमं प्रकाशितं ब्रह्मरूपं र भगवान् धर्माधीश्वरः नै चोदं प्रसन्नं हुन्छन् ॥ ४० ॥ हे तात ! कुनै सावर्भौम राजाको बन्धु ब्रह्मण-बन्धु भन्दा पनि ठूलो पाप हो । भवः तिमी पनि भगवान्मा चित्त लगाए र तीर्थ-सेवनले यो पाप बलात् ॥ ४१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नेपाली भाषाटीकायां प्रबन्धोऽध्यायः ॥ १५ ॥

(यद्यपि जमदग्निको बन्धु, परशुराम द्वारा क्षत्रियहरूको संहार र विषादिश्रका सन्ततिको वर्णन) श्री शुचिदेश भन्तुहुन्छ-हे राजन् ! पिताले स्वमरी बाजा दिएपछि परशुरामले स्वीकार गरे र श्वर रक्षसस्य तीर्थयात्रा गरेर आभ्रमा फर्किए ॥ १ ॥ एक दिन तिनको आमा रेणुका जस स्याउन गङ्गाती गइन् । तबदाँ तिनले बमलको भाला घातन गरेका बन्धुर्वराज चित्रत्यलाई अम्बराहृदसित विहार गरेको देखिन् । २ ॥ उस स्याउन गएकी रेणुकालाई तिनको क्रीडा देखेर होमको समयको श्यान रहेन र तिनको मन कल्लि-कल्लि चित्रत्यतिर लाग्यो ॥ ३ ॥ उता हवनकाल बितेको जानेर ती जमदग्निको भण्डो आझूहा गरी तुरुन्त फर्केर आइन् र अक्षर्य बलवत्ता सन्तुने राखी हाव ओरेर उभइन् ॥ ४ ॥ आफ्नो योगबलले पत्नीको मानद्विग्न स्थितिबाट सहजै जानेर जमदग्निनले रिताई भने-‘हे पुत्र हो ! तिमी

श्रीशुक उवाच ॥ पित्रोपशिक्षितो रामस्तथेति कुरुनन्दन ॥ संवत्सरं तीर्थयात्रां चरित्वाऽऽश्रममात्रजत् ॥ १ ॥ कदाचिद्रेणुका याता गङ्गायां पद्ममालिनम् ॥ गन्धर्वराजं क्रीडन्तमप्सरोभिरपश्यत् ॥ २ ॥ विलोकयन्ती क्रीडन्तमुद्रकार्यं नदीं गता ॥ होमवेलां न सस्मार किञ्चिच्चित्रयस्पृहा ॥ ३ ॥ कालात्ययं तं विलोक्य मुनेः शापविशङ्किता ॥ आगत्य कलशं तस्थौ पुरोधाय कृताञ्जलिः ॥ ४ ॥ व्यभिचारं मुनि-ज्ञात्वा पत्न्याः प्रकुपितोऽब्रवीत् ॥ धनेनां पुत्रकाः पापामित्युक्तास्ते न चक्रिरे ॥ ५ ॥ रामः सञ्चोदितः पित्रा भ्रातृन्मात्रा सहवधीत् ॥ प्रभावज्ञो मुनेः सम्यक् समाधेस्तपसश्च सः ॥ ६ ॥ वरेण छन्द्यामास प्रीतः सत्यवतीसुतः वने हतानां रामोऽपि जीवितं चास्मृतिं वपे ॥ ७ ॥ उत्तस्थुस्ते कुशलिनो निद्रापाप इवाञ्जना ॥ पितुर्विद्वांस्तपोवीर्यं रामश्चक्रे सुहृद्बधम् ॥ ८ ॥ पेऽर्जुनस्य सुता राजन्समरन्तः स्वपितुर्वधम् ॥ रामवीर्यपराभूता लेभिरे शर्म न क्वचित् ॥ ९ ॥ एकदाऽऽश्रमतो रामे सभ्रातरि वनं गते ॥ वैरं सिसाधयिषवो लब्धच्छिद्रा उपगमन् ॥ १० ॥ दृष्ट्वाभ्यगार

यस पापिनीलाई मारिदेलो ।’ तर तिनले भन्दा पनि उनीहरूले मारेनन् ॥ ५ ॥ तर पिताको योग र उपको प्रभावबाट राम्री परिचित परशुरामले पिताले मनासाथ आमाप्रति आफ्ना सबै दाखुलाई मारिदिए ॥ ६ ॥ तिनको त्यस कार्यले प्रसन्न भएर सत्यवती सुत जमदग्निनले ‘छलित वर माग’ भने । अनि परशुरामले भरेकी आमा र दाजुहरू पुनः बाँजुन् र उनलाई आफ्नो मृत्युको रमाय नहोस् भनेर बर मागे ॥ ७ ॥ जति धी सबै निद्रामाट ठडका मानिस हो तहमा कुशलतापूर्वक ठडेर बसे । यस प्रकार आफ्ना पिताको प्रभाव जानेर नै परशुरामले आमा र दाजुहरूलाई मारेका थिए । ८ ॥ हे राजन् ! उता सह्याञ्जुनका जुन पुत्र परशुरामको पराक्रमले पराजित र्हे मातोका थिए, तिनलाई आफ्ना पिता मार्मिकको सङ्कना रहिरहेको हुनाले कुनै बेला पनि शान्ति भिर्दैनन्थ्यो ॥ ९ ॥ एक दिन जब परशुराम दाखुहरू सहित वनमा गएका थिए, त्यही अबसर पाएर साटो फेर्न ती सबै वीरहरू आइपुगे ॥ १० ॥ त्यहाँ जमदग्नि हुनिलाई भगवान्मा मन लगाई अग्निब्रालामा बसेका देखेर तिनको बधुरूपी पापको

निज गरीर कायका राजकुमारे उनलाई बारिदिए र ती क्षत्रियावध—परशुरामकी आत्मा रेशुकाके अति दीनतापूर्वक शरणना गरेर छेक्का पनि हठाइ तिनको छिर काटेर लगे ॥ ११ ॥ १२ ॥ तब दुःख तथा चोकले व्याकुल रेशुका छाती ठोक्दै 'हे राम ! कष्ट काठ' भन्दै बेसी पिण्याउन लागिन् ॥ १३ ॥ पौरव 'हा राम ! हे काठ !' पत्तो कस्य कन्दन सुनेर परशुराम तीव्रगतिसे आश्रयमा पुगे, त्यहाँ उनले पितालाई मृत पाए ॥ १४ ॥ तिनको चिरागले ज्ञापमान दुःख, क्लेश, अमरनशीलता, दीनता तथा शोकले विवृण्व मए—'हा तात ! हा साधो ! हा भविष्ठ ! इन्द्र दायी सबैलाई छाडेर स्वर्गलोक जानु भयो ?' यस प्रकार विलाप गर्ने लागे । अनि आफ्ना पिताको क्षीर

आम्नीनमावेशितधियं मुनिम् ॥ भगवत्युत्तमश्लोके जन्मुते पापनिश्चयाः ॥ ११ ॥ याच्यमानाः कृपणया राममात्राऽतिदारुणाः ॥ प्रमह्य शिर उत्कृत्य निन्दुस्ते क्षत्रकन्धवः ॥ १२ ॥ रेशुका दुःखशोकार्ता निन्दत्यात्मानमात्मना ॥ राम रामेहि तातेहि विचुकोशोभकेः सती ॥ १३ ॥ तदुपश्रुत्य दूरस्थो ह्य रामेत्पार्तवत्स्वनः ॥ त्वरयाऽऽश्रममामाद्य ददशे पितरं हतम् ॥ १४ ॥ तद्दुःखरोषमर्षातिशोकवेगविमोहितः ॥ ह्य तात माधो धर्मैश्च त्यक्त्वाऽस्मान्स्वर्गता भवान् ॥ १५ ॥ विलप्यैव पितुर्देहं निधाय भ्रातृषु स्वयम् ॥ प्रमृष्ट परशु रामः क्षत्रान्ताय मनो दधे ॥ १६ ॥ गत्वा माहिष्यतीं रामो ब्रह्मन्विद्वदश्रियम् ॥ तेषां स शीर्षंभी राजन्मप्ये चक्रे महागिरिम् ॥ १७ ॥ तद्रक्तेन नदीं घोरामग्नहृष्यभयावहाम् ॥ हेतुं कृत्वा पितृवधं क्षेत्रेऽमङ्गलकारिणीम् ॥ १८ ॥ त्रिःसप्तकृत्यः पृथिवीं कृत्वा निःक्षत्रियां प्रभुः ॥ स्मन्तपञ्चके चक्रे शोगितोदानं हृदान्व ॥ १९ ॥

राजकुमारी हुम्पिदिए र हातमा परशु लिएर उनले जनमै क्षत्रियवंशको अन्त्य गरिदिने निमेष गरिदिए ॥ १५ ॥ १६ ॥ न्यमपछि हे राजन् ! परशुरामले ती पातक आचरणहरूले गर्दा श्रीहीन माहिष्यतीपुरीमा गएर राजकुमारहरूका घिर बाटेर पौटा झोत पर्वत पारिदिए र रफले ब्राह्मण-द्रोहीहरूलाई मय उन्पक्का पार्ने पौटी बोर नदी नै प्रवाहित पारिनिए । यस प्रकार क्षत्रियहरू अत्याचारी भएपछि महाप्रभु परशुरामले पिताको वधलाई निमित्त बनाएर एककाहम पन्ट सम्पूर्ण पृथ्वीलाई क्षत्रियविहीन पारे

७ इत्यन्तं राजाहृको कर्तव्यं राजाऽहं ब्रह्मदानन्द न मे बाधो सरस्वती । अमुलं पञ्चमे वर्षे कर्त्तव्यमिह कान्तव्यम् — हे बभ्रुकु आनन्ददाता राजन् ! मे वलक पुः, तर मेरी बागी कानिभ लैनन् । अहिले मेरी वर्षा वर्षे दुर्ग भएको दिन । तैपि मे वलक बलारको बर्धन गर्दैछु । राजा निज वलककाभिरक्षेणै न प्रविशामासौ भिए । एकपल्ट तब बेलाको राधा बुल्दै तिनको भाव'मा' पुगे । माईमा त बाई दुई साथीमा अर्धदर पनि पुग्यो भने बालकहरू कुमिसन् अनि राजाको त हुने दिन ? बालकहरूको हाथे बाहु र मिश पनि पिए । तिनको उपर रोज बर्ष पनि नपुग्दै तिनको हासपुङ्क अनुहारमा राधाको हृष्टि पयो । राजाको वललाई नतीसै काटेर छोडे—'कत ! बुनै कविता सुनाउँछौ ।' राजा निजसँगै भने—'अरुत आउँने बनाएको सुनाउँ कि कर्नाले बनाएको ? राजाको भने—'हिमो कविता लेख्न पनि जान्छौ ?' राजाको राजाको माथि उल्लिखित राधाको सुनाउँछिए । राजाको वललाई दिए । पछि कर्नाले बनाएको कविता सुनाउँने आग्रह गरे । तब राजा निजले 'सहस्रतीर्थ' मय सुत्तको अर्थ बताउँदै भने—'हे राजन् ! हिमो ईश्वरमा हो, वनै निमित्त तिमीले ईश्वर सपना नै राजाको पाखन गर्नुपर्छ ।' हो सुनेर राजा वलक भएर आफ्नो मनुष्य इष्ट उनलाई जगदिए । त्यो सिट्टर सङ्कर मिश आफ्नो घर गए । तिनको आग्रहले त्यो हार दम्प ओरोलाई उम्माई दाढीलाई बलोर भनिन—'वल बालकको वल सपनामा बलको प्रथम कर्माई दिदीलाई दिनु मलेकी भिए, अरु को सिटी लेख ।' हाकोले भनी—'तर बलौ दुनो कर्माई क्षिणः मा को भनी' तर राजाको वलक आग्रहले राजाको हाथ भिई । तर उक्त हातलाई अरुनो काममा लार्ने नगरेर त्यसको मूल्यको कोरा हुनो लोचरी भनाइन जगई । आज पनि त्यो दरभङ्गमा 'काँडा सलाह' भन्ने नामले प्रसिद्ध छ ।

स्यमन्त्रान्त्रक क्षेत्रा रक्तकरी ब्रह्मे भरिएका नौ गलाऊ बनाए ॥ १७-१९ ॥ अनि आफ्ना सृष्ट विनाको शिर स्वार्थ उनको शरीरसित गरेर अनेकौ यज्ञद्वारा सर्वदेवस्य सर्वान्मा
 त्रिको यजन गरे ॥ २० ॥ ती यज्ञमा उनले होवालाई पूर्व, ब्रह्मलाई दक्षिण, अप्सवृताई पश्चिम र उषावालाई उत्तर दिष्टा दक्षिमाको रूपमा दान गरिदिए ॥ २१ ॥ यत्ने प्रकार अन्य
 श्रुतिव्रह्मलाई अग्निर्वाण आदि विदिशाहरू दक्षिणमा दिए वरजपलाई मध्यभूमि दिए, उपद्रहालाई आर्यावर्त र सप्तस्यहलाई अन्यान्य देष्ट दिए ॥ २२ ॥ अनि ब्रह्मनदी सरस्वतीया
 अवमुष स्नानद्वारा सबै वायनाट श्रुत गुरे ती मेधावरणादीन धर्म हैं सुष्ठोसित भए ॥ २३ ॥ स्यमपक्षि परशुरामद्वारा हविर्भर्षि जमरतिन आफ्नो संरक्षमय शरीर धारण गरेर
 कश्यपदि श्रुतिहरूको समूहमा सातौं श्रुतिको रूपमा थित भए ॥ २४ ॥ हे राजन् ! ती जमदग्निजनन कमल-जयन भगवान् परशुराम आगामी मन्त्रान्तरमा वेदको प्रचार पठउन्
 ॥ २५ ॥ अक्ष पनि ती सबैप्रकारका दृष्ट स्वागेर श्रान्तचित्तले महेन्द्र-पर्वतमा विराजमान छन् । त्यहाँ मिष्ट, गन्धर्व र धारजगज उनको वरिष्ठमान गर्दछन् ॥ २६ ॥ हे राजन् ! यस

पितुः कार्येन सन्धाय शिर आदाय बर्हिषि ॥ सर्वदेवमयं देवमाहमानमयजन्मसैः ॥ २० ॥ ददौ प्राचीं दिशं होत्रे ब्रह्मणे दक्षिणां दिशम् ॥
 अप्ययत्ते प्रतीनी वै उद्गात्रे उत्तरां दिशम् ॥ २१ ॥ अन्येभ्योऽवान्तरदिशः कश्यपाय च मध्यतः ॥ आर्यावर्तमुपद्रष्ट्रे सतस्तेभ्यस्ततः परम् ॥ २२ ॥
 ततश्चावमुषस्नानविधृताशेषकिल्बिषः ॥ सरस्वत्यां ब्रह्मनद्यां रेजे व्यघ्र इवांशुमान् ॥ २३ ॥ स्वदेहं जमदग्निस्तु सन्ध्या संज्ञानलक्षणम् ॥ ऋषीणां
 मण्डले सोऽभूत्समसौ रामपूजितः ॥ २४ ॥ जामदग्न्योऽपि भगवान्नामः कमललोचनः ॥ आगामिन्यन्तरे राजन्वतयिष्यति वै बृहत् ॥ २५ ॥
 आस्तेऽद्यापि महेन्द्रादौ न्यस्तचण्डः प्रशान्तधीः ॥ उपगीयमानचरितः सिद्धगन्धर्वचारणेः ॥ २६ ॥ एवं भृगुषु विश्वात्मा भगवान्हरितीश्वरः ॥
 अवतीर्य परं भारं मुनोऽहन्महुरा नृपान् ॥ २७ ॥ गणेरभून्महातेजाः समिद्ध इव पावकः ॥ तपसा क्षात्रमुज्य यो लेभे ब्रह्मवर्षसम् ॥ २८ ॥
 विश्वामित्रस्य चैवामनुत्रा एकरातं नृप ॥ मध्यमस्तु मधुच्छन्दा मधुच्छन्दस एव ते ॥ २९ ॥ पुत्रं कृत्वा शुनःशेषं देवरातं च भार्गवम् ॥ आजीर्गनं
 सुतानाह ज्येष्ठ एव प्रकल्प्यताम् ॥ ३० ॥ यो वै हरिभन्त्रमस्रे विक्रीतः पुरुष पशुः ॥ स्तुत्वा देवान्प्रजेशादीन्मुमुवे पाशवंधनात् ॥ ३१ ॥ यो रातो
 देवयजने देवैर्गांधिषु तापमः ॥ देवरात इति स्यातः शुनःशेषः स भार्गवः ॥ ३२ ॥ ये मधुच्छन्दसो ज्येष्ठाः कुशलं मेनिरे न तत् ॥ अशप्तान्मुनिः

ब्रह्म ती विश्वाम्ना र विश्वम्भ भगवान् हरिषे भृगुकुलमा अवतार लिएर पृथ्वीका भाररूप राजाहरूको अनेक पल्ट बच गरे ॥ २७ ॥ महाराज माघिवाट प्रवर्तित अग्नि र
 प्रभावशाली विश्वामित्रको जन्म भयो । उनले त्यस्या गरेर श्रुतिव्यवस्थागी ब्रह्मदेव प्राप्त गरेका दिए ॥ २८ ॥ हे राजन् ! ती विश्वामित्रका सब छोरा थिए । तिनका म हिता पुत्रका
 नाम मधुच्छन्दा थियो । यसै कारण विश्वामित्रका सब छोरा मधुच्छन्दस् कहिन्थे ॥ २९ ॥ विश्वामित्रले भृगुकुलमा उत्पन्न आफ्ना मांका ब्रह्मदेवका छोरा शुनःशेषलाई, जुन बरगज
 नाशले पनि विरुवात थिए, आफ्ना पुत्र मान्दै अन्य छोराहरूसित मने-तिमीहरू बसलाई दाजु मान ॥ ३० ॥ एतेलाई राजा हरिभन्त्रले आफ्नै यज्ञका लागि पुनः-पशुको रूपमा किनका
 थिए र प्रजापति आदि देवताले स्तुति गरेर बर्नालाई विश्वामित्रले बन्धनबाट, मुक्तको हुलाबाट मुक्त गरेका थिए । यज्ञमा देवताहरूद्वारा दिइनाले माघिकुलमा ती शुनःशेष 'देवरात'

नामले प्रसिद्ध मय ॥३१॥३२॥ तिनका छोरा मधुच्छन्दाहमा मेठा छोराहस्ताई विधामित्रको कुरा मनपरेन त्यसैनिमित्त विश्वामित्र विमाएर तिनलाई आप दिदै भने-हे हृष्ट हो । तिम्रो सबै स्लेच्छ होइजामो । ३३ । त्यसमा आफुमन्दा काँछा क्याम माइहकले भने-‘हजुर हामीलाई के आज्ञा दितुहुन्छ, हामी मन्त्र ठपार छौ । ३४ ॥ त्यसपछि ‘हामी मन्त्र तिम्रा अनुयायी छौ’ यस्तो मन्त्रै तिनले ती मन्त्रद्वष्टा देवराजलाई आफ्नो दाजु माने । मान विश्वामित्रले भने-‘तिमी सबैले मेरो सम्मालको रक्षा गर्दै मलाई पुत्रवान् लुत्पायो । अतः तिम्रीहरू पनि पुत्रवान् हुनेछौ । ३५ ॥ हे कुशिक हो । मेरो वीर छोरो देवराज पनि तिम्रै गोत्रका सम्मिलित मध्ये छ । अतः तिम्रीहरू यस्तो अनुमत्त मय ।’ यी बाहेक विश्वामित्रका अष्टक, हासोह, जय र क्रतुमान् आदि अरु पनि छोरा थिए । ३६ ॥ यस प्रकार विश्वामित्रका ही सन्तानले गर्दा कौशिक गोत्रका अनेक छाछा मय र देवराजलाई देखे मानेछा हुनाले त्यस गोत्रको प्रवर अर्कै भयो । ३७ । इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नेपाली भाषाटीकायां षोडशोऽध्यायः ॥१९॥

कुद्धो स्लेच्छा भवत दुर्जनाः ॥ ३३ ॥ स होवाच मधुच्छन्दाः सार्धं पञ्चाशता ततः ॥ यन्नो भवान्मजानीते तस्मिन्निष्ठामहे वयम् ॥३४॥ ज्यैष्ठ मन्त्रद्वष्टा चक्ररत्नमन्वशो वयं स्म हि ॥ विश्वामित्रः सुतानाह वीरवन्तो भविष्यथ ॥ १ ॥ मानं मेऽनुगृह्णन्तो वीरवन्तमकर्तुं माम् ॥३५॥ एष वः कुशिका वीरो देवराजस्मन्निव ॥ अन्ये चाष्टकहारीतजयक्रतुमदादयः ॥ ३६ ॥ एवं कौशिकगोत्रे तु विश्वामित्रेः पृथग्विधम् ॥ प्रवरान्तरमापन्नं तद्धि चैवं प्रकल्पितम् ॥ ३७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ यः पुरुषवमः पुत्र आयुस्तस्याभ्यनुसुताः ॥ नहुषः क्षत्रवृद्धश्च रजी रम्भश्च वीर्यवान् ॥ १ ॥ अनेना इति राजेन्द्र मृगु क्षत्रवृधोऽन्वयम् ॥ क्षत्रवृद्धसुतस्यामनुसुतोऽस्यात्मजाभ्यः ॥२॥ कारयः कुर्यो गृह्णमद इति गृह्णमदादभून् ॥ शुनकः शौनको यस्य बहुचक्रवरो मुनिः ॥३॥ काश्यपस्य काशिराजपुत्रो राज्ञो दीर्घतमः पिता ॥ धन्वन्तरिर्दीर्घतम आयुर्वेदप्रवर्तकः ॥४॥ यज्ञभुग्वासुदेवांशः स्मृतामाप्रतिनाराजः ॥ तत्पुत्रः केतुमानस्य जज्ञे भीमरथस्तन ॥५॥ दिवादाभो द्युमांस्तस्मात्प्रतर्दन इति स्मृतः ॥ स एव शत्रुजिह्वस्त श्रुतध्वज इनीरितः ॥ तथा कुवलयार्येति प्रोक्तोऽलर्काद्यस्ततः ॥६॥ पृथिवर्षमहस्याणि पृथिवर्षशतानि च ॥ नालर्काद्वरो राजन्मेदिनीं बुभुजे युवा ॥ ७ ॥ अलर्कात्मान्तानिस्तस्मात्पुनीथोऽथ सुके-

(क्षत्रवृद्ध, राज, रम्भ र अनेनाकां वंश विस्तार)—श्रीशुकदेव अनुगृह्णन्-हे राजन् ! पुरुषवाको आयु नावक लागराट नहुष, क्षत्रवृद्ध, रजि, रम्भ र अनेना-शच पुत्र उभयन्त मय । तिनमा क्षत्रवृद्धको वंश कुलान सुन क्षत्रवृद्धका छोरा सुशोच र सुशोचका कारय, कुल र गृह्णमद नीन पुत्र मय । गृह्णमदका छोरा शुनक र तिनक ज्यैष्ठदीहका अष्ट द्विवर शौनक जन्मिण ॥ १-३ ॥ काश्यपका छोरा काशिराज तिनका पुत्र दीर्घतमका पिता राज् मय । दीर्घतमका छोरा आयुर्वेदका प्रवर्तक धन्वन्तरी मय । ४ ॥ ती यज्ञभाषका अंका, मगवान् वासुदेवका अष्टक थिए र आफ्नो सम्पन्नमात्रले सर्व रोग निवर्त पात्रिदिये । तिनका छोरा केतुमान्का भीमथ, भीमरथका दिवादाय र दिवादायका छोरा द्युमान् मय, जो ‘प्रतर्दन’ पनि कहिए । हे वन्म ! तिनै शत्रुजित्, श्रुतध्वज र कुवलयार्य यी नामले पनि विख्यात थिए । पुत्रमन्त्रका अलर्क आदि अनेक छोरा मय । ५ ६ ॥ हे राजन् ! अलर्का

अतिरिक्त अरु कुनै पनि राजाले छथमही हजार वर्षम्म युवा रहेर पृथ्वी हो राज्य मान्न पाएक्यो थिएनन् ॥७॥ अलकंका सन्तति, सन्तिका सुनीव, सुनीवका सुकेतन, उनका धर्मकेतु र तिनका पुत्र सत्यकेतु भए ॥८॥ सत्यकेतुका धृष्ट केतु र धृष्टकेतुवा शुचिपीपति सुकुमारको जन्मभयो । सुकुमारको वीतिहोत्र, वीतिहोत्रका भर्गो र भर्गका राजा मार्गभूमि उदयन भए ॥९॥ यी सबै क्षत्रवृद्धका वंशमा जन्मेका काश्चिवाट उदयन राजा भए, वसिष्ठ र मन्मथका रमन, रमनका गम्भीर र उनका अक्रिय भए ॥१०॥ तिनको श्रीवाट ब्राह्मण सन्तति जन्मे । अब अनेनाथो वंश बृहन्नन्त सुन-अनेनाथो छोरा शुद्ध भण, तिनका वृचि, शुचिवा विद्वद्भू र विद्वद्भूका धर्मभारथि नामका छोरा भए र धर्मभारथिवा शान्तरथ भए । ती कृतकृत्य र आत्मज्ञानी थिए, यम बारण तिनले कुनै सन्तान उदयन गेनन्, हे राजन् ! आधुवा पुत्र रात्रि उनका हुला तेजस्वी पाँच भए पुत्र उदयन भएका थिए ॥११॥१२॥ ती रजिले देवताहरूको विनय सुन्ने देवहरू गरिदिने र इन्द्रलाई स्वर्गलोक दिए । तर इन्द्रादि आफ्ना छवुवाट भयभीत राजाले गर्दा इन्द्रले त्यो स्वर्गको राज्य फेरि

तनः ॥ धर्मकेतुः सुतस्तस्मात्सत्यकेतु रजायत ॥ ८ ॥ धृष्टकेतुः सुतस्तस्मात्सुकुमारः क्षितीश्वरः ॥ वीतिहोत्रस्य भर्गोऽतो मार्गभूमिरुदयनः ॥ ९ ॥ इतीमे काशयो भूपाः क्षत्रवृद्ध्यन्ववायिनः ॥ रम्भस्य रमसः पुत्रो गम्भीरश्चाक्रियस्ततः ॥ १० ॥ तस्य क्षेत्रे ब्रह्म जज्ञे शृणु वंशमनेनमः ॥ शुद्धस्ततः शुचिस्तस्मात्त्रिकुटुर्धर्मभारथिः ॥ ११ ॥ ततः शान्तरथो जज्ञे कृतकृत्यः स आत्मवान् ॥ रजेः पञ्चशतान्यासन्पुत्राणाममितीजसाम् ॥ १२ ॥ देवैरभ्यर्थितो दैत्यान्हत्वेन्द्राणाददाद्विभम् ॥ इन्द्रस्तस्मै पुनर्दत्त्वा गृहीत्वा चरणौ रजेः ॥ १३ ॥ आत्मानमर्पयामास प्रह्लादाद्यरि-
राक्षिणः ॥ पितृशुर्परते पुत्रा याचमानाय नो ददुः ॥ १४ ॥ त्रिविष्टपं महेन्द्राय यज्ञभागान्समाददुः ॥ गुरुणा हृयमानेऽङ्गौ वलिभित्तनयाव्रजेः ॥ १५ ॥ अवधीदुर्गशितान्मार्गानि कश्चिदवशेषितः ॥ कुशात्मनिः क्षात्रवृद्धात्सञ्जयस्तत्सुतो जयः ॥ १६ ॥ ततः कृतः कृतस्यापि जज्ञे हर्षवर्नो नृपः ॥ रुहदेवस्ततो हीनो जयमेनस्तु तत्सुतः ॥ १७ ॥ संवृत्तिस्तस्य च जयः क्षत्रधर्मा महारयः ॥ क्षत्रवृद्ध्यन्वया भूपाः शृणु वंशं च नाहुयात् ॥ १८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे चन्द्रवंशानुवर्णने सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ यतिर्ययातिः संयातिरायातर्वयतिः कृतिः ॥ षडिमे नहुषस्याजिन्द्रियाणीव देहिनः ॥१॥ राज्यं नैच्छयतिः पित्रा दत्तं तत्परि-

रित्ताई नै फर्काएर तिनका चरण समाती आत्मसमर्पण गरिदिने । रजि मरेपछि तिनका छोटाहरूले देवराज इन्द्रले भागे पनि स्वर्गलोक फर्काएनन् र ती स्वयं यज्ञका भाग पनि मोननगरे । अनि देवगुह वृहस्पतिको अभिषारिणी क्रिया द्वारा अनिमग आहुति दिएपछि धर्मभारगोष्ट भ्राट रजि-पुत्रहरूको इन्द्रले महत्त्व गरिदिने । तिनमा छोटी पनि बाँचेन । क्षत्रवृद्धको वंशमा जन्मेका कुष्ठबाट प्रति, प्रतिबाट सञ्जय र सञ्जयबाट जयको जन्म भयो ॥१३-१६॥ यका कृत, कृतका राजा हर्षवन्, हर्षवन्का रुहदेव, रुहदेवका हीन र हीनका जयतेन नामक पुत्र उदयन भए ॥१७॥ जयसेनका संस्कृति, संस्कृतिका जय, जयका महारथी क्षत्रधर्मा उदयन भए । यी सबै क्षत्रवृद्धका वंशत्र थिए । अब नहुषबाट उदयन राजा-
हरूको बृहन्नन्त सुन ॥१८॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे वंश गौरीशंकर 'वसिष्ठ' कृत नेपाली भाषाअर्थका सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

(महाराज ययाविको वारिच) श्रीशुकदेव मन्त्रुष्टु—हे राजन् ! जस्ते देवदारी जीवन्त सहायक इन्द्रिय हुन्छन्, त्यस्तै नै राजा नहुनो यदि, यदादि, आपदि, विपदि तथा कृति नायका छ पुत्र धिरा ॥१॥ जस्मा गाहिपर मनुष्य आत्मतन्त्र विनन्छ, त्यस राज्यको परिणामबाट अनिमित्त भविते तिताद्वारा दिग्गको राज्य स्रोतेनम् ॥२॥ यमनिमित्त इन्द्राग्निमित्त मोग मर्नका हुन्छु हुनाले ब्राह्मणद्वारा पिता नहुन स्थानभ्रष्ट गरिनाछे र तिनी ब्रह्मिन् योनिमा गएपछि ययाति राजा भए ॥३॥ तिनले आफ्ना चारैजना कर्णहमाहकलाई चार दिशामा नियुक्त गरिदिए र शुक्राचार्य एवं हृषपर्वाको कन्याहरूलाई पत्नी तुल्याएर पुषिर्वाको रक्षा भनलागे ॥४॥ राजा परोक्षितले सोचे—हे भगवन् ! शुक्राचार्य बाह्य विर र ययाति ब्रह्मिन् दिए । अनि ब्रह्मिन् वर एवं ब्राह्मण-कन्याको विधिको विपरीत कसरी बिवाह मगो ? ॥५॥ श्रीशुकदेव मन्त्रुष्टु—एक दिन गुरुपत्नी देवयानी र दानवराज हृषपर्वाको मानिनी कन्या क्षमिष्ठा आफ्ना हजारौं सलीहरू साथमा लिएर कटे-कुलेका वृक्षहरूले परिपूर्ण नगरोद्यानामा जमराहकको गुञ्जतयुक्त ५ मल पुष्पले भरिएको जलाञ्जलको सुरम्प तटमा

गामवित् ॥ यत्र प्रविष्टः पुरुष आत्मनं नावबुध्यते ॥२॥ पितरि ब्रंशिते स्थाननिन्द्राण्या धर्षणाद्विजैः ॥ प्रापितेऽजगरत्नं वै ययातिरभवन्मृषः ॥३॥ चतमृष्यादिशदिशु प्रातृन्प्राता यवीयमः ॥ कृतदारो जुगोपोर्वी काव्यस्य वृषपर्वणः ॥ ४ ॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मर्षिर्भगवान्काव्यः क्षत्रवन्धुश्च नाहुषः ॥ राजन्यविप्रयोऽकस्माद्विवाहःप्रतिलोमकः ॥५॥ श्रीशुक उवाच ॥ एकदा दानवेन्द्रस्य शमिष्ठा नाम कन्याका ॥ मखीमहसमयुक्तागुरुपुत्र्या च मानिनी ॥६॥ देवयान्या पुरोद्याने पुष्पितद्रुममङ्कुले ॥ व्यचरत्कलगीतालिनिलिनीपुलिनेऽवला ॥ ७ ॥ ता जलाशयमासाद्य कन्याः कमललोचनाः ॥ तीरे न्यस्य दुक्लानि विजङ्गुः मिचतीनिधः ॥८॥ वीक्ष्य ब्रजन्तं गिरिशं सह देव्या वृषभ्यतम् ॥ सहमोर्त्तयं वामांसि पर्यधुर्वीडिताः स्त्रियः ॥९॥ शमिष्ठाऽजानती वामो गुरुपुत्र्याः समव्ययत् ॥ स्वीयं मत्वा प्रकुपिता देवयानीदमब्रवीत् ॥१०॥ अहो निरीक्ष्यतामस्या दास्याः कर्म ह्यमांभ्रतम् ॥ अस्मद्वार्यं घृतवती सुनीव हविर्धरे ॥ ११ ॥ यैरिदं तपमा सृष्टं मुखं पुंसः परस्य यं ॥ धार्यते यैरिदं ज्योतिः शिवः पन्याश्च दशितः ॥ १२ ॥ यान् वन्दन्त्युपतिष्ठन्ते लोकनाथाः सुरेश्वराः ॥ भगवानपि विश्वात्मा पावनः श्रीनिकेतनः ॥ १३ ॥ वयं तत्रापि भृगवः शिष्याऽस्य नः पिताऽपुरः ॥ अस्मद्वार्यं

यदा उवा हस्तिहेकी षिद् ॥ ६ ॥ ७ ॥ ती सबै कमल-नयनी कन्या त्यो जलाशयको नगीच पुगेर किनारमा आफ्ना लुम्पा राखी परस्पर पौटीले बर्कीमाथि जल उफार्दै जल-विहार गर्न लागे ॥ ८ ॥ त्यस्तै बसत पार्वतीसित श्रीमहादेव मांटेमा बदेर सपत्नीबाट जान लागेका देखी ती अवलाहरू लाव मानौं त-काल मरावरबाट जसो आफ्नाफना लुम्पा लगाए ॥ ९ ॥ क्षमिष्ठाले बाह्य नपा-र गुरुपुत्रीका लुम्पा लगाएकी थिइन् । अतः देवयानी रिताएर भनिइ—॥१०॥ 'अहो ! यम दामोको यो अनुचित व्यवहार हेर त ! जस्तै कुकरनोछे बङ्कको इवि खाइदेबोस्, त्यस्तै नै मसले मैले लगाउने यो-य दुसा रथं लगाएकी छ ॥११॥ बसले आफ्नो तपोबल द्वारा रक्ष्य ब्रह्मलाई उ-नय गरिका छन्, जो परमपुत्र परमा-माका शुल छन्, ओ आफ्नो हृदयमा ज्योतिस्वरूप परब्रह्मलाई धारण गरिरहन्छन् र जसले ब्रह्मलाई कन्यात्मक बाटो देखाएको छ ॥१२॥ साकयान, देवसगुण पनि प्रयको पूजा-वन्दना गर्छन्, यदि माथ हो र सर्वा-मा लक्ष्मीपति नारायण पनि जमको स्तुति गर्दछन् ॥ १३ ॥ ती ब्राह्मणमा पनि भेट हाथी मृगुबन्धी हो र यमको भयुर जावीच

पिता हाथी विषय हो । शत्रुले वेद वदन् सग्रे जन्ते यत्तु दृष्टाले हेतु वय आहूने लगाणकी छ' ॥ १४ ॥ यस्मा दुर्वचन हंसै गुरु-पुत्रीको वृद्धि नागिनी जन्ते आम छाउदै शर्मिष्ठा आफ्ना ओठ दाँतले भिगेर मथ सामिन्—॥ १५ ॥ 'म भिक्षुको ! तँ आफ्ना मिला भाग्ने वृत्ति नजानेर नै पति बटेर कुन गरिदेकी छम् ! बनिमोयी कुकुर तथा कागदको जन्ते के तँ हाथी पार्तिर हेरिदछम् ?' ॥ १६ ॥ पर्ये प्रसारक। अरु पनि वदु बाक्करुले ती पाथरी गुरुपुत्रीको निरम्कार गरेर शर्मिष्ठाले अन्यन्त कोष गरी आफ्ना लुगा कोमल उगलार्थ कुवावा पुगेरों दिदन् ॥ १७ ॥ शर्मिष्ठा पर गडमकाल राजा ययाति त्रिकार सेल्दै देवयोगले पानी पिउनको निमित्त गृही इनाममा आए र भवमा देवयानीलाई देखे ॥ १८ ॥ तत्काल दयालु राजाले यी नाझी कन्यालाई आफ्नो अंग्दने दिए र आफ्नो हजले निजको हात मभागी कुआबाट सिक्दिग ॥ १९ ॥ अति शुक्र-पुत्रा देवयानीले ययातिविरुद्ध प्रेमपूर्ण वचन मनिन्—'हे कपुरुषका नगर विजय गर्ने राजन् ! निमीछे मेरो हात समालेका छौ ॥ २० ॥ अतः अब बल्लो गर-तिमीलाई पाणिगृहीता मएपछि अब कुनै अन्य पुरुषले मेरो

धृतवती शत्रो वेदभिवामती ॥ १४ ॥ एवं शपन्ती शर्मिष्ठा गुरुपुत्रीमभाषत ॥ रुषा श्वमन्त्रपुरङ्गीव भविता दष्टदृच्छदा ॥ १५ ॥ आत्मवृत्तप्रविज्ञाय कृत्यसे बहु भिक्षुकि ॥ किं न प्रतीक्षसेऽस्मार्क गृहान्वलिभुजो यथा ॥ १६ ॥ एवंविधैः सुपुरुषैः क्षित्वाऽऽचार्यमुनीं सतीम् ॥ शर्मिष्ठा प्राक्षिपत्कूपे वास आदाय मन्थुना ॥ १७ ॥ तस्यां गतायां स्वगृहं ययातिमृगयां चरन् ॥ प्राप्ते यदृच्छया कूपे जलार्थी तां ददर्श ह ॥ १८ ॥ दत्ता स्वमुत्तरं वाम-स्तस्ये राजा विवसममे ॥ गृहीत्वा पाणिना पाणिमुज्जहार दयापरः ॥ १९ ॥ तं वीरमाहोशनसी प्रेमनिर्भरया गिरा ॥ राज्ञस्त्वया गृहीतो मे पाणि परपुञ्जय ॥ २० ॥ हस्तग्राहो परो माभूद्गृहीतायास्त्वया हि मे ॥ एष ईशकृतो वीर सम्बन्धो नौ न पौरुष ॥ यदिदं कृपलमाया भवतो दर्शनं मम ॥ २१ ॥ न ब्राह्मणो मे भविता हस्तग्राहो भट्टाभुज ॥ क्वस्य चाहं स्पन्दस्य शापाद्यशरपुगा ॥ २२ ॥ ययातिरनभिषेत्तं दैवीपहतमात्मनः ॥ मनस्तु तद्गतां बुद्ध्या प्रविजग्राह तद्वचः ॥ २३ ॥ गते राजनि मा वीरे तत्र स्म रुदती पितुः ॥ न्यवेदयत्तत् सर्वमुत्तं शर्मिष्ठया कृतम् ॥ २४ ॥ दुर्मता भगवाःकान्यः पौरोहित्यं विगर्हयन् ॥ स्तुवन् वृत्तिं च कापोतीं दुहित्वा म ययो पुगत् ॥ २५ ॥ वृषर्षा तमाज्ञाय

हात ममाउन नपाओम् ! हे वीर ! यम दमन अब कि म कुआमा फेकी थिए, तब जो मलाई हजुरको अकामात् दर्शन दार्का छ, यो हाथी दुर्वचो सम्बन्ध मनुष्य-कुल होदन्, यो ईश-कृत हो ॥ २१ ॥ हे महापादो ! पूर्वकालमा जमलाई मैले प्राप्त दि-को थिएँ, यी वृहस्पतिनगर कबको आफ्नै मासत विवाह गर्ने पुरुष ब्राह्मण नएएर अरु नै काही हुनेछ ॥ २२ ॥ राजा ययातिले अनिच्छित किन्तु दैववश प्राप्त देवयानीका वचन सुनेर र मनलाई उनैले छल्केर जानेर देवयानीसँग कुन स्वीकार गरे । २३ ॥ स्पमपछि अब श्रीमन् राजा ययाति वच, सब हँदै देवयानीले आफ्ना पिताको सम्प्राप एएर त्यो हँदै कुआले सुनइन्, जस्ता कि शर्मिष्ठाले भनेको र गएको थिइन् ॥ २४ ॥ छोपीर। कुन सुनेर शुक्राचार्यजी भगमनै हु-छी

कथासङ्ग्रह—देवपुत्र बुद्धयुक्तिका छोटा कथ मुकुन्दाचार्यले गुरुपुत्रीको पिता पदिलेका थिए । आफ्नै मनमा मरेपछि अब कथ वर बाजनाले तब देवयानीले जमलाई आफ्नो वृद्धि वचाउने इच्छा गरिन् । परन्तु मुकुन्दीलेत भिनाइ अनुचित कर्मन कबले १५ कुन स्वीकार गरनद । अति देवयानीले उनलाई आप दिइन्—'निमीले पढेको विद्या निभाल हुनेछ ।' कबले पनि आप दिइन्—'निमीले पनि ब्राह्मण तह पाउने छिने ।'

मण् वीनेति-य इतिको निन्दी । शिलोच्छ इतिको प्रशंसा गर्दे आपनी छोरी सहित स्वयं मगरबाट हिडिदिउ ॥२५॥ वृषपर्वाले यो कृपा जानेर-भाचार्य हावा अनुदस्ताई विजय विलाउन होर्दछन्-राष्ट्रोमा गएर शुक्रका चरणमा धनका राखी उनलाई प्रयत्न हुन्याण् ॥ २६ ॥ मगवान् शुक्राचार्यको रिम त एक क्षणमै क्षान्त भयो । अनि उनले आफ्ना शिष्यसित भने-हे राजन् । म पुत्री देवयानीलाई छाड्न सक्तिन । अतः यमले ले मन्दछे, त्यो मा' ॥ २७ ॥ अनि 'तथापि' भनेर उमिष्टका वृषपर्वामित देवयानीले आफ्नो अमिष्टाय बुझाउँदै मनिन्-म 'पिताद्वारा कन्यादान दिएर जहाँ जानेछु, त्यहाँ शर्मिष्ठा आफ्ना एक हजार सखीहरू सहित मेरी दाम्प्री भनेर सेवाको निम्ति जाओस्' ॥ २८ ॥ आफ्ना सहै सम्बन्धीहरूमा एकाद गठने सम्भावना देखेर र उनका कापको शुक्रा जुषेर शर्मिष्ठा आफ्ना एक हजार सखीहरू सहित देवयानीकी दाम्प्री भनेर सेवा गर्ने नायिन्

प्रयत्नीकविवक्षितम् ॥ गुरुं प्रमादयन्मूर्ध्ना पादयोः पतितः पथि ॥ २६ ॥ क्षणार्धमन्युर्भवात् शिष्यं व्याचष्ट भार्गवः ॥ कामोऽस्याः क्रियतां राजन्नेनो त्यक्तुमिहोत्सहे ॥ २७ ॥ तथेत्यवस्थिते प्राह देवयानी मनोगतम् ॥ पित्रा दत्ता यतो यास्ये सानुगा यातु मामनु ॥ २८ ॥ स्वानां तत्सङ्कटं वीक्ष्य तदर्थस्य च गौरवम् ॥ देवयानीं पर्यवरत्स्मीमहत्सेन दासिवत् ॥ २९ ॥ नाहुषाय मुतां दत्त्वा सह शर्मिष्ठयोरानना ॥ तमाह राजञ्छर्मिष्ठामाधास्तस्ये न कर्हिचित् ॥ ३० ॥ विलोक्योरानमी राजञ्छर्मिष्ठा सप्रजां क्वचित् ॥ तमेव वने रहमि सख्याः पतिमृतौ सती ॥ ३१ ॥ राजपुत्र्याः र्थितोऽपरये धर्मं चावेक्ष्य धर्मवित् ॥ स्मरञ्शुक्रवचः काले दिष्टमेवाभ्यपद्यत ॥ ३२ ॥ यदुं च त्वंसु चैव देवयानी व्यजायत ॥ द्रुह्युं चातुं च शर्मिष्ठा वार्षप- वर्णी ॥ ३३ ॥ गर्भसम्भवमासुर्या भर्तुर्विज्ञाय मानिनी ॥ देवयानी पितुर्गेहं ययौ कंधविमूर्च्छिता ॥ ३४ ॥ धियामनुगतः कामी वचोभिरुपमन्त्रयन् ॥

॥२९॥ त्यसपछि शुक्राचार्यले राजा ययाविलाई शर्मिष्ठाका साथै आफ्नो छोरी दिएर भने-हे राजन् । तिम्रो आफ्नू श्रम्यामा शर्मिष्ठालाई बहिल्यै गाउन नदिए ॥३०॥ केही दिनपछि एकपटक ऋतुपर्वा मरणपछि शर्मिष्ठाले शुक्रमुता देवयानीलाई वृषपर्वा देखेर आफ्नी सखीका पति राजा ययाविसित एकान्तमा संभोगको निम्ति प्रार्थना गरिन् ॥ ३१ ॥ यद्य प्रकार यही राजपुत्रीद्वारा सन्तानको निम्ति प्रार्थित मरण धर्मछ ययाविले आफ्नो पर्मा जानेर देख्यपुन शुक्राचार्यको वचन सन्निहारहे पनि देवको नै अनुसरण गरे । यस प्रकार देवयानीका यदु र त्वंसु तथा वृषपर्वातमया शर्मिष्ठाका द्रुह्यु, अनु र पुन नामका तीन छोरा भए ॥ ३३ ॥ ती कामानिनी देवयानीलाई जव यो कृपा बाहा भयो कि मेरो पतिद्वारा शर्मिष्ठालाई धर्म

॥ सराह्य- (स्वासीमे क न्नेमाई कुरी) -सन्तानमा अनेक बिहारी लागेलाई कहीर पनि र अनेक विद्वान् पुत्रपत्नी गर्कछा मारी घात हुन्छ । तैपनि विचारणीक कही पुत्रप आफ्नो बियेको पर स्वयं तृप्त हो-
न्छ । महाश्वन्त तुकारामको प नी कर्षमा कही थिहन् । तुकारामको काम सन्त सेवा, कामाच्च सेवा र ग्यायपूर्ण जीवन बिताउनु थियो तर तिनको कीराई यो कुरा कतमर्हिन्यो किनकि ती रमाणी र धर्मीय थिहन् । एक दिन तुकाराम कैलाशत उक्तीको भारी बोहेर घर आएर-अन्ध भए । बाटोमा निपन एक र तिनका बालक नभिएका लेपिन् । तुकारामलाई सोमाथि राज लागेर भयो र भन्नु बर्हन् । को । होहो-होहो होला उक्ती बोला उक्ती बोली रको । जो निछर काई पलीलाई छि । फलेछे य रमी ऊपु बोहको कुरा अन्धकोको थिहन् । अह विहायार बनेको थिहन् । ऊपु हाहल पनीमाय तुकारामको फिटोमा पनाथिन्, यछले उक्ती पुन दुका भयो । नृपरा । जो होहो भने-बाह । तिम्रो कति बुद्धिमती हो, तिजो मयति भन्ने प्रेम छ । ऊपु उक्ती बोनु पनि सिलोलाई उक्ती मान्न मत लागेन । सनै कारण तिजोले यछको दुःख दुका पथिदिनो ।

गहेको छ-रिमा र ती आफ्ना पिताको घर गइन् ॥३४॥ बावी राजा यथाति पनि पछि-पछि गए तर लुङ्गा छोएर पनि राजाको ठगलाई छर्काएर ब्याउन सकेनन् ॥३५॥ देवपानीबाट
मर्ने कुन सुनेर रिमाएका शुक्राचार्यले भने-‘ए श्रीकाम्य, बन्दैपछि र छुट्ने पुरुष ! तँलाई मनुष्यलाई कुरुष पारिदिने इन्द्रावस्था तत्काल प्राप्त होबन्ने ॥ ३६ ॥ अनि राजा
यथानिर्ले भने-हे भक्त ! अह इन्द्रको छोरीसित विषय भोग गरेर हृत्त भएछौ छैन । शुक्राचार्यले भने-‘ठसो भए यदि कोही स्वेच्छाको आफ्नो यौवन दिन्छ भने तिमी
उत्तम इन्द्रावस्था दिएर साटुन सक्छौ ॥३७॥ शुक्राचार्य द्वारा यथो, म्यवस्था पाएर यथाति आफ्नो भेट्ने छोरो यदुसित मेन्द्रहृत्त-हे वन् । तिमी आफ्ना इन्द्र बाबाको
दिग्बो । इन्द्रावस्था लिएर भलाई आफ्नो यौवन दिनसक्छौ ? किनकि य अन्न सासारिक विषयबाट हृत्त भएको छैन । तिम्रो यौवन पाएर केही वर्ष अन्न दिहाए गर्दछु ॥३८॥ ३९॥
यदुले भने-‘हे पिता ! य बेला मधुभै प्राप्त इन्द्रको इन्द्रावस्था दिएर यौवन बान्ने, दिनकि विषय-सुखको अनुभव गर्छौ मनुष्य तत्कालिब्रष्ट विरक्त हुन सक्छैन ॥ ४० ॥

न प्रमादयितुं रोके पादसंवाहनादिभिः ॥३५॥ शुक्रस्तमाह कुपितः स्त्रीकामानृतपुरुष ॥ त्वां जरा विरानां मंद विरूपकरणी नृणाम् ॥३६॥ यथाति-
रुवाच ॥ अतुष्टोऽस्म्यस्य कामानां ब्रह्मन्दुहितरि स्म से ॥ व्यत्यस्यतां यथाकामं वयमो योऽभिधारयति ॥३७॥ इति लब्धव्यवस्थानः पुत्रं ज्येष्ठमवोचत ॥
यदो तात प्रतीच्छेमां जरां देहि निजं वयः ॥३८॥ मातामहकृतां वत्त न तृप्तो विषयं ध्वहम् ॥ वयसाभवदीयेन रंरये कतिपयाः ममा ॥३९॥ यदुल्वाच ॥
नोत्सहे जरमा स्थातुमन्तरा प्रासया तव ॥ अविदित्वा सुखं ग्राम्यं वैतुष्यं नैति पुरुष ॥४०॥ तुर्वसुभ्रोदितः पित्रा द्रुत्युभानुभ्र भारत ॥ प्रत्याचरुयुर-
धर्मज्ञा क्षनित्ये नित्यबुद्धयः ॥४१॥ अष्टच्छत्तनयं पूरुं वयमोने गुणाधिकम् ॥ न त्वमजवद्भक्त मां प्रत्याख्यानुमर्हसि ॥४२॥ पूरुल्वाच ॥ को नु लोके
मनुष्येन्द्र पितुराहमकृतः पुमाव् ॥ प्रतिफर्तुं क्षमो यस्य प्रमादाद्विन्दते परम् ॥४३॥ उत्तमभिन्नितं कुर्याः प्रोक्तकारी तु मध्यमः ॥ अधमोऽश्रदया कुर्या-
दकर्तव्यरितं पितुः ॥४४॥ इति प्रमुदितः पूरुः प्रत्यग्लाज्जरां पितुः ॥ सोऽपि तद्वयमा कामान् यथावज्जुषे सृषः ॥४५॥ सप्तद्वीपपतिः सम्यक् पितु-
वत्पालयन्मजः ॥ यथोपजोषं विषयाभुजुषेऽव्याहतेन्द्रियः ॥४६॥ देवयान्ययनुदिनं मनोवाग्देहवस्तुभिः ॥ देयमः परमां प्रीतिमुवाह

हे राजन् ! न्यने गरी दुर्वपु र द्रुम्, अनुले पनि पिताको प्रायना सुनेनन्, किनकि ती वमं ज-देनने र देहादि अनि-य बन्तुलाई नै नित्य छान्दने ॥४१॥ अनि राजा यथानिर्ले
अन्यामास सर्वमन्दा सानो र गुणमा सबमन्दा वरि आफ्नो पुरु नामक छोरोसित भने-‘बाबू ! यो आफ्ना राजपुरुष न तिमीले र भरो दुरा भव्योकार गर्ने छौने ॥ ४२ ॥ पुरुले भने-
‘हे नरेन्द्र ! जुन पिताको कृपाको मनुष्य १२महदसम्पादछ, आफ्नो छोरीलाई उपनयन गर्ने यस पिताको अन्न वत्त सोहमा कसले दिन सक्छा ? ॥४३॥ जुन पुत्र पिताको
विचार मात्र गरेका काम हत्यार गर्दछ, त्यो अधम हो । जो भनेर गर्दछ, त्यो मध्यम हो र जो अन्नकोले गर्दछ, त्यो अधम पुत्र हुन्छ । जो भनेपछि पनि गर्दैन, त्यो माता-पिताको
। छोरो नमर्ण । बल-मूर्धन्य विष्टा नै हो ॥४४॥ हे राजन् ! यदि भनेर पुरुले सुखीमास पिताको इन्द्रावस्था लोकार मर्ने र राजा यथाति उत्तमो यौवन पाएर मनपर्दा काइदाने
विषय सेवन गर्नलागे ॥४५॥ ऊले ताई होपकी प्रवृत्त पाएर आफ्ना पिता वन्ने प्रजाको राम्रो पालन गरे र आफ्ना इन्द्रिय हरुका छडित्ताई अनुष्ण राख्दै यथेच्छ विषयहरुलाई

भोगे ४६ ॥ तिमिली प्रेयसी देश्यानी रमि एकान्तमा मन, शशी, देह र अन्य सर्व इस्तुले आपना विषयमलाई मर्दो प्रसन्न राख्न लागिन् ४७ ॥ आफ्नो राज्यकालमा पर्याप्तिले मर्बै वेदका आधार सर्वदेवमय यज्ञपुरुषको अनेक टुला-टुला दक्षिणा दिइने यज्ञ द्वारा पञ्चम मरे ४८ ॥ जम्मा आत्माश्रय भेषमाला र रचित को जगत् स्वप्न, भाषा तथा मनोव्यञ्जनित पदार्थका र्थ कहिले विविधरूपले माममान् र कहिले माममान हुँदैन पनि, उनै सर्व धृत्वान्तर्धानी छत्वा निष्कम्भ भोनारायणलाई आफ्नो इदयमा प्यान गर्दै उनले निष्काम बाक्ले भगवान्को उपमना मरे ४९ ॥ ५० ॥ यस प्रकार जम्मा मन छेटी छ, जो आफ्ना उल्लङ्घन इन्द्रियहरू द्वारा एक हजार वर्षमभ्यस्यनपदी आनन्द-दायक योग अङ्गिनिष्ठ भोगे पनि गी शक्रवर्ती राजा हस्त पुन सकेनन् ५१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नेपाली भाषाटीकापदशङ्कोऽध्यायः ॥ १८ ॥

राजा पर्याप्तिको गृहस्थाप ॥ श्रीशुकदेव भन्दुङ्ख-हे राजन् ॥ यस्मिं स्त्रीको पञ्चवर्षी मार सर्व भोगहरू भोग्दै राजा ययान्ति अब आफ्नो आत्माको हत्यागदो पत्तन जाने

प्रेयसी रहः ॥ ४७ ॥ अयजयज्ञपुरुषं क्रतुभिर्भरिदक्षिणैः ॥ सर्ववेदमयं देवं सर्ववेदमयं हरिम् ॥ ४८ ॥ यस्मिन्निदं विरचितं व्याप्नोतीव जलदावलिः ॥ नानेन भानि नाभानि स्वप्नमायामनोरथः ॥ ४९ ॥ तमेव हृदि विन्यस्य वायुदेवं गुहाशयम् ॥ नारायणमपीयामं निराशीन्यजत्प्रभुम् ॥ ५० ॥ एवं वर्षमहस्त्राणि मनःकण्ठमनःमुखम् ॥ विदधानोऽपि नानृत्यत्सार्धभोमः कदिन्द्रियः ॥ ५१ ॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ स इत्थमाचरन्कामान्तेणोऽपह्वयमात्मनः ॥ बुद्ध्या प्रियायै निर्विषणो गायामेतामगायत ॥ १ ॥ शृणु भार्गव्यन्तुं गार्थां मद्विधाचरितां भुवि ॥ धीरा यस्यानुशोचन्ति वने आमनिवाग्निनः ॥ २ ॥ व्रत रोको वने कश्चिद्विचिन्विन्प्रियमात्मनः ॥ ददर्श कूपे पतितां स्वकर्मवशमामजाम् ॥ ३ ॥ तस्य उदरणायायं व्रतः कामा विचिन्तयन् ॥ व्यधत् तीर्थमुद्दृष्ट्य विषाणाग्रेण रोधमी ॥ ४ ॥ मोक्षीर्यं कृपामुश्रोण तमेव चक्रे किल ॥ तया वृत्तं समुद्रीक्ष्य बह्व्योऽजा कान्तकामिनीं ॥ ५ ॥ पीवानं रमश्रुतं प्रेष्ठं मीट्वांमं शम्भकोविदम् ॥ स गकोऽजवृष्टतामां बह्वीनां रतिवर्धनः ॥ रेमे कामग्रहश्चन आत्मानं नावबुध्यत ॥ ६ ॥ तमेव प्रेष्ठतमया रममाणमजाऽन्यथा ॥ विलोक्य

विषयबाट एकदम विरक्त भएर एक दिन आफ्नी प्रियामित्त मन-॥१॥ 'हे शुकपुरी ! यम पृथ्वीमलमा जमको विषयमा मर्बै बनवामी र जितेन्द्रिय पुरुष 'हरे ! यस्को उद्धार कर्म होला ?' भन्नां धाक गष्टन्, यस्तै म र्थ धाटा प्राम-निवासीद्वारा आवागित्त या गार्था मुन-॥२॥ एक समय पीना बागोल वनमा आपुलाई मनपनं भोगरू खोज्दा-खोज्दै निजकर्मपशु कुवासा पारेको बाटो बाक्ली देख्यो ॥३॥ त्यस कामी बोक्ले न्यमलाई बाटो र क्षिन्ने यन् विचारेर आफ्ना भोगले हुपको नगाबेको भूमि खनेर बाटो बनायो ॥४॥ कृपबाट बाहिर निस्कने र्थो बाक्लीले उभैलाई पनि तुन्यार्दै न्यमद्वारा वरण गरिएको न्या बांकाको पुष्ट शरीर, लामो दाँडी, रति मुखदायक र मैथुन कर्ममा कुशल देखेर पत्तिको प्रष्टा भएर अरु पनि अनेक बाक्लीहरूले उनैलाई वरण गरे यम प्रकाश पर्यट बाका कम्मरको पिडा-वक्रो कला परेर अनेक बाक्लीहरूका रतिमय बटाउदै तिनीहरूमित रमण गर्न लाग्यो र आफ्नो सुद्धि बुद्धिमत्त रित्तिदिधो ५, ६ न्यमले अन्य बाक्लीमिद रमण गरेछो देखेर न्यमको पछिली पत्नी, जमनाई उनले कृवाबाट बाहिर निकैको

विषयो, न्यसने स्यात् कर्म सहन सकृन् १० त्वां हिमने जन्तु नृषी मय स्यां इन्द्रियलोदय, क्षणिक शानि पुनं गृह्णन्तीं पानु पतिनाई न्यागेर आपनो अपिको स्वामी
अथान् पान्नेकडां कका गई ॥ ७॥ ८ ॥ यस्तो निपतिमा स्वीलुप वासो उतलाई ककाउन पालनसि दगुयां, क वाटोमा न्यमले उतलाई पुसाएर फकाउन सकेन ॥ १० ॥
न्यामं बल्लव शम्भका शम्भका स्वामिले बांकाको शुण्डिका अण्डकोश काटिदिने, फेरि आपनी बांकाको श्वाथं माथनका लागि न्यमलाई जम्माको गर्भले पार्ने जान्ने की
ज्ञानले पडिल जस्तै पार्दिने ॥ १० ॥ द्वे मद्र ॥ अण्डकोश बागिपाड बांका कृपाया भेटिएकी बाग्यामत धेरै दिनगम्म अनेक यत्रिका भोग भोग पनि नृपि पाउन
सकेन ॥ ११ ॥ हे मुञ्च ॥ स्या जर्मे म पान तिन्ना प्रेम-पाशमा बाँधिएर जन्मने दोन दोन २ तिन्ना मायाले बाँधित भई स्वर्ग आपलाई पदम विनिदिगको छु ॥ १२ ॥
हे प्रिय ॥ संसारमा जति पनि धन-धान्य, पशु, नारीहरू छन्, ती सबै मिकेर पनि पुनं बाटो विषयो पुग्छको अकल्पित चित्तलाई मन्तुए पानंमा समर्थ हुन यत्नेन ॥ १३ ॥

कोपमंविन्मा नास्यद्वस्तकर्म तत् ॥ ७ ॥ तं दुर्हृदं सुहृदं कामिनं क्षणमौहदम् ॥ इन्द्रियाराममुत्सृज्य स्वामिनं दुःखिता ययौ ॥ ८ ॥
सोऽपि चानुगतः श्रेणः कृपणस्तां प्रमादितुम् ॥ कुर्वन्निद्विडाकारं नाशकान्तयि मधितुम् ॥ ९ ॥ तस्यास्तत्र द्विजः कश्चिदजाश्चाम्यन्त्रिनहुषा ॥
लभ्यन्ते वृष्णं भूयः मन्दधेऽर्वाय योगवित् ॥ १० ॥ सम्बद्धवृष्णः सोऽपि ह्यजया कृपलन्धया ॥ काले पटुनिर्ये बद्धे कामेनार्यापि तुष्यति
॥ ११ ॥ तथाऽहं कृपणः सुभ्रु भवस्थाः प्रेमयन्त्रितः ॥ आत्मानं नाभिजानामि मोहितस्तव मायया ॥ १२ ॥ यत्पृथिव्यां ब्रीहियवे द्विष्ये पशवः
त्रिय ॥ न दुष्यन्ति मनःप्रीति पुंसः कामहतस्य ते ॥ १३ ॥ न जातु क्वमः कामनामुपभोगेन शाम्यति ॥ हविषा कृष्णवस्त्रेव भूय एवा-
भिवर्धते ॥ १४ ॥ यदा न कुरुते भावं सर्वभूतेष्वमङ्गलम् ॥ ममहृष्टेस्तदा पुंसः सर्वाः सुखमया दिशः ॥ १५ ॥ या दुस्त्यजा दुर्मतिभिर्जीर्यतो या
न जीर्यते ॥ तां तृष्णां दुःस्निह्यां शर्मकामी हृतं त्यजेत् ॥ १६ ॥ मात्रा स्वत्वा दुहित्वा वा न विविक्षामनो भवेत् ॥ धनवानिन्द्रियश्रामो विद्वां-
ममपि कर्षति ॥ १७ ॥ पूर्णं वर्षमहस्रं मे विषयाः सेवतोऽपकृत् ॥ तथापि चानुमनं तृष्णां तेषूपजायते ॥ १८ ॥ तस्मादेतामहं त्यक्त्वा ब्रह्मण्याधाय
मानम् ॥ निर्द्वन्द्वो निरहकारश्चरिष्यामि सृगैः सह ॥ १९ ॥ दृष्टं श्रुतममदबुध्वा नानुयायिन्न सविशेत् ॥ मंगृतिं चात्मनारां च तत्र विद्वान्म

विषयलाई सधैं भोग्नाले शमना कहनेको शान्त हुँदैन त्यो ह पिउको आहूति पाउने अग्नि छै हुन-हुन बढ्दै जान्छ ॥ १५ ॥ जो मनुष्य भई प्राणीमा अमङ्गलको भाव
गण्दैन, त्यो ममदेशीका लागि भई दिवा आनन्ददायिनी हुन्छन् ॥ १५ ॥ जुन कुपुण्ड्रे पुरएका लागि प्यामनसबन्धु छ र जो शरीर बढो भएर पनि जीर्ण हुँदैन, त्यो
हु स्वबल तृष्णा मुख सोज्ने क्यकि तन्हाल छाड्छ ॥ १६ ॥ प्रत्येक व्यक्तिमा रत्यक्ष हो-आपनी आभर, बाढनी र छत्रागित पनि एकान्तमा नसगोम, निजकि इन्द्रिय-
हरू धेरै बलिया हुन्छन्, त्यो विचारशील व्यक्तिलाई पनि विचलित पार्छिन्छन् ॥ १६ ॥ हेर न, मेल विषय-सेवन गरेका एक हजार वर्ष विनिमयी, तथापि दिनमा भेटा मनको
साधुता बढ्दै नै गइरहेछ ॥ १८ ॥ जनः अहं म विषयको आकाशगोश आपनो मन पाज्जमा लगाई निर्द्वन्द्व र अहङ्कार शून्य भई जनमा मृगहरूमेल चित्रण गर्छु ॥ १९ ॥

जुन व्यक्ति देखे-सुनेका पदार्थलाई अगस्त्य जानी—निजको आत्मकिंवाट जन्म-मरणपी संसारको प्राप्ति र आत्मनाश हुन्छ—यो ज्ञानेन जो निजको चिन्तन र सेवा गर्दै न त्यही आत्मज्ञानी हुन्छ ॥ २० ॥ हे राजन् ! आफ्नी एक्की देवयानीमित यति भनेर राजा यवानि विषयबाट विरक्त भई ब्रह्मको पुत्रादस्था कर्को आफ्नो वृद्धापत्त्या लिए ॥ २१ ॥ त्यसखि दक्षिण-पूर्व दिशामा दुबलाई, पश्चिममा तुरेजुलाई, दक्षिणमा षडु र उत्तरमा अनुलाई मण्डलेश्वर तुल्याई संसारको सर्व ममत्ति पाउने योग्य पात्र पुढलाई ममस्त भूमण्डलको राज्यामा अभिषिक्त पारी, दाजुदुइलाई उसकै अर्धेन तुल्याई आफु बनमा गए । जस्तै धाँत निष्केवाँछ जगतें मुँड छाहृदहन, त्यस्तै राजा यवानिले शस्त्रादि सर्व विषय र एक वर्षमध्य मांमेका इन्द्रिय सुख एक क्षण मै त्यागिदिए ॥ २२ ॥ २५ ॥ लोक-विख्यात राजा यवानिले बनमा बसेर संगतिबाट छुट्टेर आ-मानुभव द्वारा त्रिगुणमय लिङ्ग-देहबाट मुक्त भएर सर्व दोषबाट रहित वासुदेव परब्रह्मको नाटकम्यकृपितो मति पाए ॥ २५ ॥ देवयानीले यो कथा भनेर आफ्नो निधि उपात्यत्र, हेर्नो छानिन् । उनले बुझिन्—

आत्मदृक् ॥ २० ॥ इत्युक्त्वा नाहुषो जायां तदीयं पूरवे वयः ॥ दत्त्वा स्वं जरमं तस्मादाददे विगतस्पृहः ॥ २१ ॥ दिशि दक्षिणपूर्वस्थां द्रुमुं दक्षिणतो यदुम् ॥ प्रतीच्यां तुरेसु चक्र उदीच्यामनुमीश्वरम् ॥ २२ ॥ भूमण्डलस्य सर्वस्य पृथ्वर्हत्तमं विशाम् ॥ अभिषिच्याप्रजौस्तस्य वशे स्थाप्य वनं ययौ ॥ २३ ॥ आगेवित्तं वर्षपूगान्पद्वर्गं विषयेषु मः ॥ क्षणेन मुमुचे नीटं ज्ञानपत्र इव द्विजः ॥ २४ ॥ स तत्र निर्मुक्तमसक्तमंग आत्मानुभूत्या विभुत्रिलिङ्गः ॥ परेऽमले ब्रह्मणि वासुदेवे लेभे गतिं भागवतीं प्रीतः ॥ २५ ॥ श्रुत्वा मायां देवयानी मेने प्रस्तोभमात्मनः ॥ श्रीगुणोः स्नेह-वेक्त्रव्यात्यरिहाममिवेरितम् ॥ २६ ॥ सा मनिवामं सुहृदां प्रपायामिव गच्छताम् ॥ विज्ञानेश्वरनन्त्राणां मायाविरचितं प्रभोः ॥ २७ ॥ सर्वत्र सङ्गमु-त्पृज्य स्वभोपम्येन भार्गवी ॥ कृष्णं मनः समावेश्य व्यधुनोद्विङ्गमात्मनः ॥ २८ ॥ नपभुभ्यं भगवने वासुदेवाय वेषसे ॥ सर्वभूताधिवापय शान्ताय बृहते नमः ॥ २९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

श्रीशुक उवाच पूर्वोक्तां प्रवक्ष्यामि यत्र जानांसि भारत ॥ यत्र राजर्षयो वंशका ब्रह्मवंश्याश्च जज्ञेरे ॥ १ ॥ जन्मेजयो ह्यभूत्पूरोः प्रचिन्वास्तत्सुत-स्मृतः ॥ प्रीतिरस्य नमस्युर्वे तस्माच्चारुदांऽभवत् ॥ २ ॥ तस्य सुपुत्रश्चतुष्टयस्तस्माद्वहुगवस्ततः ॥ संजातस्तस्याहयती रौद्राश्चस्तत्सुतः स्मृतः ॥ ३ ॥

स्त्री-पुरुषका मन्त्रका अनास्ताल मर्दा मे यती भनेर मेरा परमदाय गति छ र । यती निजले देवयानीले ईश्वरार्धान मुहूर्तको महवामलाई पाटीमा एकत्रित व्यक्तिको महवाम छे शक्ति, भागवानको मायाले निर्मित र त्वी सगारलाई वन्दन छे मिथ्या ठान्न । जतने शरीर त्यागिदिएन ॥ २६ ॥ २८ ॥ देह त्याग्दा उनले मनिन्—‘संपूर्ण जगतका रचयिता, मै प्राणीहरूका अर्ध, ज्ञान्त इच्छक र सर्वव्यापक वासुदेव भगवानलाई प्रणाम छे’ ॥ २७ ॥ इति श्रीमद्भागवत महापुराणे नवमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

(पुरुषको चरित्र र राजा दृष्यन्ते, शरतको वृत्तान्त)—श्रीभुवनेश्वर भन्नुन्तः—हे राजन् ! अरु जन्मा विना जन्म भएको छ र जन्मका वंशका अनेक राजासि तथा कतिपि मह-मर्कः । छन्, स्वयं मुहूर्तका इणन मन ॥ १ ॥ पुरुषाट जन्मेत्य, विना प्रचिन्ता, उनका प्रतीक, प्रवीरबाट नमस्यु र नमस्युबाट चारुपदका जन्म भयो ॥ २ ॥ नाहृदको मुमु, उनका

वृक्षान्, वृक्षान् संयाति, संयातिषाट् अर्ध्यानि च अर्ध्यानिषाट् होरा गीताश्व मण. ३ । हे जन ! तस्मात् दुस्व प्राणराट् दम इन्द्रिय उत्पन्नं हुन्तु, तस्मै नै शीघ्रायका घृताची जम्परा-
पाट् कतेषु, कुशेषु, स्थाण्डिलेषु, कृतेषु, जलेषु, मन्तलेषु, घर्मेषु, सन्धेषु अनेषु र मयभन्दा कोरा वनेषु—सी दम पूष जन्मिष । ४॥५॥ हे नृपः तिममा कनेषु रा रन्तिमार उत्पन्न
भा उत्तका मुमति, धव र अप्रतिग्न नमका तीन ठोरा मण । तीमये अप्रतिग्नका होरा वष जन्मिष ॥ ६॥ उत्तका मेधातिथि यिण, जणको द्वारा ग्रन्थश्च आदि जामष
उत्पन्न मण । सुप्रतिगा होरा रैभ्य र रैभ्यका दुपन्त नापले प्रसिद्ध मण । ७ । एक समय कही सैनिक लई राजा दुपन्त शिकार सेल्ल वनमा गए रकषर मुनिचो आश्रममा
गुमे । पछाई तक्षी समान आपनो बान्तिछे । मय आश्रमलाई सुश्रामि पाई पाई दमयाया अन्ती श्वांहादिणी कया दसेरा देखेर राजा तन्काल मोहित मण र नी सु दर्शित कुरा
गन्ताले । यमको दर्शनले आमर्दिता मण श्वार्द मारिमकेपछि की कामयन्तम राजाले होर्ने भोडा वरमा भने ॥ ८-१० ॥ हे वृक्ष-मयनी ! तिमी पो हो ? हे नृपयिण

ऋतेयुस्तस्य कुश्रेयुः स्थण्डिलेयुः कृतेयुः ॥ जतेयुः मन्तलेयुश्च धर्मनृपव्रतेयवः ॥४॥ दशैतेऽप्यरस्यः पुत्रा वनेयुश्चावमः स्मृतः ॥ घृताज्यामिन्द्रियाणीव
मूल्यस्य जगदात्मनः ॥५॥ ऋतेयो रन्तिभारोऽभूत्त्रयस्तस्यात्मजा नृप ॥ मुमतिभ्रुवोऽप्रतिरथः कण्ठोऽप्रतिरथान्मजः ॥६॥ तस्य मेधातिथिस्तस्मात्प्र-
स्फवाद्या द्विजातयः ॥ पुत्रोऽभूत्सुमते रैयो दुप्यन्तस्तत्सुतो मतः ॥७॥ दुप्यन्तो रगया यातः कण्वाग्रमपदं गतः ॥ तत्रामीनां स्वप्रभया मण्डयन्तीं
रमामिव ॥८॥ विलोक्य मयो मुमुहे देवमायामिव स्त्रियम् ॥ वभाषतां वगरोहो भट्टः कतिपयैर्वृतः ॥९॥ तद्दर्शनप्रदितः मनिवृत्तपरिश्रमः ॥ पप्रच्छ
कामनन्ततः प्रहमज्जलक्षणा गिरा ॥१०॥ कत त्वं कमलपत्राक्षि कस्यामि हृदयज्जमे ॥ किं वा चिकीर्षितं त्वत्र भवाया निर्जनेवने ॥११॥ व्यक्तं राजन्य
तनयां वेदवहं त्वां मुमयमे ॥ न हि चेत्तः पौराणामधमं रमते कचित् ॥१२॥ शकुन्तलोवाच ॥ विश्वामित्रात्मजैवाहं । त्यक्ता मेनकया वने ॥
येदैतद्भगवाक्यो वीर किं कर्त्तव्यम ते ॥१३॥ आरयतां क्षत्रिन्द्वाश्च शृत्वातामर्हणं न नः ॥ भुञ्जतां नन्नि नीवारा उप्यतां यदि रोचते ॥१४॥
दुप्यन्त उवाच ॥ उपपन्नमिदं मुभ्रु जातायाः कुशिकावये ॥ स्वयं हि वृषते राजां कन्यकाः सदृशं वरम् ॥१५॥ ओमित्युक्ते यथाधर्ममुपदे-
शकुन्तलाम् ॥ गान्धर्वविधिना राजा देशकालविधानवित् ॥१६॥ अयोधवीर्यो राजर्षिर्महर्षिणां वीर्यमादधे ॥ श्वोभूते स्वपुर यातः कालेनामृतं मय

तिमां वक्ती होरी हो ? हे मनोरमे ! यम निर्जन वनमा तिमी किन हुन्दछौ ! ॥ ११ ॥ हे मुमयमे ! तिमी कुत्रिय कन्या हो भने म स्पष्ट देखिरहेको छु, किनकि
पुत्रप्राप्तो चित्त कतिनै अधममा ब्रह्म हुँदैर । ॥ १२ ॥ शकुन्तला बोलिन्—न मेनका जगत्प्राट् उत्पन्न महापि विद्यामित्रको होरी छु । मलाई मेनका यही वनमा छाडेर
गएको थिएन । पो कुरा भगवान बन्ध जट्ठदछु हे वीर ! म हजुरको के सेवा गरौं ? ॥ १३ ॥ हे महाराज ! यहाँ बसेर हामीले अर्पित आमनादि स्कार गरौं । चरा जे
मति छ, खानेपान गरेर अन्न रान्तरि यहाँ आथममै विश्राम गर्नुहवम् ॥ १४ ॥ दुप्यन्तले भने—हे सुभू ! हलिक वंशमा उत्पन्न कण्ठो नाताले तिमी मनलाई अञ्जलि छैन, चिन्तक
राजद्वाराकै आपनो अनुग्रह गर यम र दण्डम् ॥ १५ ॥ मणपछि शकुन्तलाले ‘रुद्र’ भन्नेपछि देख, काल र विपिका क्षता राजा दुप्यन्तले हुन्दरी शकुन्तलागित भगवानुवा

मन्त्रं शिवाय नरे, १६॥ अग्नि सधोषधौयं वी राजांल शकुन्तलामा समोधान मरे र भोलिपट्ट दिहार्न आफ्ना नगरमा फर्केर गए । त्यसपछि शकुन्तलाले यथा मनस्य पीटा पुनश्चलेनाई जन्मदिहन् ॥ १७ ॥ मन्त्रि कण्वले यन्मा नै बालकको ज्ञानकमादि सर्वे संस्कारहक गच्छन्त मरे, स्या वीर बालक बलपूर्वक पिहलाई बाँधेर न्योगित सन्ने गर्दथ्यो ॥ १८ ॥ केही समयपछि स्वीडरुमा श्रेष्ठ शकुन्तला श्रीरिक्तो अंगले उन्पन्न नी अपरिमित शक्तिपाली बालक स्थिर आफ्ना पति राजा दुष्यन्तकहाँ गइन् ॥ १९ ॥ तर जब राजाको वी निर्देश बत्नी र पुत्रलाई आशीर्वाद गरे तब सर्वे प्राणीहरूलाई मुनाउँदै व्याकशबाट अदारीरिणी । व्याकाश । वाणी भयो—॥२०॥ 'आमा न कामको खलौती जन्ने हुन्छन् । बन्तुतः पुत्र पिताको नै हुन्छ, किनकि त्यो ब्रम्हद्वारा उन्पन्न हुन्छ, यमको स्वल्प महजान्छ । अतः हे राजा दुष्यन्त । तिमी यस पुत्रको पालन गर—शकुन्तलाको अपमान हुन नपाओस् ॥२१॥ हे नन्देव ! वीरसेवन द्वारा ज्ञायमान एउं वंश कृद्धि गर्ने छाले आफ्ना पितालाई नरक जानबाट बचाउँछ । शकुन्तलाको मनलाई मन्य हो । यस गर्भमा

मुत्तम् ॥ १७ ॥ कण्वः कुमारस्य रने चक्रे समुचिता क्रियाः ॥ वदन्वा पुनश्चास्मिन् रमा क्रीडति स्म न बालकः ॥ १८ ॥ तं दुरत्ययविक्रान्तमा-
दाय प्रमदोत्तमा ॥ हरेरंशांमभूर्त भर्तुरन्तिकमागमन् ॥ १९ ॥ यदा न जगृहे राजा भार्यापुत्रावनिन्दितौ ॥ मृष्वतां सर्वभूतानां खे वागहा-
रीरिणी ॥२०॥ माता भस्त्रा पितुः पुत्रो येन जातः स एव सः ॥ भरसा पुत्रं दुष्यन्त मावर्मस्थाः शकुन्तलाप ॥ २१ ॥ रेतोधाः पुत्रो नयति
नरदेव यमक्षणात् ॥ त्वं चास्य धाता गर्भस्य सः यमाह शकुन्तला ॥२२॥ पितर्युपरते सोऽपि चक्रवर्ती महावशाः ॥ महिमा गीयते तस्य हरेरंशमुतो
भुवि ॥२३॥ चक्रं दक्षिणहस्तेऽस्य पद्मकोशोऽस्य पादयोः ॥ ईजे महाभिषेकेण सोऽभिषिक्तोऽधिराट् विभुः ॥२४॥ पञ्चवशना मेथ्यैर्गङ्गा-
यामनु वाजिभिः ॥ माम्तेयं पुरोधाय यमुनायामनु प्रभुः ॥२५॥ अष्टमस्रतिमेऽथाश्वाः पञ्चदश प्रददद्वसु ॥ भरतस्य हि दौष्यन्तेरग्नः मार्च्यतुणे
चितः ॥ महर्षे ब्रह्मशो यस्मिन्ब्राह्मणा गा विभेजिरे ॥२६॥ त्रयस्त्रिंशच्छतं ह्यश्वान्वदध्या विस्मापयन्नुपात् ॥ दौष्यन्तिरत्यगान्माया देवानां
शुक्रमाययौ ॥२७॥ र्मागण्डकदतः कृष्णान्दिहृष्येन परीवृत्तान् ॥ अदात्कर्मणि मण्यारे नियुतानि चतुर्दश ॥२८॥ भरतस्य महत्कर्म न पुरै

स्थायक तिमो नै ई' ॥ २२ ॥ हे राजन् ! उम्का पिता दुष्यन्तले देह त्यागेपछि बालक भरत महावशालो र चक्रवर्ती राजा भए । ती भगवदंशले उन्पन्न बालकको महिमा मन्त्रपूर्ण पृथ्वीतलमा अक्षरमम गान गरिन्छ ॥ २३ ॥ त्यसका दाहिने हातमा चक्र र पद्मकोशको निम्न विमान थियो, ती पद्म समर्थ भन्तले महाभिषेकविधि बन्नुवाप राजाविराज-
पद्मा भाषिपिन्ध भण्ड समताका ठाँवा दौपतमा कसिलेई पुरोहित हुन्याई गलततमा लोचाना र वचपन्न पवित्र अश्वमेव पञ्च गरे र अष्टा पवित्र कश यमुनातटमा बाँधेर
केरै एन दान दिष्ट । ती भन्तको पञ्चगिनको उल्लभ स्थानमा ध्ययन गरिपको थियो । त्यस अर्ध, नयनको स्थानमा हजार प्राकणमम प्रत्येक प्राकणमा प्रत्येक प्राकणले एको वटो अर्थात्
१५०८४ बाईहक परम्पर बाँडेर पाएका थिए ॥ २४-२६ ॥ राजा भरतले पशुमा ३२ मण पाँडा बर्धन गरे, राजाहरूलाई चकित पार्गिट् र देवताको पृथ्वीलाई पनि मान्नु रक्षाय
पद्म पुत्रलाई श्रीरिक्तलाई प्राप्त गरेका थिए ॥ २७ ॥ उनले यज्ञो मन्थार नामक गर्भमा सुवर्णन विभूजित, सग दान र बालो रंग । चौपालाउ हाको ब्राह्मणलाई दिए ॥२८॥

यो श्लोक मन्यो—॥३७॥ 'हे मूर्खा ! यो द्वात्रिंशत् वर्षात् त्वमी दुर्वद्राग उपपन्नः कथं फलं लभेत् । अतः नै नै इदमपि कुरु पुत्र मद्राजलाई पान्त-प्राप्त्यै सा ' यत्न मनेर उमरा माता रीता
 हिहीरिव । यस्मिन् न्यो बालक मद्राज कहियो ॥३८॥ देवताहकले त्वमसी मन्दा रति त्वम बालकलाई व्यभिचारजनित हुनाले वितथ अर्थात् अन्धकारपूर्ण ज्ञानेर समताले न्यायिदिष्टम् ।
 अग्नि मन्त्रमणले त्वमलाई पाले र भगवन्त उच्छिन्न हुन लागेको देखेर राजा भरतलाई दिए ॥३९॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे मेपातीभाषाटीकायां विंशोऽध्यायः ॥२०॥
 (भगवन्तको विचार र राजा रन्तिदेवको भुक्तान्)-भीशुकलेव मन्त्रमुच्छ-हे राजन् ! वितथका पुत्र मन्त्रु मर । उनको वृहस्प, त्रय, महावीर, नर तथा गर्ग नामका पाँच छोरा
 उत्पन्न मर । तीमध्ये नरका पुत्र संस्कृति पिण ॥३॥ हे पाण्डुनन्दन ! संस्कृतिबाट गुरु त्वा रन्तिदेवको जन्म भयो । जमरा रन्तिदेवको यष्ट यम लोक र कलांक दुवैमा भाव रनि
 गान गतिष्ठ । २॥ निरुवाणी, शारन्धर्यो अधीन मणर बस्ने, प्राप्ति पदार्थको दात्र करे दिने भण्डी, बर्ता भोका, अविज्ञान, धैर्यशाली र अत्यन्त दुःखी इष्टम् हुने रन्तिदेवलाई

मूढे भर द्वाजमिम भरद्वाजं बृहस्पतेः ॥ यातो यदुक्त्वा पितरौ भरद्वाजस्ततस्तथम् ॥ ३८ ॥ चोद्यमाना सुरैरेवं मत्वा वितथमात्मजम् ॥ व्यभृज-
 न्मरुतोऽविम्रन्दतोऽयं वितथेऽवयवे ॥ ३९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

श्रीशुक उवाच ॥ वितथस्य सुतो मन्त्र्युर्वृपक्षत्रो जयस्ततः ॥ महावीर्यो नरो गर्गः संकृतिस्तु नरात्मजः ॥१॥ गुरुश्च रन्तिदेवश्च संकृतेः पाण्डु-
 नन्दन ॥ रन्तिदेवस्य हि यथा इहामुत्र च गीयते ॥२॥ विपक्षितस्य ददतो लब्धं लब्धं बुभुक्षतः ॥ निष्किञ्चनस्य धीरस्य सकुटुम्बस्य सीदतः ॥ ३ ॥
 व्यतीयुरष्टत्वारिंशदहान्यपिबतः किल ॥ घृतपायससंयादं तोयं प्रातरुपस्थितम् ॥४॥ कृच्छ्रप्राप्तकुटुम्बस्य क्षुत्तृड्भ्यां जातयेपथोः ॥ अतिथिर्बाह्वजः
 काले भोक्तुकामस्य चागमत् ॥५॥ तस्मै संव्यभजत्सोऽन्नमाहृत्य श्रद्धयाऽन्वितः ॥ हरि सर्वत्र सम्पश्यन्म भुक्त्वा प्रययौ द्विजः ॥ ६ ॥ अथान्यो
 भोक्ष्यमाणस्य विभक्तस्य महीपते ॥ विभक्तं व्यभजत्तस्मै वृक्लाय हरिं स्मरन् ॥७॥ याते शूद्रे तमन्योऽगादतिथिः श्वभिरावृतः ॥ राजन्मे दीय-
 तामन्नं सगणाय बुभुक्षते ॥ ८ ॥ स आहृत्यावशिष्टं यद्वद्बुभुमानपुरस्कृतम् ॥ तत्र दत्त्वा नमस्कृते श्वन्यः श्वपतये विभुः ॥ ९ ॥ पानीयमात्रमुच्छेधं

एकपन्ट पानी पनि नलिह कठवाभीम दिन विने । उनज्जानी दिन विदानी कर्तबाट अनिकति पिउ, खीर र लुप्पी तथा जल क्षम भयो ॥ ३ ॥ ४ ॥ यस प्रकार अत्यन्त
 संवेदयन इष्टम् अण्डर र भोक्तव्यमले यामिहैका थिण, ती राजा रन्तिदेव जसै भोजन गरे तयार परे, अहमाह योटा पाण्डुना प्राक्षण आहण्डुने । ५ ॥ अग्नि मन्त्र भगवान्लाई
 रिगजमान दानेर उनले निकै आदर र धडाधुर्यक न्यम अन्नबाट अनिकति उनलाई दिए । त्यो आफ्नो प्राक्षण आफ्नो बाटो लागे ॥६॥ हे मरीपते ! नी हिदिमकेरुति छेप अन्न
 जव नी परम्पर बाँडेर खान बसे, तब योटा जव अनिधि आप्नुप्यो । अग्नि उनले भगवान्को स्मरण गर्दै न्यो अदृष्टिष्ट अन्नबाट केही भाग न्यम गुह्रलाई पनि दिए । ७ ॥ शूद्र हिडे-
 पछि कुकुरहरू महिन योटा अर्को पाण्डुना कायो र अन्न लाग्यो—'हे राजन् । म यार्दै भोको छु, कुपया इष्टुर मेरा गणमहित मनई पनि अन्न प्रदान गनुश्वम्' ॥ ८ ॥
 अग्नि राजा रन्तिदेवले ठूलो आदर र सम्मानगहित छेप लक्ष पनि उनलाई दिए कुकुर तथा उनको स्वाधीलाई पनि प्रणाम गरे । ९ ॥ अत्यन्त कुरकुर जन्मात्र दाँडी रक्षा

र स्यो वरि एक प्राणलाई मात्र हस पार्ने गति थिया, मनि त्यही वडि पियन तयार भएर उभै बस्न थियो चाण्डाल आदपुग्यो र मनलाग्यो—‘यो जल य नीचलाई पिलाइदिनाम्’ ॥१०॥ नयमः। चर्चाइएन दोन बचन सुत्त राजाल कृष्णचक्र अनिग्रह मनम भएर भभूतमा मुष्टिण ह्यै रचन बाले—॥११॥ य भगवान्को अष्टैश्वर्ययुक्त परमपति परादेन र मलाई मध्य पनि चाहिनः । म त सर्वे देहधारीहरूको हृदयमा बसेर तिनको बह स्वयं मदन चाहन्नु, जसले तिनको कह निवारण होम् ॥१२॥ अहो ! पमपी बाँच्ने हृच्छा भएका दीन प्राणलाई जोरनरूपी जल दिएपछि मेरो मोह, प्याम, भम, वेदको मिथिलता, दीनता, स्मार्ति, धातक, विशाद र मोह निवृत्त भएर छुत् ॥१३॥ हे राजन् । यनि भजेर स्वयं पानीको हृच्छा मए पनि स्वभावतः कारुणिक र क्षेपशाली राजा रन्तिदेवले त्यो जल चाण्डाललाई खानदिए ॥ १४ ॥ भद्रागत्र रन्तिदेवको धैर्यको परीक्षा लिदमकंलि भगवान्को भाषाले आश्रय तथा छत्रादिको रूप लुकाएर फल्का हृच्छाकृतलाई सर्वे धर्मका फलदाता त्रिनोकरवर भक्षा, विष्णु तथा महादेवले उनलाई प्रथम दर्शन दिए ॥१५॥ किन्तु ती निःमङ्ग

तच्चैकपरितर्पणम् ॥ पास्यत. पुत्कमोऽभ्यागादयो देहशुभ्रमस्यम् ॥ १० ॥ तस्य तां कर्ण्णां चार्थं निशम्य विपुलश्रमाम् ॥ कृपया भृशमन्तस इदमा-
हामुनं वचः ॥ ११ ॥ न कामयेऽह गतिमीश्वरात्परामर्शद्विभुक्तामपुनर्भवं वा ॥ आति प्रपद्येऽखिलदेहभाजामन्तःश्रितो देन भवन्त्यदुःखाः ॥ १२ ॥
क्षुत्तृश्रमो गात्रपरिश्रमश्च दैन्यं क्लमः शोकविषादमोहाः ॥ सर्वे निवृत्ताः कृपणस्य जन्तोर्जिजीविषोर्जीवजलार्पणान्म ॥ १३ ॥ इति प्रभाष्य
पानीयं श्रियमाणः पिपामया ॥ पुत्कमायाददाद्रीरो निमर्गकरुणो नृपः ॥ १४ ॥ तस्य त्रिभुवनाधीशाः फलदाः फलमिच्छताम् ॥ आत्मानं
दर्शयादक्रुमया विष्णुविनिर्मिताः ॥ १५ ॥ स वै तेभ्यो नमस्कृत्य निःसङ्गो विगतस्पृहः ॥ वायुदेवे भगवति भक्त्या चक्रे मनः परम ॥ १६ ॥
ईश्वरालम्बनं नितं कुर्वतोऽनन्यराधनः ॥ माया गुणमयी राजन्स्वप्नवत्प्रत्यक्षीयत ॥ १७ ॥ तत्प्रमङ्गातुभावेन रन्तिदेवानुवर्तितः ॥ अमवन्
योगिनः सर्वे नारायणपरायणाः ॥ १८ ॥ गर्गाच्छिनिस्तनो गार्ग्यः क्षत्राद्रव्य ह्यवर्तत ॥ दुर्लभक्षयो महाशौर्यात्तस्य त्रय्यारुणिः कविः ॥ १९ ॥
पुष्करारुणिरित्यत्र ये ब्राह्मणगतिं गताः ॥ बृहत्त्रयस्य पुत्रोऽभृदस्ती यद्वन्तिनापुग्म् ॥ २० ॥ अजमीढो द्विमीढश्च पुरुमीढश्च हस्तिनः ॥
अजमीढस्य वंश्याः स्युः प्रियमेधादयो द्विजाः ॥ २१ ॥ अजमीढाद्बृहद्विपुस्तस्य पुत्रो बृहदनुः ॥ बृहत्कायस्ततस्तस्य पुत्र आमीज्ययद्रथः

एव निर्गह राजा रन्तिदेवले उनलाई नमस्कार गरेर भगवान् वायुदेवमा बलिप्रां माकले आफ्नो मन लगाए—उनामित कर्त्त पनि मागेनन् ॥१६॥ हे राजन् ! ययो ईश्वर बाहेक कुनै अन्य फल्को हृच्छा नगरै चिन्नाई अनन्यभाषले उनैमा समग्रदिवसले राजा रन्तिदेवको शिष्यभया माया स्वप्नवत् निलीन भएर राँ बीचनहुक भए । अ। यजल राजा रन्तिदेवका सभे अनुपायी बनि तिनको समतिको प्रभावले पाएँ एव नारायण-परायण भए ॥१८॥ मन्त्रका द्वारा समस्त शिञ्जका जन्म भए । तीबाट पाय्ने उपपन्न भए, जो धर्मिय भएर पनि उनीद्वारा बाह्यहरूको उत्पत्ति भएँ। थियो । महार्वायबाट दुर्लभक्षय नामक पुत्र जन्मिए । तिनका त्रय्यारुण, कवि र पुष्करारुणि—यी तीन छोरा उपपन्न भएर ब्राह्मण बने । बृहत्काय छोरा हस्ती भए, अपवाट हस्तिनापुरी बसेको थियो ॥१९॥ २० । हस्तीका पुत्र अजमीढ, दिमाड र पुरुषद भए । तीमध्ये अजमीढका वंशज प्रियमेधादि ब्राह्मण भए

॥ २१ ॥ तो अजमीदवाट नै वृहदिषु उ-पन्न मए । तिनका छांगा वृहदनु, वृहदेनुवाट वृहत्काय र उनका अपत्य मए ॥ २२ ॥ उनका पुत्र विश्वर र विश्वरका छांगा सेनजितु मए ।
 हाचिगध, दहनु, काश्य तथा बन्ध-यी सेनजितका छांगा थिए ॥ २३ ॥ तीमन्ये रुचिराश्वका पुत्र पार र तिनका छांगा पृथुसेन मए । पारका अर्का छांगा नीर थिए, नीरका मय पुत्र मए
 ॥ २४ ॥ ती नीरद्वारा नै अश्वदेवकी कृत्वी नामकी कन्यावाट प्रवदत्त उ-पन्न मए । प्रवदत्त योगीश्वर थिए । उनले आफ्नी पत्नी सरस्वतीका गर्भवाट विष्णुसेन नामका पुत्र उ-पन्न
 तिनैले महर्षि जैमीन्यका उवदेघले योगवाङ्मयी रचना गरे । उनका पुत्र उदकक्षम मए र तीवरात भन्नादको अन्य भयो । ये सबै वृहदिषुका वंशज कहिका छन् २६ ॥ त्रिगोत्रवा
 छांगा यवीनर र यवीनरका कुतिमान् कहिए । उनका सस्य वृदि तथा सत्यश्रुतिका छांगा दहनेमि मए, जवले सुगारबलहै उ-पन्न मए ॥ २७ ॥ सुपाशवाट सुमति मए । उनका

॥ २२ ॥ तन्मुनो विशदस्तस्य सेनजितमजायत ॥ रुचिराश्वरो दहनु काश्यो बन्धश्च तन्मुताः ॥ २३ ॥ रुचिराश्वमुतः पारः पृथुमेनस्तदात्मजः ॥
 पारस्य तनयो नीपस्तस्य पुत्रशतं तभूत् ॥ २४ ॥ स कृत्यां शुक्रकन्यायां ब्रह्मदत्तमजीजत ॥ स योगी गवि भार्यायां विष्वक्मेनमधात्सुतम् ॥ २५ ॥
 जैमीन्यपदे शो न योगवन्त्र चकार ह ॥ उदकस्तनस्ततस्तस्माद्ब्रह्मादो ब्राह्मदीपवः ॥ २६ ॥ यवीनरो द्विमीदस्य कृतर्मास्तत्सुतः स्मृतः ॥ नाम्ना
 सत्यधृतिर्यस्य दहनेमि सुपार्श्वकृत् ॥ २७ ॥ सुपाश्वालुमतिस्तस्य पुत्रः सत्रातिमास्ततः ॥ कृतिदिरपनाभाया योगी प्राप्य जगो म्म २८ ॥
 महिताः प्राप्यमाभ्यां वै नीपो ह्युपायुधस्ततः ॥ तस्य क्षेम्यः मुयीगेऽथ मुतीरस्य रिपुञ्जयः ॥ २९ ॥ तत्रा नटुशो नाम पुरुमीदोऽपजाऽभवत् ॥
 नन्दिन्यामजमीदस्य नीलः शान्तिः सुतरततः ॥ ३० ॥ शान्तेः सुशान्तिस्तन्पुत्रः पुरजोऽर्कस्ततोऽभवत् ॥ भर्माश्वस्तनयस्तस्य पञ्चाम्नादुगला-
 दयः ॥ ३१ ॥ यवीनरो वृहदिषुः काम्पित्यः संजयः सुताः ॥ भर्माश्वः प्राह पुत्रा मे पञ्चानां रक्षणाय हि ॥ ३२ ॥ विषयाणामलभिम इति पञ्चा-
 लमीजिता ॥ मुद्गलाद्ब्रह्म निर्वृत्तं गोत्रं मोद्गल्यमंजितम् ॥ ३३ ॥ मिथुनं मुद्गलाद्ब्रह्मास्वादिवादायः पुमानभूत् ॥ अहत्या कन्यका यस्यां शतानन्दस्य

छागा मन्नीमान् थिए । तीवरात कुतिमा अम् मया । उनले तन्मुतामभिन पानविद्या प्राप्त गरे । प्राप्य नाम कृत्तरका छ मादनाम्भ गये । उनका पुत्र नीपका उषापुत्र,
 तीवरात सुन, क्षम्यका सुनर र सुवीरका भरुञ्जय पुत्र अम् ॥ २८ ॥ रिपुञ्जयवाट पदुरव नामका पुत्र अम् । द्विमीदका माइ प्रमदत्त नामक पुत्र थिए । अजमीदको पत्नी
 यवीनरीवाट नील र नीलवाट शान्ति नामका छोरा भयो ॥ २९ ॥ शान्तिवाट सुशान्ति, उनीवाट पुरज, पुरजका अर्क, अर्कका भर्माश्व तथा भर्माश्व ॥ ३० ॥ सुपाश
 ३१ ॥ ती पांचको नाम सुदुगल, यवीनर, वृहदिषु काम्पित्य र संजय थियो । भर्माश्वले भने 'मेरा यी पांच पुत्र पांच दशका श्रापन गर्न मार्य छन । परल एवम्का नाम
 शब्दाल पनि छ । तीमध्ये सुदुगलछागा मोद्गल्य नामका आछान गोत्रको उ-पनि भयो ॥ ३२-३३ ॥ भर्माश्वका छागा सुदुगलवाट उदनाय नामका पुत्र र दहनेमि नामका

१. कथा-१८. श्री कृष्ण त कन्येनैव नै अहत्या भिद्य, न त्ति छनले पन कान यज्ञाया आपना पित्र न्व सतीलाई विद्वान्पुत्र ज वले आफ्नो विद्वान्पुत्र आका ॥ ३३ ॥ ॥ ३३ ॥ श्री कृष्ण १८ ॥
 ती उषा सुकोले नै मय पदुमाश्वरत न्वनद्वर सम्पन्न गरेका थिए र आफ्नी छोरी कुसेल हँ उ-पन्न गरेका मए

वन्धा—यी जन्मगाहा मन्मान मण । दीपधये अहिल्यावाट सैतमद्वारा शैतानन्द जन्मे । ३ ॥ उनका पुत्र म पशुनि सवृद्धिद्यामा निपुण थिए । तीवाट स्रष्टान् जमिए, यस्तो मनिन्छ—
एकपन्ट वंश्रीलाई देखेर कुशका शाहोमा शरद्वान्तको वीर्यपात भयो । न्यमवाट थोटा शुभ लक्षणले युक्त पुत्र-पुत्री उत्पन्न भए । तिनलाई देखेर शिवाङ्ग सेनन वनमा भएका राजा
श्वन्तनुले कृपा गरेर थर न्याए र छोराको नाम कृपाचार्य, छोरीको कृपि भयो जो द्रोणकी पत्नी थिइन् ॥३५-३६॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे माषाटीकायामेकविंशोऽध्यायः ॥२१॥
(पाञ्चाल, कर्मर र भगवन्कीय राजाहरुको वृत्तान्त) श्रीशुकदेव मन्वन्तु—हे राजन् ! दिवोदामका छोरा मित्रेषु भए । तिनका च्यवन, मुद्राम, महदेव र जन्तुका गिता सोमक
उत्पन्न भए । सोमकका मय पुत्र थिए । तिनमा जन्तु मयमन्दा जेठा थिए र एतात् सर्वमा वीर्यवान् । पृथ्व्या छोरा दुष्ट भए । तीवाट द्रौपदी नामकी कन्या र दृष्टद्युम्न
आदि अनेक छोरा जन्मिए ॥ १ ॥ २ ॥ दृष्टद्युम्नका दृष्टकेतु जन्मे । मर्यादका वरुन सर्व राजा 'पाञ्चाल' कहिन्थे । अजमोटाका ऋषनामका अरौ छोरावाट मन्वन्त उत्पन्न

गौतमात् ॥३४॥ तस्य मत्स्यवृत्तिः पुत्रो भनुर्वेदविशारदः ॥ शङ्खान्तमुतो यस्मादुर्वशीदर्शनात्किल ॥३५॥ शरसम्बेऽपतद्रेतो मिथुनं तदभूच्छुभम् ॥
तद्दृष्ट्वा कृपयाऽग्राह्यन्तनुर्मृगयां चरन् ॥ कृपः कुमारः कन्या च द्रोणपत्न्य भवत्कृषी ॥३६॥ इति श्रीमद्भागवते नवमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥२१॥
श्रीशुक उवाच ॥ मित्रेषुश्च दिवोदामाच्च्यवनस्तत्सुतो नृप ॥ मुद्राम् महदेवोऽथ सोमको जन्मकृत् ॥ १ ॥ तस्य पुत्रशतं तेषां
वर्षीयान्पुत्रतः सुतः ॥ द्रुपदो द्रौपदी तस्य दृष्टद्युम्नादयः सुताः ॥ २ ॥ दृष्टद्युम्नादुष्टकेतुर्मास्यां पाञ्चालका हमे ॥ योऽजमीढमुतो हाम्य ऋक्षः
मन्वरणस्ततः ॥ ३ ॥ तपत्यां सूर्यकन्यायां कुरुक्षेत्रपतिः कुरुः ॥ परीक्षित्पुत्रनुजंहुनिपथाश्च कुरोः सुताः ॥ ४ ॥ मुद्रात्रोऽभूत्पुत्रपश्यवनोऽथ
ततः कृती ॥ वसुस्तस्योपरिचरो बृहद्रथमुखास्ततः ॥ ५ ॥ कुराश्वमरत्यग्र भवेदिपाश्चाश्च चेदिपाः ॥ बृहद्रथान्कुराग्रोऽभूद्रथमनस्य
तत्सुतः ॥ ६ ॥ जज्ञे मत्स्यहितोऽपत्यं पुष्पवांस्तत्सुतो जहुः ॥ अम्यस्यां चापि भार्यायां गकलं द्वे बृहद्रथात् ॥ ७ ॥ ते मात्रा वहिरुत्सृष्टे
जरया चाभिमन्थिते ॥ जीव जीवेति कीदन्त्या जरासन्धोऽभवत्सुतः ॥ ८ ॥ ततश्च महदेवोऽभूत्सोमापिर्यच्छतश्रवाः ॥ परीक्षि-
दनपत्योऽभूत्पुत्रयो नाम जाह्नवः ॥ ९ ॥ ततो विदूरथस्तस्मात्पार्वभौमस्ततोऽभवत् ॥ जयसेनस्तत्तनयो राधिकोऽनोऽ-

मण ॥३॥ उनीहाण सूर्यको कन्या तपतीको गर्भवाट कुरुक्षेत्रका अधिपति कुरुको जन्म भयो । कुरुका पतीक्षित, जन्तु र निषयाध नामका तीन पुत्र जन्मिए ॥ ४ ॥ तिनमा सुधनुषा
सुहाव उनका च्यवन, च्यवनका कृति, कृतिका वल्लु, वसुका उपरिचर र बृहद्रथ आदि छोरा जन्मे । ५ ॥ यी चेदिनरेष बृहद्रथ, कुराश्व, मन्स्य, प्रत्यग्र र चेदिप नामले प्रख्यात भए ।
तिनमा बृहद्रथवाट कुराग्र, तिनका ऋषम, ऋषभका सन्यहित, सन्यहितका पुष्पवान्, पुष्पवान्का जन्तु भए । बृहद्रथकी अर्धौ वरनीयाट उत्पन्न बालकको शरीर दुई टुक्रा भएको
थियो ॥ ६-७ ॥ तिनलाई आमाको बाहिर पचाईदिईपुत्री गिहन् अति बरा नामको राजमीले ती दुवै टुक्रालाई 'बीबिण होओ' भन्नामाथ रूपाङ्ग-रूपालमै ओरिदिई अनि ती
ब्रह्मसन्ध नामका बालक भए ॥ ८ ॥ ब्रह्मसन्धका छोरा महदेव भए । महदेवका सोमापि र सोमाधिक भुनधरा उत्पन्न भए । कुरुका निःपन्नान छोरा परीक्षित् थिए जन्तुवाट

सुरथ नामक पुत्र भए ॥१॥ सीराट विदूथ, विदूथका मयसौम र मावसौमवाट जयसेनको जन्म भयो जयसेनका छोरा राधिक र राधिकका पुत्र अयुत भए ॥१०॥ अयुतका कोधन, कोषनका देवाविधि, देवाविधिका कृष्य, कृष्यका विस्तीर र विस्तीरका प्रतीय पुत्र जमिण प्रतीयका देवारी, धाननु र बाहीक नामका तीन पुत्र उत्पन्न भए । तिनमा देवावि धिनाको राज्य त्यागेर वनमा गए ॥११॥२॥ अतएव तिनका महि शन्तनु राजा भए । पहिले तिनको नाम महाभिय धियो । तिनले जुनसुकै व्यक्तिलाई पनि हातले छोड्दिनामाथ, त्यो बूढो भए पनि केहि योगन प्राप्त गर्दथ्यो ॥१३॥ यस्तो बनावे उनलाई झलो जानन्द प्राप्त हुन्थ्यो । वर कर्मले नै ती 'शन्तनु' कहि का थिए । प्रथम उष पूरा बाह वर्षमा तिनको राज्यमा पालो पर्य, तब ब्राह्मणहरूले शन्तनुमित भने—'आफुहरूले जेठो दाइको राज्य भोगे राजा ॥ परिवेना हुन्छ पर्याप्तमि निमी आफ्नो नमर र राष्ट्र हितको निम्ति यो राज्य आफ्ना दाइलाई फर्काई देऊ' ॥१४॥१५॥ ती ब्राह्मणहरूले त्यस्तो मनपर्छ शन्तनुले आफ्ना दाइलाई राज्य स्वीकार गर्ने प्राग्रह गर, तर

युतो ह्यभूत् ॥ १० ॥ ततश्च कोधनस्तु मादेवातिथिरमुष्य च ॥ कृष्यस्तस्य द्वितीयांशमुन्मनीपस्तस्य चात्मजः ॥११॥ देवापिः शन्तनुस्तस्य घाहीक इति चात्मजः ॥ पितृराज्यं परित्यज्य देवापिस्तु वनं गतः ॥ १२ ॥ अमन्थन्तनु राजा प्राङ्मह्यमिषुमंजितः ॥ यं यं कराभ्यां स्पृशति जीर्णं यौवनमेति मः ॥१३॥ शान्तिमाप्नोति चैवाभ्यां कर्मणा तेन शन्तनुः ॥ ममा द्वादश तडाङ्गे न वर्षं यदा विभुः ॥१४॥ शन्तनुर्बाह्वणक्तः परिवेत्ताऽयमग्रभुक् ॥ राज्यं देहाप्रजायाम् पुरराष्ट्रविवृद्धये ॥ १५ ॥ गवमुक्तो द्विजैर्येष्ट रुद्रयामाम मोऽब्रवीत् ॥ तन्मन्त्रिप्रदित्विषेर्वेदाद्विभ्रंशिनो गिरा ॥ १६ ॥ वेदवादानिवादान्वे तदादेवो वर्षं ह ॥ देवापियोगमास्थाय कलाप्रग्राममाश्रितः ॥ १७ ॥ सोमवरो कलौ नष्टे कृतादौ स्थापितिर्यति ॥ वाहिकान्मोमदत्तोऽभूद्भूरिभूरिश्चवान्तः ॥ १८ ॥ शलश्च शन्तनोरामीद्गङ्गायां भीष्म आत्मवान् ॥ सर्वधर्मविदो श्रेष्ठो महाभागवतः कविः ॥१९॥ वीरयूथाप्रणीतेन रामोऽपि युधि तोषितः ॥ शन्तनोर्दाशकन्यायां जज्ञे चित्राङ्गदः सुतः ॥ २० ॥ विचित्रवीर्यश्चावस्जो नाम्ना चित्राङ्गदो हतः ॥

देवावीलाई जन्मनुझाग पडाइएका ब्राह्मणहरूले देविद्विषक वेदमागवाट भए पारिमर्का थिए । अतः उनले वेदको निन्दाखनक उचन भने । यस प्रकार वेदावरको हुनाले देवापि लाई राज्यको अधिकार नहुनाले पालो पर्नेलाग्यो । आज पनि देवापि योगमाधनमा लागेर राज्य प्राप्तमा छन् ॥१६॥१७॥ बलिपुष्पमा अब अन्द्रधरको अन्ध हुन्छ, तर ती मन्म-मुदको आत्ममा न्यमलाई केरि स्थापित मन छन् । कान्छोभाई शन्तनुको बाहीक, उनको सोमरन अमिष तिनका भूरि, भूमिप्रवर र शल नामका तीन छोरा उत्पन्न भए । शन्तनुका छोरा नामको पन्नावाट एउटा आत्मवली भीष्मको जन्म भयो । जो सर्व धर्मज्ञानरत्नमा भए, अमरधाममा प्रगल्भक, आनन्दपूर्ण वीरमूढका अणुवा, नाइके थिए । उनले पुष्टमा आफ्ना गुरु श्रीपरशुरामलाई पनि इशम धारका थिए । गवा शन्तनुको गीर्वा मायाको छोगेवाट चित्राङ्गद नामक पुत्र उत्पन्न भए । ॥१८-२०॥ तिनका माथो नाम

को नाम देवापि । यमर्षिनाम रम्य कुरतै सोऽग्रज भवति । परिश्रम स एवम परिश्रमः न को एवम आ न वेद एवम उच्यते । पनि पहिले आफ्ना निकट महि अग्रिमोय महि गर्दै, योलाई 'परिवेता' र को हाउ परिवेति कहिन्छ ।

त्रिचित्रवीर्यं धियोः सुदमा निवाहदरो निवाहदे नामकै शोभा गन्धवंदारा वध भयो । शम्भुः स्या स-गरीवाट माध्यान् शोहरिको अंशम्बरुप र वेदहस्तका रश्मि भवति कृष्ण-
 द्विपान्न म्यामले कर्तारः ॥ २० ॥ जोगत मने श्रीमद्भासः कल्पयन् पर । तौ मयात्तु वादरायणल यो वरम पुत्र महिवा आप्ता पैल आदि क्रियहस्तुल्ये नपद्यन्त न
 क्षान्त-म्बमाव वृषादेर्न पद्यात्ता धिप । विचित्रवीर्यले स्वयंवरमा वत्पुत्रं हरेर न्यागुशो काशिगजमुतो बलान् ॥ २१ ॥ मय्यसि माता स-यवतीको वधतानुमा महर्षि वादरायण व्यापले आप्ता स-तानहोन महका क्षीवाट धृतराष्ट्र
 पाण्डु र विदुर नाम्बरा तीव्र हारा जन्मा ॥ २२ ॥ हे राजन् ॥ धृतराष्ट्राग आप्ता पत्नी गान्धारीको वधवाट रूप उत्र जन्मिष । तौ मय्या जेठा दुर्वाधन धिप । श्रीवादेष्ट धृतराष्ट्रको
 दुःशला नामः ॥ योटी छरो वान धिप । पाण्डु वृक्षकालमा क्षापयन् मय्युतधर्मज्ञ रात्रिपरे धिप । अनन्तरं पत्नी कुन्तीवाट धर्म, पाण्डु र इन्द्रदत्ता कन्याः युधिष्ठिर, अश्वत्थाम र

यस्यां पराशरात्मदादवतीर्णो हरेः कला ॥ २१ ॥ वेदशुभो मुनि कृष्णो यतोऽहमिदमभ्यगाथ ॥ हित्वा स्वशिष्यान्पैलादीन्भगवान्वादाग-
 यणः ॥ २२ ॥ मय्यं पुत्राय शान्ताय परं दुःखमिदं जगो ॥ विचित्रवीर्योऽथोवाह काशिगजमुतो बलान् ॥ २३ ॥ मय्यवगदुपानीते अम्बिकाऽ-
 म्यालिङ्ग उभे ॥ यथासमकहृदयो गृहीतो यदमणा नृतः ॥ २४ ॥ क्षेत्रेऽश्वजस्य वै ब्रानुमार्गिको वादरायणः ॥ धृतराष्ट्र च पाण्डु च विदुरं
 चाप्यजीजनत् ॥ २५ ॥ गन्धार्या धृतराष्ट्रस्य जज्ञे पुत्रशतं नृप ॥ तत्र दुर्योधनो जंष्टा दुःशला चापि कन्यका ॥ २६ ॥ गान्धाम्येधुनरुद्रस्य
 पाण्डोः कुन्तर्षा महारथाः ॥ जाता धर्मानिलेन्द्रेभ्यो युधिष्ठिरमुखामय ॥ २७ ॥ नकुलः महदेवश्च मादृशं नामत्यदक्षयोः ॥ द्रौपद्यां पञ्च पञ्चभ्यः
 पुत्रास्ते पितरौऽभवन् ॥ २८ ॥ युधिष्ठिरात्यतिविन्यः श्रुतमेतो बृकोदरात् ॥ अर्जुनश्चतुर्थीतिभून् शतानीकस्तु नाकुलिः ॥ २९ ॥ महदेवस्तो
 राजञ्छ्रुतकर्मा तथापरे ॥ युधिष्ठिरान्तु षोडशा देवकोऽथ घटोत्कचः ॥ ३० ॥ भीमसेनाद्विडम्बायां काल्यां सर्वगतभनतः ॥ महदेवस्तुष्टोत्रं तु
 विजयाऽमृत पार्वती ॥ ३१ ॥ करेणुमत्यां नकुलो निरमित्रं तथार्जुन ॥ इरावन्तानुत्प्यां वै मृनायां वभुवाहनम् ॥ मणिपूरपतेः मोऽपि तत्पुत्रः
 पुत्रिकायुतः ॥ ३२ ॥ तव तानः सुभद्रायामभिमन्युरजायत ॥ सर्वान्तरथाजह्रीर जनयां ततो भवान् ॥ ३३ ॥ परिक्षीणेषु कुरुषु द्रोणेभ्यः

मास तान महारथो हारा वन्मिष ॥ २६ ॥ हे राजा मादृशवाट दुर्वा आप्ता कुमाग्रारा नकुल र महदेव जन्म । तौ पाण्डवारा द्रौपद्या र विद्या विदुष्य पति उत्र जन्मे ॥ २८ ॥ हे राजन् ।
 युधिष्ठिरको प्रतिवन्ध्य, भीमसेनको श्रुतसेन, अश्वत्थामको श्रुतसेन, नकुलको अश्वत्थाम र महदेवको श्रुतसेन नामक पुत्र जन्मिष । या वाहक युधिष्ठिरको पौर्षी नामको क्षीवाट
 देवको, भीमसेनको द्विडम्बावाट घटोत्कच र तान्वावाट सर्वगत, महदेवको व्या भववावाट मादृश, नकुलको वभुवावाट निरमित्र र अश्वत्थामको मणिपूरवाट इरावन् र
 पुत्रिका धर्मसे विवाह गारिषको मणिपूर नरवाह र मयावाट वभुवाहन नामको पुत्र मा, जा अश्वत्थामको हारा कटिप ॥ २९ ॥ हे राजा अश्वत्थामो मुमता पत्नीको-
 विद्या पितु अभिमन्यु जन्मिष, जा सर्व महारथीहस्तका विजया वा र विप । अभिमन्यु इराव उत्तमका वधवाट निर्मा जन्मिषी । ३३ हे राजन् । कौरवद्वन्द्व नष्ट भयको विप

निमो अश्वधावाको अश्वान्ननिन नेत्रले हृदय लायेका थियो, तब समयवान् कृष्णो प्रभावले सन्ध्यावाट प्रोत्थियो । ३४ हे । त ! यी पञ्चमयी जनमेजय, भीमसेन र उग्रसेन निम्ना छोला हुन् ॥३५॥ निम्नो पुत्र जनमेजय निमीलाई लङ्कले टोकेर मरेका मन्त्रे सुनेर सान्ने तियाई अनेक नर्पगाई मर्पयज्ञको अभिमत हवन गरिदिनेछन् । ३६ ॥ यी बालक अश्वमेध यज्ञ गर्नेछन् र बावपेय मोधमा उत्पन्न तुर् नामक अपिलाले पुरोहित बनई तथा कृष्णीलाई मर्षितरबाट जितेर यज्ञद्वारा मागायणको पूजन गर्नेछन् । जनमेजयको छोरा शतानीक याज्ञवल्क्य अधिपति वेदचर्यो र कर्मकाण्ड पढेर कृपाचार्यले अस्त्र विद्या भिन्ने छन र धीनकीकहाँ गएर आत्मज्ञान प्राप्त गर्नेछन् । शतानीका छोरा मरुत्तानीक, निम्नो अश्वमेधज, उनका अमीमकृष्ण, अमीमकृष्णको छोरा नेमिचक्र हुन् ॥३७-३९॥ हस्तिनापुर सक्षमा प्रवाहित भएपछि ती कौशाक्षी नगरीमा गएर सुसुपूर्वक बस्नेछन् । निम्नो छोरा चित्ररथ र चित्ररथका कविरथ हुन् ॥४०॥ तीबाट वृष्टिमास्तस्य सुधेणोऽथ महीपति र, सुनीयस्तस्य भविता रुचस्यस्तस्य र उनका छोरा सुखीनन हुन् ॥ सुखी-

भनेजामा ॥ न्वं च कृष्णानुभावेन मजीवो भोचितोऽन्तकात् ॥ ३४ ॥ तवेमे तनयास्तात जनमेजयपूर्वकाः ॥ श्रुतमेतो भीममेन उग्रमेनश्च वीर्यवान् ॥ ३५ ॥ जममेजयस्त्वां विदित्वा तक्षकान्निधनं गतम् ॥ सर्पान्वै मर्पयागामौ म होष्यति रुषान्वितः ॥ ३६ ॥ कावपेयं पुरोधाय तुरं तुग्ममेध-
याट् ॥ समन्तात्पृथिवीं सर्वां जित्वा यक्षयति चाध्वरैः ॥ ३७ ॥ तस्य पुत्रः शतानीको याज्ञवल्क्यात्प्रयीं पठन् ॥ अम्भज्ञानं क्रियाज्ञानं शौनका-
त्परमेष्ठ्यति ॥ ३८ ॥ मह्यानीकस्तत्पुत्रमन्तश्चैवाश्वमेधजः ॥ अमीमकृष्णस्तम्यापि नेमिचक्रस्तु तः सुतः ॥ ३९ ॥ गजाह्वये हते नद्यां कौराम्भ्यां
माधु वन्स्यति ॥ उत्तस्ततश्चित्ररथस्तस्मात्कविरथः सुतः ॥ ४० ॥ तस्माच्च वृष्टिमास्तस्य सुधेणोऽथ महीपतिः ॥ सुनीयस्तस्य भविता रुचस्यस्तस्य-
स्वीनलः ॥ ४१ ॥ परिप्लवः सुतस्तस्मान्मेधावी मुनयात्मजः ॥ नृपञ्चयस्तनो दुर्वस्तिभिस्तस्माज्जनिष्यति ॥ ४२ ॥ तिमर्वृहद्रथस्तस्माच्छतानीकः
मुद्रामजः ॥ शतानीकादुर्दमनमन्स्यापत्यं बहीनरः ॥ ४३ ॥ दण्डपाणिर्निमित्तस्य क्षेमको भविता नृपः ॥ ब्रह्मक्षत्रस्य वै प्रोक्तो वंशो देवर्षिमत्कृतः
॥ ४४ ॥ क्षेमकं प्राप्य राजानं संस्थां प्राप्स्यति वै कलौ ॥ अथ मागधराजानो भवितागो बदाभिते ॥ ४५ ॥ भविता सहदेवस्य मार्जारिर्यन्धुनश्चवाः ॥
ततो युतायुस्मस्यापि नगमित्रोऽथ तत्सुतः ॥ ४६ ॥ सुनक्षत्रः सुनक्षत्राद्वृहत्सेनोऽथ नर्मजित् ॥ ततः सुतञ्जयाद्विमः शुचिस्तस्य भविष्यति ॥ ४७ ॥

नन्दा छोरा परिप्लव, उनका सुनय, निन । मेधाव मेधावीका नपञ्चय, निम्नो दुर्व, दुर्वको छोरा निमी हुन् ॥ ३४-३५ ॥ निमीका वृहद्रथ उनका मुद्राम, मुद्रामका अमीम, शतानीका उर्दमन, निम्नो बहीनर पुत्र उत्पन्न हुन् ॥ ४३ ॥ बहीनरका दण्डपाणी, दण्डपाणीका निमि, निमिका छोरा राजा क्षेमक हुन् । यस प्रकार भैले तिमीलाई देवता र आतिथ्यबाट मन्त्रे वृहत्सुत्रको वंश सुनाउँ ॥ ४४ ॥ यो पंथ राजा क्षेमक भएपछि कलिबुधमा मगान हुनेछ । अब भविष्यमा हुने अश्वमेधको रात्राहको नाम य सुनाउँछ ॥ ४५ ॥ ब्रह्मक्षत्रको छोरो सहदेवबाट मार्जरी उनका शुनश्चवा, सुनश्चवाका युतायु, युतायुका नगमि नामका छोरा जन्मन् ॥ ४६ ॥ नगमिबको सुनक्षत्र, सुनक्षत्रका वृहत्सेन, वृहत्सेनका कर्मजित्, कर्मजित्का नृपञ्चय, नृपञ्चयका विम र विमका शुचि नामका छोरा हुन् । युचिका क्षेम, क्षेमका सुनय, सुनयका अम, अमका यम-यन

सुमतेनका सुमति र सुमति का सुमति पुत्र हुमन् । ४७-४८ ॥ सुमतेका छोरा सुमोय, सुमोयका मन्यजित्, मन्यजित्का विश्वजित् एवं विश्वजित्का रिपुञ्जय नामक पुत्र होलान् ।
 यो बृहद्रथ वंशका सभै राजा एक हजार वर्षको भित्र उत्पन्न हुनेछन् । १९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे 'वामिष्टो' भाषाटीकायां द्वाविंशोऽध्यायः । २२ ।

(अन्तु, हुपु, सुवंसु र यदुको वंश हुलान्ते) श्रीशुकदेव मन्त्रु बुन्छ—हे राजन् ! राजा ययानिका छोरा अन्तुका समान, चक्र र पराङ्ग होन पुत्र उत्पन्न भए । ययानिका कालनर, कालनरका मृज्जय पुत्र भए । मृज्जयका जनमेजय, उनका महाशक्ति, महाशक्तिका महामना र महामनका उशीनर एवं तिलेषु नामका दुई पुत्र जन्मिए । १-२ । शिवि, वन, द्रुमो, तथा दक्ष—यी चार उर्षानका छोरा थिए । इनका श्विनिका वृषादर्भ, वृषादर्भका सुनीर, मद्र तथा कैकय नामक चार पुत्र जन्मिए । उनीनरका आना विविशुका रुद्रवृषक नामका पुत्र उत्पन्न भए । तिनका हेम, हेमका सुतपा र सुतपाका बलि नामका छोरा जन्मिए । ३-४ । हे राजन् ! देवराज बलिकी छोरो गर्भेश्वर दीर्घतमा नामका सुनिको बायले

क्षेमोऽय सुव्रतस्यस्माद्र्ममृजः रामस्तन ॥ सुमतेनोऽथ सुमति सुवतो जनिता तन ॥ ४८ ॥ सुनीयः सत्यजित् विश्वजित् रिपुञ्जय ॥
 वाहद्वयाश्च सुपाना भव्याः माहस्यत्सरम् ॥ ४९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ अनोः मभानरश्चक्षुः परोक्षश्च त्रय मुताः ॥ मभानरात्कालनरः मृज्जयस्तन्मुत्तरतः ॥ १ ॥ जनमेजयस्तस्य पुत्रो मत्सरीलो महामनः ॥ उशीनरस्तितिक्षुश्च ममामनम आत्मजो ॥ २ ॥ शिविर्वनः शमिर्दक्षश्चत्वारोशीनरात्मजाः ॥ वृषादर्भः मुनीरश्च मद्रः कैकय आत्मजः ॥ ३ ॥ शिवेश्वत्वार एवामस्तितिक्षोश्च रुद्रवृषः ॥ ततो हेमोऽथ मुतपा बलिः मुतपनोऽभवत् ॥ ४ ॥ अङ्गवद्वकलिङ्गाद्याः मुद्रपुण्ड्रान्ध-
 मंजिताः ॥ जङ्गिरे दीर्घतमो बलेः क्षेत्रे महीक्षितः ॥ ५ ॥ चक्रुः स्वनाम्नाविषयान्पडिमान्प्राच्यकांश्चते ॥ स्नपानोऽङ्गुतोऽज्ज्ञे तस्मादिविरथस्ततः ॥ ६ ॥ मुतो धर्मरथो यस्य जङ्गे चित्ररथोऽप्रजः ॥ रोमपाद इति ख्यातस्तमैर्दशरथः भव्या ॥ ७ ॥ शान्ता रक्कन्था प्रापच्छट्पण्डित उवाह तान् ॥
 देवेऽवर्षति यं रामा आनिन्युर्हरिणीमुतम् ॥ ८ ॥ नात्यमङ्गीतवादिर्त्रैविंश्रमालिङ्गनाह्नौ ॥ म तु राज्ञोऽनफस्य निरुपिष्टि मस्तनः ॥ ९ ॥
 प्रजामदाहशरयो येन लेभेऽप्रजः प्रजाः ॥ चतुरङ्गो रोमपादात्पृथुलाक्षस्तु नन्मुतः ॥ १० ॥ बृहद्रथो बृहत्कर्मा बृहद्भानुश्च तन्मुतः ॥ आद्याद्वह-म-

अङ्ग, बङ्ग, कलिङ्ग, हुपु, हुपु तथा अन्ध नामका छोरा जन्मिए । १-५ ॥ तिनोहुकले छ दिशहकमा आफ्नो नै नामहकका छ दक्ष बपाठ अङ्गपाठ छनवान र तिनोबाट दन्त्रिषको जन्म भयो ॥ ६ ॥ दिक्षिषका छोरा धर्मरथ थिए । तिनका रोमपाद यस नामले चिख्यात चित्ररथ नामका छोरा जन्मिए । चित्ररथका छोरा थिएनन् यम ताम्ब तिनलाई तिनका विर राजा दशरथले छान्ता नामकी आफ्नी कन्या प्रदान गरे, जसलाई श्रृङ्गशृङ्ग विदाः गेको थिए, ज्ञा इतिमाका छोरा थिए र जसलाई रोमपादका राज्यमा बसो नहुनाले गेको छ-
 हक नृत्य, गान, वाय, हाउ-भाउ, बालिकन र विविध प्रकारका उपचारद्वारा सोचित पारी सयौंभ्या उपानका थिए । तिनले नै पुत्रहीन राजा दशरथलाई यज्ञ गार्ह रग प्रदान गगएर उनीले यज्ञ गस्यकि नी पुत्रहीन राजा दशरथले राम आदि चार पुत्र पाए । रोमपादका चतुरङ्ग र उनका पुत्र पृथुलाक्ष भए । ७-९ ॥ पृथुलाक्षका बृहद्रथ बृहत्कर्मा र बृहद्भानु

नामका तीन पुत्र जन्मे । विनया वृद्धव्याद वृद्धवनाया जयद्वय जन्मिष ॥ ११ ॥ यद्वयस्य सम्भूति नामको भागवत विजय जन्मे । विजयस्य धृति, धृतिरः धृतरा, धृतरास्य गत्यः धर्मा र गत्यः कर्मावाट अधिरथ नामका छोरा जन्मिष ॥ १२ ॥ अधिरथ पुत्रांन विष्णु, उनल एकपत्न्य गङ्गाको सटमा स्त्रीहा गर्दा कुन्तीको कन्यावस्थामा उन्पन्न बालक रणलार्ह, जपलार्ह उनल वाक्यमा हालेर भगवन्की धियन्, बाहर आफ्नै पुत्ररूपमा पाले ॥ १३ ॥ हे राजन् ! ती राजा वर्णस्य पुत्र वृषसेन भए । ययातिका छोरा द्रुपदउनका छोरा वसु भए । तिनका छोरा सेतु र सेतुवाट आन्ध्र जन्मे । आन्ध्रका सन्ध्या, सान्ध्याका धर्म, धर्मका पुत्र, धृतरा दुर्मना, उन्मा प्रवेला र प्रवेलाका सय छोरा जन्मे ॥ १४-१५ ॥ यी सबै उदार दिशामा गएर बसे र म्लेच्छहरूका राजा बने । ययाति नयस्य तुर्वपुरा छोरा वद्धि, उनका भगे र मां र भगवट भालुमान् उत्पन्न भए । १६ ॥ तिनका पुत्र त्रिमातु त्रिमातुका उदारबुद्धि र वान्धवका मरुत् नामका छोरा उन्पन्न भए । मरुत् पुत्रादीन पिण अतः उनले दूरवंशी दृष्यन्तलाई आफ्नो पुत्र माने । तत् दृष्यन्त राजकी लोभले केहि आफ्नै

नास्तस्मान्जयद्वय उदाहृतः ॥ ११ ॥ विजयस्तस्य सम्भूत्या ततो धृतिरजायत ॥ ततो धृतराजस्तस्य गत्यकर्माधेरथस्ततः ॥ १२ ॥ यो सो गङ्गातटे क्रीडन्मङ्गलान्तर्गतं शिशुम् ॥ कुन्त्याऽपविद्धं कानी मनवत्याः करोन्मुतम् ॥ १३ ॥ वृषसेन सुतस्तस्य कर्णस्य जगतीपतेः ॥ द्रुपश्च तनयो वसुः सेतुस्तस्यात्मजस्ततः ॥ १४ ॥ आरन्ध्रस्तस्य गान्धारस्तस्य धर्ममुतो वृत्तः ॥ धृतरा दुर्मनास्तस्मात्प्रचेताः प्राञ्चतमं शतम् ॥ १५ ॥ म्लेच्छाधिपतयोऽभ्युवन्दुर्दानीं दिशमाश्रिताः ॥ तुर्वमोश्र मुतो वद्धिर्वद्धेमर्गोऽयं भालुमान् ॥ १६ ॥ त्रिमानुस्तत्पुत्रोऽस्यापि करधम उदारधीः ॥ मरुतस्तत्पुत्रोऽपुत्रः पुत्रं पौरवमन्वभूत् ॥ १७ ॥ दृष्यन्तः स पुनर्मैत्रेयं स्वं वंशं राज्यकामुकः ॥ ययातज्येष्ठपुत्रस्य यदावंशं नरर्षभ ॥ १८ ॥ वर्णायामि महापुण्यं सर्वपापहरं नृणाम् ॥ यदावंशं नरः श्रुत्वा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १९ ॥ ययावतीणां भगवान्परमात्मा नगकृतिः ॥ यदोः महद्यजित्कोश नलो रिपुरिति श्रुताः ॥ २० ॥ चत्वारः सूनवस्तत्र शतजित्यथमानमजः ॥ महाद्वयो वेणुस्यो हेतयश्चेति तत्सुताः ॥ २१ ॥ धर्मस्तु हेतयमुयो नेत्रः कुन्तेः पिता ततः ॥ मोहजित्प्रभवत्कुन्तेर्महिष्मान्भटमेनकः ॥ २२ ॥ दुर्मदो भटमेनस्य धनकः कृतवीर्यशूः ॥ कृताभिः कृतवर्मा च कृतोञ्जा धनकात्मजाः ॥ २३ ॥ अर्जुनः कृतवीर्यस्य मरुद्वीपेश्वरोऽभवत् ॥ दत्तात्रेयाद्वरेणशात्प्राप्तयोगो महागुणः ॥ २४ ॥ न नूनं कार्तवीर्यस्य गतिं याम्यन्ति पाथिवाः ॥ यज्ञदान-

वंशमा कहे । हे राजन् ! अब य राजा ययातिका जेठा छोरा यदुको पवित्र एवं मनुष्यका सर्व पापहरू नष्ट पारिदिने वंशको पुत्रान्त भन्नु, किनकि यदुवंशको गाथा सुन्न प्राणी सबै पापबाट मुक्तछ । १७-१८ ॥ यदो पवित्र वंशमा परमात्मा विष्णु भगवान्ले जन्म दिएका थिए । यदुका महर्षिजन्, काश, नेत्र र रिपु नामका चार छोरा जन्माए । विनया प्रथम महर्षाजन्वाट शतजित् नामका पुत्र जन्मे । तिनका महाद्वय, वेणुद्वय र हेतय नामका तीन पुत्र भए ॥ २०-२१ ॥ लोभले हेतयका छोरा धर्मवाट कुन्तीका रित्त नेत्रको जन्म भयो । कुन्तीका पुत्र मोहजित्, तिनका महिष्मान् र महिष्माका सटवंश नामका पुत्र भए । २२ ॥ मरुसेनका दुर्मद र कृतवीर्यका पिता धनक—य पुत्र जन्म कृतार्भि कृतवर्मा र कृतोञ्जा—यी तीन धनकै छोरा थिए ॥ २३ ॥ कृतवीर्यका छोरा मरुद्वीपेश्वर बसिबसि अर्जुन भए, जसले भगवान्का आज्ञाबत्तर दत्तात्रेय-

चित्रं धौगवेषा गित्ते र अणिमादि अष्टादि प्राप्ते भवे ॥ २३ ॥ यज्ञ, दान, तप, योग, विद्या, वीर्य तथा तप आदि मुख्यहस्ता कृतवीर्यवत्तय गच्छानु ततो रमान प्रशंसय। राज्ञो
गनं मन्त्रेन ॥ २५॥ उन्मत्त प्रजापते इवाय वपुष्म्य आपनो शराशक वन अन्वाहृत रात्रि, आपनो वन नाशको भयान नगरो छ इन्द्रियका अग्निनाही भोग भोगेका धिए ॥ २६॥
निनहा इह हजारे छोरा मध्ये केवल अयथाय, शस्त्रेन धृप, मयुर र अर्जुन-यो पांच मात्र परशुरामात्मको पुत्रमा वीचेका धिए ॥ २७॥ निनमा जपध्वज, बालजङ्घ उन्मत्त
भार, नाभजङ्घ मय धोग धिए, जपघाट उन्मत्त बालजङ्घ नामको ध्वजिह्वहस्ताई राजा मगले मर्षि वीरको प्रभावले मागेका धिए ॥ उपपन्न मय छोरागा जेठो वीरिह्व
धिए ती वीरिह्वका छोरा मयुर र मयुका छोरा वृष्णि भए ॥ मयुका मय छोरागा मयवन्दा जेष्ठ वृष्णि धिए यो मय, वृष्णि र मयुके कारण यो वंश मानव, बाल्ये र बाद
यो नामले विष्णुपाल भयो मयुका छोरा कोष्ठका वृजिनवान नामक पुत्र धिए ॥ उनका स्वादि, चार्दिक, हस्त, उन्मत्त चित्ररथ र चित्रगयरा मयायांती तथा परम गेखरपात

तपोयोगश्रुतवीर्यजयादिभिः ॥ २५ ॥ पद्माशीतिमहसाणि ह्यव्याहृतदलः सभा ॥ अनघचित्तरमरणो वृभुजेऽक्षयपद्ममु ॥ २६ ॥ तस्य पुत्रमहसेषु
पञ्चैवोर्वरिता ह्ये ॥ जयध्वजः शूरमेनो वृषभो मधुरजितः ॥ २७ ॥ जयध्वजात्तालजङ्घस्तस्य पुत्रशतं त्वभूत् ॥ शत्रं यत्तालजङ्घाक्य-
मोर्वितजोपमहतम् ॥ २८ ॥ तेषां ज्येष्ठो वीरिह्वोऽत्रो वृष्णिः पुत्रो मधोः स्मृतः ॥ तस्य पुत्रशतं त्वामीदृष्टिज्येष्ठं यतः कुलम् ॥ २९ ॥ माधवा
वृष्णयो राजन्यादवश्चेति मञ्जिताः ॥ यदुपुत्रस्य च क्रोष्टोः पुत्रो वृजिनवानितः ॥ ३० ॥ आहिस्ततो हरोकुर्वे तस्य चित्रगयस्ततः ॥ शश-
किदुर्महायोगी महाभोगी महानभूत् ॥ ३१ ॥ चतुर्दशमहारत्नश्चकवर्त्यपराजितः ॥ तस्य पत्नीमहस्राणां दशानां सुमहापराः ॥ ३२ ॥ दशलक्ष-
महसाणि पुत्राणां ताम्रजीजनत् ॥ तेषां तु पद्मप्रधानानां पृथुश्रवस आत्मजः ॥ ३३ ॥ धर्मो नामोशना तस्य हयमेधरास्य यादू ॥ तत्पुत्रो रुच-
कस्तस्य पद्माम्नात्मजाः शृणु ॥ ३४ ॥ पुरुजिह्वकमरुमेपुत्रधुज्यामघमञ्जिताः ॥ जयामधस्तवप्रतोऽयस्यां भार्या शैव्यापतिर्भयान् ॥ ३५ ॥ नाविदन्त्य-
वृभवनान्द्रोर्जा कन्यामहारपीत् ॥ रथस्थो तां निरीक्ष्याह शैव्या पतिमर्पिता ॥ ३६ ॥ वेद्यं कुहक मतथानं स्वमारोपितेति वै ॥ स्नुषा तपेत्यभि-
हिते स्मयन्ती पतिमब्रवीत् ॥ ३७ ॥ अहं वन्द्याऽमपत्नी च म्नुषा मे युज्यते कथम् ॥ जमविध्यमि ये राज्ञि तस्मैसुपयुज्यते ॥ ३८ ॥ अ वमोचन्त

शशकिन्दु उन्मत्त भए ॥ २९ ॥ ३१॥ ता वी वीर महाभोगका अधिपति, चक्रवर्ती र पुद्गल क्षेत्र धिए र ॥ हाथी, रथ, घो, बाण, दुहृष्टी, माला, वृक्ष, छत्रित, पात्र, मणि, वस्त्र, उन्न र
विमान यी नौद महान्न हुन् ॥ तिनका दम हजारे वनीघाट दम लाख हजारे बथान् एह अन्व पशुको छोरा जन्मिए ॥ निनमा छ दना प्रधान पुत्रमध्ये प्रपुत्रवाका धर्म नामक पुत्र
जन्मे ॥ उनका मय अयमेव यज्ञ गर्ने उच्छाका छोरा रुचक धिए तिनका पांच पुत्र भए अब निनमा नाम सुम-॥ ३२-३४॥ तिनको नामधियां-पुरुजिन् रुचक, हयमेध पुत्र र यामप ॥
शैव्याका पनि जयामघ विष्णुपाल धिए, तर उनले आफनी मायाको छोराको अर्को विवाह गर्नेनु एकपल तिनले आफ्नू शत्रुको घरबाट नान्या नामको कन्या हाइ ल्याए
यन्त्यालाई रथमा बसेको देखेर शैव्याले गियाई आफ्ना पतिलाई भनिन्-॥ ३५-३६ ॥ 'हे कपटी ! मैले बच्ने स्वारमा आज तिम्रो रथमा कन्याको बथान गच्छ छो ?

राजास्य भने-‘गी निम्नी बुद्धार्थं ह्यु’ अनि तिनले भनिव- ३७॥ ‘म त वांसीं ह्यु र मेरा कुने मौया पनि ऐनन, अनि यो मेरी बुद्धार्थी कमरी हुन्छ ?’ राजास्य भने-‘भविष्यमा तिमी शुत पुत्र उ-पन्न भरीली, यो उमरी छी हुनेछ’ ॥३८॥ विरवेदेव र पितृगणले राजाका वचनको समर्थन गरे अतः बेलासा होच्या गर्भवती भन्नु र तिनले योटा सुन्दर बालकलाई जन्म दिदन् । त्यो छोरा विदर्भ कथियो र उमले शौन्याकी यती बुद्धार्थीगित विवाह गरे ॥३९॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे ‘वामिनी’ टीकायां श्यांविंशोऽध्यायः । ३३॥
(विदर्भवंशको वर्णन) श्रीमद्भगवन् भन्नुहुन्छ-ह गतन् ! राजा विदर्भले स्वम भोज्यावाट कुछ, कथ र विदर्भकुल-नन्दन रोमपाद-तीन पुत्र उ-पन्न गर ॥१॥ रोमपादश्च छात्रा बभूव ॥ बभूवा कृति, उनका छात्रा उच्छिक र उच्छिवाट कोदि भण्, जसवाट वेष्ट आदि राजा उ-पन्न भण् । २॥ कथका छात्रा कुन्ति, उनका छुटि, छुटिका निवृत्ति, निवृत्तिका दशार्ह र दशार्हका छात्रा ज्योम भण् ॥ ३॥ ज्योमका छात्रा जीमूत, जीमूतका विकृति, विकृतिरा भीमरथ, भीमरथका नवरथ र नवरथका छत्रा दक्षरथ भण् ॥४॥

नद्विषेदेवाः पितर एव च ॥ शौच्या गर्भमध्वास्त्राले कुमारं सुपुत्रे शुभम् ॥ स विदर्भ इति प्रोक्त उपपन्नं स्तुतां सतीम् ॥ ३६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे यदुवंशानुवर्णने त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ तस्यां विदर्भोऽजनयत्पुत्रो नाम्ना कुशकथौ ॥ तृतीयं रोमपादं च विदर्भकुलनन्दम् ॥१॥ रोमपादस्तो यदुवंशोः कृतिरजायत ॥ उमिकस्तन्मुत्तमान्चेदिश्वैद्यादयोत्पत्ताः ॥२॥ यस्य कुन्तिः पुत्रोऽभूद्वृष्टिस्तस्याश्च निवृत्ति ॥ ततो दशार्हो नाम्नाऽभूत्तन् ज्योमः सुतस्तन ॥३॥ जीमूतो विकृतिस्तस्य यस्य भीमरथः सुतः ॥ ततो नवरथः पुत्रा जातो दशरथस्तन ॥४॥ करम्भिः शकुनेः पुत्रो देवरातस्तदात्मजः ॥ देवशूत्रस्त-स्तस्य मधुः कुरुशादनुः ॥५॥ पुरुहोत्रस्त्वनोः पुत्रस्तस्यायुः मान्वनस्तन ॥ मान्वातो भजिदिव्यो घृष्णिर्देवावृधोन्धकः ॥ मात्यनस्य सुताः सप्त महाभोजश्च मारिष ॥ भजमानस्य निर्लोचिः किङ्किणो घृष्टिरेव च ॥७॥ एकस्यामात्मजः पत्न्यामनस्यो च त्रयः सुता ॥ शताजिह्व सहस्राजिह्वयुता-जिह्विति प्रभो ॥८॥ बभ्रुर्देवावृधसुतस्तस्योः श्लोकी पठयन्त्यम् ॥ यथैव गृध्रो द्गान्तम्पश्यामस्तथाऽनिकात् ॥९॥ बभ्रुः श्रेष्ठो मनुष्याणां देवैर्देवावृधः ममः ॥ पुरुषाः पश्यन्तिश्च षट् महस्त्राणि चाष्ट च ॥१०॥ तेऽमुनयमनुप्राप्ता वज्रोर्देवावृधादपि ॥ महाभोजोऽपि धर्मात्मा भोजा आर्जस्तदन्वये ॥११॥

दशरथका कुन्ति, विकृतिरा करम्भि र तिनका छात्रा देवरात भण् दशरथका नवरथ, देवरातका मधु, मधुको कुरुशत्रु र कुरुशत्रुका छात्रा अनु भण् ॥५॥ अनुका छात्रा पुरुहोत्र, पुरुहोत्रका युयु र आपुका छात्रा मान्वन भण् । हे ज्योम ! मान्वातो भजमान नाम्ना तीन छोरा जन्मे । हे राजन् ! तिनका भजमानको योटी छीवाट निम्तोचि, किङ्किण र घृष्टि नामका तीन छोरा जन्मिन् । उनका अर्धो प लेवाट घन्ताजित् महस्त्राजित् र अघ्नाजित् नामका तीन पुत्र भण् ॥६॥ देवावृधका छात्रा सप्त भण् । ती दुवै बाबु-छोराको विषयमा यो दक्षका वदियन्-जसाले यवाट मुनेको अनुमान नगर्चेवाट पनि होख्यो ॥७॥ दश्र मवै मनुष्यमा श्रेष्ठ छन् र देवावृध देवता समान छन्, निरन्कि बभ्रु र दशरथवाट उठ्छ पाछा-बैछ छत्रा पम्बुी मनुष्यले जसपद प्राप्त गरि केला छन् । ८॥ गज-नय महाभोज नाम

हस्ता वषांन्ता धिए, तिनवा मन्तानमा सोजवंधी पादव जन्मिए ॥११॥ हे शत्रुघ्नदेव । वृष्णिवा मुमित्र र वृषाजित् दुइ छोरा भए । तिनमा वृषाजित्वा शिनि र अनमित्र उन्पथ भए । अनमित्रका अस्त्र नामका छाना भए ॥१२॥ गवांजित र प्रसेन सो दुवै पनि निम्नका छोरा भिए । अनमित्रका धिनि नामका छानाका छाना मन्थक भए ॥१३॥ ती मन्थकका छोरा वृषुधान अर्थात् मान्यकि धिए । तिनका अथ, जपका कुषि र कुण्ठका पुगन्धर नामका छाना जन्मिए । अनमित्रका यौटा छोरा वृषि धिए, जपका अश्वत्थक तथा चित्रश्व दुइ पुत्र जन्मे । तिनमा अश्वत्थका गान्दिनीको मनबाट आम्ब आदि बाइ र अश्वत्थमेत नेह पुत्र जन्मिए ॥१४॥ १५॥ तिनका नाम थिए आम्ब, मारमय, शत्रु, मुद्वित्, मरि, वमशुद्ध, सुधमा, क्षेत्रपेक्ष, अरिमर्दन, जन्तु, गन्धमाद, प्रतिवाह र अक्र । तिनको छुट्टिवा नामको यौटी बहिनी पनि थिएन । अश्वत्थका छोरा देववाह, उपदेव, तथा अश्वत्थका बाई चित्रश्वका छोरा शत्रु र विद्वथ आदि अनेक वृष्णिवंशी पादव उन्पथ भए ॥१६॥ १७॥ मानव-पुत्र अन्तर्वा कुकुर, मजमान, शुचि र वम्बलवदि

वृष्णः मुमित्रः पुत्रोऽभ्युधुजाजिह परंनप ॥ शिनिस्तस्यानमित्रश्च निम्नोऽभूदमित्रनः ॥१२॥ मत्राजितः प्रमेनश्च निम्नस्यायामनुः सुतो ॥ अनमित्रानुतो योऽन्यः शिनातस्याथ मायकः ॥१३॥ शत्रुधानः मान्यकिवै जयन्तयः कुण्ठस्ततः ॥ गुगन्धरोऽनमित्रस्य वृष्णिः पुत्रोऽपरस्ततः ॥१४॥ अश्वत्थश्चित्रश्वश्च गान्दिन्यां च अश्वत्थकतः ॥ अक्रप्रपुष्ठा आयन्पुत्रा द्वादश विश्रुताः ॥१५॥ आम्ब मारमयश्च रदुरो रुदुर्वाद्गिरिः ॥ धर्मवृद्ध सुधर्माच क्षेत्रपेक्षोऽरिमर्दनः ॥१६॥ शत्रुघ्नो गन्धमादश्च प्रतिवाहश्च द्वादश ॥ तेषां स्वमा मुचीगम्या द्वावन्नसुतावपि ॥१७॥ देववानुपदेवश्च तथा चित्रश्वः स्वजाः ॥ पृथुर्विद्वथाद्याश्च बहवो वृष्णिनन्दनाः ॥१८॥ कुकुरो मजमानश्च शुचिः कम्बलवर्हिणः ॥ कुकुरस्य सुतो वह्निर्विलोमा तनयस्तनः ॥१९॥ कपोतरामो तम्यानुः सखा यम्य च तुम्बुकः ॥ अन्धको दुन्दुभिस्तमानरिघोतः पुनर्वसुः ॥२०॥ तस्याहिकश्चाहुको च कन्या चेवाहुकान्मजौ ॥ देवकश्चोऽग्नेनश्च चत्वारो देवकात्मजाः ॥२१॥ देववानुपदेवश्च मुदेवो देववर्धनः ॥ तेषां स्वमारः सप्तमन्वृत्तदेवादयो नृप ॥२२॥ शान्ति-देवोपदेवा च श्रीदेवा देवशक्ति ॥ महदेवा देवकी च वसुदेव उवाह ताः ॥२३॥ कपः सुनामा न्यग्रोधः कङ्कः शंकुः मुहुस्तथा ॥ गच्छालोऽथ मृष्टिश्च तुष्टिमानोऽग्नेनयः ॥२४॥ कंमा कंमवनी कङ्का शम्भु राष्ट्रपालिका ॥ अग्नेनदुहितरो वसुदेवानुजमित्रयः ॥२५॥ शूरो विद्वथादामी-

नामका चार पुत्र जन्मिए । तिनमा कुकुरका छोरा बहि, उनका विलोमा ॥१९॥ विलोमाका कपोतराम र वसुदेवामात्रा अनु भए । जपका सखा तुम्बुक नामका गन्धर्व धिए । तिनका अन्यका अन्धको, दुन्दुभि, उनका आरिघोत र अग्नेमानव । पुनर्वसु नामका राजाक उ-पक भए ॥२०॥ पुनर्वसुका आहुक नामका छोरा र आहुकी नामकी यौटी कन्या अम्बी आहुकका छोरा दुरक र उपसेन भए । तिनमा देववका देवराज, उपदेव, मुदेव र देववर्धन चार पुत्र भए । उनका धुरदेवा आदि सान बहिनी धिए ॥२१॥२२॥ तिनका नाम थिए-श्रीदेवा, छानिदेवा, उपदेवा, श्रीदेवा, देवशक्ति, महदेवा र देवकी । ती सर्वको विवाह वसुदेवमित्र भएका धिया ॥२३॥ कप सुनामा, न्यग्रोध, कङ्क, शंकु, मुहु, गच्छाल, मृष्टि र तुष्टिमान-यो उपसेनका छोरा धिए ॥२४॥ कंमा, कंमवनी, कङ्का, शम्भु र राष्ट्रपालिका-यी उपसेनकी छोरीहरू वसुदेवका माइहरूकी पत्नी धिए ॥२५॥ चित्रश्वका

शानक विदुरश्वाट शूर नामका पुत्र जन्मे शूरका भजमान, निवका छिनि, शिनिका स्वयंमोद र स्वयम्भोदका हरीक नामका छोरा जन्मि ॥ २६ ॥ हरीकका छोरा देवबाहु, क्षत्रधनु र कृतवर्मा पिण देवमीढका छोरा शूरकी पत्नीयो नाम मारिषा पिया ॥ २७ ॥ तिनैद्वारा उनले-वसुदेव, देवभाग, देवभवा, आनक, सुभ्रय, श्यामक, कङ्क, क्षमीक, वरमक र वृक-
यी दम पुण्यामा बालक जन्माए ती बालक जन्मदा देवताहरूको हु दुमि तथा आनक (बाघशिरो) आदि बाजा बजेका गए। अतः श्रीहरिको जन्मस्थानका यी वसुदेवलाई
आनक हुन्दुमि पनि भन्दछन् शूरसेनकी पत्नी, भुनदेवा, भुनभया र राजाधिदेवी—यी पाँच कन्याहरू यी वसुदेव आदिको बहिनी थिए। पिता शूरसेनले आफ्ना सन्तानहीन सभा
हुनिमोजलाई आफ्नी छोरी पृथा दिए ॥ २८-३१ ॥ पृथाले आफुवति प्रसन्न दुर्वासो कृषिमित देवताहरूलाई हाक्ने विषा प्राप्त गरेकी थिइन्। त्यस विषको प्रभावलाई जान्नेको
निम्ति उनले सर्वप्रथम क्षयलाई आवाहन गरिन् ॥ ३२ ॥ क्षय भगवान्लाई सत्कार उपस्थित देखेर उभेले भनिन्—'भगवन् ! क्षमा गनुहवस् मैले केवल परीक्षाको निम्ति यस विषको

द्रव्यमानः सुतन्मतः ॥ शिनिस्तस्मात्स्वयम्भोजो हृदीकन्तस्तुतो मतः ॥ ६ ॥ देवबाहुः शतधनुः कृतवर्मेति तत्सुताः ॥ देवमीढस्य शूरस्यमारिषा नाम
पत्न्यभूत् ॥ २७ ॥ तस्यां स जनयामास दश पुत्रानकल्मषान् ॥ वसुदेवं देवभागं देवश्रवममानकम् ॥ २८ ॥ सुभ्रयं श्यामकं कङ्कं क्षमीकं वरमकं
वृकम् ॥ देवदुन्दुभ्यो नेदुरानका यस्य जन्मनि ॥ २९ ॥ वसुदेवं हरेः स्थानं वदन्त्यानकदुन्दुभिम् ॥ पृथा च श्रुतदेवा च श्रुतकीर्तिः श्रुतश्रवाः
॥ ३० ॥ राजाधिदेवी चैतेषां भगिन्यः पञ्च कन्यकाः ॥ कुन्तेः मरुयुः पिता शूरो ह्यपुत्रस्य पृथामदात् ॥ ३१ ॥ साऽऽप दुर्वासो विद्यां देवहृतीं
प्रतोपितात् ॥ तस्य वीर्यपरीक्षार्थमाजुहाव रविं शुचिम् ॥ ३२ ॥ तदेवोपागतं देवं वीक्ष्य विस्मितमानसा ॥ प्रत्ययार्थं प्रयुक्ता मे याहि देव क्षमन्व
मे ॥ ३३ ॥ अमोघं दर्शनं देवि आपामे त्वयि चात्मजम् ॥ योनिर्यथा न दुष्येत कर्ताऽहं ते सुमध्यमे ॥ ३४ ॥ इति तस्यां स आधाय गर्भं सृयां
दिवं गतः ॥ मध्य कुमारः मंजुज्ञे द्वितीय इव भास्करः ॥ ३५ ॥ न माऽत्यजन्नदीतोये कृच्छ्रात्लोकस्य विभ्यती ॥ प्रपितामहस्तामुवाह पाण्डुरं
मत्यविक्रमः ॥ ३६ ॥ श्रुतदेवां तु कारुणो वृद्धशर्मा समग्रहीत् ॥ यस्यामभूदन्तवक्त्र ऋषिरासो दितेः सुतः ॥ ३७ ॥ कैकेयो घृष्टकेतुश्च श्रुतकीर्तिं
मविन्दत ॥ मन्तरनादयन्तस्य पद्माम्भैकक्याः सुताः ॥ ३८ ॥ राजाधिदेव्यामावन्त्यो जयमेनोऽजनिष्ट ह ॥ दमघोषचेदिराजः श्रुतश्रवममग्रहीत्

प्रयोग गरेको हुँ, अब हजुर जान्नु' ॥ ३३ ॥ क्षयले भने—'हे देवि ! मेरो दर्शन न्यथै जाँदैन अतः हे सुदरी ! म तिम्रो गर्भमा पसरी पुत्र स्थापित गनुहु कि तिमी योनि दुषित
हुनेछैन' ॥ ३४ ॥ यति भनेर गर्भमापवित गर्भ क्षयदेव फर्किए। त्यस गर्भबाट जर्को क्षय भएन तेजस्वी पुत्र तत्काल उत्पन्न भए ॥ ३५ ॥ लोकविन्दाको बरले भयभीत भएर दिनले
दुःख मान्दै त्यस बालकलाई नदीको जलमा लगेदिएन् हे राजन् ! तिमी हजुरा शूरकोर महाराज पाण्डुनित पृथाको विवाह भएको पियो ॥ ३६ ॥ हे राजन् ! पृथाकी कान्छी
बहिनी श्रुतदेवालाई कृष्णदेवका नरेश वृद्धशर्मा ले रोखे। जगबाट दन्तवक्त्र नामका पुत्र जन्मिए जुन कि पूर्वजन्मका सनकादि मुनिहरूको आफले दितिको पुत्र हिण्वाथ भएको
थियो ॥ ३७ ॥ कैकेयदेवका नरेश वृद्धकेतुले श्रुतकीर्तिवित विवाह गरे तीबाट सल्लटन आदि पाँच कैकेयराजकुमार उत्पन्न भए ॥ ३८ ॥ राजाधिदेवीबाट राजा जयसेनले पितृ

६ भवुविन्द नामको दुइ अवन्ति नगरे उत्पन्न गरे । भुवन्धवाः वेदिशब्द दमोपनिषद् विनाह मया ॥ ३९ ॥ तिनका पुत्र शिशुपाल थिए । इनका जीवनको वृत्तान्त पहिले नै बताइएको छ । वसुदेवका कान्हा माई देवभागदास कन्याका गर्भबाट निस्कनु र वृन्धवल नामका दुइ पुत्र जन्मिए । देवको छो कन्यको सुवीर तथा इषुधाम उत्पन्न भए र आनन्दको वीरबाट वृकाका मन्त्रजित् तथा पुरुजित् नामका दुइ पुत्र जन्मिए ॥ ४० ॥ सुन्धवकी पत्नी रात्रपालिकाबाट वृष र दुर्धवादिनीको जन्म भयो । श्यामकले शूभभूमिी गर्भबाट हकिष्ठ र हिरण्वाक्ष नामका दुइ पुत्र जन्माए ॥ ४२ ॥ वृषकले मिश्रदेशी नामकी अम्बाबाट वृकादि र वृकले द्रोणी डाग तथा पुनर एवँ खाल आदि अनेक छोरा जन्माए । शमीकको वीरबाट पल्लवी नामा सुदामिनीले भूमिज र भुजुनपाल आदि एवँ पालक र वृकले वाणिजात अतथापम र जपलाई जन्माए ॥ ४३-४४ ॥ वसुदेवकी वीरकी, रोहिणी, भद्रा, मदिरा, रात्रना, इला र देवकी आदि अनेक पत्नी थिए ॥ ४५ ॥ तीमध्ये कटपेले रोहिणीको गर्भबाट दत्त, गद, मारण, दुर्धम, विपुल, ध्रुव तथा कृत आदि छोराहरू जन्म दिए

॥ ३६ ॥ शिशुपालः सुनस्तस्याः कथितस्तस्य सम्भवः ॥ देवभागस्य कन्यायां चित्रकैतुवृहद्वलौ ॥ ४० ॥ कर्मवत्यां देवश्रवमः सुवीर इषुमांस्तथा ॥ वृकायामनकाज्जातः मन्त्रजित्पुरुजित्चथा ॥ ४१ ॥ सृङ्गयो राट्टपाल्यां च वृषदुर्मर्षणादिकान् ॥ हस्विराहिरण्याक्षौ शूभभूम्यां च श्यामकः ॥ ४२ ॥ मिश्रकस्यापमरमि वृकादीन्वत्सकस्तथा ॥ तक्षपुष्करशालादीन्नुर्वाक्षौ वृक आदये ॥ ४३ ॥ सुमित्रार्जुनपालादीन्धमीकात् सुदामिनी ॥ कर्णिकायां वै अतथापजयावपि ॥ ४४ ॥ पौरवी रोहिणी भद्रा मदिरा रात्रना इत्या ॥ देवकीममुखा आमन्यन्त्य आनकदुन्दुभेः ॥ ४५ ॥ वले गदं मारणं च दुर्मदं विपुलं ध्रुवम् ॥ वसुदेवस्तु रोहिण्यां कृतादीनुदयादयन् ॥ ४६ ॥ सुभद्रो भद्रवाहश्च दुर्मदो भद्र एव च ॥ पौरव्यास्तनया ह्येते भूनाद्या द्वादशाभवन् ॥ ४७ ॥ नन्दोपनन्दकृतकशराद्या मदिरात्मजाः । कोमल्या केशिनं त्वेकमसूत कुलनन्दनम् ॥ ४८ ॥ रोचनायामतो जाता हस्तहेमाद्वादयः ॥ इलाया मुक्त्वकादीन्पटुमुखात्मजीजनन् ॥ ४९ ॥ विष्टो धृन्देवायामेक आनकदुन्दुभेः ॥ शान्तिदेवात्मजा राजन् श्रमप्रतिश्रुतादयः ॥ ५० ॥ राजानः कल्पवर्षाद्या उपदेवामुता दश ॥ वसुहंसमुवंशाद्याः श्रीदेवास्तु षट् मुताः ॥ ५१ ॥ देवशक्तिया लब्धा नव चात्र गदादयः ॥ वसुदेवः सुतानष्टवादधे सहदेवया ॥ ५२ ॥ पुरुवैश्रुतमुखास्तु माश्रादमौ वसुनिव ॥ वसुदेवस्तु देवस्यामष्ट पुत्रानजी-

॥ ४६ ॥ ती वसुदेवले नै पौरवीबाट सुभद्र, भद्रवाह, दुर्मद, भद्र र भूत आदि सुप्रसिद्ध राह पुत्र उत्पन्न गरे ॥ ४७ ॥ नन्द, उपनन्द, कृष्ण तथा शूर आदि मदिरा छोरा र कोमल्यात केशी नामको योही कुलदीपक छोरा जन्माए ॥ ४८ ॥ राजना द्वारा ती (वसुदेव) का हस्त तथा हेमाद्वाद छोरा जन्मिए र इलाबाट उनले पुरु र वन्द आदि वदुष्टछोराहरू जन्म दिए ॥ ४९ ॥ हे राजन् । तिनकी पत्नी धृन्देवका गर्भबाट आनकदुन्दुभि डाग विष्ट नामका योडा छोरा जन्मिए र शान्तिदेवका छोरा श्रम, प्रातश्रम आदि जन्मिए ॥ ५० ॥ उद्देवाका छोरा कल्प वर्ष आदि दन राजा भए र आदेवाक्ष वसु, दैम र सुवक्ष आदि छ पुत्र जन्मिए ॥ ५१ ॥ दशरक्ष गावट उनका भद्र आदि ना पुत्र भए । अर्को माश्रात पर्वगावले भद्र वसुहंसलाई उत्पन्न गराए थिए, त्यसैगरी सहदेवबाट उनले वृद्ध, निष्ठा आदि नाछ पुत्रहरूलाई जन्म दिए । त्यसैगरी दशगावट र वरगावटबाट नाछ पुत्रहरू जन्मिए ॥ ५२ ॥

कीर्तिमान, सुषेण, उदारधी, भद्रसेन, सम्मर्दन, यह तथा खेपरतश भी संकर्षण मर ॥५२॥५३॥ तिनमा आठी पुन माछात् ममवान् भोहरि विर । हे राजन् । तिस्रो हजुराम
महाभाग सुभद्रा पनि देवकीको नै छोडी पितृ ॥५५॥ मंगारमा जन्म-जन्म धर्मको नाश र अवमको अशुद्ध हुन्छ, तब-तब मजदर भगवान् ओहरि अवतार लिने गर्दछन् ॥५६॥
हे महीपते ! सबै जगतीलका नियन्ता, साक्षी र अन्तरात्मा स्वरूप ती असंख्य परमात्माको जन्म एवं कर्मको संमिनी आफ्नो माया बाहेक कस कोही पनि रहन्छ ॥५७॥ जन्मको
माया-विलासमात्र जीवको उत्पत्ति, स्थिति र मृत्युको कारण हुन्छ र जन्मको अनुग्रह नै जन्म मरणादिको निवृत्ति र आत्मस्वरूप प्राप्त गर्ने हेतु रहन्छ ॥५८॥ ती हे राजन् !
कति नै अक्षौहिणी सेनाको अतिरिक्त राजवेपथारी असुरहृद्द्वारा उव दुष्प्रतीडाई आरौ मयो, तब त्यसको मोर उताने भगवान् मनुष्यद्वारा—श्रीमङ्कर्षणका साथै बगलतमा
आएर यत्ना गर्नेछौं कार्य गर्ने, जन्मको देवधरगण पनि आफ्नू मनले अनुमान गर्ने गर्दैनन् ॥५९॥ उनले वक्तजनमा कृपा गर्नेछौं लायि कानिमा उग्रपन्न सबै जीवको कष्ट,

जन्तु ॥५३॥ कीर्तिमन्त सुषेणं च भद्रसेनमुदारधीः ॥ ऋजुं सम्मर्दनं भद्रं संकर्षणमहीश्वरम् ॥ ५४ ॥ अष्टमस्तु तयोराभीतवयमेव हरिः किल ॥
सुभद्रा च महाभागा तव राजनिष्पतामही ॥ ५५ ॥ यदा यदेह धर्मस्य क्षयो वृद्धिश्च पाप्मनः ॥ तदा तु भगवानीश आत्मानं मृजते हरिः ॥५६॥
न ह्यस्य जन्मनो हेतुः कर्मणो वा महीपते ॥ आत्ममायां विनेशस्य परस्य द्रष्टुगत्मनः ॥ ५७ ॥ यन्मायाचेष्टितं पुंसः स्थित्युपस्थप्ययाय हि ॥
अनुग्रहस्तन्निवृत्तेरात्मलाभाय चेष्ट्यते ॥ ५८ ॥ अक्षौहिणीनां पतिभिर्मरुर्जुपल,ञ्जनैः ॥ भुव आक्रम्यमाणाया अभराय कृतोद्यमः ॥ ५९ ॥
कर्माण्यपरिमेषानि मनसापि सुरेश्वरैः ॥ सहस्रसंकर्षणश्चक्रे भगवान्मधुमुदनः ॥ ६० ॥ कलौ जनिष्यमाणानां दुःस्वशोकतमोनुदम् ॥ अनुग्रहाय
भक्तानां मृपुण्यं व्यननोद्यशः ॥६१॥ यस्मिन्संकर्षणपीयूषे यशस्वीर्यवरे मकुत् ॥ श्रोत्राञ्जलिभिरुपशृण्व्य ध्रुवते कर्मवासनाम् ॥६२॥ भोजवृष्य-
न्धकमधुरासेनदशाहकैः ॥ श्लाघनीयेदितः शश्वत्कुरुमृज्यपाण्डुभिः ॥ ६३ ॥ स्निग्धस्मितेक्षितोदारैर्वानर्यैर्विक्रमलीलया ॥ मृलोकं रमयामास
मूर्त्या मर्वाङ्गम्यया ॥ ६४ ॥ तस्याननं मकरकुण्डलवारुर्कम्राजत्कपोलमुभगं मविलासहासम् ॥ नित्योत्सवं न तनुर्पुर्दृशिभिः पिवन्त्यो नार्यो
नराश्च मुदिताः कुपिता निमेषच ॥ ६५ ॥ जातो गतः पितृगृहाद्रजमेधितार्थो हत्वा रिपून्मुतशतानि कृतोरुदारः ॥ उत्पाद्य तेषु पुरुषः कनुभिः

शोक र अज्ञान निवृत्त गर्ने आफ्नू पवित्र यज्ञ मंगारमा विभूत गरे ॥६१॥ जन्मको यशस्वी पवित्र तीर्थ सधुजनका कानको निम्ति अष्ट ममान सुलदायक छ । जन्मा
आवृत्तको अन्तर्गत को व्यक्ति एकपल पनि आचमन गरदछ, त्यो मोक्षको प्राप्तवन्धस्वरूप धर्म वासनालाई तत्काल त्यागिदिन्छ ॥६२॥ हे राजन् ! जन्मा मनोहासिणी लीलारूप
नाच, वृष्णि, अन्धक, मधु, भद्रसेन, दशार्ज, कुरु, सुजय र पाण्डुकी वीरले सदा प्रशंसित हुँदै रहन्छिन्, ती ओहरि भगवान् आफ्नो स्नेहयुक्त मन्दहास्यको हेराई, अमृतत्रै मीठा बनन,
विक्रमयोगी लीला र मर्वाङ्ग सुन्दर स्वरूपले मानव-समाजलाई सुखी गरे ॥६३॥६४॥ जो मकराकुमि कुण्डलले अलंकृत कर्तवीर कर्म तथा कान्तिमय कपोलले अत्यन्त सुशोभित
बग्दछन् विषो, तिनका न्यौं रिलामय दाम्पत्यपूर्ण निय प्रफुल्लित रहिरहने सुखमयिन्दलाई नयन सुगलले आनन्दमात्र पिउँदै ममन्त नर-नारी कहिल्यै पनि भयाउन्नये, वरू

निमिषाणि यम निम्नि रिसाउँबे कि तिनका गरेका थारम्हार खुन्दै र बन्द हुँदै गर्दथे ॥६५॥ अन्त लिएपछि ती आफ्ना पिताको घर भित्र गए, त्यहाँ पालन-पोषण गरिएर उनले आफ्ना शत्रुको संहार गरे र अनेक धन्याहकृति विवाह गरेर अनेक पुत्र उत्पन्न गरे अनि समग्रमा वेदको सर्पादा स्थापित गर्नेका लागि अनेक यज्ञादिद्वारा मगवान् स्वयं आफ्नो यजन समीजे आत्मानमात्मनिगमं प्रथयञ्जनेषु ॥ ६६ ॥ पृथ्व्याः स वै गुरुभरं क्षपयन्कुरुणामन्तःसमुत्थकलिना युधि भूपञ्चवः ॥ दृष्ट्या विधूय विजये जयमुद्विषोष्य प्रोच्योद्धवाय च परं समगात्स्वधाम ॥ ६७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे त्रैयामिक्यामष्टादशसाहस्रचांपायसमष्ट्यां सहितायां नवमस्कन्धे श्रीसूर्यगोमवंशानुकीर्तने यदुवंशानुकीर्तनं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

गरे ॥६६॥ त्यसपछि पृथ्वीको अतिशय बढेको भाग उतार्नेको निम्ति कौरव तथा पाण्डवद्वयमा उत्पन्न कलहले यदुमागतको रथभूमिमा आफ्नू दृष्टिमात्रले राजाहरूका सन्पूर्ण सेनाको विध्वंस पार्ने लगाएर अर्जुनको विजयचाप गराए र उद्धवलाई आत्मज्ञानको उपदेश दिई आफ्नू धाममा गए ॥६७॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पंचमोऽध्यायः 'वसिष्ठ' कृत नेपालीभाषाटीकया चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

ॐ समाप्तोऽयं नवमः स्कन्धः ॐ

(श्रीकृष्णार्पणमस्तु)

ॐ

इति 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते

श्रीमद्भागवते नवमः स्कन्धः समाप्तः ।

अथ 'वासिष्ठी' भाषाटीकासहिते
श्रीमद्भागवते दशमः स्कन्धः 'पूर्वार्द्धम्' ।

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ बंधो विभूषितकराजवरणादामासीतास्त्रादक्षणविभक्तवाधरंछात् ॥ धूर्जटमुदरमुलादरविन्दकेनाकुल्या-परं किमपि तत्रमरं न जान ॥ १ ॥
 वाह्मये विभूते-वस्मिन् राजन यो एवा-मना ॥ गमानन्दस्य वन्दे नन्दनन्दनमस्मिन् ॥ २ ॥ राधा मां कटिस्थानं नाभ्यां पा च समन्वितम् ॥ गी श्रीमाधवयोगार्थं वन्दे युगलकृष्णम् ॥
 १ ॥ यो लीला लभ्य संलभो गण्डोऽलोऽपि लोचनम् ॥ तं लीलानुपुष बालं वन्दे लीलाधामिन्दये ॥ ४ ॥ धर्मप्रीतिरनेनैव देवता देवतामनाः ॥ न वन्दे देवदेवेशं सर्वदेवस्ये हरिम् ॥ ५ ॥
 (पृथिवीलाई आचामन, वसुदेव-देवकीको विवाह र कमठाग देवकीका छ पुत्रको वध)-राजा परीक्षित् मन्दछन्-हे छुने । हजुरले वन्देदेव र छर्षवन्दको विस्मयले वणन गनभग
 र नी दुवै बंझना उ-पक्ष राधाहरूको चरित्र मनुभयो ॥ १ ॥ चर्भेरापक्ष राजा यदुका पनि बंझ वणन मनुभयो । अब त्यही वधमा आफ्नु अंशले उन्पक्ष भगवान् विष्णुको चार ।
 मनुभवम् ॥ २ ॥ श्रीकृष्णका पालनकर्ता ईश्वरले यदुवंजमा अवतार लिएर जुन जुन लीलाहरू गरे त्या विष्णुगर्भक मनुभवम् ॥ ३ ॥ किनकि उनका मुखहरू निष्पृष्ट भए-मा यी-

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ राजोवाच ॥ कथितो वंशविस्मारे भवता मोममूर्त्ययो ॥ राज्ञां चोभयवश्यानां चरितं परमाद्भुतम् ॥ १ ॥
 यदोश्च धर्मशीलस्य नितरां मुनिमत्तम् ॥ तत्रांशेनावतीर्णस्य विष्णोर्वीर्याणि शम नः ॥ २ ॥ अयनीर्यं यदोर्वशे भगवान्भूतभावनः ॥ कृतवान् यानि
 विश्वात्मा तानि नो वद विस्तारत् ॥ ३ ॥ निवृत्तनपेरुणीयमानाद्भवौषधान्द्रात्रमनोऽभिराभात् ॥ क उत्तमश्लोकगुणानुवादात् पुमान्विरज्येत विना
 पशुध्मात् ॥ ४ ॥ पितामहो मे मयरेऽमरज्जयेदेवव्रताद्यानिरर्थेस्तिमिज्जितैः ॥ दुरत्ययं कोरुखसेन्ययागरं कृत्याऽनरन्वत्सपदं स्म यदज्ञाः ॥ ५ ॥
 द्रोण्यस्त्रविष्णुष्टमिदं मदङ्गं मन्तानवीजं कुरुपाण्डवानाम् ॥ जुगोप कुक्षिं गत आतचको मानुश्च मे यः शरणं गतायाः ॥ ६ ॥ वीर्याणि तस्यान्वि-
 तदेहमाजामन्तर्बहिःपूरुषकालरूपेः ॥ प्रयच्छतो मृत्युमुनामृतं च मायामनुष्यस्य वदस्व विद्वन् ॥ ७ ॥ रोहिण्यास्तनयः प्रोक्तो रामः मङ्कुर्यणस्त्वया ॥
 देवक्या गर्भमम्बुन्धः कुतो देहान्तरं विना ॥ ८ ॥ कस्मान्मुकुन्दो भगवान्पितुर्गोहाद्भजं गतः ॥ क वासं ज्ञानिभिः सार्धं कृतवान्मात्स्वनां पतिः
 ॥ ९ ॥ ब्रजे वसन्किमकरोन्मधुपुर्यां च केशव ॥ आतरं चावधोत्कंसं मानुरद्वाऽतदहर्णम् ॥ १० ॥ देहं मानुषमाश्रित्य कति वर्षाणि वृष्णिभिः ॥

मान गर्हछन् । जो मुमुक्षुवनक लागि संसाररूपी रोगको एउमात्र औषधि छन्, जो विषयी जनको पनि मनलाई अचान्त शिव छन्, ती भगवान् उनमश्नोका गुणानुवाद
 मुत्राले आत्मपानी, पशु-हमक प्याक बाटक अन्न कूल प्राणी विभूत होला ॥ १ ॥ ४ ॥ वीर्य मन्वरूपी विशाल समुद्र तिमिज्जित अधांन् भिष्णुमा वन्दे महामन्वरूपी मा-मादि
 दवजिज्यां महारथी छेदे दुस्तर धियां, रथमलाई श्रीकृष्णका चक्राका आश्रय पाएर हावा पितामहहरूले गोपद जै महजै वागी गरे ॥ ५ ॥ जुन वेला द्वाप-मुन
 भय-धामाका ब्रह्माखलं करिष पाण्डवसंका बीजम्बरूप भेगो शरीर दम्भ मशुरदेको दियो, नव भेगी जखामन घनाका राममा प्रविष्ट मएर जमले आफ्नु मुदुशेन चक
 डाग यम शरीरको रक्षा गरेका थिए ॥ ६ ॥ जो मयसले देहपारीहरूको भित्र र बाहिर कालरूपले स्थित रहेर उनलाई जीवन् र मृत्यु दिन्छन् । हे विद्वन् । ती मानवरूपधारी नागपण
 का लीलाहरूका वर्णन गनम् ॥ ७ ॥ ह भगवन् । हजुरले बलरामलाई रोहिणीका छोरा मनुष्या र दवका साथै पुत्रमा जिनको गणना गनुभयो । के अर्को इन्ध नदिमए नै उनका

देवदेवीं सर्वशक्तं कर्मणः शम्भुं भवति ॥ १८ ॥ भगवान् कृष्ण विनाको घट छोट्टेन ब्रजस्य किं भवति ॥ १९ ॥
 नो भगवान् ब्रजं तथा मधुरापुरीमा निवासयतीति केके गरे ? आसनी आमाको दातु कंमलाई किं भवति ? उनको हात्वाट मामाको सुत्तु हुन् त उन्नि थिएन ॥ २० ॥
 मानः दह धाग्न गार भगवान् यादवस्य भवति कनि वर्ष द्वाकमा वसे र तिनका कनि पत्नीहरू थिए ? ॥ २१ ॥ हे हृन् ! हे सर्वश ! श्रीकृष्णको चरित्र सुने प्रवल टला ल ।
 अनः नो र तिनको बरहेक अक पनि जो लीलाहरू छन्, ती विनाहरे मनोन् ॥ २२ ॥ यद्यपि मैले पाती पनि रमायिदिएको छु, हनुका हस्तवाट निम्नने हरिकथाहरूी अमृत
 पिउदै रत्नाने भाकः प्यामको कष्ट छैन ॥ २३ ॥ खनजी मन्दउन्-हे श्रीनक ! राजा पराक्षितका यन्त्रा राजा प्ररन सुनेर भगवान्का मक्त मुकुटदेवीले तिनको महनी गरे र भगवान्
 अकः प्यामा कलिमलनादक चरित्रहरू वर्णन गर्नेथाले ॥ २४ ॥ शुक्रदेवजी मन्दछन्-हे राजन् ! तिम्रो बुद्धि राम्रो स्थानमा लागेको छ, त्यसै हुनाले श्रीकृष्णका कथाहरूमा यन्त्रा अनुगम

यदुपुर्या महावाल्मीकीत्यः कथं भवन्प्रभोः ॥ २१ ॥ गतदम्यव सर्वं मे मुने कृष्णविशेषितम् ॥ वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ ग्रहधानाय विस्तृतम् ॥ २२ ॥
 निषाजतिदुःसहा धनमां त्यक्तोदमपि बाधते ॥ पियन्तं त्वन्मुखम्भोजयन्तं हरिकथामृतम् ॥ २३ ॥ सुत उवाच ॥ एवं निराम्य मृगुनन्दन माधुवादं
 वेधामकिः स भगवान्नाथ विष्णुरातम् ॥ प्रत्यर्च्य कृष्णचरितं कलिकल्मषघ्नं व्याहर्तुमारभत भागवतप्रधानः ॥ २४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ सम्प्रत्यय-
 मित्वा बुद्धिस्तव राजास्मिन्तम् ॥ वामुदेवकथायां ते यज्जाता नैष्ठिकी रतिः ॥ २५ ॥ वामुदेवकथाप्ररनः पुरुषांस्वीनुनाति हि ॥ वक्तारं पृच्छकं
 धातुं न्तपादमलिलं यथा ॥ २६ ॥ भूमिर्दसन्पद्मजदेत्यानीकशतायुतैः ॥ आक्रान्ता मूरिभारेण ब्रह्मणं शरणं ययौ ॥ २७ ॥ गौर्भूत्वाश्रमुमुखी
 निरक्षा कन्दस्ती करुण विभोः ॥ उपस्थिताज्जितके तमै व्यमनं स्वमवोचत् ॥ २८ ॥ ब्रह्मा तदुपधायार्थ सह देवैस्तथा सह ॥ जगाम मन्त्रिनयनस्तीरं
 श्रान्तयोनिभिः ॥ २९ ॥ तत्र गन्धा जगन्नाथ देवदेवं वृषाकपिम् ॥ पुरुषं पुरुषमुक्तेन उपतस्थे नमाहितः ॥ ३० ॥ गिरं समाधौ गगने मर्माणि
 निराम्य वेधाभिरदशानुवाच ह ॥ गां पौरुषा मे शृणुतामगः पुनर्विधीयतामाशु तथैव मा चिरम् ॥ ३१ ॥ पुरैव पुंमाज्वशृनो धराज्वगे भवद्विरं-

उपम भगवो ल ॥ २५ ॥ भगवान्का चणवाट निकेको गङ्गाजल छै पवित्र उनका अधामित सम्पन्ध राख्ने श्रम थोदा, वक्ता र प्ररनकर्ता धी सीनै व्यक्तिलाई पवित्र
 पारिदिन्छ ॥ २६ ॥ अब निरया प्ररनको उत्तर दिन्छन्-त्रय उन्मल राजाहरूको रूपमा अवैलप दै-य पृथ्वीमा मनपरि अन्धार गर्नेलागे, अनि तिनको भारले पीडित पृथ्वी माग्न
 पागल गरर भन लिन्न, आश्रमा आँध र दाज ररले विलाप गर्दै ब्रह्माको शरणमा गहन र उनलाई वष्ट हुनाहन् ॥ २७ ॥ २८ ॥ तिनको न्यथापूर्ण कथा सुनेर ब्रह्मा जो पृथ्वीमिन महादेव
 तथा हरगण सहित क्षीरसमुद्रको तटमा गए ॥ २९ ॥ त्यहाँ पुगेर तिनले एकवचनले देवाधिदेव, जगन्नाथ, परमपुरुष, महाशक्तको प्रकृष्टकले स्तुति गरे ॥ ३० ॥ अनि यमाधि
 अवस्थाया निजलाई आकाशकापी सुनियो ॥ यो सुनेर ब्रह्माको देवताहरूमिन भने-हे देवता हो ! मैले जुन ईश्वरीय वाणी सुनें, त्यो हुन र तमै अनुसार काम गर ॥ ३१ ॥
 पृथ्वीको कष्ट तगर, ज्वाल्दै बहिलेउन्नि नै भाडा छ अनः जसम्म नो आफ्नो कालशकिले भूमिको भार हनुको सार्दै भूतोक्ता बस्छन्, हरसम्म तिमीहरू आकाशमा भयने यदकुलमा

उत्पन्न प्र०४ त्पही बम ॥२२॥ माक्षान् परमपुण्य परमात्मको वसुदेवदर्शो जन्म हुनेल उनलाई प्रमन्न गण्यको निम्ति देवाङ्गना पनि सु-गुलोकमा जन्म लिनेछन् ॥ २३ ॥ भणवान् बाणुदेवका बला-बलप स्वयं प्रकाशपीत सहस्रवदन शेष पनि भीहर्षिको प्रिय गान उनीभन्दा दहिल्यै अवर्माण हुनन् ॥२४॥ जमले सम्पूर्ण जगत्लाई मोहित पारिगलेकी छन्, ती ममवती विष्णुमाया पनि प्रहृष्ट आशाले उनको कार्य गर्न अक्षरपले अपनीर्ण हुनेछन् ॥२५॥ शुक्लदेव मन्तुदन्त-प्रजापतिहरूमा अष्ट प्रजाती देवगणलाई यन्त्रो आज्ञा दिएर पृथ्वीलाई धैर्य दिई आफ्नो धाममा पाल्नुभयो ॥२६॥ अब मूल विष्णुमा आउछन्-पद्मकालमा राजा शूरसेन भृगुपुत्रीमा बसेर माधुर र शूरसेन देशको शासन गर्दथे ॥२७॥ त्यस बखत मयुरापुरी नै पद्मवतीको राजधानी थियो, जहाँ भगवान् सर्वत्र विराजमान रहन्छन् ॥२८॥ एक पल्ट त्यही नगरीमा शूरसेन-नन्दन वसुदेव देवकीर्ति विवाह गरेर आफ्नो घर फर्कनको निम्ति

गेर्यदृष्टजन्मताम् ॥ म यावदुर्वा भर्मीश्वरेश्वरः स्वकालशक्त्या क्षयैश्वरेदमुवि ॥ २२ ॥ वसुदेवगृहे माक्षाद्वगवान्पुरुषः परः ॥ जनिष्यते तस्मि-
यार्थं मम्भवन्तु सुरमित्रयः ॥ २३ ॥ वासुदेवकलान्तः सहस्रवदनः स्वराट् ॥ अग्रतो भविता देवो हरेः प्रियाचिकीर्षया ॥ २४ ॥ विष्णोर्माया भग-
वती यया मम्मोहितं जगत् ॥ अदिष्ट प्रभुणोरोन कार्यार्थं मम्भविष्यति ॥ २५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्यादिश्यामरगणान्प्रजापतिपतिर्विभुः ॥
आश्वास्य च महीं गीर्भिः स्वधाम परमं ययो ॥ २६ ॥ शूरमेनो यदुपतिर्मथुरामावमत्पुत्रीम् ॥ माक्षुराञ्छुरमेनोश्च विधायान्धुभुजे पुरा ॥ २७ ॥
राजधानी ततः माऽभुत्सर्वयादवभुजाम् ॥ मथुरा भगवान् यत्र नित्यं मनिहितो हरिः ॥२८॥ तस्यां तु कश्चिन्लौर्गिर्गुदेवः कृतोद्वहः ॥ देववया
भार्यया मार्धं प्रयाणे रथमारुहत् ॥ २९ ॥ उग्रसेनमुतः कंसः स्वसुः प्रियचिकीर्षया ॥ रश्मीन्दयातां जग्राह गौमै रथशतेवृतः ॥ ३० ॥ चतुःशतं
परिवहं गजानां हेममालिनाम् ॥ अश्वानाममुतं मार्धं रथानां च त्रिषट्शतम् ॥ ३१ ॥ दामीनो मुकुमारिणां द्वे शते ममलंकृते ॥ दहित्रे देवकः
प्रादाश्वाने दृष्टिन्वमलः ॥ ३२ ॥ राङ्गनूर्यमृदङ्गाश्च नेदुर्दुन्दुभयः समम् ॥ प्रयाणप्रक्रमे तावद्वरवधोः सुमङ्गलम् ॥ ३३ ॥ पथि प्रवर्णि कंसमा-
भायाहाशर्यवाक् अस्यास्त्वामष्टमो गर्भो हन्ता यां वरमजुध ॥ ३४ ॥ इत्युक्तः स खलः पापो भोजानां कुलपांमनः ॥ भगिनीं हन्तुमारब्धः
खड्गपाणिः कवेऽग्रहीत् ॥ ३५ ॥ तं जुगुप्सितकर्माणं नृशमं निरपत्रम् ॥ वसुदेवो महाभाग उवाच परिमान्वयन् ॥ ३६ ॥ श्लाघनीयशुभः शूरे-

आफ्नो वर्णित रथमा बसे ॥२९॥ त्यस बखत राजा उग्रसेनको छोडेर जम उत्रलई तेन त्यस मुत्रपदथ रथवा माथ पुन्यावन हिलो र आफ्नो बढीनको प्रमन्नगणका लागि पोसाको रथ त्यस पार्श्वको ॥ ३०॥ महाराज देवकले आफ्नो प्रिय कन्यालाई विवाह गर्दा सुरभोगालाल आभूषित वार मय हाँसो, दम हजार घोडा, अङ्गार मय रथ, बनेक वस्त्रा-
भूषणले भाषित रथ मय मुकुमारी दामी टाडको दिए ॥३१॥ ३२॥ वर वध विदा गर्ने वनमा छह, नय, नृदङ्ग र नृदुग्धी आदि अनेक पञ्चल राजा समगरी सज्जनागे ॥३३॥ हुन
बैला चार्यामा जम रथ हाँसिरहेको थियो, उनी बैला यो आकाशवाणी मनिया- हे प्रभु ! यो देवराजा छोटी बालबले गेलाई मार्नेल यो आकाशवाणी सुनेर महापापी मोड-
कुलकलङ्क र दृष्ट रंग ठरवार संवेर देवकीलाई मार्ने तयार भयो र उ-वा पुन्या समाया ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ नित्यन्व र कुर कंसलाई त्यस्तो निन्द्य बम मनलागेको देखेर

वस्तुदेवते न्यमसाई बुद्धा उर्द मने—॥३६॥ वस्तुदेवसी मन्त्रछन्द—दे कं ॥ निर्माले मोमवस्त्रको पक्ष बढाएका छौ र भवै शूरवीर निम्ना गुणको प्रशंसा गर्दछन् । यस्ता वीर अगुरुस्य भएर तिम्रो दिवादान्यको बना आफ्नो बाढनीलाई मान्छिन् तथार भयो ? ॥ ३७॥ इ चर । मृत्यु त जन्म लिने सबै जीवहरूको सार्थ उन्पन्न हुन्छ आज भयका सब वपपछि प्राणीको मृत्यु निश्चिन नै रहन्छ ॥ ३८॥ अरि र नष्ट वपपछि जीवले आफ्नो कर्मानुसार विपक्ष भएर अन्य देह ग्रहण गरेर पहिलो जरीर न्यामिदिन पर्दछ ॥ ३९॥ जस्तै हिड्डा मानिस बाँदा लुद्धा राम्रो देखेपछि भात अर्को लुद्धा उचाउछन् भयका सब जलका नामक एक प्रकारको कोरा जस्तै—जीर आफ्नो कर्मानुसार योटा देहबाट जर्को देहमा जान्छ ॥ ४०॥ जन्म मृत्यु यसै सुनेका पदार्थको संस्कारयुक्त भनले चिन्तन गरेर स्वप्नामा उर्तौ कुनै देह देख्दछ भने त्यसमा सञ्जनाद्वारा आत्मभाव प्राप्त हुनाले ज्ञान-कालीन शरीर

भवान्भोजशरकरः ॥ म कथं भगिनीं हन्यान्मिषमुद्राहपर्वणि ॥ ३७ ॥ मृत्युर्जन्मवर्ता वीर देहेन सह जायते ॥ अथ वाञ्छशतान्ते वा मृत्युर्वै प्राणिनां प्रवः ॥ ३८ ॥ देहे पक्ष्यमापले देहो कर्मानुगोऽवशः ॥ देहान्तरमनुप्राप्य प्राक्तनं त्यजते वपुः ॥ ३९ ॥ व्रजैस्तिष्ठन्पदैकेन यथैवेकेन गच्छति ॥ यथ तृणजलकैवै देहो कर्मगति गतः ॥ ४० ॥ स्वप्ने यथा पश्यति देहमीदृशं मनोरथेनाभिनिविष्टचेतनः ॥ दृष्टश्रुताभ्यां मनमाऽनुचिन्तयन् प्रपश्यते तन्किमपि क्षणमृतिः ॥ ४१ ॥ यतो धावति देवचोदिनं मनो विकारात्मकमाप पञ्चमु ॥ गुणेषु मायारचितेषु देहमो प्रपद्यमानः सह तेन जायते ॥ ४२ ॥ ज्यातिर्यथैवादेकपार्थिवेवदः समीरवेगानुगतं विमान्यते ॥ एवं स्वमायारवितेष्वमो पुमान् गुणेषु रामानुगतो विमुह्यति ॥ ४३ ॥ तस्मान्न कस्यचिद्द्रोहमाचरेत्स तथाविधः ॥ आत्मनः श्लेमनिच्छन्द्रोऽभ्युर्वै परतो भयम् ॥ ४४ ॥ एषा तयानुजा बाला कृपणा पुत्रिकापमा ॥

विमन्त्र, न्ययै यो विविध कामनाहरूमा चित्त गाडिनाले देहान्तर प्राप्त हुन्छ, जीव त्यसैमा रद्द अभिमान गर्दछ र आफ्ना पूर्वकर्महरूलाई विमिदिन्छ ॥ ३९॥ जब अन्य समय आएर उपस्थित हुन्छ तब जाना विकारपूक भन आफ्ना प्रायव्य कर्मको प्रेरणाले मायाद्वारा विविध देह रूपले राखेर पञ्चभूतमा जुन-जुनैरि दगुदछ र तिनमा जन्म-जन्मान्तर उपलब्ध गर्दछ, उमै-उमैमा आत्ममात्रेना प्राणी उर्मित जन्मलिन्छ ॥ ४०॥ जस्तै—खर्च-चन्द्रादि उद्योगिप पदार्थ जन्मपुणै यहा आदिमा प्रतिविम्बित भएर बाधुको केवल चक्षुष प्रकाश हुन्छ, न्ययै जीव मायाद्वारा रचित विषयमा आसक्त भएर घाँटिन्छ हुन्छ ॥ ४१॥ अतएव आफ्नो कल्याण गर्ने खोज्ने ब्याक्ति कठिनै पनि कर्ममय त्रास नभक्त किनकि उँशी जन्मलाई नै अर्कामित भय भएरन्छ ॥ ४२॥ अत, एा हजुरकी बाँढी त अहिले मानी छ । पां अन्यन्त दीन र हजुरकी छाँटिमान छ । हजुरदीन जन्मा दया गर्दा आउनुभएका

अनुदेश । यस्तोमाको कार्यमा राख्ना निम्न- १-६ यो घर बाथको हो र तिनी प्रसूका राख्ना हो, या कहिये गर्बित । २- प्रसूतिमा उराउ, उनलाई कामि गर्बित । ३- जन्मनामा सँग सँग, बाँदा सँग सँग र सबै कुरा विचारनामा हुनुपर्छ । ४- यस्ता धार्मिक काम केवल जन्ममात्र जन्ममा मात्रै गर्नु पर्छ । ५- विमन्त्र वाक र वाक् कर्माहरू सधैरै राम्रा रहेर रह । ६- मातृका साथै भित्री बाली गर्व । ७- यो विचार नै कर्मको गुण हो । भवकार को विषय । ८- जन्ममात्रको कोष आफ्नो प्रायः ९- कर्मपुत्रि निम्न र अग्रे, या रतिमात्र । १०- अतिशक्ति तन्त्रको ब्रह्मप्राप्तमात्र अवश्य स्वप्नमा गर् । १- प्रत्येक रस्तु योग्य र लोकिय रचनामा । २- काम नलाग्ने बलादिक नपुन्य । ३- धर्मिक र लेखहरूमात्र नपुन्य बलादिक रचनामा राख् । ४- भोजिका विषयमा माडे विचार गरिहाल् । ५- आत्मको काम भोजिका नभए, आत्मा गुनै पाव । ६- सबै काम पंथ र शक्तिमा गर् । ७- बाबुकाद प्रत्येक विषय । ८- बुद्धका विचार गर्नामा कृपण नबन् । ९- दहशको सारा सङ्गना नबन् । १०- सबै दुःखको गुण कारण जन्ममात्र नभै पंथ रतिमात्र ।

छ, स्वर्गते यो कल्याणी बालिकासां भार्गव उचित ईदम् ॥ ४५ ॥ श्रीशुकदेव स्मृदुहन्त-हे राजन् ॥ यमरी वसुदेवते नाम, दाम र मेदनादिके कंपनाई दुःसाए, तर राक्षसी बुभिको अनु-
स्मरण गने कंस ग्यां दुःसाहसवाट विमुक्त भयन ॥ ४६ ॥ स्वमको हट देखेर लोका टागे विचार गर्दै वसुदेवले यममने बोके-॥ ४७ ॥ 'बुद्धिमान् अनुप्य अहोमय्य उमको बुद्धि र
बलसे काम दिन्छ, त्यहाँसम्म श्रुतुलाई टागे प्रयत्न गर्दै रहोस् ॥ यति गर्वा पनि टर्ने भने त्यसमा वसुप्यको हुने अपराध छैन' ॥ ४८ ॥ अतः य वस पु वसुप्यारी कंसमाथे
देखीका संघातक दिने प्रविष्टा गरेर अपराधको प्राण बचाउनु ॥ यदि मेरा पुत्र हुनद र तबमम्म कंस घरेन भने पनि बस्को विचारमा परिवर्तन हुन सक्नेन ? विद्यावाक्यो गति दुर्गम

हन्तु नार्हमि कल्याणीभिर्मा त्वं दीनवत्सलः ॥ ४५ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं स सामभिर्दैवोप्यमानोऽपि दारुणः ॥ न न्यवर्तत कौरव्य पुरुषा-
दानुघ्नतः ॥ ४६ ॥ निर्वन्धं तस्य तं ज्ञात्वा विचिन्त्यानकदुन्दुभिः ॥ प्राप्तं कालं प्रतिव्योदुमिदं तन्नाम्बपद्यत ॥ ४७ ॥ मृत्युर्बुद्धिमताऽप्योद्यो याव-
द्वृद्धिवलोदयम् ॥ यद्यमो न निवर्तत नापराधोऽस्ति देहिनः ॥ ४८ ॥ व्रदाय मृत्यवे पुत्रोन्मोचये कृपणामिमाम् ॥ सुता मे यदि जायेन्मृत्युर्वा
न श्रियेत चेत् ॥ ४९ ॥ विपर्ययो वा किं न स्याद्गतिर्धातुर्दुरत्यया ॥ उपस्थितो निवर्तत निवृत्तः पुनरापतेत् ॥ ५० ॥ अनेर्यथा दारुवियोगयोगयो-
रदृष्टतोऽन्यत्र निमित्तमस्ति ॥ एवं हि जन्तोरपि दुर्बिभाव्यः शरीरमयोगवियोगहेतुः ॥ ५१ ॥ एवं विमृश्य तं पापं यावदात्मनिदर्शनम् ॥ पूज-
यामास वै शीर्षिर्बुभानपुरःसरम् ॥ ५२ ॥ प्रमत्तवदनाम्भोजो नृशर्म निरपत्रपम् ॥ मनसा दयमानेन विहमन्निदमब्रवीत् ॥ ५३ ॥ वसुदेव उवाच ॥
न हास्यास्ते भयं मौम्य यदे माहाशरीरवाक् ॥ पुत्रान्ममर्पयिष्येऽस्या यतन्ते मयमुत्थितम् ॥ ५४ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ स्वमुर्वधाजिवधृते कंसस्तद्व-

छ । कहिले काही उपस्थित भू-पु टर्नेछ र टर्नेकोको श्रु-पु केरि आफ्नै उपस्थित हुन्छ ॥ ४७ ॥ ५० ॥ यमरी आसोसित काटको संयोग हुन र नहुनमा अदृष्ट नाहेक अह कुनै कारण
हुन सक्नेन ॥ त्यस्तै नै जीवमित छरितको विद्याको हेतु पनि अचिन्तनीय नै हुन्छ ॥ ५१ ॥ भावन् बुद्धिअनुसार यस्तो निरपय गरेर अरुनन्दन वसुदेले निकै मर्र र सम्मान देखाउँदै
त्यस पापीको प्रशंसा गरे ५२ ॥ केरि भिर्वाट दुःखी हुँदै र माघिवाट प्रमत्त अनुहारले हाँसे त्यो निर्लज्ज र नृशर्म कंसमित बोले ॥ ५३ ॥ वसुदेवले भने-हे मौम्य । आवागवाणीको
कबलानुसार हजुरलाई देवरीबाट कुनै भय छैन । जसको हजुरलाई छर छ, ता हुनचा भवै छोरा स हजुरलाई दिनेछु ॥ ५४ ॥ श्रीशुकदेव वसुदेवतीको मनलाई उचित ज्ञानेर

१. दशान्तः । अक्षमभव रमि सम्भव हुन सक्छ — बोटा बूटा किसान घरको धरको भित्रो । हुदाभक्षमा मनमा विचार आदो मोर्धमा गरेर आफ्नै पक्षको क्षमा । अनु, परमा अक्ष कति सामान भित्रो । त्यो
त्यस्तै पुनर्जितो । केवल योरा ग का गेर विचार । त्यो योरा साहृकारकर्ता बलुर सक्छाई वसुदेवम् र मोहित काम पनि लिन्छ । जब यो योरावागवाट उर्लम्बु अनि मेरो योरा सक्छाई कर्तादिनु होला भन्ने कबोक्षमा
जर्गद्विद्वार र आफ्नै तीर्थकाशमा हिँड्दा । केही दिन बितेपछि साहृले लोका देखिदिने र रूपिर्वा लियो । सन्तान महीनापछि जरा त्यो किसान तीर्थवागवाट कर्तार आदो, तब बलसे साहृतिता योरा ममको । साहृले भन्ने
'ताराको मध्यस्थि नै थाका लको' । किन न जुप माग्यो । बुढ पार दिनपछि किसानले साहृलेहृज्जित भुको योरा ममेको रौदन, बलसे केँवर लायो । अमि किसान केरि माहृकाई तारा र ममेको 'साहृती' ममेको ममेको माहृ
कहाँ काँसाय का गियो ? बलसे किसानलाई बाँचे लगेर कसलमा मयो र जहाँ बोटा मेरुको कंकाज पचाफिरको भित्रो, त्यही बलपार भन्नामायो-हेर यही लिखा बाबा भित्रो । किसानले लोपो- 'लोकाको मीठ टुँडै न
बलसे छ र चाकाका दौन तब माघि दुर्गैवर हुन्छन् तर बलको य कातिर माव छ' । साहृले कन्ने कुन बगार र भयो । हेर माहृ । यही रीत न भयो भित्रो- यी योराका लोका त्येको भित्रो ।

कंसले बहिनीलाई माने विचार त्यागिदियो र वसुदेवजी नयनको प्रशंसा गर्दै हृषीकेश आफ्नो घर गए ॥ ५५ ॥ कालक्रमले सर्वदेवताभरी देवकीको गणघाट प्रतिवर्ष
एक-एक गरेर जाठ पुग्न गए र चौंठा कन्या जन्मिदथे ॥ ५६ ॥ वसुदेवजीले आफ्नो मनमा बुझ्नु भए पनि कीर्तिमान नामक वहिलो छोरो कंसलाई टिप्छ, किनकि ती
हृषीकेशि माग्ने ठराउँछे ॥ ५७ ॥ यो कथन ठचित हो-पापुत्रनलाई के भयछ हुन्छ ? हानी जन के हुन को अपेक्षा राख्छु ? जीव व्यक्ति कुन कुरामे गर्न मर्तैन ? जिनेत्रिय
पुरुष के त्याग्न सक्तेन ? ॥ ५८ ॥ हे राजन् ! वसुदेवको त्यस्तो मन्त्रा र मन्त्र-नक्षत्रमा देखेर कंस सन्तुष्ट भयो र उमले हाँसे भन्यो- ॥ ५९ ॥ तपाईं यस बालकलाई लै जानुहु
यसबाट मलाई कुनै भय छैन । मेरो सन्तुष्ट देवकीको आठौं पुत्रबाट हुने भएकाले छ ॥ ६० ॥ 'अमल हो' भनी वसुदेव बालक लिएर घर फर्किए, तर उनलाई कंसका कुशवा

व्यमारवित् ॥ वसुदेवोऽपि तं प्रीतः प्रशस्य प्राविशद्गृहम् ॥ ५५ ॥ अथ काल उपावृत्ते देवकी सर्वदेवता ॥ पुत्रान्प्रसुषुवे चाष्टौ कन्या
चैवानुव्रतरम् ॥ ५६ ॥ कीर्तिमन्तं प्रथमजं कंसायानकदुन्दुभिः ॥ अर्पयामास कृच्छ्रेण सोऽनृतादतिविद्वलः ॥ ५७ ॥ किं दुःसहं
नु माघृतां विदुषां किमपेक्षितम् ॥ किमकार्यं कदर्याणां दुस्त्यजं किं घृतात्मनाम् ॥ ५८ ॥ दृष्ट्वा ममत्वं तच्छोरेः सत्ये चैव व्यस्रियतम् ॥
कंसस्तुष्टमना राजन्प्रहमन्निदमब्रवीत् ॥ ५९ ॥ प्रतियातु कुमारोऽयं न ह्यम्मादस्ति मे भयम् ॥ अष्टमाद्युवयोगर्भान्मृत्युमे विहितः किल ॥ ६० ॥
तथेति सुतमादाय ययावानकदुन्दुभिः ॥ नाभ्यनन्दत तद्वाक्यममनोऽविजितात्मनः ॥ ६१ ॥ नन्दाद्या ये भजे गोपा याश्चामीषां
ष योषितः ॥ वृष्णयो वसुदेवाद्या देवक्याद्या यदुन्धियः ॥ ६२ ॥ सर्वे वै देवताप्राया उभयोरपि भारत ॥ ज्ञातयो बन्धुसुहृदो
ये च कंसमनुब्रताः ॥ ६३ ॥ एतत्कमाय भगवाञ्छरांसान्येत्य नारदः ॥ भूमेर्भारयमाणानां देत्यानां च बधोद्यमम् ॥ ६४ ॥ ऋषेर्विनि-
र्ममे कंसो बद्धमत्वा सुरानिति ॥ देवक्या गर्भसम्भूतं विष्णुं च स्ववधं प्रति ॥ ६५ ॥ देवकी वसुदेवं च निगृह्य निगडैर्गृहे ॥ जातं जातमहन्पुत्रं
तयोरजनराक्ष्णाय ॥ ६६ ॥ मातरं पितरं भ्रातन्मवांश्च सुहृदस्तथा ॥ ध्वन्ति ह्यमुनृषो लुब्धा राजानः प्रायशो मुवि ॥ ६७ ॥ आत्मानमिह मज्जातं
जानन्प्राक्विष्णुता हतम् ॥ महामुरं कालनेमि यदुभिः स व्यरुध्यत ॥ ६८ ॥ उग्रमेनं च पितरं यदुभोजान्बकाधिपम् ॥ स्वयं निगृह्य बुभुजे शूर-

विश्राप मयन, किनकि कंस हुन छ र उसको मन पनि बधमा छैन भन्ने कुरा ठनी भान्दथे ॥ ६१ ॥ ठसै रसल देखि नारदले कंसकाँ गएर भने-हे राजन् ! ब्रह्मा बस्ने
कन्यादि गोप, तिनका श्रीहरू, वसुदेवादि हृषीकेशी यादव, देवकी आदि यदुकुलका श्रीहरू, यी दुवैका आति बन्धु र मित्र, जो देख्दा तिम्रो चाकरो गर्दछन्-ऊर यी सबै
देवता हुन् । हृषीकेश बलरूप देवदहको संसार गर्नेछ । लाग्ने नै देवताहरूले यो उद्योग गरेका हुन् ॥ ६२-६४ ॥ यदि भनेर देवर्षि नारद गएरछि कंसले यादवहरूलाई दे ता र देवकीका
छताहरूलाई आफ्नो बध गर्नका लागि प्रकट भएका विष्णु ज्ञानेर वसुदेव-देवकीलाई पक्राउ गरी नेछ ठाँकेर इशालखानमा पुग्ने र गोपा र देवकीको गर्भघाट उल्टान्ने प्रत्येक
बालकलाई विष्णु । आकाशले मार्ने लाग्यो ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ आफ्नै प्राणको पालन गर्ने लोभो राजा माता-पिता, माइ र मित्रका समेत हत्या गर्दछन् ॥ ६७ ॥ कंसलाई य.हा थिया

किं च पूर्वजन्ममा कान्तेन नामक महादेव्य धिए र त्यम बेला विष्णुको हातबाट अंगेर यहाँ उत्पन्न भएकौ हु, यसै निम्ति तबले यादवदकसित शत्रुता राख्दथ्यौ ॥६८॥ यो महाबली देवले यद्, राज र कन्धवक्षी यादवहकस्य नामक आफ्ना पिता उग्रसेनलाई पनि ह्यात्तलानमा धुनायो र शूरमेन देउको राज्य गनलाभ्या, किनकि त्यसको विरोध गनसमेन काही धियन ॥६९॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पुरां चोद्धृष्टावतारोपकमे पं० श्रीगणेशकर 'वसिष्ठ' कुन नेपाली भाषाटीकायां प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

(मधवानुका गर्भ-श्वेदे) श्रीगुरुदेव मनुजुक्त-हे गजन् ! महाबली कंन मगधराज ब्रह्मस्यको मन्त्रले मलमासुर, वकासुर, अनसुर, दणावर्ष, अषासुर, सुहृद, गरिहासुर, द्विबद, पुनना, केशी, धेनुक, वाणासुर र भीमासुर आदि अन्य दिव्य-राजहमिन मिलेर यादवहकलाई दुःख दिन लाग्य ॥१॥२॥ कंनद्वारा पाण्डव मपर भवे यादव, कुक, पांवल, केड्य, छान्द, विदम, विदह र कांयलादि देवता मपर चणोत्तम गरे ॥३॥ अनिकति यादवगण कंसको चिन्तुनिबो अनुमरण गर्दै यहाँ बसेर कंसको चाली गर्दै रहे अब सेनान्महाभक्तः ॥ ६६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पुरां चोद्धृष्टावतारोपकमे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ मलम्बकचापगृन्थनावर्तमहाशनैः ॥ मृष्टिकारिष्टद्विविदपूतनाकेशिधेनुकेः ॥१॥ अन्येष्वासुरभूपालेर्वाणभोमादभियुतः ॥ यदनां कदनं चक्रे बली मागधमश्रयः ॥२॥ ते पीडिता निर्विविधुः कुरुपाबालकंकयान् ॥ शाल्वान्विदर्भीक्ष्णान्विदहाकोमलानपि ॥३॥ एके तमनुरुन्धाना ज्ञातयः पर्युषमने ॥ हतेषु षट्सु बालेषु देवक्या औग्रमेनिना ॥४॥ मप्तमो वैष्णवं धाम यमनन्तं प्रचक्षते ॥ गर्भो बभूव देवक्या दर्पशाकविबधनः ॥५॥ भगवानपि विश्वात्मा विदित्वा कंसं भयम् ॥ यदनां निजनायानां योगमायां समादिशत् ॥६॥ गच्छ देवि ब्रजं भद्रे गोपगांभिरलंकृतम् ॥ रोहिणी वसुदेवस्य भार्याऽऽस्ते नन्दगोकुले ॥ अन्याश्च कर्ममतिना विवरेषु यमन्ति हि ॥७॥ देवक्या जठरे गर्भं शेषारूपं धाम मामकम् ॥ तत्तन्निर्कृष्य रोहिण्या उदरे मन्निवेशय ॥८॥ अथाहमंशभागेन देवक्याः पुत्रतां शुभे ॥ प्रादयामि त्वं यशोदायां नन्दपत्न्यां भविष्यसि ॥९॥ अर्चिष्यन्ति मनुष्यास्तां सर्वकामवरोधरीम् ॥ धृषोपहृष्टरवलिभिः सर्वकामवरप्रदाम् ॥१०॥ नामधेयानि कुर्वन्ति स्थानानि च नरा भुवि ॥ दुर्गन्ति भद्रकान्तानि विजया वैष्णवीति च ॥११॥ कुमुदा चण्डिका कृष्णा माधवी कन्यकन्ति च ॥ माया नागयर्णाद्यान् शारदेत्यम्बिकन्ति च ॥१२॥

कंसले देवकीका कृतमः छत्रना छांग मारिदियो तब जसलाई 'अनन्' मन्दछन्, सो मगधराज विष्णुका अंग छेपरी माना देवकीको हव र आकसो बुद्धि गन मानो यममा मर ॥१॥५॥ अब विधान्मा मगधराज वासुदेवले आफ्नै आश्रित यादवहकलाई कंसबाट मर्मात देखनुभयो कर आफ्नो योगमा तलाई मनुभवः ॥६॥ ८ इति ॥ हे म्दः । तिमी माई र गोपधमल भन्नेकुन जसमा जाउ । हिजो-मात्र वासुदेवकी वनी रोहिणी गोकुलमा मन्दवर्षी छन् । तिनको अन्य सो पनि कंससित जसमात मपर पुत्र स्थानमा बसेका छन् ॥७॥ मरो छेप नामक नेत्रोदय अंग अहिले देवकीको गर्भमा छ, तिनलाई हिकेर रोहियाको मगमा प्रविष्ट मयाउ ॥८॥ हे शुभे ! अनि म आफ्ना कंसमात पुणरुपले अवनार जठर देवकीको पुत्र धेनुले र रोहिणी अन्ध कनी यदोदाको मगबाट जन्म लेउ ॥९॥ तिमी मर्षे कामना र कर दिने केरी हुनेछौ । मर्षे तिमालाई कामना र मर्को । देरी ईश्वर मानेर पुत्र-दाय र अनेक कामना मगमाति मिया वृषा गर्नेछन् ॥१०॥ मगधरा मनुष्य तिम्रा अनेक नाम गरुन्नेछन् र अनेक मरिद्र बनाउनेछन् । तिम्रा दुर्गा, भद्रकाली, विजया, वैष्णवी, कुमुदा, चण्डिका,

कुष्मा, मातृदी, हन्वका, माया, जगत्पत्नी, ईशानी, धारदा र अम्बिका नाम लिनेछन् ॥११॥१२॥ गर्भको आकर्षण गर्नाले ती बालक संसारमा 'सङ्कर्षण' यस नामले प्रख्यात हुन्छन् । लक्ष्मणदेव गर्नाले उनो 'गम' र सबै बलवान्हरूका प्रसन्न हुनाले 'बलभद्र' कहिने छन् ॥१३॥ यस प्रकार भगवान्ने आधा दिव्यशक्ति भगवती योगमायाले 'हो आसा' भनेर स्वीकार गरिन् र ब्रह्मको परिक्रमा गरी युनोकासा आएर त्यस्तै गरिन् ॥१४॥ योगमायाले जब देवकीको गर्भ रतिश्रीको उदरमा स्थित गरिदिन् तब सबै पुत्रवत्यो 'हो ! देवकीको गर्भपल्ल मण्ड' यस्तै चार्गितर चर्पा गर्नेछागे ॥१५॥ स्वयंप्रति भक्तभगवद्गोविन्दात्मा भूतभावन भगवान्ने आफ्ना सम्पूर्ण कलाहङ्गमि ब्रह्मदेवको अन्तःकरणमा प्रवेश गरे ॥१६॥ भगवान्को दिव्य तेज घातण गर्नाले ब्रह्मदेव स्वर्ग झैं तेजिला देखिन् र समस्त प्राणीका लागि अमृत र अमृत्य भए ॥१७॥ बनि अस्तित्व जगत्का सङ्कलनारी आ-मात्मस्वरूप सर्वात्मा भोअत्युक्तको दिव्य तेज ब्रह्मदेवद्वारा आधान (स्थापित) गरिएपछि देवकीले पनि तिष्ठत मनले उभै गरी घर्ष पात्रम गरिन्

गर्भसंकर्षणात् वै प्राहुः संकर्षणं भुवि ॥ रामेति लोकमणादुक्ते क्लवदुच्छयान् ॥ १३ ॥ मन्दिष्टैव भगवता तत्रेत्योर्मित तद्वचः ॥ प्रतिगृह्य परिक्रम्य गौं गता तत्तथाऽकरोत् ॥ १४ ॥ गर्भे प्रणीते देवक्या रोहिणी योगनिद्रया ॥ अहो विसंसितो गर्भ इति पौरा विचुक्रुशुः ॥ १५ ॥ भगवानपि विश्वात्मा भक्तानामभयकरः ॥ आविवेशांशभागेन मन आनकदुन्दुभेः ॥ १६ ॥ स विप्रत्सोरुष धाम भ्राजमानो यथा रविः ॥ दुरा मदोऽतिदुर्धर्षा भूतानां मन्ध्रभूव ह ॥ १७ ॥ ततो जगन्मङ्गलमभ्युत्थानं समाहितं शस्मतेन देवी ॥ दधार सर्वात्मकमात्मभुतं काष्ठा यथानन्दकरं मनस्तः ॥ १८ ॥ सा देवकी सर्वजगन्निवासनिवासभूता नितरां न रजे ॥ भोजेन्द्रगण्डेऽग्निशिखैव रुद्धा सरस्वती ज्ञानखले यथा सती ॥ १९ ॥ तां वीक्ष्य कंसः प्रथया जितान्तरां विरोचयन्ती भवनं शुचिस्मिताम् ॥ आद्वैप मे प्राणहरो हरिगुहो ध्रुवं श्रितो यत्न पुरेयमीदृशी ॥२०॥ किमद्य तस्मिन्करणीयमाशु मे गदर्थतन्त्रो न विद्वन्ति विक्रमम् ॥ ब्रिया, स्वमुर्गुरुभत्या कथोऽयं यतः श्रियः हन्त्यनुकालमायुः ॥२१॥ स एष जीवन्सुख मपरेतो क्वेति योऽन्यन्तनृशमितेन ॥ देहे मृते तं मनुजाः शपन्ति गन्ता तमोऽन्धं तनुमानिनो भ्रुवम् ॥ २२ ॥ इति श्रोतमाद्वागात्मन्निवृत्तः

अतरी पूर्वदिक्षा एवं कद्रमाभाई प्राण गर्छन् ॥१८॥ तत् जगत्का आभयस्वरूप भगवान्को आश्रित भएर पनि पूण शोभित बहनन्, किनकि यथादमा पुनिको वर्षा वा ज्ञानवज्रकक्ष अन्तःकरणमा रहने सद्दिवाको समान ती कंसको प्रथमा पिडन् ॥१९॥ जलेय जगत्मा जगको गममा यिष्ट, ती बन्ध हास्य हुने देवकीले आफ्नो दिव्य तेजले कराधारसर्प उज्यालो पारेको देखेर कंसले मनबलै मन्त्रो-वसवन्त अवरण पत्को गर्भमा गरे। प्राण लिने विष्णुले ब्रह्मदेवको छ, किनकि यी बहिले यस्तो तेजवती थिएनन् ॥२०॥ अब स श्रीहरिदेवो नाइको ब्रह्म के उपाय गर्छे ? पौर पुरुष आफ्नो स्वायत्त पराक्रम दृष्टि पाईनन् । यिनको बन्ध गर्नाले श्रीरक्ष, भगिनीरक्ष र भगिनीरक्षका पाप लाग्छ, जुन गन्धर्व यद्य, भी र आत् नष्ट पाउँछ ॥२१॥ जुन पुरुष वर्ता हिंसापराध हुन्छ, त्यो कोचेर पनि भएकै समान रहन्छ । यो कोचेरि सबै जन त्यसको निन्दा गर्दै भन्दछन् कि यो जन्मप देवादिमान्हरूको याग्य समामप साकमा प्राप्त हुनेछ ॥२२॥ यस्तो विचार गरेर तत्तय भएर पनि स्वयं देवकीको बक्षणी विचारत निष्कृन् जना र भगवान्का

मनुभाव राखे उमका जन्म हुने प्रतीक्षा गर्ने नाथो ॥ २३ ॥ त्यो उठ्दा बन्दा, खाँदा-पिउँदा र श्वासीमा हिँडा-ढुन्दा हल्लत भगवान् कै चिन्तामा लीन रहन लाग्यो । कानिभन्ने भने कमलाई जगते विश्ववृक्ष देखिन लाग्यो ॥ २४ ॥ हे राजन् ! त्यसै बेला नागादि प्राणि र दमणको साथै त्वा र भिवजो देवकीको निवामस्यानम, आण्य मभूर बागीले प्रमथानको स्तुति गर्ने लागे- ॥ २५ ॥ हे प्रभो ! हजुर मन्थन हुनुहुन्छ, त्यसै हजुरलाई प्राप्त गर्ने साधन छ र हजुर तीनै कालमा मन्थ हुनुहुन्छ । हजुर सत्यका आदिकारव, सत्यमा नै निबन्धन र सत्यका पनि मन्थ हुनुहुन्छ । श्रुतमन्थ (श्रोत्रो वाणी र समदर्शन) नै हजुरका त्रेत्र (त्रयन) हुन् । हे सत्यस्वरूप ! हामी हजुरका श्रममा छौं ॥ २६ ॥ यम समारकपी मनातन वृक्षको पोटी बाध प्रकृति आश्रय छन्, पुष्प-दुःख दुई फल र जरा तीन गुण छन् । धर्म, अर्थ, काम र मोक्षरूपी चार रम छन् । पाँच ज्ञानेन्द्रिय बानिस्त्रि साधन छन् । अन्न, मोह, जरा, मृत्यु, मोक्ष र प्याद-पी छ स्वभाव छन् । मत्त (धातु) त्वका छन् । पंचभूत भन, वृद्धि, अहङ्कार-यी आठ हात र आँखा-नाकादि नौ छिद्र छन्, दस

स्वयं प्रभुः ॥ आस्ते प्रतीक्षस्तज्जन्म हरेर्वैरानुबन्धकृत् ॥ २३ ॥ आमीनः संविशंस्तिष्ठन्भुञ्जानः पर्यटन्महीष ॥ चिन्तमानो हृषीकेशमपश्यत्तन्मयं जगत् ॥ २४ ॥ ब्रह्मा भगवश्च तत्रैतय मुनिभिर्नागादिभिः ॥ देवैः सानुवचैः साकं गीर्भिवृषणमेवयन् ॥ २५ ॥ वन्यवन्तं मत्स्यपरं त्रिमयं मत्स्यस्य योनिं निहितं च मत्स्यं ॥ सत्यस्य मत्स्यमृतमत्यनेत्रं सत्यात्मकं त्वां शरणं प्रपन्नाः ॥ २६ ॥ एकायनोऽमी द्विकलस्त्रिमूलश्चतुरमः पञ्चविधः पडात्मा ॥ सप्तत्यमष्टविषयो विदितो नवाक्षो दशच्छब्दो द्विखगो ह्यादिवृक्षः ॥ २७ ॥ त्वमेक एवास्य मतः प्रभूतिस्त्वं सन्निधानं त्वमनुग्रहश्च ॥ त्वन्मायया संवृतनेतमस्त्वां पश्यन्ति नाना न विप्रश्चितो ये ॥ २८ ॥ त्रिभिर्भि रूपाश्वयोध आत्मा क्षेमाय लोकस्य चराचरस्य ॥ सत्त्वापपन्नानि गुप्तावहानि सतामभद्राणि मुहुः खलानाम् ॥ २९ ॥ त्वय्यम्बुजाक्षाखिलमत्त्वधाम्नि समाधिनावेशितचेतसैकं ॥ तत्पादपोतेन महत्कृतेन कुर्वन्ति गोवत्सपदं भवाब्धिम् ॥ ३० ॥ स्वयं समुत्तीर्य मुदुस्तरं युग्मन् भवार्णयं भीममदभ्रमोद्भवाः ॥ भवत्पदाभोरुहनावमत्र ते निधाय याताः सदनुग्रहो भवान् ॥ ३१ ॥ येऽन्येऽरन्दिदाक्ष विमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः ॥ आरुह्य कृन्त्येण परं पदं ततः पतन्त्यधोऽनादृत्यमुदमदद्ध्ययः

छन् र यममा जीबान्मा र परमात्माहरू दुइ पक्षी बस्नेछन् । २३॥ यम संसार-वृक्षको हजुर नै उत्पत्तिस्थान हुनुहुन्छ । हजुरनै अधिष्ठाता, पालक हुनुहुन्छ । हजुरकी मायाले टाकिएका ज्यक्ति हजुरलाई अनेक रूपमा देख्नेछन् ॥ २४॥ हजुर ज्ञानस्वरूप भए पनि चराचर जगतको हन्याणको लागि नै अनेक विद्रुह सन्धय रूप धारण गर्नु हुन्छ । हजुरको त्यो रूप सानु जनका भित्रि सुखदिने र दुर्जनको अपज्जला गर्ने हुन्छ ॥ २५॥ हे कमलचयन ! हजुर निःशेष सत्यस्वरूपमा समाधिगोष्ठद्वारा चित्त लगाएर महागुरुपद हात सेवित हजुरका चरित्रमत्त हृषीकेशको आश्रय निष्ठ यम संसार-मनुदलाई सोपद हँ बागी गर्दछन् ॥ २६ ॥ हे कान्तिमय ! हजुर सन्तुलनमा कृपा गर्नुहुन्छ, हजुरका प्रेमी भक्तजन त स्वर्ग यम महासमूह र दम्भर समार-महद तछेन र अरुको बन्धार्थ हजुरका चरण-वस्त्ररूपी मुद्रालाई पर्छौ छाँट्न जान्छन् अर्थात् भक्तिमार्ग प्रवृत्त पारेर जान्ने गर्दछन् ॥ २७ ॥ हे बल लोचन ! हजुरका भक्तजनको अभित्ति अन्य पुण्य हुने व्यर्थ अभिमान गर्दछन् । हजुरका भक्तिमार्गले राखे हुनाका कारण जपको निष्ठ शुद्ध छैन, ती परिश्रमले स्वर्गादि उत्तम लोकमा जान्छन्

तापनि हजुरको चर्याया आराधनाशिर विगुण हुनेले सो मनोनाश टल गर्दछन ॥ ३२ ॥ हे माधव ! त्रो हजुरसँ बलिबो श्रेय गरुने भक्तजन छन, ती ज्ञानाभिमानोद्वेगको जसै कहिल्यै मन्मार्गबाट छट हुँदैनन् ॥ हे भवो ! हजुरद्वारा सुराभिः भएर ती विघ्नका नाशको टाउकोमा खुट्टा राख्दै निभेय विचरण गर्दछन् ॥ ३३ ॥ हे मगवन ! हजुर संन्यासको स्थितिका निमित्त विशुद्ध मन्त्रको आश्रय लिएर देहधारीहरूको धन्यपणपञ्चनारूप दिव्यदेह धारण गर्दछन, जसले प्यक्ति यस रूपद्वारा हजुरको वेद (ज्ञान), क्रिया, योग, तप र मपाधि आदिले पूजन गर्दछन् ॥ ३४ ॥ हे विष्णो ! यदि हजुर यो विशुद्ध स्वरूपप ५५रूप धारण गर्नुहुन्छ भने अज्ञान र भेदभाव नष्ट पार्ने हजुरको अपरोक्ष ज्ञान हुन सक्ने थियन, किनकि जसका यी गुण छन र जसले सबै प्रकाशित हुन्छन्, सो सर्वोपिष्टान र सर्वपाथी नै परमा मा हुन ॥ यमरा गुणका प्रकाशले नै हजुरको अनुमान हुन्छ ॥ ३५ ॥ हे देव ! मन र वेद-वाणी द्वारा जसका ५५भावको कोल अनुमान गरिन्छ, वस्ता हजुर साक्षीया नाम र रूपको गुण, बर्म र ज-मादिद्वारा वणन गर्ने सकिन्न, तथापि हजुरका भक्तजन उपपशना

॥ ३२ ॥ तथा न ते माधव तावकाः कचिदुभ्रश्यन्ति मार्गात्त्वयि बद्धमौहदाः ॥ त्वयाऽभिरुष्टा विचरन्ति निर्भया विनायकानीकपमूर्धसु प्रभो ॥ ३३ ॥ मत्त्वं विशुद्धं श्रयते भवान्स्थितौ शरीरेणां श्रेय उपायनं वपुः ॥ वेदक्रिय योगतप-मपाधिभित्तवार्हणं येन जनः समीहते ॥ ३४ ॥ मत्त्वं न वेद्धातरिदं निजं भवेद्विज्ञानमज्ञानमिदापमार्जनम् ॥ गुणप्रकाशरनुमीयते भवान् प्रकाशते यस्य च येन वा गुणः ॥ ३५ ॥ न नामरूपे गुणजन्म-कर्मभिन्निरूपितव्यं तप तस्य साक्षिणः ॥ मनोवचा-ध्यामनुमेयकर्मनो देव क्रियायां प्रतिपन्नयथापि हि ॥ ३६ ॥ शृण्वन्गृणन्मस्मरयश्च चिन्तयन्ना-मानि रूपाणि च मङ्गलानि ते ॥ क्रियासु यस्त्यचरणारविन्दयोरविष्टचेत्ता न भयाय कल्पते ॥ ३७ ॥ दिष्ट्या हरेभ्या भवतः पदो भुवो विना विनादं वत तर्कयामहे ॥ भवो निरोधः स्थितिरप्यविश्रया कृता यतस्त्वव्यभयाध्यात्मनि ॥ ३८ ॥ मत्स्याश्वकच्छपनुर्मह्वराहहंमराजन्यवि-प्रविबुधेषु कृतावतारः ॥ त्वं पाप्मि नस्मिभुवनं च यथाऽधुनेश भारं भुवो हर यदूतम वन्दनं ते ॥ ४० ॥ दिष्ट्याऽम्ब ते कुम्भगतः परः पुमानशेन

आदि क्रियाहरूले हजुरको साधनाकार गर्दछन् ॥ ३६ ॥ त्रो प्राणी हजुरका चरणमा चिन लगाएर लोहित-वैदिक कर गर्दा हजुरका मङ्गलमय नाम र रूपका श्रवण, कर्तन, स्म-ध र ध्यान गर्दछन्, सो फेरि संन्यासमा आउन्न ॥ ३७ ॥ अब हजुर सबैवमर्थ धीतरि अर्चनाको भणार्छ पृथ्वीको मार हजुरको हुनेछ ॥ हामी माग्यमानो रहौं, जा यस पृथ्वीतलमा हजुरका रात्रा चरण-चिह्नले आङ्कित र रक्षमलाई हजुरको कृपास कृतार्थ दम्बन्ती ॥ ३८ ॥ हे ह्य ! चान्दवमा ॥ नर अचन्मा हुनुहुन्छ, दासालाई हजुरको मन्त्रका कारण विनादवाहेक अठ कंदो पनि थाहा पाइन्न ॥ यति मात्र होइन, मोगाको उत्पत्ति, स्थिति र निराध पनि हजुर निभेय ज्ञाप्रधानरूपका यदा-मामा जपिचारकृत नै छन् ॥ ३९ ॥ अझरी हजुर पूषेकालमा माछा, अन्य अर्थात् हयग्रीव, वृच्छ, वृमिड, बरह, इम, धूम्रिप, वाष्पण र दवनाहरूको अवतार लिएर हावा र त्रिउत्तिको रक्ष गर्दै आउनु भएको छ, त्यसै गरी अब पनि पृथ्वीको मार हनेम हामी हजुरको वन्दन गर्दछौ ॥ ४० ॥ हे मा पा दवको ! निम्न टलमा मान्य रहछ, तुम निम्नो पक्षमा दास गर्वना अच्युतव मनको निम्नि, साक्षात् परमपुरुष परमा-मा आपन्न पुन

वलाहकसहित आठनवकोष्ठ लक्ष निमी मरुतामन कंका इर नमान । तिस्रो छत्रो यदुक्तको गृहक हुनेछ ॥ ४१ ॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ - हे राजन् । तमको रूप यो ररय प्रपन्न वाट भिन्न थियो, ती सर्वमर्थ प्रहृष्टो घमुरी स्तुति गर्ने देवगण स्वर्गलोक फर्किर ॥ ४२ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे 'राशिष्टी' ॥ पाटीकायां द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ - हे महाराज । जुन बेला परम सुन्दर र सर्वगुणसम्पन्न सभ्य आर्षो, राशिष्टी नक्षत्रको उदय भयो, जशिन-वादि सबै नक्षत्र ग्रह र तारागण छान्ते भए ॥ १ ॥ सबै दिशाहरू निर्मल भए र आकाशमा कान्तिपूक तारागण टक्कन लागे । पुर, ग्राम, गोष्ठ र रानादिका स्थानीसहित पृथ्वी मङ्गलमय भए ॥ २ ॥ नदीहरूको बल निर्मल भयो, फलेका वनले सरोवरहरूको शोभा बढ्यो, वनभेरी पक्षिरू र भ्रमरका गुञ्जायमान र मूलका गुञ्जाले शोभिर ॥ ३ ॥ परम सुखदायक सुगन्धयुक्त

माक्षाद्भगवान्भवाय नः ॥ माऽमुद्भय भोजपतेर्मूर्धोगोसा यदूना भविता तवात्मजः ॥ ४१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्यभिष्टय पुरुषं यद्वपमनिदं यथा ॥ ब्रह्मेशानौ पुरोधाय देवाः प्रतिययुर्देवम् ॥ ४२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे गर्भगतविष्णोर्ब्रह्मादिकृतस्तुतिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ अथ सर्वगुणोपेतः कालः परमशोभनः ॥ सर्ववाजनजन्मर्क्ष रान्तर्क्षग्रहतारकम् ॥ १ ॥ दिशः प्रोदुर्गगनं निर्मलोद्भगणो-
दयम् ॥ मही मङ्गलभूयिष्ठा पुरग्रामग्रजाकरा ॥ २ ॥ नद्यः प्रसन्न सलिला हृदा जलस्हश्रियः ॥ द्विजालिकुलसन्नादस्तवका वनराजयः ॥ ३ ॥ ववौ वायुः सुखसर्षाः पुष्पगन्धवहः शुचिः ॥ अस्मयश्च द्विजातीनां शान्तास्तत्र समिन्धतः ॥ ४ ॥ मनास्यामन्मनजानि माघूनामसुरदुहाय ॥ जयमाने ऽजने तास्मभेदुर्दुर्भयो दिवि ॥ ५ ॥ जगुः किन्नरगन्धर्वास्तत्पुत्रुः सिद्धचारणाः ॥ विद्यार्थश्च ननुत्तरसरोभिः समं तदा ॥ ६ ॥ मुमुचुर्मुनयो देवाः मुमनांमि मुदाविताः ॥ मन्दं मन्दं जलधरा जगज्जनुमागरम् ॥ ७ ॥ निशीथे तम उद्घुते जायमाने जनार्दन ॥ देवक्यां देवसृपिण्यां विष्णुः सर्वदुहाय ॥ आविशामीत्यथा ॥ न्यां दिशीन्दुरिषि पुष्कलः ॥ ८ ॥ तमद्भुतं बालकमभुजेक्षणं चतुर्भुजं राक्षगदायुदायुधम् ॥ श्रीवत्सलक्ष्मं

भक्त बभूव वन लाप्सो र अग्निहोत्र श्रुत्वा प्राक्षयको संचित शोमानल शान्त भण्ड केनि स्वयं प्रवर्तित भयो ॥ ४१ ॥ देवतागण र माघुवनका विश्व प्रसन्न भयो अनि अजन्मा भगवान् । आविर्भाव हुने बेलामा आकाशमा दंड-द्वन्द्वी वज्रलागे ॥ ५ ॥ किन्नर र गन्धर्व गान गनलागे, सिद्ध-प्राणादिले स्तुति आरम्भ गरे र अत्यन्तम तया विद्यार्थीहरू नान्दनाले ॥ ६ ॥ देवता र इन्द्रिगण आनन्दले पुष्प-वर्षा गनलागे, नयो अन्धकारमयी अर्धरात्रिमा श्रीजनादन प्रकट हुने बेलामा मङ्गल तथा भोगमय मन्द स्वरले गजन लागे । जग्गि पृथ दिशाया पुष्पचन्द्रको प्रदुर्भाव हुन्छ, स्वर्गले मरी देवीरूपीमी देवरीको सर्वदाट मार्गन्तर्षामी श्रीहरि प्रकट भए ॥ ७ ॥ ती अद्भुत बालकको -

* सर्वमर्थ - सबैसक वार्म सुभेद ज्ञाने छुट । लई छुमेरु मङ्गल । बर्षात् भूतिलक्ष्मं भिक्षु, श्रुती, नै रङ्ग पात्रो निद्रय

राष्ट्री बौधि समुद्र ताम कमिला, श्री पात्रमा लक्ष्म श्री । त्यो सकलैर उल्लस पात्रि भवको र मली बुली भवको ॥

अमका मेह कमत हैं रागा थिए, जममा चारे हातमा अह, चक्र, गदापथ आदि आयुध, वधस्वयमा आत्म-विह, पांटीमा कोस्तुभ मणि आदि। ऐसेको जो पीताम्बर धारण गरेका थिए र जममा वन सत्रल मेघ हैं दयाप थियो, उनलाई आबमुदरले देखे ॥ १ ॥ उनको छर्मिएका र ओठी हैं वैरिएका अन्तकावली, बहुमूल्य रत्नमय किरीट र कुण्डलका कान्तिसे क्लमकल थियो। उनको सुन्दर रसाम देह देदीप्यमाह भेषला, अजबन्द एवं कज्जगारिले विभूषित थियो। १० ॥ भगवानलाई पुत्ररूपमा मनीषी बंसेर वसुदेवका नेत्र विमल र आनन्दले विमोह भए। उनले तुरन्त कृष्णवतारको महोत्सव मनाउने अन्याहटमा आनन्दमग्न भए। ब्राह्मणहरूलाई दस हजार गार्द दिने संकल्प गरे ॥ ११ ॥ हे परीक्षित! आफ्नो तेजले छतिका गृहलाई जालोकित गर्दा ती बालकलाई माझा दुःखमापन गर्ने उनको प्रभाव जन्मेर वसुदेवजीको मय हराएर गयो र ती जन्मस्नान भई हात जोसेर यम प्रकार स्तुति गर्ने लागे ॥ १२ ॥ वसुदेवजी अन्दरमा नै हजुरलाई आनन्द छ। हजुर प्रकृतिदेखि पर माझा दुःख भएर पुनः हुनुहुन्छ। हजुर विष्णु

गलशोभिकोस्तुभ पीताम्बरं मान्द्रपयोदमोभगम् ॥ ६ ॥ महाह वैदूर्यकिरीटकुण्डलत्रिपा परिष्वक्तमहस्रकुन्तलम् ॥ उदागकाशयद्गदकङ्कणादिभिः विरोचमानं वसुदेव ऐक्षत ॥ १० ॥ स विस्मयोत्फुल्लितलोचनो हरि सृतं विलोकयानकदुन्दुभिस्तदा ॥ कृष्णावनारोत्मवमम्भ्रमोऽस्पृशन्मुदा द्विजेभ्योऽयुतमाप्लुतो गवाम् ॥ ११ ॥ अयेनमन्तोदवधार्थं पुरुषं परं नताङ्गः कृतधीः कृताञ्जलिः ॥ स्वरोचिषा भारत मुनिकागृहं विरोचयन्त गत भीः प्रभाववित् ॥ १२ ॥ वसुदेव उवाच ॥ विदितोऽसि भवान्माक्षतपुरुषः प्रकृतेः परः ॥ केवलातुभवानन्दस्वरूपः सर्वबुद्धिदृक् ॥ १३ ॥ स एव स्वप्नकूटं मत्ताञ्ज्रे त्रिगुणात्मकम् ॥ तदनु त्वं ह्यप्रविष्टः प्रविष्ट इव भाव्यसे ॥ १४ ॥ यथेष्टविकृता भावास्तथा ते विकृतैः सह ॥ नानावीर्याः पृथग्भूता विराजं जनयन्ति हि ॥ १५ ॥ सन्निपत्य समुत्थाय दृश्यन्तेऽनुगता इव ॥ प्रागेव विद्यमानत्वाच्च तेषामिह सम्भवः ॥ १६ ॥ एवं भवानुदघनमेयलक्षणैर्ब्रह्मेणैर्युग्मे सन्नपि तद्गुणाग्रहः ॥ अनावृतत्वादुपहिरन्तरं न ते सर्वस्य सर्वात्मन आत्मवस्तुनः ॥ १७ ॥ य आत्मनो दृश्यगुणेषु सन्निति व्यस्यस्ते स्वयतिरेकतोऽबुधः ॥ विनानुवादं न च तन्मनीषितं सम्यग्यतस्त्यक्तमुपाददत्पुमान् ॥ १८ ॥ ततोऽस्य जन्मस्थितिर्मयमा-

आनन्दस्वरूप र कर्षक बुद्धिदृष्ट हुनुहुन्छ ॥ १३ ॥ पहिले हजुर नै आफ्नी भाषाले बां त्रिगुणात्मक संसार र अनुदुःख र स्वयमा प्राप्त नभए पनि प्राप्त करते देखिनु हुन्छ ॥ १४ ॥ जस्तै महत्त्वकादि कारण भिन्न-भिन्न रहेमध्य भिन्न-भिन्न सामर्थ्य भएदा रहनु हुन्छ, जसले कुनै विशेष कार्य गर्ने सकेनन्, दिनिक इन्द्रियादि बाह्य विकारनै मिश्रित नै हजुर यस ब्रह्माण्डको रचना र पक्तालाई उत्पन्न गरेर यसैमा अनुपविष्ट भए देखिनु हुन्छ, गान्धर्वा इत्युक्तो जन्म हुँदैन, निरति हजुर कारणरूपले सदा विद्यमान रहनु हुन्छ ॥ १५ ॥ १६ ॥ यत्ने प्रकार केवल बुद्धिदृष्टा असत्ता लक्षणहरूको अनुमान गरिन्छ र बां इन्द्रियहरूका ग्रहण गरिन्छन्, ती गुणहरूमा ज्ञात गरेर पनि हजुरको ब्रह्म हुन, निरति ती गुणले आधुन नहुनाले सर्वव्यापक, सर्वानुपायी एवं परमार्थ आत्मस्वरूप हजुरमा बाह्यी-मित्री छन्यमा नै छैन ॥ १७ ॥ व्यक्ति आत्माको दृश्य देहादिलाई आफ्नो मना बुझ्नु र सत्य मान्नु, त्यो अज्ञानी र विचारपूर्ण हुन विचारको बाध्य भएको छ, स्वयलाई मय माझले त्याग्नु हा ॥ १८ ॥ हे प्रभा! यस्ता भन्दछन् कि हजुर निरति

निर्गुण र निर्विशेषः सुष्टेको उत्पत्ति-स्थिति इन्द्र, तयो उचित हो किनकि हनु मयममर्थ र प्रक्ष अर्थात् सर्वापछान हुनुहुन्छ । मन्वादि तीनै गुण इन्द्रको आश्रित रहन्छन् । उनको कार्यमहण उपनि आदिको हनुमा आरोप गरिन्छ ॥ १९ ॥ आफ्नी मायाद्वारा हनु नै त्रिलोकको रक्षार्थ मानवक दुष्कृत्यवर्ण, राजः प्रधान रक्तवर्ण र तारावर्ण तथा १५ कृष्णवर्ण पातक मनुहुन्छ ॥ २० ॥ अहिले यम लोकको रक्षार्थ इन्द्रले मवहाँ अवतार लिनुभयो । हे अश्विदेश्वर ! हनु यम रूपले राजा-नामधारी कराँसी ५२ गेना पतिहस्तद्वारा संचालित अश्वेष सेनाको संहार गर्नु हुनेछ ॥ २१ ॥ हे गुरेछ ! यहाँ इन्द्रले अवतार लिँको छनना पाएर दुष्ट कंगले इन्द्रका दोलुङ्गलाई मारिदियो । अब पनि हनुद्वारा हनु र वरुट मणको समचार इन्द्रमाथ प्रक्ष लिएर आइपुग्ल ॥ २२ ॥ श्रीशुकदेव मनुहुन्छ-हे राजश ! आफ्ना प्रथमा नागपुत्रको लक्ष्य दसौ मृतु मृतु तिम्रो देखी अग्निको मएर पनि कंगको हनु मान्दै स्तुति गर्ने लागिन्- २३ ॥ हे प्रभो ! जुन परमार्थवचनलाई वेदमा आदिकारण श्रद्धाको छ, जसले अन्त्यक, ज्ञान (धर्म), ज्ञानिमंग,

न्विभो वदन्त्यनीहादगुणादविक्रियात् ॥ त्वयीश्वरे ब्रह्मणि नो विरुध्यते तदाश्रयात्तादुपचर्यते गुणैः ॥ १६ ॥ म त्वं त्रिलोकस्थितनं स्वमायया विपर्ययं शुक्लं स्वलु वर्णमात्मनः ॥ सर्गाय रक्तं रजसोपवृंहितं कृष्णं च वर्णं तममा जनात्ययं ॥ २० ॥ त्वमस्य लोकस्य विभो रिरक्षिषुर्गृह्यस्वीक्षणोऽमिममस्मितेश्वर ॥ राजन्यमंजामुरकोटियूषैर्नैर्व्यूह्यमाना निहनिष्यसे त्रमूः ॥ २१ ॥ अयं त्वमभ्यस्तव जन्म नो गृहे श्रुत्वाऽप्रजांस्ते न्यवर्थात्तुरेश्वर ॥ म तेऽन्वतारं पुरुषैः समर्थितं श्रुत्वाऽधुनेवाभिमरत्युदायुधः ॥ २२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ अथैनमात्मजं वीक्ष्य महापुरुषलक्षणम् ॥ देवकी तमुपाधातन्कोमाद्रीनां शुचिनिर्मिता ॥ २३ ॥ देवक्युवाच ॥ रूपं यत्तत्प्राहुरव्यक्तमाद्यं ब्रह्म ज्योतिर्निर्गुणं निर्विकारम् ॥ सत्तामात्रं निर्विशेषं निरीदं म त्वं माहादिष्णुर्न्यात्मदीपः ॥ २४ ॥ नष्टे लोके द्विपराधावमाने महाभूतेष्वादिभूतं गतेषु ॥ व्यक्तेऽव्यक्ते कालवेगेन याते भवनेकः शिष्येते शेषमज्ञः ॥ २५ ॥ योऽयं कालस्तस्य तेऽव्यक्तबन्धो चेष्टामाहुरवेष्टे येन विश्वम् ॥ निमेषादिवत्सरान्तो महीयांतं त्वंरानं क्षेमधाम पश्ये ॥ २६ ॥ मर्षो मृत्युपालर्भातः पलायन् लोकान्सर्वान्निर्भयं नाप्यगच्छत् ॥ तत्पदादज्जं प्राप्य यदृच्छयाऽद्य स्वस्थः शेते मृत्युरस्मादपैति ॥ २७ ॥ स त्वं धोगदुष्सेनसज्जानन्वादि त्रस्तान्मृत्युवित्रामहाजमि ॥ रूपं चेदं पौरुषं ध्यानधिष्ण्य मा प्रत्यक्षं मां महेशां कृषीष्टाः ॥ २८ ॥ जन्म ते मय्यसौ पापं मा

निर्गुण सनायस निर्विशेष र निरीह मनेर वर्णन गरिएको छ, ती धुद्ध आदिका प्रकारक साक्षात् विष्णु भगवान् इन्द्र नै हुनुहुन्छ ॥ २४ ॥ अब प्रजापति भस्माको परमायुधो द्विपराध ममज्ञ मएर कालको वेगले संहार नष्ट मएर जन्म र सबै तत्व आफ्ना कारणस्वरूप अहङ्कारमा सीन हुन्छन् तथा अहङ्कार मवचनमा र मवचन प्रकृतिमा बान हुन्छ, नद हुन्छ नै क्षेपकमा रहनु हुन्छ ॥ २५ ॥ हे प्रभो ! जसको चेष्टाले मारा शिखर वेद्य गरिहेरान् छ, यो एक निमषदेक्षि प्रलयवर्षतकं महाकाल पनि इन्द्रकै लीला रहिन्छ । इन्द्र मज्जका हेमर र अभयपान हुनुहुन्छ, म हनुको सरलमा छु ॥ २६ ॥ हे प्रभो ! यो मय्यवर्मा मोर मृत्युरूपी मर्षदात इगएर मर्ष लोहमा हुन्दै कहौं छुनै निर्मय स्थान पाउन गकन । मात्र तयो इन्द्रका शरण पाएर सुषार्वर्षक मुक्तिहेर, किनकि अब मृत्यु भवबाट पर मणको छ ॥ २७ ॥ हे नाथ ! इन्द्र भक्त-भयद्वारा हुनाले यम दुष्ट कंगको मवबाट हाम्रो

१६॥ मनुहवस् । किमकिं दामी त्योमित मान्दं अपमीनं छी । यो पनि शार्थना छ-हजुर यो स्थानपरमरूप चमंचलु हुने व्यक्तिकः मासु प्रवृत्त नगनोन् ॥२०॥ हे मनुष्यदत्त ! मेरो गर्भबाट हजुर मएछौ । बुबान्त त्यस पापी कर्मले बाह्य नपाओस् । म माई अर्धो छु । अतः हजुरको निम्ति पनि मलाई कमको दर लागिरहेछ ॥२१॥ हे विद्यान्मन ! यत्तु, चक्र गट्ट र दण्डको जोषोले पुष्क आपनो यो अर्नाकिक, चतुर्भुज स्वरूप गुप्त शार्नुहवस् ॥२॥ प्रलयको बेला जो मर्म्पूर्ण विरदलाई आफ्नो दहमा पथाचक्राद्य धारण गर्दछन् उनै पुरुष हजुर मेरो गर्भबाट प्रकट हुनुभयो । यो हजुरको अद्भुत लीला हो ॥३१॥ ममवान् मन्नुन्छ-हे देवि ! पूर्वजन्ममा स्वायम्भुव सम्भन्तको बेला निमी हरिन भिषी र त्यस बेला र्ही बसुदेव सुतपा नामक प्रजापति थिए ॥३२॥ जब प्रजाले निमी दुवैलाई शत्रु उत्पन्न गन आधा दिए, तब निमी इन्द्रिय दमन गरेर त्यस्यामा लाग्यो ॥ ३३ ॥ निमी दुवै वर्षा, बापु, छीन, नाप आदि कतिका गुणहरू सहैर बटोर तपस्या गर्थे र प्राणायामले निम्ना मनको मैना पल्लासियो ॥३४॥ तब निमी दुवै मुकैका पान बाड् दिएर ममिल अभिमुखित वरदान प्राप्त गर्दै इच्छा राखी

विद्यान्मनुसूदन ॥ ममुद्विजे भवदेनोः कंसादहमधीरधीः ॥ २९ ॥ उपमंहर विश्वात्मजदो रूपमलौकिकम् ॥ शङ्खचक्रगदापद्मधिया जुष्टं चतुर्भुजम् ॥३०॥ विश्वं यदेतत्स्वतनौ निरान्ते यथावकाशं पुरुषः परो भवान् ॥ विभर्ति सोऽयं मम गर्भगोऽमृदहो क्लोकस्य विहृष्यन् द्वि नत् ॥ ३१ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ त्वमेव पूर्वर्गोऽसुः पुरिनः स्वायम्भुवे सति ॥ तदाऽयं सुतपा नाम प्रजापतिरकल्मषः ॥ ३२ ॥ युवां वै ब्रह्मणाऽऽदिष्टौ प्रजामगं यदा ततः । सन्नियम्येन्द्रियग्रामं तेषां परमं तपः ॥ ३३ ॥ वर्षावातातपहिमघर्मकालगुणाननु ॥ सहमानौ आमारोधविनिधूतमनोमलौ ॥ ३४ ॥ शीर्णपर्णानिनाहारातुष्टान्तेन चेतसा ॥ मच्चः कामानभीप्सन्तो मदाराधनमीहतुः ॥ ३५ ॥ एवं वा तप्यतोस्तीव्रं तपः परमदुष्करम् ॥ दिव्यवर्ष-महद्वाणि द्वादशोयुर्मदात्मनोः ॥ ३६ ॥ तदा वा परितुष्टोऽहमनुना वपुषाऽनवे ॥ तपसा श्रद्धया नित्यं भक्त्या च हृदि भावितः ॥३७॥ प्रादुरासं वरदराड् युवयोः कर्मदत्तमया ॥ त्रिपर्ता वर इत्युक्ते माहशो वा वृत्तः सुतः ॥३८॥ अनुष्टोम्यविषयवनपत्यौ च दम्पती ॥ न ब्रह्मार्थेऽपवर्गं मे मोहितो देवमायया ॥ ३९ ॥ गते मयि युवां लब्ध्वा वरं मत्पदं सुतम् ॥ आन्यान्भोगानमुन्नाथां युवां प्राप्तमनोरथौ ॥ ४० ॥ अट्टाऽन्यतमं लोके शीलौदार्यगुणैः समम् ॥ अहं सुतो वामभवं पुरिनगर्भं इति श्रुतः ॥ ४१ ॥ तयोर्वा पुनरेवावमदित्यामाम कश्यपान् ॥ उपेन्द्र इति विख्यातो

ज्ञान-विचलते मेरो । आधापना गर्नलाग्यो ॥ ३५ ॥ यसरी अति दुष्कर र धोर तप गर्दै ममा नै चित लताएर दिव्य बाह इन्द्रज वर्ष भिने ॥ ३६ ॥ हे अनघे ! जब निमी दुवै न यत्नी तब, अट्टा र भक्तिपूर्वक आचम्य हृदयमा मेरो निरन्तर चिन्तन गर्थो अनि य प्रसन्न भएर निमी दुवैलाई इच्छिल वर दिने इच्छाले बढी रूपमा ब्रह्म र उष मले गर्दै-वरदान माग् । तब निमीले प्रजस्यै पुत्र माग्यो ॥३७-३८॥ त्यस बेलासम्म निमीहरू विषय-भोगबाट रहित भिषी र निम्ना स्नान भिएनन् । अतः मेरी मायाले मोहित भएर निमीले मोक्ष धारण गर्नानी ॥३९॥ म मागपाछ निमी दुवैले य जस्यै पुत्र हुने वर पाएर लल्ल-मनोरथ गर्दै विषय-भोगमा लाग्यो ॥४०॥ मलाई धन लोभमा ग्रीउ उदरता आदि गुणहरूमा ब्रह्म ममान कोही अरु देखिएन । यसै निम्ति य स्वयं निम्नो पुत्र भएर 'पुरिनगर्भ' नामले विख्यात भए ॥ ४१ ॥ अर्को जन्ममा जब निमी दुवै दरयप र अदिनि भयो, तब मले निमीहरू

‘उन्नेद्र’ नामले अन्य लिई, त्यस बसन्त मेरो दैह मानो हुनाले ‘वामन’ कतिपै । ४२ ॥ हे मनी ! अब नेहो जन्ममा भ केरि उही रूपले तिम्रोझैं उन्पन्न भएको छु । वसन्ती पूर्व-
 कालमा मैले तिम्रीलाई जुन वचन दिएका थिएँ, त्यो सत्य भएको । ४३ ॥ भग्न वेला मैले आफ्नू यो रूप देखाउने काम न हो-तिमी मेरो पूर्व अवतारको पनि स्मरण गर,
 किनकि केवल मनुष्य शरीरले मेरो जन्मको ज्ञान हुन सक्नेन । ४४ ॥ अब तिम्रो पुत्रभाव र भग्नमात्रले मेरो निम्नतम शरीरमा प्रीति बढाउने छौ र उन्पन्नमा क्लेशपूर्ण परमपद
 प्राप्त गर्न छौ । ४५ ॥ यदि तिम्रीलाई कम्को हार छ भने भलाई गोकुल जलपूर हिँड, त्यहाँ यशोदाको समक्ष उन्पन्न मेरो योगमायालाई लिएर फर्के । ४६ ॥ श्रीशुकदेव
 मन्त्रुन्नेद्र-यति मनेर भगवान्, वसुदेवले हेर्दाहेर्दै आफ्नी मायाले मायागण बालक बनिदिन । ४७ ॥ जुन वेला वसुदेव, भगवान्को मायाले विष्णुवपुत्री भोहरिनीलाई
 लिएर छुनिका गृहबाट बाहिर निस्के, उमै वेला नन्दराजो यशोदाको वधवात समराज्की अन्नमा योगमाया उन्पन्न । ४८ ॥ उनी योगमाया द्वारा मन्त्रन इन्द्रिय बुद्धिहरूको द्वारा

वामनत्वाच्च वामनः ॥ ४२ ॥ तूनीयेऽस्मिन्भवेऽहं वै तेनैव वपुषाऽयं वाम् ॥ ज्ञानो भूयस्त्वयोरैव मर्त्यं मे व्याहृतं मति ॥ ४३ ॥ एतद्धा दंशतं
 रूपं प्राग्जन्मस्मरणाय मे ॥ नान्यथा मद्भवं ज्ञानं मर्त्यलिङ्गेन जायते ॥ ४४ ॥ भुवां मां पुत्रभावेन ब्रह्मभावेन चामकृतं ॥ चिन्तयन्तो कृतमन्तेहो
 याम्येये मद्रतिं पराम् ॥ ४५ ॥ यदि कंमाद्रिभेषि त्वं तर्हि मां गोकुलं नय ॥ मन्मायामानयाशु त्वं यशोदासर्ममभवाम् ॥ ४६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥
 हन्युक्तगामीदृष्टिः पूर्णा भगवानात्ममायाया ॥ पित्रोः सम्पश्यतोः मयो बभूव प्राकृतः शिशुः ॥ ४७ ॥ ततश्च शौरिर्मगवत्प्रचोदितः मुनं मयादाय
 म स्तुतिवशूहान् ॥ यदा बहिर्गन्तुमिषेय तर्जया या योगमायाऽजनि नन्दजायया ४८ ॥ तया हनप्रययमर्भृत्तिषु द्वाःस्थेषु पौरेष्वपि शा यते-
 ध्वय ॥ द्वागन्तु सर्पाः पिहिता दुरत्यया बृहत्कपायमकीलशृङ्खलेः ॥ ४९ ॥ ताः कृष्णघटे वसुदेव आगते स्वयं व्यवर्त्यन्त यथा तमो रवेः ॥ वर्षा
 पर्जन्य उपाशुर्जातः शेषोऽन्वगाद्वा वि निवारयन्फणैः ॥ ५० ॥ मघोनि वर्पत्यमकुटमानुजा गम्भीरतोयौदज्ज्वलंमफेनिला ॥ भयानकावतरानाकुला
 नदी मार्गं ददौ मिन्धुरिव श्रियः पतेः ॥ ५१ ॥ नन्दव्रजं शौरिरुपेत्य तत्र तान् गोपान्ममसुप्तानुपलभ्य निद्रया ॥ मुनं यशोदाशयनं निधाय तत्पुता-
 मुपादाय पुनर्गृहानगात् ॥ ५२ ॥ देवक्याः शयने न्यस्य वसुदेवोऽयं दारिकाम् ॥ प्रतिमुच्य पदोलोहमास्ते पूर्ववदावृतः ॥ ५३ ॥ यशोदा नन्दपत्नी च

हरण गरिनाले कम्पका झलपल र पुत्रभावो सबै अचेत मनेर निदरण, झलपलानको होश वन्द धिएँ, तनमा फलामका मिर्का र तन्मा लागेका थिएँ, अनः कोही बाहिर निस्कन
 मर्त्यनभ्या । । । नर वसुदेवले श्रीकृष्णवत्सलाई लिएर निष्कन खानेमात्र छँ सबै टाँकाहरू आफैँ भुले, जसै यशोदाय प्रणष्टि अन्यकार नर मनेर जाम्छः यशोदाको न्यम
 वेला बन्द-बन्द गडेर मेघ पानी पारिहेका थिएँ र सुपजी आफ्ना दगाको छावाले अल निवारण गर्दै तिनको पछि-पछि हिँडिहेका थिएँ । ५० ॥ लगायत पानी पारिहेनाले
 यशुनाको प्रवाद सोत्र र हल्लास्रो मरका थियो, तिनका तरंगहरूले जन्मा कति उठिहेको थिएँ र अनेक मण्डर भुमरो पारिहेका थिएँ, नर मसुदल जसो रामचन्द्रलाई
 बाटो दिनेको थियो, न्यन्तै यशुनाकोले पनि वसुदेवलाई पानी ज्ञान बाटो छाडि दिने । ५१ ॥ नन्दजीको या पुगेर वसुदेवकीले देखे-ममन्त मायागण निहाले अनेक भएका

धिष्णः अतः तं तुल्यं बालकं कृष्णालाई यथादिशो नगीये वृताण्डे उन्नती भस्मरं जन्मिन्नी योममापाकपिणी दालिहालाई लिएर कारामारणा फर्षिष ॥ ५२ ॥ यद्वां आपर
उन्नते अन्धातार्त्तं देवकीका नदीकै सुवाहाधम् र व्यापना चरुवा स्वयं पिपी लयाण्ट पहिले अन्ते धुनामा धुनिय ॥ ५३ ॥ उता यद्येताले यनि पात्र ज्ञानिन्-मलाई कुनै
मनान मेको छ, छ भव र निद्राले छोरो हो कि छोरो ज्ञान मज्जिन् ॥ ५४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे 'वामिष्ठो' मन्त्रादीकार्यां तृतीयाध्यायः ॥ ३ ॥
(योममापाको भविष्यवाणी र कर्मको परचापाव) श्रीशुकदेव मन्दलम्-हे राजन् । नन्दवर्हावाट फर्केपछि मयै ह्वाले होकाहरु पहिले जन्ते वन्द मण्का थिए । एके छिनपछि
द्विष्य रोगको दुनेर मयै हारवाले ठटे ॥ १ ॥ तिनले तुल्य गुजा कंस हा यण्ट देवकीको मन्तान जन्मेको कुरा हुनाए, जपको निम्ति कंस उद्विग्न भएर प्रतीक्षा गर्दै थियो ॥ २ ॥
यनि सुभाषाच त्यो छथ्यो त्यागेर बुलक उन्नो र नाङ्गां गिर तथा काल फुकेर, र तरवारदे ह्वालेखानमा पुग्यो, 'यो मेरो सन्तु हो' यण्ट बाघउले आफुले-आफुले मर्दैथ्यो ॥ ३ ॥

ज्ञानं परमबुध्यत ॥ न तद्विद्भिर्परिश्रान्ता निद्रायाऽपगतस्मृतिः ॥ ५४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे कृष्णजन्मनि तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ बहिरन्तपुरद्वारः सर्वाः पूर्ववदावृताः ॥ ततो बालश्चनि श्रुत्वा गृहपालाः समुत्थिताः ॥ १ ॥ ते तु
वर्णमुपत्रज्य देवक्या गर्भजन्म तत् ॥ आचरुयुर्भोजराजाय यदुद्विग्नाः प्रतीक्षते ॥ २ ॥ स तत्पातपूर्णमुत्थाय कालोऽयमिति विद्वत् ॥ सूती-
गृहमगात्पूर्णं प्रमत्तलम्बुक्तमूर्धजः ॥ ३ ॥ तमाह भ्रातरं देवी कृपणा कर्ण मनी ॥ सुपुत्रं तव कल्याणी भ्रियं मा हन्तुमर्हमि ॥ ४ ॥ बहवो
द्विस्ता भ्रातः शिशवः पावकोपमाः ॥ त्वया देवनिमृष्टेन पुत्रिकैका प्रदीयताम् ॥ ५ ॥ नन्वहं ते ह्यवरजा दीना हतमुता प्रभा ॥ दातुमर्हमि
मन्दाया अङ्गेमां चरमां प्रजाम् ॥ ६ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ उपगृह्णात्मजामेवं रुदत्या दीनदीनवत् ॥ याचितस्तां विनिर्भर्त्स्य हस्तादाचिच्छिदे वलः
॥ ७ ॥ तां गृहीत्वा चरणयोजातमात्रां स्वयुः सुताम् ॥ अपोथयच्छिलापृष्ठे स्वार्थान्मलिनमौहदः ॥ ८ ॥ मा तद्भ्रान्तात्ममुपत्य मयो देव्यम्बरं
गता ॥ अदृश्यतानुजा विष्णोः मायुधाष्टमहाभुजा ॥ ९ ॥ दिव्यभग्नरालेपरत्नाभरणभूषिता ॥ धनुःश्लेपुचर्मामिश्राङ्गकगदाधरा ॥ १० ॥

माधुन्ने बाणको दात्र कंसमित् दवर्षाले माई दुर्ला मण्ट होम दाणीमा मनिन्-हे मद्र ! या त हजुरको बुहारी हो हो, हजुर यस कन्याको बध नगलेम् ॥ ४ ॥ दात्र ! देवज
निर्दाले मेरा जनिममान तेजस्वी अनेक बालक पाएदिनुभयो, अब यो बाँटी कन्या नै मजार्ह दिनाम् ॥ ५ ॥ हे प्रभो ! म निद्रो बसिर्ना हुं, आफ्ना बालकहरु पाएनाले म सार्ह दान
मेको छु । हे दात्र ! म जन्मामिर्ना यो जनिम मन्तान छाटिदेऊ ॥ ६ ॥ श्रीशुकदेव मन्दलम्-हे राजन् ! यनि मेरे कन्यालाई काखमा लुकाई देवकीले दान मागले रोगर घर
जनुन-विनय गरिन् ता हूय कंसले उनको दात्राट कन्या छोड्यो ॥ ७ ॥ मयै जन्मेको आफ्नी मायाजीको सुटा ममान त्यसले बाँटा दितामा पठादिदियो, किनकि स्वायल
उपको सोमार्ह नष्ट पातिदिएको थियो ॥ ८ ॥ तर यी उपको दात्राट फुकेर दवीरुप भई आफ्नामा गइन् । स्वर्हाट प्रम्वन् विष्णुकी बाँदीनी बाणमाया आपुन मणि अष्टहात्र,
कामा देखिद्व ॥ ९ ॥ यी दिव्य माया, वल, चन्दन र पण्डित्य गदनाले आफुले विद्वत् र हानमा धनुष, शिखर, बाण, डाल, लङ्का, शङ्ख चक्र र गदा लिएकी थिइन् । मनमा

चार्तिरिन्द्र, धारण, शब्द, कण्ठा, किन्तु १ भाग्यमा भनेक रुन् समर्पण गरेर स्तुति गर्दै थिए । ती देवीले कंगलाई भनिन्- १०-११॥ हे मूर्ख ! मलाई मागेर तलाई के प्राप्त हुन्छ ? तरो पूर्वशत्रु र तलाई माने त अन्तै गर्दै उत्पन्न भइसके छ । अब तै व्यर्थ निर्दोष बालकको हत्या गरिन्छ ॥ १२॥ उसलाई त्यति भनेर देवी योगमाया अन्तर्धान भइन् र उनै पृथ्वीका भनेक स्थानमा भिन्न-भिन्न नामले प्रकटान भइन् । १३॥ देवीको वचन सुनेर कंगलाई ठूलो विस्मय भयो । यसले तुरुन्त बसुदेव-देवकीलाई वचन प्राप्त पाउन दिनपूर्वक भयो- ॥ १४ ॥ 'हे भगिनी ! हे भगिनेय ! राक्षस जस्तै म पापीले तिम्रा धेरै मन्त्रान् मार्तिर्दिने ॥ १५ ॥ वरुणा, त्रिति र सुहृद जनकको स्नेह छाड्ने म गरेर कुन

मिद्वचारणार्णधर्वोरप्सरः किन्नरोरगैः ॥ उपाहतोरुबलिभिः स्तूयमानेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥ कि मया हतया मन्द जातः स्रुतु तवान्तकृत ॥ यत्र क वा पूर्वाश्रुमा हिंसीः कृष्णान्वृथा ॥ १२ ॥ इति प्रभाष्य तं देवी माया भगवती भुवि ॥ बहुनामनिकेत्येषु बहुनामा बभूव ह ॥ १३ ॥ तयाऽभिहितमाकर्ण्य कंसः परमविभ्रमतः ॥ देवकीं बसुदेवं च विमुच्य प्रथितोऽब्रवीत् ॥ १४ ॥ अहो भगिन्त्यहो भाम मया वां वन पाभना ॥ पुरुषाद् इवापत्यं हवो हिंमिताः सुताः ॥ १५ ॥ स त्वहं त्यक्तकारण्यस्यक्तज्ञातिसुहृत्सलः ॥ फौल्लोकान्वे गोपयामि ब्रह्मदेव स्रुतः श्वमन् ॥ १६ ॥ देवमभ्यनृतं वक्ति न मर्या एव केवलम् ॥ यद्विश्रम्भदहं पापः स्वमुनिहतवाञ्छितम् ॥ १७ ॥ मा शोचत महाभागावात्मजान्स्रुतम्भुजः ॥ जन्तवो न सदैकत्र देवाधीनास्तदासते ॥ १८ ॥ भुवि भोमानि भूतानि यथा यान्त्यपयान्ति च ॥ नायमात्मा तथैतेषु विपर्येति यथैव भूः ॥ १९ ॥ यथानेवविदो भेदो यत आत्मविपर्ययः ॥ देहयोगवियोगौ च ममृतिर्न निवर्तते ॥ २० ॥ तस्मा-

लोभमा जर्हता ? अहिले म प्रसन्नता समाप्त भएर पनि मरे जाँदै छु ॥ १६ ॥ अब बाढा पाई-मनुष्य मात्र होइन कि देवता पनि भिक्षा बोल्दा रहेछन् । यसैको श्रममा परेर म पार्थले आफ्नो बहिनीका बालक मारेको छु । १७ हे महाभारता ! तिम्रो व्याख्या पुष्को शोक गरिर निस्कौ शरन्धमा पस्ति माँग नोकिएको थियो । तर्ष जीव दैराधीन रहन्छन् । ती मर्षे योई स्थानमा टिक्नेछन् । १८ ॥ जस्तै माटोले हुनेका पदार्थ भन्दै र विग्रह रहन्छन्, त्यै माटोमा कुनै परिवर्तन आउन्न । त्यसै गरी प्राणीमात्रका देहादिको उत्पन्न र नाश हुँदै रहन्छ यसले आ-माया कुनै प्रकारको छिक्कार आउन्न ॥ १९ ॥ जो यो तत्त्व जान्दैनन्, निस्कै देहादि बनाउ पदार्थमा आत्मबुद्धि हुन्छ । देहादिमा

४ पद्यमा (चित्तोत्कर्षण तत्त्व) - गुणात्मक गुणवान् जनक बाईको शासनकायमा सौदा मर्त्यक भक्तिमत्त सौदा मर्त्यको ज्ञानादिको विरोध शीघ्र उल्लो तयस्व गरी चन स्वभाव वादवाइको अपविष्टर वर्तनदोष । बलवाइले सोभो-यो कलाक चन हा १० चित्तमत्त भयो श्रुतको हो विनिक हल्लका दुवैहल्लको भेदमा यो विरोध भविक स्वकिहल्ललाई हुनाभमा दिहाइको गिन्ने । अरु विरोधको आश्रयानी यद्वै मर्त्यको छ । यो मर्त्यको भाइ भगवती छ-ती ज्ञानीमर्त्य यो वेद भगवती । अरु ती विरोधको आश्रयानी यमा योरे ल्हाइको छ । वादवाइले हा काट्न मर्त्य-यो मर्त्य । यति नै पश्य मर्त्य नामदे र यो मर्त्य कुलदा मर्त्य विरोध नर नै त पश्य को, दुवैका ल्हाइको संसारदे । यो ज्ञानीमर्त्य मर्त्यको तिनका तारा हुन्छ र हुने मर्त्य र हुने मर्त्य त कल्प हाइल्ल । काट्ने चन मर्त्य विरोध, यो ज्ञानी मर्त्य मर्त्य । नैल यो मर्त्य मर्त्यको काट् मर्त्य । अरु अरुको यो अरु विरोधको हो, अरुलाई कलाइदे र ती मर्त्यको हाइल्लका अरु मर्त्य । यति वादवाइले मर्त्यको विरोध । यति विरोध मर्त्यकाट् मर्त्य, अरुको मर्त्य मर्त्यको छ ।

आत्मवृद्धि हुनात् भेदज्ञान हुन्छ र भेदज्ञानले नै शरीरका संयोग-विघाग हुन्छन् । यसैले तिनको मुख-दुखःकरी संसारबाट निष्पत्ति हुँदैन ॥ २० ॥ अतएव हे भद्र ! जिज्ञा ओ पुत्र
 म हाश्रा घातण, निन हा तिमा साक नगर किनकि मधै जीव आपना कबको फल सोझ्छन् ॥ २१ ॥ जयमण्य जीव स्वयंप्रकाश मपर पनि आकुलाई 'म माग्निन्तु वा माहं' बन्तो
 मान्दछ, तर यस देहको उत्पत्ति र उनको नाशको अपिमान यहाँले त्या अज्ञानवश बाध्य-बाधक माथमा प्राप्त हुँदै रहन्छ तिम्रो दुवै माधु-स्वभाव र दीन-लज्ज छी । अतः तिम्रो
 योग यम कटिदशानाई क्षमा गरिदेवो, यति भनेर कर्मले आस्तावट ओझ बागई आपनी बहिनी र ज्वाहँको पाठ समष्टको ॥ २२-२३ ॥ कन्याकविणी योगमायाको कथनमा
 विधाम गरेर म्नेह होलाउँदै उपले दुवै जनालाई बन्धन-शुक्त गरिदियो ॥ २४ ॥ आप्न् दाजुले पत्नी पतुनो मरेको हंसेर देवकीको रिम श्रान्त मघा र दाजुको अग्राव
 विमिद्व ॥ जयदेवले पनि हान्ने भने-॥ २५ ॥ हे मद्रामाग ! हुनुरले भनेको मान्य हो । देवधारिजकाई अज्ञानले नै अहं वृद्धि प्राप्त हुन्छ, त्यसैले आप्न्-विगनाको भेद प्रतीव

द्वे स्वतनयान्मया व्यापदितानपि ॥ प्राप्नुशोच यतः सर्वः स्वकृते विन्दतेऽवशः ॥ २१ ॥ यावद्धतोऽस्मि हन्ताऽस्मीत्यात्मानं मन्यते स्वहक् ॥
 तावत्तदभिमन्यतो वाप्यथाधकृतमियात् ॥ २२ ॥ क्षमस्व मम दोषात्म्यं माधवो दीनवत्सलाः ॥ इत्युक्त्वाऽश्रुमुखः पादौ श्यालः स्वस्रोतथाप्रहीत्
 ॥ २३ ॥ मोचयामास निगाडाद्विश्रब्धः कन्यकागिरा ॥ देवकी वसुदेवं च दर्शयन्नात्ममौहदयम् ॥ २४ ॥ आतुः समनुतसस्य आन्तरोप च देवकी ॥
 व्यमृजद्वसुदेवञ्च प्रहस्य तमुवाच ह ॥ २५ ॥ एवमेतन्महाभाग यथा वदमि देहिनाम् ॥ अज्ञानमभवाद्बन्धीः स्वपरेति भिदा यतः ॥ २६ ॥ शोक-
 हर्षभयद्वेषलोभमोहमदान्विताः ॥ मियो ध्वन्तं न पश्यन्ति भावैर्भावं पृथग्दराः ॥ २७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ कर्म एवं प्रमन्नाभ्यां विशुद्धं प्रतिभाषितः ॥
 देवकीवसुदेवाभ्यामनुज्ञातोऽविश्रादुग्रहम् ॥ २८ ॥ तस्यां रात्र्यां व्यतीतार्णं कर्म आहूय मन्त्रिणः ॥ तेभ्य आचष्ट तत्सर्वं यदुक्तं योगनिद्रया
 ॥ २९ ॥ आकर्ण्य भर्तुर्गदितं तमुचुर्देवरात्रवः ॥ देवान्प्रति कृतामर्णं दैतेया नातिकोविदाः ॥ ३० ॥ एवं चेत्तर्हि भोजेन्द्र पुरग्रामव्रजादिषु ॥ अनि-
 र्दशान्तिर्दर्शाश्च हनिष्यामोऽथ वै शिशुम् ॥ ३१ ॥ किमुद्यमैः करिष्यन्ति देवाः समरभीरवः ॥ नित्यमुद्विगमनमो ज्याघोर्षधनुषस्तव ॥ ३२ ॥
 अस्यतस्ते शरत्रातेर्हन्मनाः समन्ततः ॥ जिर्जाविषव उमृज्य पलायनपरा ययुः ॥ ३३ ॥ केचित्प्राञ्जलयो दीना न्यस्तशस्त्रा दिवौकसः ॥ मुक्त-

हुन बालक ॥ २९ ॥ ती भेददर्शी व्यक्ति कहिल्यैहर्ष, छाक, मय, द्वेष, लोभ-मोह र मदले जन्मा मपर परस्पर घैटाले अर्भको नाउ मराउने स्वैका प्रेरक
 परमाभासाई देख्दैनन् ॥ २७ ॥ श्रीशुकदेव कन्तहुन्छ इमूदेव-बन्धकीले प्रत्यन मपर कुश गरेपछि तिनको आज्ञा लिएर कर्म महलमा फर्कियो । २८ ॥ मोलिपन्ट बिहानै उनक
 आपना मन्त्रीसकलाई डाकेर ती सबै झुग मुनायो, जुन योगमायाले भनेकी थिइन् ॥ २९ ॥ स्वामाई कथन सुनेर देवश्रीही र मन्दमति देव देवतापति सिगाएर मन-नाग—
 ॥ ३० ॥ हे म बरात्र ! यदि यस्तो झुग हो भने हामी आजै मण्यं पुर, प्राम र वरवा उपपन्न दम दिन भित्रका सबै बालकसकलाई मारिदिन्छौं ॥ ३१ ॥ ती मभीरु देवता
 उद्योग गरेर पनि हाश्रो के विगानं भक्तछन् ? ती व हजुरको प्रत्यम्बाको शब्दमत्र सुनेर नै जाकिन्छन्, मान्दछन् ॥ ३२ ॥ पूर्वजन्ममा पुष्ट परीअव देवता हजुरका राज्य हा

मर्वेतिराट् यामिन ओष्टिः त्रिभुजो ज्ञो यन्त्रि चान्त्रे तो पुद्गुभिः छांहेर मागे ॥ ३३ ॥ कति देवता अथवा शत्रु पर्वोकर हनुका माष्टु हाग जोनंलागे र कति कपराउ र देका
कुकाएर चरण पर्व अर्ध अन्त्रलागे—य मयमीत कु, मेरो रक्षा मनोम् ॥ ३४ ॥ अनि पुद्गनीति अनुमाग तोमन्त्रे ज्ञस छाहने र जो रक्षीन, मयमीत, अन्यमनस्क वा पुद्गवाट चिह्नस
मगका चिए अथवा जमका भवुष मांविमकेका चिए ती पुद्ग नगनें अशुद्धलाई हनुके कहिल्यै मानुंभणन । ३५ ॥ यी देवगण जहाँ मय र हन्त्रन त्यहाँ वीर बन्दलन र पुद्ग छाहेर
अन्त्रन नै ठुका-ठुका कुरा गछन् । अनि त्यस्तामित हामीलाई के हर छ ? यिनमा विष्णु एकान्तसेवी र महादेव शनवासी छन् । इन्द्रको पराक्रम तापै अन्य छ र ब्रह्मा केवल तपस्वी
छ ॥ ३६ ॥ तथापि देवता हात्रा शत्रु हुन्, अतः हामीले तिनको उपेक्षा गर्दौं हुँदैन । अथ तिनको जुरो उत्तेज्जका लागि हजुर हामी सेवकहरूलाई निषुक्त मनोम् ॥ ३७ ॥ जस्तै
भक्तपले उपेक्षा गर्दा शरीरमा बढेको रोग अमाप्य हुनजान्छ, जस्तै इन्द्रियको उपेक्षा गर्नाले ती अक्षय्य हुन्छन् । नयमे मर्ग शत्रुको उपेक्षा गर्नाले जब उपेक्षा बल बढ्दछ, तब

कच्छगिस्त्राः केचिद्वीताः स्म इति वादिनः ॥ ३४ ॥ न त्वविस्मृतशस्त्रान्विरथान्मयमंश्रुताम् ॥ हंमन्यामस्तविमुखांभमचापानयुधत ॥ ३५ ॥
किं श्लेषशूरैर्वैषुधैरसंभुगविकल्पनैः ॥ रहोजुषा किं हरिणा शम्भुना वा वनौकमा ॥ किमिन्द्रेणाल्परीर्येण ब्रह्मणा वा तपस्यता ॥ ३६ ॥ तथापि
देवाः मापल्यान्नोपेक्ष्या इति भ्रमहे ॥ ततस्तन्मूलखनने नियुंश्वास्माननुव्रतान् ॥ ३७ ॥ यथाऽऽमयोऽङ्गे ममुपेक्षितो रुभिर्न शक्यते रूढपदश्चकि-
त्मितुम् ॥ यथेन्द्रियग्राम उपेक्षितस्तथा रिपुर्महान्बद्धको न चाल्यते ॥ ३८ ॥ मूलं हि विष्णुदेवानां यत्र धर्मः मनातनः ॥ तस्य च ब्रह्मणो
विप्रास्तपोयज्ञाः सदक्षिणाः ॥ ३९ ॥ तस्मान्मर्वात्मना राजन्ब्राह्मणान्ब्रह्मवादिनः ॥ तपस्विनो यज्ञशीलान्गाश्च हन्मो हविर्दुषाः ॥ ४० ॥
विप्रा गावश्च वेदाश्च तपः मत्तयं दमः शमः ॥ श्रद्धा दया नितिक्षा च क्रतवश्च हरेस्तनूः ॥ ४१ ॥ म हि सर्वमुराष्यक्षो हामुरद्विहगुहाशयः ॥
तन्मूला देवताः सर्वाः सेश्वरा मन्त्रमुखाः ॥ अयं वै तद्वधोपायो यदधीनां विहिमनम् ॥ ४२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एव दुर्मन्त्रिभिः कर्म मद्
सम्पन्न्य दुर्मतिः ॥ ब्रह्महिंसां हितं मेने कालवाशाघृतोऽमुरः ॥ ४३ ॥ मन्दिश्य साधुलोकस्य कन्दने कन्दनप्रियाम् ॥ कामरूपधरान्दिशु दानना-
न्गहमाविशत् ॥ ४४ ॥ ते वै रज प्रकृतयस्तमसा मूढचेतसः ॥ सतां विद्वेषमाचेरुरारादागतमृत्यवः ॥ ४५ ॥ जायुः श्रियं यशो धर्मं लोकाना-

ठगलाई विचलित थाने सकिन्छ ॥ ३८ ॥ देवताको जुरो विष्णु हो र जहाँ मनातनधर्म छ, त्यहाँ त्यो पुद्गल । मनातनधर्मका मूल वेद, गार्ह, ब्राह्मण तपस्या र दक्षिणा महितका
यज्ञ हुन् ॥ ३९ ॥ अतः हे राजन् ! वेदवेदा, तपस्वी, यज्ञरायण ब्राह्मणहरू र ह्वय दिने गार्हको हामी मर्वे प्रकाशले मन्दार गर्नेछौं ॥ ४० ॥ ब्राह्मण, गार्ह, वेद, तप, मत्तय, दम,
शम, दया, नितिक्षा र ब्रह्म यी सबै विष्णुका शरीर हुन् ॥ ४१ ॥ त्यो दैत्यछां शोही र मर्वेको अन्तर्पाम्मे विष्णु नै मर्वे देवताका रक्षक छ । ब्रह्मादेव र ब्रह्मा महित मर्वे देवता
उनका अन्तिम गहन्छन् र तिनको नाश हुने बीटा उपाय छ—आपिहकको श्व गर्नु । ४२ ॥ श्रीशुकदेव मन्त्रुक्त—आपना दुष्ट मन्त्रोगणको यस्तो सन्शय शायर बाल-राक्षसा
पर्वको दुर्मति कल्पने ब्रह्महत्यामै आफ्नो वन्त्रण ठान्छो । अनि ह्छाजुवार रूप लिने र हिंसाप्रिय दानवहरूलाई मापुजनका मर्ग गन आझा दिएर आफ्नो अन्तःपुर्मा यव

॥४३-४४॥ ती दुष्टको प्रकृति रजोगुणले ढाकिएको थियो र उनको चित्त विवेकशून्य थियो । तिनको मृत्यु नगोचरै आइसकेको थियो , मतः ती माधुजनमित इव गर्नेलागे ॥ ४५ ॥
हे राजन् ! महापुरुषको अनादरले व्यक्तिको आयु, यश, श्री, धर्म, स्वर्गादि लोक र ब्रह्माण्ड नष्ट गरिदिन्छ ॥४६॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

(य कृत्याः कृष्ण-दन्धोऽनसुव) भर्तृकदेव कन्तुहन्त-हे राजन् ! पुत्रको जन्म संपत्ति नन्दीनीलाई ठूलो आनन्द प्राप्त भयो । उनले ज्योतिषी र ब्राह्मणहरू हाकिम मान्न गरी पञ्च वस्त्र र माधुष्य खाउन परे ॥१॥ अनि ब्राह्मणद्वारा स्वस्तिवाचन गराई विधिपूर्वक पुत्रको जातकर्म-संगकार गोर देवताहरू र पितृमण्डको पूजा गरे ॥ २॥ उनले राम्रो सुसज्जित दुधमाख गाई, रत्नमण्ड र उत्तम बस्त्रले ढाकिएका मान तिलपत्रत आभूषणलाई दान दिए । तिलको न्यो घुस्रो—जन्मको दुइतिर उदरिका दुइ मानिस बाँडाले अर्कोलाई देख्न नमोस्—यो तिलपत्रत कहिल्लि ॥ ३ ॥ सबै इच्छाको शुद्धि क्रमशः काल, स्नान, छौं, संस्कार, यप, यज्ञ, दान र सन्तोषले हुन्छ, अनि मान्माको शुद्धि आत्मज्ञानले हुन्छ

शिव एव च ॥ इति श्रेयोमि सर्वाणि पुंसो महदतिक्रमः ॥ ४६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वधि चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ नन्दस्यात्मज उत्पन्ने जाताहादो महात्मनाः ॥ आहूय विप्रान्देवज्ञान्स्नातः शुचिरलंकृतः ॥ १ ॥ वाचयित्वा स्वस्त्ययनं
जातकर्मात्मजस्य वै ॥ कारयामास विधिवत्पितृदेवार्चनं तथा ॥ २ ॥ धेनूनां नियुते प्रादाद्विप्रेभ्यः समलंकृते ॥ तिलाग्नीम्भस रत्नोपशानकोम्भा-
म्भरावृतात् ॥ ३ ॥ कालेन स्नानशौचाभ्यां संस्कारेस्तपसेजया ॥ शुद्धयन्ति दानैः मनुष्याः द्रव्याण्यध्यात्मविधया ॥ ४ ॥ सौमङ्ग्यगिरो विप्राः
भूतमागधवर्दिनः ॥ गायकाश्च जगुर्नन्दमैषो दुन्दुभ्यो मुहुः ॥ ५ ॥ व्रजः सम्मृष्टममित्रद्वाराजिरगृहान्तरः ॥ विश्रब्जपताकास्यकृत्स्नपल्लवतो-
रणोः ॥ ६ ॥ गायो वृषा वत्सतरा हस्तिनैलरूपिताः ॥ विचित्रधातुवर्हश्चखकाश्चनमालिनः ॥ ७ ॥ महाहवमाभरणकचुकोष्णीषभूषिता ॥ गोपा-
गमाययू राजन्नानोपायनपाणयः ॥ ८ ॥ गोप्यश्चाकर्ण्य मुदिता यशोदायाः सुतोद्ववम् ॥ आत्मानं यूपयावकुर्वन्माकल्याणनादिभिः ॥ ९ ॥ नवकु-
ट्टुकमिकल्लक्तमुस्तपङ्कजमनयः ॥ बलिभित्तरितं जग्मुः पृथुश्रोण्यश्नत्कुचाः ॥ १० ॥ गोप्यः सुमृष्टमणिकुण्डलनिष्ककण्ठयश्चित्राश्रयः पथि शिखा-

॥ ५ ॥ उम्र बेल ब्राह्मण आशीर्वाद दिनलागे । धतु, माणस र नन्दीवन स्तुति मान गर्नेलागे, सबैया बाउने बाठे । मेरी दुन्दुभी आदि बाजा बन्नलागे ॥ ५ ॥ त्यम दिन वज्रमा
सर्व धारमा डार, आंगन र भित्री माघ बढारी दिनमा सुसज्जित जल छर्कियो र तिनलाई पितृ-विधि पञ्चा, पताका, माला र रत्न-भिरङ्गका वस्त्र र फूल-मालाले सज्जिए ॥ ६ ॥
गाई गाँछ र बालालाई बेपार, गोक तथा तेलले सिंगारेर बपुर-गृह, माला वस्त्र र सुनका पिक्की गडना लगादिए ॥ ७ ॥ अनि सबै गाँस बड्कमूल्य वस्त्र, पहना टीगा पयसिले
विभूषित भई हावमा उपहारका नामकी लिई नन्दकहाँ आउन लागे ॥ ८ ॥ यशोदाकहाँ पुत्रको उत्पत्ति सुनेर गोपीहरूलाई ठूलो आनन्द भयो र ती रात्रा रक्षापूषण र
आजनादिनै भड्कार गर्नेलागे ॥ ९ ॥ उनको मुख-नभल केसले सुजोषित थियो । ती उपहार लिएर छिटो-छिटो बग्रादाको घर हिँडे । छिटो-छिटो हिँड्नाले गर्दा ती स्तुल नितम्ब हुने
बजाङ्गनाहरू पनि पचोपचन डल्लिङ्गका थिए ॥ १० ॥ यहाँ बाउने गोपीहरूका कानमा मलियप कुण्डल र चोटीमा अनेक प्रकारका मणि, रत्न आदि अडिएका । उत्तम हातले

मुञ्जोमितं चिह्नं निनले चित्र-विचित्रं यत् पतितेका यिम् ॥ ११॥ विन्दता निनका केश्यालयाट् प्रलको वर्षा कुँदै जान्ध्यां । निनका रातमा जहाल शाला यिम् र हिड्दा तिनका कुण्डल, स्नान र हार इत्यिच्छे । यमगी नन्दभवनान्तरि जाननागता नी यामाकुनाको अर्धं आभा मस्तेष्वे ॥ १२॥ नन्दको घर पुगेर निनले 'बालक भिषकजीव होउन्' यस्तो भनेर आशीर्वाद दिए र तेन-वेमार भिषाणकी बल यता उता छुदै उन्धस्वरत्न गान गर्नेलागे ॥ १३॥ अब अमिल विषया स्वायी अनन्तनामा श्रीकृष्णचन्द्र नन्दजीको ब्रजमा मन्तरित कर त्यस बेला उनको आगमन-महोत्सवमा अनेक धरिका मङ्गलमय बाजा बज्नेलागे ॥ १४॥ ब्रजमा गोप तपने आधुन्यै दहो-रुच, पिउ र फल छर्कंदै योराते अर्कोको पुष्पया नौनी धर्मिदिदै खेल्नेलागे ॥ १५॥ उदार नन्दजीले भिनेलाई बन्न, गहना र साईंहरू दिए । सन, माणस, बन्दीजन र नृत्य-बाध आदि विद्याले नै आजीविका कमाउने व्ययान्य मुञ्जोजनहरूलाई प्रत्यक्षतापूर्वक मागेका वस्तु दिण्ड उनले प्रत्यक्षताको प्रत्यक्षता र छोराको व्ययदयको निमित्त यथाचित मन्त्राण गरे ॥ १५॥ १६॥ नन्दगोप द्वारा मङ्गल रोहिणी

च्युतमान्यवर्षा ॥ नन्दान्वयं मन्त्रया ब्रजनीविरेजुर्व्यालोलकुण्डलपयोधरद्वारगोभाः ॥ ११ ॥ ता आशिषः प्रयज्ञानाश्विरं पाहोति बालके ॥ हरिद्राचूर्णतेलाद्भिः मिश्रन्त्यो जनमुज्जगुः ॥ १२ ॥ अवाद्यन्त विचित्राणि वादित्राणि महोत्सवे ॥ कृष्णे विश्वेश्वरेऽनन्ते नन्दस्य व्रजगामते ॥ १३ ॥ गोपाः परस्परं दृष्ट्वा दधिश्रीरघुनाम्बुभिः ॥ आमिश्रन्तो विलिम्पन्तो नवनीतैश्च चिलिमुः ॥ १४ ॥ नन्दो महामनान्तेभ्यो रामोऽलङ्कारगोपनम् ॥ मृतमागधर्वदिभ्यो येऽन्ये विद्योपजीविनः ॥ १५ ॥ तेस्तैः कामैर्गदीनात्मा ययोजितमपूजयत् ॥ विष्णोरारुधनार्थाय स्वपुत्रस्योदयाय च ॥ १६ ॥ रोहिणी च महाभगा नन्दगोपाभिनन्दिता ॥ व्यचरद्दिव्यवामः स्रक्ण्टाभरणभूषिता ॥ १७ ॥ तत आरभ्य नन्दस्य व्रजः क्वममृद्धिमान् ॥ हरेर्निवासात्मशुणे रमाक्रीडमभून्वप ॥ १८ ॥ गोपान्गोकुलरक्षायां निरुप्य मधुरां गतः ॥ नन्दः कंसस्य वार्ष्णिगं कर्तुं दातुं कुरुद्वह ॥ १९ ॥ वसुदेव उपश्रुत्य धातरं नन्दमागतम् ॥ ज्ञात्वा दत्तकर्तं रात्रौ ययौ नद्वमोचनम् ॥ २० ॥ तं दृष्ट्वा सहस्रोत्थाय देहः प्राणमियागतम् ॥ ग्रीतः प्रियतमं दोष्यां मस्वजे प्रेमविह्वलः ॥ २१ ॥ पूजतिः मुखमा-भीनः पृष्ठाऽनामयमादृतः ॥ प्रपत्तधीः स्वात्मजपोरिदमाह विरांपते ॥ २२ ॥ दिष्ट्या धातः प्रवयम इदानीमप्रवस्य ते ॥ प्रजाशाया निवृत्तस्य प्रजा भगवमपगत ॥ २३ ॥ दिष्ट्या संमारचक्रेऽभिन्वर्तमानः पुनर्मरः ॥ उपलब्धो भवानद्य दुर्लभं प्रियदर्शनम् ॥ २४ ॥ नैकत्र प्रियमवामः सुहृदां चित्र-

दिव्य बन्ध, माता र योटीका गहनाहरूले विभूषित भएर टोलिदैगरे पडेन् ॥ १७ ॥ हे राजन् ! उनी बेलादेखि ब्रजभूमि सरे सम्पत्तिहरूले परिपूर्ण भयो । श्रीहरिका निवास र आफ्ना स्वामात्रिक गुणले गर्दा त्यो लक्ष्मीको श्रीदाम्बल बन्यो ॥ १८ ॥ हे कुरुपुत्र ! एक दिन गोकुलको रक्षाको भात मोहकलाई पुन्येर नन्दजी वार्षिक कर वसाल्न मन्त्राण गरे ॥ १९ ॥ अब वसुदेवले मुने-भाई नन्द आफ्ना हन् र राजालाई वार्षिक कर वसाल्नमके-तब उनको हेरामा भेट्नु भए ॥ २० ॥ वसुदेवलाई देखायास नन्दजी ययी जुक्त उठे, जम्नै प्रणाम गरेर आउनाले प्रालङ्घन देह उदेशो होम । ती प्रेम विह्वल भए आफ्ना सन्ध्या वसुदेवभित्त प्रपन्नतापूर्वक हुनै हात फिँज्जाम अंकमाल गरे ॥ २१ ॥ पाथार्थ गरेर नन्दले उनको पूजा गरे । हे राजन् ! वसुदेवजी मुखरुक्म आमनसा वगेर बालकहरूमै चित्त लागिरेहो हुनाले नन्दजीभित्त भजन लागे- ॥ २२ ॥ ३

भाई ! निमी बूढो महरहेका धिपी, निमा मन्नान धिपनन् र हुने आशा पनि धिपन । तर यो मानन्दको हुरा छ कि अहिले तिमीलाई पुष्ट प्राप्त भयो । यो पनि सीमापको कुरा हो—यस समय-वक्रीमा हामी दुवैका समागम भयो । मित्त नं दशान् दुर्लभ हुन्छ । आज भेटो र तिमी पुनर्जन्म भयो ॥२४॥२५॥ जमरी नदीको प्रवाह प्रवाहना गर्ने कठ-पातको सर्वदा एकत्र रहनु आममन्त्र छ, त्यसै गरी मित्र मित्र प्राप्त्य हुने प्रियजन पनि मंगे वस्तु सम्भव हुँदैन ॥ २५ ॥ यस वस्तु जुन विशाल बनमा निमी आफ्ना वस्तु-बान्धवका साथ बस्छौ, त्यसमा धर्म, पानी र लता-पत्रको बहुलता देखी । त्यो पनि तिमा पशु आदिको लागि हितकर र रोग रहित छ कि हेन ? हे भाई ! हाम्रो बाँटा छोटो आफ्नो आमापित्त-तिमी भवमा बस्छ, त्यसलाई मच्चै छ ? त्यो त तिमीलाई आफ्ना पिता मान्दो हंला, किनकि बछोदा र तिमीछे नै त्यसको कालन-पालन गरेका छौ ॥२७॥ १८७७३ निम्न न्यही निवम । धर्म, अर्थ र काम) अस्त्वविहित छ, जसले उसका आन्धीयजनलाई पनि कुछ विनोम् । जसले आफ्ना वस्तुजनलाई कहि हुन्छ, त्यो त्रिभंगले साथ पुष्ट

कर्माणम् ॥ ओषेन व्यूषमानानां प्रवानां सोतमो यथा ॥२५॥ कवित्पराध्य निरुजं भूयन्तुपुनवीरुधम् ॥ बृहन्न तदधुना यथास्ते त्वं मुहद्वृत्तः ॥२६॥ भ्रातर्मम सुतः कबिन्मात्रा सह भवद्भजे ॥ तातं भवन्तं मन्वानो भवद्ब्रह्ममुपलालितः ॥ २७ ॥ पुंसमिवर्गो विहितः मुहदो ह्यनुभावितः ॥ न तेषु क्रिश्यमानेषु त्रिवर्गांश्चाप्य कल्पते ॥२८॥ नन्द उवाच ॥ अहो ये देवकीपुत्राः फमेन बहवो हताः ॥ एकावशिष्टाश्चरन्त्या कन्यासापि दिवंगता ॥२९॥ नूनं ह्यदृष्टनिष्ठोऽयमदृष्टपरमो जनः ॥ अदृष्टमात्मनस्तत्त्वं यो वेद न स मुह्यति ॥३०॥ वसुदेव उवाच ॥ करो वै वार्षिको दत्तो राखेदृष्टाय च वः ॥ नेह स्थयं वृद्धितयं सन्त्युत्पाताश्च गोकुले ॥३१॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति नन्दादयो गोपा प्रोक्तास्ते शौरिणा ययुः ॥ अहोभिरनङ्ग्युक्तेस्तमनुजा य गोकुलम् ॥ ३२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे नन्दवसुदेवमङ्गलमो नाम पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ नन्दः पयि वचः शौरिर्न सृषेति विचिंतयन् ॥ हरिं जगाम शरणमुत्पातागमशङ्कितः ॥ १ ॥ कसेन प्रहिता घोरा पूतना बालघातिनी ॥ शिशुभ्रचार निम्नन्ती पुरग्रामव्रजादिषु ॥ २ ॥ न यत्र श्रवणादीनि रक्षोघ्नानि स्वकर्मसु ॥ कुर्वन्ति मातृतां

॥२८॥ नन्दजी मन्दछन्—हे शिव । देवकीको घमंवाट उरवण तिमी पुनर्जन्म पापी काल मारिदियो । मन्त्रयमा बाँटा छोटो भएकी थिई, त्यो पनि स्वर्गभोग भई ॥२९॥ सर्व अनुप्यका सुख-दुःख आश्रय नै अवलम्बित रहन्छ र आश्रयने उसको पनमात्र आधार छ । जुन व्यक्ति आश्रयलाई नै आफ्नो सुख-दुःखको कारण ठान्दछ, त्यो ती कहि प्राप्त भए पनि प्राप्त न हुँदैन ॥३०॥ वसुदेवको मन्दछन्—ह मित्र । तिमीले राजानाई कर दिइसक्यौ र मर्पित पनि भेट भूमकयो, अब यहाँ अबेर नभए, किनकि तिमी-आज गोकुलमा अनेक उत्पात भइरहेका छन् ॥३१॥ श्रीशुकवच मन्दछन्—वसुदेवले न्याय भनेपछि नन्दादि साथ उनीवित आज्ञा लिई माटामा बसेर गोकुल फर्किव ॥३२॥ इति पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

(धृतराष्ट्र) श्रीशुकवच मन्दछन्—हे राजन् । बाटोमा नन्दजीले विचार गरे—वसुदेवको कथन सुने हुन मन्नेन । उत्पातको आशङ्काले ती मनमनै नारायणका शरणमा गए ॥१॥ यता कर्मने पठम्पनी अपङ्कर राख्नी र बाउ-बाबिनी पूतना पुष्ट पुर, प्राय र ब्रज आदिमा जनक बालकलाई मार्दै छुतिरहेछ थिई ॥२॥ हे राजन् । जहाँका मानिप

नित्यकर्ममा मन्त्ररक्षक र शत्रुमारुहको भय निवारण गर्ने भगवानको स्मरण रहनेनन्, त्यही राक्षसी तथा उनका पुत्रहरूको बल बढ्दछ ॥ ३ ॥ एक दिन त्यो आकाशवाणिनी
र इच्छानुसार उनले पूतना नन्दको गोकुलमा पुगी र मायालु राक्षी रूप बनाएर गोकुल भित्र परी ॥ ४ ॥ त्यस सुन्दरीको कुरीमा कृष्णको ममता बाँधिएको थियो, त्यसको कम्मर
पाएको थियो, भरीरमा राधा वस्त्र थिए र उसको मनोहर मुख कानमा हल्लने कुण्डलको कान्ति र हृत्पत्रले अलकालाले सुशोभित भइरहेथ्यो ॥ ५ ॥ मनोहर हाँसे र
कटाक्षपूर्ण हँसले प्रजवागिरहरूको घन इरण गर्दै, यस कवचनी खोलाई हातमा कमल लिएर आउने लागेकी देखी मोहिनीले उनले रचये लक्ष्मी आफ्नो पतिको दर्शन गर्न
आएकी हुन् ॥ ६ ॥ बालकका निम्ति प्रदम्बका पूतना बालकलाई खोज्दै स्वेच्छाले नन्दजीको घरमा परी ॥ अन्यहाँ उसले छुट्यामा छुट्टेका बालक कृष्णलाई देखी, जो इच्छा

भर्युर्गानुधान्यश्च तत्र हि ॥ ३ ॥ मा स्वेच्छेकदोपेत्य पूतना नन्दगोकुलम् ॥ योषिवा माययाऽऽमानं प्राविशत्कामचारिणी ॥ ४ ॥ तां
केशचन्धन्यतिपत्तमन्त्रिको बृहन्नितम्बननकृन्धमभ्यमाम ॥ सुवामं कम्पितकर्णभूषणस्त्रिपोल्लसत्कुन्तलमण्डिताननाम् ॥ ५ ॥ वन्पुष्पितपाङ्ग-
निर्मगवीक्षितेर्मनो हरन्ती वनितां व्रजोकामाम् ॥ अर्पमनाभोजक्रेण रूपिणीं गोप्यः श्रियं द्रष्टुमिवागतां पतिम् ॥ ६ ॥ बालप्रहस्तत्र
विचिन्वती शिशुन् यदृच्छया नन्दगृहेऽमदन्तकम् ॥ बालं प्रतिच्छन्ननिजोक्तेजसं ददर्श तल्पेऽग्निमिवाहितं भूमि ॥ ७ ॥ त्रिवुध्यं तां बालक-
मारिकाग्रहं वगचक्षमा म निमीलितक्षणः ॥ अजन्तमगोपयदङ्कमन्तकं ययोरमं सुममबुद्धिरजुधीः ॥ ८ ॥ तां तीक्ष्णचित्तमतिवामचेष्टितां
कीक्ष्यान्तगाक्रोशापच्छिदामिवन् ॥ वर्यामयं तत्प्रभया च धृषिते निर्भीक्ष्यमाणे जननी ह्यतिष्ठताम् ॥ ९ ॥ तस्मिन्स्तनं दुर्जस्वीर्यमुखेण घोराङ्क-
मादाय शिशोर्ददायथ ॥ गाढं कराम्बां भगवान्प्रीड्य तप्राणैः समं रोपममन्वितोऽपिबन् ॥ १० ॥ मा मुञ्च मुञ्चालमिति प्रभापिणी निष्पीड्य-

निर्मल काल स्मान थिए, उनले सरदीमा लुकेको आगो बाँ आफ्नो प्रचण्ड तेज लुहाइगलेका थिए ॥ ७ ॥ त्यसलाई बालपातिनी ग्रह ज्ञाने पराक्ता आत्मा कुपले बाधा निस्ले
उमले आफ्ना कान्तरुप अनन्त भगवानलाई यस प्रहार कालमा उचावी, जसरी झममा होरी ठानेर सुनको सप्लोई उठाओम् ॥ ८ ॥ राम्रो उपाणको धारिलो तप्राणको समान
पूतनाको इटप माको कुटिल थियो, शक्तिबाट उसको व्ययहार निकै राम्रो थियो ॥ त्यो कुनै बढ महिला जसरी झान हुन्थी ॥ अतः त्यसको तेजले प्रभावित भएर माता बशोदा र
गोविण्णाल पनि कुनै रोक छेक भएनन् जो नुपचाप उभिरहे ॥ ९ ॥ यसै बलन घोस्त्रभाव पूतनाले बालक कृष्णलाई काष्ठामा लिई र उनको मुखमा फाल्छुट विष्णुबल स्तन
हालिदिई र भगवान कोपाङ्क दृष्ट हातले थिचेर त्यसको प्राणको साधनार्थ दूध पिउनलागे ॥ १० ॥ त्यसले पूतनाको भगवानमा बाँडा हुन लाग्यो र त्यो 'छोट-छोट, अर भयो,

मा मासत सम र निम्न रमा आन्त मातीकन र हागन्तन पर्ने र गर ॥ र हाँस्नु सहाई मा ॥
देखेर माता, अतिन्द मुने र्द न्द पूतना ॥ मा र उतराई मा तिनी राखेर दुःखिता ॥
बालकी प्रभुताको निम्न मा पु ॥ तिनी ॥ गद पाएर नभवार भयो, कनै बनी मर्ति ॥
त्यस्तोलाई पर्ने निम्न माती ॥ तिनीपस इत्यन र माता भएर बनी कनै बन्ती, नदुःखी अत्यन्त ॥

शुभको उरुक्कव र शिरको ईश्वर रक्षा गहन ॥ २० ॥ अगादि चक्रधर, पञ्चादि महाधर, दूर दूरमा धनुष र मङ्गलारी भगवान् मधुसूदन र अञ्जना, चारै कोणको प्राङ्गणको उरुगाय, बाधि उपेन्द्र, तले गहड, पृथ्वीमा इलधर र मरानर भगवान् परमपुत्र विद्यमान रहेर तिस्रो रक्षा गरुन् ॥ २१ ॥ निम्ना इन्द्रियको इयंकुल, प्राणको नारायण, चित्तको शिवदायवान्, मनको योगेश्वर, बुद्धिको इन्द्रिमन र अहङ्कारको ईश्वरपंथपथ परमरक्षा रक्षा गरुन् ॥ सेन्टा गोविन्द, निदादेता मारक, हिन्दू-मुन्दा बकुल, बन्ना श्रीपति र शान्ति बेनामा सबै प्रसाईं स्वामीव पाने पञ्चमाङ्गल भगवान्को रक्षा गरुन् ॥ २४-२६ ॥ हाकिमी, पातुवामी र कुष्माण्डा आदि गालबह, भुन, व्रत, वस्त्राच, यक्ष, राक्षस, विनायक, रक्षक, रेवती, ज्येष्ठा, पूनारी र मातृका आदि तथा अग्नि, इन्द्रिय र प्राणको नाश गर्ने उन्माद एवं अप्मसार आदि राम, सपनामा देखिएका हुला उत्पात, वृद्धश र बाल्यह आदि सबै अतिव भगवान् विष्णुको नामोच्चारण मात्र गर्नाले बचानी भई नष्ट होउन् ॥ २७-२९ ॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ-ब्रह्मपाशमा बाबड पोर्गीहकले यसरी झालग्रह झान्न गरिपकगले

महाराज हरिस्तु पश्चात्तत्पार्श्वयोर्धनुरमी मधुहाञ्जनश्च ॥ कोणेपु शङ्ख उरुगाय उपर्युपेन्द्रस्ताः स्यैः क्षिप्तौ हवधरः पुरुषः मन्तन्वात् ॥ २३ ॥ इन्द्रियाणि हृषीकेशः प्राणान्नारायणोऽवतु ॥ श्वेतद्वीपपतिश्चित्तं मनो योगेश्वरोऽवतु ॥ २४ ॥ प्रशिनगर्भस्तु ते बुद्धिमान्मान भगवान्परः ॥ क्रीडन्तं पातु गोविन्दः शयानं पातु माधवः ॥ २५ ॥ ब्रजन्तमव्याहोःकुण्ड आर्मानं त्वां श्रियः पति ॥ भुञ्जानं यज्ञभुङ्गातु सर्वग्रहभयङ्करः ॥ २६ ॥ अकिन्या यातुधान्यश्च कृष्णान्हा यऽर्भकप्रदाः ॥ भुनश्नेतपिशोचश्च यक्षरक्षोविनायकः ॥ २७ ॥ कोटरा रेवती ज्येष्ठा पूतना मातृकादयः ॥ उन्मादा ये ह्यप्स्यारा देहप्रार्णोन्द्रयदुहः ॥ २८ ॥ स्वप्नदृष्ट्य महोरपाता वृद्धबालग्रहाश्च ये ॥ सर्वे नश्यन्तु ते विष्णोर्नामिग्रहणभीरवः ॥ २९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति प्रणयवद्धाभिर्गोपीभिः कृतस्नानम् ॥ पाययित्वा स्ननं माना मन्त्रवेशयदाः सजम् ॥ ३० ॥ तावन्नन्दादयो गापा मथुराया ब्रजं गताः ॥ विलास्य पूननादेहं बभूवुरतिविस्मिताः ॥ ३१ ॥ नूनं अर्चिः मंजातो योगेशो वा मगम मः ॥ स एव दृष्टो ह्युपातो यदाहानवदुन्दुभिः ॥ ३२ ॥ कनेवरं परमृषिश्छित्त्वा तत्ते ब्रजोक्तमः ॥ दूरे लिप्याज्यवशो न्यदत्तकाष्ठधित्तम ॥ ३३ ॥ दहमानस्य देहस्य धूमश्वशुकमौरभः ॥ उत्थितः कृष्णनिर्भुक्तः सपदादृतपाप्मनः ॥ ३४ ॥ पूतना त्वोक्तबालाङ्गी राक्षसी रुधिराशाना ॥ जिघांसयाऽपि हरये स्ननं दत्त्वाऽऽप सद्गतिम् ॥ ३५ ॥ माना यथादाल स्नन-पाने सार्धं बालक कृष्णसार्धं हुताह् ॥ ३६ ॥ उमं बेला नन्दाद गाय मथुरायात ब्रह्मा पुनर पूतनाको हस्ताई। शरीर हमेर सार्धं लङ्क पर र आपसमे मञ्जारी-॥ ३७ ॥ निःसन्देह वसुदेवको रूपमा कुनै ऋषि प्रवत मष्टसु मथुरा पूर्व-अम्मा ती हुने योगेश्वर थिए, किनकि जसो उनले भनेका थिए, उम्मे उत्पात घटा देखिदहेछ' ॥ ३८ ॥ जसो अजवाणीहकले बञ्जाले पूतनाको शरीर ठुका-ठुका गरेर माछुनदखि निकै पर पुग्दाई लाठमाथि राखेर पालिथिए ॥ ३९ ॥ बढ्ने जसोमा त्यसको शरीर-बाट हुन पुग्दा निस्क्या, त्यसबाट थालेछ जसो सुगन्ध आउँथ्यो, किनकि भगवान्को स्ननपान गर्नाले त्यसका सबै पाप नष्ट भइपकेछ थिए ॥ ४० ॥ पूतना संगमाका बल्लकैहस्ताई माने र तिनको रगत पिउने राखमा थिई । त्यसले भगवान्लाई माने इच्छाक दृष्ट कुराईकी थिई, तथापि उपले मनुष्यति थिई ॥ ४१ ॥ अनि जसले परमात्मा कृष्णलाई गताको गगान

७ भन्ने कुरा पनि छ—जब माछाको शरीर न र अङ्गहरू हरि कला विदे, तब भगवान् यसरी नै खाल बाल र बाँडा हुन् ॥ ४२ ॥ अर्को गाय र बाँडाको नाप हुन्छ ४८ गन्धन र तरिक थिए ।

स्नेहपूर्वक श्रद्धा र भक्तिले उनका इच्छित वस्तुहरू दिए, ती गोपिनीहरूका तद्गतिको विषयमा त केही भन्ने कुनै छैन । ३६॥ जसका यक्षमा भगवान्‌ले आफ्ना लोकवन्द, देवता पति पूज्य र भक्तका हृदयमा निरन्तर विराजमान रहने कारणले पछेर जन्मपान गरेका थिए, त्यो पूतना राक्षसी स्वर पनि जब आमाको पाउने योग्य परमगतिरूप स्वर्गलोकमा पुगी भने जसका स्तन दुध भगवान्‌ले स्वर्ग हरणका थिए, ती माई र माताहरूको कुनै छैन ॥ ३७॥ ३८॥ हे रावन् ! कैवल्य आदि मुक्तिहरूका दाता भगवान्‌ देवकीनन्दनले पुन-स्नेहले स्वयं विगिहेको जसको दुध पिउनु भयो, ती कृष्णमा निरन्तर प्रपन्न राख्ने ती माई र गोपीहरूले केहि कहिल्यै अज्ञानजन्य संसारको प्राप्ति कमरी हुन सक्ताभ्यो ? ॥ ३९॥ ४०॥ नन्दजीसिंह आउने भवै ब्रजवासि चित्तको पर्वाको सुगन्ध पाएर—यो के हो ? बड्‌बाट यो सुगन्ध आइरहेको छ ? यस्ता कुरा गर्दै ब्रजमा पुगे ॥ ४१ ॥

किं पुनः श्रद्धया भक्त्या कृष्णाय परमात्मने ॥ यच्छन्निप्रयतमं किं नु रक्तास्तमातरौ यया ॥ ३६ ॥ पद्मार्थं भक्तहृदिस्थाम्यां बन्ध्याभ्यां लोक-
वन्दितैः ॥ अङ्गं यस्याः समाक्रम भगवानपिवत्तनम् ॥ ३७ ॥ यातुधान्यपि मा स्वर्गमवाप जननीगतिम् ॥ कृष्णमुक्तस्तनक्षीरा किमु गावो
नु मातरः ॥ ३८ ॥ पर्यामि यामामपिक्वपुत्रस्नेहस्तुतान्यस्तम् ॥ भगवान्देवकीपुत्रः कैवल्यार्थस्त्रिलप्रदः ॥ ३९ ॥ तामामविस्तं कृष्णे कुर्वतीनां
सुतेक्षणम् ॥ न पुनः कल्पते राजन्मसारांज्ञानमम्भवः ॥ ४० ॥ कटघूमस्य मौर्यमवधाय ब्रजौकसः ॥ किमिदं कुत एवेति वदन्तो ब्रजमाययुः
॥ ४१ ॥ ते तत्र वर्णितं गोपैः पूतनागमनादिकम् ॥ भुत्वा तन्निधनं स्वस्ति शिशोश्चामन्सुविस्मिताः ॥ ४२ ॥ नन्दः स्वपुत्रमादाय प्रेत्यगतमु-
दारधीः ॥ मूर्च्छ्युपाधाय परमां मुदं लेभे कुरुद्वह ॥ ४३ ॥ य एतपूतनामोक्षं कृष्णम्यार्भकमद्भुतम् ॥ मृणुयाच्छ्रद्धया भक्त्यो गोविन्दे लभते रतिम्
॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

राजोवाच ॥ येन येनावतारेण भगवान् हरिरीश्वरः ॥ करोति कर्णरम्याणि मनोज्ञानि च न प्रभो ॥ १ ॥ यच्छन्निप्रयतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णा मत्त्वं च शुद्धय-

त्यहाँ ठनीहरूले शापभाषाको मुखबाट पूतनाको आगमन हुनान्त सुने । 'पूतना भरी र बालक कुष्ठल्यर्वक बाँचे' यस्तो कुरा सुनेर तिनलाई आश्चर्य लाग्यो ॥ ४२ ॥ हे कुरुनन्दन ! उदारवृद्धि नन्दले मुन्हुको हुनवार बाँचेको आफ्नो बालकलाई काममा टाँगेर बारम्बार उनको दिश सुचेर मनभने धेरै ब्रजन भए ॥ ४३ ॥ जो पुरुष बालकृष्णको यो 'पूतना-मोक्ष' नामको वदुद्धत लान् श्रद्धापूर्वक सुन्दछ, त्यसको भगवान् कृष्णमा अचल प्रेम हुन्छ । ४४ ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे षष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

राजा परीक्षितले माँचे—हे प्रभो ! भगवान् जुन-जुन अवतार लिएर जन्मा जन्मा भरण-मुख लोलाहरू गर्दछन्, ती सबै भलाई आनन्दित पार्दछन् ॥ १ ॥ जो सुभातं

बनको मल र विषय-व्यापार पर आनन्द, अन्तःकरण शुद्ध हुन्छ, भगवानमा भक्ति र भक्तजनमा भोगि बढ्दछ, निम्न इति-परित्रहक यदि हजुरको इच्छा भए बलान गनुहवन् । १ ॥ श्रीकृष्णले मन्यलोकमा आएर शान्ती मालिहरूको अनुकरण गरेर जुन अन्धबुद्ध बाललीलाहरू गरे, ती पनि धर्मन गनुहवन् । ३ ॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! एक दिन श्रीकृष्णको औत्थानिक अर्थात् कौन्टि ककन अतिको-मय यियां र उनी दिन उनको जन्म-नक्षत्र (राशिणी) पनि यियां भनः यशोदाले घरमा बाकेका मापिनीहरूको गान बजान र हास्यनहरूद्वारा मन्त्रवाट गराई छारफा अभिषेक गराइन ॥ ४ ॥ फेरि उबल लन्न, वस्त्र, पुष्प, गार्ह आदि माङ्गलिक वस्तुले पूजित बास्यनहरूद्वारा स्वन्तिवाचन गराई अभिषेकादि भक्तिपथि छोडा उन्न लयको देखेर शय्यामा सुगार्दिहन् ॥ ५ ॥ एक छिनमा त्रय भगवान्को आँखा खुले तब ती स्तनपानको निमित्त कुलामे । उन्मथमा आफ्ना ब्रजका ती माँघ-मापिनीको मङ्कारमा मनलीन भएर यशोदाले छोरो रोएको सुनिन् । उता कृष्णकद्र हँडा-कँडा आफ्ना पाउ पछानेलागे । ६ ॥ त्यत्र वेला आकृष्य पीटा वृष्ट (गाढा)

त्वचिरेण पुमः ॥ भक्तिहरो तत्पुरुषे च मरुय तदेव हारं वद मन्यमे चेत् ॥ २ ॥ अथान्यदपि कृष्णस्य तांकाचरितमद्भुतम् ॥ मानुषं लोकमामाद्यतजाति मनुस्मृत ॥ ३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ कदाचिदौत्थानिककौतुकाप्लवे जन्मर्क्षयोगे समवेतयोपिताम् ॥ वादित्रगीतद्विजमन्त्रवाचकैश्चकार सुनोरभिषेचनं मती ॥ ४ ॥ नन्दस्य पत्नी कृतमञ्जनादिकं विप्रैः कृतम्वस्त्ययनं सुपूजितैः ॥ अत्राद्यवामः सगभीष्टेभ्युभिः संजातनिद्राक्षमशीशयच्छनैः ॥ ५ ॥ औत्थानिकौत्सु-क्यमना मनस्विनी ममागतान्पूजयती ब्रजौकसः ॥ नैराशृणोद्वे रदितं सुतस्य मा रुदन्स्तनार्थी चरणाबुदक्षितम् ॥ ६ ॥ अधः शयानस्य शिशोरनोऽ-त्यक्प्रवालमृद्वद्धिहतं व्यवर्तन ॥ विष्वस्तनातारमकुशभोजनं व्ययस्तकक्षाविभिन्नकृवरम् ॥ ७ ॥ दृष्ट्वा यशोदाप्रमुखा ब्रजस्त्रिय औत्थानिके कर्मणि याः समागताः ॥ नन्दादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाः कथं स्वयं वै शकटं विपर्यगात् ॥ ८ ॥ उपरुन्यवमितमतीगोपागोपीश्च बालकाः ॥ रुदताऽनेन पादेन तिस्रमेतन्न मशयः ॥ ९ ॥ न ते श्रद्धिरे गोपा बालभाषितमित्युन ॥ अप्रमेयं बलं तस्य बालकस्य न ते विदुः ॥ १० ॥ रुदन्तं सुतमादाय यशोदा अदृशकिता ॥ कृतम्वस्त्ययनं विप्रैः सूक्तैः स्ननमपायवत् ॥ ११ ॥ पूर्ववन्स्यापितं गोपेर्वलिभिः मपरिच्छदम् ॥ विप्रा हुत्वाऽर्पयावकुर्द-ध्यक्षतकुशाम्बुभिः ॥ १२ ॥ येऽग्न्याचुतदम्भेभ्याहिमामानविवर्जिताः ॥ न तेषां मत्परीलालामाशिषो विफलाः कृताः ॥ १३ ॥ इति बालकमादाय

हुनि मनेका यिए निमेषो नवपल्लव ब्रौ कोमल र मान् पाउ लाग्नामाष गाढा पलित्यो । यमपाषि राक्षिणका दूष-दहो आदि रम्यहरूले मणिका को भोडा पिए ती मयै छुटे । गाढाको बल्ल । र भुरा यना-उना कालिण र वृषा अभिचयो ॥ ७ ॥ यशोदा र उन्मथमा आफ्ना ब्रजबालाहरू र न-बादि गोपगण त्यो विविध कटना देखेर निकै भक्ति हुनगए अनि आफ्नमा कुन गनलाम-यो के झयो ? गाढा स्वयं कसरी पलित्यो ? ॥ ८ ॥ तर तिनले यमको कुनै कारण विशो भनं सकेनन् । अनि त्यहाँ सेटिउरहेका बालकहरूले माँघ-मापीसित भने-‘कृष्णले नै गार्ह गार्ह भएना पाउले शिवीभ यो वन्दहडिभ-यममा मशो छैन’ ॥ ९ ॥ तर हुलाले ‘माला बालकां कुग’ भानेर विश्वास गरेनन्, जिनिस ना बालक श्रीकृष्ण अनुसित बलवाट अर्नामत्र पिए ॥ १० ॥ अनि यशोदाले रोइरहेका बालकले हे बाचिन् र अदृशितो उपाय ठानी बास्यनद्वारा वेदमन्त्रले आन्तिवाट गराई स्तनपान गरावन् ॥ ११ ॥

अनि दमिवा भोगदेकले गाहा मोक्षो पावेर नयमा रहिले हौं मायसो गहिदिद । अनि ज्ञानजहाग हवन गणेश बहो, अक्षता र दुधोदकले पूजन गरे ॥ १२ ॥ जो ठोप रहि, पिण्या-वापण, दम्भ, हिमा र सम्मान रहित हुन्छन्, ती मन्थजाले ज्ञानपत्रको आशिर्वाद कहिन्यै विफल हुन्छन् । १३ ॥ यस्तो ठामे नन्दजाले बालालाई काखमा भिपर माफणहारो प्लुक्, साम र वसुदेवको मन्थले मन्हुत एवं पवित्र औषधि मिमाएको जलले अभिषेक गराए । उनले स्थितिवाचन गराए अन्निहात्र गरे र माफणहकलाई उतम कन्यको मोक्षन गराए ॥ १४-१५ ॥ अनि उनले पुत्रको अभ्युदयको हल्काले अनेक वस्त्र र सुवर्णको बालाहकले विभूषण सर्वगुण सम्पन्न गौरीदेक माफणहकलाई दाजु गरेर दिए र माफणहकले अर्घ्यो आशीर्वाद दिए ॥ १६ ॥ नेदनेता र योगयुक्त माफणहकको आशीर्वाद कहिन्यै विफल हुँदैन-यो कृपा स्पष्ट छ ॥ १७ ॥ एक दिन

मामभ्यजुल्लाकृतेः ॥ जलैः पवित्रोपार्थभिरभिषि-न्य द्विजांतमैः ॥ १४ ॥ वाचयित्वा स्वस्त्ययनं नन्दगोपः समाहितः ॥ हुत्वा चार्चि द्विजातिभ्यः प्रादादन्नं महागुणम् ॥ १५ ॥ गावः सर्वगुणोपेता वामःस्रप्रवृत्तमालिनीः ॥ आत्मजाभ्युदयार्थं प्रादात्ते चान्वयुजत ॥ १६ ॥ त्रिमा मन्त्रविदो युक्तास्तेर्या प्रोक्तास्तथाशिषः ॥ ता निष्कला भविष्यन्ति न कदाचिपि स्फुटम् ॥ १७ ॥ एकदारोहमारुढं लालयन्ती सुतं मती ॥ गरिमाणं गिरौर्वोढुं न सेहे गिरिकूटवत् ॥ १८ ॥ भूमौ निधाय तं गोपी विस्मिता भार्गवीडिता ॥ मद्यापुरुषमादभ्यौ जगतामाम कर्मसु ॥ १९ ॥ दैन्यो नाम्ना तृणावतः कंसभृत्यःप्रणोदितः ॥ चक्रवातस्वरूपेण जहारासीनमर्भकम् ॥ २० ॥ गोकुलं सर्वमावृषन्मुष्णंश्रद्धूपिरेणुभिः ॥ ईरयन्मुमहाघोररसाब्देन प्रदिशो दिशः ॥ २१ ॥ सुहृत्तमभवद्गोष्ठं रजसा तमसाऽऽवृतम् ॥ सुतं यशोदा नापरयत्त म्पिन्यस्तवती यतः ॥ २२ ॥ नापरयत्तश्चनात्मानं परं चापि विमो- हितः ॥ तृणावतनिमृथाभिः शर्कराभिरुपवृतः ॥ २३ ॥ इति स्वरपवनचक्रपांमुवर्षं सुतपदवीमवल्ला विलक्ष्य माता ॥ अतिकरुणमनुस्मरन्त्यशोच-

यशोदा पुत्रलाई कान्छावाग लियर खेलाइदेहो धिइन । अकम्पाज् कृष्ण पदंत-शिवर भं गहो लागेर तिनले प्रहृष्टको मार सहन मधिन्न ॥ १८ ॥ अन्त्यमा बगवान्को आले पोडिब मगर यशोदाले पृथ्वीमा बमालिदिन्न र छक्कपदं जगदीश्वरको प्यान गेट घरमा काममा लागिन् ॥ १९ ॥ त्यसै बेला कंसले पठाएको उनको सेवक तृणावत देव अर्घ्यको रूपमा भयो वायो र बसेका शालक कृष्णलाई लियर बाकायमा उब्बो ॥ २० ॥ त्यसले माता ब्रजमण्डललाई फूलोले ढाकिदिएर सर्वका नेत्र बन्द पारिदियो र आफनो हल्लायाई खेल्न सक्ने दिशाहकलाई गुप्त्रायमान पारिदियो ॥ २१ ॥ एक सुहृत्तमम्भ ब्रजमा पुजा र पार अन्धकारले ढाकिदियो । यशोदा जब छोरालाई हेर्ने गर्दथे तब तहाँ बमालो यशोदा धिपर, त्यहाँ शालक कृष्णलाई देखिन्न ॥ २२ ॥ यम बलन ज्ञानवर्तले उठाएको दुनाले मर्ष जना उडिन्न बरदेक दिए कि उनलाई आफ्ना पिरानाको ज्ञान सहरहेको धिइन

यस किरयमा बुराबक्ता अनेक पलाइक प्रवर्तन भन यममा दोडा पराका सराहा घरोडा भिया-बशाव दुष्कानलाई खलावा राखेर खलान्दै हो शील लाईबिन् । ती शील पनि केवल कृष्णको कल्याण गर्न किम नै हुने । यशोदाको माया सुनेर हल्ल कुनै बेला अस्ति न भन र कुनै बेला निष्कल भनने । कुनै बेला आठम प हरनाइँच । त्यसै बेला अस्ति हो गरेर हर्ष उठे सति यशोदा प्लु। यशोदा माया गर्दै रहिन् । यम पन न भु-जल र बाँधे माया वसि कुनैच सुख जन्मको प्राप्ति नो यशोदाले धाम रहिन् ।

॥२३॥ यस्तो आधी र पुनोको वैषमा छोरोलाई नदेखेर अत्यन्त कृष्णाले उनलाई सम्झदै रुम लागिन् र जनको बाछो मरिमनेको होम त्यो भाई जस्तै बुद्धि हानेर
 कुट्टोमा लहिन ॥२४॥ चक्रवात (जाँघी) जाल्ति मणपडि जब फूला उठ्ने छात्रो तब अक गोपिनी पनि यशोदा रोएकी सुनेर त्यहाँ बसायभ आइपुगे र नन्दलाई लार् न-
 मेर मनमनै मन्त्रार मन्त्रै र ओझ बागाउँदै रुमलागे ॥ २५ ॥ उवा जाँघीको रूपपारी लुण्णले जब मगवान् कृष्णलाई उठाएर आकाशमा लभ्यो, सब उनको सानै
 पक्षी घर बाह्य नस्वकनाले त्यसको बैष ज्ञान्न भयो । जतः त्यो बर्ता ज्ञान मकेन ॥२६॥ मगवान् सानै गन्दी श्वदिशका बिण । ती उमलाई पोटा ठूलो शिखा समान गर्नु लागि-
 रेका बिण । सटवा कौकृष्णले त्यसको पाँटी चिभिरिए त्यनी कान्न त्यो चिभिरि बालकलाई छाड्न पनि बाग्नेको बिण ॥ २७ ॥ बापन् पाँटी बर्ता चिभिरिले त्यो दैव
 निरवेष्ट भयो, त्यसका बाँला पटिए, छन्द रुन्द भयो र त्यो प्राणहीन मर बालक कृष्णका साथै ब्रजमा पठाइयो ॥ २८ ॥ त्यहाँ जम्मा भएर बिलाप गरिरहने नारीहरूले भदा-

द्रुवि पतिता मृतवत्सका यथा गौः ॥२४॥ रुदितमनु निशम्य तत्र गोभ्यो मृशमनुतसधियोऽध्रुपूर्णमुख्यः ॥ रुदुरनुपलभ्य नन्दमनुं पवन उपार-
 तपांमुवर्षिके ॥ २५ ॥ लुण्णवर्तः शान्तरमो बात्पारूपधरो हरन् ॥ कृष्णं नभोगतो गन्तुं नाशक्तोद्भूरिभारमृत् ॥ २६ ॥ तमरमानं मन्यमान
 आत्मनो गुरुमत्तया ॥ गले गृहीत उत्सष्टुं नाशक्तोदद्भुताभक्तम् ॥ २७ ॥ गलप्रहणनिश्चेष्टो दैत्यो निर्गतलोचनः ॥ अव्यक्तरावो न्यपनतमहवालो
 व्यमुव्रजे ॥ २८ ॥ तमन्तरिक्षात्पतितं शिलायां विशीर्णमर्वावयवं करालम् ॥ पुरं यथा रुद्रशरेण विद्धं श्रियो रुदृत्यो दहशुः समेताः ॥ २९ ॥
 आदाय मात्रे प्रतिहृत्य विरिमताः कृष्णं च तस्योरसि लम्बमानम् ॥ तं स्वस्तिमन्तं पुरुषादनीतं विहायसा मृत्युमुस्तात्ममुक्तम् ॥ गोप्यश्च गोपाः
 किल नन्दमुख्या लब्ध्वा पुनः प्रापुरतीव मोदम् ॥ ३० ॥ अहो वतात्पदमुतमेव रक्षमा बालो निवृत्तिगमितोऽन्यगात्पुनः ॥ हिंस्रः स्वपापेन विहि-
 मिनः स्वलः साधुः समत्वेन भवाद्विमुच्यते ॥ ३१ ॥ किं नस्तपश्चीर्णमधोऽज्ञार्चनं पूर्तष्टदत्तमुत भूतमोहदम् ॥ यस्तपरेतः पुनरेव बालको
 दिष्टया स्वकण्डून्प्रणयन्प्रस्थितः ॥३२॥ दृष्ट्वाऽद्भुतानि बहुरो नन्दगोपो बृहद्वने ॥ वसुदेववचो भूयो मानयामास विस्मितः ॥३३॥ एकदाऽर्भ-
 कमादाय स्वाङ्गमारोप्य भामिनी ॥ प्रमुतं पाययामास स्तनं स्नेहपरिप्लुता ॥ ३४ ॥ पीतप्रायस्य जननी सा तस्य रुचिरस्मितम् ॥ मुखं लालयती

देवका बाणले विद्ध त्रिपुर समान हरताम्हो दैत्यलाई आकाशबाट पुनोमा पठाएरको र त्यसका अवयवहरू फूलोपीछा मएको देखे ॥ २९ ॥ अनि तिमले छह शेर त्यसको छातीमा
 छुट्टिएका कृष्णलाई ठुल्ल उचातेर यशोदालाई दिए । जमलाई राखले आकाशमा लगेको चियो, मृन्पुको हस्तबाट सङ्कुल कटका ती बालकलाई केरि भेट्टाएर गोपिनी एवं नन्दादि
 गंवहकलाई वधार आनन्द भयो ॥३०॥ ती मगलाने—‘यो कति आरव्यको कुरा छ कि बालक राख्नद्वारा मृन्पुमा प्राप्त मर पनि जीवित आएको र हिंसक दैव आफ्ना छल र
 पालले स्वयं मारियो । मर हो, मापुजन आफ्नो साम्य बुद्धि द्वारा सबै प्रकारका मयबाट जोगिन्छन् ॥३१॥ हामीले यस्तो कुन तप, विष्णु भगवान्को पूजन, पञ्च, दान बचवा प्राणी-
 हरको शिव कार्य गरेकां चियो, जसले भीषम्यवश आफ्ना स्वजनलाई आनन्दित पार्नेको निश्चित एक प्रकारले मरिमनेको बालक केरि कजेर आए ?’ ॥३२॥ यसरी मौकुलमा भनेक

अबहुत घटनाएँ घटित मण्डका देवसेर छल परका नन्दन ॥२३॥ एकर दिन यशोदाके पुत्रलाई काखामा लिपर आपना दूधले भरिगुहा छल
पिलाइन् ॥२४॥ हे राजन् ! अब बालकले दूध पिइमक र यथाऽऽ उनका मनोहर मुखमा स्पर्श खाइहेकी थिइन्, त्यसै बेला बालकले 'दाई' बने । अनि यशोदाले उनको हुसया
आकाश, अन्तर्दिश, ज्योतिर्मन्दल, सर्व दिशा, सर्व नद्वेषा, भोग, वायु, समुद्र, दीप, सर्व तथा तिर्नेबाट उत्पन्न सबै नदीहरू, वन, स्थावर-जङ्गम समस्त प्राणी त्यही हुसया विराजमान
देखिन ॥२५॥२६॥ इ महापरा । आपना छत्राका मूलमा एक-एक गरर माया जगत् उपस्थित देवसेर यशोदा इले कामन लागिन् र ती भूमनपनोले अतिशय विस्मित भएर आपना
आँखा चिम्लाइन् ॥२७॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराण दशमस्कन्धे पंचमोऽध्यायः समाप्तः ॥३॥

(बासुदेवको नामकरण सम्झार र बाललीला) श्रीभगवद्वर भगवद्वर हे राजन् ! एक दिन बादबहलका कुन पुरोहित गर्गमुनि बासुदेवले पठाएर नन्दको गोकुलमा पुगे ॥१॥

राजजृम्भतो ददरो इदम् ॥ ३५ ॥ खं रोदमी ज्योतिरनीकमाशाः सूर्येन्दुवक्षिष्वमनाम्बुधींश्च ॥ द्वीपान्नगाँस्तद्दुहितृर्वनानि भूतानि यानि
स्मिरजङ्गमानि ॥ ३६ ॥ मा वीक्ष्य विस्वं सहमा राजन्सज्जानतवेषधुः ॥ सम्पील्य मृगशावाक्षी नेत्रे आसीत्सुविस्मिता ॥ ३७ ॥ इति श्रीमद्भागवते
महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे तृणावर्तमोक्षो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ गर्गः पुरोहितो राजन्यदूतां सुमहातपाः ॥ ब्रजं जगाम नन्दस्य वसुदेवप्रचोदितः ॥१॥ तदृष्ट्वापरमप्रीतः प्रत्युत्थाय कृताञ्जलिः ॥
आनर्चाधोक्षजधिया प्रणिपातपुरःसरम् ॥२॥ सुपविष्टं कृतातिथ्यं गिरा सन्तत्या मुनिम् ॥ नन्दपित्वाञ्जवीन्द्रक्षन्पूर्णस्यकरवाम किम् ॥३॥ महद्विचलनं
नृणां गृह्णाणां दीनचैतमाम् ॥ निःश्रेयमाय भगवत्कल्पते नान्यथा क्वचित् ॥४॥ ज्योतिषामयनं साक्षाद्यतज्ज्ञानमतीन्द्रियम् ॥ प्रणीतं भवता येन पुमान्वेद
परावरम् ॥५॥ त्वं हि नम्रविदां श्रेष्ठः संस्कारान्कर्तुमर्हसि ॥ बालयोरनयोनृणां जन्मना ब्राह्मणो गुरुः ॥६॥ गर्ग उवाच ॥ यदूनामहमाचार्यः स्यात्तश्च
मुनि सर्वतः ॥ सुतं मया संस्कृतं ते मन्यते देवकीसुतम् ॥७॥ कंसः पापमतिः सत्यं तव चानकदुन्दुभेः ॥ देवक्याअष्टमो गर्भेन स्त्री भवितुमर्हति ॥८॥

उनलाई देखासाथ नन्दजीले लुक्कल उठेर हुदै हात बोरी प्रणाम गरे र विष्णु-बुद्धिले उनको पूजा गरे ॥२॥ गर्गमुनि अब नन्दको उचम आतिथ्य पाएर राम्ररी बसे,
अनि उनले नम्र शर्णीमा गर्गमुनिको प्रशंसा गर्दै भने-हे भगवन् ! हजुर पूर्णकाम हुनुहुन्छ, म हजुरको के सेवा गरौं ? ॥ ३ ॥ महा-माहलको आगमन-दीन इदय
गुरुस्यको कन्याणका लागि ने हुन्छ, उनको अक कुनै प्रयोजन रहन्न ॥ ४ ॥ जो इन्द्रिय देखिपरै छुन र असद्वारा मानिस भूत-भविष्यको हनान्त बाध सकलन्, हजुरले त्यस्ता ज्योतिष
साक्षको रचना गर्नुपर्ने छ ॥ ५ ॥ हजुर भगवेषामा प्रधान हुनुहुन्छ, अतः यी दुवै बालकको नामकरण संस्कार गरिदिनाँसु, किनकी ब्राह्मण जन्मेदेखि मानिसका गुरु हुन्छन् ॥६॥
गर्गले भने-हे नन्दजी ! यदुबलको आचार्य हुँ मन्ने हुरा सबैलाई थाहा छ, अतः यस बेला यदि म तिम्रा पुत्रको संस्कार गरौं भने सर्वले देवकीका छोरा ठान्नेछन् । कंसको बुद्धि
पापमयी छ । तिम्रो र वसुदेवको मित्रता पनि उसले बान्दछ र देवराणीको कथनानुसार देवकीको आठौं सन्तान हन्या हुन सक्किन मन्ने त्यसको विश्राम अलभ्यमकेको छ ॥ ७ ॥

॥८॥ यी कुरा विचारेर देखकी कन्याको कथनानुसार र मैले संस्कार गर्नाले सन्देहबश उमले यदि तिम्रा बालकलाई बारिदियो भने हुलां अनर्थ हुनेछ ॥ ९ ॥ मन्दरी मन्-
लायै—हे छुने ! अहको त छुरै छैन, मेरा आफ्नाको पनि जाँखा नगर्ने गरी हुनुर यो एकान्त गोखालामा स्वस्तिवाचन गरेर यिनको द्विजाति संस्कार मरिदिनास् ॥१०॥ श्रीशुकदेव
भन्दुछन्—गर्गभूमि त्वे कामका निमित्त आएकै थिए, अतः नन्दको प्रार्थना सुतेर एकान्तमा शुद्धभावले दुवै बालकको नामकरण संस्कार गरे ॥ ११ ॥ अगमोद्घनिले भने—यी
रोहिणी छोरा आफ्ना भनेक गुणले स्वजनलाई सुखी गर्नेछ, अतः यिनको नाम 'राम' हुनेछ । बर्ता बल हुनाले 'बलमय' कहिनेछन् र मेल गाउनले यिनलाई 'सङ्गम'
भन्नेछन् ॥१२॥ तिम्रो यो दुवै छोरा पहिलेका तीन युगमा अक्षरीण बस्नेको छ । उन हुनको क्रमशः सेतो, गहेलो र रातो वर्ण थियो ; यसपल्ल कालोवर्ण भएर प्रकट भएको छ ।

इति सञ्चिन्तयञ्छ्रुत्वा देवक्या दारिकावचः ॥ अपि हन्ताऽऽगताशङ्कस्तिर्हि तन्नोऽनयो भवेत् ॥ ६ ॥ नन्द उवाच ॥ अलक्षितोऽस्मिन्नहसि मामकैरपि
गोव्रजे ॥ कुरु द्विजातिसंस्कारं स्वस्तिवाचनपूर्वकम् ॥१०॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं सम्प्रार्थितो विप्रः स्वचिकीर्षितमेव तत् ॥ चकार नामकरणं गृहो
रहसि बालयोः ॥११॥ गर्ग उवाच ॥ अयं हि रोहिणीपुत्रो रमयन्मुहदो गुणैः ॥ आख्यास्यते राम इति क्लृप्तधियादुर्बलं विदुः ॥ यदनामपृथग्भावा-
मङ्कूर्पणमुशान्त्युत ॥ १२ ॥ आमन्वर्णान्नयो हस्य गृहोऽनुयुगं तनूः ॥ शुक्रो रक्तस्तथा पीत इदानीं कृष्णतां गतः ॥ १३ ॥ प्रागयं वसुदेवस्य
कञ्चिज्जातस्तवात्मजः ॥ वामुदेव इति श्रीमानभिज्ञाः सम्प्रवक्ष्यते ॥ १४ ॥ बहूनि सन्ति नामानि रूपाणि च सुतस्य ते ॥ गुणकर्मगुरुपाणि
तान्यहं वेद नो जनाः ॥ १५ ॥ एष वः श्रेय आधास्वद्गोपगोकुलनन्दनः ॥ अनेन सर्वदुर्गाणि यूयमञ्जस्तरिष्यथ ॥ १६ ॥ पुराजनेन ब्रजगते
साधवो दस्युपीडिताः ॥ अराजके रक्ष्यमाणा जिग्युर्दस्युन्समधिताः ॥ १७ ॥ य एतस्मिन्महाभागाः प्रीतिं कुर्वन्ति मानवाः ॥ नारयोऽभिभव-

यने निमित्त यमका नाम कृष्ण हुनेछ, यो पहिले वसुदेवका पनि उन्च बएको हुनाले बिद्वान्हरू यस श्रीमान् बालकको नाम 'वसुदेव' पनि भन्दछन् ॥ १३ ॥ १४ ॥ गुण र
कर्मानुसार तिम्रा पुत्रको अह पनि नाम र रूप छ । त्यो म जान्छु, तर माशरण ब्यक्ति जान्दैनन् ॥ १५ ॥ यो बालक तिम्रा कल्याण-पावन गर्दै सवै गोपगण र गार्हपत्य-
लाई आनन्दित गर्नेछ । यसैको मशायताले निर्माहरू भनेर हुनार विपचित्रक सङ्गै तर्नेछौं ॥ १६ ॥ हे ब्रजराज ! पूर्वकालमा अराजकताको भौकामा यसले दुष्ट द्वारा पीडित
साधुजनको रक्षा गरेको थियो । यसद्वारा रक्षित भएर नै ती साधुहरूले दृष्टजनमा विजय पाएका थिए ॥ १७ ॥ मायाभाली ब्यक्ति नै बाँसित प्रेम गर्दछन्, उनलाई तिनका शत्रुले

हुने कहिले कतै गरेका छन्—उसले सकार, माइ भईना, अक्षरी तिम्र, सुख र दुःख, रोहिणी बलव, आभाराल, उदार हर्षण होम । सुख भएर र उन्च स्थानमा बस्नमा उन मनलाई बुझ दिने । विह
राखिका कान्छा पुत्र हुनाले लमारा प्रतीतिबाट निभेनन् । यन्त्रमा बस्यमा हुनेले छोरा छोरी परे नैतकमे सन् । सेतो रंगभुज हुनभएर हुन कलुको चिक पनि रहन निभे नैनन् । काशी राहु बरेको हुनाले अनेक यानीहरू
हुनेछन् । भूमिभुज मकर, रानी, मायाभाली हुनाले अपवित्रता पाए हुनेछ । ल म बस्यमा मोन बहस्यि अहविदि र नवनिधि गरमा कडाउने सन् । को यन्त्रमा ईश प्रतिअर स्वाभ कर्णको छोरी दिनेछन् ।

पिबन् सकृन्, अग्ने विष्णु भगवान्द्राता स्थित देशगताई अमरहस्ते पिबन् सकृन् ॥ १८ ॥ तिस्रो यो बालक दुग्, कीर्ति र प्रभावता नारायण स्थान छ । तिसी समयको
 रक्षा रात्रि रा ॥ १९ ॥ यमो नन्दजीलाई बुझाए गमपुत्रि फर्किए । नन्दजी मिनको बचनले आनन्दित भएर बाबूलाई धुणं ठाक लागे ॥ २० ॥ केरी दिनपछि
 राम र कृष्ण गोडुनमा पार झार सुझा टेकेर फसन र छिड्न बाहे ॥ २१ ॥ जब हुदै माई आफ्ना स-माना पाउ गोठको हिलोमा पिसाई दिट्ठे, तब मिनका पाउ
 र बन्धका गहनाको छप्प लाग्ने बाँटो छुनिन्थ्यो । यो सुनेर यो प्रगन्न हुन्थे । कसकिने वस्त्रमा कसको पछि-पछि जाने र वृष्ण एवं मयभीत भएर माफनी
 बामाकहाँ छर्केर बाउंथे ॥ २२ ॥ त्यस बेला स्नेहले मानाका मनबाट दूध बग्ने लाग्दथ्यो र उनी हिलोको अङ्कुराग लाग्नाले रामा प्रणीत हुने आफ्ना बालक-
 लाई हुदै हातले काममा लिएर हृदयमा टाँस्ने र तिनलाई स्दनवान भराउंथे । इर कृष्ण वस्त्राम दूध पिउन लाग्दथे तब स-माना दन्तावलीले पुष्क तिनको हुवाकविन्द
 न्तेनान्तिष्णपक्षानिवापुराः ॥ १८ ॥ तस्मान्नदात्मजोऽयं ते नारायणममो गुणैः ॥ श्रिया कीर्त्याऽनुभावेन गोपायस्व समाहितः ॥ १९ ॥ इत्या-
 त्सानं समादिश्य गमं च स्वगृहं गते ॥ नन्दः प्रमुदितो येने आत्मानं पूर्णमाशिषाम् ॥ २० ॥ कालेन व्रजताऽत्येन गोकुले रामकेशवौ ॥ जानुभ्यां
 सह पाणिभ्यां रिङ्गमाणौ विजहन्तुः ॥ २१ ॥ तावद्भ्रियुग्ममनुकृष्य मरीमृपत्नौ योपप्रयोपकचिरं प्रजकर्मिषु ॥ तन्नादहश्मनमावनुमृत्य लोकं
 मुग्धमभीतवदुपेयनुन्ति मात्रोः ॥ २२ ॥ तन्मातरौ निजमुतौ धृणया म्बुवन्तौ पञ्चाङ्गागरुविराजुपगुह्य दोर्भ्याम् ॥ दत्त्वा स्तनं प्रपिवतोः स्म
 मुन्ने निरीक्ष्य मुग्धमिमात्स्यदशनं ययनुः प्रमोदम् ॥ २३ ॥ यस्याङ्गनादर्शनीयकुमारलीलावन्तर्बजे तदवला प्रगृहीतपुच्छैः ॥ वस्त्रैरितस्मान उभाव-
 नुकृष्यमाणौ प्रेक्षन्त्य उज्झितदृष्टा जहपुर्हमन्त्यः ॥ २४ ॥ शृङ्गमन्दपूचमिजलद्विजकण्टकेभ्यः श्रीडापरावतित्रलौ स्वायुतौ निपद्युषु ॥ शृङ्गाणि
 कर्तुमपि यत्र न तज्जनन्यो रोकान् आहतुस्तं मनमोऽनवस्थाम् ॥ २५ ॥ कालेनात्येन राजर्षे रामः कृष्णश्च गोकुले ॥ अष्टष्टजानुभिः पद्भिर्वि-
 चक्रमनुरङ्गमा ॥ २६ ॥ ततमनु भगवान्कृष्णो वपस्यैवज्जवालकैः ॥ महारामो व्रजमीणां वित्रीडे जनयमुदम् ॥ २७ ॥ कृष्णस्य गोप्यो रुचिरं वीक्ष्य
 हेरे वञ्छादा-रोहिणी आनन्दमय हुन्थे ॥ २३ ॥ यी हुदै माई अति हुला मपछि व्रजवा गोपीहरूले हेनयाँमा अगमका बाललीलाहरू गर्दै बाठाको पुच्छर
 स्मानेर, उनले बला-उठा लाग्दा गोपिनीहरू बरकाट निभेका तिनलाई देख्दै आनन्दनै हाँस्ने ॥ २४ ॥ जब माना वञ्छादा र रोहिणी आफ्ना हुदै अत्यन्त बाडा र जल
 बालकलाई सेल्दा माई-गोड आदि मीन हुने पशु, जन्मि र कुट्टर आदि जीवमित तथा सरवार आदि उज्झमित र जल, पक्षी एवं टाँकेनै प्रन्तु, रिकने काँडामित जोगाउने
 काममा बन्नेर बरका काममा बाधा गर्दा तिनको मन उड्गिन् हुन्थ्यो ॥ २५ ॥ हे रामन् ! केरी दिनपछि राम कृष्ण पुँडाको सहायता बलित्तरै सत्रिलोमित हुदै सुझाउं
 छिड्न लागे ॥ २६ ॥ जब बलाम र भीकृष्ण व्रजबालहरूलाई आनन्दित पार्दै ब्रजका अन्यान् सभयपक्ष बालकहरूमित खेल लागे ॥ २७ ॥ श्रीकृष्णकन्दको मनोहर

* हुने क्षणिके कर्तन गडेका छन्—उक्त समय बन्ने कामका बाक्लैको कान हुन्दै पुनको हुने हातका बाँटा बजातेर विङ्ग बिकाउने हाँस्नि । यथाय यथा पक्षको विङ्गिका (बाँकनलाई अगाडिदे दृष्ट
 ब्रकारको गहना) प्रगुलाई—हुन बाडा पनि कामे-पुनन कसैलेथे तिनलाई पछाउँदै बन्नेका प्याकनी ।

बाल-वपलता देखेर गोपिनीहरू नन्दको घर आउँथे र यशोदासित भन्दथे—॥ २८ ॥ 'गशोदा ! तिमी कृष्ण भानै बच्चन भएको छ । त्यो पशु कहिले माई हुनुने बेला नहुँदै बाछा फुकाइदिन्छ । त्यस बेला हामीले हप्कायौं भने हाँस्य नान्दछ । कहिले हाँसो पोछो यही र दुध प्पनेक पशु गरेर पोखी आफू खान्छ र बान्गरहरूलाई पनि बाँडेर खाउँदछ । यदि स्थितिबाट पनि पित्त पुग्ने भने दुध-दहीका भाँडा फोरेदिन्छ । यदि कहिले कुनै बस्तु पनि पाएन भने पशुद्विमित रिमाई माना-माना बालकलाई फुटेर खान्छ ॥ २९ ॥ जब हामी बमको भयले दुध-दहीको भाँडा अल्लाँ ध्यानमा राख्दिन्छौं, तब यदि घरको हात त्यहाँसम्म पुगेन भने आँसुले, पीडा माथि पटेर उहाँसम्म पुग्ने उपाय गरिहान्छ । त्यसमा पनि भाँडा भिन्न सकेन भने माथिको भाँडामा प्वाल पार्दिन्छ । यदि हामीले ती बस्तुहरूलाई नदेखिने बेलाकोमा लुकाएर राखे पनि बमले जुन बगि जहिन गइना लाग्दालेको छ, तिनको उज्यालोमा यमलाई सबै स्पष्ट देखिन सान्दछ । फेरि बगिका के कुरा, यमको छरीर नै सबै पदार्थलाई

कीमारचापलम् ॥ मृण्वत्याः किल तन्मातरिति होचुः ममागताः ॥ २८ ॥ वत्मान्मुञ्चन्कचिदममये क्रोशमंजातहामः स्तेयं स्वाहृत्यथ दधि पयः कल्पितैः स्तेययोगैः ॥ मर्कन्भोक्ष्यन्विभजति स चेन्नासि माण्डं भिनत्ति द्रव्यालाभे स गृहकुपितो यात्युपकोश्य तोकान् ॥ २९ ॥ हस्ताश्राव्ये रचयति विधिं पीठकोल्खलाद्यैश्छिद्रं हान्तर्निहितवयुनः शिष्यभाण्डेषु तद्वित् ॥ ध्वान्तागारे घृतमणिगणं स्वाङ्गमथर्पदीपं काले गोप्यो यर्हि गृहकृतेषु मुच्यग्रनिताः ॥ ३० ॥ एवं धाष्ट्यान्युराति कुरुते मेघनादीनि वास्तो स्तेयोपार्थैर्विरचितकृतिः सुप्रतीको यथाऽऽस्ते ॥ इत्थं स्त्रीभिः मभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिर्न्यास्यातार्था प्रहमितमुखी न ह्युपालब्धुमेच्छत् ॥ ३१ ॥ एकदा कीदृमानास्ते रामाद्या गोपदारकाः ॥ कृष्णो मृदं भक्षितवानिति मात्रे न्यवेदयत् ॥ ३२ ॥ सा गृहात्वा करो कृष्णमुपालभ्य हितैषिणी ॥ यशोदा भयमश्र्वान्तमैक्षणाक्षमभापन ॥ ३३ ॥ कस्मा-न्मृदमदान्तात्मन्भवान्भक्षितवान्हः ॥ वदन्ति तावका ह्येते कुमागस्तेऽग्रजोऽप्ययम् ॥ ३४ ॥ कृष्ण उवाच ॥ नाहं भक्षितवानन्व सर्वे मिथ्या-भिरासिनः ॥ यदि मत्यगिरस्नाहं समक्षं पश्य मे मत्सम् ॥ ३५ ॥ यच्चैवं तर्हि व्यादेहीत्युक्तः स भगवान्हरिः ॥ व्यादत्तान्याहर्नैश्वर्यः क्रीडामनुज-

प्रकाशित पानं बर्त्ता सँ छ । जुन बेला हामी गोपिनीहरू घर-घन्दाका लागेका रहन्छौं, उनै बेला यो उपाल गद्दछ ॥ ३० ॥ यो घृष्टलाई कुरा पनि गर्दछ । कहिले काहीँ न हाँसो लिप-पनेको बममा सल-भृश-यामिदिन्छ । यो जुन बेला पनि बोने दुक्ति खोजिदन्छ । तर हेर, कहिले कसको माथु सँ चूपनलेर बमिरेको छ । यम प्रउर जब यी गोपिनीहरू मयपूर्ण भैर हुने कृष्णको सुलतिर हर्दै यशोदासित उक्तरा सबै कुरा सुनाउँथे तब यशोदालाई पनि हाँसो उठेदथ्यो र कृष्णलाई हप्काउने पनि हुन्थ्यो हुँदैरथ्यो ॥ ३१ ॥ एक दिन बलराम र आन बाल खेलेरहेको बेला उनले गएर यशोदासित भन्ने—कृष्णले माटो छापका छन् ॥ ३२ ॥ अनि जनका नेत्र मयल पञ्चन हेराएपुक देखिइ रहेथ्यो, ती बालक कृष्णको हात ममाएर यशोदाले उनैको हितका लागि हप्काउँदै भनिन्—॥ ३३ ॥ 'कसो हो ! तँले एकान्तमा गुह्य माटा चिन खाएका ? हेर, तेरा यी मित्र र तेरा दाजु बलराम पनि मानिरहेका छन् ?' ॥ ३४ ॥ अनि कृष्णचन्द्र भन्जलागे—आमा ! मैले माटो खाइन । यी सबै

हृत्। इन्द्रिहन्, यदि विनशो भवति गन्धो यो मेरो, मेरो मुख हेम् । ३५ ॥ यशोदाले मनिव—'हुन्छ, यदि यही कुन हो भने मुख उपर ।' बामाले भनेको मुनी हाँलाको निम्ति नै मनुष्यरूपधारी र अत्यन्त लज्जितप्रधाना मयवान् मुख हाँकिदिने ॥ ३६ ॥ अग्नि यशोदाले त्यम मुखमा सम्पूर्ण चराचर जगत्, आकाश, सिन्धु, द्वीप र समुद्र बहिन सम्पूर्ण प्लोत्क, वायु, अग्नि, चन्द्रमा, तारागण सहित सबै ज्योतिर्मण्डल, जल, तेज, वदन आदि पञ्चभूत, वैकर्मिक अहंकारका कार्य, इन्द्रियाधिष्ठान-देवता, मन, इन्द्रिय तथा वचनम्मावाहक, तीनि गुण विद्यमान देखिन् ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ समरी जीव, काल, कर्म, स्वभाव, आशय र विविध क्षारीय गदरी विचित्र मेढबुद्ध सम्पूर्ण विषय र आकृतमय समान ब्रजमण्डल छोरेको मानो मुखमा देखेर यशोदालाई श्रंका भयो ॥ ३९ ॥ ती विचित्रे लाभिन्—यो लपना हो कि सम्भावको माया हो, मेरो बुद्धिमा नै कुनै भ्रम भएका छ या मेरो बालकमे कुनै अलौकिक योगमिद्वि छ । ४० ॥ जुन मन, चित्त, बाणी र कर्मद्वारा गम्भीर ज्ञान मकिज, जसमा यो जगत् स्थित छ तथा जुन

बालकः ॥ ३६ ॥ म तत्र दृष्टो विश्वं जगत्स्थानु च खं दिशः ॥ माद्विद्विषाधिष्मणोऽहं सदाव्यम्भीन्दुतारकम् ॥ ३७ ॥ ज्योतिश्चक्रं जलं तेजो नभस्वान्वियदेव च ॥ वैकर्मिकाणीन्द्रियाणि मनो मात्रा गुणामयः ॥ ३८ ॥ एतद्विचित्रं मह जीवकालस्वभावकर्मशायलिङ्गभेदम् ॥ सुतोस्तनो वीक्ष्य विदारितास्ये ब्रजे मद्यमानमवाप शङ्काम् ॥ ३९ ॥ किं स्वनं पतदुन देवमाया किं वा मदीयो वत बुद्धिमोहः ॥ अथो अमुष्येव ममार्भकस्य यः कश्चनोत्पत्तिक आत्मयोगः ॥ ४० ॥ अथो यथावन्न वितर्कगोचरं चेतोमनः कर्मवचोभिरञ्जमा ॥ यदाथयं येन यतः प्रतीयते सुदुर्विभाव्यं प्रणतोऽस्मि तत्पदम् ॥ ४१ ॥ अहं ममार्भो पतिरेष मे सुतो ब्रजेश्वरस्याग्नित्वित्तया मती ॥ गोप्यश्च गोपाः सहगोधनाश्च मे यन्मापयत्यं कुपतिः म मे गतिः ॥ ४२ ॥ इत्थं विदिननत्वायां गोपिक्रपां म ईश्वरः ॥ वैष्णवीं व्यतनोन्मायां पुत्रस्नेहमयीं विभुः ॥ ४३ ॥ सद्यो नष्टस्मृतिगोपी सारोण्या रोहमात्मजम् ॥ प्रवृद्धस्येदकलिलहृदयाऽऽसीद्यथा पुरा ॥ ४४ ॥ त्रय्या चोपनिषद्भिश्च मात्स्ययोगेश्च सात्वतैः ॥ उपगीयमानमाहात्म्यं हरि साऽमन्यात्मात्मजम् ॥ ४५ ॥ राजोवान ॥ नन्दः किमकरोद्ब्रह्मक्षेत्रे एवं महोदयम् ॥ यशोदा च महाभागा पौौ यस्याः स्तनं हरिः ॥ ४६ ॥ पितरौ

इन्द्रियाधिष्ठिता र बुद्धिका प्रेरकद्वारा यसको प्रतीति हुन्छ, ती अकिञ्च छल्लि परमात्मालाई श्रमाम छ ॥ ४१ ॥ 'यो म हुँ, यो मेरो पति, यो मेरो पुत्र हो, म अजराज नन्दको समस्त सम्पत्तिको स्वामिना हुँ, समस्त भ्रम-गोपी र जो यन मेरा अर्पित छन्, जसका मायाले मलाई यस्ता कुमतिले घेरेको छ, ती मगरात् नै मेरा एकमात्र सति छन्' ॥ ४२ ॥ यशोदालाई यसरी लज्जितान् भएकको ज्ञानेर यमवान् आशयो पुत्रस्नेहमयी वैष्णवी मायाले टाँकिदिने ॥ ४३ ॥ तिनले तुरुन्त त्या हर्य धिमिहन् र तिनले छोरोलाई कात्माया बाँधिन । हृदयमा प्रेमको बाढी उत्तर ती पल्लि जस्तो १५३२ उतै फेरि भन्नु । ४४ ॥ तीनै वेद, उपनिषद्, मात्स्य, योग र भक्तजन जसको यज्ञगान गर्दछन्, तिनलाई तिनलाई यथादा आशयको छोरो टाँडिदिने । ४५ ॥ यति वधा सुनेर परीक्षिले मोष-द्वि ज्ञानः नन्द र यशोदाले कुन यस्तो तपस्या र शुच्य गरेका विषय, जसको प्रभावले गर्दा प्रबुद्ध तिनको स्तन-पान गर्ने जो तीनै नाँवको भए ध्यान पार्ने र कर्षव्रत जसको आज पनि गान गर्दछन् मयवान् कृष्णका ती उदार बाललीला देख्न पाउने मुख तिनका भाता पिता

वसुदेव-देवकांलाई पनि प्राप्त भएन । केहि समले साक्षात् अनुभव पाएका थिए, ती नन्द-पशोदाका भाग्यको विषयमा के भन्नु छ ? श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! आफ्नी भार्या धरामहिब वसुभेष्ट द्रोणले ब्रह्माको आज्ञा स्वीकार गरर भनेका थिए—॥ ४८ ॥ 'हे भगवन् ! जब म पृथ्वीमा उत्पन्न हुनेछु तब देवाविदेव विष्णुपति श्री हरिमा बाटो भविष्यल मत्तहोम्, जमने जीव भइने दुर्गतिबाट पारी तरोम्' ॥ ४९ ॥ ब्रह्माजीले भन्ने—'त्यस्तै हुनेछ,' त्यसै अनुसार उनै श्रोत्र ब्रजमा उत्पन्न भएर नन्द नामले प्रकृपाल भए । तिनको पत्नी 'यशोदा' भन् । ५० । हे भगवन् ! पुन रुखले उत्पन्न भएशयमा सबै गोप गोपिनीको अपेक्षा यी दुवै श्री शुकको बता मक्ति थियो ॥ ५१ ॥

नान्विन्देतां कृष्णदारार्भकहितम् ॥ गायन्त्यद्यापि कवयो यत्लोकशमलापहम् ॥ ४७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ द्रोणो वसूनां प्रवरो धरया सह भार्यया ॥ करिष्यमाण आदेशान्ब्रह्मणस्तमुवाच ह ॥ ४८ ॥ जातयोनीं महादेवे भुवि विश्वेश्वरे हरो ॥ भक्तिः स्यात्परमा लोके ययाऽजो दुर्गतिं तरेत् ॥ ४९ ॥ अस्त्वियुक्तः स भगवान्ब्रजे द्रोणो महायशः ॥ जज्ञे नन्द इति ख्यातो यशोदा सा धराऽभवत् ॥ ५० ॥ ततो भक्तिर्भगवति पुत्रीभूते जनार्दने ॥ दम्पत्योऽनितरामामीदृगोपगोपीषु भारत ॥ ५१ ॥ कृष्णो ब्रह्मण आदेशं सत्यं कर्तुं ब्रजे विभुः ॥ सहारामो वर्मेश्रके तेषां श्रीतिं स्वलीलया ॥ ५२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे विश्वरूपदर्शनेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ एकदा गृहदासीषु यशोदा नन्दगेहिनी ॥ कर्मान्तरनियुक्तासु निर्भग्नय स्वयं दधि ॥ १ ॥ यानि यानीह गीतानि तद्बालचरितानि बालान् कृष्ण धनि ब्रह्माजीको राज्य सत्य पान्को निम्ति बलराम सहित ब्रजमा बसेर * माता-पिताको सेवा गर्दै सबै ब्रजवासीहरूलाई आफ्ना बाललीजले आनन्दित पार्नेलागे ॥ ५२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे 'वाशिष्ठी' भाषाटीकायां अष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

(समाधान कृष्ण बोखलमा बाँध्नु) श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन् ! एक दिन घरका दासीहरू अन्य काममा लागेका थिए, त्यसैले नन्द-रानी यशोदा आफैँ दही मच्चा लाग्नु ॥ १ ॥ कृष्णका जुन-जुन बाललीलाको यहाँसम्म वर्णन गरियो ती सबैको स्मरण गर्दै ती दही मच्चा बान गर्दै भान्निबन् ॥ २ ॥ ती भान्नु स्पृल कटिमागमा कटिजन्मले

* दशान्त (माता-पिताको सेवा) -जुनैकालमा विभिन्न जमीनमा ठाउँ गृहाराज बनक रहथे । हुने बेला तिनको कीर्ति सुनेर यद्धि विद्यामित्र उनीसित ज्ञान प्राप्त गर्न गहरदेका थिए,तर धर्मव्यवहारे नै तिनलाई नकार्य ज्ञानको अवकाश थिए । कोशिकी निकै प्रज्ञान भए र उनलाई व्यवहार भयो—बस्ती महाना-ी व्यापारलाई हो जान कहरी प्राप्त भयो । व्यापारले कृषिको विचार बाहेर भएको 'मैले निमीलाई तन हान दिर्छे, 'य' त कृषाको जान हो । अब बालविक्रय गर्न मैले सेरो पर हिँच ।' बति भनेर पर लाग्यो । व्यापारका आगमा यस्तै लुक्कल छरेर कृषिको व्यापार गरे । अन्ति व्यापारले आगमा-बागुलाई खान गर ई पीडापरा बलाजोर तिनको पुजा गर्नु पड्छा इन्द्रलाई उनलाई खानेहुन बाध दियो । आदि बाबैरु बिहीना लगाएर तिनलाई सुतायो । को बचे देखेर कोशिकले-बकित हुने कनी । विहाई गयर उल्लेख सामा-नाम्न छोएको र छोएको काममा जाका लाग्यो । ती दुवैले भन्ने—'कान् । तिमी यमोन्मा भए, यमो तिमी रक्षा गरेछ र हीर्षागु रहे ।' इन्द्रले ह्यावा हिँदुरो । कृष्णले भन्ने—'यमोन्मागदन्, देवराज आदि निजकर्म नगरेर तिमी किन हिँडेका । व्यापारले गर्नुको- हे पुने । दण्डमा सब बेद आदि लक्ष्मी सबै मेक कामा-बागु हुन् । आफ्ना छो-पुत्रलाई मैले इनकै सेवामा छायाएको छु । हे पुने । सेरो को बिहाय छ—कृष्णको इन्द्रले स्वति माताको सेवा तन्त्र ।' कोशिक व्यापारी मागु-भिन्ने भनक देखेर प्रहसन भएर आफ्नी आभयमा परे ।

समेत रेणुमी बल्ल लगाएकी थिइन् । तिनका स्वन हल्लाहरेथे र पुनस्नेहले दूध पछिहरेथे । अनि तान्नाले धाकैका राह्यो कङ्कल र कानको कुण्डल हल्लाहरेथे । तिनको मुखमा पगोनाका बाँपा आए र तिनको कुण्डला बाँधेका मालती पुष्प झारिदेको थियो । यगरी भुट्टी हुने यशोदा रानी दही माथिहरेथी थिइन् ॥ ३ ॥ जुन बेला ती दधिमन्थनमा तन्तीन थिइन, त्यसै बेला स्नान-पानका लागि श्रीकृष्ण तिनको नगचै पुगे र आपालाई आनन्दित पार्दै कथानी मयाएर दही भन्ने काम छेकिदिए । ४ ॥ आपाले काममा उचानिन् र तिनका मनोहर हाम्यपुष्प मुखारविन्दमा हेर्दै स्नेहले आफ्नै रभिरहेको दूध विलाउन लागिन् । त्यसै हलत आफोमा बमालेको कगडीबाट दूध तागेर उम्लन लाग्यो । अनि यशोदाले तिनलाई अतृप्तनै छोडेर झुट्टु गरिन् ॥ ५ ॥ त्यसले समदाम् कुण्डल मनपनै रिमाए । उनले आफ्ना कामिरहेका अरुण कषर दितेले थिचेर झुट्टु माँहोरोले हानी दहीको भाँडो काँचिदिए र नकली आँइ बगाउँदै प्रमिय गण्ज नानी खान लागे ॥ ६ ॥ जब यशोदा तानेको दूध झिकेर फेरि मन्थन-मूहमा आइन् तब उनले दहीको भाँडो फुटिसकेको देखिन् । तिनलाई

च ॥ दधिनिर्मन्थने काले स्मरन्ती तान्यगायत ॥ २ ॥ श्रौमं वामः पृथुकण्डितरे विप्रती मूत्रनदं पुत्रस्नेहमनुतकुचयुगं जातकर्म च सुभूः ॥ रश्माकर्षश्रम-
भुजचलत्कङ्कणौ कुण्डले च स्किनं वक्त्रं कवरविगलन्मालती निर्ममन्या ॥ ३ ॥ तां स्तन्यकाम आमात्यमन्थन्तीं जननीं हरिः ॥ गृहीत्वा दधिमन्थानं न्यपेध-
त्प्रीतिमावहन् ॥ ४ ॥ तमङ्गभारुढमपाययत्ततनं स्नेहस्तुतं सस्मितमोक्षती मुखम् ॥ अतृप्तमुत्सृज्य जवेन मा यथावत्मिच्यमाने पयमि त्वधिश्रिते ॥ ५ ॥
सज्जातकोपः स्फुरितारुणाधरं संदश्य दद्विर्दधिमन्थभाजनम् ॥ भित्त्वा दूषाश्रुदृषदरमना रद्वो जघाम ह्येकत्रमन्तरं गतः ॥ ६ ॥ उत्तीर्य गोपी मृशृतं
पयः पुनः प्रविश्य सन्दश्य च दध्यमत्रकम् ॥ भग्नं विलोक्य स्वसुतस्य कर्म तज्जहाम तं चापि न तत्र पश्यती ॥ ७ ॥ उत्सृज्वाहूध्रेरुपरि व्यवस्थितं
मर्कष्य कामं ददत्तं शिञ्चि स्थितम् ॥ ह्येकत्रैर्योयं विशाङ्कितेक्षणं निरीक्ष्य पश्चात्सुतमागमच्छनेः ॥ ८ ॥ तामातृयष्टिं प्रसमीक्ष्य सत्वरस्तनोऽजरुह्यापममार
भीतवत् ॥ गोप्यन्वधापन्नं यमाप योगिनां क्षेमं प्रवेष्टुं तपसेरितं मनः ॥ ९ ॥ अन्वञ्चमाना जननी बृहत्चलच्छोणीभराकान्तगतिः सुमन्थमा ॥
जवेन विषमिनवेशत्रन्धनञ्चुतप्रमृष्टानुगतिः पगमृशन् ॥ १० ॥ कृतागमं न प्ररुचन्तमक्षिणी कपन्तमजन्मविणी स्वपाणिना ॥ उद्धीक्षमाण

यो सबै काम त्यसैको हो गन्ने चुन बेर लागेन र कुण्डलाई त्यहाँ नदेखी हँसिन् छागिन् ॥ ७ ॥ पला-उता लाग्दा तिनले देखिन् श्रीकृष्ण बाँटा उत्ता आँखलमा उक्तेर माथि छुट्ट्याएर तखेको नीनी झिकेर हल्लाउपार बानरहरूलाई दिइरहेको छन् । चोरी पछिथो भन्ने डरले ती मनक भएर यता-उता हेन लागे । त्यसै बेला यशोदा झुट्टुक नगाँचे पुगिन् ॥ ८ ॥ छडी लिएकी मातालाई जर्गचै भएकी देखेर अखलबाट हम्फाली डाँडेर लागे । अनि जमलाई बाँगाहरूको तपस्या द्वारा बेरिन र मगबलनमा प्रवेश गर्नुमा समर्थ बन पनि प्राप्त गर्न सक्तेन, तिनै मगवानलाई समाउन यशोदाजी छडी लिएर तिनको पछि-पछि दगुरिन् ॥ ९ ॥ यगरी कुण्डको पाँड-पाँड दगुराँ स्पृष्ट जित्तबले गर्दा बमको गति मन्द भएकेको थियो, बेगले दगुरेर त्रसको केशपात्र खुह्लो भएकी थियो र त्यसमा लगाएको वृद्ध झरिमकेका थिए, ती राम्रो कटि हुने भावा यशोदाले पुत्रलाई समाधिन् ॥ १० ॥ हृष्य अवपार्थी हुनाले रुन लागे । हातले जसिया विषेका हुनाले तिनको झुल्लमति माझ कसियो र जुटाई खाने

हरले व्याकुल नेत्रद्वारा मान्दिर हेनंलाये । यशोदाले निरुताई सपातेर बको परले हृष्टाउन सामिन् ॥ ११ ॥ छोटो धरै इरायो मन्ने जानेर पुष्यमला यशोदाले हावको छडी
 पर क्याकि दिहन् र दिनको प्रमाण नजान्नाले उनले श्रीकृष्णलाई छोरीले बाँचे इच्छा गरिन् ॥ १२ ॥ जमको कोही बाहिर-भित्र अवस्था पूर्व र पर छैनन्, अं एवम् मर्षण जगत्को
 बाहिर-भित्र र जादि-अन्यथा जगत्-रूपले विद्यमान छन्, ती मानवरूपधारी, इन्द्रियाश्रित, अन्यक्त प्रकृताई छोरो छानेर यशोदा साधारण बालक झै छोरीले बोखनमा
 हाँसे सामिन् ॥ १३-१४ ॥ जुन छोरीले ती आफ्नो अपराधी बालकलाई बाँध्न खोज्दै थिइन, त्यो दुइ अङ्गुल सानो भयो । अतः उनले अर्को छोरी माँसिन् ॥ १५ ॥ अब त्यो
 पनि मानो भयो तब अर्को माँसिन् । यसरी तिनले जति छोरी माँसिन् सबै दुइ अङ्गुल सानो हुँदै गयो ॥ १६ ॥ जब यशोदाको बरका सबै छोरी गाँमेर पनि आत्मानलाई रोज्न
 सकिन्च, तब यसत असफलताले मुटु मुटु होमिरहेका अन्य गोपिनीका साथै आफू पनि हासेर छक्क पर्न ॥ १७ ॥ जब कृष्णकन्धले टेले—माताको क्षीर पपीनाले मिश्रितकर्म र

भयविह्वलेक्षण हस्ते गृहीत्वाभिषयन्त्ययामुरत् ॥ ११ ॥ त्यस्त्वा यष्टि सुतं भीते विज्ञायाभकवत्मला ॥ इयं किल तं बद्धुं दाम्नाऽनदीर्यकोविदा ॥ १२ ॥
 न चान्तर्न बहिर्यस्य न पूर्वं नापि चापरम् ॥ पूर्वापरं बह्विधान्तर्जगतो यो जगच्चयः ॥ १३ ॥ तं मत्वात्मजमव्यक्तं मर्त्यलिङ्गमघोक्षजम् ॥ गोपिकोल्-
 हले दाम्ना बबन्ध प्राकृतं यथा ॥ १४ ॥ तदापि बध्यमानस्य स्वार्भकस्य कृतागमः ॥ द्रष्टुं कुलोनमभूतेन मन्दधेऽन्यच्च गोपिका ॥ १५ ॥ यदामीत्त-
 दपि न्यूनं तेनान्यदपि सन्दधे ॥ तदपि द्वयङ्गुलं न्यूनं यद्यदादत्तबन्धनम् ॥ १६ ॥ एवं स्वगृहदामानं यशोदा मन्दधत्यपि ॥ गोपीनां सुस्मयन्तीनां
 रमयन्ती विस्मिताऽभवत् ॥ १७ ॥ स्वमानुः खिन्नगात्राया विस्मस्तकवरस्रजः ॥ दृष्ट्वा परिश्रमं कृष्णः कृपयाऽमी-स्वबन्धने ॥ १८ ॥ एवं सन्दर्शिता
 ह्यङ्ग हरिणा भृत्यवश्यता ॥ स्वशोनापि कृष्णेन यस्येदं सेश्वरं करो ॥ १९ ॥ नेमं विरिचो न भवो न श्रीरप्यङ्गमंश्रया ॥ प्रमादं लेभिर गोपी यना-
 त्प्राप विमुक्तिदात् ॥ २० ॥ नायं मुखापो भगवान्देहिनां गोपिकासुतः ॥ ज्ञानिनां चात्मभूतानां यथा भक्तिमतामिह ॥ २१ ॥ कृष्णस्तु गृहक-
 र्तेषु व्यग्रायां मातरि प्रभुः ॥ अद्राक्षीदर्जुनो पूर्वं गुह्यकौ धनदात्मजौ ॥ २२ ॥ पुरा नादृशापेन वृक्षतां प्रापितौ मदात् ॥ नलकृवरमणिश्रीवा-
 विं त ख्यतौ श्रियान्वितौ ॥ २३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पूर्वार्धे गोपीप्रमादो नाम नवमोऽध्यायः ॥ ६ ॥

तिनको दुगोमा लगाएरका फूलको माला फुत्किएको छ, सब ती उनको अबक परित्यक्त देखेर दवायज स्वयं कथनमा बाँधिन् ॥ १८ ॥ हे राजन् ! भवादि लोकपाल सहित मर्षण
 विश्व जगको बडीभूत छ, ती स्वामीन समान् कृष्णले माताको बन्धनमा बाँधिन् भए वागिदि—म बरका बड्या रहन्छु ॥ १९ ॥ यसरी छुकिदाता भगवान्को जुन कृपा
 प्रसा, शिव र तिनका अङ्गमा स्थित लक्ष्मीगोलाई पनि प्राप्त भएकी थिएन । यो गोपी यशोदाको पाइन्, २० यशोदानन्द श्रीकृष्ण जस्तो सजिलोमिव भक्तजनलाई प्राप्त हुन
 सक्छन्, त्यस्तो अन्य मनुष्य र आफ्ना आत्मभन्दा तत्त्वज्ञानीलाई पनि प्राप्त हुन सक्नेछन् । २१ । अलि यशोदा बन्धनमा लानिन् उता कृष्णको दृष्टि आगेमा उभिएन ।
 यमलानु न नामका दुइ वृक्षमा परे, जो पूर्व-ममा यक्षानि कुबेरको उभ्रा भए । २२ । उम जन्ममा ती नलकृवर र मणिश्रीद नामले प्रख्यात यक्ष थिए र नारदको आदेशले यक्ष जन्ममा

हृत् क्षणिका विष् ॥ २३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे 'वसिष्ठी' भाषाटीकायां नवबोऽध्यायः ॥ ९ ॥

(यमताजुन उद्धर वर्णन) —यनि कथा सुनेर राजा परीक्षितले मने-हे मगवत ! जब हजुर नक्षत्रपर र मणिप्रीवले आप पाउने कारण के वियो, अनुभवत् । तिनले कुन वस्तो निन्दनीय काम थांका थिए, जमले देवर्षि नरद रियाए ॥ १ ॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ-हे राजन् । राजन् । कुवेरका ती दुवै छोरा रुद्रका सेवक थिए । यमको निनलाई निकै गर्व थियो । बारुणी मदिराको मातले तिनका आंसा घुमिरहेका थिए । ती भद्रन्मस यस कैलाशको रमणीक मन्दाकिनीको तटमा गान-नर्तन गर्ने श्रीहनुमत उपवनमा हुल्लिहेका थिए ॥ २-३ ॥ हुन्दा-हुन्दै ती कमल-गुप्फले शर्भित मङ्गाबांघा बलिए । जवरी होईसित हातले विशार गरछ, त्यस्तै ती पुष्पतीहनुमि जलकोटा घर्न लागे ॥ ४ ॥ हे कुरुनन्दन । संयोगले देवर्षि नरद त्यस्तै बाह्रपुगे । तिनले ती यस-पुवकरुलाई देखेर जनबला मद्दहेका छन् मन्ने छाने ॥ ५ ॥ देवर्षिलाई देखेर वज्रहोता अप्सरागणले

राजोवाच ॥ कथ्यतां भगवन्नेतत्तयोः शापस्य कारणम् ॥ यतद्विगर्हितं कर्म येन वा देवर्षेस्तमः ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ रुद्रस्यानुचरो मृत्वा सुदृप्तो धनदात्मजौ ॥ कैलासोपवने रम्ये मन्दाकिन्यां मदोत्कटौ ॥ २ ॥ बारुणीं मदिरां पीत्वा मदाघूर्णितलोचनौ ॥ सीजनैरनुगा-पद्भिश्चैरतुः पुष्पिते वने ॥ ३ ॥ अन्तः प्रविश्य गङ्गायामभ्योजनराजिनि ॥ त्रिक्रीडतुर्पुवतिर्भाजाविव करेणुभिः ॥ ४ ॥ पटच्छ्या च देवर्षि-भगवांस्तत्र कौरव ॥ अपश्यन्नारदो देवो क्षीवाणो समबुध्यत ॥ ५ ॥ तं दृष्ट्वा ग्रीडिता देव्यो विवस्त्राः शापराजिताः ॥ वासांसि पर्यधुः शीघ्रं विवस्त्रौ नैव शुभको ॥ ६ ॥ तौ दृष्ट्वा मदिरामतौ श्रीमदान्धौ सुरात्मजौ ॥ तयोरनुग्रहायैव शापं दास्यन्निदं जगौ ॥ ७ ॥ नारद उवाच ॥ न हान्यो जुप्तो जोष्यान्बुद्धिभ्रंशो रजोगुणः ॥ श्रीमदाभिजात्यादिष्वत्र स्त्रीयूतमामवः ॥ ८ ॥ बध्यन्ते पशवो यत्र निर्दयैरजितात्मभिः ॥ मन्थमानैरिमं देहमजराभृत्युनश्वरम् ॥ ९ ॥ देवर्षिभिराभ्युपनिषत् कृमिभिर्बभ्रममर्जितम् ॥ भूतघ्नैश्च तत्कृते स्वार्थं किं वेद निरयो यतः ॥ १० ॥ देहं किमन्नदातुः स्वं निषेक्तुर्मातुरेव च ॥ मातुः पितुर्वा वलिनः क्रतुस्मिन् शुनोऽपि वा ॥ ११ ॥ एवं माभारणं देहमन्यक्तप्रभाप्ययम् ॥

त लाव आफ्नो बरले शत्रु आफ्नोपना लुमा लगाए, तर ती यधुले लगायन् ॥ ६ ॥ ती देवपुत्रलाई मघपानले उन्मथ गेथर्ष-मदले अन्धा देखेर देवर्षि नरदले तिनको शवि कृपा गर्नको निमित्त आप दिंदै मने । ७ ॥ नारदजी भन्दछन्-निरप सेवन गर्ने कुपहकलाई गेथर्षदेव जति बुद्धि अह पादछ, त्यति वन्नु आदिको मद वा राजोगुणका कर्ष हास्यादि शर्दन्, किनकि धनको बेलामा बाँड, ज्या र मारीको नै बहुला रहन्छ ॥ ८ ॥ धन-मदले अन्धा, निर्दयो र अजिहेन्द्रिय व्यक्ति आफ्नो माथरान् देहलाई कठिनै नमने छाने पशु-हत्या गर्दै हिँड्छन् ॥ ९ ॥ जुन शरीरलाई 'देव' प्रनिष्ठ त्यो पनि अन्यथा किं, विद्या वा भस्मरूप हुन्छ, त्यस शरीरको निमित्त जुन पुण्य प्राणीहरूसित द्रोह मर्दछ, जमले गर्दा नरकमा जाउपदछ, के त्यो आफ्नो मास्तविक स्वार्थ बान्दछ ? ॥ १० ॥ यम देहलाई कर्मको सम्पत्ति मानी ? अन्न दिनेको, शीर्षदाताको, उदरमा पारण गर्ने आमाको, मातामहको, बलवान्को, विन्ने व्यक्तिको, अग्निको वा कुकुरको ? ॥ ११ ॥ यो अव्यक्तबाट उत्पन्न हुन्छ र उसैमा लीन हुन्छ । जब कि यस्तो साधारण भूत

तु भवे अथम पुरुष बाहेक अरु कुन बुद्धिमान होला, जो यस्ताई आत्मा मानेर पमको निम्ति जीव-हत्या गर्नेछ ? ॥१२॥ पुन जगत्पुरुष देख्ये-मदले अर्को अर्को छ, उनको निम्ति दरिद्रता नै उपाय अंजन छ, किनकि दरिद्र पुरुष अन्य जीवलाई पनि आफु नै देख्छ ॥१३॥ असको अङ्गमा कडा विद्वदछ, त्यो आफु अस्ते अन्य जीवको पीडाको तुल्यता गरेर अर्कोको निम्ति त्यस प्यथाको जमाय चाहन्छ, त्यस्तो त्यो पुरुष-जमलाई कडा विवेको व्याप्य अनुभव नै छैन-पाठ्य ॥१४॥ दरिद्र पुरुष अन्तर्हारे हुने जीवन्त र यसै प्रकारका मदपाठ रहिन हुन्छ । त्यसलाई ईश्यागले जो कष्ट प्राप्त हुन्छ, त्यही त्यसको तपस्या हो ॥ १५ ॥ अमको देह मोकले छोपि हुन्छ र जो सर्वत्र अमको सांझीमा रहिरहन्छ, त्यस्ता दरिद्र पुरुषका इन्द्रिय छोपि शुष्क हुन्छन् र तिनमा हिमाङ्ग पनि रहन्छ ॥१६॥ समदर्शी साधु पुरुषको समागम पनि त्यस्तालाई नै प्राप्त हुन्छ । यिनको समर्थले त्यो विषय-तृष्णालाई त्यागिदिन्छ र छिट्टै नै शुद्ध हुन्छ ॥१७॥ अम-अन्तर्यामिन्दका रमिक माधु पुरुष दुर्गमले पुष्क एवं धन-मान्यमदले यत्

को विद्वानात्ममात्कृता हन्ति जन्तुर्नृतेऽमतः ॥ १२ ॥ अमतः श्रीमदान्धस्य दरिद्रपं परमज्ञनम् ॥ आत्मौपम्येन भूतानि द्रिद्रः परमीक्षते ॥ १३ ॥ यथा कण्टकविदाङ्गो जन्तोर्नैच्छति तां न्ययाम् ॥ जीवमाम्यं गतो लिङ्गेन तयाऽविद्वकण्टकः ॥ १४ ॥ दरिद्रो निरहंस्तम्भो मुक्तः सर्वमदैरिह ॥ कृच्छ्रं यदृच्छयाप्नोति तदिदं तस्य परं तपः ॥ १५ ॥ नित्यं क्षुत्क्षामदेहस्य दरिद्रस्याज्ञाकंक्षिणः ॥ इन्द्रियाण्यनुशुष्यन्ति हिमाङ्गि विनिवर्तते ॥ १६ ॥ दरिद्रस्यैव युज्यन्ते साधवः समदर्शिनः ॥ मद्विः क्षिणोति तं तपं तत आराद्विशुद्धयति ॥ १७ ॥ साधूनां समचित्तानां मुकुन्द-चरणोपिणाम् ॥ उपेक्ष्योः किं धनस्तम्भैरसद्विरमदाश्रयोः ॥ १८ ॥ तदहं मत्तयोर्माध्या वारुण्या श्रीमदान्धयोः ॥ तमोमदं हरिष्यामि स्त्रेणयोरजि-त्तमनोः ॥ १९ ॥ यदिमो लोकपालस्य पुत्रौ भूत्वा तपःप्लुतो ॥ न विवासममात्मानं विजानीतः सुदुर्मदो ॥ २० ॥ अतोऽहंतः स्थावरतां स्यातां प्रेवं यथा पुनः ॥ स्मृतिः स्थान्मत्प्रमादेन तत्रापि मदनुग्रहात् ॥ २१ ॥ वामुदेवस्य सान्निध्यं लब्ध्वा दिव्यशरच्छते ॥ वृत्ते स्वलोकांतां भूयो लब्धभक्ती भविष्यतः ॥ २२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवमुक्त्वा म देवर्षिर्नारो नारायणाश्रमम् ॥ नलकुवरमणिग्रीवावामतुर्गमलार्जुनो ॥ २३ ॥ ऋषेर्भागवतमुख्यस्य सत्यं कर्तुं वचो हरिः ॥ जगाम शनैस्तत्र यत्रास्तां यमलार्जुनो ॥ २४ ॥ देवर्षिर्न त्रियतमो यदिमो धनदात्मजो ॥ तत्तथा

तथा उपेक्षणीय दुर्जनसिंह कुन प्रयोजन रहन्छ ॥१८॥ अतः दाक्षी यदिरा पिशर यी मत्त, देख्येले अर्को, र इन्द्रिय-रम्भ यसको अज्ञानजनित मद म यहाँ शति-दिन्छु ॥१९॥ त्यसो लोकपाल कुवेरको पुत्र मपर पनि यी मदले गर्दा अज्ञानमा पशरी हुनेका छन् कि इनलाई नांगो अर्को पनि जान छैन ॥२०॥ अतः यी बुद्धिमानमा जाने योग्य छन्, जसले कि केरि इनलाई यस्तो अज्ञान नहोस्, तर मेरो कुराले इनलाई त्यस अवस्थामा पनि यस अन्को स्मरण रहिरहने छ ॥ २१ ॥ दिव्य सप्त वर्ष चितेपाछे इनलाई वामुदेवको सान्निधि प्राप्त हुनेछ, अरि मगपादको यत्कि बाण यी केरि स्वर्गका अधिकारी हुनेछन् ॥ २२ ॥ श्रीशुकदेव अनुवृत्त—यति मने नारद नारायणको बदरिकाश्रममा गए र नलकुवर तथा मणिप्रव वपलार्जुन बुद्धि मर ॥ २३ ॥ उनै देवर्षिको वचन सत्य पानेको निम्ति आकुण्य जहाँ नलकुवर बुद्धिपति, विस्तार-विस्तार त्यही बुने

॥ २४ ॥ भगवान्ने विचार मनुष्यो 'नाहं मेरा प्रिय मन्त्र छत्तु र यी पनि कुनैका हुन हुन् अतः नारदले जे प्रति भनेका छन्, त्यो न पूर्ण गर्नेछु । २५॥ यति विचाररं श्रीकृष्ण
 हो हुने कृष्णको माझबाट निस्के उनी निष्कन्तामात्र आसल तमिया र कृष्णमा अङ्कितो । अनि जसको सम्बन्धमा होरा कसिएको थियो, ती कृष्णले पछि-पछि लहदै अन्धको
 ओखललाई बलपूर्वक ताक्नमात्र उनको परम पराक्रमले हुने कृष्णको श्लाघा-प्रशान्ति र पानमसेत विचलित भएर पोर छन्द गर्दै उखेलिएर पृथ्वीमा हले ॥ २६ २७ ॥ तत्काल
 ती कृष्णबाट बाग्मि के तजस्वी दुइ गिद्ध प्रत्य आफ्ना कान्तिसे मर्बै दिश उज्याला पार्दै प्रकट भए । ती निर्मल दिव्य पुरुषले समस्त लोकहरूका एकमात्र स्वामी श्री
 कृष्णकन्धलाई शिर निहुराएर प्रणाम मगर हात जोडी सञ्जाले-॥ २८ ॥ 'हे कृष्ण ! हे महापांथि ! हजुर प्रकृतिदेखि पर आविष्कृत हुनुहुन्छ, ममन्त वेदवादी ब्राह्मण
 हर्षणं मन्त्र र अव्यक्त विद्यालाई हजुरकै रूप मान्छु २९ ॥ हजुर नै समस्त जीवका देह, प्राण, आत्मा र इन्द्रियका ईश्वर हुनुहुन्छ । हजुर नै काठ र अव्यय ईश्वर भोतिष्णु

माधयिष्यामि यद्गोती तन्महात्मना ॥ २५ ॥ ह्यन्तरेणार्जुनयोः कृष्णस्तु यमयोर्ययो ॥ आत्मनिर्वेशमात्रेण तिर्यग्तमुल्लङ्घनम् ॥ २६ ॥ बालेन
 निष्कर्षयताञ्ज्वगुलम्वलं तदामादरेण तस्मोत्कलिताहृषिचन्द्रो ॥ निष्पेततुः परमविक्रमितातिवेपस्कन्धप्रवालविटपौ कृतचण्डशब्दौ ॥ २७ ॥ तत्र
 धिया परमया ककुभः स्फुरन्तो मिद्वानुपेत्य कुजयोरिव जातवेदाः ॥ कृष्णं प्रणम्य शिरसाऽखिललोकनाथं बद्धाङ्गुलीं विरजमाविदमूचतुः स्म
 ॥ २८ ॥ कृष्ण कृष्ण महायोगिस्त्वमाद्यः पुरुषः परः ॥ व्यक्ताव्यक्तमिदं विश्वं रूपं ते ब्राह्मणा विदुः ॥ २९ ॥ त्वमेकः सर्वभूतानां देहस्यान्तेन्द्रि-
 येश्वरः ॥ त्वमेव कालो भगवान्विष्णुस्त्वय ईश्वरः ॥ ३० ॥ त्वं महान्प्रवृत्ति सूक्ष्मा रजःसत्त्वतमोमयी ॥ त्वमेव पुरुषोऽध्यक्षः सर्वज्ञश्चविकारवित्
 ॥ ३१ ॥ गृह्यमाणोऽस्त्वमप्राप्तो विकारैः श्रावृतैर्गुणैः ॥ को न्यिहाहति विज्ञातुं प्राक् मिदं गुणमवृतः ॥ ३२ ॥ तस्मै तुभ्यं भगवते वासुदेवाय
 वेधमे ॥ आमद्योतगुणैश्छन्नमहिम्नं ब्रह्मणे नमः ॥ ३३ ॥ कस्यावतारा ज्ञायन्ते शरीरेष्वशरीरिणः ॥ तैस्तेस्तुत्पातिशयैर्वीर्यैर्देहिष्वमंगतैः ॥ ३४ ॥
 स भवान्मर्वलोकस्य भवाय विभवाय च ॥ अवतीर्णोऽञ्जभोगेन साम्प्रतं पतिराशिषाथ ॥ ३५ ॥ नमः परमकल्याण नमः परममङ्गल ॥ वायुदेवाय
 शान्ताय यदूर्ना पतये नमः ॥ ३६ ॥ अनुजानीहि नो भूमैस्तवानुचरकङ्करो ॥ दर्शनं नो भगवतः क्रपेरानीदनुप्रहात ॥ ३७ ॥ वाणी गुणानुकथने

हुनुहुन्छ ॥ ३० ॥ हजुर नै महापण्डित र त्रिगुणमयी छद्म प्रकृति हुनुहुन्छ । हजुर नै सर्व अन्तःकरणका विपरलाई ज्ञाने सर्वमाथी पुरुष हुनुहुन्छ । २१ ॥ जो ब्रह्मण गर्निन्छ, ती
 प्राकृत गुणका विकारद्वारा हजुरको ग्रहण हुन सक्नेछ । हजुर जीवहरूको उत्पत्ति मन्दा पनि पहिले विद्यमान रहदै आउनु भएछो । अतः देहादिले हाकिमको हुन यस्तो प्राणी
 छ, जो हजुरलाई जान्छ ॥ ३२ ॥ हजुर वासुदेव र जगतका विधान हुनुहुन्छ । हजुरको स्वरूप हजुरले नै प्रकाशित गुणद्वारा हाकिमको छ । हजुर साक्षात् परमभलाई हाम्रो
 नमस्कृत गर्दछौ । ३३ ॥ माधव्य प्रणमा जसको हुनु मन्त्र छैन, यस्तो नातिष्ठय धर्मबाट जुन देहरहित हजुरको देहधारीमा अवतार मानिन्छ, त्यही मर्बै कामनाहरू पण
 पाने हजुर मर्बै साक्षर र उच्चतमको निमित्त यस रम्यत आफ्ना पूर्ण कलाहरूका माध अवतरित हुनुभएको छ । ३५ ॥ अतः कल्याणस्वरूप र मङ्गलमय हजुर ज्ञान

स्वरूप भगवान् वासुदेवलाई नमस्कार छ ॥ ३६ ॥ हे भगवन् ! हामी हजुरको दाहका पनि दास हौ । देवर्षि नारदको अनुग्रहले नै हजुरको दर्शन भयो । अरु हजुर हामीलाई आफ्नो
 लोभ जाने आह्वा दिनुहुनन् ॥ ३७ ॥ हे प्रभो ! हाम्रो बाणी हजुरको गुणानुवादमा, कान कथाभवनमा, हाव परिचर्यामा, मन चरण-वधलको चिन्तनमा, छिद्र हजुरको निवामन्मान
 स्वरूप जगत्लाई प्रभाव गर्नमा र नेत्र हजुरको विग्रहरूप माधुर्यको दर्शनमा लगिपुनः ॥ ३८ ॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—यसकुमार नलकृवर र यमिप्रीवले यसरी स्तुति
 गरेपछि होरीले ओखलमा बाँधिपछि भगवान्ले हाँसेर भन्नुभयो ॥ ३९ ॥ श्रीभगवान् आज्ञा हुन्छ—म यो परित्यज्येदं विना दक्ष-विमी दुवै ऐश्वर्यमदले जन्मा बपका पिपी,
 अनि द्यान्तु नारदले आफ्नै ऐश्वर्य नष्टपारी निमीमाथि अनुग्रह गरेको थिए ॥ ४० ॥ जसको मनसधै ममा नै लागिरहन्छ, ती समदर्शी महात्माको दर्शनले सबै प्राणीका प्रत्येक

श्रवणौ कयायां हस्तौ च कर्मसु मनस्तव पादयोर्नः ॥ स्मृत्या शिरस्तव निवामजगत्प्रणामे दृष्टिः सती दर्शनेऽस्तु भवत्तनूनाम् ॥ ३८ ॥ श्रीशुक
 उवाच ॥ इत्यं संकीर्तितस्ताभ्यां भगवान्गोकुलेश्वरः ॥ दाम्ना चोलसूते वदः प्रहसन्नाह गुह्यकौ ॥ ३९ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ज्ञानं मम
 गुर्येनदृष्टिणा करुणात्मना ॥ यन्मोहमदान्धयोर्वाविभविप्रशोऽनुग्रहः कृतः ॥ ४० ॥ साधूनां समचित्तानां सुतरां मत्कृतात्मनाम् ॥ दर्शनान्नो
 भवेद्वन्धः पुंसोऽक्षणाः सविर्था ॥ ४१ ॥ तद्गच्छतं मत्परमौ नलकृवर सादनम् ॥ सज्जातो मयि भावो वामीप्सितः परमोऽभवः ॥ ४२ ॥
 श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्तौ तौ परिक्रम्य प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ बद्धोत्खलमामनस्य जम्मुतुर्दिशमुत्तराम् ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे
 दशमस्कन्धे पूर्वार्धे नारदशापे नाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

श्रीशुक उवाच ॥ गोपा नन्दादयः श्रुत्वा ह्रमयोः पततो रवम् ॥ तत्राजम्मुः कुरुश्रेष्ठ निर्धातभयराक्षिता ॥ १ ॥ भूम्यां निपतितौ तत्र ददृशुर्मला-

संगार-बन्धन मुक्त हुन्छन् । जस्तै क्षयोदय भएपछि नेत्रको अन्यकार नष्ट हुन्छ ॥ ४१ ॥ अतः हे नलकृवर ! यमिप्रीव । तिमी दुवै मेरो स्मरण गर्दै आफ्नो घर जाओ । तिमी
 जे खादृश्यी, त्यो संगार बन्धन छिनाल्ने मेरो स्नेह तिमीलाई प्राप्त भयो ॥ ४२ ॥ श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—भगवान्ले त्यति आह्ला भएपछि दुवै भाई ओखलमा बाँधिपछि कृष्णलाई
 प्रणाम र पछिकमा अरि तथा उनको आज्ञा पाएर ठप्पर दिवान्तिर गए ॥ ४३ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे नेमासी मायाशोक्या दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

(प्रजका गोपहक गोकुलवाट हुन्दावन जानु र बकासुरको बध) श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे कुरुश्रेष्ठ ! ती बुद्ध दलेको हस्तो शब्द सुनेर नन्दादि सबै भाए बलपानको प्रारम्भ
 भयो जम्मा भए ॥ १ ॥ त्यहाँ टनले दुवै अर्जुन-बृहन्नलाई दलेका देखे—यद्यपि बुद्ध दलाउने बालरूप कृष्ण भगवान् तिनको सामुने नै होरीले ओखलमा बाँधिपछि, नयनलाई

॥ नले हल्ले यमपङ्कको मान्नामा गति गरेका छन । हे प्रभो तिमी अन्तर्धर्मि । मनको रम कसरी मुक्तार्क लियीकित, हे बीषण स्वामी ! तिमी सर्वज्ञ, सबैसँग मृदु छु । म बाहक तिमी स्वादी (तिमी दीवान्) ।
 दवाङ्ग हो, म अचक अतिशयो । यो सभवाधार भयम त, तिमी नै सर्वविक मेरा । हज्जा मय गरी हाँकिदेऊ म त केवल अनुयायी छु । रूप देखेको छैन, बाल जानेका छैन—छन् माना मान्ने भन्ना-॥ १ ॥ हे भगवन् ! म ।
 लाई बाक्लौ ! हे अशेष ! अनामी ! (यो मत्तको कायमसमर्पण मात्र हो ।)

तानिरेका धिए सोपनि ती सोपने शुद्ध ठलेका कारण निसिवाण ठले मजेजन् । अतः ती भ्रममा परे—‘यो कमको उत्पान हो ! यन्ता किन भयो ?’ यन्ता तर्कगर्दै हुनै उत्पादनको आशंकाको उत्पत्ति भयो ॥ १ ॥ यो वेला केही बालकले यो श्री पृथ्वी माझमा कुण्डले नै ओखल अङ्कार बेमारी तानी दुर्ब शुद्ध इलाका हुन् । हामीले त यमबाट निस्केका दुइजना दिव्य पुरुषलाई पनि देखौ ॥ ४ ॥ तर सोपणले तिनका हुला पचाएनन् । ती भन्नताले—‘पाँटी सानो बालकले यदि पुरानो र बलिषो शुद्धलाई उखेले—यशो हुन सक्तीन !’ तीमध्ये कतिपयलाई कुण्डको पूर्वचरित्र संख्या हुनाले संशय पनि भयो ॥ ५ ॥ मन्दजीले देखे—मन्त्रि नै उनको बालक ढोरिले बाँधिई ओखल तानिरेका छन् । अनि उनले झट्ट उनको बन्धन फुकाइदिए ॥ ६ ॥ यती गरी भगवान् कुण्ड अनेक बालकलाई गर्दथे । ती कहिले गोपीहरूले फकाउँदा सामान्य बालक भैं मान्न लाग्थे भने कहिले कठपुतली भैं तिनको

जुनो ॥ ब्रह्मसुस्तद्विज्ञाय लक्ष्यं पतनकारणम् ॥२॥ उत्सृजन् विकर्षन्तं दाम्ना बद्धं च बालकम् ॥ कस्पेदं कुत आश्रयमुत्पात इति कातराः ॥३॥ बाला उचुरन्तेनेति तिर्यग्गतमुल्लसम् ॥ विकर्षता मध्यगेन पुरुषावप्यवमहि ॥४॥ न ते तदुक्तं जगृह्णन् घटेतेति तस्य तत् ॥ बालस्योत्पादनं तत्रोः क्वचित्मन्दिग्धचेतमः ॥५॥ उत्सृजन् विकर्षन्तं दाम्ना बद्धं स्वमात्मजम् ॥ विलोक्य नन्दः प्रहसद्बन्धो विमुक्तोच ह ॥६॥ गोपीभिः स्तोभितोऽनृत्यद्भगवान्बालकवचित् ॥ उद्गायति कचिन्मुग्धस्तद्वशो दारुणंभवत् ॥७॥ विभर्ति कचिदाज्ञःपीठकोन्मानपादुकम् ॥ बाहुक्षेपं च कुरुते स्वानां च प्रीतिमावहन् ॥८॥ दर्शयैस्तद्विदां लोक आत्मनो भृत्यवशताम् ॥ ब्रजस्योवाह वैदुषं भगवान्बालचेष्टितः ॥९॥ कीर्णाहि भोः फलानीति श्रुत्वा सत्तरमन्युतः ॥ फलाशौ धान्यमादाय ययौ सर्वफलप्रदः ॥१०॥ फलविक्रयिणी तस्य च्युतधान्यं कद्वयम् ॥ फलैरपूरयद्रत्नेः फलभाण्डमपूरि च ॥ ११ ॥ सरित्तीरगतं कृष्णं

बधमा मृदित्वे र उनले भन्दा साधारण बालक भैं मान गर्दथे । ७ ॥ कहिले माछा दिएपछि पीडा, खराउ आदि उचातेर न्याइदिन्ये र कहिले आफ्ना कुटुम्बीहरू मर्बलाई मानन्दित पार्दै ताल ठोक्न बाल्दथे ॥ ८ ॥ यती गरी लोकमा हानी जनलाई आफ्नो मक्ति-परवशता देखाउन ती विविध बालकलाई भर्दै ब्रजवामाहरूलाई मानन्दित पार्नलागे ९ ॥ एक दिन बाँटी फल बेच्ने श्री काइहेकी थिई—‘फल लभो, फल !’ त्यो हुनेर सबै धरिका फलदाता अ कुण्ड तुरुन्त अन्व लिखे फल किन दायो ॥ १० ॥ अकस्माद् भगवान्का हातको अण छरियो । अनि फल बेच्ने श्रीले तिनका दुवै हात फलले भरिदिई र भगवान्ले त्यसको पात्र रत्नादिले भरिदिए । ११ ॥ यमलालुन शुद्ध ठलेतिपछि एक

७ हुनै भन्ति ब्रह्मको रण सौन्दर्यको वर्णन गर्ने जेका छन्—श्याम लाम, लालमा झोटी छै बडा रियको बालक अर्थात् गुरु केरा, निपातमा भीरुछ भन्ने जसको भन भवन पारिहेको ७ । अगोवाका बज्रत परेका, हृदयमा उत्साह बढाउने पात्र दर्शाउँछे । यशुकी श्री सौन्दर्यका रत्नोनामिली परकी मुख हारमा लभिएर बाटो इरिहन्थे । धारीयमा ललाचको झैलो बल्ल दुर बाइक, दुपुनोभ्याम बलिभरि लड्ने र डड्ने गरको तथा कुरिमा पारिरेका त्रिकुलो बाइलेक भनि गरी हतको बाओलाई पनि घर बस भन्दथे । मुकु, निव, बाइक, मधुर भगवामको सौन्दर्य हेर्ने गरीये जाइथे । तिनको दुपुनमा कसरी वर्णन गर्ने छान्छ, जसको घरमाथि नै बकिर पाइछ । त्यस सौन्दर्यको दर्शन पाउनकाश अनुगम बटो आउछ, निरायको मान्छा हटाइछ । त्यो अनुगम कस हेरिहने मक बहिरै सब-बज्रमा बोचिन । आफ्नो-भिरान, आम कुमाय आदि सबै पारीर उनले हाल चनेर पछि गएको मनमा बुलाउन निवाल्न गर्ने छक्छे ।

दिन बलराम र कृष्ण निरै बेरदेखि अन्य बालकहरूपि यमुना तटमा लेलिरहेका थिए अतः तिनलाई बाक्न रोहिणी पुगिन् ॥ १२ ॥ गर ती सेनमा नर्तन गुरुनै दाहा राग-
 आपनन् अनि रोहिणीले तिनलाई बाक्न पुत्रव-सला यशोदालाई पठाएन् ॥ १३ ॥ पुनमेदवश बाका यशोदाका स्तनमा दूध गरिएर आएको थियो । घेरै बेरदेखि बालकहरू यिन ला-
 रहेका बलराम र कृष्णलाई ती बेमरी बिचपाएर बाक्नलागिन्-॥ १४ ॥ हे कृष्ण ! हे कमल-नयन कृष्ण ! हे दाउ ! तिमी सेन्दा सेन्दै बाक्यो होला ! बाबु ! आऊ । आ स्नान
 छाडेर दूध पिय ॥ १५ ॥ हे कुलनन्दन बलराम ! हे दाउ ! आफ्नो माहालाई लिएर कतु भाऊ । भाउ व तिमिले विहानैदेखि खाजा मात्र खाएको थियो । आऊ बर क । बाऊ
 ॥ १६ ॥ हे दशार्ह ! हेर ब्रजराज नन्दजी खानको निम्ति तिम्रो बाटो हेरिरहेका छन् । आऊ, अब हामीलाई सुत्ती हुन्थ्यौ । ए बालक हो ! तिमीहरू पनि आकाशमा घर जाओ । दाहा
 बाबु ! तिम्रो अम्नमा धूलो भरिएको छ । आऊ, छिटै स्नान गर , आज तिम्रो अन्य-नखत्र हो । अथः स्नानादिवार निहृष गरर ब्राह्मणलाई गोदान देऊ ॥ १८ ॥ हेर, तिम्रा साथीहरूलाई

भगार्जुनमथाह्वयत् ॥ रामं च रोहिणी देवी क्रीडन्तं बालकैर्मृशम् ॥ १२ ॥ नोपेयातां यदाहूतो क्रीडामङ्गेन पुत्रकौ ॥ यशोदां प्रेषयामाम रोहिणी पुत्र-
 कत्कलाम् ॥ १३ ॥ क्रीडन्तं मा सुतं बालेरतिषेले सहायजम् ॥ यशोदाञ्जोहवीत्कृष्ण पुत्रमेहस्तुतस्ती ॥ १४ ॥ कृष्ण कृष्णारविन्दाक्ष तान पति-
 त्तनं पिव ॥ अले विहारैः श्लक्ष्णन्तः क्रीडाश्रान्तोऽपि पुत्रक ॥ १५ ॥ हे रामागच्छ ताताशु मानुजः कुलनन्दन ॥ प्रातरेव कृताहारस्तद्भवान्भावतु-
 मर्हति ॥ १६ ॥ प्रतीक्षते त्वां दशार्ह भोक्ष्यमाणो ब्रजाधिपः ॥ एहातयोः प्रियं धेहि स्वगृहान्यात बालका ॥ १७ ॥ घृलिघूमग्निाङ्गमत्तं पुत्र-
 मञ्जनमावह ॥ जन्मर्क्षमद्य भवतो विषेभ्यो देहि गाः शुचिः ॥ १८ ॥ पश्य पश्य वयस्यान्ते मातृगृष्टान्त्वलङ्कृतान् ॥ त्वं च स्नानः कृताहारो
 विहरस्व शैलङ्कृतः ॥ १९ ॥ इत्थं यशोदा तमरोषोम्वरं मत्ता सुतं स्नेहनिवदधीर्ष ॥ हस्ते गृहीत्वा महाराममन्युनं नीत्वा स्ववार्तं कृतवत्य-
 योदयम् ॥ २० ॥ गोपबुद्धा महोत्पाताननुभूय बृहद्वने ॥ नन्दादयः समागम्य ब्रजकार्यमगमन्त्यम् ॥ २१ ॥ तत्रोपनन्दनामाऽऽह गोपो ज्ञानवशोऽ-
 धिकः ॥ देशकालार्थतत्त्वज्ञः प्रियकृद्रामकृष्णयोः ॥ २२ ॥ उत्पातन्यमितोऽस्माभिर्भोऽकुलस्य हितेपिभिः ॥ आयांत्यत्र महोत्पाता बालानां नाशहं-
 तवः ॥ २३ ॥ मुक्तः कयदिद्राऽस्या बालभ्या बालकां हामौ ॥ हरेस्तुश्रहान्दूनमनस्त्रोपरि नापतत् ॥ २४ ॥ चक्रवर्तिन नीनोऽयं देत्येन विवद

उनका आमाले स्नान गराई राम्रा वस्त्र र आभूषण लगाइदिएका छन् । तिम्रो पनि स्नान गरेर खान-पिन सही राम्रा राम्रा आभूषण बाण गर अनि सेल ॥ १८ ॥ हे रामन् ! यमग
 पुत्र सेहमा बाँकिपकी यशोदा सबै पचावरका मुकुटमणि गगनात् कृष्णलाई पुत्र मानेर बलराम सहित तिनको हाथ लगातेर घर लभिन् र जो सज्जलकृष्ण गर्नु थियो, त्यो सबै गरिन्
 ॥ २० ॥ गोकुलमा भयङ्कर उत्पात मएका देखेर नन्दादि बुढा-पाका गोप अम्मा भएर 'अबहामीहरूले के गर्नुपर्दछ ?' यस विषयमा विचार गर्नलागे ॥ २१ ॥ तिनमा उपनन्द नामक
 ग्रामबुद्ध गाँस थिए । ती देखे-असले र बन्तुको तथ्य ज्ञाने, राम-कृष्णका अत्यन्त हितेषी थिए, तिनले भने-॥ २२ ॥ गोकुलमा बाढकहरूको अनिष्ट गर्ने अनेक धर्मिका उ-पान
 दिनहु भइरहन्छन् । अतः यदि हामी भोक्नुको कुञ्चन चाहन्छौ भने हामीले यहाँबाट हिडिदिनु पर्दछ ॥ २३ ॥ हेर, पडिले बालक कृष्ण बालपतिनी पुग्नाका हावरत

अंगिह । करि हेरन, भगवान्को कुपाने नै बालक माथि गाढा हलेन ॥२४॥ त्यसपछि ब्रह्मवाक्पुत्रादी दैत्य तृणवर्त विपत्तिका घरलाई आकाशमा लग्यो र उर हुत्तामा पन्छागियो तब यहाँ ईश्वरले नै बालकको रक्षा गरे ॥ २५ ॥ यमलार्जुन वृद्ध हन्ता स्वसको बालमा घेरि पनि धी अथवा अरु कुनै बालक नभयो—यो पनि उ नै अच्युत भगवान्को दारा धिनको रक्षा गरियो ॥२६॥ अतः अर्को कुनै देवी विपत्ति आएर ब्रजलाई ढाकन नपाउँदै हामी बालकहरू लिएर अनुगामी गोपहरूका साथै कुनै अन्य स्थानमा जान्छौं ॥२७॥ यहाँ नर्माचे नयाँ वनमाथिले सुशोभित वृन्दावन नामको बाँटा बन छ, त्यो पशुहरूका लागि पनि आश्वयत्न छ, त्यहाँ पवित्र पर्वत, दूध र लता वृद्ध आदि छन् । यो गोप, गोपी र गार्ह सबै वन लायक छ ॥ २८ ॥ हामी आजै त्यहाँ जान्छौं, तिमीहरू गाढा जोत, अन्न अन्न रोग । यदि उचित छान्दछौ भने गोधन आदि पहिल्यै पठाइदिन ॥ २९ ॥ उपनन्दका कुरा सबैलाई मनपराय र ठनीहरूले 'राओ हो, ठीक छ' भनेर त्यो कुरा एकमतले स्वीकार गरे र आफ्ना-आफ्ना गोधन, सबै मायब्रीह्य इत्यादि पातुर गाढा-

वियन् ॥ शिलायां गतितस्तत्र परित्रातः सुरेश्वरैः ॥ २५ ॥ यत्र प्रियतु डुमयोरं प्राप्य बालकः ॥ अमावन्यतमो वापि नदप्यच्युतरक्षणम् ॥२६॥ यावदौत्पातिकोऽरिष्टो ब्रजं नाभिभवेदितः ॥ तावद्बालानुपादाय यास्यामोऽन्यत्र सानुगाः ॥ २७ ॥ वनं वृन्दावनं नाम पराव्यं नवका-
ननम् ॥ गोपगोपीगवां सेव्यं पुण्याद्रितृणवीरुधम् ॥ २८ ॥ तत्तत्रार्थैव यास्यामः शकटान्युद्धृत्वा मा विरम् ॥ गोधनान्यधत्तो यान्तु भवतां यदि रोचते ॥ २९ ॥ तच्छ्रुत्वाैकधियो गोपाः साधु साध्विति वादिनः ॥ ब्रजान्स्वान्स्वान्समायुज्य ययू रूढपरिच्छदाः ॥ ३० ॥ वृन्दावनान्निब्रज्यो राजन्सर्वोपकरणानि च ॥ अनस्वारोच्य गोपाला यत्ता जातशरामनाः ॥ ३१ ॥ गोधनानि पुरस्कृत्य शृङ्गाभ्यामूर्ध्वं सर्वतः ॥ तूर्यघोषण महता ययुः सहपुरोहिताः ॥ ३२ ॥ गोप्यो रूढरथा नूतनकुचकुम्भकान्तयः ॥ कृष्णलीलाः जगुः प्रीता निष्ककण्ठ्यः सुवाससः ॥ ३३ ॥ तथा यशोदा-
रोहिण्यावेकं शकटमास्थिते ॥ रेजनुः कृष्णरामाभ्यां तत्कथाश्रवणोत्सुके ॥ ३४ ॥ वृन्दावनं सम्प्रविश्य सर्वकालमुखावहम् ॥ यत्र चक्रुर्ब्रजोवामं शकटैरर्धचन्द्रवत् ॥ ३५ ॥ वृन्दावनं गोवर्धनं यमुनापुलिनानि च ॥ वीक्ष्यामीदृत्तमा प्रीती राममाधवयोर्नृप ॥ ३६ ॥ एवं ब्रजौकमां प्रीती यच्छ-

हूमा सामग्री राखेर र वृन्दावनका लागि प्रस्थान गरिदिए ॥ ३० ॥ हे राजन् ! गोपहरूले आफ्ना सबै वस्तु गाढाहरूमा राखेर स्वयंमा वृद्धवन, बालक र स्त्रीहरूलाई बमाले स्वयं धनुष बाण लिएर सावधानीले तिनको संरक्षिँदै ॥ ३१ ॥ बाटोमा तिनले गार्ह र बाछाहरू बधिलगाए र तिनको पछि-पछि अनेक राजा बजाउँदै आफ्ना कुलपुरोहितका साथै हिँडे ॥३२॥ कुषमा नदीन कुकुष लगाई र नदीन वस्त्र एवं पाँटीमा गढना लगाई गोपाद्वानाहरू रथमा चढेर आनन्दपूर्वक आकृष्ण स्त्रीलागान गर्दै वृन्दावनको निमित्त हिँडे ॥ ३३ ॥ आफ्ना बालकहरूका बाललीलाहरू भगवन्त वस्तुकोले सुन्दै यशोदा र राहिनो कृष्ण तथा बलरामसित योटे गाढाभा बसेर सुशोभित श्वरहेका थिए ॥ ३४ ॥ यम प्रकार सबै श्रुतया सुखदायक वृन्दावनमा पुगेर गोपगणले गाढाहरू अर्धचन्द्राकाररुपमा उभ्याएर गोधनलाई वाने योग्य स्थान बनाए ॥ ३५ ॥ हे राजन् ! वृन्दावनको जंगल, गोवर्धन पर्वत र यमुनाको घट देखेर बलराम र कृष्ण प्रमत्त भए । यम प्रकार मीठो बाणी र बाललीलाहरूले ब्रजवासी सबैगोप-गोपीलाई प्रमत्त पार्दै राम र कृष्ण केही गमपराय

वत्सपाल (मोठलो) मर ॥ ३६-३७ ॥ अनेक धरिका वखाभूषणें विभूषित मणेर मी दुन्दावनमा गोप-नानकहात्मि थरि-धरिका सेल सेन्दे वाळा वगउन लागे ॥ ३८ ॥ स्वर्गो
 व्हिते रंझी वजाउने, व्हिते उल्ला फाळने र व्हिते खुद्राका पुंयूक वजाउने र व्हिते नकळी पाई वा मांक वनेर खेन्दये ॥ ३८ ॥ तो व्हिते दुद्रा मांडे ज्येते वनेर परस्पर गजं-धेर
 लहायें गदं-धे, व्हिते साचाग्न बालकको समान सगुर आदि पक्षाहक योन्दे दुन्दये ॥ ४० ॥ एक दिन जव राम र कृष्ण आपना समवयस्क बालकहकमित वधुनाजको तमा
 वाळा वजाउनेका थिए, रुच निनताई पानें योटा दैत्य आये ॥ ४१ ॥ त्यो वाळेकां रूप निगर अथ वाळाहकमा मिमिण्डो कृष्णले देखे । स्वयंराशि वाङ्मयाई पाने देखापर आक
 बिस्तर-विस्तार स्वयको मनीये पुणे ॥ ४२ ॥ अग्नि कृष्णले कृष्णाल स्वयको पुच्छरमेते पाछाहक। दुबे खुद्रा ममातेर अन्तरिक्षपा फन्न पुमाई योटा वधमाथि फ्याकिदिए । त्यनिले नै
 प्राणहीन मण्ट अनेक वृक्षहक इन्दे पुष्पीमा पच्छारियो ॥ ४३ ॥ त्यो देखेर छकक परेका गोप बालकले 'माधु-माधु' मनेर, देवगणले अप्रमण मण्ट उनमाथि पुण वर्गो गरे ॥ ४४ ॥

न्तो बालचेष्टिते ॥ कलवास्येः स्वकालेन वत्सपालौ वसूयतुः ॥ ३७ ॥ अविदुरे ब्रजभुवः सह गोपालदारकेः ॥ चारदामार्वत्मानानाकीडा-
 परिच्छदौ ॥ ३८ ॥ कनिष्ठादयतो वेषुं क्षेपणैः क्षिपतः कचित् ॥ कचित्पादैः किङ्किणीभिः कचित्त्रिमगोवृषेः ॥ ३९ ॥ व्यायमाणो नर्दन्तो
 युयुधाने परस्परम् ॥ अनुकृत्य रुतेर्जन्तश्चेरतुः श्रुतौ यथा ॥ ४० ॥ कदाचिद्यमुनातीरे वत्साश्चारयतोः स्वकैः ॥ वयम्यैः कृष्णवल्लभोविधांयु-
 दैत्य आगमत् ॥ ४१ ॥ तं वत्सरूपिणं वीक्ष्य वत्सयुधमते हरिः ॥ दर्शयन् कलदेवाय शनैर्मुग्ध इवामदत् ॥ ४२ ॥ गृहीत्वाऽपरपादाभ्यां महलांगूल-
 मन्युनः ॥ आगम्यित्वा कपित्थाश्रे प्राहिणोद्गमत्जीवितम् ॥ स कपिर्बैर्महाकायः पात्यनानैः पणत ह ॥ ४३ ॥ तं वीक्ष्य विस्मिता वालाः शशमुः
 माधुमाश्रिति ॥ देवारश्च परिमनुषा वभूवुः पुष्पवर्षिणः ॥ ४४ ॥ तौ वत्सपालकौ भूत्वा सर्वलोकेकपालकौ ॥ मप्रातराशौ गोवत्साश्चारयतो
 विचेरतुः ॥ ४५ ॥ एवं स्वं वत्सकुलं सर्वं वाययिष्यन्त एकदा ॥ गत्वा जलाशयाभ्यां पाययित्वा पुनर्जन्तम् ॥ ४६ ॥ ते तत्र ददृशुर्वाला महा-
 मत्त्वमुपस्थितम् ॥ तत्र सुवर्गनिभिन्ति गिरेः शृङ्गमिवच्युतम् ॥ ४७ ॥ स वै वको नाम महान्मुखो वक्ररूपधृक् ॥ आगत्य महमा कृष्णं तीक्ष्णतु-
 ण्डोऽग्रमद्वन्ती ॥ ४८ ॥ कृष्णं महावक्रग्रस्तं दृष्ट्वा रामादयोऽर्चकाः ॥ वभूवुरिन्द्रयाणीव विना प्रार्णं विचेतसः ॥ ४९ ॥ तं तातुमूनं प्रदहन्त-

यम प्रकार सर्वे लोकको बालम गने राम र कृष्ण मांडालो मण्ट आपनो लाजा लिएर जायेर वनमा वाळा वजाउने दुन्दे गदं-धे ॥ ३६ ॥ एक दिन रंझी बाल-बाल आकापना
 वाळाहकाली जलाशयमा पानी वजाउने लगे र निनताई पानी वजाई जायले पनि त्याग ॥ ४० ॥ महमा बालकहकले । वहा वसेको योटा निकै टुलो जीव देखे, खुन दाग वाटिण
 दल्लेको पथेन शिखर मी देखिन्थ्यो । स्वयंलाई देवनाथ ती मयमीन मण ॥ ४१ ॥ त्यो वकासुर नामको दैत्य थियो, खुन बहुल्लाको रूप लिएर आणको थियो । अकरमात् त्यो
 घालिओ चुनो शगको दैत्यले मण्टेर कृष्णलाई निन्यो ॥ ४२ ॥ कृष्णलाई योटा बीमबाय बहुल्लाको मुखमा पुमेका देखेर बलराम आदि भगवानाल अचेन झें मण-अर्पे प्राणहीन
 इन्द्रियहक अनेक दुन्दु । उला जगमुक र ब्रह्माका पिता श्रीकृष्ण असुरका मुखमा गण्ट स्वयको मनु अग्नि मी पोलेन लागे, स्वयले उन्द ॥ ४३ ॥ अग्नि न्दुन्द्याई ज्वालाशो . पथे

तुल्यं उक्तं दिष्टं । अथ गणपतेः स्था भगवान् कृष्णार्धं चतुर्भिः शिवांश्च दशगुण्यः । ४९. ५० ॥ तस्मैकोऽथ वाक्काशुरले आक्रमणं गन्नाथ देवता इहकाभानन्ददाता, इहक
 र मन्त्ररूपका स्वामी भगवान् श्रीकृष्णले दूर्व हातले स्वयंका चतुर्भिः मयानेर धर्ष गाल-नालले देखदा दन्दे त्यमलई दाम चिरे झै कपाल-कपाल म चिरादि ॥ ५१ ॥ स्वयंले प्रसन्न
 मर स्वयंका देवताहकले वक्रासुरका द्युतु भगवान् कृष्णमाथि नन्दनवनका मन्दिका आदि पुष्पको ग्यां गेरे र बाजा वजाएर उनको स्तुति मनलेगे । त्यों दमेर गालगाललाई
 आश्रये भयो । ५२ ॥ श्रीकृष्णलाई वकुल्लोको घुमनाए गारि निम्क्य आकृतिर आउन नागरी दम्बर बल्लभ आदि सबै जनालाई वरदा आनन्द भयो—जन्तो प्राण फर्केर
 नाउंदा इन्द्रियहकलाई हुन्छ । ती अनिशय प्रकन्तापुर्वक अंशमाल धरेर आकाशना बाछा लिंग प्रवसा फक्त । परमा आर उतले वनमा घरेर । गारा घटना वर्धन गेरेर सुताए
 ॥ ५३ ॥ कृष्णको त्यों अद्भुत चरित्र हेने गोप-गोपिन हकलाई आश्रय भयो । जसले कांछा प्रियजन मर फेरि आउंदा हुन्छ, त्यसै ती उनलाई प्रेम र आनन्दले आकुल नेत्रले हेर्नलागे

मथिवद्गोपालसुनुं पितरं जगद्गुरुं ॥ चञ्छदं मद्योऽतिरुपाक्षतं वक्रमुण्डेन हन्तुं पुनरभ्यपद्यत ॥ ५० ॥ तमापतन्तं म निगृह्य तुण्डयोर्दोभ्यो
 वक्त्रं कंसमुखं सत्तां पतिः ॥ पश्यत्यु प्रलेपु ददार लीलया मुदावहो वारणवद्विबोक्ताम् ॥ ५१ ॥ तदा वक्रारिं मुग्लोकवाग्मिनः मयाकिरन्नन्द-
 नमल्लिकादिभिः ॥ ममीहिरे चानकशङ्खमस्तवेस्तद्वीक्ष्य गोपालगुता विमिसिरे ॥ ५२ ॥ कुर्वन् वक्रास्यादुपलभ्य बालका रामादयः प्राणमिवैन्द्रियो
 गणः ॥ स्थानागतं तं परिलभ्य निर्वृताः प्रणीय वत्मान्प्रजमेत्य तज्जगुः ॥ ५३ ॥ श्रुत्वा तद्विस्मिता गोपा गोप्यश्वातिश्रियादृताः ॥ प्रेत्यागतमिवो-
 त्पुत्रयादेश्चन्तं तृषितेक्षणाः ॥ ५४ ॥ अहो वतास्य बालस्य वद्वो मृत्यवोऽभवत् ॥ अप्यामीद्विमिश्रं तेषां कृतं पूर्वं यतो भयम् ॥ ५५ ॥ अथाप्य-
 भिभवन्तरे नैव ते धोरदर्शनाः ॥ जिघ्रामयैनमासाद्य नश्यन्त्वमो पतद्भव ॥ ५६ ॥ अहो ब्रह्मविदां वाचो नामत्याः सन्ति कर्हिचित् ॥ गगो
 यदाह भगवानन्वभावि तथैव तत् ॥ ५७ ॥ इति नन्दादयो गोपाः कृष्णरामकथां मुदा ॥ कुर्वन्तो रममाणाश्च नाविन्दन्भववेदनाम् ॥ ५८ ॥ एवं
 विहारैः कौमारैः कौमारं जहनुव्रजे ॥ निलायनेः सेतुकध्वर्षकट्योत्पलजनादिभिः ॥ ५९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूषाधं
 वत्सवक्रवधो नामैकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

॥ ५४ ॥ ती परम्पर मन्द-अहो ! आश्रयको कुरा छ । पय गाललाई शृगुले अनक पन्त घेच्यो, तर जसले हुनलाई भय देखायो, उमको अनिष्ट भयो—यमको केशी हानि भान । ५५ ।
 अहो ! ती हकलाई अमुरले चपको केशी अनिष्ट भान गाउनन् । उन्ने त्यमलाई मान आउन देव कर्माका पुत्रको झै स्वयं भए भण जान्छन् ॥ ५६ ॥ ब्रह्मवेला भानाहकको इतन
 ह्छो हुन मर्नेन हेरन्, गम मुनिल जेजे कुरा मनका प्रण यो र्व जस्ताइ नर्ने मय हेर्दै गइरहेको छ । ५७ । हे राजन् ! नन्दादि गोपगणलाई राम-कृष्णका लीलाहकको आनन्द
 वर्धन मरण गानले कुनै मायायिक बल हुँदैनथ्यो । ५८ ॥ यसै गरी प्रवसा 'आस्था' पुनः, पुन गोप्ने र वानर झै उफने आदि बाल्यावस्थाका अनेक यत्रिका सैन्य भेदना म-
 नावाय । ५९ । इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे 'वाग्मि' भाषाटीकायामैकादशोऽध्यायः । ११

(मधामुर-वध) श्रीगुरुदेव मनुहुन्छ-हे राजन् ! एक दिन मगवान् उठेर बस्नै छाने विचारले आफ्नो मनोहर निनाइले गर्दै माथीहरूलाई हाँसे ब्रतमण्डलबाट निम्के ॥ १ ॥ उनका प्रेमी इजारी बालक खानेकुरा, लहरी, बाँसुरी र आफ्ना इजरायला पनि उहाँ बाछा-बाली अझै लगाएर ब्रतमण्डलपूर्वक गाउँबाट बाहिर निम्के ॥ २ ॥ ती सर्वले कृष्णचन्द्रका मुख बाछामा आफ्ना पनि मियाए र निमसाईं बराउदै, भनेक बाल-लोला गर्दै खेल्न लागे ॥ ३ ॥ यद्यपि ती सबै बालक, काँच, गुञ्जा, मणि तथा वनवासी आभूषणहरूले विभूषित थिए, तापनि उनले आफूलाई भनेक धरिका फल, वात, फूल, गुञ्जा, मगुरमुच्छ र गेरू आदि घातले मार बढी अलङ्कृत गरे ॥ ४ ॥ ती यौताने अर्कोको खानेकुरा चाँदथे र उमले बाह्य पाण्डित्य त्यो बोर्ने ब्यक्ति मर हुने तर्क क्पाँकिदिन्थ्यो, त्यो ब्यक्ति अझ पर फालिदिन्थ्यो । जमको खाने कुरा हो, त्यो ब्यक्ति दिक्क मण्डलि ती हाँस्ने उसलाई खानेकुराको बाँडो फर्कादिन्थे ॥ ५ ॥ मगवान् कृष्ण बमको झोमा हेर्नेका लागि कहिले बस्नमा बलि पर जाँदा उनलाई 'पछिले म छुन्छु' भन्दै

श्रीगुरु उवाच ॥ कचिद्विनाशाय मनो दधद्रजात्प्रातः समुत्थाय वयस्यवत्सपान् ॥ प्रबोधकञ्जवरवेष चारुणा विनिर्वृतो वत्सपुःमरो हरिः ॥ १ ॥ तेनैव मार्कं पृथुकाः महस्रशः स्निग्धाः सुशिश्वेत्रविषाणवेणवः ॥ स्वान्स्वान्मस्रोपरिमह्ययाऽन्वितान् वत्मान्पुष्कृत्य विनिर्ययुर्मुदा ॥ २ ॥ कृष्ण-वत्मेरमह्यानैर्ययीकृत्य स्ववत्सकान् ॥ चारयन्तोऽर्भलीलामिर्विजहुस्तत्र तत्रह ॥ ३ ॥ फलश्वालस्तवकमुमनः पिच्छधातुभिः ॥ काचगुञ्जामणिमण्य-भूषिता अप्यभूयन् ॥ ४ ॥ मुष्णन्तोऽन्योऽयशिकयादीन्जातानागव चिक्षिपुः ॥ तत्रत्याश्च पुनर्दूराद्गन्तश्च पुनर्ददुः ॥ ५ ॥ यदि दूरं गतः कृष्णो वनशांभेक्षणाय तम् ॥ अहं पूर्वमहं पूर्वमिति ममृश्य रेमिरे ॥ ६ ॥ केचिद्वेणुन्वादयन्तोऽप्यान्तः शृङ्गानि केचन ॥ केचिद्भृङ्गेः प्रगायन्तः कृजन्तः कोकिलैः परे ॥ ७ ॥ विच्छायाभिः प्रधावन्तो गच्छन्तः साधु हंसकैः ॥ बकैरूपविशान्तश्च नून्यन्तश्च कलापिभिः ॥ ८ ॥ विकर्षन्तः क्रीडवालीनारोहन्तश्च तर्क्षन् ॥ विकुर्वन्तश्च तेः मार्कं प्लवन्तश्च पलाशिषु ॥ ९ ॥ मार्कं भेकेर्विलघन्तः सरित्प्रस्रवममृत्ताः ॥ विहमन्तः प्रतिच्छायाः रापन्तश्च प्रति-

कगपर ग्यालवाल उनलाई छोप्न प्रयत्न हुन्थे ॥ ६ ॥ काँही बाँसुरी बजाउँथे, काँही नरमिपाको छन्द गर्दथे, काँही ममराका माथै मण्ड र काँही बालक काँहीका साथै कुह-कुह'गार जानन्दित हुन्थे ॥ ७ ॥ हुने आकाशजि उफन्थे, काँही पर्धाहरूका छायामित दायुथे, काँही हैममित हिँड्थे, काँही बकुल्लाको नगाँचे माथै बस्ने भनेर बमथे र काँही मण्डलकामाथै मिनैर नाच्न थान्थे ॥ ८ ॥ काँही बरिदका बच्चा ममाने थान्दथे र तिनैमित आकु पनि बुझमाथि चढेर तथा उनीजि सुख बज्याएर गिज्याउन र पुर्साँ देखाउँदै यौटा हाँगाबाट अर्को हाँगामा उफन्दै जाने गर्दथे ॥ ९ ॥ काँही यमुना नदीको मज्जालोमा बग्ने थोरै पानीमा हुबुल्की लगाउँथे र भ्यागुतो नै उमैमित आकु पनि उमन थान्दथे काँही आफ्नो नै बलिन्निताई जाति-नजाति मन्न लान्दथे । हे राजन् ! यमरी तन्त्रज्ञानी सन्तुष्टका लागि मज्जानन्दानुसव-रव-रव, दाम्यमाथपाँ शस्त मकजनका लागि परबदेवता र ममाया-मादित

० उवाच-मार्कको ब्रतमण्डल। कृष्णमा हाजी हुनको अर्थात् छ-हे हो ! तिमी भवन गर्ने छवि । संसारमा माथपछि तिमी माथले इति भवित गरिदिनु । तापु करिप' अर्कोको मन हरन गर्ने क्षमता हुन्छ-यसै हुने गर्छ त्यसो भए चारन भनेर बापु देखाए यसै माथले कान्छा प्रमत्तता देखाइदिन । कति बुद्धि गरेर बसुको भवन गर्न खोज्दा पनि उनी माथले मुलाङ्क'गिउनु । हे मनो ! बन्ध छ' रहस्यी प्रमा !

व्यक्तिको निम्न बालक-रूपधारी श्रीकृष्णमित्ती ती हस्तो भाग्यशाली गोप-कुमारक लेन्दवे ॥ १०॥११॥ अनेक जन्मसमय कम महेर इन्द्रिय र बलको संयम गर्नु मरने नी
 योगिहस्तको धनि बमको वरण-रज प्राप्त हुन इठिन छ, ती भगवान् जन्मका आँखाको साधुने सबै विषयमान रहन्थे, ती ब्रजवासीहरूका माग्यको वर्णन कति गर्ने ॥ १२॥ हे
 राजन् ॥ एक दिन ती बालकहरूको मानन्द-दापक क्रीडा हेर्ने नमस्ने हाही अघामुर नामक दैन्य त्यहाँ आयो, धन्य देवमण अमृत-मानले बमर स्रमकेला धिय, तापनि आफ्नो
 शत्रुताका लागि त्यस अघामुरको छिद्र अर्थात् श्व-पुको प्रतीका गरिरहन्थे ॥ १३॥ अघामुर पूतना र बकामुरको काँछो पाई भियो । त्यो धनको आशाने ब्रजमा आयो र कृष्ण
 बादि बालकहरूलाई देखेर विचार गर्नेलाग्यो—यो मेरा साराँदर बाबू र दिदी—दुवैको थानक हो । अतः आज बमका साथीयमेत म यसलाई मान्छु ॥ १४॥ यी सबै मरेर जब
 मेरा सून बन्नुका लागि निरोदनकर हुनेछन्, तब सबै ब्रजवासी म जम्दै बमहाय हुनेछन्, किनकि सन्तान नै प्राणीहरूका प्राय हुन्छन् अतः यी सबै प्राय नष्ट भएपछि

स्वान् ॥ १०॥ इत्यं सतां ब्रह्ममुखानुभूत्या दास्यं गतानां परदेवतेन ॥ प्रायाश्रितानां नरदारवेण मार्कं विजहुः कृतपुण्यपुत्राः ॥ ११॥ यत्पादपां-
 सुर्वहुजन्मकृन्द्धतो भूतात्मभियांगिभिरप्यगम्यः ॥ स एव यदृष्टविषयः स्वयं स्थितः किं वक्ष्यते दिष्टमतो ब्रजौकमा ॥ १२॥ अथाघनामाऽप्यपतन्महा-
 मुरस्तेषां मुक्त्वक्रीडनवीक्षणक्षमः ॥ नित्यं यदन्तर्निजजीवितेषुभिः पीतामृतैरप्यमरैः प्रतीक्ष्यते ॥ १३॥ दृष्ट्वाऽर्भकान्कृष्णमुखानघामुरः कंसानुशष्टः म
 वकीवकानुजः ॥ अयं तु मे मोदरनाशकृत्तयोर्द्रयोर्ममेनं सखलं हनिष्ये ॥ १४॥ एते यदा मत्सुहृदोस्तितापः कृतास्तदा नष्टममा ब्रजौकमः ॥ प्राणे
 गते वर्ष्मणु का नु चिन्ता प्रजामवः प्राणभृतो हि ये ते ॥ १५॥ इति व्यवस्थाजगरं बृहद्वपुः स योजनायाममहाद्रिपीवरम् ॥ कृत्वाऽद्भुतं व्यात-
 गुहाननं तदा पवि व्यशेत प्रमनाशया स्तलः ॥ १६॥ धराधरोष्ठो जलदोत्तरोष्ठो दयाननान्तो गिरिमृद्बद्धः ॥ ध्वान्तान्तरास्यो विनताभ्यजिह्वः
 परुषानिलध्वमदवेक्षणोष्णः ॥ १७॥ दृष्ट्वा तं तादृशं सर्वे मत्वा वृन्दावनश्रियम् ॥ न्याताजगरनुष्टेन ह्युत्प्रेक्षन्ते स्म लीलया ॥ १८॥ अहो मित्राणि
 गदत सत्त्वकूटं पुरःस्थितम् ॥ अस्मत्तं प्रसन्नव्यात्तव्यालनुष्टापते न वा ॥ १९॥ सत्यमर्ककारक्तमुत्तराहनुवदनम् ॥ अधराहनुवद्रोधस्तत्प्रतिच्छा-

हरीको किन्ता नै के रहने छ ॥ १५॥ बस्तो विचार गरेर त्यो बुद्ध देखेको एक बाँधन कामो बहावर्षठ समान अत्यन्त बृहत्, विचित्र र धेरै लामो अङ्गुलीको रूप
 बाण गयो र ती सबै बालकलाई निम्नको निम्न बन्दरा बस्ती हुन किजार्थ बाटोमा बस्थियो ॥ १६॥ त्यसको वरको ओठ वृष्णीसित र माथिल्लो आकाशमा टाँसिएको भियो ।
 त्यसको वरलाभ्यो दाहा बन्दरा प्रमान धिए । त्यसको बज्रारा गिरि शिखर बस्ती धिए । हुनमिन्न बाँद अन्धधर भियो । त्रिभो लामो रातो सङ्क हँ देखिन्थ्यो । त्यसको पात
 प्रच्छद बाधुप्रमान भियो र नेत्र दाशानल श्री अञ्जलि भ्रूहोष्ठ धिए ॥ १७॥ बासी अघामुरको त्यस्तो शीषण रूप देखेर बालकहरूले त्यसलाई धनि बमको थोमा नै ठाने, अनि
 क्रीडकबल त्यसको उपेक्षा मुखसित अङ्गिमरकै तुलना गर्नेलागे ॥ १८॥ ती मन्छन्—'निष्ठ हो । लौ भन त, साधुने यो हुनै जीव नै परेको हामीलाई निम्नको निम्न अङ्गुलीको
 तुलना मुखले देखिनेको छैन ॥ १९॥ हेर, यसको चिरण पत्रले राता-राता मेघमदङ्ग ठीक यसको माथिल्लो ओठ जम्दै प्रशय हुन्छ र यसको छापले गलको भूमि केही

रातो हुनाले ललका भोट क्षान भद्रहेछ ॥२०॥ हरे, यी बापां र बापांति गिरिन्दरा हौं वपका दाहावित हाहाजी मर्दछन् र जन्मा शिखर शक्ति यमका वज्राया जन्मै देखिन्छन् ॥२१॥ यो बापको सङ्क वसको विभो हौं देखिदैछ र भित्रको जन्मकार हुनको अन्तरिक मृत्युवाग हौं देखिन्छ ॥ २२ ॥ यो दाहानलको ज्म र तीक्ष्ण शायु पयको भाग हौं पुकिन्छ । वपद्वारा दग्ध जीवहरूको दुर्गन्ध अविशरको भित्रबाट निस्कने बासुको गन्ध बस्ने बाह्य मर्दको छ ॥ २३॥ यथामत्र मरमा के यो हाथीलाई मलकक निम्नेछ ? तर यस्तो मयो भन्ने वकामुर जन्मै यो पनि हावा कृष्णको हातबाट शरिते छ । यदि भनेर बालकहरूले वकामुरलाई मार्ने श्रीकृष्णचन्द्रको भोदक हुन्छिन् हेरे र दुवै हातले हाजी बजाउँदै, हाँसे त्यसको मुखमित्र पछे ॥ २४ ॥ यी जहाजी बालकले भनेका जन्मपूर्व हुन हुनेर कृष्णले विचार गर्नुभयो—यिनलाई सत्य सर्व पनि भिन्ना प्रतीत महरहेको छ । मगान् सर्वान्तरायमी विष्ट । यो राक्षस हो भन्ने उनले वत्काह बाने र आफ्ना भित्रहरूलाई राक्षसको हुलमा जानबाट रोक्ने विचार गरे ॥ २५ ॥ तर त्यतिबेलासम्म तबै

ययाऽरुणम् ॥ २० ॥ प्रतिस्पर्धते सुचिकम्पां सव्यामव्ये नगोदरे ॥ तुङ्गमृत्तलयोऽप्येतास्तद्भ्राभिश्च पश्यत ॥ २१ ॥ आस्तृतायाममगोऽयं रमना प्रतिगर्जति ॥ एषामन्तर्गतं ध्वान्तमेतदप्यन्तराननम् ॥ २२ ॥ दावोष्णस्तरवातोऽयं श्यामवद्भाति पश्यत ॥ तद्गन्धमत्तदुर्गन्धोऽप्यन्तरामिषगन्धवत् ॥ २३ ॥ अस्मान्किमत्र अमिता निविद्यनयं तथा चेद्वकवद्विनदृश्यति ॥ क्षणादनेनेति वकार्युशन्मुखं वीक्ष्योदमन्तः करनाडनैर्धनुः ॥ २४ ॥ इत्थं मिथोऽन्त्यमतज्जमापितं श्रुत्वा विचिन्त्येत्यमृषा मृषायते ॥ रक्षो विदित्वाऽखिलभूतदृष्टियतः स्वानां निरोद्धु भगवान्मनो दधे ॥ २५ ॥ तावत्प्रविष्टाः स्वपुरोदरान्तरं परं न गीर्णाः शिरावः सवत्माः ॥ प्रतीक्षमाणेन वकारिवेशनं हतस्वर्कातस्मरणेन रक्षमा ॥ २६ ॥ तान्नीच्य कृष्णः मकलाभयप्रदो ह्यनन्यनाथान्स्वकरादव्युत्तान् ॥ दीनान्शमृत्योर्जटराभिवामान् वृणादिनो दिष्टकृतेन विस्मितः ॥ २७ ॥ कृत्यं किमत्राप्य स्वनस्य जीवनं न वा अभीर्षा च सतां विहिंसनम् ॥ द्वयं कथं स्यादिति मविचिन्त्य तज्ज्ञात्वाऽविशचुण्डमशेषदृग्धरिः ॥ २८ ॥ तदा घनच्छदा देवा भगद्वाहंति चुक्रुधुः ॥ जहधुर्यं च कमाद्याः कौणपास्त्वधवाऽन्धवा ॥ २९ ॥ तच्छ्रुत्वा भगवान् कृष्णस्त्ववययः सार्भयत्नकम् ॥ चूर्णीचिकीर्षोरत्मानं तस्मा ववृधे गाने ॥ ३० ॥

दैत्यको उदरमा पसिके, वचापि अधामुरले बाछाममेत बालकहरूलाई निलेन, किनकि त्यो आफ्ना स्वजन (हाज-बहिनी) को वच सम्भार वकामुरका शत्रु श्रीकृष्ण मृधमा पशुन् ननी पछिरहेको थियो ॥ २६ ॥ सबैका जन्मदाता श्रीकृष्णले देखे—यी दीन बालकहरूको मरारेक लक्ष कोही रक्षक छैन । यी केरा हातबाट उम्केर यो मृत्युरूप जटारानको गोत्र भनिसकेछ छन् । जसः उनलाई बालकहरू प्रति दया लाग्यो र हासै देवको विप्लि सीशाया आभय पनि भयो ॥ २७ ॥ त्री विचार लागे—‘जब म के गरु’, जसले वच दुइको मृत्यु होला र सोला-सारा बालकको कथा नहोस, तर यी दुई काम कसरी हुनन् ?’ यसरी विचार मर्दागर्दै सर्वत्रछले आफ्नो कर्तव्य बुझेर आफु पनि त्यसको मुखमा पछे ॥ २८ ॥ त्यो देखेर जेष्ठमण्डलमा लुकेका देवता हाहाकार मर्नलागे र अधामुरका कण्ठ कंसादि राक्षस बन्धन्त जानन्दित भए ॥ २९ ॥ अधामुरको हुलमा श्रीकृष्ण पसेपछि उमले बाह्य र बालकहरू सबैलाई फुलो शान्त भोज्यो, त्यसै बेला—अतिनाशी ववराह कृष्णले देवताछो हाहाकार हुनेर त्यस अमुरको पाँटाया

पुनः आपन् शरीरं दृष्ट्वा परिदिष्ट ॥ ३० ॥ यमके शयनं अमुक्तो बाँटी रोचिषो अग्नि स्वसका काँक्षा वन्तिष्ट र त्यो क्याहुल मगर छटपटाउन लाग्यो । जब खाँम रोकिएर त्यसको घसीत बाधुले कुन्यो, तब त्यो बाधु प्रहसन्य कोरे बाहिर निस्कियो ॥ ३१ ॥ जब प्राणमित्री त्यसका इन्द्रिय पनि छरीरबाट बाहिर निस्किए, नव मगवानले मर्मिकेका बाठा र ग्वाल-बाललाई आफ्नो अमृतमयी दहिले हेरेर जीवित पारिदिनुमयो र सर्वलाई माथै लिएर अघामुक्तो हुनबाट बाहिर निकै ॥ ३२ ॥ अग्नि त्यो अजिगरको देहबाट बाँदा अचूक र मदान् ज्योति विस्मयो, जो आफ्नु प्रकाशले सबै दिशाहरू प्रकाशित पार्दै मगवान बाहिर निस्केर आउने प्रतीक्षाका आकाशमै बहिरको थियो । त्यो मगवान बाहिर निस्कना माघ देवगणले हेर्दैहेर्दै उन्मा लीन भयो ॥ ३३ ॥ त्यसवेला देवताले कुल वर्षाएर अप्साराको नाचेर, गन्धर्वले गान्ने, विद्याधरले बाजा बजाएर, प्रायश्चित्त स्तुति पाठ र पार्वदेले जय-त्रयकार गरेर आफ्नु काम सम्पन्न पार्ने आहुणको अमनन्दपूर्वक कामनन्दन गरे ॥ ३४ ॥ ती अचूक स्तुति, सुन्दर बाजा, गीत र जय-त्रयकारको सुन्दरले युक्त अनन्त

ततोऽतिकाऽस्य निरुद्धमार्गिणी ह्युद्गर्गदृष्टेभ्रमतस्त्वितस्तनः ॥ पूर्णोऽतरङ्गं पवनो निरुद्धो मूर्धन्विनिष्पाद्य विनिर्गतो वहिः ॥ ३१ ॥ तेनैव सर्वेषु वहिर्गतेषु प्राप्तेषु ब्रह्मान्मुहदः परेतान् ॥ दृष्ट्या स्वयोत्याप्य तदन्वितः पुनर्वस्त्रान्मुकुन्दो भ्रात्रान्विनिर्ययो ॥ ३२ ॥ पीनाहिभोगोत्थितमद्भुतं मह-ज्ज्योतिः स्वधाम्ना ज्वलयदिशो दश ॥ प्रतीक्य खेऽवस्थितमीशानिर्गमं विवेश तस्मिन्मितां दिवौकमा ॥ ३३ ॥ ततोऽतिदृष्टाः स्वकृतोऽकृताहर्णं पुष्पोः सुगा अप्मरमश्च नर्तनेः ॥ गीतेः सुगा वाद्यधराश्च वाद्यकैः स्तवैश्च विगा जयनिःस्वनेर्गणाः ॥ ३४ ॥ तदद्भुतस्तोत्रमुवाचगीतिकाजयादिने-कोत्मवममङ्गलत्वनान् ॥ श्रुत्वा स्वधाम्नोऽन्त्यज आगतोऽचिराद्दृष्ट्वा महीशस्य जगाम विस्मयम् ॥ ३५ ॥ राजन्नाजगरं चर्म शुष्कं वृन्दावनेऽद्भुतम् ॥ ब्रजौकमां बहुतिथं बभूवाश्रीदगह्वरम् ॥ ३६ ॥ एतत्कौमारजं कर्म हरेरात्माऽहिमोक्षणम् ॥ शृत्योः पौगण्डके बाला दृष्ट्वोचुर्विस्मिता ब्रजे ॥ ३७ ॥ नैतद्विचित्रं मनुजार्ममायिनः परावराणां परमस्य वेधसः ॥ अद्योऽपि यत्स्पर्शनधौतपातकः प्रापात्मसाम्यं त्वसतां सुदुर्लभम् ॥ ३८ ॥ सकृद्यदङ्गप्रतिमान्तराहिता मनोमयो भागवतां ददौ गतिम् ॥ एव नित्यात्मसुखानुभूत्यभिष्युदस्तमायोऽन्तर्गतो हि किं पुनः ॥ ३९ ॥

परिका आनन्दानन्दको अङ्गलध्वनि आफ्नु लोकको गर्भाथै सुनैर ब्रह्माजी क्षीम त्यहाँ आए र ती जगत्परिका बहिमा देखेर निकै विस्मयमा परे ॥ ३५ ॥ हे राजन् ! त्यो मरेको अजिगरको अचूक छाना वृन्दावनमा सुमेरु धरे दिनमध्य ब्रजशरी केटाकेटीलाई खेल्ने बाँटा गुफा झै बनेको थियो ॥ ३६ ॥ अजिगरको कालको मुखबाट आफ्नु रक्षा र सर्व-मोक्ष—नो मगवान्को कौमार अधोर् पाँच वर्षको उमेरको काम थियो, किन्तु बालकहरूले उनलाई पौगण्ड अधोर् छ वर्षको उमेरमा बज्रमा गण्ड अत्यन्त आश्चर्यपूर्वक बर्णन गरे ॥ ३७ ॥ हे राजन् ! जनको अङ्गलस्थले निष्पाप मगर अधोर् अङ्गो पापीले त्यो गति पायो, जुन असत् पुरुषका लागि अत्यन्त दुर्लभ छ । ती सम्पूर्ण जगत्का विधाता र मायाले नै मानव-शिशुको रूप धारण गर्ने भीरुको निम्ति यो कुनै आश्चर्यको कुरा थिएन ॥ ३८ ॥ जसका स्वरूपको मनोमयी दिव्य प्रतिमा अन्न-कामना केवल लक्ष्यबाट धारण गर्नले प्रह्लाद आदिलाई मगवती गति प्राप्त भयो, उनै आ-मान-दानुमत्स्वरूप र आपापीठ मगवान्को जो भित्र स्वयं प्रवेश गरे, त्यसको सद्गतिमा के संशय हुन सक्छ ?

॥ ३९ ॥ सृजती मन्दछन्द-हे द्वित्रगण । यद्वंशका कुलदेव भगवान् कृष्णले प्रमत्ताई जीवनदान दिवका पिप, ती परीक्षितले आप्ना जोवन्दाताको वस्त्रि सुनेर व्याग-पुत्र श्रीशुक्र-
देवमित केरि उनैको वस्त्रि सीताका विषयमा प्रश्न गरे, किनकि उम बन्त तिसको जन हरिचर्चासँ लीन लियो ॥४०॥ परीक्षितले भने-हे भगवन् ! जुन काम अर्को समयमा गरियो,
त्यो उमै बन्त गरियो भन्ने कमरी हुन सक्छ ! केरि भगवान्को कौमाराकृष्णमा गरिएको बन् बाबुरूहरूले गोपाललाई वीणभ्दारस्थावा कसरी सुनाए ॥४१॥ हे गुणो ! हनुको यो
झगले मलाई कुतूहल पड्यहेको छ । हे महायोगिन् ! यसको के रहस्य हो, भलाई बुझाउनाम् । यसमा कवचव भगवान्को गुनै माया छ, नभए कनै गरेर पनि यस्तो हुन सक्नेन ॥४२॥
हे गुरुवर ! हामी क्षत्रिय भएर पनि संसारमा हुला भाग्यमानी छौं हुन बारम्बार हनुको धूमबाट निस्केर कृष्णकृष्णारी भूत-पान गर्दछौं ॥४३॥ सृजती मन्दछन्द-हे भगवद्भक्तारुमा

मृतउवाच ॥ इत्थं द्विजा यादवेवदतः श्रुत्वा स्वरानुश्रितं विचित्रम् ॥ पप्रच्छ मृगोऽपि तदेव पुण्यं वैयामकिं यन्निगृहीतवेत्ताः ॥ ४० ॥
राजोवाच ॥ मेघनकालान्तरकृतं तत्कालीनं कथं भवत् ॥ यत्कौमारै हरिकृतं जगुः पौगण्ड्वेऽर्भकाः ॥ ४१ ॥ तद्ब्रूहि मे महायोगिन्परं कौतूहलं
गुरो ॥ नूनमेतद्गुरेव माया भवति नान्यथा ॥ ४२ ॥ वयं धन्यतमा लोके गुरोऽपि क्षत्रपन्धवः ॥ यत्पित्रामो मुहुस्वतः पुण्यं कृष्णकवामृतम्
॥ ४३ ॥ मृत उवाच ॥ इत्थं स्म शृष्टः स तु बादरायणिस्तत्स्मारितानन्तहताखिलेन्द्रियः ॥ कृच्छ्रात्पुनर्लब्धवहिरिंशः शनैः प्रत्याहृतं भगवतोच्च-
मोत्तम ॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्दे पूर्वाध्याये द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ साधु पृष्टं महाभाग त्वया भागवतोत्तम ॥ यन्नूतनयमर्यास्य मृष्यन्नपि कया मुहुः ॥ १ ॥ मतामयं सारभूतां निगमो यदर्थवा-

थेष्ट सीतेश्वरी ! यमरी राजा परीक्षितको प्रश्न बाबुरूपि ठाग्रे श्रीकृष्णको स्मरण हुनाले गर्दा श्रीशुकदेवमा इन्द्रिय-वृत्ति शुन्य भए । अनि उनले निकै कष्टपूर्वक रूपो
शून्य इटापार केरि बाबु दृष्टि प्राप्त गरे र राजा परीक्षितमित हो बन प्रकार भनलगे ॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे नेपाली भाषाटीकायां द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

(भगवान्को मोह र त्यस मोहको नाश)-श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ- ! हे भागवत प्रधान ! तिम्रो प्रश्न निकै उन्नत छ । तिम्रो प्रश्नानुसार कथाहरू सुनी-सुनी र त्यसमा नयाँ-नयाँ
प्रश्न गरेर त्यसलाई नयाँ बनाइदिन्छौं ॥ १ ॥ जसले ज्ञान भन, वाणी र कान भगवान्को चर्चामा नै लाग्छन् र छन् ती सार-भरती माधुवनको यो स्वभाव नै हुन्छ कि उनलाई
भगवान्का कथाहरू शृण्व-क्षणमा नवीन प्रतीत हुन्छन् । जस्तै श्रेष्ठ पुस्तकहरूलाई स्वीचिपयक चर्चामा नयाँ-नयाँ रूपको अनुभव हुन्छ ॥ २ ॥ हे राजन् ! तिम्रो माधुघान मनले

६ दशम (प्रपुष्कार)-चौटा अध्यायलाई पढ्न लाग्यो । त्यो नदी किनारमा पानी गिठन गर्थे । यसै बगल नदीमा दोस्रो छान आधो र कर्मिलालाई पानीमा बगल गर्थे । बिचरा कर्मिला दान्यार भयो ।
नदीको किनारमा दोस्रो घेरार कर्मो तिर्छ । स्वस्म कर्मिलालाई मनुष्यसित सहन लागेको देखेर तत्काल दोस्रो किनारमा गएर उठ्यो र कर्मिलाको नजिकै आश्रितिको । हज्जेलालकोलाई किनारको सर बगल भयो । कर्मिला
किनारमा बसे । किनार लेखलभयो । कर्मिला बोधियो । जसले किनारमा गयो-सोले कर्मिलाको प्रपुष्कार भन्नुहुन्छ । एक दिन श्रीशुक व्यासले नदी किनारमा आएर पत्तुपमा राम बस्यो । शुकले श्रीशुकलाई बोले ।
कर्मिलाको देख्यो र हनुको आदर ठगले भावको बुझ्यो । कर्मिलाको आदरको । किनारमा बस्यो । घेरार माथो । दशको प्रपुष्कार भयो ।

सुन-ब निर्मांलाई यांटा अचन्त गुण कुरा मन्दछु, दिनकि गुरुवन आपन्न मनारको दिव्यलाई गुप्त रहस्य पनि मनिदिन्छु ॥३॥ भगवान्ने आपना माथी लार्ने अपागुको सुखबाट बचाए र फेरि दिनलाई पशुना-नटना न्याएर भने-॥४॥ मित्र हो ! हेर, यो बघनाको तट दर्शन रमाइलो छ ? यहाँ हापीले लेख्ने सबै मापझी प्रस्तुत छ । यहाँको व्यञ्ज बालुवा निकै कोमल छ । यो स्थान फल्कोको कमलको सुरामद्वारा आहुटि अमरको गुन्जार र पछिहरको कन्दबको प्रतिध्वनिले सुश्रोमिष कृष्णबाट कस्तो हरियो-भरिलो देखिन्छ ? ॥५॥ हे माइ त ! दिन पनि कप्याह्र मयो, हार्वाह्र मोकले बह गार्हदेका छौं । जाओ, यहाँ बखेर खानेकुरा माथी र हावा बाछा पनि पानी खाएर विचार-विस्तार बस्नु ॥६॥ कृष्णचन्द्रले पनि मनेगर्ति सबै बालकले 'गमो हो' भनेर हाछलाई पानी बार्दै थने छाडिदिए र आकाशमा पोका फुकाएर बमबराएबक भगवान्मि खानपाछे ॥७॥ कृष्ण-दर्शनको आनन्दन जमका नेत्र फल्का थिए, ती सबै गाल-गाल अनेक गोलाकार पंक्ति बनाएर भगवान्का चारैतिर उनैतर्फ झुल पाएर शीटा झर्कोसित टाँमिएर बसेका थिए । त्यस दिनमा

णीश्रुतिचेतनामपि ॥ प्रतिक्षण नव्यवदन्त्युतस्य यत्किमपि विटानामिव साधुवार्ता ॥२॥ शृणुष्वब्रह्मो राजन्नपि गुह्यं वदामिते ॥ नृशुःश्रिगन्धस्यशिष्याय गुरुवो गुह्यमयुत ॥३॥ तथापवदनान्मृत्यो रक्षित्वा वत्सबालकान् ॥ मरिन्पुलिनमानीय भगवानिदमब्रवीत् ॥४॥ अहोऽनिरम्य पुलिनं वयस्याःस्वर्केलिसम्पन्द्दुल्लाच्छबालकम् ॥ स्फुटसरोगन्धद्वतालपत्रिकध्वनिप्रतिध्वानलसद्द्रुमाकुलम् ॥५॥ अत्र भोक्तव्यमस्माभिर्दिवारूढं सुधादिता ॥ वत्सासमीपेऽपः पीत्वा चरन्तु शनकैस्तृणम् ॥६॥ तथेति पापयित्वाऽर्भो वत्सानारुष्य शास्त्रले ॥ मुक्त्वा शिष्यानि बुभुशुः समभगवता मुदा ॥७॥ कृष्णस्यविष्यक् पुरुराजिमण्डलेरभ्यानाः फुलहरौ प्रजार्भकाः ॥ सहोपविष्टा विपिने विरेजुरच्छदा ययाम्भोरुहकर्णिकायाः ॥८॥ केचित्पुष्पेदलैः केचित्पल्लवैरङ्कुरैः फलैः ॥ शिभिस्त्वभिर्भटपद्भिश्च बुभुशुः कृतभोजनाः ॥९॥ सर्वे मियो दर्शयन्तः स्वस्वभोज्यरुचि पृथक् ॥ हमन्तो हामयन्तश्चाभ्यवजहुः सहैधराः ॥१०॥ विभ्रद्रेणुं जठरपटयोः शृङ्गवेत्रे च कक्षे वामे पाणौ ममृणकवले तत्फलान्यङ्गुलीषु ॥ तिष्ठन्मध्ये स्वपरिसुहृदो हासपन्नर्मभिः स्वेः स्वर्गे लोकं सिपति बुभुजे यत्नमुबालकैलैः ॥११॥ भारतेव वत्सपेपु भुञ्जानिष्यच्युतात्मसु ॥ वत्सास्त्वन्तर्वने दूरं विविशुस्तृणलोभिताः ॥१२॥ तान्दृष्ट्वा भयमन्त्रस्तानूचे कृष्णोऽस्य भीमयम् ॥ मित्राण्यशान्मा विरमतेहानिष्ये वत्सकानहम् ॥१३॥ इत्युक्त्वाऽद्रिदरीकुङ्गहरेष्वात्मवत्सकान् ॥ विचिन्वन्भगवान् कृष्ण मपाणिक-

कृष्णका चरगिर ती घना देखिरहेका थिए, जस्तै कुनै कमलका कर्षिबालो चारैतिर म-साना दल फैलिएका हुन् ॥८॥ तीमध्ये कोही फुलमा, कोही शानमा, कोही कोपिलामा, अङ्गुरमा, काही फलमा, कोही हृषको बाँकामा र कोही दुहामा नै आपन्न खानेकुरा हाखेर खानेलागे ॥९॥ भगवान् कृष्णमित्र ती सबै बालक खानमा आपनो भिन्न-भिन्न रुचि देखाउँछे र बाँटा झर्कोलाई हेमाउँदै खाइरहेका थिए । १०॥ यक्षमात्र मोका भगवान् कृष्ण बाल-लीला गर्दै रम्बरमा झारली घुमारी, मँग र वेत कासी प्यापी, दाहिने हातमा भिन्ध गाम् निर्द, औलामा फल्को अन्धार छिबेर माझमा बमो आपनो चारैतिर बसेर । माथीहलार्ह मोटा-मोटा कुराले हेमाउँदै खानेलागे । भवर्गबासी देवगण त्यस बेला वन भगवान्को यो बाललीला हेरिरहेका थिए । ११॥ हे माइ त ! अब सबै गाल-गाल भगवान्मा दन्चिच भएर छाँदै थिए तब तिनका बाछ नयाँ-नयाँ दूबोको कोमला निकै पर पुग्न गए ॥१२॥

यमने आपना मापी बाल इत्युक्ताई हागुका देखेर जगन्को मयलाई पनि भयभीत पार्नेमकने मयरादने तीपति भन्नुमयो- 'मित्र इ । तिथीहक माथो, म हाका कर्णपर ग्याउँछु ।'
 म्यादबाललाई पनि भनेर कृष्ण हागमा पाँच तिपति आपना र मापीहकका बाछा खोज्दै पर्वत, बन्दरा, कुञ्जर र गह्वरदि अन्यान्य जगत्प्य स्थानहरूमा घुम्नलागे ॥ १३-१४ ॥
 हे कौन्ड ! अप्रतीक्षया मियत ब्रह्माजीलाई कपासुम्को हुक्ति देखेर थिम्थ मण्डो दियो । अनः कमनयोनि ब्रह्मा मायाबालक-रूपधारी हरियो कुनै भर्को महिमा हेनेका लागि
 अनुकूल अवसर जानेर एहिने बाछाहरू बोलेर गयो, केरि शालवइत्युक्ताई पनि कन्ये लुफाएर अलक्षित भए ॥ १५ ॥ बाछा मयाएर श्रीकृष्ण शम्भुवानदको बाटुबामा आए तर म्यादो
 म्याल-बाल पनि देखिएनन्, अनि ती दुवैलाई बनमा पठा उठा खोज्नलागे ॥ १६ ॥ मयरादने जब बाछा र म्याल-बाललाई बनमा कहाँ पनि पाएनन् ती विचक्षेना हुनाले
 हुन्छन् ब्रह्माको बाघ हो कन्ये जाने ॥ १७ ॥ अनि विश्व रचयिता मयावान कृष्णले बालकका आमा र ब्रह्माजीको हित गर्नेका लागि आफ्नाई नै बाछा र बालकहरू तत्पराक
 बनो रयो ॥ १४ ॥ अभोजन्मज्जनिस्तदन्तरगतो माया भैकस्येशितुर्दण्डु मञ्जुमहितमन्यदपि तद्वत्मानितो वत्सपान् ॥ नीत्वाऽन्यत्र कुरुद्वहान्तर-
 दधातवेऽवस्थितो यः पुरा दृष्ट्वाऽघासुरमोक्षेण प्रभवतः प्राष्ठः परं विस्मयम् ॥ १५ ॥ ततो वत्मानदृष्ट्वेत्य पुलिनेऽपि च वत्सपान् ॥ उभावपि वने
 कृष्णो विचित्राय समन्ततः ॥ १६ ॥ काप्यदृष्ट्वाऽन्तविपिने वत्मान्पालांश्च विश्वविन् ॥ सर्वं विधिकृतं कृष्णः महमाऽवजगाम ह ॥ १७ ॥ ततः
 कृष्णो मुदं कर्तुं तन्मातृणां च कस्य च ॥ उभयायितमात्मानं चक्रे विश्वकृदीश्वरः ॥ १८ ॥ यावद्वत्सपतवत्काल्यकवपुष्यवित्कगड्भृपादिकं याव-
 द्यष्टिवाणवेषुदलशिग्यावद्विभूषाम्भरम् ॥ यावच्छीलमुणाभिधाकृतिवयो यावद्विहारदिकं सर्वं विष्णुमयं गिरोऽद्भुतदजः सर्वस्वरूपो वभौ ॥ १९ ॥
 स्वयमाःमातृगोवत्मानप्रतिवार्यात्मवत्समैः ॥ क्रीडन्नात्मविहारैश्च सर्वात्मा प्राविशद्भ्रजम् ॥ २० ॥ ततद्वत्मानपृथङ् नीत्वा तत्तदगोष्ठे निवेश्य सः ॥
 तत्तदात्माऽभवद्वाजस्तत्तत्तमस्र प्रविष्टवान् ॥ २१ ॥ तन्मातरो वेणुवत्सरोत्थिता ऊथाप्य दोभिः परिरस्य निर्भरम् ॥ स्नेहाभ्नुतस्तन्यायः सुधामव
 मत्वा परं ब्रह्म सुतानपायन् ॥ २२ ॥ ततो नृपोऽमर्दनमज्जलेपनालकाररत्नानिलकाशनादिभिः ॥ मलालितः स्वाचरितैः प्रहर्षयन् मायं गतो याम-
 ॥ १८ ॥ ती सर्व बालक र बाछाहरूको जस्तो मयाना हात-मुट्टा थिए, जम्मा लहो, नीम, बाँसुरी, पाल र मोडा थिए, जम्मा तिनका दुगा र आभूषण थिए, जस्तो तिनको स्वभाव,
 गुण, नाम, रूप र अवस्था तथा आहार थिए, सर्वस्वरूप भगवान् टीक उत्तै ब्रह्म प्रष्ट भएर 'दम्पूर्ण जगन् विष्णुरूप छ' बाँ कथन मार्थक पाई झोमि भए ॥ १९ ॥ सर्वान्मा
 मयवान् कृष्ण दम्बरुव मातृलाई म्याल-बालकको वेशमा पारेर आफैँभित्र विहार गर्दै ब्रह्मा प्रविष्ट भए ॥ २० ॥ वतमा जुन-जुन म्याल बाँ जो-जो बाछाहरू थिए, उनलाई
 उनी उनी रूपले पृथक् पृथक् लगेर उनको बागेमा भुजिदिने र भिन्ने-भिन्न बालकका रूपमा भिन्न-भिन्न गरमा भए ॥ २१ ॥ तिनका आमाहरू बाँसुरीको कण्ठ सुन्नापाथ
 दागुर र मध्या पत्रझलाई नै आफ्ना छाना मागेर दिनलाई प्रेमपूर्वक घरमासा बाँके र अन्धमाल गरेर स्नेहवश स्वयं नै बसिगरेको आफ्नै सुधामधुर स्तनपान गराए ॥ २२ ॥

नया ॥ १८ ॥ तथैव भए ब्रह्माजले पौरिका बाल-बाला र र बाछाहरू म्यादान कथने तर त्यसले ब्रह्माको माथ म्या हुने थिएन र ती भगवानको दिव्य मायाका लक्षणे पनि देखेर पाउने थिएनन् । यमै जिन
 मयजान् ती म्याल-बाल र बाछाहरूलाई नयापार कथन मया बाल र पाछा बने ।

हे राजन् ! यम प्रकार नित्य मांसमा फकं भगवान् आमाह्वताई आफ्नो लीलांन आनन्दित पादप र ती पनि बुझ्न लगाउने, चन्द्रनादिको लेख गर्ने, रक्षाभूषण लगादिनु, रक्षा गर्नु, चन्द्रन लगाउनु र मोहन गराउनु आदि उपायहरूले तिनको लालन-पालन गर्दथे ॥ २३ ॥ यमै गरी माई पनि जब छिटै-छिटै ढिँडेर आफ्ना ब्रह्मा पुग्दथे, तब हुहार छन्द गरेर डाकिन्छि आफ्नो नर्गोचै आफ्ना आफ्ना बाछालाई बाटुथे र तिनलाई आफ्नो पुनबाट स्नेहवश बगिरहेको दूध पिउन दिन्थे ॥ २४ ॥ भगवान्माथि माई र माषीहरूको पहिले जन्मै मादृशक बनिश्चो : अ, यम श्रीकृष्ण स्नेहको अधिका थियो । भगवान्ले पनि पहिले जन्मै उनलाई पुत्रमात्र देखाउनुभयो, तर यो मन्त्रमा माँह थिएन ॥ २५ ॥ ब्रजवासीहरूको पहिले जन्मो अमीम स्नेह थियो, उ ले यशोदा-नन्दन कृष्णमा र आफ्ना पुत्रहरूमा उनको स्नेह वर्षेदिनमम दिनहुँ बढ्दै र अमीम हुँदै गयो । २६ ॥ यम प्रकार भगवान् आपूलाई बन्धुपाल (गोठाला) र बाछाको रूपमा परिवर्तित गरि मर्नलाई न्यय थाल्न गर्दै एक वर्षमम ब्रज र वनमा खेल्दै रहे ॥ २७ ॥ वर्ष पूर्ण हुनमा केवल

यमन माधवः ॥ २३ ॥ गावस्तनो गोष्ठमुपेत्य सत्वरं हुङ्कारधोषैः परिहृतमङ्गुलान् ॥ स्वकान्स्वकान्स्वत्सनराणामयन् मृदुलिहन्त्यः स्वतोधम पयः ॥ २४ ॥ गोगोपीनां मातृताऽस्मिन्मर्वा स्नेहधिकां धिना ॥ पुरांवेदास्वपि हरेस्तोक्ता मायया शिता ॥ २५ ॥ ब्रजौकमां स्वतोकिषु स्नेहवत्पुत्रादमन्व-हम् ॥ शनैर्निःमीम बधुषे यथा कृष्ये त्वपूर्ववत् ॥ २६ ॥ ह्यमात्मात्मनात्मनं यमपालमिदं सः ॥ पालयन्त्यमो वर्षं चिक्रीडे वनगोष्ठयो ॥ २७ ॥ एकदा चारयन्वत्मान्मरगो वनमाविशत् ॥ पशुषु त्रियामसु द्वापनापूरणीष्वजः ॥ २८ ॥ ततो विदूराच्चरतो गावो बन्मानुपत्रजम् ॥ गोवर्धना-द्रिशिरमि चरन्त्यो ददृशुर्मृगम् ॥ २९ ॥ दृष्ट्वाऽथ तस्नेहवशोऽस्मृतात्मा स गोत्रजोऽत्यतमपदुर्गमार्गः ॥ द्विपात्ककुदुर्गव उदास्यपुच्छोऽगादधु-कृतैराम्नुयया जवेन ॥ ३० ॥ ममेत्य गावोऽधोवत्मान्स्वत्सवयोऽप्यपाययन् ॥ गिलन्त्य इव चाङ्गानि लिहन्त्यः स्वोधमं पयः ॥ ३१ ॥ गावमनो-नायाममौग्यलजोरुमन्मुना ॥ दुर्गावृच्छतोऽप्येत्य गौरमैर्ददृशुः सुतान् ॥ ३२ ॥ तदीक्षणोत्प्रेममप्लुताशया जातानुरागा गतमन्यतोऽर्भ-कान् ॥ उदुष्य दामिः परिरम्य मूर्धनि प्राणैरवापुः परमां मुदं ते ॥ ३३ ॥ ततः प्रययौ गोपान्तोकाश्लेषमुनिर्वृता ॥ कृच्छाच्छलेभ्यस्तान्मदनु-

पाव वा छ रात बाँधी थियो, तब अजम्मा भगवान् कृष्ण बस्तरमनित बाछा चराउँदै वनमा गए ॥ २८ ॥ यम दिन निकै पर माधवनको प्रियतमा माईदेका गर्दथे र २९ ॥ नदीक नै आफ्ना बाछाहरू चरेको देखे ॥ २९ ॥ आफ्ना बाछालाई देखासाथ माईदेको मन स्नेह विमोह भयो र ती ग्वाल्हल रोकको विचार नगर्ना हुहार गर्दै या दूध बढोला हलो वेगले दगुरे । त्यम बेला तिनका स्तनबाट दूध बगिरहेको थियो, तिनको ठाटो घाँटी बकुन्द भन्नु भेटिन्छ श्री थियो र पुच्छर ठाडा पाए भन्ने उभयो ॥ ३० ॥ ती माईका क्क बाछा पनि थिए, तापनि ती माधवनका फेदीमा आफ्ना पहलमा बाछाहरूको नगाथ पुगा भन्नेले त्यस बाछाहरूको ३१ ॥ आफ्ना ३२ ॥ ती उनका अङ्ग पत्तो स्नेहले चाटिरहेका थिए-सत्रक निच्छन् कि जन्मो गर ॥ ३३ ॥ गोठाला ले तिनलाई रोक्ने प्रयत्न गरेर हार हार भए भए भए ॥ ३४ ॥ माता भए ॥ ३५ ॥ लाव र कोषेश निकै दृष्टले त्यो दुर्गम बाटो बापेर त्यहाँ आए, तब तिनले बाछामहित भएता बाछाहरू पाल्ने थ्यो ॥ ३६ ॥ तिनलाई ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

बलकदहको अनुगमले सिनको रिष पनि शान्त भएको पियाँ, उनले आफूफना बाछातार्दै बोकेर हुदथ्यो। टाँसे र दिनका तिर सुँघेर अनिद्रा आनन्दित भए ॥३३॥ आफ्ना बालकको व्यथामालले हुदु गोपदहलाई निकै दुःख प्राप्त भयो। ती उनलाई छाडेर निकै फट्टले पर जानसके। दिनको स्मरण हुनासाथ उनका नेत्रमा पाती मदिनभ्याँ उठा। बलकमले देख्नुभयो-आज ब्रजवासीहरूको आफ्ना छानामा खण-खण प्रेम बढिरहेको छ र जसले दूध भइसके, त्यस्ता बाछादहमा पनि बाईदहको म्मद प्रवल छ। निकै विचार गरि पान उनले त्यसको कुनै कारण जान सकेनन्। अतः मनमनै विचार लागे-॥३४॥३५॥ या कम्तो विचित्र कुनो छ-परममा भगवन्मा ब्रजवासीहरूको जन्तो। अर्बुद म्मद विषयो, त्यस्तै नै आफ्ना छोरादहमा पनि बढ्दै गइरहेको छ ॥३६॥ यो कस्तो माया हो र कहाँबाट आयो ? यो कुनै देवता, भनुप्य वा राक्षसी माया त हुनै सक्नेन। यो मेरा प्रभुको नै कुनै ललाट हो ! किनकि अठ कसैको मायाले मलाई पोहित पार्न सक्नेन। ३७॥ यस्तो विचार गरेर दादव-प्रेष्ठ बलकमले झानट्टि हारा हरा न सक्ने बाछा र बाट-बाक, उनलाई विष्णुभए देखिए ॥३८॥ त्यस्तो देखेर बलकमले श्रीकृष्णसि मन्त्र-ग्रन्थो-हे भगवन् ! यी भान-बाल र बाछादह त देवता नभ्या कृपि कान्छ पनि डाड्गन्, या विभिन्न उपाधिमो इतर नै

स्मृत्युदश्रव ॥ ३४ ॥ ब्रजस्य रामः प्रेमधर्वीश्वोत्कण्ठ्यप्रभुत्तमम् ॥ मुक्तस्तनेष्वपतंश्च यद्वेनुविदन्ति तयत् ॥ ३५ ॥ किमेतदभुतमिदं वासुदेवोऽस्मिन्नात्मनि ॥ ब्रजस्य सात्मनस्तोकेष्वपूर्वं प्रेम वर्धते ॥ ३६ ॥ कैयं वा कुत आयाता दैवी वा नार्युतामुरी ॥ प्रायो भार्यास्तु मे भर्तुर्नान्या मेऽपि विमाहिनी ॥ ३७ ॥ इति सन्निव्य दाराहो वत्सान्मवयसानपि ॥ मर्षानाष्ट रेकुष्टं चतुषा वयुनन मः ॥ ३८ ॥ नैति मृगेशा कृप्यो न चेते त्वमेव भार्याश भिदाश्रयेऽपि ॥ सर्वं पृथक्त्वं निगमात्कथं यदेत्युक्तेन वृत्तं प्रभुणा वक्तोऽभवत् ॥ ३९ ॥ तावदेत्यात्मभूरात्ममानेन वृत्त्यनेहमा ॥ पुणोऽद्वज्जीडन्तं दहरो सकलं हरिम् ॥ ४० ॥ शान्तो गोकुले बालाः सक्तमाः सर्वं गव ति ॥ मायाशये शयाना मे नाद्यापि पुनरन्विताः ॥ ४१ ॥ इतश्चेद्व कुत्रत्या मन्गायामोहितेतेरे ॥ तावन्त एव तत्रावद्व जीडन्तो विष्णुना ममम् ॥ ४२ ॥ एवमेतेषु भेदेषु चिर ध्याना म आत्मभू ॥ मत्या के कतरे नेति ज्ञानु नेष्टे कथश्चन ॥ ४३ ॥ गव मम्मोदयन्विष्णुं विमोद विश्वमोहनात् ॥ स्वयैव माययाऽगोऽपि स्वयमेव विमोहितः ॥ ४४ ॥ यस्यां

देखिरहेनु भएको छ । अब मलाई स्पष्ट रूपले भन्नुहुन-यो सर्व कसरी भयो ? मगधाले वृक्ष पतङ्ग बलकमलाई अझाका मोहको कुनो ज्ञान भयो ॥ ३९ ॥ यो नया अगन्त यो मेमा विनेमालि स्वयम्भू अझाले आफू हेर्दा भगवान् पढिले जन्ते बाछा र बाल-बालकसिन् ब्रजमा एक वर्षदेखि कीटा गरिहको छन् ४०॥ त्यो दहरो बरो विमान-भारो-गोकुलमा गति बालबाल र बाछा विर्द, तिनलाई मैले आफ्नी मायाद्वारा अवन पारर मएका घिण्, ती मया पनि मनेन भएका छैनन् ॥ ४१ ॥ अनि मेरा मायाले मोहव बालबाल र नाछा बाहेक यी ठानिने कहाँबाट आइपुगे-छुन एक वर्षदेखि भगवान्मिन् कीटा गरिहको ॥ ४२ ॥ ती भानबाल र बाछाका विषयमा निकै विचार गर्दा पान अतसयोगिन् ब्रजाले यो विषय गर्न सकेनन् कि कुन बालबाल मया हुन र कुन मिथ्या ? ॥ ४३ ॥ यसरी मंगमलाई मोहमा मोहने माहुरति भगवान् विष्णुलाई यो पानमा प्रवृत्त गरा आफ्नी मायाले स्वयं मोहमा गाडिण ॥ ४४ ॥ उत्तै कुनको अन्धकारले राखिने अन्धकारलाई विष्णु सक्नेन र जारा हुनपिनाको बराय दिनको उपा ॥ ४५ ॥

स्वयं विलीनं हृत्, त्यक्ते ने महापुरुषा अपां मांस् तन्त मायां उनवा न कदा विगानं मयनं, बहु आपने मासभ्य छावत् पादह ॥ ४५ ॥ अद्यावीत हेदादेर् नन्कान मने
 म्वाल-नात्र र बाह्या विष्णुव्य रेचिनलागे । तिनको वणे मज्जल मेघ झै रयाथ थियो र ती भई पहिलो रंगको रेखमी बन्नु लगणका थिए ॥ ४६ ॥ ती सर्वका चार-चार भुजा थिए र
 निजमा शङ्ख, चक्र गदा र दश शक्ति थिए तथा भई म्वाल-वाल मुकुट, कुण्डल, डार र वनमालाले सुशोभित गरहेका थिए ॥ ४७ ॥ तिनका वस्त्रम्भमा ओचम्भ चिह्न, शङ्खमा
 शङ्खचन्द्र, हातमा शङ्खको उलम्भ करण, पाकमा मृपूर र हाटमा थाला तथा कमरमा कन्धनी र औलाहरूमा बाँटी मुशोभित थिए ॥ ४८ ॥ तिनका पाउदेखि पिराम्भ म्भी
 अंग पुण्यवान् भक्तगणले अपेक्ष शयक काम्य तुलमाका मानाहरूले हाकिणको थियो ॥ ४९ ॥ ती भई आपना अरुण वर्ण मेरका कटाक्ष र चन्द्रिका झै उज्ज्वल हाम्यले
 तमोचन्नेहार स्वयोनाचिरिवाहिन ॥ महतीतरमाथेरयं निहन्त्यात्मनि युज्जतः ॥ ४५ ॥ तावन्मर्वे वत्सपालाः पश्यन्तोऽजस्य तत्क्षणान् ॥ व्यदश्यन्त
 धनश्यामाः पीतकौशेयनामसः ॥ ४६ ॥ चतुर्भुजाः शङ्खचक्रगदागजोपाधायः ॥ किरीटिनः कुण्डलिनो दारिणो वनमालिनः ॥ ४७ ॥ श्रीरत्ना-
 द्वादशोत्पलकम्बुकङ्कणपाणयः ॥ नूपुरैः कटकैर्भाताः करिसूत्राङ्गुलीयकैः ॥ ४८ ॥ अङ्गुलिस्तकमाधूर्णास्तुलमीनकदामभिः ॥ कामलैः सर्वगात्रेषु
 भुग्निपुण्यवर्धितैः ॥ ४९ ॥ चन्द्रिकाविशदस्मरैः मारुणापाङ्गुलीक्षितैः ॥ स्वकार्यानामिव रजःसत्त्वाभ्यां स्रष्टृपालकाः ॥ ५० ॥ आत्मादिस्तम्बपर्य-
 न्तेर्मुनिमद्विश्रगवरेः ॥ नृत्यगीताद्यनेकाङ्गैः प्रयक्थ्यगुणामितः ॥ ५१ ॥ अणिमात्रमहिमभिरजायाभिर्विभूतिभिः ॥ चतुर्विंशतिभिस्तत्तेः परीता
 महदादिभिः ॥ ५२ ॥ कालस्वभावमस्कारकामकर्मगुणादिभिः ॥ स्वमहिम्बन्तमहिमिभूर्तिमद्विरुपासिताः ॥ ५३ ॥ सत्यज्ञानन्तानन्दमात्रैकर-
 मपूर्णयः ॥ अस्पृष्टभृग्माहात्म्या अपि श्रुपनिषद्दृशाम् ॥ ५४ ॥ एवं सकृददृशाजः परमह्यात्मनोऽन्वितान् ॥ यस्य भ्रामा सर्वमिदं विभाति मन्त्र-
 यम्मा देखिन्ये, जग्ते रजोगुण र मन्त्रगुणले आपना मन्त्रको रचना र पालन गरिरहेका छन् ॥ ५० ॥ अद्यावीत यो पनि देखे-न्य अर्थात् भ्रमादेर्मा क्षिप्र लघु कीट
 एतन्मयस्य मने कान्तर ओच मुनिमान् गण र नृत्य गीतादि अनेक उपचारले उनको पृथक् पृथक् गुण गरिरहेका छन् ॥ ५१ ॥ ती सर्वतिरबाट अणिमादि मिद्धि, माया आदि
 विभूति तथा महत्त्वादि बाँधीय रचले हाकिणका छन् ॥ ५२ ॥ मन्वान्को रचिताने नष्ट मदिमा मन्का काल, स्वभाव, रंगार, रसं मादि पनि मुनिमान् गण उपायग्न गरिरहेछन्
 ॥ ५३ ॥ उनले देखे-न्ती मन्त्र, ज्ञान र आनन्दरूप तथा मजानीय-विज्ञातीय भेद रहिन गण प्रकारमन्त्ररूप छन् । उनको महिमा उपनिषदादिन। समग्र विद्वान् पनि बोध मक्तिहेन।

८ रामानु । मानो विधि तर)—कोय राजाका घेरे जोकर थिए । न।करहित राजा परिकार झै सम्भव रामानु । खुनो परेमा तिनको ओकास अनुसार धन रति दिने एक पदहमाश बाँटा होम न.कामादि
 राजाका हत्यार रतिनो महारकेले । कर्मकारीले रामानुदे कामो राजाकरे गुल्फार । कम रितो त्यो न।करमित हुने मायन थिएन । अरु हो मानो दिदुग्मरु रतिपरको । रहितका मन्त्राकार रंथनस पाथ रद मर,
 कुने हुनास त्यसकादे देवेर रामानुदे दश माया र-चरका कम पाथ माथिए । रामानु हुन लेकको कम माथ माथिए का थिए, अन्को बथिया बोटा अको माथिमिल जितु ।चयो । त्यो मायन मयो । अको माथि मने
 मन्को -मायो पाथर मन्को होन, अरु-दुष्ट चार दिनाको माउनु । यतिमो रामानुकर रतापर मन्को पांठा थि।चरको । अरु मन्कोले कृते बाँदेर मन्को-विथित त रव र अ, परमा मन्को मन्कोले कृताउम पाथरका उन ।
 तर मा रामानुकरको किन मन्कोपा । उमर र माउको उरु मन्कोयो । रामानु नाकरर र बाकर मन्को—'मन्त्र' । त्यो मायन किन मन्कोरुन । रामानुको कम हुवाक रतिनो उ अरिन्ने देवावर भुजा । त्यो तनादे मन्को
 दिणको थिए, -अर्काभाई साक मन्को विथि-मन्कोपादे कृद थि। होरन ।

ऐनम् ॥ ५५ ॥ धमरी ब्रह्माशीले ती मईनाई उने परब्रह्मरी रूपमा देखे, जसको चान्तिने तंगरु जगत् साममान मारहेको छ ॥ ५५ ॥ एवमपि अन्धम कौतुहलवश जसको एषारे इन्द्रियहरू धुधुर र स्तब्ध जसका धिए, ती ब्रह्माशी मईको नेत्रले अतिभूत भएर आन्धविभंग भए । उस बबन ता यस्ता ईश्वर विष—मानां व्रजनी अधिष्ठात्री देवीका प्रतिरूप टमिष्ठा हुन् ॥ ५६ ॥ धमरी तन्मेष्या ए, स्वयं प्रकाशानन्दरूप, सायनले अतीत र अनात्म पदार्थका बाध भन भुवित्राया जानिने आफ्नो महिमाको विषयमा बाक्थति ब्रह्मालाई 'यो को हो ?' यस्तो विभागेर भुङ्ग हुने, केही नलागिर हेनेमा पनि सम्पन्न जस्तै जसका जन्म परमपुरुष श्रीकृष्णपन्डले तुलन आफ्नी बायाको पर्दा हटाइदिनुभयो ॥ ५७ ॥ अनि ब्रह्मालाई शायज्ञान भयो । ती भयेर जागेको व्यक्ति सँगै गनेन भएर लगे र कुनै प्रकारले आफ्ना तान्त्रागाथ बाह्र महति यो सम्पूर्ण जगत् प्रत्यक्ष हेनन्थो ॥ ५८ ॥ फेरि माझने सर्वगिर रवि पूमाउठा उनले जीवमात्रलाई मद्द। ज्ञान दिनै शुरुकले एण हुन्दाउनको नया भूमि हेने ॥ ५९ ॥ जहाँ श्रीकृष्णपन्ड्रा निवासले काँच र लोभ

रचयम् ॥५५॥ ततोऽतिकुतुकोद्बुत्तस्तिमितैकादशेन्द्रियः ॥ तद्वाग्नाऽभूदजस्रं, णीं पुरंद्व्यन्तीव पुत्रिकाः ॥ ५६ ॥ इतीरेणेत्तक्यं निजमहिमनि
स्वप्रभितिकं परत्राजतोऽतस्त्रिमनमुखवक्षकमितौ ॥ अनीशेऽपि द्रष्टुं किमिदमिति वा मुह्यति मति वृद्धादजो ज्ञात्वा मपदि परमोऽजाजवनिकाम्
॥ ५७ ॥ ततोऽर्धप्रनिलव्याधः कः परेतदुत्थितः ॥ कृन्द्वादुर्नीत्य वै दृष्टीगचप्टेदं महात्मना . ॥ ५८ ॥ मपयेवाभितः पश्यन्दिशोऽपश्यत्युरः
स्थितम् ॥ वृन्दावनं जनाजीव्यहृमाकीर्णं समाप्रियम् ॥ ५९ ॥ यत्र नेमगर्द्वेराः महामन्त्रमुगादयः ॥ मित्राणीवाजितावाऽमदुत्तरकृतर्पाकादिकम्
॥ ६० ॥ तत्रोद्भट्ययुपवंशिशुत्वनाथ्यं ब्रह्माद्वयं परमनन्तगाधयोधम् ॥ वत्मान्मन्त्रीनिव पुरा परिणो विचित्रवदेकं सपाणिकयलं परमेष्ठ्यवष्टा ॥ ६१ ॥
दृष्ट्वा स्वर्गेण निजधारणतोऽवतीर्थं पृथ्व्यां वपुः कतकदण्डमिवाभिषात्य ॥ स्रष्टा चतुर्मुकुटकोटिभिर्द्विप्रियुग्मं नन्वा मुदश्रुमुज्जेरकृताभिकम् ॥ ६२ ॥
उत्थायोत्थाय कृष्णभ्य चिरस्य पादयोः पतन् ॥ आस्ते महित्वं प्रागृष्टं स्मृत्वा स्मृत्वा पुनः पुनः ॥ ६३ ॥ शनैर्गन्धोत्थाय विभृज्य लोचने मुकुन्दमद्रीक्ष्य
विनम्रकन्धरः ॥ कृतान्नितः प्रथमवान्ममाहितः मवेपथुर्गदगदयैल्लेला ॥ ६४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वाधे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

आदिर्वा अत्र स भगवत्कर्मो विधौ । उग्रमा स्वभावतः शत्रुता विधौ, ती मनुष्य र मृग आदि जन्तु विष श्रे वरणा भिन्न त्परां रहेका थिए ॥ ६० ॥ अनि ब्रह्मले हेल्ले-आदितीय वामपुत्र ब्रह्म ती मापययीय बालकको रूप धारण गरेर यहाँ पर्यटा हातमा गोम लिएका जन्तु आफ्ना गोपी भाल-बाल र बालाहकलाई खादैछन् ६१ ती भगवानलाई हेर्ना-गुण ब्रह्माती तुल्य आत्म ब्रह्मबाट वर्णित र स्वर्गदण्ड जस्तै पुत्रीमा लभ्यता गर उनका भाग्यलाई आफ्ना चारै पुत्रको टुप्पोले स्पष्ट गर्दै आत्मवाक्यले अतिथिक गर्नागो । श्रोतवित्ता पतिनै देखेका सीमाहरू बाह्यस्वा स्मरण गर्दा ती उर्द्ध-मुर्द्ध बाह्यस्वा गर उनका नग्नता पर धरे वेग्यम लुटपुट गरिहे । ६२ । ६३ । निकै वेगपछि चित्तार विचार उग्र वांछा पुत्री भगवानले हेर्दै शिर लिङ्गमा र्द्ध हात जोग अग्र्यन वन्य र गवधार्त्तापुत्रक भएल कार्य ब्रह्मती मनुष्य पाणीमा म्ने गर्दै मन्त्रागो-॥६४॥ इति भोग्यवागव । भगवत्पुत्र दण्डवत्कर्म १० गोमिशकर 'वामि' कृत नृपत्ता मापादित्ययं उवाचशोभ्ययः १३ ।

(प्रमा द्वारा श्रीकृष्णको स्तुति र बोझा एवं श्वालेषान पाउनु)—प्रमाथी भन्दछन्—हे प्रमा ! मज्जल जलधर जस्तै श्यामवर्ण, बिजुनी ई कान्ति, मुन्दर गीताम्बर धारी, गुञ्जाका गङ्गानाले विभूषित, कुण्डल र मकुटले अत्यन्त उज्ज्वलित हुन्छ, घाँटीया वनमालाले सुशोभित, अन्यन्त मुकुटार पङ्कण ग्रन्थका, श्वालेषका गाँत्र, लट्ठी, मीन र बाँसुरी आदि विचित्र अर्घ्य शोभायुक्त हजुर गोपाल नन्दनलाई म प्रणाम गर्दछु । हे देव ! हजुरले समाधि कृपा गर्नका लागि—जो आफ्नू इच्छाले नै धारण गर्नु भएका छ जो पाँच मौनिक नम्रण गृह मन्त्रमय छ यस्तो हजुरको यो शरीरको पनि महिमा ज्ञान म वा बहु कुनै पनि समथ छैन । आ-यानन्दानुभवस्वरूप हजुरको महिमा एताप्रतिबलले विचार गरेर पनि कसैले महत्त्व नसरी बाक्ल मक्तछ ? ॥ १-२ ॥ हे नाथ ! जो ज्ञान प्राप्तिको लागि प्रयास गर्न छाडेर आफ्नू स्थानमै मनुष्यका हृष्यबाट निष्कृष्ट कथागतो सुनेर मन, वाणी र श्रमले निनको सकार गर्दै जीवन-निवाह गर्दछन् हे अश्रित ! त्रिलोकमा ती प्रायः हजुरलाई जिनि लिन्छन् । ३ ॥ हे विभो ! जो जन कल्याण-प्राप्तिको भागदपिणी हजुरकी भक्ति छाडेर केवल

ब्रह्मोवाच ॥ नौमीद्वय तेऽश्रवपुषे तद्विदम्बराय गुञ्जावर्तमपरिपिच्छलमनुखाय ॥ वन्यसजे कवलवेद्यविषाणवेणुलक्ष्मश्रिगे मृदुपदे पशुपाद्मजाय ॥ १ ॥ अस्यापि देव वपुषो मदनुग्रहस्य स्वेच्छामयस्य न तु भूतमयस्य कोऽपि ॥ नेरो महित्ववमितुं मनमाऽऽन्तरेण साक्षात्तवेव किमुतत्तमदुस्त्वानुभूतेः ॥ २ ॥ ज्ञाने प्रयाममुदपास्य नमन्त एव जीवन्ति मनुम्वरितां स्वदीयवानां ॥ स्थानं स्थिताः श्रुतिमतां तनुवाहूमनोभिर्ये प्रायशोऽजित जितोऽप्यमि तेभिलोकया ॥ ३ ॥ श्रेयःमृति भक्तिमृदस्य ते विभो क्रिदयन्ति ते केवलवोधलब्धं ॥ तेषाममी क्लेशाल एव शिष्येने नान्यथा स्थूलपुषावधतिता ॥ ४ ॥ पुरेह भूमन्वहयोऽपि योगिनस्त्वदर्पितहा नित्रकर्मलब्धया ॥ विबुध्य भवत्येव कथो-पभीतया श्रेष्ठिरेऽज्ञोऽन्युन ते गति परा ॥ ५ ॥ तथापि भूमन्महिमागुणस्य ते विवेकमर्हत्यमलान्तरात्मभिः ॥ अविक्रियान्त्वानुभवादरूपगतो ह्यनन्यवोधात्मतया च चान्यथा ॥ ६ ॥ गुणात्मनस्तेऽपि गुणास्विमातुं हितावनीर्णस्य क ईश्वरेऽस्य ॥ कालेन येषां विभिताः सुकल्पपूर्णांशवः खे मिहिका शुभामः ॥ ७ ॥ तत्तेऽनुकम्पां सुममीक्षमाणो मुञ्चान एवात्मकृतं विपाक ॥ हृद्यस्वपुर्भविदधनमस्ते जीवनं यो मुक्तपदे म दायभाक्

ज्ञानलाभको निम्ति क्लेश बाक्लन्, निनका निम्ति क्लेश क्लेश र हृष्य र हृष्य—निनकाई क्लेश प्राप्त । जस्तै पानका भुम कुट्टनलाई श्मशानको केटी भिन्दैन ॥ ४ ॥ हे अश्रित ! यो होकमा अनेक योगीजन हजुरलाई आफ्नू लौकिक पैदिक कर्म अपण गरेर ती कर्म तथा बाक्लबाट पशु मौनितया हजुरको मन्त्रस्वरूप मानेर मतिने परमपद प्राप्त गर्नमकेश ॥ ५ ॥ ॥ ५ ॥ पयपि हजुरका मधुन र निरुण दुवै रूपको महिमा जान्न कठिन छ, वाणि हृष्यका निष्कृष्टता पतिमा र जनको अन्तःकारण गृह, निर्मज महत्केका छ, उर्न पून स्वय प्रकाश आ-मन्त्रल ज्ञान मक्तछन्—कुन अन्य प्रचारले होइन, किनकि हजुर निविधार एताप्रत्यक्ष-प र ईश्वर्यादेति भरे पशुमुदुच्छ ॥ ६ ॥ हे प्रमा ! जसले ईश्वर मन्त्रपात कृपाका पर्याप्त, आश्रयका हिमकल र नखदकलाई मानिमकेश छ—यान कति पूरा टन, जो मन्त्रको कल्याणार्थ अवनीर्ण हजुर मनुष्यका गुणहरू मानेछन् । ७ ॥ आ-जा प्राणा 'हजुरको कृपा कहिले होला ?' या उन्मुदताय वेलाको प्रताया गर्दै आफ्नो प्रमत्त क्लेश मोर्दै रहन्छन् र मन, वाणी र शरीरले हजुरलाई नमस्कार गर्दै यानन्द जान्न

पारण गर्दछ, त्यही बुद्धिदको अधिहारी हुन मकछ ॥ ८ ॥ प्रज्ञात्री मन्दउर-हे प्रभो ! मेरो कृतिवता हेनुंदवन् ! हजुर अनन्त, आदिप्रलय, परमात्मा र समस्त साक्षादीकलाई
योहि हृत्पाउनु हुन्छ । हेरनि इजुरमाथि आपनू माया फिजिएर हजुरको मध्य हेन खोजेको थिए । अहो ! आगोको अपितिर भिन्नो है म इजुरको नाउने के गर्ने मकथ ॥ ९ ॥
हे मन्थुन । म र आशुगचार उत्पन्न हुनाले अज्ञानबद्ध हजुरदेखि भिन्न । यस आफ्नै स्नापी मानेको थिए 'म अज्ञान-अमन्थ' हुँ' यस्तो मद्दुर्ग अविमानरूपी पास्को
अन्वकारले मेरो विवेकपूर्ण नेत्र नष्ट बर्का थिए । यसै निमित्त यो ठाउँ कि म हुनाले नै यो संसार बनाइ मर्को छ अतः समया कृपा गर्नुगर्दछ । इजुर मेरो अपराध क्या गर्नांछु

॥ ८ ॥ पशेश मेऽनार्थमनन्त आद्ये परात्मनि तस्यपि मयिमायिनि ॥ मायां वितत्येक्षितुमात्मवैभवं हाहं कियानैच्छमिवाचिरमो ॥ ९ ॥ अतः
क्षमस्वान्युन मे रजोभुवो ह्यज्ञानतस्तत्पृथगीशमानिनः ॥ अज्ञावलेपान्धनमोऽन्धचक्षुष्योऽनुकम्प्यो मयि नाथवानिति ॥ १० ॥ काहं तमोम-
हदहंस्वचरान्निवाभ्रंमर्वेष्टान्दृष्टमप्रवितस्मिन्कायः ॥ बवेहस्विधाविगणितान्दृष्टपराणुर्चयावाताधरोमविवरस्य च ते महित्वम् ॥ ११ ॥ उत्क्षेपणं गर्भ-
गतस्य पादयोः किं कल्पने मानुरधोक्षज्ञगमे ॥ किमस्मिनास्तिव्यपदेशमृषिर्न तवास्ति कुभ्रेः कियदप्यनन्तः ॥ १२ ॥ जगत्त्रयान्तोदधिमभ्रवोदे

॥ १० ॥ हे नाथ । वहाँ प्रकृति, महत्त्व, आकाश, वायु, अग्नि, जल र पृथ्वीरूपी आवरणहरूले ढाडिएको यो प्रमाथ नैजगत्संगत कुरेनकोझरी छ । यो म । वहाँसमस्त रोगकुपको
इयालमा अमानि प्रमाथ परमाणु हो आउने खाने गर्दछन्, त्यस्ता इजुरको महिमा ॥ ११ ॥ हे अधोक्षत्र । ममा म्थित बानकले मुझा उपारे आमाको त्यसको न्यो अपराध मान्ने ?
तथा 'छ' र 'ह' यी शब्दले कहिने के कुनै यमो बन्तु छ, जो इजुरको भित्र विद्यमान नहान् ? ॥ १२ ॥ 'जुन बेला स्वर्ग, यस्य र पानाल छीने लोभमा प्रलयकालीन जगमा

मेऽनार्थमनन्त आद्ये परात्मनि तस्यपि मयिमायिनि ॥ मायां वितत्येक्षितुमात्मवैभवं हाहं कियानैच्छमिवाचिरमो ॥ ९ ॥ अतः
क्षमस्वान्युन मे रजोभुवो ह्यज्ञानतस्तत्पृथगीशमानिनः ॥ अज्ञावलेपान्धनमोऽन्धचक्षुष्योऽनुकम्प्यो मयि नाथवानिति ॥ १० ॥ काहं तमोम-
हदहंस्वचरान्निवाभ्रंमर्वेष्टान्दृष्टमप्रवितस्मिन्कायः ॥ बवेहस्विधाविगणितान्दृष्टपराणुर्चयावाताधरोमविवरस्य च ते महित्वम् ॥ ११ ॥ उत्क्षेपणं गर्भ-
गतस्य पादयोः किं कल्पने मानुरधोक्षज्ञगमे ॥ किमस्मिनास्तिव्यपदेशमृषिर्न तवास्ति कुभ्रेः कियदप्यनन्तः ॥ १२ ॥ जगत्त्रयान्तोदधिमभ्रवोदे

॥ १० ॥ हे नाथ । वहाँ प्रकृति, महत्त्व, आकाश, वायु, अग्नि, जल र पृथ्वीरूपी आवरणहरूले ढाडिएको यो प्रमाथ नैजगत्संगत कुरेनकोझरी छ । यो म । वहाँसमस्त रोगकुपको
इयालमा अमानि प्रमाथ परमाणु हो आउने खाने गर्दछन्, त्यस्ता इजुरको महिमा ॥ ११ ॥ हे अधोक्षत्र । ममा म्थित बानकले मुझा उपारे आमाको त्यसको न्यो अपराध मान्ने ?
तथा 'छ' र 'ह' यी शब्दले कहिने के कुनै यमो बन्तु छ, जो इजुरको भित्र विद्यमान नहान् ? ॥ १२ ॥ 'जुन बेला स्वर्ग, यस्य र पानाल छीने लोभमा प्रलयकालीन जगमा

११. १९११। ६ सर्वका अधीश्वर ! सम्पूर्ण जैविका आत्मा व सम्पूर्ण लोकहरूमा मलाई हुनाने के शत्रु नै नाशयन नामले विस्फाल हुनुहुन ? नरबाट उत्पन्न जलमा निदागगानाने
त नाशयन मझा छ, त्यो पनि हलुका नै मझा छ, किन्तु हलुर जल आदि हुने एक दक्षिण विषय हुनु पनि साम्प्रतिक होइन, त्यो हलुकी भाषा नै हुनु १९११। यदि हलुको
या विनाश स्वयम् वास्तै नै जलमा छिपी भने त्यस केश कमलनालको बाटोमा जलबाट सब बचोगम अन्त्यन्त खोज्दा पनि मैले त्यसलाई किन देख्न सकिने ? केहि यसरमा
कुराछ तत्काल आपनो हृदयमा नै मलाई उसको दर्शन कसरी प्राप्त भयो ? केहि तुरुन्त त्यो अन्तर्धान भन भयो ? पो हलुकी भाषाको नै प्रमाण हो मझे श्रात भएदेको छ १९५।
हे माया-नाशक ! हलुको यम खनानमा पनि बाहिर स्पष्टरूपमा उद्घातित हुने बा जगत् आफ्नी भाषाको उदरमा देखाए बमको भाषा प्रकट गरिदिएको छ १९६। जव कि हलु

तत्तत्पदोदरनाभिनालान् ॥ विनिर्गतोऽजस्त्विति वाङ् न वै मृषा किन्तीश्वर त्वन्न विनिर्गतोऽस्मि ॥ १३ ॥ नारायणस्त्वं न हि सर्वदेहिना-
माभ्याम्यपीशस्त्रिलोकमाप्सी ॥ नारायणोऽङ्ग नरभृजलोपनात्तच्चापि सत्यं न तवैव माया ॥ १४ ॥ तत्त्वेजलस्य तव सज्जगदपुः किं मे न
दृष्टं भगवन्तदेव ॥ किं वा सुदृष्टं इदि मे तदेव किं नो सपद्येव पुनर्व्यदर्शि ॥ १५ ॥ अत्रैव मायाधमनावतारे ह्यस्य प्रपन्नस्य बहिः स्फुटस्य ॥
कृत्स्नस्य चान्तर्जठरे जनन्या मायात्वमेव प्रकटीकृतं ते ॥ १६ ॥ यस्य कुशाविदं सर्वं सागमं भाति यथा तथा ॥ तत्त्वव्यपीह तत्सर्वं किमिदं मायया
विना ॥ १७ ॥ अद्यैव त्वद्वदोऽस्य किं मम न ते मायात्वमादर्शितमंकोऽसि प्रथमं ततो ब्रजमुद्वदत्माः समस्ता अपि ॥ तावन्तोऽसि चतुर्भुजास्तद-
क्षिण्यैः गार्क मयोषामितास्तावन्तदेव जगन्त्यभून्तदमितं ब्रह्माद्वयं शिष्यते ॥ १८ ॥ अजानतां त्वपदवीमनात्मन्यात्मभात्मना भामि वितत्य
यात्रा ॥ सृष्टाविवाहं जगतो विधान इव त्वमेवोऽन्त इव त्रिनेत्रः ॥ १९ ॥ मुनेष्वृषिष्वीश तथैव सृष्ट्वपि तिर्यशु यादस्वपि तेऽजनस्य ॥
तस्मात्तां दुर्मदनिग्रहाय प्रभो विभातः मदनुग्रहाय च ॥ २० ॥ को वेति भूमन्भगवन्परात्मन्योगैश्वरोनीर्भवन्भिलोक्याम् ॥ क वा कथं वा

संकीर्ण गणपूर्व विषय ज्ञानो बाहिर देखिन्छ, त्यस्तै हजुरको उदरमा पनि प्रवेश भयो भने के यी सबै हजुरको बाया नभएर नै प्रवेश पाएको थियो ? ॥ १७ ॥ यस वस्तु पनि के हजुरले कहिँ आत्मा पाईक अखिल विषयको माया र मोह देखाउनु भएको होइन ? पहिले हजुर एक्लै हुनुहुन्थ्यो, केरि सबै स्वराजाल र बाह्य पनि स्वयं बन्नुभयो, उपरि कि मेल देखे-हजुरका पी पी भूति चतुर्दश छन् र म समेत सबै तत्त्वहरूले सेवित छन् । हजुरले भिन्न-भिन्न उनिने अवावधको रूप पनि धारण गर्नुभयो, अह अल्पमा केरि आफ्नो अपरिमित अविर्भाव यद्यप्यल काल हुनर नै अवशिष्ट रहनु भएको छ ॥ १८ ॥ जो व्यक्ति अज्ञानवश हजुरका स्वरूप ज्ञानेन, ठेगानै अनायास भित्र आन्तरिक तापानि मायाको पदांश दाइर सृष्टिको वेला भयो रूपल, पावनकालनमा विष्णुरूपले र संहारको वेला जिनपन शिवको रूपमा अभ्यमान हुनुहुन्छ ॥ १९ ॥ हे भगवन्पन्ना प्रभो ! हे विद्याध ! हजुर अज्ञानमा हुनुहुन्छ, तैगि देवता, अवि, मनुष्य, नियंक र जल-धलचादि योगिहरूमा हजुरका अवतार हुन्छन् । ती अमृतपूषका मदका मन्थन र म-प्रलय हरूमा कृपा गर्नको निमित्त नै हुँदै

रहन्तु ॥ २० ॥ हे भगवन् ! इदं सर्वं व्यापकं र यन्मात्मा योगेश्वरं हुनुहुन्छ । जुन आफ्नो योगमायाको विस्तार गरेर करिब गर्नुहुन्छ त्यस बेला त्रिलोमा पस्ने हुन छ, जो वा
जल्न सकोस्-इन्द्रको क्रीडा गर्दा, कमरी र वडिले हुन्छ । ॥ २१ ॥ अतः यो हर्म्यं जगद् स्वप्न जस्तै भएता, ज्ञानधन्य र उदरोत्तर दुःखमय छ । यी मायाले उत्पन्न भए
पनि निवानन्दस्वरूप इन्द्र अनन्तमा स्थित हुनाले गर्दा यो सत्य जस्तै प्रतीत हुन्छ । ॥ २२ ॥ इन्द्र संसारको एकमात्र पुराण-पुरुष, सत्य तथा स्वयंप्रकाश, अनन्त, आदिपुरुष,
नित्य, अक्षर, निरन्तर सुख-स्वरूप, निरञ्जन, परिपूर्ण, अद्वितीय, उपाधिरहित र अमृतरूप हुनुहुन्छ ॥ २३ ॥ उपर्युक्त सबै महिमाहरूले पुक्त इन्द्र परमात्मालाई को जन सबै प्राणिहरू-
का आत्मा ज्ञानरूपस्वरूप गुरुवाट प्राप्त उपनिषद्द्वारा ज्ञानमेव द्वारा आत्मरूपले देख्दछन्, यी यस अत्यन्त संसार-सागरलाई तर्दछन् ॥ २४ ॥ जो पुरुष आत्मालाई आत्मा मान्दैन,
निस्सर्ग यस अज्ञानले नै यो सबै प्रपञ्च सत्य प्रतीत हुन्छ । ज्ञान हुनासाथ यो अज्ञान चिलीन भएर जान्छ जस्तै होरीमा प्रवेश प्रतीत हुने सर्प भए नष्ट हुनासाथ हराउँछ ॥ २५ ॥

कति वा कदेति विस्तारयन्क्रीडामि योगमायाम् ॥ २१ ॥ तस्मादिदं जगदशेषमस्तत्स्वरूपं स्वाप्नाभमस्तधिष्णं पुरुदुःखदुःखम् ॥ तस्यैव नित्य-
मवस्थोऽप्यन्यन्तो मायात उद्यदपि यन्मदिववाभाति ॥ २२ ॥ एकस्त्वमात्मा पुरुषः पुराणः सत्यः स्वयंज्योतिरनन्त आद्यः ॥ नित्योऽक्षरोऽ-
नन्तः पूर्णोऽक्षयो मुक्त उपाधितोऽमृतः ॥ २३ ॥ एवंविधं त्वां सकलामनार्भापि त्वात्मानमात्मात्मतया विचक्षते ॥ सुर्वैकलब्धोपनि-
षत्सु सत्यं ते तान्तीव भवाद्वैतास्तुधिम् ॥ २४ ॥ आत्मानमेवात्मतयाऽविजानतां तेनैव जातं निखिलं प्रपथितम् ॥ ज्ञानेन भूयोऽपि च
तत्त्वमसि रत्नवाग्देहिर्भगवन्भवौ यथा ॥ २५ ॥ अज्ञानमज्ञौ भवन्धमोक्षौ द्वौ नाम नान्यौ स्त ऋतज्ञभावात् ॥ अजसचित्यात्मनि केवले परे
विचक्षणभाषे तत्पाविवाहनी ॥ २६ ॥ त्वामात्मानं परं मत्स्य मरमात्मानमेव च ॥ आत्मा पुनर्बहिर्दृश्य अहोऽज्ञजनताऽज्ञता ॥ २७ ॥ अन्तर्भवेऽ-
नन्तं भवंतमेव ह्यतस्यजन्तो भृगयन्ति सन्तः ॥ असंतमप्येत्यहिमन्तरेण संतं गुणं तं किमु यंति सन्तः ॥ २८ ॥ अयापि ते देव पदाम्बुज-
वृक्षपादलोशानुगृहीत एव हि ॥ जानाति तत्त्वं भगवन्महिम्नो न चान्य एकोऽपि विरं विक्रिन् ॥ २९ ॥ तदस्तु मे नाथ स सूरिभागो भवेऽत्र
वाग्यं त्वं तु वा तिरश्चात् ॥ येनाहंकोऽपि भवज्जनानां भूत्वा निषेवे तव पादपल्लवम् ॥ ३० ॥ अहोऽतिथन्या ब्रजगोरमण्यः स्तन्यामृतं पीतमतीव

त्यस्तो सदा यतनले नै कल्पित छ, यी संसार-सम्बन्धी बन्धन र मोक्ष दुवै नै सत्य र ज्ञानस्वरूप परमात्माबाट अलग छैनन् । जस्तै खर्चा दिन र रात्रिमा अमावस हुनु त्यस्तै दे
ति तर गर्दा अन्धधेनुरूप अद्वितीय परमात्मामा बन्धन र मोक्षको भाव रहन्छ ॥ २५ ॥ अहा ! अज्ञानता छ-इन्द्र आत्मालाई अन्य ज्ञानेर भए देहादिलाई आत्मा
नै सत्य आत्मालाई बाहिर खोज्दछन् ॥ २७ ॥ हे अनन्त ! सन्तजन अज्ञानमा बस्नुको त्याग गर्दै आफ्नू अन्तःकरणमा विराजमान इन्द्रलाई खोज्दछन्, किनकि यी सन्तजन
जान्छन् स्वयं तत्त्वतः पनि के असद् सर्वको बाध जगरीकन सत्य होरीलाई ज्ञान्न सकछन् ! ॥ २८ ॥ यस्तो भएर पनि हे देव ! जो प्राणी इन्द्रको चरणकमल पुग्नलाई लक्ष्म्याव
नै अङ्गुलीले हुन्छ, त्यही इन्द्रको महिमाको तथ, प्रनाथ जान्न सकछ । अर्को जेरे कालमय सोझी गर्दै रहे पनि ज्ञान्न सक्नेन ॥ २९ ॥ अतएव हे प्रयो ! अलाई यत्ना

यहने जयको वृत्ति करने संकेतन्, उधै परमेश्वरके जयका स्तनको दुग्धायुत शाला र वातवहपले आनन्दपूर्वक पिष्ट, ही ब्रजवा गाई र खालिनीहक मधै परम वन्द्य हुन् ॥ ३१ ॥
 बहो ! मन्दादि ब्रजवासी गोष पन्थ हुन्, जयको हृदय परमानन्दस्वरूप सनातन दुर्गमज हजुर हुनुहुन्छ ॥ ३२ ॥ हे अन्मुन ! यी ब्रजवासीहकको सौमाम्यको मरिचा न
 किनै रहांम्—म, शिवजी आदि श्पार इन्द्रियाविद्यात। देवताहकको पनि हलो माय्य रहेछ, जो मन आदि वषार इन्द्रियहकलाई बडाँर तुल्याएर हजुरको बधूतमयी बधुर मडिरा
 पितैछौं ॥ ३३ ॥ यम ब्रजधूमिको कुनै बन्धन र ग्यममा पनि बाँडुलमा अन्न पाउनु परब सौमाम्य हो, जमले कहिले कुनै बाँडुलवागीरु बरपरजले अभिषिक्त हुने अवसर
 पाइन्छ किनकि जयको परवजनाई श्रुति मात्र पनि खेल्दै रहन्छन्, यी हजुर मगवान् छुन्दै नै यी ब्रजवालाहकका एउटात्र आधार, स्वामी हुनुहुन्छ ॥ ३४ ॥ हे देव !

ते मुदा ॥ यस्मा विभो वत्सतरात्मजात्मना यत्तुस्येज्यापि न चालमध्वराः ॥ ३१ ॥ अहो भाग्यमहो भाग्यं नंदगोपव्रजौकमाश् ॥ यन्मित्रं
 परमानन्दं पूर्णं ब्रह्म सनातनम् ॥ ३२ ॥ एषां तु भाग्यमहिमाऽन्युन तावदास्तामेकादशैव हि वयं वन भूरिभागाः ॥ एतद्दृष्टीकचपकैरमकृत्पिबामः
 शर्पादयोऽङ्घ्रिपुदजम्बवृतासर्वं ते ॥ ३३ ॥ तद्भूरिभाग्यमिह जन्म किमायदव्यां यद्गोकुलेऽपि कतमाङ्घ्रिरजोऽभिवेकम् ॥ यजीवितं तु निखिलं
 भगवान् मुकुन्दस्त्वयापि यत्पदरजः श्रुतिमृग्यमेव ॥ ३४ ॥ एषां घोपनिवासिनामुन भवान्किं देव गतेति नश्चेतो विश्वफलात्फलं त्वदपरं कुत्रा-
 प्यन् मृष्टति ॥ मद्देवादिव पूतनाऽपि मुकुला त्वामेव देवापिता यद्वामार्थमुहृत्प्रियाभननयप्राणाशयाभक्तृते ॥ ३५ ॥ तावद्रागादायः स्तेनास्ता
 वत्कागमहं गृहम् ॥ तावन्मोहोऽङ्घ्रिनिगाडा यावत्कृष्ण न ते जनाः ॥ ३६ ॥ प्रपञ्चं निष्पपद्मोऽपि विदुश्चयमि भूतले ॥ प्रपन्नजनतानन्दमन्दोहं
 प्रयितुं प्रभो ॥ ३७ ॥ जानंत एव जानन्तु किं बहूक्तपा न मे प्रभो ॥ मनसो वपुषो वाचो वैभवं तव गोचरम् ॥ ३८ ॥ अनुजानीहि मां
 कृष्ण सर्वं त्वं वेत्सि सर्वदृक् ॥ त्वमेव जगतां नाथो जगदेतत्तवार्पितम् ॥ ३९ ॥ श्रीकृष्ण वृष्णिकुलपुष्कर जोषदायिन् हमानिर्जद्विजपशदधि-

यी ब्रजवासीहकलाई इनका सेवाको साटाँ हजुर के फल यकिमन्छ ? सम्पूर्ण फलका फरूप हजुरको स्वरूप मन्दा वर्ता अह कुनै फल नदेखिताले हास्रो चित्त मोहित भइरहेछ ।
 यदि म उनलाई आफ्नो स्वरूपनै दिएर अश्वणी हुनेछु भने पनि हजुरको स्वरूपलाई त नारी बेच तुल्याएर आफ्नी पूतनाले पनि आफ्ना मन्त्रन्धी (अघातुर-बकासुर) गहित ब्राह्म
 गरिभकेको छिई । फेरि जमले आफ्नो पर, वन, स्वजन, प्रिय, शरीर, पुत्र, बाण र मन सबै हजुरलाई नै अर्पण गरिदिएका छन्, यी ब्रजवासीहकलाई पनि त्यही फल दिएर हजुर
 बन्धणी कसरी हुने ? ॥ ३५ ॥ हे कृष्ण ! जयसम्म मनुष्य हजुरको भक्त हुन्दैन, तबसम्म उभको लागि राक्ष-डेकादि चोर सैं, पर दयालुआर सैं र मोह नेल डाँिएका समान
 ॥ ३६ ॥ हे प्रभो ! निष्प्रबल भएर पनि हजुर आफ्ना छरगागत भक्तका आनन्द राखि बडाँउनु संसारमा अत्रनत्र निगर ब्रजको अनुमण भनुहुन्छ ॥ ३७ ॥ हे स्वामिन् ! धेरै भन्ने
 के हुन्छ, जो जन हजुरको बैभव जान्दछन्, ती जान्दैनहुन् । हजुरको बैभव त मेरो मन, शारीर र शरीरको विषय होइन ॥ ३८ ॥ हे कृष्णचन्द्र ! अब मलाई आज्ञा दिनाम्, हजुर ममदर्थी

दुहुहुन्ध, त्वमैले मरै अन्तुहुन्ध । हुनु नै मपूर्ण जगत्का स्वामी दुहुहुन्ध । यी सरी प्रपञ्च हुनुमै स्थित छन् , ३९ ॥ हे कृष्ण ! हुनु भुविहुनकमललाई विकसित पार्न (वर्ण) तथा धूम्र, रेश्मा, बासण र पशुही मधुदलाई बढाउने वन्दमा दुहुहुन्ध । हुनु राक्षस-धर्मकपिणी शान्तलाई नष्ट पार्न, धूम्रको राक्षसकृष्णित्त्वं गरी र धर्मपयन्त ममस्त देवताका पूज्य पिता दुहुहुन्ध । हे भगवन् ! हुनुलाई कल्पयन्त नमस्कार छ ॥ ४० ॥ श्रीशुकदेव ऋतुहुन्ध । यमगी स्तुति गरेर ब्रह्माजीले श्रीशुकको निमित्त नै भवनीनं सर्व-याक भगवान् कृष्णको तीन परिक्रमा गरेर उनका कृष्ण-कमललाई प्रणाम गरी आफ्नो सांक कर्किए , ४१ ॥ ब्रह्मालाई विदा गरेर कृष्णकन्द उर्नेडारा पारिले नै उपस्थित गरिगुडा बाढाकृ लियर पद्मनाभो जुन बाहुवामा आफ्ना अधिका सखाहलाई छाडेर गत्का धिए, त्यही आए ॥ ४२ ॥ हे राजन् ! श्री बालककका ब्राह्मणार कृष्णको विद्यांगमा गृह वर्ष विनको थियो, सायनि ब्रह्मबान्धो मायाले मोहित हुनाले तिनलाई त्यो समय बाधा छन ई प्रतीत भयो ॥ ४३ ॥ जोनित मोहित मए माता भगव् निगन्तर आफ्नो आ-पालाई विमोको

वृद्धिकारिन् ॥ उद्धर्मशार्वरहर क्षितिराक्षमभुगाकल्पमार्कनभगवन्नमस्ते ॥ ४० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ हृत्पमिष्टय भूमानं त्रिः परिक्रम्य पादयोः ॥ नत्वाऽभीष्टं जगद्वाता स्वधाम प्रत्यपद्यत ॥ ४१ ॥ ततोऽनुज्ञाप्य भगवान्स्वभुवं प्रागवस्थितान् ॥ वामान्पुलिनमानिन्यै यथापूर्वमस्य स्यकम् ॥ ४२ ॥ एकस्मिन्नपि यातेऽन्दे प्राणेश चान्तरात्मनः ॥ कृष्णमायाहता राजन्क्षणार्थं मेनिरेऽर्भकाः ॥ ४३ ॥ किं किं न विस्मयन्तीह मायामोहितचेतमः ॥ यन्मोहितं जगत्सर्वमभीक्ष्णं विस्मृतात्मकम् ॥ ४४ ॥ ऊनुभ्र सुहृदः सर्वे स्वागते तेऽनिरुद्धमा ॥ तैकोऽप्यभोजि कवल पृथीतः माधु मुज्यताम् ॥ ४५ ॥ ततो हम्नशीकेयोऽप्यवहृत्य महार्भकैः दर्शयिष्यमांजगरं न्यवतंत वनाद्भजम् ॥ ४६ ॥ बह्वर्भगूननवधातुविचित्रिताङ्गः प्रोद्गमयेनुदलपृङ्गवोन्म- वाज्यः ॥ वत्पान्गुणभ्रनुगमीतपवित्रकीर्तिगोपीदगुत्सवदृशिः प्रविशे गोष्ठम् ॥ ४७ ॥ अद्यानेन महान्यालो यशोदानन्दमृनुना ॥ हनोऽरिता वयं चास्मादिति बाला व्रजे जगुः ॥ ४८ ॥ राजोवाच ॥ ब्रह्मन्सरोद्भवे कृष्णे ह्यान्मेमा कथं भवेत् ॥ योऽभृतपूर्वस्तोकेषु स्वोद्भवेऽपि कथ्यताम् ॥ ४९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ सर्वेषामपि भूतानां नृपः स्वामैव बल्लभः ॥ इतरेऽप्ययवित्ताद्यास्तद्वल्लभतयेव हि ॥ ५० ॥ तद्वाजेन्द्र यथा स्नेहः स्वस्वकान्पनि

छ, त्यो मायाले जमको विष मोहित पारेछो छ, ती के-के भूल गर्ने भवैनेव् ॥ ४४ ॥ भगवान् कृष्णलाई देखायाय बाउकहकले भने—हे माई ! तिम्री त भुव जायौ, हाम्रोत छ तिम्री नहुनाले एक माप पनि खाएका छैनौ । यत आऊ, बसेर आनन्दले खाऊ ॥ ४५ ॥ कान्छे हाँसे ममभानले सखाहकमत मोहन गरे र उनलाई मङ्गिभ्र (लघाम्) का केशल दलाई वनबाट ब्रजमा कर्किए ॥ ४६ ॥ अरि जमका घरार भूवर्ण्ड, पुष्प र गेह आदि घाहुले चित्रित थियो, जो आफ्नो धाँपुरी र नर्ममिषाको ठुल्य स्वरन मरैको चिलमा उल्लाम रडागरहेछ, मकजन जमको पवित्र कीर्तिगान गर्दछन् र जो आफ्नु दशनले गोपीजनका नेत्रलाई आनन्दित पार्दथे ती कृष्णले बाउकहको नाम भियर हाँसे आफ्नु गाँठमा प्रवेष्ट गरे ॥ ४७ ॥ न्यमै दिन बालककले ब्रजमा गएर भने—मात्र यी जन्म-पञ्चोदाका पुत्र कृष्णले बरमा यौटा हुनो बरिक्कर मायेर हाम्रो रक्षा गरे । ४८ राका परीक्षिले संधि—हे भगवन् ! अब यो मन्त्राम्—मर्काका छेमा हुज्यामा ब्रजवासी र बाल-बालककको त्यस्तो प्रेम किन भयो, जस्तो कि तिनलाई आफ्नै छागाम पनि

विष्णुः ॥ ५२ ॥ भोग्यदेव भवदत्त-हे राजन् । समस्त शरीरार्थं आपन्न आत्मा वै तवमन्दा वर्ता श्रिय हुन्त र पुत्र-विवादि त कुरिय हुनाले नै श्रिय हुन्छन् ॥ ५० ॥ अतः
 तमात्मनः देहपारादरुका जन्तो आत्मा प्रेम हुन्त, त्यस्तो आपन्ना कहिने पुत्र, वन र घर आदिमा हुँदैन ॥ ५१ ॥ हे ब्रह्मिण्येह ! देहान्मवादी पुण्यरुकाई पनि देह जति श्रिय
 तमात्मनः सोमल भव्यद पुत्र मित्रादि श्रिय हुँदैनन् ॥ ५२ ॥ खर शिवेक मर देह नै ममत्वको पात्र हुन्छ, तब यो आत्मा समान श्रिय रहने, नमए त यो देह आत्मन मर
 मरान् ॥ ५३ ॥ अतएव सर्वे देहपारीरुकाई आपन्न आत्मा वै सममन्दा वर्ता श्रिय छ र उनको निमित्त यो समस्त वराकर जगत् श्रिय ब्रवीत
 ॥ ५४ ॥ हे राजन् ! यी कृष्णार्थ नै विप्री समस्त आत्मा (जोवका) आत्मा अर्थात् परमात्मा छन । यी सर्वे संसारको कल्याणका लागि नै माशामय देहपारी समान
 ॥ ५५ ॥ जी वाधनिक तवार्थ ज्ञान्दत्त तिनको एहिमा स्वाकर-जन्म सर्वे जीव कृष्णरूप नै देखिन्छन् । सम्पूर्ण जगत कृष्णमय छ । कृष्णपार्थक हुने पनि रातु

देहदाम् ॥ न तथा मगनात्मन्निपुत्रवित्तगृहादिषु ॥ ५१ ॥ देहात्मवादिनां पुंमामपि राजन्यसत्तम ॥ यथा देहः भियतमस्तथा न ह्यनुये च तम्
 ॥ ५२ ॥ देहोऽपि ममताभावचेतार्थमो नाभवतिश्रयः यजीर्यतपि देहेऽस्मिन्निविताशा क्लीयसी ॥ ५३ ॥ तस्मात्प्रियतमः स्वात्मा सर्वेषामपि दे-
 श्विनाम् ॥ तदर्थमेव सकलं जगदेतद्वरावरम् ॥ ५४ ॥ कृष्णमेनमवेहि तमात्मानमखिलात्मनाम् ॥ जगदिताय सोऽप्यत्र देहीवाभाति मायया
 ॥ ५५ ॥ वस्तुततो जानतामत्र कृष्णं स्थास्तु चरिष्यु य ॥ भगवद्गुणमखिलं नान्यदस्तिवह किञ्चन ॥ ५६ ॥ सर्वेषामपि वस्तुनां भावार्थो भवति
 विवतः ॥ तस्मापि भगवान्कृष्णः किमनद्वस्तु रूप्यताम् ॥ ५७ ॥ समाश्रिता ये पदपल्लवप्रवं महत्पदं पुण्यपथो सुरारैः ॥ भवान्धुभिर्वत्सपदं परं पदं
 पदं पदं यद्विपदां न तेषाम् ॥ ५८ ॥ एतत्ते सर्वमाख्याते यत्पृष्टोऽहमिह त्वया ॥ यत्कौमारे हरिकृतं पौगण्डे परिकीर्तितम् ॥ ५९ ॥ एतत्पुद्गल-
 श्रजितं प्रवृत्तेर्यार्दनं यादृशजमेन च ॥ व्यक्तेतरद्रूपमजोर्वशीष्टवं मृष्यन्मृगभेतिनरोऽखिलार्थाद् ॥ ६० ॥ एवं विहारैः कौमारैः कौमारं जहत्तुर्व्रजे ॥
 निवृत्तान्तैः सेतुवन्धैर्मर्कटोत्पलवनादिभिः ॥ ६१ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे ब्रह्मभुतिनाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

आपन्ना कल्याणरूपले स्थित छन् र भवान् आङ्गण स्वय कारकका पनि कारण हुन्, अनि यी सर्वे इन्तु कृष्णरूप हाईक अरु के हुन् ? ॥ ५० ॥ अतः यस अनित्य संसारमा जन्मे
 वपयद्दति आङ्गणका तद्वत्कर्मरूपले हुन्नाको-पुन महापुण्यको आधार हो-आत्मय श्रिय, नि-को निमित्त यो संसार-मनुष्य राक्षाको सुर समान छ र परमपद नै उनको वाउ हो ।
 ॥ ५१ ॥ विपक्षिणी पद (स्थान) छ, त्यस मयागमा उनले कहिल्यै आउनुपर्दैन ॥ ५२ ॥ हे राजन् ! तिमीले जे साचेका चियो-ममभारले जुन कम श्रीमारागध्यामा गर-
 ॥ ५३ ॥ यथा शालकटुकले उनका पीडादायकध्यामा प्रथमा मर कमरी भन्ने यो रदस्य तिमीलाई बुझार्थ ॥ ५४ ॥ जो यो शाल-वाल्मिव वनझीडा भयातुरका दमन, हरिषां-हर्षया
 ॥ ५५ ॥ उक्त युधिमा वमर खानेधुरा खाएको, उक्त प्रपञ्चदेखि भिन्न गुड म बमय बाटार र शालकटुकको रूप धारण गर्नु तथा ब्रह्माजोले मरेको महती श्रुति आदि लीलाहरू
 ॥ ५६ ॥ न ॥ ५७ ॥ नयका सर्वे कामना एवं हुन्छन् ॥ ५८ ॥ हे महाशय ! यगरी अनित्यराम र कृष्णरूपले सेतु खेरनु, पुल बनाउनु, राँदर लै उक्नु तथा हाँफ्यानु

सा ॥ तत्रागम्य श्रीनाहक गर्दे त्रयमा कुमारावस्था विना ॥ ६१ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे 'शक्ति' अष्टादशोऽध्यायः ॥ ११५ ॥

(नृत्वात् माई वराजन्, धेनुक वध र कानीय नागको विषवाद बालकहृत्को मुक्ति) — श्री शुक्रदेव वन्नुदन्त — हे राजन् । पैमाञ्च अर्थात् राँच वषट्माद वनां अवस्थामा प्रवेश परेपति वनराज र कृपा व्रज-भूमिमा माई वराजने योग्य मानिए अनि ती आपना मित्र ग्वात्पालसित माई वराजदै आपना वरण-रक्षकले इन्द्रावन वनित्र पानेलागे ॥ ११ ॥ एक दिन आपनो मयज बाज पनै गइलबालले बेरिहर श्रीकृष्ण वन बिहार गर्ने इच्छाले दाजु कहित वंजी वजाउँदै माईहृत् अविलापर बोटा पुष्प-अपुष वनमा प्रवेश गरे, जहाँ वस्तुहृत्ले वने सवे प्रहारले राक्षा भिको ॥ १२ ॥ त्यस वनलाई गुञ्जार गर्ने अश्वर, स्मर र पशिरहल पूर्ण. यहा-माइहृत्को विल है स्वच्छ झलका सरोवरले शुक्र र इमलसन्ध-मुनिवित बापुले मनोरथ देखेर प्रवचनले त्यहाँ झोटा गर्ने विघो गरे ॥ १३ ॥ ती माई एव समवानले झलावै ननरपत्त्यको तत्त्व कान्ति र फल-फलका मागले थुरेर आप स्वयं गर्ने

श्रीशुक उवाच ॥ ततश्च पौगण्डवःश्रितो व्रजे बभूवन्तुस्तौ पशुपालमम्भतौ ॥ गाभारयन्तौ सखिभिः समं पदैर्वृन्दावनं पुष्पमतीव चक्रन् ॥ ११ ॥ तन्माधवो वेणुमृदीग्यन्वतो गोपैर्गृणद्भिः स्वयशो बलान्वितः ॥ पशुपुराकृत्य पशव्यमाविशद्विहर्तुकामः कुसुमाकरं वनम् ॥ २ ॥ तन्मधुघोपालि-
मृगद्विजाकुलं मदनमनःप्रसृपयःसरस्वता ॥ वातेन जुष्टं शतपत्रमन्धिना निरीक्ष्य रन्तुं भगवान्मनो दधे ॥ ३ ॥ म तत्रनत्रारुणपल्लवश्रिया
फलप्रसूनोरभरेण पादयोः ॥ स्पृशच्छिखान्वीक्ष्य वनस्पतीन्मुदा स्मयन्निवाहाभ्रजमदिपूरुषः ॥ ४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ अहो अमी देववरामर्चितं
पादाम्बुजं ते सुमनःकलार्हणम् ॥ नमन्त्युपादाय शिखाभिरात्मनस्तमोऽपहर्यै तद्वज्रम् यत्कृतम् ॥ ५ ॥ एतेऽलिनस्तव यशोऽलिलोकोक्तीर्य
गायन्त आदिपुरुषानुपदं भजन्ते ॥ प्रायो अमी मुनिगणा भवदीयमुख्या गूढं वनेऽपि न जहत्पनघातमदेवम् ॥ ६ ॥ तृत्पन्त्यमी शिस्त्रिन ईक्ष्व मुदा
हर्षिण्यः कुर्वन्ति गोप्य हव ते प्रियमीश्वणेन ॥ सूक्तेश्च कौकिलगणा गृहमागताया धन्य वनोकम हयान्दि सती निमग्नः ॥ ७ ॥ धन्वेयमद्य धरणी

वासावृत्तहले शुक्र बुधहृत् देखेर आपना दाजु वनराजसित झुपु झुपु हाँसे मने । ४ ॥ धीमगवान् वन्नुदन्त — हे देवबल ! यी रक्ष जुन कामले पिनमाई इष्टपाने प्राय अर्को छ, यी वाप नष्ट पानेको निमित्त आपना हाँसाहारा फल-फल माई पूजा-पामश्री लिएर हजुरको वरणरक्षकको पूजा, प्रणाम गर्दैछ्नु । ५ ॥ हे आदि पुरुष ! यी अश्वर सपूष मोडलाई वनित्र पाने तीर्थस्वरूप हजुरको शुभ मान गर्दै हजुरलाई नै बन्दछन् । हे अनर्थ । वाचनवमा यी हजुरका भक्त मुनिगण हुन, यो वनमा गृहमाथले रहेर आपमा इष्टव हजुरलाई यहाँ पनि छान्ने मन गर्दैनन् ॥ ६ ॥ हे स्तु-य ! हेनोप, हजुर पर अलको देखेर यी मयूरग हजुरको दर्शनले आनन्दित भएर नाचिरहेछन्, सुगंधक सुगन्धनी पाँपिनीहरूको समान आपना प्रेय वडाथले हजुरको प्रिय कार्य गरिरहेछन् र कौकिलाहृत् मनोरथ वाणीले हजुरको शागत गर्दैछन् । यी वनवासी पशु-पक्षी वनि फय छन् विनिकय समपुत्रको स्वभाव हो

८ वृत्त-न (लघुपुत्रका कुरा) — एक दिन मानव रूपै कोरा पलाशको फेदीमा गए र त कुँच कोरा वनोत्पन्न भव । यहाँ बाज कोटा किलान मरेको होई र ती को वाम लिएर कोरो । त्यसै बेला कोटा पडीने अनेक यथिका स्वादिष्ट सामग्री बगोदर उल्लेखी बागुल्लै इवाएर टाक्को, बुल नानकक किलानका गरी खाए, पनोको वषट्मान र तस छोएर कफोइएए । पनोका वलको वषट लोभो । मानवस भने—वा किलान गय वरि-
भव ररर नन वलमा र प्रमज ककारर मकहाँ वषट्को छ । अतः यो रीती अगुन समान छ । निमोल छल कपटहारा मकहाँको वन थुरेर बध्ना पदेक को र कोति पडनका जगि माने कुरा यहाँ वषटका छी । यस

॥७॥ आन हनुका चरण-स्पर्शले तूण र लता-मुलम मयेले यहाँही भूमि, वृक्ष र लताहरू हनुका कर-मलको नङ्कसं मङ्कल-नदी, पर्वत, मृग र वृक्षी हनुका हुवा र टाढले, प्रमदो निमित्त लक्ष्मी पनि लालापित रहिछन्, ती हनुका सुशार वृक्षःस्थलको आत्मिजनले गोपिनी कृताथ मएका छन् ॥८॥ श्रीशुकदेव मन्नुद्वन्द्व-हे राजन् । यसरी वृन्दचनलाई देवेर प्रमन्न श्रीकृष्ण आपना मित्र भालबालमित प्रमथनापूर्वक गिरिराजको समीपवर्ती यमुनातटमा बाई वगडदे कौटा गर्नलागे ॥ ९ ॥ भक्तिजन वयको सुपन्न गाउँदछन्, पाँटीमा प्रमथला पैन्हेका ती प्रमथान् कृष्ण कहिले दास्यमै गीत गाउने ॥ १० ॥ कहिले आपना नाथीहरूलाई हेमाउदे र वडम सँ धनि निवान्दे र कहिले नाथी मयुजमा माथी माथन बाढ्ने ॥११॥ कहिले गाई र मांवालाको पिच चले आपनो मेघ समान मदीर बाणीले पर पुगेका वयुलाई तिनको नाम लिएर डाक्ने ॥१२॥ कहिले ककोर,

तृणीवीरधमत्वपादसूरी दुमलताः करजाभिमुष्टाः ॥ नद्योद्वयः स्वगृगाः सदायावतोऽैर्गोप्योऽन्तरेण भुजयोरपि यत्पृष्टा श्रीः ॥ ८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं वृन्दावनं श्रीमत्कृष्णः प्रीतमनाः पश्य ॥ रेमे मथारयत्रद्रेः मरिद्वोधः शुमानुगः ॥ ६ ॥ कचिद्रायति गायस्तु मदन्धान्निवनुवने ॥ उपर्गायमानचरितः सखी मकुर्षुषान्वितः ॥१०॥ कचिव कलहंमानाममनुकुजति कुजिनम ॥ अभिद्वयति नृत्यन्ते वर्हेण हाम्यन्कचित् ॥११॥ मेघमभीरया वाचा नामभिर्दुर्गान्यश्व ॥ कचिदाह्वयति श्रीत्या गोमोपालमनोज्ञा ॥ १२ ॥ चकोरकौञ्चक्राहभारद्वाजांश्च वर्हेणः ॥ अनुरोति स्म सत्त्वानां भीतवद्वयाप्रमिहयोः ॥ १३ ॥ कचिन्कीडापरिश्रान्तं गोपोमङ्गोपवर्हण ॥ स्वयं विश्रमयत्यार्य पादमवाहनादिभिः ॥ १४ ॥ नृत्यन्तं गायनः कापि बलान्तो युध्यतो मिथः ॥ गृहीतहस्तौ गोपालान्दसन्तौ प्रशशामतुः ॥ १५ ॥ कचित्पल्लवतल्पेषु नियुद्धश्चमर्कशितः ॥ वृक्षमूलाश्रयः शेते गोपोमङ्गोपवर्हणः ॥ १६ ॥ पादमवाहनं चक्रुः केचित्तस्य महारमनः ॥ अपरे हतपाप्मानो व्यजनैः समवीजयन् ॥ १७ ॥ अन्ये तदनुकृपाणि मनोज्ञानि महात्मनः ॥ गायन्ति स्म महाराज स्नेहक्लिन्नधियः शनैः ॥ १८ ॥ एवं निगूढान्मगतिः स्वमायया गोपान्मजवं चरितेर्विद्वन् ॥ रेमे

श्रीशुक, चलेरा, मागडावर मयूर बादि पक्षिको जस्तै बँसी बाँदस्य र कहिले व्याघ्रमहाहंका शब्दहरू कराएका जिवहरू र्ही व्याहृ पनि मयवात जस्तै व्याघ्रम गदथे ॥ १२ ॥ कहिले सेलदावन्दे पाकेर कुनै भाल-वालको काखामा थिर राखेर पाल्दै दासु बलात्मको पाउ मिथर उनको श्रम निवारण गर्दथे ॥१४॥ कहिले दुई बाई हानेमाथी गरर उर्विष्य र नाथी-गाउँदे, पिष्टा छापेर कुसीलदे साथीहरूका हेमो-हांसी प्रथम गर्दथे ॥१५॥ कहिले मल्लपुत्रमा पाकेर वृक्षको झटोका गरमा काभल पातको शय्यमा कुनै भाल बाढको काखमा थिर राखेर सुपथे ॥ १६ ॥ हे महाराज । त्यस रेलमा कुनै कुनै पुष्पागमा भाल-वाल महामा कृष्णमा पाउ भन्नेथे, बाह्य पल्लु त्यसै र बाढा रजमा भण मन्द-मन्द स्वरमा मयवाटका लोलाहरूको अनुरूप उनका चितलाई मयपने मनोहर गीत गाँदथे ॥ १७ ॥ साधान् लक्ष्मा जयका चरणका मय मगायन्,

काखमा लोलाहरूले आ-उल्लेख गर्दथे ॥ कति भनेर जनले छापेको काखमा बसाए हनुकादिनाकाको अर्थ-ये दे पुरा ॥ क रजम मययन्तो उक्थि ॥ १७ ॥ सेलेर पनि वृक्ष न कला पाउला गर्थि ॥ ८ ॥ १३ ॥ १४ ॥ १५ ॥ १६ ॥ १७ ॥ १८ ॥ १९ ॥ २० ॥ २१ ॥ २२ ॥ २३ ॥ २४ ॥ २५ ॥ २६ ॥ २७ ॥ २८ ॥ २९ ॥ ३० ॥ ३१ ॥ ३२ ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥ ३६ ॥ ३७ ॥ ३८ ॥ ३९ ॥ ४० ॥ ४१ ॥ ४२ ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ ४५ ॥ ४६ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ ४९ ॥ ५० ॥ ५१ ॥ ५२ ॥ ५३ ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ ५६ ॥ ५७ ॥ ५८ ॥ ५९ ॥ ६० ॥ ६१ ॥ ६२ ॥ ६३ ॥ ६४ ॥ ६५ ॥ ६६ ॥ ६७ ॥ ६८ ॥ ६९ ॥ ७० ॥ ७१ ॥ ७२ ॥ ७३ ॥ ७४ ॥ ७५ ॥ ७६ ॥ ७७ ॥ ७८ ॥ ७९ ॥ ८० ॥ ८१ ॥ ८२ ॥ ८३ ॥ ८४ ॥ ८५ ॥ ८६ ॥ ८७ ॥ ८८ ॥ ८९ ॥ ९० ॥ ९१ ॥ ९२ ॥ ९३ ॥ ९४ ॥ ९५ ॥ ९६ ॥ ९७ ॥ ९८ ॥ ९९ ॥ १०० ॥

उन्ने भगवान् आपना बापाद्वारा बापन् वास्तविक स्वरूप लुकाएर आपना आचरणार्थे भावकुमारको अनुकरण गर्दै प्रार्थना हालकहरूका साथै उनी जन्मा कीटा गर्न लागे ॥ १० ॥
 एक दिनको कुरा हो-बलराम र कृष्णका सखा श्रीरामा नामका गोप तथा पुत्र र तेजकुण्ड आदि अन्य बालकहरूले हुनै भाइमित्र प्रेमले भने-॥ २० ॥ हे महाबाहो बलराम ! हे
 दश-दलन कृष्ण ! पहोवाट अलि पर बालबुधले पूर्ण यौटा हुनो वने छ ॥ १६ ॥ त्यहाँ धेरै बालकले पाकेर निम्न भैमा गर्दै रहन्छन् र झरेका पनि छन तर दुष्ट धेनुकासुरले त्यो
 भनै आफन्त अधिकारमा पारिराखेको छ ॥ २२ ॥ हे राम ! हे कृष्ण ! त्यो गर्दमरुपधारी दैत्य स्वयं निकै हलियो छ र आफ्नो बलले यत्र पनि धेरै बलवान् दैत्यहरू मार्थेमा राज्यछ
 ॥ २३ ॥ हे शत्रुदमन ! त्यम दैत्यले अनेक मनुष्य खाएक्या यस्तै निम्ति हराई कोही पनि त्यो पशु-पक्षी विहान वनमा जाँदैनन् ॥ २७ ॥ त्यहाँको शम्भा आउने भौंटा-फुल
 हाथीले कलिनै खाएका छैनौं । हेनौं, चारैतिर त्यसैको सुगन्धले पुष्प पवनको सुगन्ध आइरहेको छ ॥ २५ ॥ तिनको सुगन्धले हाम्रो चित्त लोभिन्छछ । अतः हे कृष्ण ! हाथीलाई

रमालालितपादपल्लवो ग्राम्यैः समं प्रम्यवदीरयन्ति ॥ १६ ॥ श्रीरामा नाम गोपालो रामकेशवयोः सस्या ॥ सुकृतस्तोककृष्णार्था गोपाः प्रेम्ण-
 दमब्रुवन् ॥ २० ॥ राम राम महाबाहो कृष्ण दृष्टमिवर्हण ॥ इतोऽविदुरे मुग्रहद्वनं तालालिमहकुलम् ॥ २१ ॥ फलानि तत्र भूमीणि पतन्ति पतन-
 तानि च ॥ मन्ति किन्त्ववकृद्धानि धेनुकेन दुग्मत्तना ॥ २२ ॥ गोऽतिवीर्येभ्युरो राम इ कृष्ण स्वरूपधृक् ॥ आत्मनुल्यबलैर्गन्धेज्ञानाभिवर्द्धमिभृन्तः
 ॥ २३ ॥ तत्प्राकृतनरदाहाराद्गीतेर्नृभिरमित्रहृद् ॥ न मज्यते पशुगणैः पक्षिगणैर्विजितम् ॥ २४ ॥ निघन्तेऽभुञ्जन्पुर्वाणि फलानि सुभूमीणि च ।
 एष वै सुरभिर्गन्धो विपुवीनोऽवगृह्यते ॥ २५ ॥ प्रपञ्च तानि न कृष्ण गन्धनाभितोतमाय ॥ वाञ्छाऽस्ति मही राग मम्यता यदि रञ्जते ॥ २६ ॥
 एवं सुहृद्वचः श्रुत्वा मुहश्चिचिकीर्षया ॥ प्रहस्य जम्मतुर्गोर्तिष्ठतौ तावद्वनं प्रभू ॥ २७ ॥ बलः प्रसिध्य बाहुभ्यां तालानाम्पारिकमयस ॥
 फलानि पतयामास मतङ्गज इवीजया ॥ २८ ॥ फलानां पतनां शब्दं निशम्यामुत्तरागमः ॥ अन्य धावन्निजितन्दं मननं परिक्रमयन् ॥ २९ ॥
 ममेत्य तस्मा प्रत्यद्वाभ्यां पट्ट्यां बलं वली ॥ निहायोर्गमि काशब्दं मुक्त्वापर्यमन्मन्त्रः ॥ ३० ॥ पुनरावाद्य मन्त्रं उपक्रोष्ट पशून् स्मितः ॥
 चरणवपरो राजन्वलाय प्राक्षिपदुष्टा ॥ ३१ ॥ स तं गृहीत्वा प्रपदोर्गमयिष्वैकपाणिना ॥ चित्तेप तुणगजाग्रे व्रामण्यन्तर्जीवितपि ॥ ३२ ॥

ता फल दिनु भन्नु हाथीलाई त्यमफलको आभिलाषा छ । हे बलराम ! यदि हजुरको इच्छा भए जाउ ॥ २६ ॥ आफ्ना महाभक्त बचन सुनेर भगवान् राम र कृष्ण तिनको धिए
 काय गर्ने प्रच्छाति मितार्थ भैदै बालबचनमा गए ॥ २७ ॥ त्यम रनमा सुनमाथ त्यदावैर बालबुधकलाई हाकी भना छ वीर बलरामले बेचरी हल्लाएर धेरै फल खपाइदिए
 ॥ २८ ॥ फल भैमा अनेकौं सुन्द सुन्द गर्दम रूपधारी धेनुक पर्वत महिन समस्त भूगन्धललाई कम्पायमान पार्दै उनको आभिलिष दपुर्द आया ॥ २९ ॥ गौ महाबलवान् दैत्य
 निकै बेगले बलरामका माथुनै बाएर आफ्ना पाँउभला सुत्राले उनको छातीमा ठिक्कायो र बर्कस मर्दम-नाट गर्दै प्यशोराट भाग्यो ॥ ३० ॥ एकै ठाउँपछि केहि पार
 छन्द गर्दै त्यो गहवाल दोहोपल्ट बेगले बलरामको नगाँको गई रामलिन पिठौं पारेर हुनो कोपल उनीमाथि आफ्ना पाँउछा हुनै सुहाल विर्षयो ॥ ३१ ॥ यान

इलगायने आपना घाँटी हानले त्यसका दुई खुदा समाएर अन्यत्रिभुवा फन्च चुमाई पन्छारिदिग घुमाउँदा नै त्यसको प्राण मइसकेको थियो । भरेको दैत्यलाई इलगायले घाँटा ताल
 पुष्पमाथि फालिदिए ॥ ३२ ॥ -या अघालले फालिएको शिरर हुने महान तालवृक्ष परे कामेर आफ्ना दरिपरिका वृक्ष टाढै हुन्थे । उमले अर्घो र दोभोल तैलालाई गर्दै
 घाँटाले जर्कोलाई हान्दै अनेक तालवृक्ष हले ॥ ३३ ॥ बन्नामहाग लोलापूर्वक पछारिएको घेतुकासुरको छरीरले बाहिर भएर ती सत्रे तालवृक्ष चक्रवातले विचलित पारिए छै र म्यायमान
 भए ॥ ३४ ॥ हे ताव । जनपति मभवान् अन्नको निम्ति यो कुनै ठूलो कुरा थिएन, उनमा तपस्या तन्तुहरूको समान साग विन्न भएरिएका छ । ३५ ॥ घेतुकासुरका अन्य जात
 भाई आफ्नो बन्नु मारिनाले कुपित भएर पसन्दै निकै बेगले राम र कृष्णमाथि झम्टिए ॥ ३६ ॥ हे राजन् ! विनम्र जुन-जुन दैत्य उनको नगोच बाए, तिनलाई बलभद्र र
 कृष्णले हीडाले नै पडिस्ला खुदा समानेर तालवृक्षहरूमा फ्याकिदिए ॥ ३७ ॥ -यम बेला फलिया समूह, माँचिष्का वृक्ष र दैत्यका प्राणीहीन देहले भएर त्यो भूमि

तेनाहतो मरानालो वेपमानो बृहच्छिराः ॥ पार्श्वस्थं कण्यन्ममः म चान्यं सोऽपि चापरम् ॥ ३३ ॥ बलस्य लीलयोत्सृष्टस्वरदेहहताहताः ॥
 तालाश्रकम्पिरे सर्वे महावातेरिता इव ॥ ३४ ॥ मैतवित्रे भगवति हानन्ते जगदीश्वरे ॥ ओतप्रोतमिदं यस्मिस्तुष्वङ्ग यथा षटः ॥ ३५ ॥ ततः
 कृष्णं च रामं च ज्ञातयो घेतुकस्य ये ॥ कोटारोऽभ्यद्रक्मर्वे संरन्धा हतवान्धयाः ॥ ३६ ॥ ताँस्तानापगतः कृष्णो रामश्च वृष लीलया ॥ गृही
 तपश्चावगणान्प्रादिणोत्तृणराजसु ॥ ३७ ॥ फलप्रकरमङ्गीर्णं दैत्यदेहैर्गतामुभिः रगज भूः मनालप्रिर्धनेरिव नभमतलम् ॥ ३८ ॥ तयोस्तत्सुषुप्त-
 त्कर्म निशम्य विबुधादयः ॥ सुमुचुः पुष्पवर्षाणि चक्रुर्गद्यानि तुष्टुतुः ॥ ३९ ॥ अथ तालफलान्यादन्मनुष्या गतमाचमयाः ॥ तृणं च पशवश्चेतुर्लघो-
 तुकक्रानते ॥ ४० ॥ कृष्णः कमलात्राक्षः पुष्पधवणकीर्तनः ॥ सूर्यमातोऽनुगोर्गोपः माप्रजो ब्रजमाब्रजत् ॥ ४१ ॥ तौ गौरजरक्षुरितकुन्तलवद-
 दहवन्धप्रमजरुचिरेक्षणचारुहामम् ॥ वेणु कणन्तमनुगोर्गुमीनकीर्ति गोप्यो दिदृक्षितदृशोऽभ्यगमन्ममेताः ॥ ४२ ॥ पीत्वा मुकुन्दसुखमारक्ष-
 क्षिमुद्धैस्ताप जहृर्गिरहज ब्रजयोषितोऽह्नि ॥ तत्प्राकृति समधिगम्य विवेश गोप्यो मन्त्रीदृहामविनयं यदपाङ्गमोक्षम् ॥ ४३ ॥ तयोर्धर्मोदारोहितयो पुत्रयोः

वेपमालाले टाकिएको आकाश समान हुन्छाँसित भए ॥ ३८ ॥ आगम र कृष्णचन्द्रको न्यो महान कार्य देखेर देवताले पुष्पवर्षा र बाजा बजाउँदै स्तुति गर्न लागे ॥ ३९ ॥
 घेतुकासुर मारिनाले त्यस बनमा पर्वजना निभय भएर तालफल खाने र वृक्ष स्वच्छन्दतापूर्वक फलि फाल्छथे ॥ ४० ॥ सत्यवाक्यमा, जसको अन्न र कीर्तन सत्यन्त पुष्पवर्षाक छ,
 श्री कमलनयन मभवान् कृष्ण आफ्ना साथी म्नालवालद्वारा प्रशस्ति हुँदै दाज बल्गमागत ब्रजमा आए ॥ ४१ ॥ -यम बेला जसका बाटिका अलक गोरजले भूमरित थिए,
 जसको शिरमा मयूषपिच्छ र अन्य पुष्प सुशोभित थिए, जसको कमरीय कटाक्षबल्ल थियो र मन्द हाँसले अर्घ्य शोभा दिदिदृग्देको थियो, साथी म्नाल-वालद्वारा जसको कीर्तिमान
 महत्तेको रूपको र जो मयूष वृक्षो बजाउँदोका थिए ती कृष्णलाई हेर्नेको निम्ति उन्मण्डित भएर हुने गोपिनी एकैवन्त ब्रजको बाहिर दण्डै आए ॥ ४२ ॥ गोपीजनले
 आफ्ना नेहरूमा भ्रमरले मभवान्का मुखमाविन्दुको मकन्द पान गरेर आफ्ना विहग आपलाई छान्न थारे । मभवान् पनि उनका मल्लज हास्यपूर्ण विनय र प्रणय-कटाक्षको

म कार मरिक्कल गेरे जजमा प्रविष्ट भए ॥ ४३ ॥ सर पुगेपलि पुषनमला यथोदा र रोत्रिषोले बालकदकलाई मनवानुमार यथोचित आशीर्वाद दिए ॥ ४४ ॥ बाटोको बचाई मरेपलि इनलाई बुझवा लगाएर स्नान गराए । रात्रा दुगा लगाएर दिव्य पुष्पमाला र चन्दनले विभूषित पार ॥ ४५ ॥ फेरि बामाढारा प्रेमपूर्वक शक्तिप्रकाश सुन्नाहु अल साएर दुई भाई मोठमा रात्रा शय्यामा बन्देर सुखपूर्वक निदाए ॥ ४६ ॥ यसरी विहार गर्दै भगवान् कृष्णका एक दिन दानुलाई नलिई एक्लै आफ्ना भित्र खल-बालकलाई साथै लिई यमुना-तटमा गए ॥ ४७ ॥ त्यस दिन ग्रीष्म ऋतु का वामले पीडित भाई र खाल-बालकले साथै प्याम लाग्नाले यमुनाजीको विष रूषित जल पिए । ४८ ॥ हे कलन्दर ! न्यो विषमिधित् पानी पिउनामाथ देख्दा निनको रक्ति मोहित भयो र नी मसै भाई, ग्यान्वान प्राणहान भएर झल्कै किनारमा हले । ४९ ॥ यसो अवस्थामा तिनलाई देखेर योगेश्वरका बनि योगेश्वर भगवान् कृष्णले थापना आश्रित गांव र याईलाई आफ्नू बमून वर्षाउने दृष्टिले जीवित पारिदिए । ५० ॥ म्युनिलाम भएपछि ती मसै

पुत्रवत्सले ॥ यथाकामं यथाकालं व्यधत्तां परमाशिषः ॥ ४४ ॥ गताभ्वानश्रमो तत्र मज्जतोन्मर्दनादिभिः ॥ नीवीं वमित्वा रुचिरां दिव्यस्रग्मन्धमण्डितौ ॥ ४५ ॥ जनन्युपहृतं प्रारय स्वाद्वन्नसुपलालितौ ॥ संविश्य वरशय्यायां सुखं सुषुपनुव्रजं ॥ ४६ ॥ एवं म भगवा-कृष्णो वृन्दावनचरः क्वचित् ॥ ययौ रामभुते राजन्कालिन्दीं सविभिर्बृत्तः ॥ ४७ ॥ अथ गावश्च गोपाश्च निदाघातपरीडिताः ॥ दुष्टं जलं पपुस्तस्यामृतार्ता विषदूषिताम् ॥ ४८ ॥ विषाम्भस्तदुपस्पृश्य दैवोपहतचेतमः ॥ निपेतुर्वयमवः मयं मलिनान्ते कुरुद्वह ॥ ४९ ॥ वीक्ष्य तान्वै तथामृतान्कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ॥ ईक्षयाऽमृतवर्षिण्या स्वनाथान्ममजीवयत् ॥ ५० ॥ ते मध्मनीनम्भृतयः समुत्थाय जलान्तिकान् ॥ आमन्त्र्युविमिताः सर्वं शीघ्रमाणाः परसरम् ॥ ५१ ॥ अन्वमेमत तद्राजन्गोविन्दासुग्रीवेश्वरित् ॥ पीत्वा विषं परेतस्य पुनरुत्थानमात्मनः ॥ ५२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे पेरुकवधो नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ विलोकेय दूषितां कृष्णः कृष्णकृष्णादिनाविमु॥तस्या विशुद्धिप्रसन्नोन्मर्षं तमुद्वामयत् ॥ १ ॥ राज्ञोवाच ॥ कथमनन्तलिङ्गाधे न्यगू । द्भगवानहिम॥तस्यैव बहुयुगावामं यथार्मीद्विष कथ्यताम् ॥ २ ॥ ब्रह्मभगवतस्तस्य भूमिःस्वच्छन्दवर्तितः॥गोपालोद्धारचरितं वरतृपेतामृतंमुपव

उदेर वसे र याँटाले अर्धोतिर हेरेर आश्चर्यचकित भए ॥ ५१ ॥ हे राजन् ! जन् यमा उनले आने—हामी जुन विष-पानले गरेर फेरि बर्त्ताँ, यो श्रीगोविन्दकोनै कृपादृष्टिको फल हो ॥ ५२ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे 'वाग्मिणी' भाषा टीकायां पञ्चदशोऽध्यायः । १५ ।

(कालीय नाम दमन) श्री शुकदेव मन्त्रद्वन्द्व—हे राजन् । कालीय नामद्वारा पशुनाको बल दूषित देखेर कृष्णले त्यसलाई शुद्ध पार्ने त्यो भर्त्ताई त्यहाँबाट शिक्रेर बाहिर पार ॥ १ ॥ राजा पराश्रितले सोधे—हे विश ! यमुनाजीको अगाध जलमा भगवान्को न्यां सर्पलाई कम्प्री पछारे ? यो पनि मन्त्रु कि न्यो मर्ष कति पुगेदखि न्यां जलमा बमिर्हेको विषयो ? ॥ २ ॥ हे भगन् ! सर्वव्यापी र स्वेच्छाचारी भवान्को बापहुमा गरेका लीलादृष्टिगि सुधा पिण्ड का म्र हुन सक्छ ? श्रीशुकदेव मन्त्रद्वन्द्व—हे राजन् ।

यस्यलोमा बाह्यपट्टे नामको घाँटी कुण्ड धिया । त्योको जन विपदा खालीले गर्दै छुट्टिगुह्यो । न्यममाथि उड्ने पछिमम्म ठडेर झर्दथे । त्यसो विपयुक्त जलका
 शरङ्गहरू बग्दै अलबगधुक्त बापुको स्पर्श हुनाले नै विनाशमा गए र अपर जीव बर्द्ध । ३-५ । त्यो प्रथम वेगवान् विपको शक्तिले बलवान् कालियनाग र न्यमले
 दूधित वारिष्को वधुनानाई देखेर दुष्टलाई दमन गर्नेको निम्ति नै जमयो अवनत भएको थियो, ती कृष्णचन्द्र पीटा अग्नो कदम्बवृक्षमा बस्ने वस्मर प्रोषी न्यो दूधित जलका
 हाप्फाम् ॥ ६ ॥ अगवान् कृष्णले हाप्फालेको वेगले मर्षिवहाना उल्लिख्यो जल क्षुब्ध भयो, जसमा विश्व मिमिष्को हुनाले राधा नानी गृहस्थ उल्लिख्य धिया । त्यो
 कान्तिपट्ट वना उता उल्लेर मय वधु (चार मय हात) सम्म फैलियो । बलवाली भगवान्को निम्ति यो कुनै विचित्र कुरा थिएन । ७ हे प्रिय ! बवान् गजगज से पराक्रमी
 भगवान् कृष्णले न्यम मर्षिवहाना जल-काँडा गनीले तित्तरा शाहुमिठ ठाडेर खाए जलमा डुल्यो अलबली मर्चियो । त्यो शब्द सुनेर तथा आफ्नू स्थानको निरन्तर वेम्नेर कालिय-

॥ ३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ कालिन्त्या कान्तियभ्यामीदृदः कश्चिद्विषाग्निना ॥ श्रयमाणपया यम्मिन्पतंत्युपरिगाः स्वगाः ॥ ४ ॥ विप्रध्वता विषोदोर्मिमा-
 रुतेनाभिर्मगिताः ॥ श्रियन्ते तीरगा यस्य प्राणिनः स्थिरजङ्गमाः ॥ ५ ॥ तं वण्डवेगविपरीर्यमवेक्ष्य तेन दुष्टां नदीं च स्वल्पं यमनावतारः ॥ कृष्णः
 कदम्बमधिरुक्ता ततोऽतितुङ्गमास्फोत्थ गहदरशनो न्यपतद्विषोदे ॥ ६ ॥ मर्षोद पुरुषमारनिपातवेगमक्षोभितोऽगविषोच्छ्रितोऽम्बुशः ॥ पर्व-
 कलुतो विपकपायवर्भीषणोर्मिर्धान्धनुःशतमनन्तबलस्य किं तत् ॥ ७ ॥ तस्य हृदे विहरतो भुजदण्टपूर्णं वार्षोष्मङ्ग वरवारणविक्रमस्य ॥ आश्रय
 तत्त्वमदनाभिभयं निरीदय चक्षुःश्रवा सममरत्तदसृष्यमाणः ॥ ८ ॥ तं प्रेक्षणीयमुकुमारधनारदात्तं श्रीवत्सपीतवसनं गितगुन्द्रागयम् ॥ प्रोदन्तम-
 प्रतिभयं कमलोदरात्र मन्दस्य मर्मसु रुषा भुजया चछाद ॥ ९ ॥ तं नागभोगपरिवीतमदृष्टेष्टमाखोत्थ तद्विषमस्याः पशुषा मृशार्ताः ॥ कृष्णोऽपिता-
 भ्यमुदर्थं स्वल्पकामा दुस्खान्शोकमयमृदधियो निषेत् ॥ १० ॥ गावो वृषा वन्मर्त्य क्रन्दमाता मुदुःखिताः ॥ कृष्णं न्यामन्क्षणा भीता रुदन्त्य इव
 तस्थिरे ॥ ११ ॥ अथ ब्रजे महोत्पातामिविधा हनिदारुणाः ॥ उयेतुर्भुवि दिव्यात्मन्यामत्र भयशमिनः ॥ १२ ॥ तानालक्ष्य भयोद्विग्ना गोपा मन्द-
 पुरोगमाः ॥ विना रामेण गाः कृष्णं ज्ञात्वा चारयितुं मतम् ॥ १३ ॥ तैर्दानिमित्तैर्नेधनं मत्वा प्राप्तपतद्विदः ॥ तत्प्राणान्तगमनकाम्ने दःस्वशोकभयानुगः

मागलाई अग्न भयो र न्यो सुकृत कृष्णको माग्ने आयो ॥ ८ ॥ उमले देख्यो—पीटा अग्न दधोनीय, मय से गर्भो र सुकृत अधिवासाद र एताम्वले सुशोभित, मय
 हाप्फाम् र मनोहर सुव हुने बाधक, जसको चरण कमलको छे छे अत्यन्त शोभन छुट, मिवत्र अग्न खेतिरुका छ । न्यो देखेर मर्षले तिमई कृष्णका मयवानमा छुट्टे उमलाई
 आफ्नू देख्यो शब्दमा कम्यो ॥ ९ ॥ श्रीकृष्णलाई नागाशमा वाधक निसेष्ट दम्य उमयो मया भगवान् पीटित भई दुःख, परात्परा र मयल मुलित भई शोषा
 दले, तिमई उमले आफ्नू शरीर, सुहृद, धन, स्त्री पुत्र र कामना गर्दै श्रीकृष्णलाई नै अर्पण गर्नकेछो थियो १० ॥ गाई र बाख्रा बाख्री दुःखले कराउदै कृष्णचन्द्रतिर नै
 पवर्गो कसै नागो प्रधीत बाधले नै नै निसेष्ट अग्न हेदै रहे ॥ ११ ॥ यता ब्रजमा पुगी, चाकाश र शरीरमा कुनै आगामी भयको क्षमा दिने गान थपिका निद्वै मय, र

उत्पाद देखिन लागे ॥१२॥ ती उपाय देखेर नन्दादि गोपगण यो बाहा पाएर-आइ भीकृष्ण दासलाई पनि साधमा नलिई एकलै गई कराउन गएका छन्-यपने क्याहु समार ॥१३॥
 किनीहरू भगवान्को प्रभाव जान्दैनथे । यसैले ती भगवान्को उनको मृत्युको अनुमान गरेर ती दुःख, शोक र डरले काँतेर गए, किनकि तिनको प्राण र मन कृष्णमा नै बस्नुभयो
 ॥१४॥ हे प्रिय ! अनि पशु (गार्हपत्य) हो अ-पन्त बन्तले स्वभावका बालक हुन् र भीरु तथा सबै ब्रह्मानी भत्तन्त रीन र भीकृष्णचन्द्रको रघुवंश गर्ने उत्कट हृष्टाले
 आधिपति हो भएर गोकुलबाट निस्मिय ॥१५॥ तिनलाई त्यसरी आतुर गरेका देखेर मधुर्वचमा उन्नत भवितराम मनमनै हाँसेन लागे, किनकि ती आफ्नो मार्गको शत्रु मान्दथे,
 जस ब्रह्मवासीहरूमित्र ठान्ने केही भने-तुनेनन् ॥१६॥ आफ्ना प्रिय कृष्णलाई स्नेहिले छाँडे री गोप-गोपीगण भगवान्को गले पुगे उनका करण-चिह्नले उनको जाने राटो कैसाउदै
 यमुनातटवर्क दगुरे ॥१७॥ हे राजन् ! ती गोप गार्हपत्य जाने बाटोमा जला-तवे कमल, जौ, अजुष, वन र पशुका आदि चिह्नले पुक्त गोपबालक भगवान् भीकृष्णका करण-

॥ १४ ॥ आवालवृद्धवनिताः सर्वेऽङ्ग पशुवृत्तयः ॥ निर्जस्मृगोकुलादीनाः कृष्णदर्शनलालमाः ॥ १५ ॥ ताँस्तथा कातरान्वीक्ष्य भगवान्माधवो
 बलः ॥ प्रहस्य कियिलोवाच प्रभावज्ञोऽनुजस्य मः ॥ १६ ॥ तेऽन्वेयमाणा दयितं कृष्णं सूचितया पदैः ॥ भगवत्सङ्गोर्जस्मुः पदव्या यमुनातटम्
 ॥ १७ ॥ ते तत्र तत्राञ्जयवाङ्कुशाशनिश्वजोपपन्नानि पदानि विरपतेः ॥ मार्गे गवामन्यपदान्तरान्तरे निर्गक्षमाणा ययुर्गु सत्वराः ॥ १८ ॥
 अन्तर्हृदे मुजगभोगपरीतमाराकृष्णं निरीहमुपलभ्य जलाशयान्ते ॥ गोपौश्च मृदधिषणान्परितः पशूश्च संक्रन्दतः परमकश्मलमापुरातः ॥ १९ ॥
 गोप्योऽनुरक्तमनसो भगवत्यनन्ते तत्सौहृदस्मितविलोकगिरः स्मरन्त्यः ॥ प्रस्तेऽहिना प्रियतमे मृशदुःस्तप्ताः शून्यं प्रियव्यतिहृतं ददृशुर्मलोकम्
 ॥ २० ॥ ताः कृष्णमातरमपत्पमनुप्रविष्टास्तुल्यव्यथाः समनुगृह्य शुचः खनन्त्यः ॥ ताम्ना व्रजप्रियकथाः कथयन्त्य आमन् कृष्णानन्तेऽर्पितदृशो
 मृतकप्रतीकाः ॥ २१ ॥ कृष्णप्राणान्निर्विशतो नन्दादीन्वीक्ष्य तं हृदम् ॥ प्रत्येषधत्स भगवान्नामः कृष्णानुभाववित् ॥ २२ ॥ इत्थं स्वगोकुलमन-
 न्यगतिं निरीक्ष्य सन्नीकुमारमतिदुःखितमात्मदेतोः ॥ आज्ञाय मर्यादवीमनुवर्तमानः स्थित्वा मुहूर्तमुदतिष्ठदुरङ्गवन्धात् ॥ २३ ॥ तत्प्रयमानवपुषा

चिह्न तथा अन्य पद-चिह्नका मासमा हेर्दै निक्के छिटो-छिटो हिँडे ॥१८॥ कुराउ नै कालियवहमा सप-शरीरको रन्ध्रमा जकहिएर निरपेक्ष कृष्णलाई र अपेक्ष भवन्मा
 जलाशयको छेउमा डलेका म्वालरा ॥ र मरेरि आनन्दवत्ने हुल्के गार्हपत्यलाई देखेर ती अनन्त क्याहुन तथा मूर्च्छित भए ॥१९॥ गोपिनीहरूलाई पनि, जसको भगवान् अनन्तमा
 म पन्त अनुगम्य प्रियो आफ्ना प्रियतमलाई सपको पाछमा परेका देखेर उनको खोहार्द, शोभे, हेराई र तुमपूर बचनहरू स्मरण गरेर सान्दै दुःखी भए र आफ्ना प्रिय विना उनलाई
 विलोक नै शून्य देखिने लाग्यो २०॥ भगवान् कृष्णको नामा यशोदालाई आफ्नो पुत्रको निम्ति कुडमा हाप्कान्न लागेको देखेर उनैजनी दुःखिनी गोपिनीहरूले समानेर रोकेर ती
 भीकृष्णको हृन्चन्द्रतिर हेर्दै पर्व शोकले मरे समान भएर आम्नाबाट काँडे बागाउँदै धुम्लोधरका चित्रि सीलाहरू फन्नलागिन ॥२१॥ कृष्ण नै जसका प्राण थिए, ती नन्दादि गोप उत्र
 दहमा हाप्कान्न गयार गए, सब मिललाई भीकृष्णको प्रभाव जग्ने भगवान् बलगमले छेक्नुभयो ॥२२॥ जसको आफु बाहेक अरु कुनै आधार थिएन, ती स्त्रीहरू र बालकगण समेत

अन्यथा मनमनै पुण्यपुरुष नारायणको स्मरण गर्दै त्यो उनकै शरणमा गयो ॥ ३० ॥ सारा विश्व ब्रह्मको गर्वमा छ, ती भोकुण्डको हुनो मारले कालियनागलाई अमित र अचर्या
छत्र समान कृपालाई प्रह्लाद कृष्णबाका प्रहारले पापले देखेर त्यसका पत्नीहरू आले भएर आदिपुरुष सम्मान कृष्णका आए । जातुरताका दिनका रक्ष, आभूषण र केशवाद्य
अधिल मएका थिए । ३१ ती माथी नागपत्नीहरूले आफ्ना छोटा-छोटी अधिलार अन्यन्त उद्विग्न-चित्तले पूज्यमा समार भएर निखिल भूतपति सम्मानलाई प्रणाम
गरे र आफ्ना अपराधी पतिलाई कबल-हुक मराउन हाँस ओरेर आभयदाता श्रीहरिको शरणमा परे ॥ ३२ ॥ नागपत्नीहरू अस्तुति गर्दै भन्नुलागे—हे भगवन् ! यस अपराधानाई
हजुरले दण्ड दिनुभयो, यो उचित छ किनकि हजुरको अनन्त दण्डको दण्ड गर्नेको निमित्त नै भएको हो, तर छत्र र पुत्र दुवैमा समान दाहि राख्नु हुन्छ । यसै निमित्त पाप ।

भूषणकेशवः ॥ ३१ ॥ तास्तं सुविम्वमनमोऽथ पुरस्कृताभिः कायं निधाय सुवि भूतपति प्रणेमुः ॥ साय्यः कृताञ्जलिपुटः रामलस्य भर्तुमा-
क्षेपसवः शरणं शरणं प्रपन्नाः ॥ ३२ ॥ नागपत्न्य ऊचुः ॥ यास्यो हि दण्डः कृतकित्वेऽस्मिस्तवावतारः स्वतनिप्रहाय ॥ रिपो सुतानापपि
तुल्यदृष्टेर्धत्से दमं कलमेवानुशमन् ॥ ३३ ॥ अनुग्रहोऽयं भवतः कृतो हि नो दण्डोऽस्तां ते स्वतु कृत्स्नपापहः ॥ यदन्दशकृत्वमप्युप्य देहिनः
कोधोऽपि तेऽनुग्रह एव सम्मतः ॥ ३४ ॥ तपः सुतप्तं किमनेन पूर्वं निरस्तमानेन च मानदेन ॥ धर्मोऽथ वा सर्वजानुकम्पया यतो भवौस्तुष्यति
सर्वजीवः ॥ ३५ ॥ कस्यानुभावोऽस्य न देव विश्वे तवाहन्निरेणुस्पर्शाधिकारः ॥ यद्वाञ्छया श्रीर्ललाऽवरत्तपो विहाय कामान्मुचिरं घृतव्रता
॥ ३६ ॥ न नाकचूषं च सार्वभौमं न पारमेष्ठ्यं न रसापिप्त्यम् ॥ न भोगमिद्विरपुनर्भवं वा वाञ्छन्ति यत्पादरजः प्रपन्नाः ॥ ३७ ॥ तदेव

प्रायश्चित्त गर्ने नै हजुर आफ्ना शत्रुलाई दण्ड दिनुहुन्छ ॥ ३२ ॥ हजुरको दण्ड हुइबन्का पापको नाशक हुन्छ । यत शत्रुलाई यो जुन कर्षणानि मिलेको छ, यतले यो कुपुटिका
पाप त प्रत्यक्ष नै छ । यतः हजुरले हामीमाथि कृपा गरेको हो । हामी त हजुरको रित्त रित्त अनुग्रह मान्छौं ॥ ३३ ॥ यसले पूर्वकृममा आन्तरिक भएर अर्कोको सम्मान गर्दै हुन
पस्नो हुनो नद गरेको छ । अथवा सबै जीवमा दया गर्दै यसको कुन घर्म गरेको छ, यसले हजुर यसमाथि सन्तुष्ट हुनुभयो ॥ ३५ ॥ हे देव ! हामीलाई बाटा छैन कि यो यसको कुन
दमको प्रयास हो—ब्रमल धमलाई हजुरका गो शरण-रत्न पश्य गर्ने अधिकार भिन्यो, यसको निमित्त हामी जरूर पनि रक्षणीले सबै कामनाहरू छाडेर कठोर तपस्या गरौं थिएन
॥ ३६ ॥ यहाँ ! हजुरका चरणरत्नको चरणमा आफ्ना मस्तकन स्वर्गलोक, सार्वभौम साम्राज्य, ब्रह्मपद, पृथ्वीको आधिकार्य, योगका मित्रहरू अथवा कैवल्यमुक्ति आदि कुनै पनि

० कान्दु भिन्दु हुना हुँदा हजुरको यो भिन्दु हो भन्छ । हौको हुन्छ हजुरलाई कल्याण वा तिन्यो यो भन्दछ ।

जस्तो हो कबरी स आन्तरिक प्रभो ! कुन पाप के पुण्य हो । पाप दरीन पाप पुण्य भनको विचार गरी छ यो ।

कुन बस्ने कुनै भनमा त यस भनो र तैले आफ्ना प्रभुलाई विशिष्ट भिन्न भन्ने कलाइत । विपदकारी पुण्यको भोको प्रभुको लगन र वि हवाइ गयो । यो त कुनैले भन्दछ यो भनो यो भनो ॥ ३५ ॥

भयो । हलो अत्यन्त नरदेह पाएर पनि आफ्ना अन्यत्र प्रभुलाई विशिष्ट भन्नुलाई सम्भार विचार छ ।

बहान कलको ह्मन्ना गर्देन् ॥ ३७ ॥ हे भाव ! नागराज काशिय अत्यन्त सिमाहा र उभेमुषी बोनिमा उल्लङ्घन भएता थिए, तथापि धिनलाई हजुरको चरचरत्र प्राप्त भयो जो
बस्त्रलाई हुल्ले छ र जस्तो ह्मन्नामात्रले संसार-चक्रमा चर्को जीवलाई बेम्व प्राप्त हुन्छ ॥ ३८ ॥ हे प्रभो ! हामी हजुरलाई प्रणाम गर्दौं । हजुर षडेभय युक्त पैः । अन्तःकरणमा विराजमान,
सबै प्राणीका आश्रयाधान, सर्वभूतस्वरूप, प्रकृतिदेखि अतीत र परमपिता परमात्मा हुनुहुन्छ ॥ ३९ ॥ हजुर ज्ञान-विज्ञान निधान प्रकृतिका प्रवर्तक, निर्गुण, निर्विकार र
अनन्त शक्ति प्रथ हुनुहुन्छ, हाम्रो हजुरलाई प्रणाम छ ॥ ४० ॥ हजुर काल, कालचक्रिका आश्रय र कालका अन्तर्भूत सृष्टि-वश्यादिका मास्त्रीरूप हजुर नै समस्त विश्वमा
व्यक्तमात्र मास्त्री, विश्वकर्ता र विश्वका निदान हुनुहुन्छ ॥ ४१ ॥ पञ्चभूत, हन्ताप्राहृ, इन्द्रिय, प्राण, मन, बुद्धि र शक्ति—यी सबै हजुर नै हुनुहुन्छ । त्रिगुणात्मक अधिमानहारा
हजुरले आफ्नू आत्मातुल्य लकाउनु भएको छ ॥ ४२ ॥ हजुर अनन्त, स्रष्टा, उपाधिका भिक्तारले राखि र सर्वज्ञ हुनुहुन्छ । हजुर नै अग्नि, नागि, सर्वज्ञ र अल्लभादि नाना शक्तिका

नायाय दुरापमन्यैस्तमोजनिः क्रोधवशोऽप्यहीशः ॥ संसारचक्रे भ्रमतः शरीरिणो यदिच्छतः स्याद्विभवः समस्तः ॥ ३८ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते
पुरुषाय ब्रह्मात्मने ॥ भूतावामाय भूताय पराय परमात्मने ॥ ३९ ॥ ज्ञानविज्ञाननिधये ब्रह्मणेऽनन्तशक्तये ॥ अगुणायाविकाराय नमस्ते प्राकृताय
च ॥ ४० ॥ कालाय कालनाभाय कालावयवमाक्षिणे ॥ विश्वाय तदुपद्रष्ट्रे तत्कर्त्रे विश्वहेतवे ॥ ४१ ॥ भूतमात्रेन्द्रियप्राणमनोबुद्ध्याशयात्मने ॥
त्रिगुणेनाभिमानेन गूढस्वात्मानुभूतये ॥ ४२ ॥ नमोऽनन्ताय सूक्ष्माय कूटस्थाय विपश्चिते ॥ नानावादानुरोधाय वाच्यवाचकशक्तये ॥ ४३ ॥
नमः प्रमाणभूलाय कवये शास्त्रयोनये ॥ प्रवृत्ताय निवृत्ताय निगमाय नमो नमः ॥ ४४ ॥ नमः कृष्णाय रामाय कमदेवमुताय च ॥ प्रद्युम्नायानि-
हृदाय सात्वतां पतये नमः ॥ ४५ ॥ नमो गुणप्रदीपाय गुणात्मच्छादनाय च ॥ गुणवृत्त्युपलक्ष्याय गुणद्रष्ट्रे स्वमंदि ॥ ४६ ॥ अव्याकृतविहा-
राय सर्वव्याकृतसिद्धये ॥ हृषीकेश नमस्तेऽस्तु मुनये मौनशीलिने ॥ ४७ ॥ परावरगतिज्ञाय सर्वायशायते नमः ॥ अविश्वाय च विश्वाय तदुद्रष्ट्रे-
ऽस्य च हेतवे ॥ ४८ ॥ त्वं ह्यस्य जन्मस्थितिर्मयमात्रभ्रमो गुणैरनीहोऽकृत कालशक्तिपृक् ॥ नतत्त्वभावान्प्रतिबोधयन्मतः ममीक्षयाऽमोघविहार

मत-मतान्तरको अनुवर्तन गर्दुन्छ र छन्द रचं अर्थ पनि हजुरकै शक्ति छन्, हजुरलाई नमस्कार छ ॥ ४३ ॥ हजुर प्रत्यक्षादि प्रमायका मूल, शक्तिसिद्ध, ज्ञानवान् र आत्मका उपाय
स्थान तथा विधिनिषेधरूपी वेद हुनुहुन्छ । हामी हजुरलाई नमस्कार गर्दौं ॥ ४४ ॥ हजुर गूढ मर्याद चण्डदेवका पुत्र (वासुदेवका) मंत्रार्ण, प्रद्युम्न र अनिरुद्ध हुनुहुन्छ । यस्ता
हजुर सात्वत वर्णाश्रय वादवहृका स्वामी श्रीकृष्णलाई हाम्रो नमस्कार छ ॥ ४५ ॥ हजुर अन्तःकारण चतुष्टयरूपी गुणका प्रकाशक आफ्नो स्वरूपलाई गुणले ढाकेर विभिन्न रूपमा भएर
हुने, अन्तःकरणका हृषिके उल्लिखित तथा ती इन्द्रियहरूका मास्त्री र स्वयंप्रकाश हुनुहुन्छ, हजुरलाई नमस्कार ॥ ४६ ॥ हे हृषीकेश ! हजुरका लीला ज्ञान संकिन र मर्ष व्यवन
व हृदक हजुरद्वारा नै सिद्ध हुन्छन् । हजुर आत्माताम हुनले आत्मावै रमण गर्नु हजुरको स्वभाव छ । हजुरलाई हाम्रो नमस्कार छ ॥ ४७ ॥ हजुर स्थूल-सूक्ष्म शक्तिका ज्ञाना मर्षका
सास्त्री, विश्वहेतु, विश्वरूप, विश्वज्ञ सास्त्री र स्वयंका कारण हुनुहुन्छ । हामी हजुरलाई बारम्बार नमस्कार गर्दौं ॥ ४८ ॥ हे प्रभो ! हजुर निश्चिन्त भएर पनि आफ्नो कलाशक्तिलाई

चारण मरेर प्रकृतिका गुणद्वारा संसारको उत्पत्ति-स्थिति आदि कार्य गर्दछन् । जमोच लीलाहरू भर्ने हजुर जीवमा संस्काररूपले विद्यमान स्वभावलाई आफ्नो हृच्छाविकले ज्ञानमूढ गरी विविध क्रीडाहरू गर्नुहुन्छ । ॥ ४९ ॥ जितोक्तमा जो ज्ञान्ते अर्थात् मानिक, अछान्त, राजस र मूढ अर्थात् तामस गौनहरू छन्, ती सबै हजुरको क्रीडा हुन् । यम बखत हजुरले माय-जनको रक्षाका लागि ज्वलन्त जिनस्यो र तिनको धर्म-रक्षा गर्नको निमित्त नै हजुर सतत चेष्टा गर्नुहुन्छ । अतः हजुरलाई छान्न गौनि नै मनपर्छ ॥ ५० ॥ हे प्रभो ! आफ्ना सेवकले गरेको बहिलो अपराध स्वामीले सहनै पर्दछ । हे शान्तात्मन् ! यो सर्वं मूढ हो, यो हजुरलाई जान्दैन । अतः हजुर यसको अपराध क्षमा गर्नु ॥ ५१ ॥ हेनोम्—यो सर्वं अप्रभवे तया च ॥ हे भगवन् ! यसलाई क्षमा गर्नु ॥ साय-पुनका दयापात्र हामी बरला लीलाई हाम्रा मायस्वरूप पनि दान मरेर दिनु ह्वम् ॥ ५२ ॥ हामी हजुरका हामी हौं, हामीलाई आज्ञा गर्नु ॥ हामी हजुरको के सेवा गर्ौं ? किनकि भद्रपूर्वक हजुरको सेवा गर्ने प्राणी तपस्त तपसाद ब्रह्मि राउछ ॥ ५३ ॥ श्रीशुकदेव मन्तुहुन्छ—यस्मि

हृदये ॥ ४६ ॥ तस्यैव तेऽमृस्तनवभिलोन्या शान्ता अशान्ता उत मूढयोनयः ॥ शान्ताः प्रियास्ते ह्यधुनाऽवितुं सतां स्यातुश्च ते धर्मपरीप्सवे-
हनः ॥ ५० ॥ अपराधः सकृद्भर्त्ता सोढव्यः स्वप्रजाकृतः ॥ सन्तुमर्हसि शान्तात्मन्मूढस्य त्वामजानतः ॥ ५१ ॥ अनुगृहीध्व भगवन्प्राणोस्त्य-
जति पन्नगः ॥ स्त्रीणां साधुरोच्यानां पतिः प्राणः प्रदीयताम् ॥ ५२ ॥ विधेहि ते किङ्करीणामनुष्ठेयं तवाज्ञया ॥ यच्छ्रद्धयाऽनुतिष्ठन्वै मुन्यते
सर्वतो भयात् ॥ ५३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं स नागपत्नीभिर्मगवान्समभिष्टुतः ॥ मूर्च्छितं भद्रशिरमं विसर्जार्हं प्रिकुट्टने ॥ ५४ ॥ प्रतिलज्जे-
न्द्रियप्राणः कालियः शनकैर्हरिम् ॥ कृच्छ्रासमुच्छ्वसन्दीनः कृष्णं प्राह कृताञ्जलिः ॥ ५५ ॥ कालिय उवाच ॥ वयं स्वलाः सहोत्पत्त्या ताममा
दीर्घमन्यवः ॥ स्वभावो दुस्त्यजो नाथ लोकानां यदसदुग्रहः ॥ ५६ ॥ त्वया सृष्टमिमं विश्वं धातुर्गुणविसर्जनम् ॥ नानास्वभाववीर्यौजोयोनिवी-
जाशयाकृति ॥ ५७ ॥ वयं च तत्र भगवन्सर्पा जात्युत्पन्न्यवः ॥ कथं त्यजामस्त्वन्मायां दुस्त्यजां योहिताः स्वयम् ॥ ५८ ॥ भवान्नि कारणं तत्र
सर्वज्ञो जगदीश्वरः ॥ अनुग्रहं निग्रहं वा मन्यसे तद्विधेहि नः ॥ ५९ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्याकर्ण्य वचः प्राह भगवान्कार्यमानुषः ॥ नात्र स्थेयं

नागपत्नीहरूले स्तुति गरेपछि भगवान्ले आफ्ना बाउआमा आचारद्वारा जमेका कृष्ण छिन्न-भिन्न पारिदिएर र जो बेतना शून्य भएदेको घियो, न्यो नागलाई छानिदिए । अनि विस्मय-विस्मय प्राप्तका हुनाले केही सचेत भई कालियले लामो आपः फेर्दै आफ्ना दीमटापूर्वक हाव गरेर आंकुष्णमित भयो ॥ ५४ ॥ ५५ ॥ नाग मन्दछ—हे नाथ ! जन्मदेखि मान्छे दुष्ट, लोभुशी स्वभाव र महाकोपी छन् । स्वभाव नभै श्रीवक्ता लागि मिथ्या कमिनिवेष्ट हो भगवन् हुम्नज हुन्छ ॥ ५६ ॥ हे विवाता ! हजुर यस जगत्को गुण-विद्यमान मरेर अनेक बहिला प्रभाव, वीर्य, बल, गौनि, गीज, चित्त र आकाश रज्जुस्यो ॥ ५७ ॥ हे भगवन् ! हजुरको सृष्टिमा हामी सर्वगण जन्मदेखि रिमाझा हुँदै आएका हौं । हामी मोहित जीव हजुरको मायालाई रबर्ष कमरी न्यायन सकछौं ? ॥ ५८ ॥ केरि सर्वज्ञ र सम्पूर्ण जगत्का स्वामी हुनुहुन्छ, हजुर नै हामीलाई त्यस मायाबाट छुटाउन मन्तु हुन्छ । भव हजुर दया र दण्ड जो उचित लाग्छ, त्यही मन्हुवम् ॥ ५९ ॥ श्रीशुकदेव मन्तुहुन्छ—कालियका कृता सुनेर लीलास्वपरी कृष्णचन्द्रक मन्तुमर्षो—हे सर्व ! यहाँ बस्नु उचित छैन ।

तिनी आप्ता इन्नु, छात्रा ए वन्नी महित यदावाट आत्त—यसले यहुनाको जल माई ए वनुप्य कृष्णानुमा एवमीत मर्न सक्नु ॥६०॥ जो व्यक्ति तिमीले पाएको यो दमन ए आदेशका कथा प्रसतः मायं स्मरण तथा कीर्तन गर्नु, उनलाई सर्वको मय हुनेछैन ॥६१॥ जो मेरो श्रीवास्थव स्वरूप यो कालियदहमा स्नान गरेर देवता वितुलाई जलले तर्षण कर्त्ता ए उरवाम, प्यान गर्दै मेरो पूजा कर्त्ता, त्यो सबै पापबाट मुक्त हुनेछ ॥६२॥ जपको मयले तिमीले रमणक द्वीप छाहेर वस कुम्हको आश्रय लिएका पिपी, त्यो गरुड यस मेरो कण्ठ चिह्नले अंकित देखेर निर्वाणार्थ खाने छैन ॥६३॥ श्रीशुकदेव वन्दुहुन्छ—भगवान् कृष्णले वणि वनेपछि कालिय ए स्वयम्का वन्तीहरूले प्रमन्न भएर दिव्य वस्त्र, माना, भणि, बहुमन्य आभूषण ए दिव्य गन्ध युक्त वन्दनादि लेप ए उत्तम कमलका मालाले सादर उनको पूजा गरे ॥ ६४ ॥ ॥ ६५ ॥ कालियले गरुडव्रज भगवान् अगमायको वमरी पूजा गरेर प्रमन्न हुन्वाए, जनि उनको आदेशा लिएर भगवान्को परिक्रमा गरेर वन्दना गरी छात्रा, मित्र ए

त्वया मर्ष ममृष्टं याहि मा चिरम् ॥ स्वज्ञानपत्पदाराज्यो गोनृभिर्मुज्यतां नदी ॥ ६० ॥ य एतत्संस्मरेन्मर्त्यस्तुभ्यं यदनुशामनम् ॥ कीर्तयन्तुभ्योः मन्त्रयोर्न युष्मद्वयमाप्नुयात् ॥ ६१ ॥ योऽस्मिन्नात्वा मदाकीडे देवादीस्तर्प्यञ्जलैः ॥ उपोष्य मां स्मरन्नर्चेत्सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ ६२ ॥ द्वीपं रमणकं हित्वा श्चमेतमुपाश्रितः ॥ यद्व्यात्म सुपर्णस्त्वां नाद्यान्मत्पदलाञ्छितम् ॥ ६३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवमुक्तो भगवता कृष्णेनाद्भुतकर्मणा ॥ तं पूजयामास हृदा नागपत्यश्च मादरम् ॥ ६४ ॥ दिव्याम्बरसङ्घमणिभिः परार्च्यैरपि भूषणैः ॥ दिव्यगन्धानुलेपैश्च महत्पोतलमालया ॥ ६५ ॥ पूजयित्वा जगन्नायं प्रमाद्य गरुडव्रजम् ॥ ततः प्रीतोऽभ्यनुज्ञातः परिक्रम्याभिवन्द्य तम् ॥ ६६ ॥ सकलत्रमुह्यतुत्रो द्वीपमध्येर्जगाम ह ॥ तदेवमाऽभुतजला यमुना निविशाऽभवत् ॥ अनुग्रहाद्भगवतः क्रीडामानुषरूपिणः ॥ ६७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे कालियमोक्षणं नाम षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

राजोवाच ॥ नागालयं रमणकं कस्मात्तत्प्राज कालियः ॥ कृतं किं वा सुपर्णस्य तेनैकेनामममम् ॥ १ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ उपहायैः मर्षजनैर्मामि मामीह यो बलिः ॥ वानस्पत्यो महाबाहो नागानां प्राङ्निरूपितः ॥ २ ॥ स्वं स्वं भागं प्रयच्छन्ति नागाः पर्वणि पर्वणि ॥ गोपीयाधामनः सर्वे सुपर्णाय महात्मने ॥ ३ ॥ विष्वीर्यमदाविष्टः काद्रवेयस्तु कालियः ॥ कदभीकृत्य गरुडं स्वयं तं बुभुजे

कलप्रहृष्टका माध महुडको माहमा स्थित रमणक द्वीपमा मय ॥ त्यसै दिनदेखि लीलामानवरूपधारी भगवान् कृष्णको अनुग्रहले यहुनाको विषहोन भएर अमृत रसै स्वादिष्ट जलमयी बन्नु ॥६९॥६७॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वं० गौरीशंकर कृत 'वाणिष्ठी' भाषाटीकायां 'कृष्णोऽध्यायः' ॥ १६॥

(कालिय नाम त्यो दहमा आउने कथा ए भगवान्द्वारा भववासीहरूलाई दावानलबाट रक्षा गर्नु)—यसि कथा सुनेर राजा परीक्षितले सन्धि—हे भगवन् । कालियले मर्षहरू । निवामन्यान रमणक द्वीप किन छाड्यो । त्यसले गरुडको के हाजि गरको थियो । १ । श्रीशुकदेव वन्दुहुन्छ—हे महाबाहो । गरुडका मध्य मर्षहरूले महीने पिछ्छे पीटा बृहमनि एक मर्षको बलि दिने नियम बनाएका थिए ॥१॥ तदनुसार लौपीको दिन वर्ष मर्ष आपन्नो रवाका लागि गरुडलाई आफाफनो भाग दिने गर्दथे, तर विषको बलले उचपन्न कद्रुय

कालियते गरुडलाई तुल्य ठानेर उनको माम स्वयं स्नादिन्धो ॥ १-४ ॥ हे राजन् । यो मेने भगवान्का प्रिय शार्द गरुड मिलाए कालियलाई सार्ने हुनेो वेगले सम्झे ॥५॥ गरुड हुनमतिसे आफूतिर आउन सगेका देखेर बिष र दौतको अल्ल भाग्न गर्न एवं उग्र नेत्र हुने कालिय जिधो र फला चित्राण आफ्ना अनेक छिर उचानेर गरुडतिर नमस्को र दौतले टोकनलाग्यो ॥ ६ ॥ अनि मधुसूदन भगवान्का रादन र भगवन्ती गरुडले कालियलाई आफ्नो देहबाट छुटाएर पर पर्याकी आफ्नो स्वर्णवर्ण रादिने पछेटाले कांधपुत्रक आघात गरे ॥ ७ ॥ गरुडका पछेटाको चोटले कालिय विह्वल भएर यधुनाको कुण्डमा भाग्यो, जुन गरुडको गिन्ति अगम्य र अच्युत सम्मीर हुनाले गर्दा अन्य पुरुषता लागि दुर्गम थियो ॥ ८ ॥ यस विषयमा यौटा इतिहास छ—कुनै दिन त्यहाँ होभारि क्षत्रियले छेउका पनि गरुडले बना मोको हुनाले आफ्नो हविले भक्ष्यरूप यौटा दुलो माछा बलपुत्रक स्नादिप ॥ ९ ॥ त्यो मत्स्याराज मारिनाले गर्दै माछालाई अत्यन्त दीन र व्याकुल देखेर दयावश त्यस कुण्डमा बसी अन्य जीवहरूको रक्षा र कुशलताका लागि बहर्षि सीमरिने

बलिम् ॥ ४ ॥ तच्छ्रुत्वा कुपितो राजन्भगवान्भगवत्प्रियः ॥ विजिघांशुर्महावेगः कालियं ममुपाद्रवत् ॥ ५ ॥ तमापतन्तं तरमा विषायुधः प्रत्यभ्य-
यादुच्छ्वितनैकमस्तकः ॥ दद्विः सुपर्णं व्यदराददायुधः करालजिह्वोच्छ्वमितोभ्रलोचनः ॥ ६ ॥ तं ताक्ष्यपुत्रः स निरम्य मधुपान् प्रचण्डवेगो मधु-
सूदनामनः ॥ पक्षेण मध्येन द्विरप्यरोचिषा जघान कद्रुसुतमुग्रविक्रमः ॥ ७ ॥ सुपर्णपक्षाभिहतः कालियोऽनीव विह्वलः ॥ हर्दं विवेश कालियान्त-
दगम्यं दुरामदम् ॥ ८ ॥ तत्रैकदा जलचरं गरुडो मध्यमीप्सितम् ॥ निवारितः सौभरिणा प्रमद्य क्षुधितोऽहस्त् ॥ ९ ॥ मीनान्सुदुःखिताः दृष्ट्वा दीना-
न्मीनपत्नी हते ॥ कृपया सौभरिः प्राह तत्रत्यक्षेममाचरन् ॥ १० ॥ अत्र प्रविश्य गरुडो यदि मत्स्यान्म स्नादति ॥ सद्यः प्राणवियुज्यन्त मत्यमेत-
दुर्वीम्यहम् ॥ ११ ॥ तं कालियः परं वेद नान्यः कश्चन लेलिहः ॥ अवात्मीदगुरुडाद्रीतः कृष्णेन च विवामितः ॥ १२ ॥ कृष्णं हृद्दद्विनिष्कान्तं
दिव्यस्त्रगन्धवामसम् ॥ महामणिगणाकीर्णं जाम्बूनदपरिष्कृतम् ॥ १३ ॥ उपलभ्योन्मिताः सर्वे लब्धप्राणा इवामवः ॥ प्रमोदनिमृतात्मानो गोपाः
श्रीत्याभिर्गेश्वरे ॥ १४ ॥ यशोदा रोहिणी नन्दो गोप्यो गोपाश्च कौरव ॥ कृष्णं ममेत्य लब्धेहा आमैल्लब्धमनोरथाः ॥ १५ ॥ रामश्चाभ्युत्तमा-
लिङ्ग्य जहामास्यानुभाववित् ॥ नगा गावो वृषा वत्सा लेभिर परमां मुदम् ॥ १६ ॥ नन्दं विभाः ममामत्य गुरुवः सकलत्रकाः ॥ उत्सुक्ते कालिय-

मने—॥१०॥ 'यदि आजदेखि गरुड यस कुण्डमा पसेर माछा खाए भने हुन्छ मर्नेछ, म मय्य भन्दैछु' म मय्य भन्दैछु ॥ ११ ॥ यो कुरा कालिम नाममात्रक अरु कुनै सभ पाँन नादेनथे । पत्ते निम्ति त्यो गरुडको छरले गर्दा राम लागेको थियो र यस बलम श्रीकृष्णचन्द्रले स्वमलाई देहाट निकालेर बाहिर पारिदिप ॥ १२ ॥ हे राजन् ! यो श्रीकृष्णलाई दिव्य माछा, गन्ध, बल र बहुसुख मणिमय आभूषण सुपर्णनय महनाले सिधुपित भएर यस कुण्डबाट बाहिर निस्कनलागेका देखेर मवै यमरी उभिए, जयगी राइनकोटो प्राप्न करि आउंटा इन्द्रिय मवेन हुन्छम् । ती सबै गोप प्रमथलभक्त भगवान् । अलिङ्गन गर्नलागे ॥ १३-१४ ॥ हे कुरुनन्दन ! यशोदा, रोहिणी, नन्द, मवै गोपिनी र राममथ श्रीकृष्णलाई पाएर सफल मनोरथ मवै मय्याछु भए ॥ १५ ॥ त्यस बेला भगवान्को प्रभाव राखरी जान्ने बलममती उनरी बालिकन पार हाँप्नलागे । उनराछु, माई, माक

र बाधा बाधोनाई पनि अरार आनन्द प्राप्त भयो ॥ १६ ॥ यथाज्ञि गोपका कुलशुक बाधनहठले भाषनी पत्नी मर्दिन नन्दकहाँ गएर मन 'हे नन्दता ! तया बाप् हुनो छ, त्यसैले निम्रो बालक काटिथले समतेर पनि मकुञ्ज नक ॥ १७ ॥ कृष्णको प्राप्ति-रक्षा भयो, मतः तगाई ब्राह्मणकृत्याई दान दिनाम् अनि नन्दजी खुसी भएर ब्राह्मणकृत्याई गाई र सुवर्ण दान दिए ॥ १८ ॥ उता यथादा-सन्धुको प्रसवाट फर्कन आएका लोगनाई कामाया नि र आनिऊन गई बारम्बार ओह दगाउन लागिन् ॥ १९ ॥ हे गजेन्द्र ! मर्वे ब्रजवासी र गाई बाटा थोक-प्याम्ले गर्दा अतिशय दुर्बल भइरहेछ भिष्मः । यमैले त्यो मर्त मर्वे बना पशुनाटमै बसे ॥ २० ॥ अकल्पात् आपा रावमा प्राप्ति भएता मुसको रनमा पहगा दम्भे आएका दावानलले सुतेका ब्रजवासीकृत्याई चौरिगतबाट छेकेर पल्लु काट्यो ॥ २१ ॥ बापोले दम्भब्रजवासी मात्तिर उठे र माथापानक रूपपार्गे भगवान् कृष्णका छग्न-मा परे ॥ २२ ॥ ती मर्वे अनन्त नागे-हे कृष्ण ! हे कृष्ण ! हे महाभाग ! हे अमिन्विक्रम बलराम ! हेर, यो भयङ्कर दावानल रजुरका प्वाउन हार्यो मर्वेनाई भस्म पार्न लागिरहछ ॥ २३ ॥

प्रभो दिदृशा मुक्तस्त्वत्मात्मजः ॥ १७ ॥ देहि दानं द्विजानीनां कृष्णनिर्मुक्तिहेतवे ॥ नन्दः प्रीतमना राजन् गाः सुवर्णं तदादिशत् ॥ १८ ॥ यशोदाजपि महाभागा नष्टलज्जता मती ॥ परिष्वज्याङ्कमागेषु मुमोचाश्रुकलां मुहुः ॥ १९ ॥ नां रात्रिं तत्र राजेन्द्र भुक्तुद्भ्यां श्रमकर्शिताः ॥ उपुर्वजोकमो गावः कान्तिन्या उपकूलतः ॥ २० ॥ तदा शुचिवनोद्गतो दावाग्निःमर्वतो ब्रजम् ॥ मुमं निशीय आवृत्य प्रदग्धमुपचक्रमे ॥ २१ ॥ नत उथाव सम्भ्रान्ता दहमाना ब्रजोक्तमः ॥ कृष्णं ययुर्मे शरणं माथामनुजमीश्वरम् ॥ २२ ॥ कृष्ण कृष्ण महाभाग हे राममितविक्रम ॥ एष धीरतमो वल्लिनायकान्प्रमते हि नः ॥ २३ ॥ गृदुस्तगन्तः स्थान्पाहि कालमेः सुहृदः प्रभो ॥ न शक्नुमस्त्वचरणं मन्त्यकुमुकुतोभयम् ॥ २४ ॥ इत्थं स्वजनवेकैर्न्य निरीक्ष्य जगदीश्वरः ॥ तमग्निमपि वत्तीघ्नमननोऽनन्तशक्तिवृक् ॥ २५ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे दावामिमोचने नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ अथ कृष्णः परिश्रुतो ज्ञानिभिर्मुदितान्ममि ॥ अनुगीयमानो न्यविशद्रुजं गोकुलमण्डितम् ॥ १ ॥ ब्रजे विप्र-हताग्नेवं गोपालच्छमायया ॥ श्रीम्यो नामर्तुरभवज्ज्ञानिद्वेयात् शरीरिणाथ ॥ २ ॥ स च वृन्दावनगुणैर्वमन्त इव लक्षितः ॥ यत्रास्ते भगवा-माक्ष्माद्रामेण मह बेरावः ॥ ३ ॥ यत्र निशंरिज र्दनिवृत्तचनञ्जिलिकम् ॥ शश्वत्च्छीकरजोपदुद्रुममण्डलमण्डितम् ॥ ४ ॥ सतिस्तरः प्रम-

प्रभो ! हामी हुनका सुइइ हौ । मतः यो हुनर दावानलबाट हाम्रो रक्षा गर्नेछ । हामी हुनका अमरदायक चरण त्वाग्न सकसैनी ॥ २४ ॥ स्वजनको यस्तो व्याकुलता देखेर अनन्त-शक्तिपार्गे जम-पति भगवान् कृष्णले यो अग्नि पिट्टिनुभयो ॥ २५ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे पूर्वार्धे 'दावामि' भाषाटीशयो सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

(अलंकारः १४) श्रीशुकदेव भन्नु हुन्छ न राजन् ! आपना स्वजननाई दावानलबाट रक्षा गरेर प्रमन्तविष मन्त्रातोष पापमलले परिएर आतन् सुख हुन्दै थोक्नु भले गाईकाल मरिचको ब्रजमा बसेछ मर ॥ १ ॥ यमर्त दुर्ब माथामय गोपाल बेपले ब्रजमा काटा मर्दागई प्राप्ति भएता आया, ब्रज व्यक्तिलाई कसो मनपर्दैन ॥ २ ॥ मर नटा बलराम मर्दिन साक्षार् भगवान् श्रीकृष्ण बिहार गइथे, त्यस हुन्दावनकै आएका गुणले मर्दा त्यो प्राप्ति भएता पनि बन्दत जसै दस्ति-ध्या ॥ ३ ॥ हुन हुन्दापनमा बलराम ॥

जल जल तिनोद ह्याउंकिरोको बनकार धांचरको धियो र जहाँको भूमि हरनाहरूको निरन्तर उड्ने जल-जणले गर्दा आर्द्र हुन्छे परिपूर्ण थिए ॥ ४ ॥ त्यो हरित-तृणपूर्ण भूमिमा रनचामीहरूलाई नदी, सरोवर र सरनोका लङ्ग मिसिएर बग्ने तथा कङ्कार, कमल र उत्पलका घरागलाई हरण गर्ने वायु बग्नाले चाम, अग्नि वा घसको तापले कह दिँदैथियो ॥ ५ ॥ त्यहाँको अगाध जल हुने नदीको तटमा पार्श्वमि आर्द्रद्वेले सङ्गते होला मरको तटभूमिको आर्द्रता र तृणको हरियालीलाई विपरीत तीक्ष्ण स्वयंका किम्वदन्ति तुलाउन तबर्ननभ्या ॥ ६ ॥ अत्यन्त रात्रि विचित्र सुम र पक्षी जहाँ सुशोभित थिए, गान गर्ने मधुर, भ्रमर मनोहर पर्दै कोकिल र सारमादि पक्षीहरूले पूर्ण तथा फक्केको फूलहरूबाट आउने सुगन्ध युक्त हृन्दावनमा विहार गर्ने इच्छाले ओझ्झ बलराम सहित गोपीहरू र गार्हहर्कले परिपूर मधुर सुरली बजाउँदै प्रवेश गरे ॥ ७-८ ॥ अग्नि बल्गाय र कृष्ण आदि समस्त गोपगण आफ्ना शरीरलाई युगा, मयूरपंख, फूलका गुच्छा, माझा र गेरू आदि घातले गिगाणेर नाच्य-गाउन र परापर मल्लयुद्ध गर्नलागे ॥ ९ ॥ श्रीकृष्णले नान-

वर्णोर्मियायुना कहारकजोत्पलरेणुहारिणा ॥ न विद्यते यत्र वनोक्तसां दवो निराधवद्वचर्कभवोऽतिशद्वले ॥ ५ ॥ अगाधतायर्थदनीतयोर्मभिर्द्व-
त्पुगीप्याः पुलिनैः ममन्ततः ॥ न यत्र चण्डांशुकरा विपोल्यणा भुवो रसं शब्दलितं च गृह्यते ॥ ६ ॥ वने कुमुदितं श्रीमन्नम्विचमृगद्विजम् ॥
गायन्मधुरभ्रमरं कृज्जकोकिलमारमम् ॥ ७ ॥ क्रीडिष्यमाणस्तत्कृष्णो भगवान्कलमयुनः ॥ वेपुं विरणफगोपिगोधनैः मन्त्रोऽविशन् ॥ ८ ॥
प्रवालवर्हस्तवकस्रग्धातुकृतमूषणाः ॥ रामकृष्णादयो गोपा नरतुर्युयुधुर्जगुः ॥ ९ ॥ कृष्णस्य नृत्यतः केचिजगुः केचिदवाद्यतः ॥ वेणुपाणिनोः
भृङ्गः प्रशशंगुरथापारः ॥ १० ॥ गोपजातिप्रतिच्छन्ना देवा गोपालरूपिणः ॥ ईडिरे कृष्णरामौ च नटा इव नयौ नृप ॥ ११ ॥ चामणैर्लहनेः
क्षेपेरास्फोटनविकर्षणैः ॥ विक्रीडतुर्नियुद्धेन काकपक्षधरौ कवित् ॥ १२ ॥ क्वचिन्मृत्युसु चान्येषु गायको वादको स्वयम् ॥ शशमनुर्महागज
माधु माध्विनि वादिनौ ॥ १३ ॥ क्वचिद्विल्लेः क्वचित्कुम्भैः क्वचामलकमुष्टिभिः ॥ अस्पृश्यनेत्रवन्धालैः क्वचिन्मृगसंगेरया ॥ १४ ॥ क्वचिच्च
दत्तुरज्जविचिधिरुपहामकैः ॥ कदाचित्स्पन्दोलिकया क्वचिन्मृगपेठया ॥ १५ ॥ एवं तौ लोकमिदमभिः क्रीडाभिरन्वेरन्तुर्बने ॥ नवार्तिद्वेषिकुञ्जेषु

बलामा केही बालक गाउने, केही पंखी, धपरी नरविद्या बजाउँदै र केही ठनको प्रशंसा गर्दथे ॥ १० ॥ हे राजन् ! योटा नट जसरी अर्को नटको प्रशंसा गर्दथे, त्यसै जे गोपजातिमा अवतार लिएर लुकेका गोपवेपथारी देवता श्रीकृष्ण बलरामको स्तुति गरिरहेका थिए ॥ ११ ॥ किम्वदा वाकपक्ष धारण गर्दछ कृष्ण र बलराम चेनामा 'पुम', 'मधुपुम' भ्यायने, तल ठाउने, योटाको अर्कोलाई ताने र परस्पर मल्लयुद्ध गर्दै खेलिरहेका थिए ॥ १२ ॥ हे महाराज ! ती कहिले अर्कोले आफ्ना स्वयं गाउन बजाउन थाप्दथे र कहिले 'बहा ! बाट' भनेर उपको प्रशंसा गर्ने थाल्दथे ॥ १३ ॥ कहिले योटाको अर्कोवाचि बेल, उलह्मसी वा अमला दातमा लिएर पक्षीको, का न आमा भन र हगुरे र स्वयं गर्ने बालक कदा पर भोग्ने गर्छथे र कहिले मृग र पाण्डुरको पेशाको मजल मन आदि खेल खेल्दथे ॥ १४ ॥ ती कहिले भ्यायना ज उर र नृत्य र कहिले उपाहम गर्दथे, कहिले दुई जना गोपको माहुराग होली बनाएर प्रला ह्वन्दथे र कहिले राजाको अन्दर नचल आदि खेल खेल्दथे ॥ १५ ॥ यत्र प्रहार ११.११ ॥

प्रसिद्ध खेल खेनै राम र कृष्ण कृन्दावनका पर्वत, नदी, वन-दरा, कुन्ज, वन र तरावरमा निरत्य विचरण गर्दथे ॥ १६ ॥ एक दिनको कुरा हो-त्र राम र कृष्ण अन्य मोषहरूका साथै बनमा गई बराहदेका थिए, त्यसै बेला उनलाई दृश्य गरर लैजानका लागि प्रलम्बासुर नामको दैत्य मोषले घाण गरर त्यहाँ आयो ॥ १७ ॥ यद्यपि सर्वदक्ष यदुनाथले चिन्तितकेश थिए तापनि त्यसलाई मार्ने विचार गर्दै त्यसलाई आफ्ना साथीहरूमा मिसाउन स्वीकार गरिदिए ॥ १८ ॥ कौटुम्बिक कृष्णले सबै गोपलाई हाकेर भने-‘दे मित्र हा ! यस धौनाले दुई दल बनाएर खेल्ने’ ॥ १९ ॥ अतः गोदगणले राम र कृष्णलाई दुई दलका नाके हुनपार र तीमध्ये केही कृष्णका दलमा र केही बलरामको दलमा मर्मिलित भए ॥ २० ॥ अमरा एकदल अर्को दलका व्यक्तिलाई पिठिउँमा बाँकेर योय निर्दिष्ट स्थानमम्म पुर्‍याउथे । एतै अनेक खेल खेले । ती खेलमा मिल्ने पक्ष पिठिउँमा नदुर्गथे । हाने पक्ष आफ्नो पिठिउँमा बाँकेथे ॥ २१ ॥ यसरी यौटा अर्कोको पिठिउँमा चढ्दा चढ्दै ती कृष्ण आदि सबै बालकलाई, बाजा बराउँदै माण्डौरीक बटको नयाँचै पुगे ॥ २०

काननेषु सर-सु च ॥ १६ ॥ पर्शुश्चरयन्तो रामकृष्णयोः ॥ गोपसूरी प्रलम्बोऽग्रासुरस्तजिहीर्षया ॥ १७ ॥ तं विद्वानपि दाशार्हो भगवान्मर्वदर्शनः ॥ अन्वमोदत तत्सूर्यं वर्ष ॥ १८ ॥ तत्रोपाहूय गोपालान्कृष्णः प्राह विहारवित् ॥ दे गोपा विहरिष्यामो द्वन्द्वीभूय यथावयम् ॥ १९ ॥ तत्र चक्रुः पतिवृद्धौ गोपा रामजनार्दनौ ॥ कृष्णसंघट्टिनः केचिदामत्रामस्य चापरे ॥ २० ॥ अनेरर्वविधाः क्रीडा बाह्यबाहकलक्षणाः ॥ यत्रारोहन्ति जेतारो वर्हन्ति च पराजिताः ॥ २१ ॥ वर्हन्तो बाह्यमानाश्च चारयन्तश्च गोधनम् ॥ भाण्डौरीकं नाम वर्द जग्मुः कृष्णपुरोगमाः ॥ २२ ॥ रामसंघट्टिनो यर्हि श्रीदामनृषभादयः ॥ क्रीडायां जयिनस्तास्ताः नृदुः कृष्णादयो नृप ॥ २३ ॥ ज्वाह कृष्णो भगवान् श्रीदामान् पराजितः ॥ वृषभ भद्रसेनस्तु प्रलम्बो रोहिणीयुतम् ॥ २४ ॥ अविषह्यं म यमानः कृष्णं दानवपुङ्गवः ॥ वहन्नुततरं प्राणाद-वरोहणतः परम् ॥ २५ ॥ तमुद्रहृधरणिधरेन्द्रगौरवं महासुरो विगतस्यो निजे वपुः ॥ म आस्थितः पुरटपरिच्छदो वभौ सङ्घिद्यमानुङ्घ-पतिराडिवाम्बुदः ॥ २६ ॥ निगिष्य तदपुरलमग्वरे चरत्पदीपहम्बुक्रुटिततोग्रदंष्ट्रकम् ॥ ज्वलच्छिखं कटककिरीटकुण्डलनिषादज्मुतं हलधर ईषदन्नमत् ॥ २७ ॥ अयागतस्मृतिरभयो रिपु बलो विहाय मार्यमिव हरन्तमात्मनः ॥ रुपाज्जहन्च्छिरमि दृढेन मुष्टिना सुराधिपो गिरिमिव वज्ररंहमा ॥ २८ ॥

दे राजन् । त्यत खेलमा एकपक्ष बलरामका दलले श्रीदामा र वृषभ गोशक्तले जिते र कृष्ण आदि गोप आफ्नो पिठिउँमा बाँकेर हिँडे ॥ २३ ॥ हाँका भगवान् श्रीकृष्णले श्रीदामालाई, भद्रसेनले वृषमलाई र प्रलम्बले बलरामलाई बाँकेयो ॥ २४ ॥ प्रलम्बासुर कृष्णको थार अक्षक टानेर बलरामलाई लिई केगले थाम्यो र पिठिउँबाट बरालन हो निरति बाँकेएको स्थानबन्दा पनि न पुर्‍यायो ॥ २५ ॥ वृषभलाई धारण गर्ने अनन्वदेवको दुलो मार पिठिउँमा बाँकेर लैजानाले निकै थाम्यो र त्यो महादैत्यको रोग केही थामियो र उगले आफ्नो स्वाभाविक स्वरूप धारण गर्‍यो । त्यस दैत्यको कालो शरीरमा सुनका गहना थिए त्यसले त्यो घम्सो देखिन्थ्यो कि विजुलीपुष्क श्यामचेपले चन्द्रमालाई आफ्ना धारण गरेको होस् ॥ २६ ॥ त्यस दैत्यका नेत्र अत्यन्त प्रज्वलित थिए र दाहा भृङ्गरीमम कैलिएका थिए । त्यो सा-है दृक्तायो थियो । त्यसका कपाल अग्निश्रिता श्री गाना थिए

त्यो दानव विरीट र कुण्डलो कान्तिने अन्यन्त अजुत देखिरहेष्यो । उमलाई वेगले आकाशमा मएको देखेर पहिले त बलशाली मलिकति मयनीत हुनुभयो ॥२७॥ फेरि मावधाम हुनप्राप उनको घर हगयो । उनले देखे—यो छत्रु धन चोर्नेर अएको चोर छत्तै मलाई आकाशमा झगिरहेको छ । अनि उनले अन्यन्त क्रोधित भएर जम्दै हुन्दैले पर्वतहरू माथि बल प्रहार गरेको पिए उही गरी दुष्टको मस्तकमा एक सुदृष्टी दिधाय ॥२८॥ रामको सुदृष्टी लाग्नप्राप उमको टाउको कुट्यो, सुखबाट गत बमन मर्नलाग्यो, उमको चेतना हरायो र हस्ताम्बो छन्द गर्दै त्यो हुन्दैको बज्रले बाह्य पर्वत समान तुल्य बरि धराप्रायी भयो ॥ २९ ॥ बलवान् धरमको दातबाट प्रलम्बासुर भएको देखेर सबै गोप मान्दै छक्क परे र उनलाई धारम्भार अन्यथाद दिनेलागे ॥ ३० ॥ ती प्रशमाका योग्य बलरानलाई आशीर्वाद दिदै र उनको प्रशंगा गर्दै सुपुत्रो सुखबाट पर्वको मजान उनलाई अङ्गपाल गरे । उस बेला दिनको हृदय प्रेमले विह्वल भयो ॥ ३१ ॥ त्यो पारी प्रलम्बासुर मातिनाले देवताहरू धेरै आनन्दित भए र बलरामजी माथि फूलको

म आहतः सपदि विशीर्णमस्तको मुखोद्धमधुधिरमपसृतोऽमुरः ॥ महारवं व्यसुरपतत्पमीरयन् गिरिर्धया मघवत आयुधाहतः ॥२६॥ दृष्ट्वा प्रलम्बं निहतं बलेन बलशालिना ॥ गोपाः सुविस्मिता आमन्त्राधु साचिति वादिनः ॥३०॥ आशिषोऽभिगृणन्तस्तं प्रशशंसुस्तदर्शनम् ॥ प्रेत्यागन्मिया-
लिङ्ग्य प्रेमविह्वलचेतमः ॥ ३१ ॥ पापे प्रलम्बे निहते देवाः परमनिर्वृताः ॥ अभ्यवर्षन्वले माल्यैः शशंसुः साधु साचिति ॥ ३२ ॥ इति श्रीमद्वा-
गवते महापुत्राणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे प्रलम्बवधो नामाष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

बादरायणिरुवाच ॥ क्रीडामक्तेषु गोपेषु तद्गवावो दूरचारिणः ॥ स्वेरं वरन्त्यो विविशुस्तृणलोभेन गह्वरम् ॥१॥ अजा गायो महिष्यश्च निर्विशान्त्यो वनाहनम् ॥ इषीकाटवीं निर्विविशुः कन्दन्त्यो दावतर्षिताः ॥२॥ तेऽपश्यन्तः पशुगोपाः कुष्णरामादयस्तदा । जानानुतापा न विदुर्विचित्रन्तो गर्भं गतिम् ॥३॥ तृणैस्तदधुरदन्तिन्नेगोप्यदैरङ्कितैर्गवाम् ॥ मार्गमन्दगममर्वे नष्टाजीव्या विचेतयः ॥४॥ मुञ्जाटव्यां ग्रधमार्गं कन्दमानं स्वगोधनम् ॥ मप्रप्राप्य तृषिताः श्रान्तास्तनान्ते मन्व्यवर्तयन् ॥५॥ ता आहूता भगवता मेघगम्भीरया गिरा । स्वनाम्नां निनर्दं श्रुत्वा प्रतिनेदुः प्रहर्षिताः ॥६॥ ततः ममन्ताडन-

वर्षा मर्नलागे र 'माधु-माधु' मर्नलागे ॥३२॥ इति श्रीमद्वागवते दशमस्कन्धे प० गौरीशुक्ल कुल 'वामिणी' भाषाटीकायामष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

(मप्रप्राप्यता गार्ह र गोपहस्ताई दावानलबाट बचाउन्) श्रीशुकदेव भक्तुल्लङ्घ—यमपदि गोपमज फेरि खेन कृतमा लागे । त्यही बेला गार्हहरू घरभन्दा नाले चर्दै गरियो-
हरियो घाँसका लाममा यौटा गहन बनमा निकै पर पुगे ॥१॥ विनका बान्सा, बाई र भैमी घाँटा बनबाट यर्दै अर्द्धो बनमा बाँदा गर्मीको मापले तृषित भएर कण्ठदेई काँचको बनमा परे । २॥ पशुहरू नदेखिनाले राम-कृष्ण जादि गोप दुःखी भए र यता-उता खोज्दा पनि दिनको पचा लाग्नभकेन । मापन् जीविका नष्ट हुनाले ती आधिपर अचेत जी प्रहारहरू पिए । अतः गार्हवा खुर र दाँतले छिन्न-भिन्न घाँव र घृथीमा बनेको खुर पैयाउँदै कषि प्रहृष्ट भए ॥३॥ अन्तमा मापना गोधनलाई बाटो बिगएर यौटा सुख बनमा दुर्गमको भएर ती अन्धन्त प्याय लागेका र थाकेको स्थितिमा फर्केर आए । ५॥ अनि मगराज मेघ श्री वस्तीर बापीमा दिनलाई नाम लिई-लिईवन हाक्ननाम ती गार्ह बापना नाम गरेर त्यो

हृन्-दे प्रतिष्ठापितं मनः ॥६॥ उभे वेला त्वम वनमा अहस्मात् वनराशौ जीवकां नष्टं पात्रे दावानल लाप्यो । बाधुद्वारा प्रेति मय्य दहत्याशौ ज्वालाया बहेर तयो मयै
 म्यापर-जङ्गम जीवहृत्लाई अम पात्रलाप्यो ॥७॥ तयो दावानल चरितिरवाट आहूतिर आउर कामेको देखे गई, योगमग मयनीत मय । जतै शत्रुको भयले दगपरा जीव अमर्तनाद
 मर्त हरिको शरणमा जान्छन्, उसै गरी तौ तवै राम र कृष्णका शरणमा मय दन्लाई दाम्बलावे ॥८॥ उनले भने-हे कृष्ण ! हे कृष्ण ! हे महावीर ! हे अमितबलशाली हलराम !
 शर्मा हजुरका शरणमात दाप मय पनि यो दावानलले पोखिन् लाम्यौ, हाम्रो रक्षा गर्नास् ॥९॥ हे कृष्ण ! हजुरका बन्धु-बान्धव कह पाउने योग्य छैनन् । हे धर्म ! हाम्रा हजुर नै

धूमकेतुर्यदृच्छ्याऽभूत्क्षयकृद्धनौकमाम् ॥ मनीरितः सारथिनोत्थपोत्सुकैर्विलेहितानः स्थिरजङ्गमान्महान् ॥७॥ तमापतन्तं परितो द्वाभिं गोपाश्च गावः
 प्रमसीक्ष्य भीता ॥ ऊचुश्च कृष्णं मवलं प्रपञ्जा यया हरिं दृत्तुमयादिता जनाः ॥८॥ कृष्ण कृष्ण महावीर हे रामामितविक्रम ॥ दावाभिना दह्यमाना-
 न्प्रपञ्चाभ्यानुमर्हथः ॥ ६ ॥ नूनं त्वद्वान्धवाः कृष्ण न चाहन्त्यक्मादितुम् ॥ वयं हि सर्वधर्मज्ञ त्वन्नाथास्त्वत्परायणाः ॥ १० ॥ श्रीशुक उवाच ॥
 वचो निशम्य कृष्णं बन्धूनां भगवान्दरिः ॥ निपीलयत या भैष्ट लोचनानीत्यभापत ॥ ११ ॥ तथेति भीलिताक्षेषु भगवानग्निमुत्त्वणम् ॥ पीत्वा
 मखेन तान्कृच्छ्राद्योगाधीशो व्यमोचयत् ॥ १२ ॥ ततश्च तेऽक्षीण्युर्न्माल्य पुनर्भाण्डोरमापिताः ॥ निशम्य विस्मिता आमन्नात्मानं गाश्च
 भोचिताः ॥ १३ ॥ कृष्णस्य योगवोर्यं तवोगमायानुभावितम् ॥ दावाग्नेरात्मनः क्षेमं वीक्ष्य ते मेनिरेऽमरम् ॥ १४ ॥ गाः सन्निवर्त्य सायाह्ने

प्रहृ र एकमात्र गति इतुहृन् ॥११॥ श्रीशुकदेव मन्तुहृन्-आफना मित्रको दीन वचन सुने मयानले मन्तुवर्षा-‘वनराशौ तिमिहृन् आफाफना आँखा चिम्क’ ॥११॥ मयवान्को
 आघ्रातुमार ब्रह्म तिनले ‘हृन्-छ’ भनेर आँखा चिम्के अनि घोसेवर मयवान् कृष्णले तयो प्रचण्ड अग्नि आफनो दुखले पिण्ड तिनलाई महान् मज्जुवाट रक्षा गरे ॥१२॥ म्यान-बान्धवे
 आफाफना आँखा खोलेनमाथ देखे-तौ माष्ठीगडको नगीचै पुगेका छन् । यसरी गई ममेत आहुहलाई दावानलबाट हुक्क देखेन जी माई लज्जः परे ॥१३॥ अर्धकृष्णाफा-यो
 योग-गामाच्यो, योगमायाको प्रभार र दावानलबाट आफनो मज्जुशल हुकि देखेर तिनले ओकृष्णलाई हुनै देवता ठाने ॥१४॥ सोझ परपछि बलराम र कृष्णचन्द्र अहबना

६ आनेनाद-मल्लिक के छैन र अ अरुचित केही पाण्डू । अनि अन मय पनि कसैको कृष्ण आगतम मल्लिक के छ । कसैसिन पनि के छ र मल्लिक अथ के देला । इ प्रभु । तिमि ने मल्लिक पुनि मरो दिने छैदेको । म
 कच, मेम र तिम्रो चित्र तलबनी बाल हु । म तिम्रा लेखक महल्लिकेण्ड अथ हावाएन मानवचित के बाहउ र माण । तिम्रो मेरा नमोचैका साथी प्रपण्डि य अरुचित किम महापदा माण्डू र किम ब्रह्मकृन् पुनि हानय
 मित । तिम्रोभन्दा बर्ता मल्ल र भनवरछन अथ कोही छैन । तिम्रो नमोभन्दा उगमक र राजाभा पनि खनि रक्षा को म तिम्रो पुन यान यडछु र म तिम्रा सेवक हु । तिम्रो नै कर्ता-बर्ता हो मने मेक कानिमकेका पु ।
 छत्रेबाह्र भमे इ हन पनि तिम्रो नै दा । तिम्रा अनुमिल मल्लका हातु मे अथ कपेको छलि हुप्प मन्तीन भन्ने पनि बान्धव । तिम्रा मल्ल पण्डर वै म अविमानछे होन मयको तिम्रा सेवकको पनि सेवक हु । तिम्रोभन्दा इ
 कोही छैन । म मयदा तानो छुने पनि पाहन् । तिम्रोभन्दा पण्डर कोही छैन र मभन्ध, अरुचित लाँचेर पाहन् लागनि म तिम्रो सेवक हु । तिम्रो हुला रानी को, त्यसले म तिम्रोबाह्र नै तिम्रामा मग्ने चिपारी हु । म हाथ
 बिचेर देलछन कलछु-म तिम्रो पाकार हु ।

गार्हपत्य कर्त्तावर गोपुत्री वजाउं दे र ग्यालवाल द्वारा प्रचलित हुँदै ब्रजमा फर्किन्छ ॥ १५ ॥ ब्रजमा श्रीकृष्णको दशन पाएर त्यहाँका गोपिनीहरूलाई अन्यन्त मानन्द प्राप्त भयो किनकि आफ्ना प्रिय नहुँदा उनको एकैछ कष्ट सय-सय युग हो भन्नेछन् ॥ १६ ॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे 'वाग्नि' भाषाटीकायामैकांनविशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

(वर्षा र शत्रुशत्रुको वर्णन) श्रीशुकदेव मन्त्रुः—हे राजन् ! घर पुगेपछि आफ्नू रक्षा र प्रबन्धानुसन्ध, राम र कृष्णका यी दुवै अद्भुत काम गोपिनीहरूलाई सुनाए ॥ १ ॥ यी विचित्र करिग्रहक सुनेर बयोद्वन्द्व गोपिनीहरू हाचे छरक परे र उनले मनमनै ठाने—यो राम र कृष्णको कृपा कुनै निकै ठूला देवता ब्रजमा आएका हुन् ॥ २ ॥ केही दिनपछि नवै बीवनाई उचल्ले भन्ने वर्णनको आगमन भयो । उस बेला चन्द्रमा र सूर्यको चारैतिर प्रकाशपूर्ण मन्थले देखिन लाग्यो र आकाशमा फोलाहरू जै भविये

सहरामो जनार्दनः ॥ वेणुं विरणयन्नोष्ठमगाद्गोपेरभिष्टुतः ॥ १५ ॥ गोपीनां परमानन्द आसीद्गोविन्ददर्शनं ॥ क्षणं युगशतमिव यामां देन विनाऽभवत् ॥ १६ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे दावामिपानं नामैकोनविंशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ तपोस्तदद्भुतं कर्म दावान्नेमोक्षमात्मनः ॥ गोपाः स्त्रीभ्यः समाकुरुतुः प्रलम्बवधमेव च ॥ १ ॥ गोपा वृद्धाश्च गोप्यश्च तदुपा कर्णं विस्मिताः ॥ मेनिरे देवप्रवरौ कृष्णरामौ ब्रजं गतौ ॥ २ ॥ ततः श्रवतत प्रावृट् सर्वमस्त्वममुद्रवा ॥ विद्योत्तमानपरिधिर्विस्फूर्जितनभस्तलः ॥ ३ ॥ सान्द्रनीलाम्बुदेव्याम सविश्रुतस्तनयितुभिः ॥ अण्डज्योतिगच्छन् ब्रह्मेव सगुणं बभौ ॥ ४ ॥ अष्टौ मामाभिर्पीतं यद्भूम्याभोदमयं वसु ॥ स्व-गोभिर्भोक्तुमारोभे पर्जन्यः काल आगते ॥ ५ ॥ तडित्वन्तो महाभिधायश्चण्डश्मनवेपिताः ॥ प्रीणनं जीवनं यस्य मुमुचुः करुणा इव ॥ ६ ॥ ततः कृशा देवमीढा आसीद्वर्षीयसी मही ॥ यथैव काम्यतपमस्तुः सम्प्राप्य तत्फलम् ॥ ७ ॥ निशाशुषेधु स्वयंतास्ताममा भान्ति न प्रहाः ॥ यया पापेन पाखण्डा

॥ ३ ॥ आधाशमा विजुनी र शार गजंनयुक्त बाक्लो र नीलो-कालो मेपले हाकेर सूर्यको ज्योति स्पष्ट नदेखिनाले गुणहरूले हाकिदिएका ब्रह्म समान ज्ञान हुन्थ्यो ॥ ४ ॥ सूर्यदेवले आफ्ना किरण डाला बाढ बहीनामम्म घुम्नोको जुन जलरूपी घन तलेमा विष्णु, त्यो वर्षा आउनाले मेक्छपी किरणले वर्षाउन थाले ५ ॥ जस्तै हवातु पुस्र मंग्यालाई मन्त्र देखेर आनन्दित पार्नेको लागि आफ्नो देह र जीवन पनि अर्पि दिन्छन्, त्यस्तै नै दामिनी (विजुनी) युक्त शेष प्रवल बाधको बेगले उदेर आफ्नो जीवन-रूप जल वर्षाउन लागे ६ ॥ शीघ्रशत्रुको नायले सुन्नेछी पृथ्वी वर्षाको बलले 'अमिविकन श्रम' हरिलो गरियो दस्त, जस्तै—कुनै मकाम तपस्याले हुन्छ शरीर उमको फल पाएपछि

। कुराहरु—कृष्णको ब्रजमा गोपिजन, निज ब्रजमा बसेर कनैतम्, कृष्णको प्रयास आफ्ना (गरपले) पनि आफ्नै सपर्यै हुन्छ, मास मादि प्रकाशले मन्थनले जीवन शरीर त्यस उपस्थाने कृष्णको अन्यत्र गएर गलेनन्, ठूला ठूला दामिनी राधा, श्यामी तपस्वी अनीति दोष पाएन कानिदे जीवनशरीर प्रचन गरि पनि आफ्नै ब्रजमा कनैतन जर्मिन्छ, मन्थनले निजक कनको गुणमात्र गर्दछन्, केहि अन्यत्र बसायि कमाएर इनर्ष महर्षि कृष्णको विषयमा आफ्नै लुक्न मन्थनको रहरछन्, कनलाई अतिरिक्त 'प्रेमि नैत' भनेर १११ छान्छन् भनेर मान्छन् री कनकोन बिहरी, माहन् मुरारीमाई कनका गोपिनीहरू आफ्नो प्रेम, स्नेहले जितेर—हृदयानुसार काठको पुतलीलाई अर्कले नचाएर अ—नचा'नछन् र तिनै मिलि मिलाई मर्दछन् ।

गुह मणर आभोम् ॥ ७ ॥ रात्रिमा बादलहकको घोर अन्धकारमा लुनकिरीको प्रकाश टन्कन काग्यो र ग्रह-नक्षत्रयो दर्शन हुलभ हुनगयो, जस्तै कतिमा बापको प्रचलनाले पाम्बुवाद्-को प्रसार पर्ना हुन जान्छ र वैदिक सम्प्रदाय वा धर्म लुप्त हुन्छन् ॥ ॥ अहितेयम् म्यामुना मौन थिप, मेघको गर्जन सुनेर बोल्नलागे, जस्तै—निज नियमबाट निष्कृष्ट भएर आफ्ना आचार्यको आदेश पाई ब्राह्मण वेद-पाठमा लाग्नेछन् (व्याघ्रमुखाको घनि बाग्यो चर्को सुनिन बेमरी) वेद पढ्ने बन्ने माना शिशुले नै मिठा खरी । ॥ ९ ॥ ग्रीष्ममा सुकेका सप्ताना नदी बाढकार गर्दै आफ्नो सीमा उल्लङ्घन गरेर बेगले बग्नलागे, जस्तै—अजितेन्द्रिय पुरुषको मन र धन कुमार्गमा नै लाग्छ (बेगले बग्ने लामो नदी नदी बृद्ध नदी भनि । उल्लङ्घन घन पाएर बोरेर जमरी हुमनि) ॥ १० ॥ हरियो-मरिलो घाँसेले मञ्जित राता र लक्ष्म (गोबरे छाता) ५१ गुणले छत्रपुष्प भएर धृष्टी राजाको सम्पत्ति जस्तै सुशोभित हुन लाग्छ ॥ ११ ॥ अन्नदात्री भूमि आफ्नू अन्न प सन्पत्तिले कृष्णलाई सुखी पार्ने लाग्छ र 'हानि लाभ देवाधीन छ' यो कुरा नमान्ने धनी मन्त्र हुनलागे ॥ १२ ॥ जयौ

न हि वेदाः कलौ युगे ॥ ८ ॥ श्रुत्वा पर्जन्यनिनदं मण्डका व्यमृजग्मिरः ॥ ८ ॥ शयानाः प्राग्वयद्ब्राह्मणा निपमात्ययः ॥ ९ ॥ आमन्मुप-
थवाहिन्यः सुद्रनयोऽनुशुष्यतीः ॥ पुंसो यथाऽस्वतन्त्रस्य देहद्रविणमम्पदः ॥ १० ॥ हरिता हरिभिः शर्पेरिन्द्रगोपैश्च लाहिताः ॥ उच्छिख्तीन्ध्र-
कृतच्छाया नृणां श्रीरिव भूरभूत ॥ ११ ॥ क्षेत्राणि सस्यमम्पद्भिः कर्षकाणां मुदं ददुः ॥ धनिनामुपतार्प च देवाधीनमजाननाम् ॥ १२ ॥ जल-
स्थलौकमः सवे नववारिनिपेयया ॥ अविघ्नं रुचिरं रूपं यथा हरिनिपेयया ॥ १३ ॥ मरिद्भिः सङ्गतः मिन्धुस्तुभुमे श्वमनोमिमाम् ॥ अपकयोगि-
नश्चित् कामस्तं गुणयुग्यथा ॥ १४ ॥ गिरयो वर्षधाराभिर्हिन्यमाना न विव्यथुः ॥ अभिभूयमाना व्यसनेर्यथाऽधोक्षजचेतसः ॥ १५ ॥ मार्गा बभूवुः
सन्दिग्धास्तृणेश्छन्ना ह्यमरुकृताः ॥ नाभ्यस्यमानाः श्रुतपो द्विजैः कालहता इव ॥ १६ ॥ लोकबन्धुषु मेषेषु विद्युतमलसौहृदाः ॥ स्थैर्यं न चक्रुः
कामिन्यः पुरुषेषु गुणेष्विव ॥ १७ ॥ धनुर्वयति माहेन्द्रं निर्गुणं च गुणिन्यभात् ॥ व्यसते गुणव्यतिकरेऽगुणान्पुरुषे यथा ॥ १८ ॥ न रराजो
हृषेरश्चन्नः स्वज्योत्स्नाराजितेर्धने ॥ अहंमत्या भामितया स्वभामा पुरुषो यथा ॥ १९ ॥ मेघागमोत्तमवा दृष्टाः प्रत्यनन्दन्तिस्सण्डिनः ॥ गृहेषु

बलको सेवन गर्नाले जल र रक्षकमा बस्ने मर्षी बीरको रूप राम्रो भएर आयो, जस्तै—ममवात्रको सेवार्थे वनपुष्पका आकृति राम्रो बन्दै जान्छ ॥ १३ ॥ बसो वासना क्षीण हुँदैन
त्यस घाँगीको चिच जस्तो विषयहरूको संगतिले वासनापूर्ण बन्दछ, त्यस्तै बापुले गर्दा लल तरङ्ग हुने सङ्ग्रह नदीहरूको बलले सुष्प भयो ॥ १४ ॥ वर्षाको घाराको बन्ध बाएर पान
पर्वतलाई बेसी बच्न हुँदैन, जस्तै—दुःखका लपटा बाएर पनि ममवात्रका मन्त्र चलनमान हुँदैनन् ॥ १५ ॥ जसको कहिल्यै सफाई हुँदैन, बाटोहरू पनि घाँस-पानले ढाँकिएर नदेखिने
लुप्त जस्तै मण्डा छन् । जस्तै—अभ्यास नगर्नाले ब्राह्मणहरूले पढेका श्रुतिहरू कलमभले विस्मृत हुन्छन् ॥ १६ ॥ कंकापकारी मेषमा विकृती स्थिर भएर रहन्छ, जस्तै—अबल श्रेष्ठ हुने
व्यभिचारिणी नारीहरू गुणी पुरुषसित टिक्न सक्दैनन् ॥ १७ ॥ गुण (होरी) नभएको हुन्दैनो गर्जनादि गुणहरूले पुक्त आकाशमा यस प्रकार शोभित हुन लाग्यो, जस्तै—गुणका
छाँसेले उत्पन्न हुने प्रपञ्चमा निर्गुण पुरुष सुशोभित हुन्छ ॥ १८ ॥ आफ्नू जान्दिले देवीव्यवाय र बाढले ढाँकिएको चन्द्रमा उभै प्रकाश शोभित हुँदैन, जस्तै—आफ्नो नै

आवासते आवासित हर अहङ्कारते हाङ्किणको पुष्प प्रकाशित हुन सक्नेन ॥ १९ ॥ जपको निमित्त मेघको आगवन उभय बस्ती आनन्ददायी हुन्छ, ती सधुरगण हर्षित भएर
 प्रमदना प्रकट भएताप्ये ॥ जस्तै—गृहस्थाश्रममा यीनै ठापले सन्तप्त र उद्दिग्ध पुष्प हरिमकरको आगवनले प्रमद हुन्छन् ॥ २० ॥ श्रोत्रमा सुमेधा वृद्ध आगना जराते जल विष्ट
 अनेक रूपले सम्पन्न भए, जस्तै—तपस्याले दुर्बल श्रेणी-सपत्नी आपनो कामना निद्रि कल्पति पुष्ट हुन्छन् ॥ २१ ॥ हे राजन् ! मरिचरस कट डाँडा र हिलोले भरिपण्डि पनि मारम
 पक्षी त्यही रहन्छन् ॥ जस्तै—विकयी मनुष्य व्याजलोमा गाढिएर गृहस्थाश्रममै बस्नन्छन् ॥ २२ ॥ योसै वर्षाका जलको वेग बढ्नाले नदीरक्षक बाँध पनि भङ्किन्छ, जस्तै—कलिया
 पाशबन्दीहरूको मिथ्या बलले वैदिक मार्ग छुट्ट हुन्छन् ॥ २३ ॥ बाघद्वारा श्रेष्ठ भएर मेघ वाणीहरूका निमित्त अमृत (जल) वर्षाउन लागे, जस्तै—ब्राह्मणको प्रेरणाले अनेक राजाहरू

तथा निर्विण्णा यथाऽच्युतजनागमे ॥ २० ॥ पीताऽपः पादपाः पट्टिरासन्नानात्ममूर्तयः ॥ प्रातश्चामास्तपामा श्रान्ती यथा कामातुमेवया ॥ २१ ॥
 मर.स्वशान्तरोधः न्युपुमङ्गापि सारमाः ॥ गृहेश्वशान्तकृत्येषु आभ्या इव दुरारायाः ॥ २२ ॥ जलौघैर्निरभिद्यन्त सेतवो वर्षतीधरे ॥ पाम्ब.शुड.
 नापमद्वादैवेंदमार्गाः कलौ यथा ॥ २३ ॥ न्यमुहन्वायुभिर्नुजा भूतेभ्योऽयामृतं घनाः ॥ यथाशिपो विरेपतयः काले काले द्विजेरिताः ॥ २४ ॥
 एवं वनं तद्वर्षिष्ठं पक्ष्यचरैरजम्बुमत् ॥ गौगोपालैर्वृतो रन्तु सक्लः प्राविशदरिः ॥ २५ ॥ पेनवो मन्दगामिन्य ऊधोभारेण भूयमाः ॥ ययुर्भगवता-
 दृता द्रुतं प्रीत्या स्नुवस्तनीः ॥ २६ ॥ वनौकमः प्रमुदिता वनराजीर्मधुच्युतः ॥ जलधारा गिरेर्नोदादामन्ना ददरो गुहाः ॥ २७ ॥ क्वचिद्वनस्प-
 तिकोडे गुहायां चाभिवर्षति ॥ निर्विषय भगवान्नेम कन्दमूलकलाराः न ॥ २८ ॥ दध्योदनं ममानीतं शिलामां सलिलान्तिके ॥ सम्भोजनीयेर्बुभुजे
 गोपेः सङ्कर्षणान्वितः ॥ २९ ॥ शाद्वलौपरि संविश्य चर्वनो मीलितेक्षणम् ॥ तृषान्वृषान्वत्सतरांगाश्च स्वोपोभयश्रमाः ॥ ३० ॥ प्रावृट् थियं च तां

कन्यामा प्रजाका कामनाहरू रूपमा बाँदै रहन्छन् ॥ २४ ॥ यसैगरी वर्षाले पाँकेका लक्ष्म र आहुनले पुष्प बनमा बिहार गर्ने राम र कुष्मचन्द्रले गाई र गोपसहित प्रवेश गरे ॥ २५ ॥
 यनरा माले कुस्त-मुन्त गाई आवाजले डाँका हगुरे आइपुग्दथे ॥ त्यम बेला श्रीविषय तिनका स्तनबाट दूध बगिरहन्थ्यो ॥ २६ ॥ श्रीकुष्मचन्द्रले प्रमद बनवासी मिष्ट-मिष्टिनीलाई
 मरको वर्षा गन बनावला र परतबाट निस्कने जलधारा देखे तथा जुन निर्झरको निनाद र उनका हर-परको पुष्प पनि देखे ॥ २७ ॥ मयमदाका भगवान् पानी परेको बेला
 ऽहिले कुनै सचन वृषमनि गुफामा बसेर कन्द-मूल कल खाँदै आफ्ना साथीहरूसित कडा गर्दथे ॥ २८ ॥ कुनै बेला असको मर्गमै ठुलाभा बसेर बलराय र अन्य
 जलबाल मिश्रद मित धरबाट न्याएको दही र मात खान्छे ॥ २९ ॥ त्यम बेला रामरी हल भर हरियो-हरियो घाँसका बसेर आत्मा किन्ती उग्रउन गोक, डाँडा र पुनका

सन्तो तपस्वी—योदा मानिस कुनै रक्षी राक्षसकावा मृत्यु प्रसन्न र जलार्थ पाउन खोज्दा बनेन ॥ अरुबन्दा जस्तै मिश्रक सन्तो—स केशवानी भएर तपस्या गर्दछु ॥ यमा तपोवत् भएरपनि त्यो कन्या सन्तो
 पमा हुनेन ॥ त्यही मिश्रक अनुवाद ज्यो दक्षिण सन्तो ज्यो तपस्यामा प्रवृत्त भयो ॥ केही दिनमै तपस्या अनन्तै त्यसको व्यापति गर्दै गयो ॥ क्वी-रहित बथे भेगका म जित्त तपस्याको दर्शन गर्न आउनभयो ॥
 विनाय विनाय ज्यो क्वी तपस्वरारसमा पुग्यो ॥ एक दिन त्यो राक्षसमा स्वयं ज्यो तपस्याको दर्शन गर्न आई ॥ त्यसलाई आफुमै देखेनभयो तपस्याका सिरी भयो ॥ ज्यो ॥ ज्यो विन र सन्तो—जुन प्रयुक्त भयो
 बाह्य भो राक्षसमा ज्यो दशन गर्न आएको छ ॥ अरु हो पुनका मय-कावेर बाँ राक्षसकाजित मय मनु उचित हैन ॥ परमासमा तपसको कुडवमा पक्षिक मय हरायो र र परपक्षिक मयमा मय भयो ॥

मात्रे परिष्का माई र आपने प्रचलने बहेका समस्त प्राणीहरूलाई आनन्दित पार्ने वर्षाश्रुतको होमा देखेर भगवान् जनको प्रशंसा गर्नेछाने । ॥ ३० ॥ ३१ ॥ राम र कृष्ण यस प्रकार प्रशंसा गर्दैदा बन्दा मेघमानाले रहित तथा स्वच्छ जल र छान्द वायुले सुशोभित भएको शरद् ऋतुको भाग्यजन भयो ॥ ३२ ॥ शरद् ऋतुमा कमल फुल्नाले जलाशय स्वच्छ भए, जस्तै—प्रायः प्रह्वस्रो पिय घोगाभ्यामले निर्मल हुन्छ ॥ ३३ ॥ शरद् ऋतुले आकाशको मेघ, वर्षाकालमा बहेका जीव, बुध्दीको हिलो-माटो, जलमा जमेको मल नष्ट पारिदियो, जस्तै—भगवान्को भक्ति पारे आत्मवीर्यो पाए नष्ट पारिदिन्छ ॥ ३४ ॥ मेघगण आफ्नो जलकरी सर्वस्व त्यागेर शुभ्र कान्तिसे शोभित हुन लागे, जस्तै—विशिष्ट दण्डमाहक त्यागेर पुण्यान्ध्र र छान्द स्वभाव हुनिउन शोभित हुन्छन् ॥ ३५ ॥ पर्वतगण कै सरोवार स्वच्छ जल छाड्ने र कै शार्दैनये, जस्तै—हानीउन बेला-बेलासा हानामुक्तको बर्षा गर्दछन र कहिले गर्दैनन् पनि ॥ ३६ ॥ सोरै जलमा बग्ने जीवहरू निरव प्रदि हुने शीणता गर्दैनन् र जस्तै—कुटुम्बमा आसक्त मूढ प्राणी आफ्नो नित्य शीघ्र हुँदै मएको जापुष्प-

वीस्य सर्वभूतमुदावहाम् ॥ भगवान्पूजयाद्भक्ते आत्मशक्त्युपबृंहिताम् ॥ ३१ ॥ एवं निवसतोस्तस्मिन्नामकेशवयोर्व्रजे ॥ शरत्समभद्रपद्मा स्वच्छा-
म्वपरुषानिला ॥ ३२ ॥ शरदा नीरजोत्पत्त्या नीराणि प्रकृतिं ययुः ॥ भ्रष्टानामिव चेतांसि पुनर्योगनिषेवया ॥ ३३ ॥ न्योम्नोऽहं भूतराक्त्व
मुवः पङ्कमशं मलय ॥ शरजद्वाराश्रमिणां कृष्णे भक्तिर्यथाऽशुभम् ॥ ३४ ॥ सर्वस्वं जलदा हित्वा विरेजुः शुभ्रवर्चसः ॥ यथा त्यक्त्येषणाः शान्ता
मुनयो मुक्तकिल्बिषाः ॥ ३५ ॥ गिरयो मुमुक्षुर्नोयं कचिन्न मुमुतुः शिवम् ॥ यथा ज्ञानामृतं काले ज्ञानिनो ददते न वा ॥ ३६ ॥ नैवाविदन्सी-
यमाणं जलं गाधजलेवगः ॥ यमायुरन्वहं क्षयं नरा मूढाः कुटुम्बिनः ॥ ३७ ॥ गाधवारिचरास्तापमविन्दन्लरदकंजम् ॥ यथा दरिद्रः कृपणः
कुटुम्ब्यविजितेन्द्रियः ॥ ३८ ॥ शनैः शनैर्जहुः पङ्कं स्थलान्यामं च वीरुधः ॥ यथाऽहंममतां धीराः शरीरादिष्वतात्मसु ॥ ३९ ॥ निभ्रालाम्बुरमृत-
ष्णीं ममूद्रः शरदामगे ॥ आत्मन्युपरते मम्यद्भुनिन्युपस्तागमः ॥ ४० ॥ केदारभ्यस्त्वयोऽगृह्णन्कर्षका दृढसेतुभिः ॥ यथा प्राणैः स्रवज्ज्ञानं तन्नि-
रोधेन योगिनः ॥ ४१ ॥ शरदकंशुर्जास्तापान्भूतानामुद्धपोऽहरत् ॥ देहमिमामनजं बोधो मुकुन्दो ब्रजयोपिताम् ॥ ४२ ॥ स्वमशोभतं निर्मधं शरदि-

लाई ज्ञानं सन्तैन ॥ ३७ ॥ सोरै जलमा बग्ने प्राणीहरूलाई शरन्कालीन वर्षेको तापले बध्नी मन्त्र पार्नलाग्ने, जसरी बज्रिनेन्द्रिय, दरिद्र र कृपण कुटुम्बीलाई विशिष्ट तापारिक्त बह दुःख दिह्छन् ॥ ३८ ॥ पुष्पा हिलोलाई र सताहरू आफ्नो कमलमेव विस्तार विस्तार बमरी छाड्न लागे, जस्तै धीर फुल शरीरादि नानाव पदार्थमा विस्तार-विस्तार भगना र कहन्लाई त्यागिदिन्छन् ॥ ३९ ॥ शरद् ऋतु मरपछि जलको रोग छान्द हुनाले ममूद्र गर्जन रहित भयो, जस्तै—जनवाद उपरप मरपछि हुनिउन वैदिक धर्मकाण्ड कठोर छान्द हुन्छन् ॥ ४० ॥ कृपक सेतुका आलीहरू फोरि निम्नने पारी बलिगो बाध बाधेर रोक्नछाने । जस्तै—शोभितब्रह्म इन्द्रिय-द्वारहरूलाई रक्षित गिनीहरू द्वारा क्षीण हुने ज्ञानका रक्षक-बन्दकन् ॥ ४१ ॥ शरन्कालीन वर्षेका विरगले हुने प्राणीहरूको तापलाई चन्द्रमा आफ्नो शीतल विरबहले छान्द पार्ने शास्त्रमे—वेदाभिमान प्रतिष्ठा दुःखलाई ज्ञान र भवविनाश-हर्का तापलाई श्रीकृष्णचन्द्र महर्षि निवारण गरेर पर पारिदिने । ॥ ४२ ॥ शरद् ऋतुको निमत र मेघहीन आकाश रातमा तारागणका समूहले बनाइर र सुशोभित हुन लागे,

जन्ते-वेदको शास्त्रिक अर्थ ज्ञान्म सुवर्णो विन ह्याद्यमान हुन्छ ॥४३॥ बाह्यमा शरास्यका साथै अस्त्र मण्डले समलंकित बन्दा घोषित हुन लाग्छा, जस्तै-पृथ्वीतलमा
 वादबहका साथ यदुपति कृष्ण सुशोभित हुन्छन् ॥४४॥ वनको पुष्पमित उकर खाएर आफ्नो ममशीतोष्ण बापको स्वर्ग पाएर सकेलेको साथ बराबर गर्वो, जसको विष कृष्णले
 बोसिमकेका विष, ती गोपिनीले आफ्नू विरह ताप शान्त पार्ने सकेन् ॥४५॥ खरद्वन्द्वमा गर्व, शृङ्ग, वृषी र नारीहरू शत्रुपती मगर तिनका पति स्वर्गको अनुभव गर्नलागे । जन्ते-
 हुने समय मधुरक हाग विधिबद्ध गरिपका क्रियाहरूका फल उनको अनुसरण गर्दछन् ॥४६॥ हे राजन् ! जस्तै-राजालाई देखेर बाँस बाजेक अन्य सबै निर्भय हुन्छन्, त्यस्तै नै ह्यको
 उदय वरपछि ह्युदिनी बाजेक अन्य सबै प्रकारका समिद्ध प्रकुलित हुन्छन् ॥४७॥ त्यस रत्न पुर र गाउँमा नबान्ने शम्भ आदि वैदिक र इन्द्रिय लम्बनी लौकिक उत्सव-
 हरूले घोषावमान र पाकेका जन्तेले सम्मान भूमि श्रीहरिका दुवै कला अर्थात् राज र कृष्णले घोषित गर्छ ॥४८॥ जन्ते-निद्रावस्थ मोक्ष उपस्थित बरपछि देवादि फरी प्राप्त

मलतारकम् ॥ मत्तयुक्तं यथा चित्तं शब्दब्रह्मार्थदर्शनम् ॥ ४३ ॥ अस्वपदमण्डले व्योम्नि रराजोद्भुगणैः शरीर ॥ यथा यदुपतिः कृष्णो वृष्णिचक्रवृत्तो
 भुवि ॥४४॥ आश्लिष्य ममशीतोष्णं प्रभूतवनमारुतम् ॥ जनास्तापं जह्नुगोप्यी न कृष्णहतचेतसः ॥४५॥ गावो रूगाः स्वगा नार्यः पुष्पिष्यः शरदाऽ-
 भवन् ॥ अन्वीयमानाः स्ववृषेः फलेरीशक्रिया इव ॥ ४६ ॥ उदहृष्यन्वारिजानि सूर्योत्थाने कुमुदिना ॥ राज्ञा तु निर्भया लोका यथा दस्युन्विना नृप
 ॥४७॥ पुरप्रारोपनाग्रयणे रैन्द्रियैश्च महोत्सवैः ॥ बभौ भूः एकमस्याख्या फलाभ्यां नितरां हरेः ॥४८॥ वणिह् मुनिनृपसनाता निर्गम्यान्निम्नपेदिरे ॥ वर्षरुद्धा
 यथा मिद्धाः स्वपिण्डान्काल आगते ॥ ४९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे प्रावृट्शरद्वर्णनं नाम विंशतितमोऽध्यायः ॥२०॥

श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं शरत्स्वच्छजले पद्माकरमुगन्धिना ॥ न्यविशद्वायुता वातं मगोगोपालकोऽच्युतः ॥ १ ॥ कुटुमितवनराजि-
 शुष्मिभृद्भ्रजकुलघुष्टमरःमरिन्महीध्रम् ॥ मधुपतिरवगाह्य चारयन्गाः सहपशुपालयलरञ्जुक्कज वेषुम् ॥ २ ॥ तद्वज्रजिपिय आश्रुत्य वेषुगीतं
 स्मरोदयम् ॥ काश्चित्परोश्रं कृष्णस्य स्वमस्तीभ्योऽन्ववर्णयन् ॥ ३ ॥ तद्वर्णयितुमारब्धाः स्मरन्त्यः कृष्णचेष्टितम् ॥ नाशकन्स्मरवेगेन विशिष-
 मनमो नृप ॥ ४ ॥ बर्हापीडं नटरवपुः कर्णयोः कर्णिकारं विप्रद्वसः कनकपिशं वैजयन्ती च मालाम् ॥ रन्ध्रान्वेणोरभरमुधया पूरयन्मो-

गदंछन्, त्यस्तै नै वैरय, हुनि, राजा र ब्रह्मचारि आदि गएर आफ्नाफना काममा लागे ॥ ४० ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे नेराष्टी भाषाटीकायां विंशोऽध्यायः ॥२०॥

(वेषुगीतं) श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ-हे राजन् ! खरद्वन्द्व आउनाले जसका जलाउपहरूको बल निर्भय महत्केको थियो र तममा कमलवनको सुमधुर सुगन्धले
 हरमित मन्द-मन्दबापु बलन बालिमकेको थियो, त्यस वनमा धीमधुपलले गाईहरू र गोपालहरूका साथै प्रवेश गरे ॥ १ ॥ बर्हा कुलेका वनको रंकिलहरूमा बढ्दमा
 अमरगण र पक्षीहरूले बोल्नाले सन्ध्या, नदी र पर्वत गुञ्जावमान भएहेथे, त्यस हुन्दावनमा पुगेर श्रीकृष्णले बलरत्नको उपा अन्य ब्रह्मा न्यालवालाका साथै गाई फराउँदै
 आफ्नो धाँसुग बजाए ॥ २ ॥ वामदेवलार्थ उरीस पान-यो वेषुनाद मुनेर केसो गोपिनी आफ्ना संनिमित्त श्रीकृष्णका गुणहरू वर्णन गर्ने लागी ॥ ३ ॥ शिमल मन् धारनामाव

धातु-वका शरिका मरणा प्रश्न आया, जमले कामवेगले गर्दा निनाको बिल बचन हुन गयो र ती बर्ना बाँस्न सकेनन् ॥ ४ ॥ शिमेले विचार गरे—‘दुरै कानमा छुठ लगाएका मुखले त्रै प्रकाशित पीताम्बर पैकेका र बाँटीमा बैजपन्थी माला लगाएका नटवर, शितपोत श्रीकृष्णकन्दले बाँसुरीको छिद्रलाई अपराधुनले पूर्व गार्दै आफ्ना चरण-चिह्नहरूले सुशोभित वृन्दावनमा खालवालका सुखवाट आफ्नो मुखमा मुन्दै प्रवेश गरे होला’ ॥ ५ ॥ हे राजन् ॥ सबै प्राणीका मन हरष गर्ने झगलीको बधुर धनि सुनेर बज्रवामीहरू परस्पर कुन गर्दै मनमनै ममवान्को बनाइर मुर्तिलाई भक्तमाल गर्नछले ॥ ६ ॥ गोपिनीहरू मन्त्रलागे—हे संमिनी हो ॥ आफ्ना मित्रहरूमिल बनवाट छकका र गार्दै-बाछा-का पछि-रछि छिँदै ब्रजमा प्रवेश गन बेला दुवै ब्रजगजकुमारका, बबेको बंधीबाट सुशोभित प्रणयकटाक्षपुष्प सुखामूललाई उल्लेख नैत्रडारा पान गरेको होला, ती च्वाँच बन्धु हुन्, तिनकि हामी त नेत्रको एख लाय यही मान्छौ ॥ ७ ॥ भर्षी गोपिनी भन्दछे—‘भरो ॥ नून आफ्नोपन्त, बधुर पिच्छ, कुलको गुच्छा तथा स्थल र ब्रज दुवैमा उत्पन्न हुने कमल-कुसुमहरूका माया तथा नीना र बहेलो बज्र लगाएर विविध वेष्टारी बलभाव र कृष्ण गोलाहरूका गोलीमा नून बेला प्रवेश गर्दछन्, त्यसै रङ्ग भूमिमा

पवृन्दैवृन्दावरण्य स्वपदमण प्राविशद्गीतकीर्तिः ॥ ५ ॥ इति वेणुवं राजन्पर्वभूतमनोहरम् ॥ श्रुत्वा ब्रजभियः सर्वा वर्णयन्त्योऽभिरेभिरे ॥ ६ ॥ गोप्य उचुः ॥ अक्षण्वतां फलमिदं न परं विदामः सख्यः पश्यन्तु विवेशयतोर्वयस्यैः ॥ वक्त्रं ब्रजेशसुतपोरनुवेणुजुष्टं यैर्वा निपीतमनुरक्तकटाक्ष-मोक्षम् ॥ ७ ॥ चूतप्रवालवर्धस्तवकोत्पलाञ्जमालानुपृक्तपरिधानविचित्रवेणो ॥ मध्ये विरेजतुरलं पशुपालगोष्ठ्यां रङ्गे यथा नटवरो क्व च गायमानो ॥ ८ ॥ गोप्यः किमाचरदयं कुरालं स्म वेणुर्दामोदराधरसुधामपि गोपिकानाम् ॥ मुह्यन्ते स्वयं यदवशिष्टरमं हृदिन्यो हृत्पत्त्वोऽश्रु मुमुचुस्तरवो यथार्थाः ॥ ९ ॥ वृन्दावनं मत्स्वि भुवो वितनोति कीर्तिं यदेवकीमुतपदाम्बुजलम्भनक्षम ॥ गोविन्दवेणुमनु मत्तमयून्मृत्यं प्रेक्षयाद्रिमान्वपरनान्यमम-स्तमस्त्वम् ॥ १० ॥ धन्याः स्म मूढमतयोऽपि हरिण्य एता या नन्दनन्दनमुपातोविचित्रवेणम् ॥ आकर्ष्य वेणुरणितं सहकृष्णमाराः पूजां दधुर्विर-वितां प्रणयावलोकैः ॥ ११ ॥ कृष्णं निरीक्ष्य वनितोत्सवरूपरीलं श्रुत्वा च तत्कणितवेणुविचित्रगीतम् ॥ देख्यो विमानगतयः स्मरनुन्नमारा प्ररय-

इह भेट नट विराजमान छन् ॥ ८ ॥ भर्षी गोपी भन्दछे—‘ए गोपिनी हो ॥ यो बाँसुरीले बलां कुन पुष्प गरेको रहिल र यो गोपिनीहरूको भोग्य बगरान्को अपराधुन स्वयं पान गरेर भका हो निमि केवल उत्रेको जुठो छाहिदिन्छ, तिनकि उत्सव-प्रद्वजन जानन्दित हुन्छन्, त्यसै नै रोमाञ्चपुष्प देखिरहेका छन् र यी वामका सुख कुलका सुहापाका त्रै मान्दाम्बु बगाइरहेका छन् ॥ ९ ॥ भर्षी गोपिनी भन्दछे—‘हे रली ॥ यो वृन्दावन ठ भूलाहरूको कीर्ति किमिहेछ, किनांक देवकीनन्दनका चरण-चिह्नले यसलाई अपुर्ब शोभा प्राप्त गएको छ ॥ जुन बेला ममवान् बाँसुरी बजाउँछन् त्यस बे ॥ मन्द-नन्द गर्वले घेप डामेर बलबधुर नाचन बाँस्छन् ॥ तिनको नृत्य देखेर परंत बाधि हुन्ने प्राणी निरपेक्ष भएर च्वाँचा उपविष्ट हुन्छन् ॥ १० ॥ भर्षी भन्दछे—‘ए संमिनी ॥ मूढ हुन्छि मय पाने ती मुग्धहरू चन्ध हुन्, जो बाँसुरीका स्वर सुन्नामात्र आफ्नु पति कृष्णभार सुगमित आएर आफ्ना प्रणय टाँसल विविध वेष्टारी नन्दनन्दनको पूजा गर्दछन् ॥ ११ ॥ चौटी गोपी भन्दछे—‘ब्रजका रूप र ब्रजको स्वभाव सबै झैलाई जानन्दित पाइछ, ती वामवेष्ट श्रीकृष्ण

चन्द्रलाई देखे तथा उनले बजाएको बाँसुरीको विचित्र स्वर सुनेर आफ्ना पनिबिद बिद्यानामा बसेर आफ्ना हर-मुन्दरीहरू कामवेगले यान् बढे भन्नेचार भएता विष्ट कि उनको कालबाट पुन खस्न लग्यो, तिनका कठिपत्र समस्ताये, हर तिनलाई स्वयंको केही ज्ञान पिएन । १२। थोटी मन्दछे—हेर, भगवान् ज्ञानबाट निकैकटा बेगुनीहरूपी अग्रत आफ्ना प्रथम पुत्रले पिउँदै तथा मजल नेत्रद्वारा उनको मधुर मूर्ति हृदयज्जम गरेर खासिज्जम गर्दै गर्दाहरू निवेष्ट भै मरुहेका थिए र तिनका बाछा पनि दृष्ट कर्मिरहेको पुनको पुत्रका हुस्वाट भगाउँदै निस्वेष्ट भै उभिरका छन् । १३। अर्को मन्दछे—सखि हो ! बस बनका पछी हुनि हुन्, किनकि यी जटाबाट भीडछन्दान् सुविन्ताले हुन्छ, त्यस्ता हुस्वाट पछपुकाहाँपा-

रमूनकवरा मुमुहुर्विनीव्यः ॥ १२ ॥ गावश्च कृष्णमुखनिर्गतवेषु गीतपीयूषमुत्तभितकर्णपुटेः पिवन्त्यः ॥ शावाः स्नुतस्तनपयः कबलाः स्म तस्युगो-
विन्दमात्मनि ह्रस्वाऽश्रुकलाः स्पृशन्त्यः ॥ १३ ॥ प्रायो वताम्ब विहगा मुनयो वनेऽस्मिन्कृष्णेक्षितं तदुदितं कलवेषुगीतम् ॥ आरुह्य ये ह्रमभुजा-
न्स्तरिप्रवालान् शृष्वन्त्यमीलितदृशो विगताम्यवाचः ॥ १४ ॥ नद्यस्तदा तदुपधार्य मुकुन्दगीतमावर्तललितमनोभवभग्नवेगाः ॥ अल्लिङ्गन्म्य-
गितभूमिर्मुजैर्मुसारैर्गङ्गन्ति पादयुगलं कमलोपहाराः ॥ १५ ॥ दृष्ट्वाऽतपे व्रजपशून्मह रामगोपैः मखारयन्तमनु वेषुमुदीरयन्तम् ॥ मेमप्रवृद्ध उदितः

हमसा बसेर आफ्ना कलत्र छाडी निजिनेष नयनले उनैतिर हेर्दै एकाग्रभावले उनका मनोहर वेषुवाट छुनिहेका छन् । १४। अर्को गोपीले भनी—पछेतेन प्राणीहरूको के कुग, भ्रमरद्वारा लक्षित हुने कामबिकारले उमको केम बहिष्को छ, यी नदीहरू पनि श्रीकृष्ण भगवान्को वेषुगीत सुनेर आफ्नो तरङ्गपी हुनले कमल-कुमुदको सेट लथप गर्दै गाढ खासिज्जमले स्निग्ध कृष्णका कणपुगल नुमिरहेका छन् । १५। अर्को गोपी मन्दछे—हेर, चर्को धामको देखा बलामदी र अम्बान्ध भोगणका साथै भगवान् कुन्जलाई गर्दै-

१ मन्दको नायकका—मनुष्य भववान्को लनान्न कास हो । उनको अर्धनै अभिन्न अङ्ग हो । मरैवागो जीवकाको जीवभूत भनातनः । तर त्यो भवमासेव विकल्पित हो छ । यो कुग ठललाई ज्ञान नलेन बा त्यो कुने मायाहासि ज्यष्ट नले नलकोम हर लकोम लोचनका आकृष्टा रङ्ग-रसवान् मेदिनु, उनलाई पुने बाधा बिना अलिङ्गन गरेर उनैमा एकचार हुने । यस्तैमित्यो 'यत्र आगन्त, ऐषध्वं, निज माधुर्य, निज स्वतन्त्र, निज रक्षावित र निज शोकलाई सम्पूर्णकपमा पठन लोभक । यही कारण हो—उमलाई संसारको पुने पनि विषदिमा, यो ठेकदा कति नै अग्लो होम र स्वयमा कति नै शल आउँदो होम, तर शालि विनै न मज्जत है अचल सागिर छ । तर अशिनचय छुलाई भोगमा पुन रसको प्रतीति हुनकार्यो, त्यसैले उमदा भोग-भातवचक देखिन साथै र ती भोग बातनाको आधारले उल्लो आफ्ना मयबांन्ति पेटने रमायविष्ट आकषयका शीकोर । यहीनाम त्यो न त आफ्नो आभरवला भन्ने वस्तु न रसको पुति बिना बसन् र शानि प्राप्त हुन्छ । भवकान्ति उल्लो गरवो ल्यानीवना र कायपिता ल कि भगवान् ललित भेटन बा न छ, यही लसरी र लसारका अलसको मूल कारण हो । लोको छ उमलाई पाउने, त्यो लोकोलाई बाउट गर्ने र उनलाई मयाउलेन छपराउने, यस्तै—दीपकालको प्यामा ध्वकि पानीको निमि लुभराउक, त्यसो आभरकालले अब भववान्लाई भेटने लीजन्दा आकाँछा लभ्य मरिबिष्ट, अनि अर्धभारा कायमाग्न स्वयमेव उले गरी मर हुनगन् । लसरी दूरीको प्रकाशले जन्मकार भिन्ना । त्यो आभरकालको बाउट हुन् । भोगक पुन्यभ भन्ने मानेर उनको चचाये छ न भए पनि । भोलका भन्म मानेपनि जन्म रत भइन् । भगवान् हुन् । अनि स्वयं नै लीवरा अर्धन पण्डे आउने, लीवो अर्धन पाल्छन् । कति कति लभ्यवत अर्धन हुन्छ, अनि लीव मागकप्रतिभो, निज राखो र अर्धनलाई बाउने लीव । न बाउछ । अनि रक लीव पनि लभ्यवत दिवन् लीवन् र यन्म लीवन्त जाका लीव ललता ली विगतमलिन यो मारुदित्क अर्धन भोगका भवार्थ कय मान्ने र आभुलाई मयवान्को बनाउने चन्द्रा गर । यो निजम कुल-बल लोभलाई भाग्य गर्द भगवान् न परवन्को लीव न लीवितिन पर छ, न लुल्ल भन्ने न लीवो उनका भेद, भगवान् र भएर लभ हुन्छा लन नै, लताका ली पनि धर्म अण्ड र अण्डन बाधुरगामा ली ली आनुमा धिलापर कुनार्थ पाउने छन् ।

नाद दे र बाउरी बजायका देखेर उनको प्रेरणश उत्तरे आर हो। यस कुमुमावलि रानी जनका पोषा पहिरन आफ्नै इरीले आफ्ना मखा कुम्हा। ये छत्र लगाइएको छ' १६। अर्कोति भनी—यो पक्षका मिथुनी पनि धन्य हुन्, किनकि उन कुम्हाको कौटुम्बिक विरयमा गोविनी आफ्ना धनका अनाउंछन्, उनी जब कुम्हाका पक्षमा लागेर निज्ना अलग बान्तिने रतिन भएर बरको पोषमा लायछ, तब उनको देखेर हुनको भनमा कामवेग उपन्न हुन्छ र ती -यो कुम्हा आफ्ना मुस र कुवा लगाएर आफ्नै प्यवा कान्दछन् ॥१७॥ एक मापिनीत्र भन्ने—य गोविनी हो । यो गोविनी बरको लखव हरियाककमा भएर छ किनकि रत्न र कुम्हाका पक्षको रणो पाउनाले आनन्दित भएर यो जन, हरिया धोय, कट्या र इन्जममादि दिष्ट गार्दै र जाल-जानगित उनको आदर पत्ता गरिन्छ ॥१८॥ अर्कोति भनी—'हो तल्लि हो । यो हति लकक एने छ। हो-जयका कपोमा माई-छर बाजे होको सुशोभित मङ्ग्रेको छ, ती गाम र कुम्हा जब आफ्ना मिश्रकर्मित माई लिएर सीटा बढाएर अर्को बनमा जान्छन्, त्यस बेला उनका कुरा पदबुन उदार कुमुमावलीभिः मन्त्र्युपधान स्ववपुषाऽभुद आतपत्रम् ॥ १६ ॥ पूर्णाः पुलिन्य उरुगापपदान्तरागश्रीकुमुमेन दयितास्तनमङ्गितेन ॥ तद्वर्शन-स्मररजस्तृणरूपितेन लिम्पन्त्य आननकुचेषु जहुस्तदाधिषु ॥ १७ ॥ हन्तायमद्विरक्ता हरिदामवयां वदामकृष्णचरणस्पर्शप्रमोद ॥ मानं तनोति महोगागणयोस्तयोर्यत्पानीयमूयसमकन्दरकन्दमूलैः ॥ १८ ॥ गा गोपकैतनुवनं नयोरुदारवेषुभ्यनैः कल्पदैस्तनुभृत्सु मध्यः ॥ अस्पन्दनं गतंमतां पुलकन्तरूपां नियांगपाशकृतलक्षणपोषविचित्रम् ॥ १ ॥ एवविधा भगवतो या वृन्दावनचारिणः ॥ वर्णयन्त्यो निशां गोप्यः कीडा-स्तन्मयतां ययुः ॥ २० ॥ इति श्रीमद्भगवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे वेषुगीतं नाम एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

० कर्मो हा वरदानदेव जिनको, भाषो, मित्रो बाँझी । कर्मो गाल सुनो कर्मो बाँझो कर्मो ॥ सुनो-उर तब मरिद पर कर्मो भाषाव कर्मो बरी । कर्मो भाव नाना कर्मो मरदा है कर्मो ॥
एक कर्म ब्रह्मा मरुद ब्रह्मा तु कर्मो भाषो कर्मो । कर्मो-उर तब मरिद पर कर्मो भाषाव कर्मो बरी । कर्मो भाव नाना कर्मो मरदा है कर्मो ॥

नन्द-गायका पुत्र कृष्णलाई हाम्रो पनि बनाउनाम् । हे देवि ! हामी हजुरलाई नमस्कार गर्दछौं । यो वस्त्र जस्तै हो कुमारीहरू देखिन्छे उताउना गर्दछे ॥ ५ ॥ यस्तरी ममाम् कृष्णमा
मन लगाएर गोपकुमारहरूले कन्यापनी ब्रतको पालन गर्दै 'नन्दका छोरा हाम्रो पनि होउन्' यस अमिलाको एक महीनापछि मद्रकालीको पूजा गरे ॥ ५ ॥ ती दिनहुँ बिहानै
अलम्बन मन्त्रा पहिने उठेर, वस्त्र राम लिएर सबै उठाई यमुनामा स्नान गर्ने सँगै जान्थे । तबप बेला ती घौटीले अर्धको हात ममाएर उच्च स्वरले कृष्णचन्द्रका लीला गान
गर्दै हिँड्थे ॥ ६ ॥ एक दिन सबै गोपिनी निम्न ब्रै यमुनाजी गएर आफ्ना वस्त्र छुट्या राखेर श्रीकृष्णको गुण-गान गर्दै ब्रजवनतर्फ बल निहार गर्दछन् ॥ ७ ॥ उतै
केला बागेका पनि ईश्वर भगवान् कृष्ण उनको अमिश्रण जानेर दिनको ब्रत सकल तुल्याउन आफ्ना माथी खालवाल सँगै यमुनाजी पुगे ॥ ८ ॥ त्यहाँ उनको बल छिपर तुरुन्त
कदम्बको झुला उक्लेर हाम्य निमग्न अन्य मस्त्राहरू पनि स्वयं पनि हाम्यनिमग्न भएर मन्त्रलाये— ॥ ९ ॥ हे गोपिका हो ! तिमीहरू यहाँ आएर आफ्ना वस्त्र लैआओ । म

ब्रत चेरुः कुमार्यः कृष्णचेतमः भद्रकाली ममानर्चुर्भूयान्नन्दमुतः पतिः ॥ ५ ॥ उपरयुःथाय गोत्रैः स्वैरन्योन्यान्नदवाहवः ॥ कृष्णगुन्वेर्जगुर्यान्त्यः
कालिन्त्यां स्नानुधनदन् ॥ ६ ॥ नयां कदाचिदागत्य तीरे निक्षिप्य पूर्ववत् ॥ वामांमि कृष्णं गायन्त्यो विजडुः सलिले मुदा ॥ ७ ॥ भगवां-
स्तदभिपेक्ष कृष्णो योगेश्वरेश्वरः ॥ वयस्यैरावृतस्तत्र गतस्तत्कर्मसिद्धये ॥ ८ ॥ तामां वामांसुपादाय नीपमारुह्य मत्तरः ॥ हसद्भिः प्रहमन्वालेः
परिहृष्टममुवाच ह ॥ ९ ॥ अत्रागत्यावलाः कामं स्वं स्वं वामः प्रगृह्यताम् ॥ मयं ब्रवणि नो नमं यद्वयं ब्रतकथिताः ॥ १० ॥ न मयोदितपूर्व
रा जन्तुं तदिदं विदुः ॥ एकैकशः प्रतीच्छन् महेवोत सुमध्यमाः ॥ ११ ॥ तस्य तत्त्वैवितं दृष्ट्वा गोप्यः प्रेमपरिप्लुताः ॥ व्रीडिताः प्रेक्ष्य चान्योन्यं
जातघामा न निर्ययुः ॥ १२ ॥ एवं भुवति गोविन्दे नर्मणाश्चिचेतमः ॥ आकम्पयन्तः शीतोदरे वेपमानास्तमनुवन् ॥ १३ ॥ माञ्जन्यं भोः कृषा-
मवां तु सन्दगोपयुतं प्रियम् ॥ जानीमोऽङ्ग ब्रजश्लाघ्यं देहि वामांसि वेपिताः ॥ १४ ॥ स्थापयन्तस्ते दास्यः कस्वाम तवोदितम् ॥ देहि वामांसि
धर्मज्ञ नो चेद्राज्ञे ब्रवामहे ॥ १५ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ भवत्यो यदि मे दास्यो मयोक्तं वा करिष्ये ॥ अत्रागत्य स्वयसांसि प्रतीच्छन्तु शुचिस्मिताः

तिमीहरूले सत्य भन्नु, —छट्टा होइन, किनकि ब्रत गरेर आँठले साँढे दबल भएकाछौं ॥ १० ॥ हेर, यी सबै बालक जान्छन्, म कसिलै छुँदा रोल्दिन । हे सुन्दरी हो ! तिमीहरू
पालेभित वा कसैपन्त आफ्ना वस्त्र लैआओ ॥ ११ ॥ भगवानले यसरी उक्ता गरेका देखेर गोपिनीहरू प्रेममग्न भए । ती लाजले घौटी अर्धोतिर हेरेर सुशुक्ल डोमै जलका बाहिर
निस्कन्छन् ॥ १२ ॥ भगवानले उक्त न्यायरी कानाले तिनको मन उर्गेतिर तार्थन्याय ती छौटल बलमा घौटोपम दुबेर भिगाँले काम्दै उनमिब अनुनय-विनय गर्दै प्रजबारी—
॥ १३ ॥ 'सहज' यस्ता कन्याका भएर, हामी जान्छौं—तिमी नन्दजीका प्रिय पुत्र हो र हाम्रा प्रिय मस्त्रा हो । ब्रजवापी तिम्रो बढाई गर्दछन् । हेर, हामी जान्छौं कामिरेडका छौं
तिमी हाम्रा मया हस्तोदर देऊ । १४ ॥ हे श्यामसुन्दर ! हामी तिम्रा दासी छौं । तिमी ले आज्ञा दिनछौ । हामी त्यही गर्नेछौं । तिम्रो छुला धर्मज्ञ छौ, अनः हाम्रा सबै देऊ ।
भयम हामी मा । म वा नन्दजीको कुन लाउँछौं ॥ १५ ॥ भगवान भन्दछन् यदि तिमीहरू मेरा दासी हो र मेरो आज्ञा मान्नुभई सबै तपास छौ भने यहाँ बस्न आएर आफ्ना वस्त्र

सैत्राणी ॥ १६ ॥ अग्नि चोभाले वामिरहका ती मर्वे गोपिनी जाहोले हार मानेर शुभ्राह्मण हातले छोपी जलाशयको वादिर निष्के यो देखेर दिनको शुद्ध भावले प्रपन्न भई भगवान्ने
 दिनका वक्ष कोंधमा राखे र हनु-मयु हांती वक्षमये ॥ १७-१८ ॥ निर्मोहकले कात्यायनी देवीको पूजाको व्रत लिएर पनि जुन वक्षरीन प्रण जलमा स्नान गर्-
 यो, यमले वक्षदेवको अपमान भयो । त्यम दोषको शान्तिका लागि निर्मोहक श्रिमा दुवै हात राखी म्युरे प्रणाम गरे अग्नि आफ्ना मुखा लेखो ॥ १९ ॥ भगवान्ने पति भने
 बलि ब्रजवालाकले ठाने-वक्षरीन गरेर स्नान गर्नाले हाम्रो व्रत खण्डित भयो । अतः त्यमको निर्दोषता महाशक्ति लागी दिनले समस्त वर्मवामाची कुपलाई प्रणाम गरे किनकि
 उनी मर्वे पाप नाश गर्न महाप्रभु बिष्ट ॥ २० ॥ व्रत प्रसार देवकीनन्दन भगवान् कुप्य दिनलाई आफ्नो आज्ञानुसार प्रणाम गरे । देखेर प्रपन्न भए र दयापूर्वक दिनको वक्ष फर्काइदिने
 ॥ २१ ॥ राजन् ! कुप्यले गोपीहरकमि छन्दका कुरा गरे, दिनको तज्ज समाप्त पार, ती तित टुट्टा गर, नितलाई काटका शुक्ली श्री जन्मण दिनका वक्ष हरण गरे, तापनि ती प्रहृष्टि

॥ १६ ॥ ततो जलाशयात्मन्वा दारिकाः शीतवेपिता ॥ पाणिभ्यां योनिमाच्छाद्य प्रोत्तेरुः शीतकर्शिताः ॥ १७ ॥ भगवानाह ता वीक्ष्य शुद्धभाव-
 प्रमादितः ॥ स्कन्धे निधाय वामांमि प्रीतः प्रोवाच सस्मितम् ॥ १८ ॥ यूयं विवस्मा यदपो धृतव्रता व्यगाहन्तैस्तदु देवहेलनम् ॥ वद्ध्याञ्जलि मूर्ध्न्य
 पनुत्तयेऽहम् कृत्वा नमीऽधो वमनं प्रगृह्याताम् ॥ १९ ॥ हन्यन्त्युतेनाभिहितं ब्रजावला मत्वा विवस्माप्रवनं व्रतन्युतिम् ॥ तत्पूतिकायास्तदशेष-
 कर्मणां साक्षात्कृतं नेमुरव्यस्यतः ॥ २० ॥ तास्तथाऽध्वनता दृष्ट्वा भगवान्देवकीमुतः ॥ वामांमि ताभ्यः प्रायच्छत्करुणस्तेन तोषितः ॥ २१ ॥
 दृढं प्रवृत्त्वाम्बपया च हापिताः प्रतोभिताः कीडनवक्ष कारिताः ॥ वस्त्राणि चेषापहतान्वयाप्यमुं ता नाभ्यस्यप्रियमङ्गनिर्वृताः ॥ २२ ॥ परिधाय
 स्ववामांमि प्रेष्ठमङ्गुलमज्जिताः ॥ गृहीतचित्ता नो वेदुस्तस्मिन्लज्जायितेक्षणः ॥ २३ ॥ तासां विज्ञाय भगवान्वपादस्पर्शकाम्पया ॥ धृतव्रतानां
 मंकल्पमाह दामोदरोऽजलाः ॥ २४ ॥ सङ्कल्यो विदित माच्यो भवतीनां मदर्चनम् ॥ मयाऽनुमोदितः मोऽमो सत्यो भवितुमर्हति ॥ २५ ॥
 न मय्यावेशितधियां कामः कामाय कल्पते ॥ भर्जिताः कथिता धानाः प्रायो बीजाय नेष्यते ॥ २६ ॥ यातावला ब्रजं मिद्धा मयेमा रम्यय
 सगाः ॥ यदुद्दिश्य व्रतमिदं चेहरार्यार्चनं मनीः ॥ २७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्यादिश्च भगवता लब्धकामाः कुमारिकाः ॥ ध्यायन्त्यस्तत्पदाम्भोज

गिमाएनन्, बरु आफ्ना प्रियतमको यति संगले नै ती कृतार्थ भए ॥ २२ ॥ निर्मोहकले बापना लुप्य जगण, गर प्रियतमको त्यम क्षमामले दिनको चिह्न यस्तो अनुरक्त भयो । त-
 ती रषट्माष्ट बाण सकेनन् अजलजिह्व दहिले उनैतिर हकहरो हेप्रि नै रहे ॥ २३ ॥ भगवान्ने देले-ती अवरोही कुमारीहरूको कात्यायनी-पूजनको सङ्कल्प उनको वरण ॥ २४ ॥
 कामनाले नै हो । अतः दिनले भने- ॥ २५ ॥ 'हे साध्वी हो ! म निर्मोहकले विचार जाल्दछु-निर्मा मेरो पूजा गर्ने छो-दे छो-देहो । म पनि यमको अनुमोदन गर्दछु । तिम्रो
 सङ्कल्प कल्प हुनेछ अर्थात् निर्मोहकले मलाई पाउने छी ॥ २५ ॥ किनकि व्रतको चित्त ममा लागिदन्छ, निर्मोका कामना मासारिक भोगको विषयमा बहिल्यो पनि त्मोभिल
 वा उ पन्न हुँदैन । जस्तै-धुरीको वा उमानेका बाण आदि अज अङ्कुर उपपन्न गर्न सक्नेनन्-यो मिथ्या काममा पनि न्यस्तै हुन् ॥ २६ ॥ हे साध्वी हो ! अब निर्मोहक

प्रजया जातो, तिष्ठो प्रत पूर्ण भवो । अथ आठने शुभं कृतुको रात्रिद्वया मयि रमण गर्तेछो । यमको निमित्त यो कान्यापनीको ब्रह्म पूजा निर्माहकले गरेका थियौह । ॥२७॥
 श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—यसरी भगवान्को आज्ञा पाएर ब्रह्मालाहक मफल-मनाथ मगर उदका चाण-कमलको चिन्तन गर्दै निकै कष्ट मानेर व्रजमा फकिर । ॥२८॥ त्यसपछि
 गोपगणले योग्यका भगवान् देवकीनन्दन बाबु बलराम सहित बाई चारैछेदे कुन्दावनबाट निकै पर पुगे ॥ २९ ॥ मागमा शीघ्रकृतुको धर्मको प्रवण्ड धाममा आफ्नो छापले छत्र-
 कोराम गर्दै रहेका बुद्धिक देखेर भगवान्ले व्रजवासीसहित मन्त्रुप्रयो हे स्तोत्रकृष्ण ! हे यशो ! हे श्रीदामन् ! हे मुञ्ज ! हे अर्जुन ! हे विशाल ! हे ऋषभ ! हे नन्दनिबन् !

कृन्धान्निविशिशुर्नजन् ॥ २८ ॥ अथ गोपैः परिवृतो भगवान्देवकीपुतः ॥ वृन्दावनाद्गतो दूरं चारयन्ना. सहाग्रजः ॥ २९ ॥ निदाघार्कतपो
 तिर्यगे छायाभिः स्वाभिरात्मनः ॥ आतपात्रयितान्वीक्ष्य द्रुमानाह ब्रजौकमः ॥ ३० ॥ हे स्तोत्रकृष्ण हे अञ्जो श्रीदामन्मुवलार्जुन ॥ विशालर्षभ
 तेजस्विन्देवप्रस्थ वरुथप ॥ ३१ ॥ पश्यतेतान्महाभागान्परार्थैकान्तजीवितान् ॥ वातवर्षातपहिमान्महन्तो वारयन्त नः ॥ ३२ ॥ अहो एषो वरं
 जन्य सर्वप्राण्युपजीवनम् ॥ सुजनस्यैव येषां वै विमुखा यान्ति नार्थिनः ॥ ३३ ॥ पशुपुष्पफल-छायाभूलवत्कलदारुभिः ॥ गन्धनिर्घाममस्मा-
 रित्येतोयैः कामान्वितन्वते ॥ ३४ ॥ एतावज्जन्ममाफल्यं देहिनामिह देहिषु ॥ प्राणैरर्थैधिया वाचा श्रेय एवात्रेतेमदा ॥ ३५ ॥ इति प्रवालस्य

हे देवप्रस्थ ! हे वरुथप ! ॥ ३१ ॥ एकमात्र अर्कोको निमित्त जीवन धारण गर्ने यी महाभाग बुद्धलाई हेर यो, वायु, वर्षा, धाम र तुषारां आदि महान गर्दै हाम्रो रक्षा गर्दैछन
 ॥३२॥ ममस्त दाशीतृणां जीवितधारा यी बुद्धको जीवन्त धन्य छ । हेर, मत्पुरुष ईं अर्थां पुरुष इनां ह्यो आम्ह कहिल्यै विमुक्त भई फर्कन् ॥ ३३ ॥ यी आफ्ना वर, पुष्प, फल
 छाया, जंगो, रोको, काठ, गन्ध, गूद, मर्म, कोषिला र कुरादिहै त्यैको कामना पूर्ण गर्दछन् ॥ ३४ ॥ यस लेकमा देहधारीहरूका क्रमचो मफलता यममा छ ती आफ्नो प्राण-

क तिर्यगो तिर्यगो आत्मका लक्षण चरित भगवान्को वीरद्वय प्रसंगमा अनेक कुराको उल्लेखन गरेर सन्तानमा मार्गदर्शक भूमिको बीजाशय गरिरहेछन् । हो यैनिमित्त भगवान्को यो कि ती धर्मको गार्हस्तिक कामिप्राप्त
 बुद्धदेव । भगवान्ले वीरद्वय गरेर यो भन्नु थियो कि केवल बुद्ध/मा अर्थात् गरिष्ठ । मनुष्यका तीन उपाय वा कर्मको जट करीर विपुलात्मक हुनाले निकारवान रहन्छ । अथ यो समर्पित हुन सक्ने ती उपायिका
 आत्मिक/धार्मिक यथ योग्यताको आफ्नो बुद्ध स्वभावमा विद्यत हुन्छ कामिप्राप्त देहको नयाँ यो कामिप्राप्त बन्नु । भगवान्को वीरद्वय न केवल नाङ्गो मगर अर्थात् केवल बुद्धता भनेर मान्नुले नै अलक्ष्यतापूर्ण रहन र हुन्छ
 र ती विषय देखिन्छन् । अन्तः प्रवर्तितकामा आत्मिक शक्तिले ती देखिन्छन् । किनकि यहाँ आदि को अन्तरगत शक्ति/माते भने सत्ता मिलन अभाव छ । कोरि शरीरलाई आफ्ना भावन्त परमात्मनो । अन्तः योमा
 तपाया भित्रले—अर्थात् आदुलाई आमा यान्ति हो । नाङ्गो हुन जान्छ भगवान्को स वाक्का र मण्डपिप्राप्त देखेलाई हुन्छ—यो अर्थात्लाई आफ्ना गाम्भिर शरीर मान्छ र अलक्ष्यलाई पनि मण्डपान्तर नम नम यान्ति
 होटा देहधारी मनुष्य आदित भगवान्को योग्य को पनि कहन्छ कि यो भगवान्को अन्तः परमात्मनो विचार नममै हुन्छत गरेको । अन्तः अन्तः—अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः
 हुन् हो । वीरद्वयका शीतले भगवान्को कर्म लक्षणको अन्तः परमात्मनो विचार नममै हुन्छत गरेको । अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः अन्तः

मनःस्थितः र वामर्धे भवा भवेको नै आपरण गमम् ॥ ३५ ॥ यमगी मगवान् कृष्ण वृद्धा प्रशंसा गर्ह नवयन्त्र, मुन्हा, कल-कल रवालदकले अपका हांगा नृपिका थिए, ती तथ
 तन्त्रुत्तरक जार् यमुना भटमा पुगे ॥ ३६ ॥ हे रामन् ! त्यहाँ गोपदकले गर्हलाई यमुनाको बधुर, प्रीतल, स्वादिष्ट स्वच्छ जल खान दिए र आफूले पनि पेट भरि पानी दिए ॥ ३७ ॥
 उव ॥ यमुनाको तनवती बसमा स्वेच्छन्ततापूर्वक गर्हहरू चगाइहेका थिए र भालवालहरूले श्रीकृष्ण र र बलगमको नगीचे मगर भने-॥ ३८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे
 ५० श्लोकेन कृत 'वामिष्ठो' भाषाटीकायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२

(यक्षगानो मगवान्को कृष्ण) गौदगण भक्तगण-हे महाबलशाली बलराम ! हे दुष्ट दलन कृष्ण ! हामी योकोमी ! हतुहक हुनै उपायले भोक छान्ने पानुहवम् ॥ १ ॥ श्रीशुक
 देव भन्दछन् यारी गौदगणले भनेरछि कण्ठले मत्त ब्राह्मणीमा अनुब्रह्म गर्नेका नागि भन्दुभयो-॥ २ ॥ यहाँबाट अनि घर केही बेदपाटी ब्राह्मण स्वर्ग पाउने इच्छाले आक्षिप्त बल

वककलपुष्पदलोत्करे ॥ तरुणां नम्रशान्त्वानां मध्येन यगुनां गतः ॥ ३६ ॥ तत्र गाः पामयित्वाऽपः सुमृष्टाः शीतलाः शिवाः ॥ ततो नृप स्वयं
 गोपाः कामं श्वाद् वपुर्जलम् ॥ ३७ ॥ तस्या उपवने कामं चारयन्तः पशून्प ॥ कृष्णरामावुपागम्य क्षुधार्ता इदमब्रुवन् ॥ ३८ ॥ इति श्रीमद्भा-
 गवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे गोपीवस्त्रापहारो नाम द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

गोपा उच्युः ॥ राम राम महावीर्यं कृष्ण दुष्टनिवर्हण ॥ एषावै बाधते सुधस्तच्छान्तिं कर्तुमर्हथः ॥ १ ॥ शुक उवाच ॥ इति विज्ञापितो गोपे-
 भगवान्देवकीपुत्रः ॥ भक्त्या विप्रभार्यायाः प्रसीदन्निदमब्रवीत् ॥ २ ॥ प्रयात देवयजन ब्राह्मणा ब्रह्मवादिनः ॥ सत्रमाङ्गिरसं नाम ह्यामते स्वर्गकाम्यया
 ॥ ३ ॥ तत्र गत्वौदनं गोपा याचतास्मद्विमर्जिताः कीर्तयन्तो भगवत आर्यस्य मम चाभिधाम् ॥ ४ ॥ इत्यादिष्ट भगवता गत्वाऽयाचन्त ते तथा ॥
 कृताङ्गलिपुट्रा विप्रान्द्रण्डवत्पतिता मुवि ॥ ५ ॥ हे भूमिदेवाः शृणुत कृष्णस्यादशकारिणः ॥ प्राप्ताङ्गानीत भद्रं वो गोपात्रो रामचोमितान् ॥ ६ ॥
 गङ्गाश्रयन्ताविविदुर ओदनं रामान्युतो वो लपतो बुभुक्षितोऽन्तर्द्विजा ओदनमर्थिनोर्यदि श्रद्धा च वो पच्छन्त धर्मवित्तमाः ॥ ७ ॥ दीक्षाया पशुमन्त्रायाः
 योत्रायथाश्च सत्तमाः ॥ अन्यत्र दीक्षितभ्यापि नान्नमयनर्हि दुष्यति ॥ ८ ॥ इति ते भगवद्वाचां शृण्वन्तोऽपि न शुश्रुवुः ॥ सुदृश्या भुरिक्पर्षिता

गर्हिल्ल । विमोहक उनको यक्षशालामा जाओ । २ । त्यहाँ मगर बलभद्र र मेरो नाम भनेर नोँगत अलिकति मान मागेर ल्याओ ॥ ४ ॥ यमगी मगवान्को आज्ञा पाएर
 गोपहरू गर यत्नरती ब्राह्मणहरूगल अन्न माग । तिनले भूमामा लुट्ग रै सम्मगार पर दणाम गरेर भने ॥ ५ ॥ हे भूदरगण ! हतुहको कृष्णज हाम् । हामी मगवान् कृष्णको
 आज्ञाकारी योप ती । हामा राम र कृष्णको आज्ञाले हतुहहरूको आयी ॥ ६ ॥ राम र कृष्ण यहाँ नगीचे गर्ह चगाइहेका छन उनलाई भोक लागेको हुनाले तौ हतुहलाई
 वती लानेछा माग्छन । हतुहहरू धर्मब्रह्मा श्रेष्ठ हतुहन्छ यदि श्रद्धा मग ती मायाहरूलाई अलिकति मान दिनुहोस् । ७ ॥ हे सम्जन हो ! यक्षहरू दीक्षा लिण्पाई अभिरामाय
 पशुमा चान्द्रायणको गरिने पृषतीधितको मन्न र्क्षित मानिन्छ र योत्रायथामा धर्म दीक्षित अन्न अग्राह हुन्छ अन्यत्र दीक्षित पुरुषको अन्न खान पात्र रोगा हुन

निर्दे पर आपका छत्र अहिले उमलाई गाँधी यों ; लगेका छ । उनलाई केरी आनेहुग दिनुसक्य' ॥ १७ ॥ ती ब्राह्मणीहरू हो मन मर्षी हाम्बेकोई लायिहन्थ्यो अलपत्र ममान नगो ।
आपका छत्र मन्ने सुनेर दर्शनका लागि ले तिजको चित्त बञ्चन भयो ॥ १८ ॥ पुनोहीहि मपशान् कृष्णको कीर्ति सुन्दै रहनाले निनो निव उमेमा लागिहन्थ्यो ॥ १९ ॥ ती नर
नारी आफ्ना पनि, भाई, बन्धु र पुत्रले लेका पनि पात्रहरूमा अनेक गुणयुक्त वाग यरिदा अन्न लिएर आफ्ना प्रियतमलाई धमरी हिँडिन्-जसरी नदीहरू समुद्रतिर जान्छन् ॥ २० ॥
तिनले यमुनाको तटमा नवपल्लवावमण्डित अशोक बनमा श्रीकृष्णलाई दाउर पल्लवका नाचि मोचहरूले बेरिएर दुलिरहेका देखे । मममानको श्याम शरीर थियो ती मममान ॥
श्रीकृष्णर लगाएका थिए । नयाँ फूलको माला, मयूरपिच्छ, अनेक पातु र नवपल्लवहरूले ती आफ्नो नट्दा बेग बनाएका थिए । कृष्णले यीमा हात कुनै सक्ता रोकन सक्थे ॥
थिएर अर्को हातले कमलको फूल पुसाइरहेका थिए र उनका कानमा कमल-गुप्प, गालामा अलकवल्लो र मुखमा चिन्दमा मनोहर हान्य अर्बुद छामा छरिहेका थिए ॥ २१ ॥

तत्कथाक्षिप्तमनसो बभ्रुजर्जितमम्भमाः ॥ १८ ॥ चतुर्विध बहुगुणमन्त्रमादाय भाजनैः ॥ अभिमसुः प्रियं मर्वाः समुद्रमिव निम्नगाः ॥ १९ ॥
निषिध्यमानाः पतिभिर्भावुभिर्विन्दुभिः सुतैः ॥ भगवत्युत्तमश्लोकं दीर्घश्रुतधृताशयाः ॥ २० ॥ यमुनोपननेऽशोकनवपल्लवमण्डिते ॥ विवर तं
वृत्तं गोपैः माप्रजं ददशुः स्त्रियः ॥ २१ ॥ श्यामं हिरण्यपरिधिं नवमाल्यवर्धधातुप्रवालनटवेपमनुव्रताम् ॥ विन्यस्तहस्तमित्तरेण घुनानमज्जं
कर्णोत्पलालककपोलमुखान्जहामम् ॥ २२ ॥ प्रायः श्रुतप्रियतमोदयकर्णपूर्यस्मिन्निमग्नमनमस्तमयाक्षिरन्ध्रेः ॥ अन्नः प्रवेरय मुचिरं परिरभ्य तापं
प्राज्ञं ययाऽभिमनयो विजहन्रेन्द्र ॥ २३ ॥ तास्तथा त्यक्तनर्वाशाः प्राप्ता आत्मदिदक्षया ॥ विज्ञायाखिलदृग्द्रष्टा प्राह प्रहमितानन ॥ २४ ॥
स्वागतं वो महाभागा आस्यतां करवाम किम् ॥ यन्नो दिदक्षया प्राप्ता उपपन्नमिदं हि वः ॥ २५ ॥ न-वद्धा मयि कुर्वन्ति कुरालाः स्वार्थदर्शनाः ॥
अहेतुक्यव्यवहितान् भक्तिमात्मप्रिय यथा ॥ २६ ॥ प्राणबुद्धिमनः स्वात्मदाराप यथनादयः ॥ यत्प्रपक्वीप्रिया आत्मस्तनः कौन्करः प्रियः ॥ २७ ॥
तद्यात देवयजनं पतयो वो द्विजातयः ॥ स्वमंत्रं पारयिष्यन्ति युष्माभिर्महमेधितः ॥ २८ ॥ द्विजपत्न्यः ऊचुः ॥ मैवं विमोऽर्हति भवान्निदितुं

हे राजन् । अबमम्म जबको सुयश कानमा पर्दै रहनाले मन नम्रप भएका थियो, उनै श्यामसुन्दरलाई सम्झेर बाएर ब्राह्मणीहरूले आफ्ना आँखाबाट हुँदयमा बन्ध्याए । उस्तै
अर्धपिच्छ वृषुतिको अविमानो प्रार्थनालाई पाएर उमेमा लान हुन्छन् ठसै गरी मनमनै उनको आलिङ्गन गरी ती आफ्नो मनको ताप मेट्दै रहे ॥ २३ ॥ जब मममानले जाने कि
अर-अर कामनाहरू छाडेर केवल आफ्नो दर्शन गर्ने इच्छाले नै आफ्ना हुन्, सब होस्ने भने- ॥ २४ ॥ हे महाभागा हो ! हामी निमीहरूको स्वागत गर्दछौ । आशा बध, मन
हामी के सेवा गर्छौ ? निमीहरू यहाँ हाम्रा दर्शन गर्न आउनु पनि उचित हो ॥ २५ ॥ किनकि हामी भक्ति आफ्नो स्थाप जान्दछन् यही निमित्त ती आफ्ना प्रियतमका समान भए
अहेतुता र निष्कपट भक्ति गर्दछन् ॥ २६ ॥ प्राण, बुद्धि, मन, देह, स्त्री, पुत्र र यी सबै जसको सम्पर्कले प्रिय ज्ञात हुन्छन्, त्यो कदा बर्ता प्रिय अहंका हुन सक्छ ? ॥ २७ ॥
कमल भयो, अब निमीहरू आफ्नो यज्ञशालामा फर्कन जान्छन् । जानि किता गृहस्थ पनि निमीहरूभित्र भिर्नेर आफ्नो यज्ञ पूरा गर्छन् ॥ २८ ॥ विजयन्तीहरू गर्दछन् -

हे विभो । इतः परन्तु इतरे नयन्तु । इतः आपना वेदात्म्य मयः पत्नीम् । हामी आपना सर्व स्वयन्तर्मा त्वागरे इतुका पाणशट् अरुहो तुलपौहो माला शिफना कदवा
 पाण सर्व इन्हाले इतुका चरमा आपका छौ ॥२९॥ हे नाथ ! अरुको के कुग, अब हामा पति, माता-पिता, पुत्र, भाई वन्धु र सुदृग्मण पनि हामीलाई स्वीकार गर्दैन । १०.
 हे अनुसदन । इतुका शरणमा आफ्ना हामी अबलाको अब कोही सहायक छैन । यत्ने निम्ति इतु नै हामीलाई आश्रय दिनाम् ॥३०॥ श्रीकृष्ण मन्तुदुन्ध-मेरो आश्रान एवम्पत्
 विद्या पति, माता-पिता, भाई, पुत्रादि र अरुले पनि तिमीहरूको अवमान गर्दैनन्, किनकि देवता पनि मेरो कुगको अनुसन्धन गर्दछन् ॥३१॥ संतापमा मेरो अज्ञ-गहन मनुष्यहरू ॥
 प्रीति वा अनुगमको कष्ट छुँदैन । ममा चित्त लपटाउनाले नै मलाई छिट्टै मेझाउने छौ ॥३२॥ श्रीशुकदेव मन्तुदुन्ध भगवान्ले त्वाले मयाछि वी मुनि-नोदक फारि य
 छालामा फर्के त्यहाँ नो प्राणहरूले आफ्नी पत्नीको केही पनि अवमान नगरे उनीमिल आफ्नो यज्ञ पूर्ण पारे ॥३३॥ श्रीकृष्णको जाने वेलामा ती स्त्रीमध्ये योतलाई उभार

नृशमं मत्वं कुरुष्व निगमं तव पादश्लमम् ॥ श्ला वयं तुलसिदामपदावसृष्टं केशैर्निर्वोदुमतिलङ्घ्य ममस्तक्धूरम् ॥ २६ ॥ शृङ्खन्ति नो न पतयः
 पितरौ मुता वा न भ्रातृवन्धुमुहदः कुत एव चान्ये ॥ तस्माद्भवत्पदयोः पतिनात्मना नो नान्या भवेद्गतिरिन्दम तद्विधेहि ॥ ३० ॥ श्रीभगवा-
 नुवाच ॥ पतयो नाभ्यधूयेरन्ध्रमातृमुतादयः ॥ लोकाश्च वो मयायेता देवा अयनुमन्यते ॥ ३१ ॥ न प्रीतये नुरागाय ह्यङ्गमङ्गो दृणामि ॥
 तन्मनो मयि युञ्जाना अत्रिगन्मामवापयथ ॥ ३२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्युक्ता मुनिपत्न्यस्ता यज्ञयाटं पुनर्गताः ॥ ते चानसूयवः स्वाभिः
 मयि मयमपारयन् ॥ ३३ ॥ नत्रेका विवृता भर्ता भगवन्तं यथाश्रुतम् ॥ हृदापरुह विजहो देहं कर्मानुबन्धनम् ॥ ३४ ॥ भगवानपि गोविन्द-
 स्तेनवान्नेन गोपकात् ॥ चतुर्विधेनारायित्वा स्वयं च बुभुजे प्रभुः ॥ ३५ ॥ एवं लीलानरवपुर्लोकमनुरीतयन् ॥ रेमे गोगोपगोपीनां रमयन्-
 पवावृत्तः ॥ ३६ ॥ अथाशुभृत्य विप्रास्ते जन्तवः यन्कृतागमः ॥ यद्विश्वेश्वरयोर्माझामष्टमं त्रिविडम्बयोः ॥ ३७ ॥ दृष्ट्वा स्त्रीणां भगवति कृष्णं
 भक्तिमल्लोकिनीम् ॥ आत्मानं च तथा हीनमनुतप्ता व्यगर्हयन् ॥ ३८ ॥ धिग्जन्म नभिवृद्धिर्थां धिग्रतं धिग्रहुज्जताम् ॥ धिक्कुलं धिक् क्रियादायं

पतिले बलपूर्वक छेकका थिए । ती ब्राह्मणीले भगवान्को जुन रूप सुनेकी थिइन, उही रूपमा चरण गरेर कमको पांगामभूत आफ्नो शरीर नै त्यागिदिनु ॥२६॥ पतर श्रीकृष्णले
 ब्राह्मणीले नयापका बार बारछा अन्य मयै गोपलाई खान दिएर आफूले पनि खानुभयो ॥३५॥ माया मानवधरुपवारी भगवान् यम पारी मानव चरित्रहरूको अनुमण गरर आफ्नो ॥ १,
 शर्मा र वक्तालाई, गोप र मायानीलाई आनन्दित पार्दै विविध लोकाहरू गज मदये ॥३६॥ उता जब ज्ञान्यहरूले यहा पाए तब यो विचार गरेर कि हामीले मानवधरुपवारी र
 ब्रह्मधरुको याचना बनादर गरेर हुनो अपराध गर्नुको नो मनमर्ने पछिना गर्नेलागे ॥३७॥ आफ्ना श्रीहरको श्रीकृष्णमा यम प्रहलको अलौकिक भक्ति देखेर स्वयं आफूलाई भक्ति वाद
 रित्त जानेर निकै पछिनी गर्दै ती आफ्नै आपना निन्दा गर्नलागे- ॥३८॥ हेर ! हामी श्रीकृष्णले प्रेमभूष छौ, त्यसैले हामा तानैधरिका जन्म, शौकल अर्थात् जुन शोभाको भगवान
 हुन्छ, अर्था मावित्र जुन पापश्रीका उपदेश ग्रहण गरेपछि हुन्छ र देश जुन यज्ञको दीक्षा लिन्छछि हुन्छ-पां यो जन्म व्यर्थ छत्र, विद्या, ज्ञानवापारि जग र हामा रहे नदर । जुन

पनि १३८८ ॥ १० ॥ इति उपर्युक्तं यथादि क्रियाहर्कं कुशलनाहं परि वारं वारं चिन्ता ॥ १० ॥ भगवान् नो मायां योगीहर्कं पनि मोहित पाहल, न्यवेले मनुष्यको कु
हामी वाक्छे पनि वाक्छे पत्तस्थार्थको विषयमा मोहित भयो ॥ ४० ॥ अहो ! त्वी भएर पनि इत्थं जगत्पुरु भगवान् कृष्णमा कर्त्तो अट्ट प्रेय छ ! न्यवेले त यिनले मनुष्यको
वाक्छे मायां न्यवेले पनि चिन्तालिदि ॥ ४१ ॥ न यिनको दिशार्थको योग्य यज्ञावकीर्ति संस्कार भएको छ, न की मुक्तकुलर्षे वनरन्, न यिनले तपस्या गरको छन्, न
आत्मन्यको खोजी गरको छन्, न यिनमा ध्यान र भुवर्क नै छ ॥ ४२ ॥ तानि योगेश्वरको पनि ईश्वर भगवान् कृष्णमा यिनको पत्ता इहमन्ति छ ॥ हामी त स्वार्थले विषय भएर
बुद्धिधर्म भगवान् वाक्छे ॥ अत्रय यमले मनुष्यको इष्टदेव भगवान् कृष्णले हामीलाई भी भोग्छाहा मनेव पाकेका हुन् ॥ ४३ ॥ ४४ ॥ तप्ये जो स्वर्ग पुण्यकार र सर्वे लोक-
कर्म इच्छिन्त देवताद भुक्तिका स्वासी छव, ती ईश्वरलाई हामी मनुष्यले के प्रयोगन थिया ? यो न उनको रीति निहूँ बाव थियो ॥ ४५ ॥ अहो ! माझत रक्षीपनि ज्ञान् संवत्ता

लिङ्गमा ये स्वभोक्षे ॥ ३६ ॥ नूनं भगवतो माया योगिनामपि मोहिनी ॥ यद्वयं गुरवो नृणां स्वार्थे मुहामहे दिवाः ॥ ४० ॥ अहो परयत
नारीणामपि कृष्णे जगद्गुरौ ॥ दुरन्तभावं योजविष्यन्मनुष्याणां गृहाणिभान् ॥ ४१ ॥ नामां द्विजातिसंस्कारो न निवामो गुरावपि ॥ त तपो
नात्ममीमांसा न शौचं न क्रियाः शुभाः ॥ ४२ ॥ अथापि सुत्तमस्तोत्रे कृष्णे योगेश्वरेश्वरे ॥ भक्तिर्हृदा न चास्माकं संस्कारादिमतामपि ॥ ४३ ॥
ननु मन्त्रावमुहानां प्रमत्तानां शृद्धेया ॥ अहो नः स्मृत्यामम गोपराक्यैः मत्तां गतिः ॥ ४४ ॥ अन्यथा पूर्णकामस्य केवल्याद्याशिर्णां पतेः ॥
ईगिनत्यैः क्रियस्माभिरीशस्थेनद्विध्वनम् ॥ ४५ ॥ इति वाज्यान्मज्जते यं श्रीः पादस्पर्शाशयात्मकृत ॥ आत्मदोषापवर्गेण तथावा जनगोहिनी
॥ ४६ ॥ देशः कालः पृथग्द्वयं मन्त्रतन्त्रत्वजोऽन्यः ॥ देवता यजमानश्च ऋतुर्धर्मश्च अन्यः ॥ ४७ ॥ स एष भगवान्माधाद्विष्णुयोगेश्वरेश्वरः ॥
जातो यमुपेतपृष्ठे ह्यपि ब्रह्मा न पिबहे ॥ ४८ ॥ अहो वयं धन्यतमा देवां नन्तादृणीं भियः ॥ भक्त्या यामां मतिर्जाता अस्माकं निश्चला
ह्यौ ॥ ४९ ॥ नमस्तुभ्यं भगवते कृष्णायकुण्ठमेधसे ॥ यन्मायामोहितभिर्वा भ्रमामः कर्मवत्सु ॥ ५० ॥ स वै न आद्यः पुरुषः स्वमायामोहिता-
त्मजाय ॥ अविज्ञातानुभावाणां क्षन्तुमर्हत्यतिक्रमम् ॥ ५१ ॥ इति स्वाधमनुस्मृत्य कृष्णे ते कृतवन्ताः ॥ दिदृक्ष्वोऽन्यन्मुतयोः कमाद्वीत्या न

र अवपुण्यत्वात् न्यायं जलको वरणसेवाको इच्छाले अह सर्वे देवतालाई छाडेर उनीलाई भन्दछिन्, तिगले कर्मादि मान्नु हामालाई मोहित पाकेका लागि नै थियो ॥ ४६ ॥ हामीले
हामाको विमो—देव, काल, समस्त इन्द्र, मन, वन चत्विर्, भवि, देवता, यजमान, वक्त्र र वर्ष जतका रूप छन्, ती सर्वलोकेश्वर भगवान् विष्णुले नै बद्रूपमा अवतार
लिइला छन् ॥ यैपनि हामी मुट उन्नतलाई जान्न सकेनौ ॥ ४७ ॥ ४८ ॥ अहो ! हामी हुना भाग्यमाना छौं, किनकि हाम्रा पत्नी याता छन्—जसको भक्तिसे सबभगवान् हामी पनि बुद्धि
तिरचल गएको छ ॥ ४९ ॥ जगतको बुद्धि कहिल्यै कुण्ठित हुँदैन र जगतको मायाले मोहित भएर नै हामी यन्मायामा भौतारी रहेछौ, य ता कपवाल् कृष्णलाई राजत भगवान्
छ ॥ ५० ॥ ती आदिपुरुष भगवान् कृष्ण आफ्नो मायाले मोहित र आफ्नो प्रलय नजान्ने हामी अज्ञानीहरूको अपराध हमा गर्नुहो ॥ ५१ ॥ यमरी कृष्ण-वक्त्रकालको आफ्नो

अपराध समूह संभाव्यता दर्शन गर्ने पछिल्लो दृष्टि रण रनि कर्मको दायरे कुण्डकर्मी लक्षणकलेन १५२॥ इति श्रीब्रह्मगवने दत्तसम्पन्ने नेवानीमाधारीकाया श्रीगोविंदाचार्यायः ॥३॥

(भयपत्र में जोड़ा हुआ इन्हें पत्र भेज दूँ) श्रीसुप्रसन्न मन्त्रुदत्त-प्रबन्धना बन्धनार्थक भूतने एक दिन मैंने गोपालारं इन्द्र वृत्तको भयपत्र मालायां दम्भुपुत्र । १। गोपाल कृष्ण गोपम
आभा र भयपत्र भिन्न । भयपत्र जो माला भिन्न उनले विनयार्थक मन्त्रादि वृत्तमालाई भेज- २। ३। ते विनायी । यो कुन उन्मत्त हुन लागेको हो ? यम यत्तको के फल प्राप्त हुन्छ ?
कुन उन्मत्त हुने व्यक्ति यो भयपत्र ? ३। ३। ते विनायी । यो मर्त्य हुन जाने मालाई फल उन्मत्त ल इन्द्र मालाई भेजौ । विनय मन्त्रुदत्त मन्त्रन कर्त्तव्य मन्त्रादि जापना
मन्त्रादि मन्त्रुदत्त । अन्तर्गत भयपत्र र विनायाको भेदभाव हुँदैन, यो भयपत्र र उदासी-माला र विनय मन्त्रुदत्त लाभि हुने कुन लुकाउने योग्य मन्त्रन र यदि भेदभाव भयपत्र
मन्त्रन भयपत्र मन्त्रादि भेदभाव नै भयपत्र ल, भिन्न भेदभाव । भयपत्र विनय मन्त्रुदत्त ल । ४। ५। मानव मन्त्रादि हुने कर्म राख्ने भुक्त भेदभाव हुने कर्म मन्त्रादि

अथ च ॥५२॥ इति श्रीमद्भागवते महापुगणे दशमस्कन्धे पूर्वोर्ध्वे यज्ञपन्थ्युद्धरणं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ भगवानपि तत्रैव क्लदेन मंथुतः ॥ अश्वत्थिवर्मन्गोपानिन्द्रयागृह्णतोद्यमान् ॥ १ ॥ तदभिज्ञोऽपि भगवान्मर्त्यमा सर्व-
दर्शनः ॥ प्रथमवन्तोऽपृच्छद्वृद्धानन्तपुरोगमाम् ॥ २ ॥ कथ्यतां ये पितः कोऽयं मग्धमो व उपागतः ॥ किं फलं कस्य चोदेशः केन वा मायते
ममः ॥ ३ ॥ शतद्वृद्धिं महान्कामो मर्षां शुश्रूषे पितः ॥ न हि गोपयं हि माधूनां कृत्यं मर्मान्नामिह ॥ ४ ॥ अस्त्यस्वपरदृष्टीनामभिज्ञोऽस्मात्पिदि-
धाम ॥ स्वाधीनोऽपि वदस्व आत्मवत्सुहृदुच्यते ॥ ५ ॥ ज्ञात्वाऽज्ञान्या न कर्माणि जनोऽयमनुतिष्ठति । विदुषः कर्मादिभिः । शान्त्या नाविदुषा भवेत्
॥ ६ ॥ तत्र तावत्किमप्योगो भवतां किं विचारितः ॥ अथवा लौकिकमनसं पृच्छतः साधु भण्यताम् ॥ ७ ॥ नन्द उवाच ॥ पर्जन्यो भगवानिन्द्रो
महासत्त्वः स सुवर्णः ॥ तेऽभिवर्षन्ति भूतानां प्रीणनं जीवनं पयः ॥ ८ ॥ ते तावत् वयमन्ये च वार्ष्णेयां पतिमीश्वरम् ॥ इत्येतेऽहं तमा मिद्वेयं जने
कृत्स्नानि ॥ ९ ॥ तच्छ्रेयणोपजीवन्ति त्रिवर्गफलहेतवे ॥ पुंसां पुत्र्यकाराणां पर्जन्यः फलभावनः ॥ १० ॥ य एवं विमृजेद्दर्मं पाप्मर्यागन्तः नरः ॥
कदाचित् स साधुः सदाप्यस्य वै नापनोति शोभनम् ॥ ११ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ वचो निशम्य नन्दस्य तथाऽन्येषां ब्रजौकाम् ॥ इन्द्राय मन्युं जनय-

[illegible]

निनको कन्वाण हुँते ॥ ११ ॥ आशु कदे भन्नुहुन्छ—मन्त्री र अन्धाय प्रत्येकको हातमा सो बन्नु मुनं श्रीकृष्ण इत्यादि कोचित पाई आएका विनाशित भन्नेतामे— ॥ १३ ॥ श्रीभगवान्
 भन्नुहुन्छ—महं जीव आप्ना कर्मानुसार उचपन्न हुन्छन् । मर्दछन् । कर्मानुसार नै उनलाई सुख दुःख, भय र क्षेम प्राप्त हुन्छ ॥ १३ ॥ यदि कर्मफल दिने कुनै अर्को ईश्वर छ भने
 यो पनि बसन्त पुष्पलाई नै फल दिनगच्छ, अन्धौहरूलाई फल दिनमा नः यो पनि भयमर्थ हुन्छ ॥ १४ ॥ जीव आफ्ना कर्मको फल नै भोग्दछन् भने इन्द्रका यज्ञको के प्रयोजन
 छ ? किनकि पूर्वनेत्रकावत् मनुष्यको माथमा जे तोकिएको हुन्छ, त्यो स्वयं उमले पनि भेट्नुमर्कैत ॥ १५ ॥ मनुष्य आफ्नो बानी (स्वभाव) को आशय गढ्छ । यो उसको
 अनुसरण गर्दै देवता, अक्षुर र मनुष्य मर्तित को माग जस्तै स्वभावमा नै स्थित रहन्छ ॥ १६ ॥ मन्त्राका प्रत्येक जीव आफ्ना कर्मानुसार उचप र अधम छरीरहरू प्राप्त गर्दछ र
 छाउँ रहन्छ । आफ्ना कर्मको अनुसार नै नी छन्, भित्र र उदात्तताको व्यवहार गर्दछन् । यमले सिद्ध हुन्छ कि कर्म नै सर्वको गुरु र उही सर्वको ईश्वर हो ॥ १७ ॥ अन्तव

नितरं प्राह वैशवः ॥ १२ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव विलीयते ॥ सुखं दुःखं भयं क्षेमं कर्मणवाभिपद्यते ॥ १३ ॥
 अस्ति चेदीश्वरः कश्चित्फलस्यन्यकर्मणा ॥ कर्तारं भजते मोक्षं न ह्यर्कतुः प्रभुर्हि मः ॥ १४ ॥ किमिन्द्रेणेह भूतानां स्वस्वकर्मानुवर्तिनाम् ॥
 अनीयोनान्यथा कर्तुं स्वमार्गान्दिनं नृणाम् ॥ १५ ॥ स्वभावतःत्रो हि जनः स्वभावमनुवर्तते ॥ स्वभावस्थमिदं सर्वं मदेवासुमानुषम् ॥ १६ ॥
 देहानुन्वावत्प्रकृन्तुः प्रायोऽमृत्युर्जति कर्मणा ॥ शत्रुमित्रमुदामीनः कर्मैव दुरुतीश्वरः ॥ १७ ॥ तस्मात्प्रपूजयेत्कर्म स्वभावस्थः स्वकर्मकृत् ॥ अन्नमा
 न्नं वर्तेत तदेवास्य हि देवतम् ॥ १८ ॥ आर्जुन्येकतरं भावं यस्मिन्मनुष्यजीवति ॥ न तस्माद्विन्दते क्षेमं जारं नार्थमस्ती यथा ॥ १९ ॥ वर्तन
 ब्रह्मणा विप्रो राजन्यो रक्षया भुवः ॥ वैश्यस्तु वान्धवा जीवेच्छुद्रस्तु द्विजमेवया ॥ २० ॥ कृषिवाणिज्यमोरक्षा कुभीदं तुर्यमुच्यते ॥ वार्ता
 चतुर्विधा तत्र वयं गोवृत्तयोऽनिशम् ॥ २१ ॥ मत्वं रजस्तम इति स्थित्युत्पत्त्यन्त तवः ॥ रजमोतद्यते विश्वमन्योन्यं विविधं जगत् ॥ २२ ॥
 रजमा चोदिता मेधा वर्पन्त्यमृन्नि सर्वतः ॥ प्रजास्तेरेव मिदप्रपति महेन्द्रः किं करिष्यति ॥ २३ ॥ न नः पुरो जनप्ता न ग्रामा न गृहा

विष्णु पुरुषको कल्प्यता—पूर्वमेकार अनुसार आफ्ना वर्षाअधम धर्महरूको शालन गर्दा हामी र परदेव कर्मका न आदर गर्ना किनकि यमले उसको जोरिका मर्जोमित चन्द ॥
 बान्धवमा धर्म नै उसका उपदेव हुन्छ ॥ १८ ॥ जस्तो व्यभिचारिणी स्त्री कतिपय शान्ति लाभ गर्ने पाइन्न । यस्तै नै जो पुरुष आफ्ना जाविका चलाउने हुने योटा देवतालाई छाड
 अन्य देवताको उपासना गर्न थाल्दछन्, तिनलाई कतिपय सुख आर्जन मिल्दैन । १९ ॥ प्राणिक । वर्तनमा रजः कदाचप्यनवात्, श्रुतिप्र प्रजापालनवात् वैश्य व्यापारवात् र श्रु
 द्विजातिका सेवावात् आफ्ना जाविका चलाउने । २० ॥ वैश्यका व्यापार वा धर्मवा हुन्छन् न वि, वाणिज्य, वापका र व्यापार लिन् । हामी मर्यादालन नै आफ्ना जाविका चलाउने
 आगच्छा हो ॥ २१ ॥ मन्त्राका उपास, विपति र महारवा वापक कमलाः कर्मवा, रमाणा र समोवा नै हुन् । यो सर्व मन्त्रा श्री-पुरुषको रजगुणद्वारा उत्पन्न हुन्छ २२ ॥
 रजगुणले त्रेविध भाग नै मेघ पानी पाइन्छ र उमले अन्न उत्पन्न हुन हुन्छ । यस्तै ज्ञानगणन गर्दछन् । यममा इन्द्रको के कृपा छ ? ॥ २३ ॥ हाम्रो गुरु, भय,

याम वा धा केही पनि त छैनन् । हे पिताजी ! हामी जन वा पर्वत आदिमा बग्ने बनवासी बाप हौं ॥२४॥ त्यसैले हजुरहरू पनि गार्द, ब्राह्मण र गिरिराजको पूजा गर्न तयारी गर्नुहोस् । हजुरले जुन हजुरको यज्ञका लागि सामग्री भन्दा पार्नुभएको छ, त्यसैले यस यज्ञको अनुष्ठान हुन्छ ॥२५॥ अतः दाल, खीर, घृही आदि सबै पक्वान्न तयार गर्नुहोस् । सबै माईको रूप भन्दा पार्नुहोस् ॥२६॥ वेदवादी ब्राह्मणहरू द्वारा राम्री अग्निहोत्र गराई उनलाई दक्षिणामा अनेक गरिका अन्न र माई दान दिनुहोस् ॥२७॥ त्यसपछि कुनै, चाण्डाल र पतन-पगन्त सबैलाई यथायोग्य बस्तुहरू दिइर गार्दलाई खान दिई गिरिराजलाई भोग लगाउनुहोस् ॥२८॥ अग्नि स्वर्ग खान-पान गरिसकेपछि राम्रा बस्त्र र आभूषणहरू धागुन बाँध्न गन्तिका चन्दन लण्डन र गार्द, ब्राह्मण, आग्नि तथा पर्वतराजको परिक्रमा गरी ॥२९॥ हे पिताजी ! मेरो त बढी सम्मति छ । यदि हजुरलाई पनि मनपरो त्यस्तै गर्नुहोस् । यो यज्ञ गार्द, ब्राह्मण, पर्वतराज र मलाई पनि भिय हुनेछ ॥३०॥ औशुकदेव भन्नुहुन्छ-हे राजन् ! कालात्मना भगवान्ले हजुरको अग्रिमान भूतो पार्ने जुन कुरा भने, त्यो सुनेर नन्दादि

वपम् ॥ वनोक्तमस्तान् नित्यं वनरौलनिवासिनः ॥ २४ ॥ तस्मादुगवां ब्राह्मणानामेष्टारभ्यतां मस्रः ॥ य इन्द्रयागमम्भाराग्नेरयं साध्यतां मस्रः ॥ २५ ॥ पच्यन्तां विविधाः पाकाः सृष्टान्ताः पायसादयः ॥ संपावापूषशकुल्यः सर्वदोहश्च गृह्यताम् ॥ २६ ॥ ह्यन्तामग्नयः सम्यग्ब्राह्मणैर्ब्रह्म-वादिभिः ॥ अन्नं बहुविधं तेभ्यो देयं वो धेनुदक्षिणाः ॥ २७ ॥ अन्येभ्यश्चाध्वचाण्डालपतितेभ्यो यथार्हतः ॥ यवम च गवां दत्त्वा गिरयं दीयतां धनिः ॥ २८ ॥ स्वर्लोकता भुक्तवन्तः स्वनुलिप्ताः सुवासमाः ॥ प्रदक्षिणं च कुरुत गोविप्रानलपर्वतान् ॥ २९ ॥ एतन्मम मतं तात क्रियतां यदि रोचते ॥ अयं गोब्राह्मणद्वीणां मय्यं च दयितो मस्रः ॥ ३० ॥ श्रीशुक उवाच ॥ कालात्मना भगवता शकदर्पं जिघांसता ॥ प्रोक्तं निशम्य नन्दाद्याः माध्वगृह्यन्तः तद्वचः ॥ ३१ ॥ तया च व्यदधुः सर्वं यथाऽऽह मधुमूदनः ॥ वाचयित्वास्वस्त्यर्पनं तद्द्रव्येण गिरिद्विजान् ॥ ३२ ॥ उपहृत्य वनीन्मर्वाणाहता यवमं गवाय ॥ गोधनानि पुस्तकृत्य गिरिं चक्रुः प्रदक्षिणम् ॥ ३३ ॥ अनाम्यनङ्गुलकानि ते चारुह्य स्वर्लोकताः ॥ गोप्यञ्च धृष्णतिर्षणि गायन्त्यः सद्धिजराशयः ॥ ३४ ॥ कृष्णस्वन्यतमं रूपं गोपविश्रम्भणं मतं ॥ शैलोऽस्मीति ब्रूवन्भुरि बलिमादद्बृहदपुः ॥ ३५ ॥ तन्मे नमो ब्रजजनेः सह कृत्वाऽऽत्मनाऽऽत्मने ॥ अहो पश्यत शैलोऽसौ रूपी नोऽनुग्रहं व्यधात् ॥ ३६ ॥ एषोऽज्ञानतो मर्यान्कामरूपी

गोपगणले प्रसन्नतापूर्वक स्वीकार गरे, ३१। मधुवदन्ते ले-ले भनेका थिए, त्यसै अनुसार सबै काम मयां । पहिले स्वस्तिवाचन गराएर त्यही साधकोले गिरिराज गोवर्धन र सर्व ब्राह्मणको मादर पूजा गरे र माईहरूलाई हरिपा-हरिपा घाँस लगाए । त्यसपछि ब्राह्मणहरूबाट आशिर्वाद लिई नन्दादि गोप र राम्री भिमागिरिका सबै ब्रह्मालोहरू गोवर्धन आशिलाएर माँस ले ताम्ने गालाहरूमा बढी औष्ण्यका लोहाहरू गान गर्दै गोवर्धनको प्रदक्षिणा गर्न लागे ॥३२-३४॥ गोपहरूलाई पत्थर पार्नेको निम्ति भगरान् कृष्णले गिरि-राजको गोकुलमा घाँस बर्को विशालकाय रूप बसेर गरेर 'य गिरिराज हूँ' यस्तो भन्दै पूजा ग्रहण गर्नुभयो । ३५। त्यो आफ्नै स्वरूपलाई अन्य ब्रजवासी सँगै भगवान्ले स्वर्ग पनि प्रणाल गरे र भने—'हो ले', फस्तो आश्चर्य छ ! गिरिराज प्रत्यक्ष प्रकट भएर हामीमाथि कृपा गरे ॥३६॥ यी ह्छानुसार रूप धारण गर्ने सम्कलन् । जो बनवासी यिनको अमादर

मदं कुरु, विनाशं च नष्टं गतिदिनम् । आशं, हापीरु कल्पो र योवनको वस्त्राण गन श्री गिरिजापतिं प्रणम्य गरी ॥२७॥ भगवान् वायुदेवते पति मेवादि गिरिजा र
जालकाको वृक्षा-प्रणम्य वस्त्रं कृष्णकद्र संयै श्री ममन गीतं प्रजया पक्तिम् ॥२८॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

(भगवान्द्वारा नमस्कारं प्राप्तं) श्रीशुकदेव मन्दच्छन् । हे राजन् । आपण पुत्राया विष्णु परको हेमेर इन्द्रले-कृष्ण त्रयका रक्षक विष्णु-नी मन्दादि गोपानि कोष भरे ॥१॥ स्वयं
आपुल्लार्थ ईश्वर मान्ने देवराज इन्द्रले प्रलम्बद्वर मेघको संवर्तक नामक गणलाई प्रजया त्रयका गर्ने आज्ञा दिए र वती रिमापर भन्ने—॥ २ ॥ 'अहो ! जनश्री गोपानो

वनोक्तमः ॥ इन्ति ह्यग्रे नमस्यामः शर्मणे आत्मनो गवाप् ॥ ३७ ॥ इत्यदिगोद्विजमयं आमुदेवप्रणोदिताः ॥ यथा विधाय ते गोपाः मदकृष्णा
व्रजं पशुः ॥ ३८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे त्रयोविंशतिमोऽध्यायः ॥ २४ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ इन्द्रस्तदात्मनः पूर्वां विनाय विद्वतां नृप ॥ गोपेभ्यः कृष्णनाथेभ्यो नन्दादिभ्यश्चकोष मः ॥१॥ गणं मार्तवर्कं नाम मेधानां
चान्तकरिणाम् ॥ इन्द्र-प्राचोदयत्कुदो वाक्यं चादेश मान्युत ॥२॥ अहो श्रीमदमाहात्म्यं गोपानां काननौकसाम् ॥ कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य ये चक्रुर्देवदत्तनम्
॥३॥ यथा दृष्टेः कर्ममयेः क्रतुभिर्नाम नौनिभैः ॥ विद्यामात्मीक्षिकीं हित्वा तितीर्षन्ति भवार्णवम् ॥४॥ वाचालवालिशो स्तब्धमल्लं पण्डितमानिनम् ॥
कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य गोपा मे चक्रुरभियम् ॥ ५ ॥ एषां श्रियाञ्जलिषानां कृष्णनाम्नायितात्मनाम् ॥ ध्रुवतु श्रीमदस्तम्भं पशुलपत मन्त्रयम् ॥ ६ ॥
अहं चैरावतं नागमारुह्यानुव्रजे व्रजम् ॥ मरुद्गणैर्महावीर्यैर्नन्दगोष्ठजिघांसया ॥ ७ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इत्थं मधवतोऽऽज्ञाया मेधा निर्मुक्तबन्धनाः ॥

धनले उष्णन सर्व हेर त । मनुष्य कृष्णको भ्रमा निमले म देवराजको पनि अपमान गरिदिए ॥ ३ ॥ जस्तै हुनै मन्दबुद्धि मनुष्य मलविद्या छाडेर अन्य दुर्बल उद्गारक
कर्ममय यज्ञले यो मयशानर घारी तनै खोज्छ ॥४॥ गोपगणले यो बकवादी, पुरुष, भूमिमान्ति, अज्ञानी र आपुल्लार्थ बुद्धिमान् टान्ने माणभयो कृष्णको आश्रय लिएर मर।
तिरस्कार गरे ॥५॥ धनः शिमी श्री धनोन्मत्त कृष्णानी र कृष्णद्वारा उपाश्रितका ग्यालवालको ऐश्वर्य-मद पूर्वा पाण्डित र तनका पशुलक मष्ट शार ॥६॥ म पान भन्नेलाई
नाश पानको निमित्त महापराक्रमी मरुद्गणलाई लिएर, ऐरावत हाथीमा घटी निम्नो बाछ-पडि काउँछु ॥ ७ ॥ श्रीशुकदेव मन्दछन्-हे राजन् । इन्द्रको गतेको आज्ञा पाएर

ॐ, अशानीशुको भय ।—यार वनर अन्धा हाथी हुनै हिने । बोदा कर्णको हात्तीको बुद्धा छुन पायो । उसले भन्ने—'हात्ती माँस भन्ने हुन्छ ।' अरु अन्धको हात्तीका घुट लातो र भन्ने-द नद । अहो !
महा भन्ने हुन्छ ।' देखेको हात्तीको घुट कोयो र भन्ने—'हे भर्षा ! हात्ती पशु भन्ने हुन्छ ।' योवात काम लाग्छ भन्ने । हात्ती माँसका कर्ण हुन्छ ।' भन्ने गरी चारे भन्ने । अहो ! हात्तीको स्वभावको विचारमा नन्दन ।
कोश भन्नेको हलो छ, अरु अन्धको-होइन भन्नेको । त्यसैले बोदा अरु माँसका आनो र जसले नागप्राज्ञानले सधनो-पेता हुन्छ । अहो ! पुत्रमा ब्रह्मविद्याको । अहो ! भन्ने भन्ने भन्ने । अहो ! भन्ने र गिरिजाको । अहो ! भन्ने ।
हाथीको पशु माँसको, 'नाम मर्त्युद्गम ।' र जसले अन्ध-निर्लोभकमध्ये कसैले पनि हात्ती देखेका हुनै । हात्तीको कर्ण भन्ने । हात्तीको बुद्धा आवा भन्ने । अहो ! भन्ने । अहो ! भन्ने । अहो ! भन्ने ।
हुन्छ । हात्ती माँसको भन्नेको हुनै, त्यसका कान माँसको भन्ने हुन्छ । हात्तीको कान भन्नेको पनि हुनै, त्यसका बुद्धि भन्नेको हुन्छ । अहो ! भन्ने । अहो ! भन्ने । अहो ! भन्ने ।
अन्ध-होइन, म भन्नेको पशुको, त्यसैको ।

मेघरुके इन्धन-वृक्ष भई शानी शरैर नन्दको बजलाई दुःख दिनवान् । विह्वलीको मयूर र बादलों प्लनिका साथी प्रचण्ड वायुले प्रेरित प्रशन्ति मेघमय ह भसिना धार्मिकाने ।
 नेचल हाथीको छँडे हैं पानी शानीले शृङ्खली जलमय मयूर र उमको जम्मा-हाथी भाग पनि देखिन छाड्यो ॥ ८-१० ॥ अन्यन्त वर्षा र प्रबल पवनको वैभवे गर्दा
 पशुहरू काष्मलाने तथा गोपी-गोप जाडाले अस्पन्त व्याकुल भएर अकृष्णको कृष्णमा भय । धारा प्रवाह वृष्टिले व्याकुल गार्हपत्य आपना छिर र बाछलाई छगीले दाँकुर
 धूर-धार काय्दै भगवान्को करुणमा पुगे ॥ ११ ॥ १२ ॥ गोपिनोहकले व्याकुल छर भने-‘हे कृष्ण ! हे महाभाग ! यम गोकुलका एडमात्र स्वामी छुन मै छुछुन्छु । हे प्रभो ! हे मज्ज-
 क-मल ! यस वर्षाबाट छुन हाम्रो रक्षा गर्नुहोस् । ॥ १३ ॥ जललाई अमिता र पानीको प्रहारले पीडित, अनेक देखेर यो सबै काम हिमएका हृदयको हो बन्ने श्रीकृष्णक बुझे ॥ १४ ॥
 हाजीद्वारा आफ्नो यक्ष यक्ष भएकी देखेर हृदय नै प्रजलाई नष्ट गर्नको लागि कुममयमे प्रचण्ड वायु तथा अमिता सहित यो धोर वर्षा मगाएहेको छन ॥ १५ ॥ हुन्छ, म पनि

नन्दगोकुलमामारेः पीडयामासुरोजमा ॥ ८ ॥ शिरोतमाना विबुद्धिः स्तनन्त स्तनयितुभिः ॥ तीव्रैर्मरुदुगणैर्नुक्ता वधुपुर्जलशर्कराः ॥ ९ ॥
 स्थूणास्थूला वर्षधारा मुह्रस्त्रेध्वभीक्ष्णशः ॥ जलोध्रे लाव्यमाना भूर्नादश्यत नतोन्नतम् ॥ १० ॥ अत्यामारातिवातेन परावा जातवेपना ॥
 गोपा गोप्यश्च शीतार्ता गोविन्द शरणं ययुः ॥ ११ ॥ शिरः मुत्तांश्च कायेन प्रच्छाद्यामारपीडिताः ॥ वेपमाना भगवतः पादमूलमुपासयुः ॥ १२ ॥
 कृष्ण कृष्ण महाभाग तन्नाथं गोकुलं प्रभो ॥ आनुमहमि देवान्नः कुपिताद्भनत्तमल ॥ १३ ॥ शिलावर्षनिपातेन हन्यमानयन्तेतनम् ॥ निरीक्ष्य
 भगवान्मेने कुपितेन्द्रकृतं हरिः ॥ १४ ॥ अपर्त्त्युत्त्वर्णं वर्षमतिवातं शिलामयम् ॥ स्वयमो निहतेष्माभिरिन्द्रो नाशाय वर्षति ॥ १५ ॥ तत्र
 प्रतिविधिं सम्यगात्मयोगेन साधये ॥ लोकेशमानिनां मोक्षादरिषे धीमदं तम ॥ १६ ॥ नहि मद्भावयुक्तां सुराणाभीशविम्वयः ॥ मत्तोऽमतां
 मानमङ्ग प्रशमासोपकल्पते ॥ १७ ॥ तस्मान्मच्छरणं गोष्ठं मन्नाथं मत्परिग्रहम् ॥ गोपापं म्यात्मयोगेन मोज्यं मे व्रत आहितः ॥ १८ ॥ इत्युत्स्वेकेन
 हस्तेन कृत्वा गोवर्धनाचलम् ॥ दधार लीलया कृष्णशङ्खाकमिव बालकः ॥ १९ ॥ अथाह भगवान्नोपान्द्रेऽथ तात व्रजौकसः ॥ यथोपजीवं विशत
 गिरिगर्तं मगोधनाः ॥ २० ॥ न ग्राम इह नः कायो मद्भस्तादृष्टिपातेन ॥ वातवर्षभोजनले तन्त्राणं विहितं हि नः ॥ २१ ॥ तथा निर्विविर्गुर्गतं

आफ्नो वीरभावाद्वा राक्षसी मत्तो केनेछु । मूढतावश आफ्नोलाई लोकापाल मान्ने यी इन्द्रादि देवमणको ऐश्वर्यमद गर्वनां पारिदिवेछु ॥ १६ ॥ समूह हुनाले देवमणलाई
 आफ्नो ईश्वर्यबलको आभयान नहुनु पर्ने । जतः नै दुष्ट देवताहरूलाई मद्भाग हुने मानमङ्ग पनि छान्निदायक नै हुनेछ । १७ जतः जमको व नै ए.मात्र आशय र रक्षक न,
 ती शरणागत भगवान्मोहरूको म आफ्नो योगमागले रक्षा गर्नेछु । यती मेरो निश्चित व्रत, प्रतिज्ञा छ । १८ । यति भने श्रीकृष्णल लीला द्वारा आफ्नो यमिा हातले गोवधन
 पर्वत उल्लेख गर्ने वल्लभले गोवर्धे लामा उचाले हो उदाहर ॥ १९ ॥ अनि प्रश्नले भने-‘हि मन्ना ! हे पिता ! हे मयस्त ब्रजबासी हो । आफ्ना गाई भएत यम पर्वतको मालिनमा
 आफ्नो मानन सम्मर्होस् ॥ २० ॥ मेरो हातबाट पर्वत छुन्छ कि मन्ने छैन । नगनुहोला, किनकि मलाई यो र बाहुबाट रक्षा गर्न नै मै यो मज्जिलो पत्तन शरणा हुँ । ॥ २१ ॥

यत्किञ्चलं यवि मनेर माहम दिगपति गोष गोधन, गाहा, आपना पुगेहित र भृ-यगणलाई साथमा स्त्रियर गोवर्धनको त्यो छाहलेमा मगर बसे । २१॥ यमवान् स्वयं भोक्तृ-प्यामको बाहा र तिआमको अपेखाले रसिठ रहेर तो ब्रजवाग्यले देस्ता-देस्त मात दिनमम्म पर्वत उवालेर उभिइहे । त्यतिमम्म वी अलिकति पनि हत-बल गरेनन् ।। २३॥ श्रीकृष्णको त्यस्तो गोपयति देखेर इन्द्रलाई विस्मय भयो । तिनको मन्त्र-नष्ट भयो र उनले छक्क परेर आपना भेषलाई वानी याम्न लगाए । २४॥ मयङ्कर वरा र वायुको जाला र आकाश भेषहीन हुनाले धुन उदाए का देखेर गोवर्धनचारंगले गोपयित भने । २५॥ हे गोपगण ! अब निमी हर कासिदेओ र आपना स्त्री, गोधन तथा मातृवद्भक्त गरित बाहिर जाओ । अब वरा र वायु श्वान्त भईछक्का छ र नदीको जल पनि प्रायः पटिमकेका छ । २६॥ अर्जि सबै गोप आकाशना गोधन, स्त्री, बालक र वृद्धाहलाई मायमा लिएर तथा आपनो मावयो इह गङ्गा-बाह्यमा गोखेर विभक्त पर्वतको छायाहलाट निक्केर आए । २७॥ अर्जि भगवान्ले पनि सर्व प्राणीहरूले देस्ता-देस्ते गीताने नै त्यम पर्वतलाई

कृष्णाभ्यामितमानमाः ।। यथावकाशं सधनाः सत्रजाः मोपर्जाविनः ।। २२ ।। क्षुतृद्वयं सुखापेक्षां हित्वा तैर्व्रजवामिभिः ।। वीक्ष्यमाणो दधार्द्रि मशानं नाचलपदात् ।। २३ ।। कृष्णयोगानुभावं तं निशाम्यन्द्रोऽविस्मितः ।। निःस्वभो प्रष्टमङ्कल्पः स्वान्मेधान्मेन्यवारयत् ।। २४ ।। स्वं व्यध्रमुदि- तादित्यं बालवर्षं च दारुणम् ।। निशाम्योपरतं गोपान्गोवर्धनधरोऽब्रवीत् ।। २५ ।। निर्यातं त्यजत त्रामं गोपाः सस्त्रीधनार्भकाः ।। उपारतं बालवर्षं व्युदप्रायाश्च निस्त्रगाः ।। २६ ।। ततस्ते निर्ययुर्गोपाः स्व स्वमादाय गोधनम् ।। शकटोद्योपकरणं स्त्रीबालस्यविराः शनैः ।। २७ ।। भगवानपि तं शैलं स्वस्थाने पूर्ववत्प्रभुः ।। परयतां सर्वभूतानां स्थापयामास लीलया ।। २८ ।। तं प्रेम्नेगास्त्रिमृता ब्रजोक्तमो यथा समीयुः परिरम्भणादिभिः ।। गोपश्च मस्नेहमपूजयन्मुदा दध्यध्वताद्विर्युयुजुः सदाशिषः ।। २९ ।। यशोदा रोहिणी नन्दो रामश्च बलिनां वरः ।। कृष्णमालिङ्ग्य युयुजुगशिषः स्नेहकातराः ।। ३० ।। दिवि देवगणाः माया मिद्वगन्धर्वचारणाः ।। तप्तुर्मुमुचुस्तुष्टाः पुष्पवर्षणि पार्थिव ।। ३१ ।। राहदुन्दुभयो नेदुर्दिशि देवप्रणो- दिताः ।। जगुर्गन्धर्वपतयस्तुमुरुमुखा नृप ।। ३२ ।। ततोऽनुस्वतैः पशुणैः परिश्रितो राजन्स गोष्ठं सक्रोतोऽब्रजदरिः ।। तथाविधान्यस्य कृतानि गोपिका गायन्त्य ईर्युर्मुदिता हृदिस्पृशः ।। ३३ ।। इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ।। २५ ।।

पलिले जम्ने यथास्थान राखिदिए । २८॥ अर्जि प्रेम्पूर्ण ब्रजवासीले भगवान्को नगीचै आएर ठक्का आनिहनादिले सन्कार गरेर गोपिनीहरूले दही, अथवा बादिले अर्जि आनन्द र प्रेमपूर्ण पूजा गरेर शुभ आशीर्वाद दिए । २९॥ यशोदा, रोहिणी, नन्द र बलवान्हरूमा संग बलगले पनि पनेहातर भएर बाई श्रीकृष्णचन्द्रको आलिङ्गन गरेर उनलाई आर्क्षोर्वाद दिए । ३०॥ हे राजन् ! त्यस बेला आकाशमा स्थित देवता, साध्य, मिद्व र वायुादि प्रमन्न मगर भववान्को प्ति गदैँ गुप वरा भर्नाने । ३१॥ हे राजन् ! स्वर्गमा देवताहरूले बजाएका छङ्क र हुन्दुभीहरूले निनाद हुन लाग्यो र तुष्ट आदि गन्धर्व गान गनाने । ३२॥ हे राजन् ! आपनो अनुक्त गोपद्वारा पुजित भगवान् कृष्ण बलगास मनेर ब्रजमा प्रवेश गरे । उनैजिग गोपिनीहरू पनि भगवान्को लीलाहरूको गान गर्दै गए । ३३॥ इति श्रीमद्भागवते दशमस्कन्धे जेठांशोऽध्यायः । २५॥

(श्रीकृष्णको प्रभावको विषयमा, श्रीशुकदेव भन्नुहुन्छ—हे राजन ! यसमान कृष्णको यस्तो अद्भुत पुण्यार्थ देखेर उनको प्रभावबाट अनभिज्ञ गोपबाला मान्छे छक्क बरेर परम्पर
 कृपा गर्नेलागो—१. १ ॥ यस बालकस्य मयै कर्म मादौ विविक्त छन । यिनले हामी प्राणीबन्धमा जन्म लिनु कर्मको उचित हुन सक्छन ? जहो ! जस्तै बाँटा भउराज कमल-
 पुष्पलाई उठाउँछ त्यस्तै नै मान बच्चा; यस बालबले मान दिनमम्म कृपान-कृपात्मै बाँट्न हानमा विगिराज गोवर्धनलाई उधालिराखे ॥ २-३ ॥ ब्रम्ह काल छरीगलाई नष्ट पार्दछ,
 त्यसै गरी मानो अकथ्यमा आँखा किल्लेर नै यो बालबले मदावलवनी वृषनाको प्राण सहित स्वयंको स्तन-पान गरे ॥ ४ ॥ जब यी तीन मठानाका थिए तब बाँटा बाडाको मल हलामा
 पस्ने कहँ-कहँदै यिनले मान्छि पाउ उफारेर यिनको लामो लाग्नाले माटा पल्लियो ॥ ५ ॥ एक वर्षसम्म अकथ्यामा यिनले आँसुनगर रमी-बमी गुणावन दैत्यले आकाशमा लगेपछि
 उसको बाँटो थियेर मारिदिए ॥ ६ ॥ एक पल्ल बाँनी चोर्दा जब यशोदाले यिनलाई बाँधिदिनु तब यी वृष्टाले घम-दं गएर दई अमुन हुइको मानमा गएर ती वृष मूना उखेले श्री

श्रीशुक उवाच ॥ एवंविधानि कर्माणि गोपाः कृष्णस्य वीक्ष्य ते ॥ अतह्यीर्यविदः प्रोचुः ममभ्येत्य सुविस्मिताः ॥ १ ॥ बालककस्य
 यदेतानि कर्माण्यत्यद्भुतानि वै ॥ कथमर्हन्त्यमो जन्म ग्राम्भ्यात्मनुगुप्तिनम् ॥ २ ॥ यः सप्तदायनो बालः करेणैवेन लीलया ॥ कथं विश्रद्-
 गितिरंरं पुष्करं गजराडिव ॥ ३ ॥ तोकेनामीलिनाक्षेण पृतनाया मरौजयः ॥ पीतः स्तनः सह प्राणैः कालेनेव वयस्तनौः ॥ ४ ॥ हिन्वतोऽधः
 शयानस्य मास्यस्य चरणानुदक् ॥ अनोऽपतद्विपर्यस्तं रुदतः प्रधाहतम् ॥ ५ ॥ एकदायन आमीनो हियमाणो विहायमा ॥ दैत्येन यस्तृणा-
 वर्तमहन्कण्टप्रहातुरम् ॥ ६ ॥ कचिदैर्यङ्गवस्तेन्य मात्रा वद उल्लभे ॥ गच्छन्ननुनयोर्मध्ये बाहुभ्यां तावगातयत् ॥ ७ ॥ वने मदारयन्वत्याम्भरामो
 बालकैर्वृतः ॥ हन्तुकामं वकं दोभ्यां मुञ्चतोऽस्मिपाटयत् ॥ ८ ॥ वलेषु वत्सरूपेण प्रविशन्तं जिह्मया ॥ हत्वा न्याणातयस्तेनकपित्यानि
 च लीलया ॥ ९ ॥ हत्वा रामभदेतेनै तद्वन्धूश्च बलान्वितः ॥ चक्रे तालवनं क्षेमं परिपक्वफलान्वितम् ॥ १० ॥ फलम्बं दातयित्वोत्र बलेन
 बलशालिना ॥ अमोचयद्रजपशूः गोपांश्चारण्यवद्वितः ॥ ११ ॥ आशीविपतमाहीन्द्रं दमिन्वा विमदं हृदात् ॥ प्रमद्योद्धाम्य यमुनां चक्रेऽसौ
 निर्विषोदकाम् ॥ १२ ॥ दुस्तयजश्चानुरागोऽस्मिन्मवेषां नो ब्रजौकमाम् ॥ नन्द ते तनयंऽस्मासु तस्याप्योत्पतिकः कथम् ॥ १३ ॥ क

उत्तेलेर भगवत्पथी पारिदिए ॥ ७ ॥ यी जब बलराममित बनेक बाल-बालहरूले बाँट्न माई काँडेरहेका थिए, यस बेला यिनले आफ्नो वृष गर्ने हुन्छुक बकापुरलाई देखेरछि आफ्ना
 बाइले यसको पुच्छो फटाएर मारिदिए ॥ ८ ॥ यसै प्रकार यिनको वष गर्ने हुन्छाहरूमा भिमिपको बन्मापुरलाई पनि मारिदिए र यसलाई केपको हुइमा फटाएर मर्ने वृजद
 हन्नादिए ॥ ९ ॥ बलराममित मिलेर यिनले शर्मरूपधारी घेनुकापुर र यसमा बन्धु-बाण्यलाई मारे तथा पाकका फलले पूर्ण तालवनलाई दिभय पारे ॥ १० ॥ महाबलवान् बलराम
 हात घोर देख प्रलम्बा मुको वष गरएर यिनले पशुहरू र भवानलाई दाबाललेबाट बचाए ॥ ११ ॥ यसै प्रहस विषय विषय मागरात कालीयको दमन गर उमर
 मान मर्दन गरे र शल्युषको उपलाइ काँलब-दहबाट निकारेर मुयनात जल विर्जान पारिदिए ॥ १२ ॥ हे नन्दीनो ! हामी न देख्दछौं—विश्रो यी बालकमा हामी बलरामाहरूको

वाल्मीकी अनुगम्य छ । वयसो पनि भवति उदै प्रेम छ, वयसो वयस के हो ? कहाँ मान वयसो बालक र कहाँ मदान् गोवर्धन उचाल्नु ? अन्तर हे वज्राज ! यी सब अद्भुत कुराहरू-
ले हामी तिम्रो पुत्रको विषयमा निक्कै सोचथ भइरहेछ, नन्दाबाल सन्त-हे मायाम ! मेरा कुरा सुन-पगले यो बालकको विषयमा उत्पन्न निमोहको बाध निवारण हुनेछ । यम
बालकको विषयमा गर्वबील कुन भनेका थिए, त्यो य निमोहरुलाई सुनाउनु । १४-१५ । उनले भनेका थिए—‘यम बालकले प्रत्येक पुत्रमा अवतार लिएरछि कमल सेना, राजा र
पहेलो यी तीन धर्म थिए, यम बभूत यी कुणवर्णका उत्पन्न भएका छन् । १६ ॥ तिम्रो बालक कहिले वसुदेवकहाँ पनि उत्पन्न भएछ थिए, यसै निम्न विद्वानहरू यिनलाई
‘वासुदेव’ भन्दछन् ॥ १७ ॥ गुण र कर्म अनुपम तिम्रो पुत्रका अनेक नाम र रूप छन् । उनलाई म जान्छु, जस स्वर्णि जन्मदत्त ॥ १८ ॥ यी बालक माथ र गोकुललाई अमरजित
मान्छन् । यिनको द्वारा तिम्रो हुलो बन्पाण हुनेछ । यिनकै महायामले निमोहक सबै विपत्तिहरूबाट जोगिने छी ॥ १९ ॥ हे वज्राज ! एवं समयमा अगब्रजकाको केन। दुष्ट दम्भुहक

महायानो बालः क महाद्विधारणः ॥ ततो नो जायते शङ्का व्रजनाथ तवात्मजे ॥ १४ ॥ नन्द उवाच ॥ श्रुयतां मे वसो गोपा न्येतु शङ्का
च वोऽर्भके ॥ एनं कुमारमुद्दिश्य गर्गो मे यदुवाच ह ॥ १५ ॥ वर्णाश्रयः क्लिप्तास्यामन्युद्भूतंऽनुयुगं तनु ॥ शुक्रो रक्तमथा पीत इदानीं
कृष्णतां गतः ॥ १६ ॥ प्रागयं वसुदेवस्य क्वचिज्जातमन्तःकात्मजः ॥ वासुदेव इति श्रीमानभिज्ञा मन्त्रवक्त्रे ॥ १७ ॥ बहूनि सन्ति नामानि
रूपाणि च सुतस्य ते ॥ गुणकर्मानुरूपाणि तान्यहं वेद नो जनाः ॥ १८ ॥ एष वः श्रेय आध्यात्मदुर्गोपगोकुलनन्दनः ॥ अनेन सर्वदुर्गाणि यूय-
मन्नस्तस्मिन् ॥ १९ ॥ पुराऽनेन व्रजपते माधवो दस्युर्गोडिताः ॥ अराजके रक्ष्यमाणा जिग्युर्दस्युन्ममं धिताः ॥ २० ॥ य एतस्मिन् महाभागाः प्रीति
कुर्वन्ति मानवाः ॥ नारयोऽभिभवन्त्येतान्विष्णुपक्षानिवापुराः ॥ २१ ॥ तस्मान्नन्द कुमारोऽयं नारायणममो गुणैः ॥ श्रिया कीर्त्याऽनुभावेन
तत्कर्मणु न विस्मयः ॥ २२ ॥ इत्यद्वा मां ममादिश्य गर्गो च स्वहृदं गते ॥ अन्ये नारायणभ्यांश्च कृष्णमक्रिष्टकारिणम् ॥ २३ ॥ इति नन्दवचः
श्रुत्वा गर्गगीतं व्रजोक्तः ॥ मुदिता नन्दमानर्तुः कृष्णं च गतविस्मयाः ॥ २४ ॥ देवे वर्पति यन्नविलवरुष वज्राश्मवर्षानिलैः सदागन्तव्यमभि
आत्मशरणं दृष्ट्वा तु कम्प्युत्समयन् ॥ उत्पात्यैककेशेण शैलमक्लो लीलान्छिलीन्ध्रं यथा विभ्रद्गोष्ठमपानमहेन्द्रमदभिरश्रीयान्न हन्तो गशम् ॥ २५ ॥

पदिन माबुजनहरूले यिनै द्वारा सुरक्षित र सबल भएर दम्पुपाथ विजय पाएका थिए ॥ २० ॥ जो मायावशानी पुरुष योचित प्रेम गर्दछन्, निम्नलाई झुक्ने थिन्ज सक्नेनन् जका
विष्णुमवावकास समयक देखेतालाई देखेले जिन सक्नेनन् ॥ २१ ॥ हे नन्दजी ! यी बालक गुण, था, कानि र प्रभावका दष्टिले माधुन नारायण भै छन् । यिनका कमल दम्भ हुने
प्रभावका पनि आश्चर्य गर्नु पर्दैन ॥ २२ ॥ यसरी आदेश दिइर भगवान् आफ्नै घर फर्किए । यसै दिनदेखि म मरेपमथ कृष्णलाई नारायण हो अझ मानिन्हेछा म् ॥ २३ ॥ नन्दजीका
सुलगाड गर्ग मुनिको कथन सुनेर ब्रजवासी निकै प्रगल्भ भए । यिनको निम्नय हरयो र ती नन्द र कृष्ण भगवानको भूमि-भूमि प्रशंसा तथा स्तुति गर्नेबम ॥ २४ ॥ यद्यमकले कृति
माथ जय हुन्छ बाँध वपी गरिहेका थिए, त्यस केन श्रोतक र गोपनका माथै ममम प्रवराय. वज्राण, अगिना, बाँड्या र प्रकण्ड बापुने पडिने भई आफ्नै भगवमा आगका

मान २०-हेतु ॥ ५ ॥ हजुरको सम्पन्न भवान र स्वर्गाट प्राप्त हुने देवादिबाट पनि छैन । जनि तो देहादिको प्रायिका मूल कारण र तिनैबाट हुने सेवादिको त कुरै छैन नी
अशान्तता नै लक्षण हुन् । यस्तो यो अज्ञानप्रतिपन्न जगन्निष्ठ हजुरको हुनै सम्पन्न छैन तापनि यमको रक्षा र दुष्टजनको दमन गर्ने हजुर केना-ने । मा दण्ड बलप्र गर्ने गर्नुहुन्छ ॥ ५ ॥
हजुर जगन्नाथ पिता, गुरु र स्वामी हुनुहुन्छ । हजुर यमको रक्षानन यमको सांगि बालकरी दुम्न दण्ड सिनु भएको छ । हजुर आफ्नो इच्छाले लोकप्रिय छरीर धारण गरेर
हाथो रचना अभिमानीहरूको मर्द-मर्दन गर्दै संसारको कल्याणार्थ अनेक लोलहरु गर्नुहुन्छ ॥ ६ ॥ जुन न जगता अभिमानी र जगदीश्वर हुँ भने ज्ञानी छन्, ती हजुरलाई मयाप
अवममा पनि निर्मम रहेको देखेर स्त्रीप नै आफ्नू भद छाडी निरामिनी विष्णु जनको योग्य भक्ति मार्गको अवलम्बन गर्दछन् । हजुरको सेवा दुष्टजनमा मात्र घातन गर्दछन् ॥ ७ ॥ हे
मयावन् । य त्रेवर्षको मर्दते मय मय हजुरको प्रभाव जान्न सकिने । हजुर म मन्त्रप्रतिष्ठो अथवाध क्षमा गरिदिनुहुवन् र अह यस्तो कुरा मनुहुवन् कि इच्छिते पनि मया

लिङ्गभावाः ॥ तथापि दण्ड भगवान्निभति धर्मस्य गुणस्य स्वलनिब्रह्माय ॥ ५ ॥ पिता गुरुस्त्वे जगतामधीशुरत्ययः काल उपात्तदण्डः ॥ हिताय
स्वेच्छाननुभिः समीहमे मानं विधुन्वन् जगदीशमानिनाम् ॥ ६ ॥ ये मद्भिखाज्ञा जगदीशमानिनस्त्वां वीक्ष्य कालेऽमयाशु तन्मदम् ॥ हित्वाऽऽर्यमार्गं
प्रभजन्त्यपमया ईदं स्वलानामपि तेऽनुशासनम् ॥ ७ ॥ सर्वं ममैश्वर्यमदालुतस्य कृतमममस्तेऽविदुषः प्रभावम् ॥ सन्तु प्रभोऽग्याहमि मूढचेतमो
मेवं पुनर्पुन्यतिरीश मेऽमती ॥ ८ ॥ तवावतारोऽयमधोक्षजेह स्वयम्भराणां मुरुभारजन्मनाम् ॥ चम्पतीनामभवाय देव भवाय शुष्मचरणानुव-
तिनाम् ॥ ९ ॥ नमस्तुभ्य भगवते पुरुषाय महात्मने ॥ वासुदेवाय कृष्णाय सात्वता पतये नमः ॥ १० ॥ स्वच्छदोपात्तदेहाय विशुद्धज्ञान-
मूर्तये ॥ सर्वस्य सर्वबीजाय सर्वभूतात्मने नमः ॥ ११ ॥ यदेदं भगवन्गोष्ठनाशायामावायुभिः ॥ चेष्टितं विहते यज्ञे मानिना नीब्रमन्नुना
॥ १२ ॥ त्वयेशानुमृष्टीतोऽस्मि प्वस्तस्त्वभो वृथोद्यमः ॥ ईश्वरं गुरुमात्मानं त्वामहं शरणं गतः ॥ १३ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं सङ्कीर्तितं कृष्णो
मधोना भगवानमुष् ॥ मेधगम्भीरया वाचा प्रहमन्निदमब्रवीत् ॥ १४ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ मया तेऽकारि मध्वन्मस्त्रभङ्गोऽनुगृह्णाता ॥ मदनु-

यस्तो पूरुषा सत्यन् महत् ॥ ८ ॥ हे देव ! हे अथाध्व । जुन भू-सेनापरि केवल आफ्नू मरण-प्राप्त गरेर र दुर्धर्मा ठूलो मार उत्पन्न गर्न कारण छन्, तिनको बाध गर्ने
र आफ्ना वारण-चिह्नका अङ्गामी भक्तहरूको रक्षाको लागि नै हजुरको अवतार भएको छ ॥ ९ ॥ हे भगवन् ! मयै जीवका अन्तःकरणमा विराजमान सर्वम्पापक वासुदेव
तथा बादरासीक हजुर भीष्मक-जलाई गरेर शारस्वत समाचार छ ॥ १० ॥ हजुर इच्छित छरीरधारी विशुद्ध ज्ञानस्वरूप, सर्वमय, सर्वेश मूल कारण र सर्वभूत हुनुहुन्छ । हजुरलाई
म मयमकर गर्दछु ॥ ११ ॥ हे भगवन् ! म ठूलो अभिमानी छिन्, धर्म निम्ति आफ्नू यज्ञ-यज्ञ हेकर मैले जन्मले तिमले दर्शो र वासुदेवा प्रस्ताई नष्ट पार्न चाहें ॥ १२ ॥
तर हे ईश ! हजुरले मयापि ठूलो कुरा मनुभयो, किनकि वनरी ब्रह्म ब्रह्म भएको मेरा जगदीश्वरताम्बन्धो अभिमान हाथो । हजुर मेरा रक्षारी, गुरु र आ-मा हुनुहुन्छ । म
हजुरको फलमा छु ॥ १३ ॥ शुकदेव मन्नुहुन्छ—हे राजन् ! मय प्रकार स्तुति गरेपछि भगवान् कृष्णले हजुरे आफ्नू भेष हो यमरी बागोना मन्नुभयो ॥ १४ ॥ आभगवान्

मनुहुइन्दु-हे इन्द्र ! तिम्रो ऐश्वर्यको मरने उन्नत भएको थियो । अतः तिम्रोमाथि कृष्ण गर्नको निम्ति मैले तिम्रो बहू-मङ्ग गरेको हुँ । यमले तिम्रोलाई मर्ने सम्पत्ति पराजित ॥१५॥
 यो ऐश्वर्य र लक्ष्मीको मर्ने जन्मको हुन्छ, त्यो पुनः म दण्डपाणिताई देखाउँ । अतः य अमयाथि कृपा गर्नेछोन्दिनु, स्वमर्को ऐश्वर्य हरन गरादिनु ॥१६॥ हे देवराज ! तिम्रो
 कृपाका होस, जब तिम्रो जाऊ र मेरो आस्था पालन गर्दै आफ्ना गुणहित मह्यगीहरूमि आफ्ना अधिकारको उपयोग गर ॥१७॥ स्वमर्छि अपना सम्पत्ति सहित महाधनधनना
 कायधेनुले दण्डपाधारण गरी श्रीकृष्णलाई सम्प्रेषित गरिन् र उनको इन्दना गर्दै गरिन् ॥१८॥ सुरभी भन्दछिन्-हे कृष्ण ! हे कृष्ण ! हे महायोगिन् ! हे विश्वेश्वर उन्परिन्धान !
 हे अच्युत ! हजुर त्रिलोकपति हारा हामी सबै सनाथ मङ्गलार्थी, जिनकि हाथीलाई मार्ने तपर इन्द्रको बेडा फिर्ता पार्दै हजुरले हाम्रो रक्षा गर्नुभयो ॥१९॥ हे जगत्पते ! हजुर हाथी
 परत एउटीको देवता हुनुहुन्छ । यथैनिमि हजुर नै गार्दै, आभरण, देवता र माधुवनको रक्षाका निम्ति हाम्रा इन्द्र बन्नास् । हामी ब्रह्माको प्रेरणाको हजुरलाई आफ्ना इन्द्र मानेर हजुर ।

स्मृतये नित्यं मत्सरोन्द्रधिया मृशम् ॥१५॥ मामैश्वर्यश्रीमदान्धो दण्डपाणि न पश्यति ॥ तं भ्रंशयामि मम्यद्वयो यस्य च्छाम्यनुग्रहम् ॥१६॥ गम्यतां
 शक भद्र वः कियतां मेऽनुशासनम् ॥ स्त्रीयतां स्वाधिकारेषु युक्तैर्वः स्तम्भजितैः ॥१७॥ अयाह सुरभिः कृष्णमभिवन्द्य मनस्विनी ॥ स्वमन्तानेरुषाम्-
 गोपस्त्वपिमीश्वरम् ॥१८॥ सुरभिरुवाच ॥ कृष्ण कृष्ण महायोगिन्विश्वात्मन्विश्वमम्भ ॥ भवता लोकनाथेन समाधा वयमच्युत ॥१९॥ त्वेन परमकं
 देवं त्वं व इन्द्रो जगत्पते ॥ भवाय भव गोविन्ददेवाना ये च साधवः ॥२०॥ इन्द्रं नस्वाऽभिषेक्यामोऽमृताणांदिता वयम् ॥ अवतीर्णाऽसि विश्वात्मन्भू-
 मेभारिषतुतये ॥२१॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं कृष्णमुषामन्व्य सुरभिः पयसात्मनः ॥ जलैराकाशगङ्गाया ऐरावतकरोद्भूतैः ॥२२॥ इन्द्र-सुरभिभिः साकं
 नादितो देवमातृभिः ॥ अभ्यर्च्यत दशार्ह गोविन्द इति चाभ्यधात् ॥२३॥ तत्रागतास्तुभुरुत्तारदादयो गन्धर्वविद्याधरसिद्धचारणाः ॥ जगुर्यशो लोक-
 मलापहं हरे सुराङ्गनाः संनयतुर्मुदाम्बिताः ॥२४॥ तं तुष्टुदुर्देवनिकायकेतरो व्यवकिर्त्तमाद्भुतपुष्पवृष्टिभिः ॥ लोकाः परां निर्वृतिमा-नुर्वैश्वर्यो गावस्तदा
 गायनयन्त्रयोद्धताम् ॥२५॥ नानारसोपाः मरितो वृक्षा आसन्मधुस्वाः ॥ अकृष्टपञ्चोषधयो गिरयोऽभिघ्नदुग्मणीन् ॥२६॥ कृष्णेऽभिषिक्त
 गतानि सत्त्वानि कुलनन्दन ॥ निर्वैराण्यभवेस्तात मूराभ्यपि निर्मगतः ॥२७॥ इति गोगोकुलपति गोविन्दमभिषिच्य सः ॥ अनुज्ञातो ययो

अधिक गरीछो । हे विश्वात्मन् ! हजुरले पुष्पाको भार हलुको पानेलाई नै यस भूखलमा अवतार लिनुभयो ॥२०॥ २१॥ बाँझरुदेव मनुहुइन्दु-कामधेनुले मगरान् कृपावित यदि भनेर
 आफ्नै दूधले र देवमाता अदितिको प्रेरणाबुझेर देवधिरुका साथै इन्द्रले ऐरावत द्वारा आफ्नै हँदमा व्याएको अमृतसुशक्तको प्रत्येक श्रीकृष्णको अभिषेकपरे उनलाई 'गोविन्द' नामले
 दाखे ॥२२॥ त्यसै बेला नरद र तुम्हुर आदि स्थान आए र मन्त्रवं, विद्याधर, सिद्ध र बाल आदि मिलेर समरामुको निमित्त दोषारहारी निर्मल मानगनैहामे । अप्पराहल
 मन्त्रन्त आनन्दित बहर नृत्य गर्नलामे ॥२४॥ त्यस बेला हृक्ष-हृक्ष देवताहरूले समदानको वक्रति गर्दै प्रभुमाथि स्वमर्नेछेकाट विविध पुष्पहरूको वर्षा गरे । तीसै सोझहरूमा
 परमाजिन्द व्याप्त भयो र गर्दइन्द्रका मनबाट स्वयं समको दूधले पुष्पको भित्रिन् ॥२५॥ सबै नदीहरू पनि-पारका समले परिपूर्ण भए, शङ्कराट मह इन्द्र लायो र जसले बढी

खन-जोन तगरेका जीवनि अर्थात् जन्म लग्न हुन्छ, यस्ता स्वर्गमे प्रकट रूपबाट मनि धारण गरे ॥२६॥ हे कुरुनन्दन ! कृष्णको अमिषेक मधुमेकलि जुन जीव स्वभावैले
 क्रम बिण, ती पनि नैमायले हीन भए ॥२७॥ भाईद्वार समस्त गोकुलका अधिपति श्रीगोविन्दको यम प्रकट अमिषेक गरेर तथा उनको आशा पाएर हुन् आपना साथी देवताहकित
 स्वर्गलोक कवि ॥२८॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पंच गौरीशंकर कृत 'श्रीमद्गी' भारतीकायां सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

(मयमानले नन्दलाई बल्लकदाशत कलाई ल्याउनु)—श्रीगुरुदेव मन्त्रमुनि—हे राजन् ! एक दिनको कुरा हो, नन्दजीले एकादशीको निराहार त्त भरेर भगवान्को हुवा भरे अनि
 द्वादशीको न्नान भज यमुनाको बल्ला बल्लिए ॥१॥ त्यस बेला केटी रात बाँधिने रिया, तर भाई नलाई नन्दजीले त्यो बापुरीबेलामा बल्लबेला मनोमात्र बल्लको दूत भ्यूराते उनलाई
 ममातेर आपना स्वामी बल्लदेवकहाँ पुर्नायो ॥२॥ नन्दजी हगएछि मसै भोष 'हे कृष्ण ! हे राम !' भन्दै उन लागे । हे राजन् ! बाःजीष जनहकका भजवदाता भगवान् गोविन्दले

शको वृन्तो देवादिभिदिवम् ॥ २८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे इन्द्रस्तुतिर्नाम सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् ॥ स्नातुं नन्दस्तु कालिन्ध्यां द्वादश्यां जलमाविशत् ॥१॥ तं गृहीत्वाऽनयदमृत्यो
 वरुणस्यागुरोऽन्तिकम् ॥ अविज्ञायामुरीं चेलां प्रविष्टमुदकं निश्चि ॥ २ ॥ शुक्रशुभ्रतमपर्यन्तः कृष्ण रामेति गोपकाः ॥ भगवोस्तदुपश्रुत्य पितरं
 वरुणाहृतम् ॥ तदन्तिकं गतो राजन्त्वानामभयदो विमुः ॥३॥ प्राप्तं वीक्ष्य हृषीकेशं लोकपालः मपर्यया ॥ महत्या पूजयित्वाऽऽह तदर्शनमहोत्सव
 ॥ ४ ॥ वरुण उवाच ॥ अद्य मे निमृतो देहोऽष्टौवार्योऽधिगतः प्रभो ॥ तत्पादभाजो भगवान्नवापुः पारमध्वनः ॥ ५ ॥ ममस्तुभ्यं भगवते ऋणे
 परमात्मने ॥ न यत्र श्रूयते माया लोकमुष्टिकल्पना ॥ ६ ॥ अज्ञानता मामकेन मूढेनाकार्यवेदिना ॥ आनीतोऽयं तव पिता तद्वाचाऽश्रुतमर्हति
 ॥ ७ ॥ ममाभ्यनुग्रहं कृष्ण कर्तुमर्हस्यशेषकृ ॥ गोविन्द नीयतामेष पिता ते पितृवत्सल ॥ ८ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ एवं प्रभादितः
 कृष्णो भगवानीश्वरेश्वरः ॥ आदायागात्स्वपितरं नन्पूर्नां षावहन्मुदम् ॥ ९ ॥ नन्दस्त्वतीन्द्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयम् ॥ कृष्णे च मज्जति

तिनका जश्व कन्दन सुनैर तथा यो बाहा पाएर कि 'पिताजीलाई रक्षणका हुनेले लागे, वरुणकहाँ पुगे ॥३॥ भगवान् हृषीकेशलाई सम्मुख देखेर लोकपाल बल्लले उनको दशनमे
 अ भन्त नामन्दित्र भएर धेरै हुवा सामग्री दाता उनको हुवा गरेर बने ॥४॥ वरुण नन्दलाई—हे प्रभो ! आज मैले छरीर धारण गरेको भकल भयो र बाह्र मेरा भरी मनोमत्र निद्रा भए ।
 हे भगवान् ! हनुका वरुणको सेवा गर्ने व्यक्तिकक यस संसारबाट पारी तरेर उल्लभ ॥५॥ जुन महाप्रभुमा लोक सुहृदो फलना गर्ने माया सुनै राजन्, त्यस्ता हनुक वरुणको एव,
 मन्त्र ब्याह र सर्वका माया हुनुहुन्छ । हनुलाई मेरो प्रभाव छ ॥६॥ हे प्रभो ! आफ्नो कर्तव्यले अनभिष्ट मेरो पीडा सुन्ने भाई नलाई हनुको पितालाई ल्याएको छ, हनु त्वमको
 भगवत लया मनुहुनस् ॥७॥ हे पितावत्सल ! यी हनुका पिता हुन् । पितालाई लैजाहृदयम् । हनुक सबै माथी हुनुहुन्छ । हे गोविन्द ! मयाधि हुवा मनोस् ॥८॥ शुक्रदेव कन्दक-
 प्रभादि ईश्वरका पनि शंकर भगवान् कृष्ण बल्लद्वारा भगरी आफ्नो बिजय योगेष्टि बन्धु बान्धवहरूलाई भयन्न पाई पिता नन्दलाई भएर भजमा फकि ॥९॥ नन्दजीको लोकपाल

रुणको जतीश्वर वैभवं श्रीकृष्णप्रति उनको विनय देखेका बिच, जतः विस्मित माथले आफ्ना हाति-बाइलाई सारा दुबान्ध हुनार ॥१०॥ यसले गोपहृदले श्रीकृष्णलाई ईश्वर
 दाने र ती अतिउत्तुङ्ग मगर मनमनै विचारनै लागे कि सर्वेश्वर कृष्ण कहिले हाजीलाई पनि आफ्नै वरद हस्तगतियम्म पुर्‍याउलाय ॥११॥ अन्तर्यामी स्वप्नको त्वस्तो विचारले जानेर
 त्यसलाई पूर्ण गर्ने उपाय विचारनै लागुमनो-॥१२॥ यस लोभमा जीव, जहान कायना र कर्मले ज्येक योनिहृदमा पुग्दै आफ्नै वास्तावक मलिसाई राक्षसी हुन सक्नेन ॥१३॥
 मनमा बस्नो विचार गरेर ब्रह्मादृति मग्वानले ती मोगलाई आफ्नो अज्ञानानीत परमभाव देखाउनु मयो ॥१४॥ जुन सत्य, ज्ञान, अनन्त र सनातन ब्रह्मज्योति रूप छ यसलाई
 हुनिजन गुणमण्डन्य स्पर्शगदिएछि एक। ब्रह्मिष्ठ मर देख्दछन् ॥१५॥ त्यस ब्रह्मपदलाई पाएर ती सबै गोप त्वसीमा लीनहए । अनि कृष्णले तिनलाई उसबाट भिक्तनुमयो न्यमबाट
 बाहिर लाग्न गोपहृदले मगुण ब्रह्मको न्यो लांक देखे, जुन पहिले अङ्गुले देखिमकेका बिच ॥१६॥ त्यो दिव्यलोक देखेर नन्दादि गोपगजलाई आनन्द प्राप्त मयो । ग्यहाँ श्रीकृष्णलाई

तेषां ज्ञातिभ्यो विस्मितीऽब्रवीत् ॥ १० ॥ ते त्वौत्सुक्यधियो राजन्मत्वा गोपास्तमीश्वरम् ॥ अपि नः स्वगतिं सूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ॥ ११ ॥
 इति स्वानो स भगवान्विज्ञापास्त्रिलक्षं स्वयम् ॥ सङ्कल्पमिदमे तेषां कृपयैतदचिन्तयत् ॥ १२ ॥ जनौ वै लोक एतस्मिन्नविद्याकायकर्मभिः ॥
 उवाच चासु गतिषु न वेद स्वां गतिं प्रभन् ॥ १३ ॥ इति सञ्चित्य भगवान्महाकारुणिको हरिः ॥ दर्शयामास लोकं स्व गोपानां तममः परम्
 ॥ १४ ॥ सत्यं ज्ञानमनन्तं यद्ब्रह्मज्योतिः सनातनम् ॥ यद्धि पश्यन्ति मुनयो गुणापाये समाहिताः ॥ १५ ॥ ते तु ब्रह्मार्थं नीता मग्नाः
 कृष्णेन चोद्धृताः ॥ ददृशुर्ब्रह्मणो लोकं यत्राक्रूरोऽध्यगात्पुरा ॥ १६ ॥ नन्दादपस्तु तं दृष्ट्वा परमानन्दनिर्वृताः ॥ कृष्णं च तत्र छन्दाभिः
 स्तूयमानं मुनिरसिताः ॥ १७ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धेऽष्टाविंशतितमोऽध्यायः ॥ २८ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ भगवानपि ता रात्रीः शरदोऽकुलमस्तिकाः ॥ वीथय रन्तु मनश्चक्रे योगमायामुपश्रिताः ॥ १ ॥ तदोडुराजः ककुभः
 करैर्मुले प्राच्या विलिप्यजहणेन शन्तमैः ॥ स चर्षणीनामुदगाच्छुचो सृजन् प्रियः प्रियाया इव दीर्घदर्शनः ॥ २ ॥ दृष्ट्वा कुमुदन्तमखण्डमण्डलं
 रमाननाभं नवकुङ्कुमारुणम् ॥ वनं च तत्कोमलगोभिरञ्जितं जगौ कलं वापदृशां मनोहरम् ॥ ३ ॥ निराग्य गीतं तदनङ्गवर्धनं ब्रजनिधयः

वेदादि ज्ञान त्वयमान देखेर उनलाई हलो विस्मय मयो ॥१७॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पूर्वार्धे पं० गौरीशंकरकृत 'वामिष्टि' बापाजीकायमहाविष्णुविरचितमोऽध्यायः ॥२८॥

(गमनेभला) श्रीशुकदेव मन्त्रमुत्तर-हे राजन् ! मस्तिकाको विकसित कुसुम भएको अष्ट श्रुतको रमणीय रात्रि देखेर भगवानले योगमायाको आश्रय लिई रमण गर्ने इच्छा गरे ॥१॥
 बस्ती परदेजबाट धेरै दिनमा कर्मको पति आफ्नी भिषलाई कुङ्कुमरामले रंजित गरेर आनन्दित पार्दछ, त्यस्तै नै विरजह्न द्वारा आफ्नो लालिमाको प्राचीदिशको हुन रंजित पार्दै पूर्ण
 फलमा निग्ने । विरजह्न उदित हुमासाथ एवै श्रीको वाप मष्ट मयो ॥२॥ जाकायमा र त्यीको हुल्लमण्डल समान राम्रो र नवकुसुम समान अदृग्य अखण्ड चन्द्रदेव तथा गिनफा कोमल
 विरजहलले रंजित हुनारन देखेर भगवानले ब्रज-मुन्दरीहृदको अम रूप मने मन्त्र गान थाले ॥३॥ न्योः कावरोपक गान सुन्नामाथ सबै ब्रजवाताहक कुष्माभा संलभनीय मय

यांशले मर्कटिभ्यः आपना चेदा कुण्डले आपना कान्त कुण्डले दगुरे । आपन्य वेगले विदुः । गोविन्दो १५ मनीष कुण्डल हस्तन बालरवे ॥ ५ ॥ उभ चेना विनीहमभ्यं केदी गोविन्दो
 दृष्ट दुरिहेका पिप, ती उन्मुक्तारम् दुहुन छाडेर हिंदे । कोही गुनोभा बसलेको रूच रयी छाडेर र कोही छद्मरीरहेको लप्पी त्यसै छाडेर दगुरे ॥ ५ ॥ कतिपय गोविन्दोहक पनि-पुष्को
 निम्नि लामेदुरा पक्किहेका पिप, त्यां पक्कन छाडेर दगुरे । यसै रदार बालकलां दृष्ट ल्वाउनेसांगेदा गोविन्दो रूच ल्वाउन छाडेर, दडिको सेवा गर्ने त्यो सेवा छाडेर, जानलागेका
 गोविन्दो लामेदुरा छाडेर दगुरे । ती मध्ये कोही चन्दनादि लगाउँदै रवा कांशो बुझ्ना पल चिए र केदी आंखमा भजन लमाइरहेको पिप । ती सबे आकाफना गृहतर छाडेर दगुरे ।
 केही गोविन्दो बृषवहीमा कर्करमा उन्टो-मुन्टा बलापूजन लगाई ओकुम्भको मागेर ॥ ६ ॥ यद्यपि दिनको पाठ, सिता, भ्रतर र बन्धुहके सकेमम्म रोकन खाँते तानि
 ओकुम्भले दिनको भद्र पयरी इतिहेका पिप कि ती कुत्ता गोविन्दो तिनले हेक्क मानेनन् ॥ ८ ॥ केही गोविन्दो घर भित्र पिप, ती बरबाललेहेके दिनले बाहिरनिष्कनपारनन् भनि

कृष्णगृहीतमानमाः ॥ आजगमुख्योऽन्यमलक्षितोऽयमाः स यत्र कान्तो जवलोत्तकुण्डलाः ॥ ४ ॥ दुहन्त्योऽभिययुः काश्चिदोहं हित्वा
 ममुत्पुकाः ॥ पयोऽधिश्चित्य संयावमनुद्रास्यापरा ययुः ॥ ५ ॥ परिवेषन्यस्तदित्वा पापकन्यः शिशून्यः ॥ शुश्रूषन्त्यः पत्नीन्काश्चिद्वनन्त्योऽ-
 पास्य भोजनम् ॥ ६ ॥ निम्पन्त्यः प्रपूजन्त्योऽन्या अजन्त्यः काश्च लोचने ॥ व्यत्यस्तवन्नाभरणाः काश्चिद्वृष्णान्तिकं ययुः ॥ ७ ॥ ता
 वार्यमाणाः पतिभिः पितृभिर्भ्रातृभ्यन्धुभिः ॥ गोविन्दापहृतात्मानो न न्यवर्तन्त मोहिताः ॥ ८ ॥ अन्तर्गृहगता काश्चिद्वृष्णोऽलब्धविनिर्गमाः ॥
 कृष्णं तद्वावनायुक्ता दयुर्मीलितलोचनाः ॥ ९ ॥ दुःसहप्रथ्विरदतीव्रतापधुताश्रुभाः ॥ ध्यानप्राप्तान्युताश्लेषनिर्वृत्त्या क्षीणमङ्गलाः ॥ १० ॥
 तमेव परमात्मानं जारुदृष्ट्वाऽपि मङ्गलाः ॥ जहृगुणमयं देहं सद्यः प्रक्षीणवन्धनाः ॥ ११ ॥ राजोवाच ॥ कृष्णं विदुः परं कान्तं न तु ब्रह्मतया
 मुने ॥ गुणप्रवाहोपरमस्ताम् गुणधियां कथम् ॥ १२ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ उक्तं पुरस्तादेतत्ते चैव । मिद्धिं यथा गतः ॥ द्विषन्पि द्विषीकंश
 किमुताधोक्षजप्रियाः ॥ १३ ॥ नृणां निःश्रेयसार्थाय व्यक्तिर्भाषतो नृप ॥ अन्वयस्यार्थमपस्य निर्गुणस्य गुणात्मनः ॥ १४ ॥ कामं मोक्षं

ओकुम्भको मावनाल उनमे त-मय मार आँदा चिप्लो आपन हदवमा नै उनको ध्यान गर्नलागे ॥ ५ ॥ आपना पियतम कुण्डको दुःसह विरहले तिनको मर्षे मशुम कर्म मम्म भएर गए
 र पयनावन्धोमा प्राप्ति भव्वा । आलङ्कृत गरेको परमानन्दले तिनको शुभकर्म रानि रहेनन् ॥ १० ॥ यपरी बाह बुद्धिले पनि परमात्मा कुण्डको मर्गति हुनाले तिनका कवचभन बाँचिए
 तिनले तुरुन्त आपन लेगुणमयी दह न्यागालए ॥ ११ ॥ यति कया सुने राजा परीक्षितले साके-हे हुने । ती बरबालाहक न मगरान कुण्डलनलाई आपना परम श्रिय पनि मान्दथ,
 तिनका उनमा लबभाइ रहिले पनि पिपन । अनि गुणमयी बुद्धि बुझ्क मए रानि तिनका गुणवहाकरूपी मंगार कपरी लमाते भयो ? ॥ १२ ॥ सुन्दरन बन्नुभयो-हे राजा !
 मैने पहिल्यै अनिमकक्ष छु-अझुबालले रूपमावल भगवानको चिन्तन गरेर पनि परमपद प्राप्त गरेका थियौं ; केहि जो ओकुम्भको अनन्य प्रिय पिप, ती गोविन्दोको विषयमा क
 भन्ने ? ॥ १३ ॥ हे राजन् ! आपनमा भगवान् लक्ष्यथ, अवसेध, निर्गुण र गुणहकको अधिष्ठान हुन् बन्नुप्यको कन्यालागे नै उन ले गुणन भरनार हुन्छ ॥ १४ ॥ जो व्यक्ति कर्ष

ममवान्मा काम, कोप, भय, स्नेह, ऐश्वर्य वा मौडादेको माव ससुदये, श्री पनि उनको तन्मयतामा प्राप्त हुन पुग्दये ॥ १५ ॥ हे राजन् ! पिबोने योगेश्वर र अश्वत्थामा कृष्णको विषयमा यन्त्रो संशय गर्नु उचित छैन, किनकि उनको कृपाले मार्ग समाप्त हुन्छ हुन सक्तछ ॥ १६ ॥ श्री, श्री ब्रजनालाहकलाई धातुलाई व्यापका देखेर बन्ताहकमा भेट भगवान् कृष्ण आफ्नो वाक्वतुपेक्षाग मोहित पादै मन्नुमयो ॥ १६ ॥ श्रीकृष्ण भगवान् मन्नुहुन्छ-हे महाभागो हो ! निमोहको स्वागत छ मन, म निमोहको कुन प्रिय काम गर्छु ! भयमा छ मवै कुतल छ ? यम स्वत निमोहको यहाँ आउने कारण बनायो ॥ १८ ॥ हे सुन्दरी हो ! रात निकै लग्नान्दो छ र अनेक हियक जोड बना उता हलिरहेको छन् अन्तर्ग निमोहको हुन्छ पर फर्के । यहाँ श्रीहकले धेरै बेर बन्नु उचित छैन ॥ १९ ॥ निमोहलाई नदेखेर पित्रा पिता-माता, पुत्र, दाजु-माइ र पति आदि खोन्दै होला । न्यत्र आफ्ना बन्धुलाई बन्ध्याम नगर ॥ २० ॥ यहाँ बाह्य मर्मेले बन्नुमाका चिन्तले रंगीन, यद्युता जलको स्पर्शले शीतल, मन्द वनको गतिले हल्लने सुशोभित र मनोहर हृदयानको सोमा हेरिसक्यो ॥ २१ ॥

भय स्नेहमैत्र्य मौहदमेव च ॥ नित्यं ह्यै विदधतो यान्ति तन्मयतां हि ते ॥ १५ ॥ न चैवं विस्मयः कार्या भगवता भगवत्यने ॥ योगेश्वरेश्वरे कृष्णे यत एतद्विमुच्यते ॥ १६ ॥ ता दृष्टान्तिकमायाना भगवान्ब्रजयोपितः ॥ अवदद्वतां श्रेष्ठो वाचः पेशोविमोहयन् ॥ १७ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ स्वागतं वो महाभागाः प्रियं किं करवाणि वः ॥ ब्रजस्यानामयं कचिद्व्रजागमनकारणम् ॥ १८ ॥ रज्जयेषा धोरूपा धोरमस्वनिषेविता ॥ प्रतियात ब्रजं नेह स्थेयं स्त्रीभिः सुमथ्यमाः ॥ १९ ॥ मातरः पितरः पुत्रा भ्रातरः वत्तयश्च वः ॥ विविन्वन्ति ह्यपश्यन्तो मा कृद्वयं बन्धुमाध्वमम् ॥ २० ॥ दृष्टं वनं कुसुमितं राकेशकररञ्जितम् ॥ यमुनानिललीलेजनरुपलक्ष्यशोभितम् ॥ २१ ॥ तद्यात मा विरं गोष्ठं शुश्रूषं पत्नीन् सतीः ॥ कन्दति वामा घालाश्च तान्पाथयत दुह्यत ॥ २२ ॥ अथवा मदभिस्नेहाद्वक्त्यो यन्त्रिताशयाः ॥ आगता द्युपपन्नं वः प्रीयन्ते ययि जन्तवः ॥ २३ ॥ भर्तुः शुश्रूषण स्त्रीणां परं धर्मो ह्यमायया ॥ तदुक्थूनां च कल्याण्यः प्रजानां चानुपोषणम् ॥ २४ ॥ दुःशीलो दुर्भगो बृद्धो जडो रोम्यधनोऽपि वा ॥ पतिः स्त्रीभिर्न ह्यतर्क्यो लोवेऽप्युभिरपानकी ॥ २५ ॥ अस्वर्गमयशस्यं च फल्गु कृच्छ्रं धयावहम् ॥ जुगुप्सितं च सर्वत्र औपत्यं कुलत्रियाः ॥ २६ ॥ श्रवणादृशनाद्वचनान्मयि भावोऽनुकीर्तनात् ॥ न तथा मन्त्रिकर्षेण प्रतियात ततो गृहान् ॥ २७ ॥

अतः हे मती हो ! भय अवेर नगर, तुल्ल घर्षण जात्रा र व्यापारमा पतिको सेवा गर, परमा पित्रा वालर र बाडाहक राहहेका हालान्, तिनलाई दुध दजो र गाईहक दूद ॥ २१ ॥ यदि मेरो स्नेहले आमक्त-चित्त भएर मवै यहाँ व्यापका हो भने यो पनि अनुचित हुइन, किनकि मवै प्राणी मयित प्रेम गर्दछन् ॥ २३ ॥ हे बन्ध्यामी हो ! पति र पानका बन्धुहकको निष्कपट मायले सेवा गर्नु र मन्त्रानको पालन-पोषण गर्नु नै सार्गको मयश्रेष्ठ धर्म हो ॥ २४ ॥ जुन खोलाई भुमगत प्राप्त गर्ने उच्छा छ, ना वानका बाहेक अरु कुनै पनि विषयमा पतिलाई नल्यानु । केहि त्या मजानि सानी शकको, अमागी, हृद, धूल, गोमी र निर्धन दण पनि न-धारण ॥ २५ ॥ कुलबन्धुहकको निम्ति मा-सेवा मवका बर्तित छ, नन्दनोप छ । यमले तिनलाई स्वर्ग प्राप्त हुँदैन र मंगारमा तिनको अवशय हुन्छ । या अन्यन्त चुन्छ, वददत्यक धर्म हो ॥ २६ ॥ यदि निमोहलाई मेरो जनन्य प्रेमको न

अमपादायक दुर्वै हान् र एकमात्र तस्मीको क्रीडास्थल हतुरको विशाल वक्षस्थल देखेर हामी दामी इनिमकेका छौं ॥३२॥ हामी मात्र हँदन-नीने लोकमा हुन सँगै होली भो
अधुनपावलीले युक्त र उच्च स्थले मान गनिने हतुरको भारालाप पुनर, यो विलोक-पुन्दर स्वरूप देखेर-अमले भाई, पत्नी, श्वर र भृगादिजार्ई पनि राम्राभ मण्य आउछ-
आफ्नू आर्य चण्डिले विनित्त हँदनम् ? ॥३०॥ यो कृपा स्पष्ट छ कि आदिपुरुष नागापण्ड्य श्री देवगणका रक्षक हतुरले यत्रमण्डलको नपर र दुःख हटाउनका लागि अनेक
लिनमणको छ । अतः हे दोनवन्धो ! हतुर हामी दामाहकका वक्षःस्थल र शिरमा आफ्ना करकमल राख्नाम् ॥३१॥ भीशुकदेव मन्नुदुन्दु-गोविनीका मत्ता विकल कुन पुन्य पालेध
मगवान् कृष्ण मुमुक्षुका हाँसे र आ-माराभ भयर पनि ती भाषिनीहरूमिल रमण गर्नलागे ॥३२॥ मनोहर इटाख र प्रफुल्लवदना गोपाङ्गनाले घेरिई उदार-चरित्र मगवान् कृष्ण
मनोहर हास्य र कुन्दरङ्गरी श्री दाँतहरूको कान्तिले यस्तो शोभित गरहेका थिए, जस्तै लागमण्डलले आफ्नै चन्द्रमा ॥३३॥ ती सबै सौंका युधपति भगवान् कृष्णउनीहरूकाग कोर्ति

दत्तामयं च मुजददयुगं विलोक्य वक्षः श्रियैकरमणं च भवाम दास्यः ॥ ३६ ॥ का स्थङ्ग ते कल्पदायतमुच्छितेन सम्पोहिताऽऽर्यचरितान्न
चलेत्त्रिस्तोक्याम् ॥ त्रिलोक्यमोभगमिदं च निरीक्ष्य रूपं यदुगोद्विजद्रुममृगाः पुलकान्यविभ्रम् ॥ ४० ॥ व्यक्तं भवान्ब्रजभर्यातिहरोऽभिजातो देवो
ययादिपुरुषः सुरलोकगोप्त ॥ तन्नो निवेहि करपङ्कजमार्तवन्धो तपस्तनेषु च शिरसु च किङ्करीणाम् ॥ ४१ ॥ श्रीशुक उवाच ॥ इति विष्णुविरतं
तामां श्रुत्वा योगेश्वरेश्वरः ॥ प्रहस्य सदयं गोपीरात्मसारामोऽप्यरीरमत ॥ ४२ ॥ तामिः समेताभिरुदारचेतितः शिष्यक्षेत्रोक्तुल्लवमुक्षीभिरच्युतः ॥
उदारहासद्विजुन्दरीधितिव्यरोचतेणाङ्ग इवोद्विभ्रतः ॥ ४३ ॥ उपगीयमान उद्गायन्वनिताशतयूथपः ॥ मालां विप्रद्वेजयन्ती व्यचरन्मण्डयन्वनम्
॥ ४४ ॥ नद्याः पुलिनमाविरय गोपीभिर्मवालुकम् ॥ रेमे तत्तरत्नानन्दकुमुदामोदवायुता ॥ ४५ ॥ बाहुप्रमारपरिरन्भकरालकोरुनीर्धस्तनान-
भननर्मनस्त्राप्रपातोः ॥ क्षेप्यावलोकहमितैर्ब्रजमुन्दरीणांमुतम्भयन्नतिपति रमयादेकार ॥ ४६ ॥ एवं भगवतः कृष्णाल्लब्धमाना महान्मनः ॥
आत्मानं मेनिरे लीणां मानिन्योऽभ्यधिकं मुवि ॥ ४७ ॥ तासां तत्सौभगमदं वीक्ष्य मानं च वेशवः ॥ प्रशमाय प्रमादाय तत्रैवान्नरधीयत
॥ ४८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पुरार्धे भगवतो रामकीर्डावर्णनं नापैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

भयर पनि उनैसित उष्मवरले गाउँदै घाँटीमा वीजयन्ती माला धारण गरेका श्रीकृष्ण न्यो मनलाई विभूषण पार्दै हुनलागे न्यमण्डि उनले छीतल बाहुकाभय यहुनासीनो कृपा
भयर भाषिनीहरूमिल क्रीडा गरे । त्यो स्थान यहुनाको चञ्चल तटहरूको सम्पर्कले शीतल र कुमुदिनीको मन्मथकृपाविश्रुत बापुले लेखित हुनल्ले मदी अतिधन्य आनन्दप्रद भये ।
विषो ॥४४॥४५॥ हात फैलाउनु, आलिङ्गन गर्नु, कर,मलक, निद्रा,कटि बस्को बन्धन र स्नान आदिकां पश्या ठहार् र नख्छुट घन, विनादपूर्ण चितवनले हेर्नु र गन्त-मन्द मुषकाग
आदि बेडाहरूले ब्रजवानाहरूको कामरस उद्गीर्ण पार्दै, मगवान् कृष्ण ती ब्रजवनिताहरूमिल बिहार गर्नलागे ॥४६॥ परमात्मा भगवान् कृष्णकाग यमप्रकार सम्मान पाए
ती मानवनी गोपाङ्गनाहरूले आफ्नाई क्षमाराभ सबै नारीकथा भेटु टागे ॥४७॥ त्यो भौद्वैतमदलाई आनन्द र तीव्रति कृपा गर्ने हुनल्ले मगवान् कृष्णचन्द्र महाराजिनका मागबाट

अन्तर्धानं अयं । ४८ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे ६० शीरीषोक्तं 'वामिष्ठं' भाषाटीकायामेकोनविंशोऽध्यायः । २९ ॥

(श्रीकृष्णस्यैवाद्यां शुक्रदेव भन्नुद्वेष्ट-व्यवधानं गत्वा अन्तर्धानं भाषांश्च उन्मत्ताई नदेत्तर गोपिनीहृदं बन्धो ब्याहृतं भए, इत्यै गुणपति राजराज ननुनाले हांतेरु ज्योतिन हन्तुम् ॥ १ ॥ ती कृष्णको चान-दत्त, प्रेमपणे ह्यापान, विलासमयी हरिई, बाहक कुराकानी र लीला विलासने अगको चित्त उन्मत्तिर आकृति मद्यमेक धियो, ती गोपाकुना तन्वय भावले हुनका भिन्न भिन्न वेष्टाका आंगनय गन यने ॥ २ ॥ आपना प्रियतमको गति, हांते र भाषणादिमा यामक मपरतन्वय हुने ती ब्रजदामातर संगानका लीलाहा कोमिनय गर्ते 'म नै कृष्ण हूँ' यन्तो कन्मनामे ॥ ३ ॥ ती भवे मितर उच्चस्पर्शले गुणमान गर्दे उन्मत्त हो योरा वनवाट अर्को वनभर गण वनका बुद्धदकमित भवे शरीररूपा भिन्न-वातिर न्याह आकाश हो सर्वान्वयी हरिका ठेगाना मोनलगे ॥ ४ ॥ योटी मछ-हे मध-च ॥ इ प्लव ॥ हे न्यग्रोध ॥ हासा प्यार नन्दकन्दन आपनू हांतेले हांरो मन हरव गरा हिरे,

श्रीशुक उवाच ॥ अन्ताहा धाराते महमेव ब्रजाङ्गनाः ॥ अतर्प्यस्तमचक्षाणाः करिष्य इव यूथपम् ॥ १ ॥ गन्धानुगमिमतविभ्रमोक्षितर्मनोर्ममनायाः क्षण विभ्रमेः ॥ आक्षिप्तचित्ताः स्रग्भ्रा रम्यतेस्तास्ता विचेष्टा जगद्गुस्तदात्मकाः ॥ २ ॥ गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषु प्रियाः प्रियभ्य प्रतिरूढमूर्तयः ॥ अगाहं वित्यक्तास्तदात्मिकान्यवेदिषुः कृष्णविहारविभ्रमाः तोर ॥ गायन्य उच्चैरमुमेव सहता विचित्रयुक्तमनकवदनादनम् ॥ पण्डुराकाशवदन्तर यक्षिर्भूतेषु मन्तं पुरुषं वनस्पतीन् ॥ ४ ॥ दृष्टो वः कविदक्षत्य प्लव न्यग्रोध नो मनः ॥ नन्दमृनुर्मतो हत्वा प्रेमहामाधलोकोनः ॥ ५ ॥ कश्चित्पुत्रव्यकाशा- कनागपुत्रागवम्पकाः ॥ रामानुजो मानिनीनामितो दर्पहरस्मितः ॥ ६ ॥ कश्चित्तुलपि कल्याणि गोविन्दचरणप्रिये ॥ सह तालिकुर्त्तव्यदुष्ट- स्तेऽतिप्रियोऽभ्युतः ॥ ७ ॥ मालत्यदर्शि वः कविन्ममल्लिके जाति धृष्टिके ॥ प्रीति वो जनयन्त्यातः करस्पर्शेण माधवः ॥ ८ ॥ चूतप्रियाण्यपनशा- मनकोविदारजम्बवर्चित्वचकुलाश्रकदम्बनीपाः ॥ येऽन्ये परार्थभवका यमुनोपकृताः शमन्तु कृष्णपदवीं रहितात्मनां नः ॥ ९ ॥ किं नै कृतं क्षिति तपो धनं केशवाङ्गप्रिस्पर्शोत्सवोत्पलकिताङ्गसहैविभामि ॥ अप्यद्रुमिभ्रमव उरुक्रमविक्रमाद्वा आतो वराहवपुषः परिस्मरणेन ॥ १० ॥ अप्येणपत्पुपगतः प्रियदेह गात्रैस्तन्वन्दरां मस्ति मुनिर्घृतिमभ्युतो वः ॥ कान्ताङ्गनङ्गुचुङ्गुङ्कुमरञ्जितायाः कुन्दरुजः कुलपरेऽहि वान्ते मन्धः

निर्मले कती देख्यो ॥ ५ ॥ हे कुरवक हे अक्षोक ! हे गण ! हे पुनग ! हे चक्र ! आपनो मोछी हांतेले मानिनीहृदको मान गर्देन गर्ने र वनभरमा भाई हृत्त यना आप ॥ ६ ॥ हे कुरवणि तुलसी ! हे लोकिदक्षत्यप्रिये ! अमर नियर समेति हांतेले पारय गर्ने आपना प्रियतम कृष्णलाई देख्यो ! हे मालति ! हे मानिके ! ७ ॥ गति ! हे धृष्टिके ! निर्मले माधवलाई देख्यो ! ती आपना गरम्यशले निर्मलाई मानिनीन बाद शवावाट गण ॥ ८-९ ॥ हे शमल ! हे प्रिया ! हे पन, हे रामानुज ! हे यामुन ! १० ॥ हे मछ, हे मित्त, हे वदम्ब ! हे मोम ! हे परावकाको निम्ति नै जीवन धारक गर्ने यमुनाकवर्ती अन्य तरहवा हो ! हांरो कृष्णको निरहमा अनेक वरदा हो ! निर्मा हांरोलाई बाह देख्यो ॥ ९ ॥ हे पर.म ! निर्मले यहा कुन तप गर्को छी, ३१ श्रीकृष्णको चरणस्पर्श ज्ञानन्दन मगर वृण-लगादिकोरुपमा आपनो गोमा र प्र.म भिन्ने हो !

निम्नो यो गन्धर्वः श्रीकृष्णको वाग्व्यवहारं ने हो वा वाचन समारम्भो वादकपणतः ॥ १२॥ न्यायः ॥ एभि र्द्विजे बगारो बङ्गवृत्ते हो ॥ १० ॥ ए मन्त्री धृगो हो ! आपना
 अङ्गको मोदयल निम्नो न्यलाहै प्रमन वादे श्रीकृष्ण वाचनी त्रियनमासित वनेशर मर ॥ निम्नो यहाँ मियाका बङ्गवृत्त तथा इनको कुचकुचमले रंजित कुसपनि श्रीकृष्णको कुन्
 वनीका मालाको मोठो मन्त्र लहरहे ॥ ११॥ हे मन्त्र हो ! जयको पछि-पछि तुलसीका गन्धको योयो अवर गहरहेहन् श्री कृष्णमे योयो हानमा बाँडा हो लागि कमल धारण धरेका
 र अर्को हात धियाका कथिमा राखेर यहाँ दुन्दे आपनो प्रथमकटाक्षले निम्नो वन्दनाको अभिनन्दन गरेका हुन् ॥ १२॥ अर्को गोविनी बानी—हे मन्त्र हो ! यी लताहरुमिती मोष
 हेर, यी आपना कुचले कुचलाई कालिन्जन गरहा छन्, तापनि मन्त्रवाचका नरका स्थले पाउमाने गोमाजिव भइरहेछन् ॥ १३॥ यमरी श्रीकृष्णको खोर्समा प्याकुन गोविनीहरू
 उन्मल प्रसूरी प्रलाप गर्दै इदम्प मण मन्त्रवाचका लीलाहरूको अनुकरण गर्नुहो ॥ १४॥ योटी कृष्ण बनेकी गोविनीले पूतना बनेकी अर्को गोविनीको स्तन पान गरी र योटी बालक बनेकी

॥ ११ चाहुँ मियाँम उपधाय गृहीतपशो रामानुजस्तुलमिकालिकुलेर्मदान्धोः ॥ अन्वीयमान इह वस्तरवः प्रणामं किं वाभिनन्दति चरन्प्रणया-
 वलोकैः ॥ १२ ॥ पृच्छतेमा लता बाहुनप्याशिलथा वनम्पते ॥ नूनं तत्करजमृष्टा विभ्रयुत्पुलकान्यष्टो ॥ १३ ॥ इत्युग्मत्तवचो गोप्यः कृष्णा-
 न्वेषणकातराः ॥ लीला भगवतस्तास्ता हानुचक्रुस्तदात्मिकाः ॥ १४ ॥ कस्याभित्पूतनापन्त्याः कृष्णायन्त्यपिबस्तनम् ॥ तोकायित्वा रुदत्यन्या
 पदाऽहन्धकटायतीम् ॥ १५ ॥ दैत्यायित्वा जहान्यामेका कृष्णार्भभावनाम् ॥ रिङ्गयामाम वाप्यह्मौ कर्पन्ती घोषनिःस्रनेः ॥ १६ ॥ कृष्णरामा
 यिते द्वे तु गोपायन्त्यश्च काश्चन ॥ वस्मापती हन्ति चान्या तत्रैका तु वकायतीम् ॥ १७ ॥ आहूय दग्गा यद्वत्कृष्णस्तमनुकुर्वतीम् ॥ वयुं
 वणन्ती श्रीङ्गन्तीमन्याः रागन्ति माधिति ॥ १८ ॥ कस्यांविस्वभुजं न्यस्य चलमयाणापरं ननु ॥ कृष्णोऽहं पश्यत गतिं ललितामिति तन्मनाः
 ॥ १९ ॥ मा मेष्ट शक्यर्पाभ्यां तत्राणं विहितं मया ॥ इत्युक्त्वैवेन हस्तेन यन्मन्त्रिदपेज्ज्वरम् ॥ २० ॥ आरुह्योका पदाक्रम्य निग्नानापरं
 नृप ॥ दुष्टा गच्छ जतोऽह स्वतानां ननु दण्डधृक् ॥ २१ ॥ तत्रैकोवाच हे राम ! दासिमीं पश्यतोत्त्वणम् ॥ पक्षुप्याश्रयित्वं यो विधातो

गोपनीले श्वरद्वार बनेकी अर्को गोविनीलाई सुहाले हानेर पलायिई , १५ । योटी गोविनी तृणावन दैन्य बनी । न्यो कृष्ण बनेकी अर्कोलाई हेरेर लगी , मन्त्र चाहिँ आपन
 मन्त्रको मन्त्र गर्दै चार हो । सुहाले हानेर रामे गर्दै हिँड्न लागी ॥ १६ । हुट्टी कृष्ण न बलराम बने, अह केरी काल बाल बने । निम्नैहरूमध्ये योटी कृष्णको अनुकरण गर्दै पन्नासुर
 बनेकी गोपनीलाई बङ्गवृत्त नकासुर बनेकी गोपिनीलाई भारो छी गर ॥ १७ । फेरै अर्को गोपनीले श्रीकृष्णको अनुकरण गरेर बाँझी बगारो पुर गणका गार, बाँझा भाग
 पुराजमलाई टाक्न श्रीहा गर्भधारी र अर्को 'स्वाचाम' भनेर उन्माह दिन धानी ॥ १८ ॥ योटी मन्त्रीको पाँडामा हात राखेर हिँड्न लागी र अर्को कृष्णमा मन टाँगेकी गोपिनीले
 अन्य गोपाङ्गनहरूमिती मन्त्री—हे मित्र हो ! कृष्ण हुँ, तिमी मेरो मनहार अभिनन्द हेर ॥ १९ ॥ हे जयवागी हो ! निमीहरू भर्षा र बापुक उदर नमान, मैले यमबाट जोगिन यन
 परिमर्कको दुर्गति भनेर कृष्ण बनेकी गोपिनीले वाक्पन धारणको अभिनय गर्दै आफ्नू खोड्ने फिजाण मास्तिर उवाली ॥ २० ॥ हे राजर्ष ! योटी गोविनी कालिय बनेकी गोपिनीको

चिरमा सुखा राखेर उभिलाई र मनलागी - 'ए दुष्ट सर्व ! नै यहाँबाट हिँडौजा न दुहरी हसन गर्ने नै उत्पन्न भएकी हुँ' ॥२१॥ यतिकैमा चौटी भर्की गोपिनी दोस्तरागी-हे गौर-
गण हो ! उगा हेर, नबहुर दाशामल दनिकरेछ । निमीह्र आकाशमा भाँडा पिप्प, म निमीह्रलाई सधैं बचाउनेछु' ॥२२॥ चौटी भर्की गोपिनीलाई बसोदा बने ? भर्की गोपिनीले
पूजको मानले आखलमा बाँधिदिई । अनि यो सुनयनी गोपिनी दुवै हातले मुख ढाकेर भयको अभिनय गर्नेलागी ॥ २३ ॥ यसरी कृष्णलीला गरितकैपछि कन्दाधनद । एष
र जनादिपित कृष्णचन्द्रको देगान सौधी साथी जाने गोपिनीहरूले एक स्नानमा भगवान्का चरण-चिह्न देखे ॥२४॥ अनि परस्पर स्नानलागे-हे छलि । अवश्य नै यी ब्रजा, कमल,
बभ्रु, भङ्गुल र बरादिका चिह्नले युक्त महात्मा नन्दनन्दनका नै बाघ चिह्न ॥२५॥ तिनै चिह्न पैसाउर्दै ती कलहाहरूले झलि पर गएपछि उनकै चिह्नमित कुनै चौटी लीको
पनि चरणचिह्न देखे । त्यो देखेर ती व्याकुल भएर परस्पर स्नान लागे-॥२६॥ 'यसरी होई हात्तीमित पछिलाग्छे, त्यसै गरी नन्दनन्दनमित तिनको बाँधमा हात राखेर गएको हुन

क्षेममञ्जमा ॥ २२ ॥ बद्धाऽन्यथा सजा काचित्तन्वी नत्र उत्सवले ॥ भीता सुदृक् पिधायाम्य भेजे भीतिविह्वलम् ॥ २३ ॥ एवं कृष्णं पृच्छ-
माना शृन्वावनलतामत्तरू ॥ व्यक्तत वनोद्देशो पदानि परमात्मनः ॥ २४ ॥ पदानि व्यक्तमेतानि नन्दमनोर्महात्मनः ॥ लक्ष्यन्ते हि श्वजा-
म्भोजवज्राकुशयवादभिः ॥२५॥ तैस्तेः पदैस्तत्पद्वीमन्विच्छन्त्योऽग्रतोऽञ्जलाः ॥ बध्वाः पदैः सुपृक्तानि विलोक्यार्ताः समब्रुवन् ॥२६॥ कस्याः
पदानि चेतानि जायाया नन्दमनुना ॥ अमन्यगतप्रकोष्ठायाः करेणोः करिणा यथा ॥ २७ ॥ अनयाऽऽराधितो नूनं भगवान्हरिरीश्वरः ॥ यन्नो
विहाय गोविन्दः प्रीतो यामनयद्वहः ॥ २८ ॥ धन्या अहो अमी आल्यो गोविन्दाह्वयचञ्जरेणवः ॥ यान्ब्रह्मेशो रमा देवी दधुर्मूर्ध्न्यधनुत्तये ॥ २९ ॥
तस्या अमूनि नः क्षोभं कुर्वन्त्युन्मैः पदानि यत् ॥ यैकापहस्य गोपीनां रहो भुवतेऽन्युताधरम् ॥ ३० ॥ न लक्ष्यन्ते पदान्यत्र तस्या नूनं तृणा-
हकुरेः ॥ शिख्यस्युज्जादमितलामुन्निन्ये प्रेयसी प्रियः ॥ ३१ ॥ अत्रावरोपिता कांता पुष्पहेतोर्महात्मना ॥ अत्र प्रमृतावचयः प्रियार्थे प्रेयसा
कृतः ॥ प्रपदाकमणे स्ते पश्यतामकञ्जे पदे ॥ ३२ ॥ वेशप्रसाधनं त्वत्र कामिन्या कामिना कृतम् ॥ तानि ब्रूयता कांतामुपविष्टमिदं ब्रुवन्

बाध्यमानो गोपिनीका यी चरण-चिह्न हुन् ॥ २७॥ अवश्य नै उनले भगवान् कृष्णको आराधना गरेकी होली । यसै निमित्त उ प्रसन्न भएर गोविन्दल हामीलाई आटेर बाघलाई आफूभित्र
एकान्तमा लगेछन् ॥ २८ ॥ अहो सखी हो ! भीकृष्णका चरणकमलमा ती रजःधन ध-य हुन, जसलाई श्रद्धा, शिष्य र लक्ष्मी पनि आफ्ना बाघ नष्ट पार्ने क्षममा राख्दछन् ॥ २९ ॥
अर्को गोपिनी स्नान लागी-जे भए पाँन, यो जुन हामी सर्वथा सर्वत्र गोविन्दलाई ०कान्तमा लगेर एकाँतिनका अधगम्युत पात्र पारिरहेकी छ । यम गोपिनीवा उचालिएका चरणचिह्न
हाम्रो चित्तमा क्षोभ उत्पन्न गरिरहेका छवन् ॥३०॥ झलि एष गपपछि त्यसका चरणचिह्न नदेखेर ती स्नानलागे-हेर, यहाँ त्यस को ? चिह्न देखिनन् । यस्तो ज्ञात महहवा छ कि
यहाँ आफ्नी प्रियाका सुष्ठुमार चरणलाई बाँधका टुप्पाले बन्ध मएकी देखेर हाम्रा बाणप्रियले उसलाई आफ्नू बाँधमा बाँधे होलाम् ॥३१॥ यहाँ ती कृष्णले पुन टिप्नको निमित्त आफ्नी
प्रियालाई तल बराले छन् यहाँ उनको निमित्त तिनले फूल टिपेछन् । भयैले हेर, लम्बैले फूल टिप्ने यहाँ तिनका चरणको अग्रभागको मात्र चिह्न देखिन्छ ॥३२॥ अहाँ ती दासी कृष्ण-

आपनी प्रियायी कपाल कोसिदिण्डम् । जम्मा शार्का कुलले नमस्ते केशवासलाई विभूषित वानरं तस्मिन् श्रीकृष्ण अवश्य यहाँ बसे हुनन् ॥३३॥ हे रामन् ! स्वयं आफूमे रमण मन भण्डा र निरन्तर आनन्द रमण पनि भगवान् कृष्णले कामिनीहरूको दीनता र स्त्रीहरूको दुःखमा देखाउन त्यहाँ वास्तवमा त्यस गोपिनीमित्र रमण गरेका थिए ॥ ३४ ॥ यस प्रकार

॥ ३३ ॥ रेमे तथा चातमहत आत्मारामोऽयस्खण्डितः ॥ कामिनां दर्शयन्दैव स्त्रीणां चैव दुरात्मताम् ॥ ३४ ॥ इत्येव दर्शयन्त्यस्तारश्चेरुगोप्यो विचित्रमः ॥ यो गोपीमनयत्कृष्णो विद्यायान्ताः हियो वने ॥ ३५ ॥ मा च मेने तदाऽऽत्मानं परिष्टं सर्वयोपिनाम् ॥ हित्वा गोपीः कामयाना

बीमाहीक जम्मी भएर कृष्णलाई खोज्दै रौ गोपिनी वनमा मौजामिन थाले । यता कृष्ण सर्व गोपिनीलाई वनमा छाडेर लुन गोपिनीलाई एकान्तमा लिएर गएका थिए, उमले छानी सवै गोपिनीहरूमा भने अन्तु हुँ, त्यसैले त अह सर्व कामातुरा कामिनीहरूलाई छाडेर बेरा प्राणप्रियले मेरो नै सम्मान गर ॥३५॥३६॥ यसै कारण त्यो प्रेम-मर्तिवा गोपाङ्गनाले वनमा

ॐ श्रीगोपिनीकृत्या कृष्णको वलाम्—हं भवमोहम् । मयाच कथयाम भवो । मैले आफूलाई रक्थक दास्योम मै, मयाच कथयाम् । मयाच र रमण कथामको तिहारो मेरोमा । कहा परेका थिए । तिममा गेल हास्य र कोनै हासि छैनको थिए । अर्थात् मा गायला लयाउन्त्य । हरे, यस्तो मैले कन गरे । दिनलाई विमाने गालाई पूरा अधिकार छ । यो ठाउँ त तिहा बलु थिए र यस पनि छन । यी तिहा मन्थरेका बलु हुन् । भग मैले को लहे सुखिल राख्नु पर्ने थिए । तिमो आफ्ना बलु छडेर सवो, को लगेनो, भलाई छुपर गथम छ के मैले पकडाई नछु हुन सवो भर्म हो । होन पिबसम । मेरो को भर्म होइन । मैले बलु बुले । तिमो हुन वेल आउन् हो, मा' लेन, जामर आफ्ना बलुहरू बलु अध्यामा देखेर मलाई के भन्ने छौ । हेर, प्रियतम । मा' मैले राम्रो काम गरेको छु । तिमोलाई मनपर्ने तोरा राम्रो र बिल्ला अल बगएकी छु, मुवा-बग अछारम पनि लान्छकी छु । हेर मा' यो मेरो बा कल राख्ना छ । मेरा आफ्नो को बल-बुवा देखेन पढ म' यो—बल र छुगपिल गुथले कुक भयो वेदी कर्तो राखी दखिरेक । तर को मने त गदिउक, मने के गरू । हेर । कुनै तिमो कदम्मा चटर मोठा श्वरमा दुरको बगार्छ्यो म'हले पनि बसने छौ कि क कह । वर' म'ह के मनु छ र बल लोठर बल्लु, परमा काम मगन मनेर कहलिछनी छु । पनि र कान्द जसको नुन त याम नै बान परितकको छ । म'ह करिने काही पुटाई पनि ल्याउपरेक । त्यका पनि मलाई चिन्मा छेद । पुटाई छाँटा म बलपना मईछु । म'ह माइन मेरो पिडिरेमा बेलुकोमा बाग रिडेन । हेर । कही पनि म'ह पिब अनि वादे पठयन्—यो । नुने मा'निब कहीले कक र सवो । ओ, बोडा दुरा लन-म'ह ब बलौ सुलभता देखेर लालुलाई रिख उठक । क बलु बलु म'हलमा कुहा छानुम्मा मने तिहा पिब क'का अध्याम हुनछ । पल निनल बिलारे । हेरनु पड्य । अहिले ठा'छ । म'हको वनातेरे कल । बा के हा । बा क हा । कने वना मान्छ किन हरारका छन । मैले नुन सवो दुरा लरको छु । कही दन अधि त दिनहु दाने म'हल म'ह । अनि मान के छु । म'ह र लहे छक परेर हरिरेका छन । हेर दल । मने कल प'हमा चण्णर दिरेका छन । प'हमा छु । म'ह पिबिनामको । लवेक सोला छाकल्ले मनेका त आउगलि । ललाई दात म'हलु एक दिनको दिनो भर्तिन । बही म'हलु, बनि पिब पोछ मने पठयि क' प'ह । वर' मैले मान्छ मा'हल्लु कल्ला कुल्ले भयमा नै त हो । त निहंवाका प्रसन्न रूप हो । दिनयदि लनेक कापिना म'हल पुन-पुन वर' छडी म'ह । उम्मा । लो-लोलाई छल ल'हलन, ल'ह ल'ह म'हल पुनिलन र आफ्नो ल'हल ललाई भयन गरिरेछन् । अनि त कही यल बिल्लो मा'हल । बिचमा कोथिला भयनो ल'हल गुलापर हाक म'हले रह-छन् । लो दिनो पि वनो म'हल छ । ल'हल पिबसम, दवा क'का । ल'ह म'हल पुन । ल'ह क'कल्ले व'ह प'ह म'हको छ । त म'हल्लु । त पनि निहंवाका ह'ह कने हो । हुन्छ, दि'ह ल'ह म'हल । अधि परे कल । नरो क'कल्ले म'हल । ल'ह । म'हो न'हल । व'ह त देखिन्छ, ल'ह लो म'हल द'हल, पिब भय । ल'ह । ल'ह म'हल ह'ह अ'ह—मेरा चिल्लो ल'ह हातामा छ । त म'हल्लु । म'ह, म'हल नै दि'ह छ । हेर । माइन देखिन्छ । कुनै प'ह । ल'ह । ल'ह । हेर । मेरा ल'हल मान के भनी पिबिने मा'हल । हेर निबल । म'हल बितादिरे आफ्नो छु । हेर । क'कल्ले द'हल । ल'हो भय । ल'हल म'हल ल'हल । हेर, म'हल अछारम छु, क'का । ल'हल पनि मेरो छु । ल'हल । हेर भय । ल'हल ।

पुनरुपमवारं कृष्णसिद्धिं मनो-हे विषयम् । नर व न चान्ते, हिन्दुन गतिम् । तिम्रो जहाँ जाने इच्छा छ, मलाई काँधमा बोकेर लैबाऊ' ॥ ३७ ॥ गोपिनीका कृष्णपुनः प्रपन्नान्त
आज्ञा मयो-हुन्छ बाउ, मेरो काँधमा बस' पति सुनेर जसै त्यो काँधमा बस्न थपार भई, तसै समवान् अन्तर्धान हुनुभयो, अनि त्यो सुन्दरी मनमनै पछितो गई मधुनाथ- ॥ ३८ ॥
हा नाथ ! हा रमण ! प्रियतम ! हे महाबाहो ! तिम्रो कहाँ छौ-कता छौ ? प्रियतम ! यो दीन दासीको नगीचै आएर महु दर्शन देऊ' ॥ ३९ ॥ त्यसै बेला मगवानका पादपद्ममा
विषयमको दियोमाले व्याकुल र अवेत अन्य गोपिनीहरू पनि त्यसैकहाँ आएपुगे ॥ ४० ॥ उसको द्वारा कृष्णले सम्मान गरेको र आफ्नू नै कुटिलताले तिर-कुत भएका मगवानाहरु
ताँ सवैलाई हलो आश्चर्य भयो ॥ ४१ ॥ यस प्रकार जबसम्म वनमा चन्द्रमाको प्रकाश थियो, तबसम्म ती गोपिनीहरू कृष्णलाई छाँडेर र अन्यकार फैलिन लागेको देखेर निराश भई
कर्कश ॥ ४२ ॥ श्रीकृष्णमै मन लागि रहनाले, उनकै चर्चा गरेरहनाले उनैका चेह्राको अनुवर्ण गर्नले र उनकै व्यावसायी लीन लीन हुनाले उनकै पुष्पगान गर्दै रहे । तिनलाई

मामसो भजते प्रियः ॥ ३६ ॥ ततो गत्वा वनोद्देशं दृष्ट्वा केशवमनवीत् ॥ न पारयेद्दं चलितुं नय मां वञ्च ते मनः ॥ ३७ ॥ नृवमुक्तः प्रियामाह
स्वन्ध आलस्यतामिति ॥ ततश्चान्तर्दये कृष्णः सा वधुरन्वतप्यत ॥ ३८ ॥ हा नाथ रमण प्रेष्ट कासि कासि महाभुज ॥ दास्यास्ते कृपणाया मे
सखे दर्शय सन्निधिम् ॥ ३९ ॥ अन्विच्छन्त्यो भगवतो मार्गं गोप्योऽविदुरतः ॥ ददृशुः प्रियविश्लेषमोहितां दुःखितां सखीम् ॥ ४० ॥ तथा
कथितमाकर्ण्य मानप्राप्तिं च माधवात् ॥ अवमानं च दौराभ्याद्विस्मयं परमं ययुः ॥ ४१ ॥ ततोऽविशन् वनं चन्द्रज्योत्स्ना पथद्विभ्रमाव्यते ॥ तमः
प्रविष्टमालश्य ततो निववृत्तुः स्त्रियः ॥ ४२ ॥ तन्मनस्कस्तदालापस्तद्विषेष्टस्तदात्मिकाः ॥ तद्गुणानेव गायन्त्यो नात्मागात्राणि सस्मरुः
॥ ४३ ॥ पुनः पुलिनमागत्य कालिन्ध्याः कृष्णभावनाः ॥ समवेता जगुः कृष्णं तदागमनकाङ्क्षिताः ॥ ४४ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे
दशमस्कन्धे पूर्वार्धे रासकीडायां कृष्णान्वेषणं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

गोप्य उच्युः ॥ जयति तेऽधिकं जन्मना व्रजः श्रयत इन्दिरा शब्दत्र हि ॥ दयित दृश्यतां दिक्षु तावकास्तां घृतामवस्तां विचिन्वते ॥ १ ॥
शरदुदाशये साधु जातमत्तरसिजोदर श्रीमुषा दृशा ॥ सुरतनाथ तेऽगुल्कदासिका वरद निधनतो नेह किं बधः ॥ २ ॥ विपलाप्यथाद्रपालराक्षसाद्वर्षमारु-

आफ्नू घरका पनि सङ्गना रहेन ॥ ४३ ॥ श्रीकृष्णको आगमनको तिम्रि उत्सुक सबै गाथिनी उनकै स्माण गर्दै फेरि यतुनाको बाहुचामा फेरे र सबै मिलेर उनकै गुणगान गर्नलागे
॥ ४४ ॥ हात श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे 'वासिष्ठी' भाषाटीकायां त्रिंशोऽध्यायः ॥ ३० ॥

(गाथिवा स्तुति) गोपिनी मन्दछन्द-हे प्रियतम ! यो ब्रजभूति तिम्रीले जन्म लिनाले मै हूरी र धन्व मानिएछौ छनू र यसै निमित्त लक्ष्मी पनि यहाँ सदा निवास गर्दछिन
परमात्र तिम्रो निमित्त मै जीवन धारण गर्ने हामी तिम्रा दासीहरू सबै दिशाहरूमा खोजिदेका छौ । तिम्रो हाथीलाई आफ्नू मनोहर दर्शन देऊ ॥ १ ॥ हे घृतामनाथ ! तिम्रो शरत्कालीन
सौभाग्यमा उपवन सुन्दर कमलका मध्य भागका शोभा हरण गर्ने आफ्ना नयनको तोखो प्रहामले हामी सबै बिना मूल्य क्रियएका दासीहरूलाई पारेर गयी । हे वरदायक !

के पो खीरक कश्मि १ ॥१॥ हे नरपते ! तिमिले कालीयको विषयक बलवाट हुने मध्य, मजिन्नरक्षी अर्थात्, वर्षा, भौंभी, बिजुली, दावानल, वन्यासुर र मयासुरको छोरो नरोमासुर तथा अरु सबै लफटवाट हात्रो पाप्मनार रक्षा गरेका छौ । तिमि केवल यशोदाका पुत्र होइनौ बरु सबै देहधारीहरूका अन्तरात्माका प्रदाता छौ । हे सखे ! ब्रह्माको श्रावणाले तिमि संसारको रक्षा गर्नथ्यौ लागि यदुकुलमा जन्मियौ ॥ ३-४ ॥ हे यदुश्रेष्ठ ! जो जन संसारको भयले बराबर तिम्रा कोमल शरणको शरणमा प्राप्त भएका छन्, तिनलाई तिमिले अमय पारिविद्वर छौ । हे कान्त ! जसो तिमिले लक्ष्मीको हात समाएका थियौ, आफ्नू त्यो बामरूक परकमल हात्रो धिरमा राख ॥५॥ हे ब्रजवासीहरूको कष्ट निवारण गर्ने यदुवीर ! तिम्रो मनोहर हाम्य भक्तजनको सर्व नष्ट पारिदिन्छ । हामी तिम्रा दासी हौं । हे सखे ! तिमि हामीलाई स्वीकार गर । हामी जलालहरूलाई आफ्नू मनोहर मुखकमल देखाऊ ॥६॥ जो शरणगत जीवका प्राप नष्ट पार्ने र वनमा वस्तुका पछि पछि हुल्ने तथा जसलाई तिमिले कालियनागको धिरमा अंकित गरेका थियौ तिनै रविव शरणकमल हात्रो

तद्विद्युतानलात् ॥ वृषभ्यात्मजाद्विश्रवतो भयादृषभ ते वयं रक्षिता महुः ॥ ३ ॥ न खलु गोपिकानन्दनो भवानखिलदेहिनामन्तरात्मदृक् ॥ विखन-
साथितो विश्वगुप्तये सख उदेयिवान्सात्वतां कुले ॥४॥ विरचिताभयं वृष्णिधुर्यं ते चरणमीयुषां संसृतेर्भयात् ॥ करसरोरुहं कान्त कामदं शिरसि धेहि
नः श्रीकरब्रह्म ॥ ५ ॥ ब्रजजनातिहन्वारयोषितां निजजनस्मयध्वंसनस्मित ॥ भज सखे भवत्किङ्करीः स्म नो जलरुहाननं चारु दर्शय ॥ ६ ॥
प्राणदेहिनां पापकर्शनं तृणचरानुगं श्रीनिकेतनम् ॥ कणिकणापितं ते पदाम्बुजं कृष्ण कुचेषु नः कृन्धि हृच्छयम् ॥ ७ ॥ मधुरया गिरा कस्तुवाक्यया
बुधमनोज्ञया पुष्करेक्षण ॥ विधिकरीरिमा वीर मुखतीरधरसीनुनाप्यायस्य नः ॥ ८ ॥ तव कथामृतं तप्तजीवनं कविभिरीडितं कल्पपापहम् ॥
श्रवणमङ्गलं श्रीमदाततं भुवि गृणन्ति ते भूरिदा जनाः ॥ ९ ॥ प्रहसितं प्रिय प्रेमवीक्षणं विहरणं च ते ध्यानमङ्गलम् ॥ रहसि संविदो या हृदिस्पृशः
कुहक नो मनः क्षोभयन्ति हि ॥ १० ॥ चलसि भद्रजाधारफण्यमलिनमुन्दरं नाथ ते पदम् ॥ शिलतृणाङ्कुरैः सीदतीति नः कलिलतां मनःकान्त
गच्छति ॥ ११ ॥ दिनपरिहृये नीलकुन्तलेर्वनरुहाननं भिन्नदाबूतम् ॥ अनरजस्वलं दर्शयन्मुहुर्मनसि नः स्मरं वीर यच्छसि ॥ १२ ॥ प्रणतकामदं

सुखमा राखेर हात्रो कामान्ति निबादेऊ ॥ ७ ॥ हे कमलनयन ! हे वीर ! विद्वानको मनलाई पान गर्नपने र मनोहर पदले पुक्त तिम्रो बाणीले हामी तिम्रा दासीहरू बोहिल महरएका छौं । तिमि आफ्नो अपरामृत पिलाएर हामीलाई जीवन-दान देऊ ॥ ८ ॥ हे प्रभो ! जुन सन्तप्त जीवलाई जीवन दिने, कविजन-वीरित, पापनाशिनी, सुखाले नै मङ्गल पारिदिने र जन्मजन्त शान्तिदायिनी तिम्रो अमृतमयी कथाहरूको संसारमा शरण गर्दछन्, तिनै सबैभन्दा दासी हुन् ॥ ९ ॥ हे फण्टया कुशल प्रियतम ! प्यान माथले पनि मङ्गल गर्ने तिम्रो मधुर हास्य, प्रेम्पूर्ण हेराई, श्रीदाहरू र एकान्तको हृदयहारिणी ठड्काको सम्मना मगर हात्रो चित्त क्षुब्ध पारिरेछ ॥१०॥ हे नाथ ! तिम्रो हाईहरू चराउनको निमित्त प्रधान गर्दछौ तब तिम्रो कमल कमान कोमल र सुन्दर चरण ठुल, दुबल र काँडाले स्पष्टित हुँदा हुनन् । यत् किनाले हात्रो चित्त उद्विग्न मगर भाउँछ ॥ ११ ॥ हे वीर ! दिन दन्तेरुछि जब तिमि घर फर्नेछौ, तब धुत्ति घुमरित र नीलो बलकावलीले हेकेको आफ्नू मनोहर मुखपरिन्द हात्री ब्रजवासीहरूलाई देखाएर हामीमा राजबागमा उल्लसत पारिदिने गर्दछौ ॥ १२ ॥

हे रमण ! हे इन्द्रोत्थानाशक ! शरणागत भक्तजनको कायनाह्वय एवं पार्ने, लक्ष्मीद्वारा प्रजित, प्रप्रीतिर्वा विधुषित पार्ने र आपत्तिवा स्मरण गरिने योग्य तिप्रो तबो परम शान्तिप्रद चरमवसन्त तिमी हाम्रो तन स्तनमा राख ॥ १३ ॥ हे वीर ! धामतुल्य बढाउने, शोक निवारण गर्ने, बजिरहेको प्रिय बाँसुरी द्वारा राम्री चुम्बित र मनुष्यहरूका आसक्तिर्वा विरसिदिने आपणु बाबुर आधरासुर हामीलाई पिलाऊ ॥ १४ ॥ अरु तिमी दिउँपौ बममा हुस्न बान्छी तब तिमीलाई हेर्ने नराउनाले हामी एकैक वष पुग समान मान्न पाइन्छौ । केरि सायंकालमा जब हामी गुडाकेरु जलपावलीले नम्रित तिप्रो मुख देख्छौ तब हामीलाई परेला बनाउने मज्जा जब तँ लाग्न पास्नेछन् ॥ १५ ॥ हे अच्युत ! हामी मानविद्या जान्ने कामिनीहरू तिप्रो मानले मोहित भएर आपत्ता पति, पुत्र, कुटुम्ब, भ्राता र इन्धुरहरू छाडेर तिप्रो नजीक आएका छौ । हे ककष्टी ! यस प्रकार रात्रिमा आफ्नै आपणु हामी नारीहरूलाई तिमी बाहेक अरु फसले न्याग्न सक्ता ॥ १६ ॥ हे प्रिय ! कामाक्षीप्रकृति तिप्रो एकान्तमा गरिएको ठ्ठ्ठा, मवुर हाँसो, नकटाष्ट र पुकारानन्द,

पद्मार्चित धरणिमण्डन प्रेयमापदि ॥ चरणपङ्कजं शन्तमं च ते रमण नः स्तनेष्वपयाधिहन् ॥ १३ ॥ सुरतवर्धनं शोकनाशनं स्वरितवेशुना मुष्टु चुम्बितम् ॥ इतररागविस्मरणं रुणां वितर वीर नस्तेऽधरासुतम् ॥ १४ ॥ अटति यद्भवानह्नि काननं श्रुतिर्युगायते त्वामपश्यताम् ॥ कुटिलकुन्तलं श्रीमुखं च ते जड उदीक्षतां पक्षमृदुहराम् ॥ १५ ॥ पतिमुतान्वयम्रातृबान्धवानतिविलङ्घ्य तेऽन्यच्युतागताः ॥ गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताः कितव घोषितः कस्त्यजेन्निशि ॥ १६ ॥ रहसि मविदं हृद्ययोदयं प्रहसिताननं प्रेमवीक्षणम् ॥ बृहदुरः श्रियो वीक्ष्य धाम ते मुहुरतिस्पृहा मुह्यते मनः ॥ १७ ॥ प्रजवनौकसां व्यक्तिरङ्ग ते वृजिमहन्त्र्यलं विश्वमङ्गलम् ॥ त्यज मनावच नस्त्वस्पृहात्मनां स्वजनहृद्वजां यन्निपुदनम् ॥ १८ ॥ पते सुजातचरणाम्बुरुहं स्तनेषु भीताः शनैः प्रिय दधीमहि ककशेषु ॥ तेनाटवीमटसि तद्वयथते न किंस्वित् कूर्पादिभिर्ध्रमति धीमवदायुषां नः ॥ १९ ॥ इति श्रीमद्भागवते महापुराणे दशमस्कन्धे पूर्वार्धे रामक्रीडायां गोपीगीतं नामैकविंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

श्रीशुक उवाच ॥ इति गोप्यः प्रगायन्त्यः प्रलपन्त्यश्च चित्रधा ॥ रुद्रतुः सुस्वरं राजनकृष्णदर्शनलालसाः ॥ १॥ तामामाविरभृच्छोरिः स्मयमानमु-

प्रेम र सम्पूर्ण हेराई र लक्ष्मीको निवासस्थान विशाल बक्षःखल देखेर हामीलाई तिप्रो सामीप्यको इच्छा हुन्छ र हाम्रो मन बारम्बार बोधित हुन पाइन्छ ॥ १७ ॥ हे प्रिय ! तिप्रो अवतार सबै अवस्थासीहरूको दुःख टार्ने र संसारको दृष्टवान् गर्नका लागि मएकौ हो ! हाम्रो मन तिप्रो निमित्त घाँटै व्यग्र छ । हामीलाई कुनै यस्तो औषधि बेउ, जसले हाम्रो हृदयलाई शान्त पार्ने सकोस् ॥ १८ ॥ हे प्रियतम ! तिम्हा जुन हुकुमार चरमकमललाई हामी हेराई-हेराई बिस्तारै आफ्ना बठोर कुचमा राख्छौ, तिनी चरणले तिमी वनबनै हुन्छा कँडा, दुहा आदिले केही कह हुँदैन ? तिप्रो निमित्त नै जीवन पारण गर्ने भएवा हामी अबलाहरूको इष्टि यही विचार गरेर घान्त भएरहेको छ ॥ १९ ॥ इति श्रीमद्भागवतो महापुराणे दशमस्कन्धे वं० गौरीशंकरकृत 'वागिणी' भाषाटीकायां पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

(श्रीकृष्ण प्रकट भएर दिनलाई आधातव दिनु) शुक्रदेव मन्हुकुण्ड-हे राजन् ! बसरी पुष्पगान र प्रताप गर्दै ती कृष्ण दर्शनको लालमाले बिहल कर रन लागे

॥ १ ॥ त्वम वला कामदवदा मन पति व्यपित पार्ने प्रगवान् पीताम्बर र वनमालाः प्राण गरेर सुष्ठु-सुष्ठु होस्ते तिनकां साहज्ये द्रष्टु मय ॥ २ ॥ आपना विदतमनाई साधुने
 देसेर प्रववालाका नेत्र विकसित मय र ती सवे एकैपल्ट लुकक उठेर रिक्त उभिए, अस्ते प्राण कर्कन्दा शरीर उठेर बसछ ॥ ३ ॥ तीमच्चे घोटोले प्रसन्न भएर आपना हाकेलाले उनको
 करकमल समाती । अर्धोत्ति उनको बन्दन-वचित उनको बाहु आपनु काँधमा राखी ॥ ४ ॥ कुनै कृपाहीले उनले चपाएको पान पापी । अर्धो विरहमन्तसा गापीले आपना कुचमा
 उनका चरणकमल टाँसी ॥ ५ ॥ अर्धो प्रणयकोसले आपना वक्षुष हौं राधा श्रुट्टी उषालेर दाँतेले ओठ चिपी कटाक्ष पाएले हान्दै उभैतिर एकहरो दष्टिले हेर्नसामी ॥ ६ ॥ अर्धो
 योगी त्रिमिश्रेष दष्टिले उनको सुखकमल यशरी हेरी, अस्ते मकडन भवनका चान जति हेर्ने पनि अवाउकन्, त्यस्तै त्यो बारम्बार त्रिषको सुखासुत पान गरेर पनि दूध हुन सकिरहेको
 थिइन ॥ ७ ॥ घोटोले लगवान्को मधुर मूर्ति ओलाकां प्यालबाट हृदयस्य लमेर ओला चिप्सी । मनमने आलङ्कन गर्नाले त्यसको शरीरमा रोमाञ्च मएर आया र त्यो बाँगीको

स्वाम्बुज ॥ पीताम्बरधरःसखी साक्षान्मन्मथमन्मथः ॥ २ ॥ तं विलोक्यागतं प्रेष्ट प्रीत्युफुल्लदृशोऽक्लाः ॥ उत्तस्थ्युगपत्सर्वास्तन्वः प्राणमिवागतम् ॥ ३ ॥
 काचित्कराम्बुजं शौरैर्जग्देऽञ्जलिना मुदा ॥ काचिद्धार तद्राहुममे चन्दनभूषितम् ॥ ४ ॥ काचिदञ्जलिनाऽगृह्णातन्वती ताम्बूलचर्चितम् ॥ एका तदात्र-
 कमलं सन्तप्ता स्तनयोरधात् ॥ ५ ॥ एका श्रुकुटिमावध्य प्रेमसंरम्भविह्वला ॥ धर्तीवैशक्तकटाक्षैः संदष्टदशनच्छदा ॥ ६ ॥ अपराऽग्निमपददृग्भ्यां जुषाणा
 तन्मुखाम्बुजम् ॥ आपीतमपि नातृयासन्तस्तचरणं यथा ॥ ७ ॥ तं काचिन्नेत्ररन्ध्रेण हृदि कृत्य निमील्य च ॥ पुलकाद्गुणगुह्यास्ते योगीवानन्दस-
 ःस्तुता ॥ ८ ॥ सर्वास्ताः केशवालोकरमोत्सवनिर्वृताः ॥ जह्नुविरहजं तापं प्राज्ञं प्राप्य यथा जनाः ॥ ९ ॥ तामिर्विधूतशोकाभिर्भगवानन्युतो वृतः ॥
 व्यरोचताधिकं तात पुरुषः शक्तिर्मयया ॥ १० ॥ ताः समादाय कालिन्द्या निर्वेश्य पुलिनं विभुः ॥ विक्रमकुन्दमन्दारसुरभ्यनिल-
 वृत्पदम् ॥ ११ ॥ शरच्चन्द्रांशुसन्सन्दोहध्वस्तदोषातमः शिवम् ॥ कृष्णाय हस्ततरलाचितकोमलवालुकम् ॥ १२ ॥ तदर्शनाद्वादविधूतहृद्भुजो मनो-
 रथान्तं श्रुतयो यथा ययुः ॥ स्वैरुत्तरीयैः कुचकुङ्कुमाङ्कितैरर्चकृत्यपन्नासनमात्मबन्धवे ॥ १३ ॥ तत्रोपविष्टो भगवान्स ईश्वरो योगेश्वरान्तर्हृदि

रमान परमानन्दमा निमग्न मय ॥ ८ ॥ अस्ते सुमुखन कुनै प्रववेवालाई पाएर साँसमिक तापबाट मुक्त हुन्छन्, कुण्डलानको उल्लासले प्रसन्न भएर समस्त गोवाङ्मनाको विरहताप
 हारायो ॥ ९ ॥ हे राजन् ! ती शोभहीन सुकुमारीहरूले बेरिएर अकुण्डल यस्तो शोभित भए, अस्ते आपना शक्तिले बेरिएर पुराणपुरुष परमात्मा शोभित हुन्छन् ॥ १० ॥ त्यसपाल
 भगवान् कुण्डली सवे मजसुन्दरीहरूलाई लिएर यमुनाको किनारमा पुगे । त्यहाँ कर्कका कुन्द र मन्दारका पुष्पले सुगन्धित बागु बलिरहेको । पिपरो र त्यसोक्त मजसु भएर यता-
 उता उहिरहेका थिए ॥ ११ ॥ शरावाहरो यमयोगी चन्द्रकिरणले अन्धकार हराउनले त्यो स्थान रमणीक भएरहेको थियो र यमुनाको करकपी तरङ्गले त्यहाँ त्यो
 सुकोमल बाहुना बल्लभदिएका थियो ॥ १२ ॥ कुण्डलानको आनन्दले पोषिनीका हृदयको ताप शान्त भयो, ती ज्ञानकाण्डका आतिथक बी र्णकाम भए । तिनले
 आपना त्रिपतय कुण्डलाई बरनको निमिष आपना कुच-कुङ्कुमवन्धित हुकुलको आसन बनाई बल्लभाइए । ॥ १३ ॥ योगीका अन्तःकरणमा निवास गर्ने भगवान् कुण्डक